

ДЖОН ГЪНТЪР

Европта без маска

БИБЛ. «БЕЗСМЪРТНИ ОБРАЗИ»

ДЖОН ГЪНТЪР

ЕВРОПА БЕЗЪ МАСКА

Превод: Георги Ст. Коджастаматов

chitanka.info

ГЕОРГИ СТ. КОДЖАСТАМАТОВ

ПРЕДГОВОР

ЕВРОПА БЕЗЪ МАСКА

Тая творба на талантливия американски журналист Джонъ Гънтъръ се появи презъ 1937 г. подъ оригиналния надсловъ „Inside Europe“. Успѣхътъ на изданието бѣше незапомненъ: само въ нѣколко месеца милиони екземпляри бѣха разпродадени; поискано бѣ разрешение за преводъ на десетина езици; ласкави отзиви и препечатани откъси се появиха въ най-виднитѣ вестници и списания на Америка и Европа. По обща преценка, „Inside Europe“ бѣше книгата съ най-голѣмъ тиражъ въ свѣта презъ 1937 — 1938 г.

Две софийски книжарници получиха по десетина екземпляри на английски, френски и нѣмски езици презъ 1938 г. Разбира се, нѣмскиятъ преводъ бѣше задгранично издание. Обаче, преди читаещиятъ свѣтъ да научи тая новина, явиха се полицейски агенти и иззеха намѣренитѣ книги още на втория или третия день отъ започването на продажбата.

„Европа безъ маска“ описва политическото положение въ стария свѣтъ до края на 1937 г. Оттогава насетне много нѣща се промѣниха. Много отъ описанитѣ политически лица сж вече покойници. Днесъ картината на Европа е въ съвършено другъ видъ.

Независимо отъ това, книгата и сега представлява голѣмъ интересъ дори и за тия, които следятъ политическитѣ събития повърхностно. На много мѣста тя е дори по-интересна сега, отколкото е била при появата си, защото сега вече можемъ да сравнимъ тогавашнитѣ преценки съ настѣпилитѣ следъ тѣхъ събития.

Следъ прочитането на „Европа безъ маска“ на читателя става ясно, че за умнитѣ хора още преди 7–8 години е билъ очевиденъ предстоящиятъ развой на голѣмитѣ изключителни събития, предъ чиято близка развръзка се намираме днесъ.

Преводачътъ

I. ХИТЛЕРЪ

„Съчетанието на теоретика, организатора и водача въ единъ мъжъ е най-ръдкиятъ феноменъ на земята. Въ това е вложено величие.“

Адолфъ Хитлеръ

Адолфъ Хитлеръ, неизмѣримъ, противоречивъ, комплициранъ, представлява необхватенъ характеръ; въ това се крие неговата сила и неговата опасностъ. За милиони почтени германци той е изтъкната, заслужаваща поклонение фигура; той събужда въ тѣхъ любовъ, страхъ, националенъ възторгъ. За мнозина други германци той изглежда жалъкъ и смѣшенъ — шарлатанинъ, занесенъ истерикъ, лъжливъ демагогъ. На какво се дължатъ причинитѣ за едно такова парадоксално отношение? Кои сж източникитѣ на неговата изключителна мощъ?

Тоя мазенъ човѣкъ съ мустаци като на Чарли Чаплинъ, измжченъ отъ безсѣние и възбуда, глава на нац-партията, върховенъ главнокомандуващъ на германската войска и флота, водачъ на германския народъ, създателъ, председателъ и канцлеръ на Третия райхъ, е роденъ презъ 1889 г. въ Австрия. По рождение не е германецъ. Това обстоятелство е твърде важно за тѣй ранното разпалване на неговия национализъмъ. То развихря отчаяния патриотизъмъ на граничаря, на откъснатия. Само австриецъ може да погледне така сериозно на германството.

ЧОВЪКЪТЪ ХИТЛЕРЪ

Силата на неговата мания е изключително политическа. Азъ видѣхъ неговитѣ най-ранни рисунки, които той като момче е представилъ на Виенската художествена академия. Тѣ сж прозаични, съвършено лишени отъ ритъмъ, отъ багри, отъ изпълнение и отъ духовно въображение. Тѣ сж скици на архитектъ: измжчена и точна, занаятчийска работа. Нищо повече. Не е за учудване, че виенскитѣ професори му казали да отиде въ нѣкоя архитектурна школа, а отъ чистото изкуство да се откаже като напълно безнадежденъ.

Неговото ученичество е било твърде късо, и дори при най-голѣмо великодушие той пакъ не може да бжде нареченъ човѣкъ съ действително образование. Той не е тѣй култивиранъ и не се интересува тѣй основно отъ духовни въпроси, както Мусолини напимѣрь. Той не чете почти нищо. Версайлскиятъ договоръ навѣрно е оказалъ най-силно въздействие върху живота му, но е твърде съмнително, дали го е прочелъ изцѣло. Той не обича интелектуалцитѣ. Следъ като прекаралъ въ Австрия младинитѣ си, отъ тогава никога не е напускалъ Германия (като се изключи военната му служба въ Фландрия и Франция и краткото му посещение при Мусолини въ Венеция презъ 1934 г.). Не говори никакъвъ чуждъ езикъ, освенъ завалено нѣколко френски думи.

За мнозинството отъ тия, които сж се срѣщали съ него, той изглежда несржченъ и нервенъ, защото посетителитѣ, дори и когато сж измежду неговитѣ подчинени, носятъ съ себе си своята трезва действителностъ, а тя се сблъсква съ неговото безкрайно фантазьорство. Той нѣма никакво вжтрешно равновесие. За него е твърде тежко да взима бързи решения. Способността къмъ бърза решителностъ предполага вжтрешна хармония. А тя му липсва. Той не е „strong silent man“.

Чужденцитѣ, предимно дописници на английски и американски вестници, го намиратъ понѣкога сърдеченъ, напълно откровенъ, но тѣ рѣдко сж имали случая да го запитатъ нѣщо или да стигнатъ до нѣкакво разискване редъ по редъ. Хитлеръ крещи. Декламира. Той е

извънредно раздразнителенъ. Никога не отвръща на въпроси. На отдълния човѣкъ говори като на публично събрание, и нищо не е въ състояние да възспре потока на неговитѣ думи.

Когато договорътъ за приятелство съ Полша бѣ подписанъ, той приелъ единъ много известенъ американски публицистъ и директоръ на вестникъ и го запиталъ: „Какво биха казали американцитѣ, ако, напримѣръ, Мексико би било Полша, а Тексасъ би билъ откъснатъ отъ Съединенитѣ щати чрезъ единъ Мексикански коридоръ?“ Американецътъ отвърналъ: „На това може да се отговори, че Канада не е Франция.“ Хитлеръ поставилъ въпроса чисто реторично, но останалъ толкова изненаданъ отъ малкото прекъсване, че му било нужно много време, докато смогне да продължи разговора съ пъленъ гласъ — върху друга тема.

Дълго време се мислѣше, че най-добрата черта на Хитлера е вѣрността. Споредъ една шега, той никога нѣма да се откаже отъ три нѣща: отъ еврейтѣ, отъ приятелитѣ си и отъ Австрия. Тоя вицъ обаче изгуби стойността си, следъ като капитанъ Рѣомъ е вече покойникъ. Впрочемъ, всѣки човѣкъ съ познания и ясенъ погледъ не би обръщаль внимание на този вицъ и преди 30 юний 1934 г., защото списъкътъ на Хитлеровитѣ изневѣри е отдавна написанъ съ огромни, дълбоко издълбани букви.

Всички, които сж му помагали по пѣтя нагоре, бѣха изхвърлени отъ него единъ по единъ: Дреколеръ, Федеръ, Грегоръ Щрасеръ. Вѣрно е, че той остана вѣренъ на нѣколцина отъ приятелитѣ си, но тѣ никога не сж имали нѣкакво друго мнение и презъ цѣлото време му сж се подчинявали най-слѣпо. Но и тая вѣрност не е нѣкаква неопетнена добродетель, ако си припомнимъ омразната фигура на нюрнбергския мжчитель на еврейтѣ Щрайхеръ. Нищо не е въ състояние да накара Хитлера да възспре Щрайхера и нѣколцина други като него отъ тѣхния начинъ на действие. Само тѣхната отвратителност не е достатъчна, за да се покаже той неблагодаренъ къмъ тѣхъ.

Неговата физическа смѣлост е съмнителна. Когато при опита за превратъ въ Мюнхенъ презъ 1923 г. бѣ открита стрелба срещу неговитѣ хора, той се хвърли върху паважа толкова стремглаво, че си счупи ключицитѣ на рамената. Нациститѣ даватъ за това две обяснения: Хитлеръ билъ уловенъ ржка за ржка съ единъ човѣкъ, който билъ улученъ и убитъ; тогава Хитлеръ билъ повлѣченъ и падналъ на

земята противъ волята си. Или пъкъ: направилъ го инстинктивно, като всѣки изпеченъ фронтовакъ, който веднага залѣга на земята, щомъ засвирятъ куршумитѣ.

На единъ свой познайникъ Хитлеръ разказалъ историята на твърде мистериознитѣ обстоятелства, при които получилъ Желѣзния кръстъ I степенъ. Той билъ свързка. Възложили му да занесе съобщения отъ единъ окопъ въ другъ и попадналъ между бойнитѣ линии на нѣкакво мѣсто, кждето смѣталъ, че се намира далечъ отъ противника, но дочулъ френски гласове. Билъ самъ въоръженъ само съ единъ револверъ. Съ голѣмо хладнокръвие започналъ да дава грѣмки, измислени команди на нѣкаква въображаема частъ, докато най-сетне французитѣ, на брой седмина, изскочили съ вдигнати рѣце отъ единъ изоставенъ окопъ. Макарь и самъ, Хитлеръ закаралъ седмината въ германския окопъ. Като разказвалъ тая история, той призналъ, че тоя му нумеръ не щѣлъ да сполучи, ако вмѣсто французи срещу него имало американци или англичани.

Както всички фанатици, той има огромна вѣра въ самия себе си и неимовѣрна способностъ да мами самия себе си. Навѣрно затова той е напълно „откровенъ“ — той наистина се вѣрва! — когато въ едно интервю на „Дейли Мейлъ“ казва, че нацистската революция струвала само 26 човѣшки жертви. Той вѣрва непоколебимо въ това, което казва въ момента.

Неговитѣ лъжи обаче сж пресловути. Конрадъ Хайдень въ своята „История на националсоциализма“ изброява нѣколко дълбоко залегнали неистини, докато останалитѣ сж известни на всѣки ученикъ. Хитлеръ обеща на баварскитѣ власти да не предприема никакъвъ превратъ, а веднага се опита да го направи. Съгласи се да толерира правителството на фонъ Папенъ, а го нападна. Уговори да остави непромѣненъ състава на първия си кабинетъ, а го промѣни веднага. Обеща да се самоубие, ако мюнхенскиятъ превратъ не успѣе. Превратътъ не успѣ, но Хитлеръ е още живъ.

ЧОВЪКЪТЪ БЕЗЪ НАВИЦИ

Хитлеръ не се радва на блестящо здраве. Презъ последнитѣ нѣколко години той е надалъ къмъ шесть килограма, което се вижда отъ врата му. Неговата външностъ винаги му е придавала видъ на умѣренъ човѣкъ, а извънредно небрежниятъ начинъ, съ който поздравлява, е всѣкому познатъ. Той едва повдига ржката си надъ лакета. Като момче ималъ бѣлодробно заболяване, а презъ войната за кжсо време билъ ослѣпѣлъ отъ отровенъ газъ.

Презъ 1935 г. внезапно се узна, че на фюрера била направена операция на гласнитѣ струни, билъ отстраненъ нѣкакъвъ полипъ — наказание за многогодишното пресилване. Операцията излѣзла сполучлива. Месецъ следъ това, въ Нюрнбергъ, Хитлеръ постави своитѣ привърженици въ безкрайно изумление, когато заговори твърде възбудено и съ остри думи за вѣроятната си смъртъ. „Не зная кога завинаги ще склопя очи — каза той — но зная, че партията ще продължи да сжществува и да властвува. Водачитѣ идватъ и умиратъ, а Германия ще живѣе... Войската ще съхрани мощъта, която е дадена на Германия. Върху това се бди!“

На тая речъ се дължатъ напълно непотвърденитѣ слухове, че израстъкътъ въ гърлото на Хитлеръ билъ злокачественъ, че той ималъ ракъ.

Той не практикува никакви тѣлесни упражнения, и неговото единствено развлѣчение е музиката — при все че напоследъкъ особено му се харесватъ, изглежда, кръстосвания съ военни кораби по Балтийско и Северно морета.

Той има силно развито влечение къмъ музиката. Вагнеръ упражнява голѣмо влияние върху живота му. Той е обаянъ отъ Вагнеръ. Когато може, винаги отива въ операта. Той остана докрай на музикалнитѣ тържества въ Байройтъ, когато на 25 юлий 1934 г. заговорницитѣ националсоциалисти убиха австрийския канцлеръ Долфусъ. Заседанията на Райхстага въ Кролоперъ завършватъ понѣкога съ изпълнението на цѣли Вагнерови опери, за голѣмъ ужасъ на малко музикалнитѣ депутати. Когато нощемъ Хитлеръ не може да

заспи, неговият приятел и другар Ханфценгелъ бива извикван да го приспи съ Шуманъ или Верди, по-често съ Бетовенъ или Вагнеръ. Хитлеръ има нужда отъ музиката като възбудително и приспивно сръдство.

Хитлеръ не се интересува отъ книги. Нито отъ дрехи (той не носи почти нищо друго, освенъ обикновената кафява риза или двуреденъ тъмносинъ костюмъ, редомъ съ неизмѣнния тренкотъ и фуражката). Нито отъ приятели. Нито отъ ядене и пиене. Не пуши и не пие, не позволява и никому да пуши въ негово присъствие. Пъленъ вегетарианецъ е. При банкета, който Мусолини даде въ негова честъ, Хитлеръ не хапналъ нищо друго, освенъ двойна порция бъркани яйца. Пие кафе само случайно и не често. Единъ-два пѣти седмично отива отъ канцлерството насреща въ хотелъ Кайзерхофъ (главната квартира на националсоциалистическата партия, преди да завземе властта), сѣда тамъ и сѣрба чаша шоколадъ.

Всичко това кара мнозина да говорятъ за Хитлеровия „аскетизъмъ“, но въ неговия случай думата аскетъ не подхожда напълно. Наистина, неговото влѣчение къмъ естетични нѣща е ограничено, но все пакъ той не е нито флагелантъ^[1], нито отшелникъ. Сжщо така въ Хитлеровата храна нѣма нищо строго. Той яде само зеленчуци, но тѣ трѣбва да бждатъ стотвени отъ единъ прочутъ специалистъ готвачъ. Той живѣе „скромно“, но жилището му въ Мюнхенъ е потънало въ царско великолепие въ истинския смисълъ на думата.

Когато се намира въ Берлинъ, работи въ двореца на райхсканцлерството на Вилхелмщрасе. Президентскиятъ дворецъ, на стотина крачки по сжщата улица, той посещава рѣдко, защото следъ смъртта на Хинденбургъ той особено държи, споменътъ за президентскитѣ времена на Германия да се изличи. Постройката е нова, модерна, отъ стъкло и стомана. Хитлеръ е помагалъ при съставянето на плановѣтѣ. Картини отъ живота на Вотана украсяватъ стенитѣ. Единъ балконъ е построенъ къмъ улицата, за да може при официални тържества фюрерътъ да се показва на хората си. Подъ главния холъ — така се твърди — се намира комфортно противобомбено скривалище.

Хитлеръ не обича Берлинъ. При всѣка възможность той напуска столицата и предпочита Мюнхенъ и Берхтесгаденъ, село въ южна

Бавария, където притежава алпийска вила, наречена Вахенфелдъ. Това място за почивка, кацнало на планинския склонъ, е особено скъпо за сърдцето му, защото е недалеч от австрийската граница — психологически моментъ от голъмо значение. От входа на вилата се вижда родината му, която го е прокудила и за която той копнѣе.

[1] Флагеланти — членове на монашески братства, основани презъ 13-то столѣтие и разпространили се особено презъ 14-то столѣтие въ южна Франция, Холандия, Швабия, Австрия, Англия и Швеция. Флагелантитѣ обикаляли селата, носели кръстове, биели се единъ другиго съ пръчка до разкървавяване и въ това време пѣли набожни пѣсни. ↑

ПРИЯТЕЛИ

Човѣкътъ се познава по приятелитѣ му. Но Хитлеръ нѣма никакви.

Следъ като умрѣ капитанъ Ернстъ Рѣомъ, създателътъ на щурмовитѣ отреди (СА), най-близъкъ човѣкъ на Хитлера е началникътъ на личната му гвардия — поручикъ Брюкнеръ. Само двама души могат да го посещаватъ безъ предварителенъ докладъ и презъ всѣко време. Тѣ сж: Рибентропъ, неговиятъ външнополитически съветникъ, и Шахтъ, стопанскиятъ диктаторъ. Неговитѣ постоянни и най-важни сътрудници, като Дитрихъ, шефъ на печата, и Хесъ, замѣстникъ водачъ на партията, се виждатъ съ него всѣки день. Но дори и Хесъ съвсемъ не му е „интименъ“ приятелъ. Нито Гѣорингъ, нито Гѣобелсъ могат да проникнатъ до Хитлеръ безъ предупреждение.

Той е твърде небреженъ къмъ всѣкидневнитѣ си лични отношения. Единъ отъ моитѣ колеги е пѣтувалъ съ него въ единъ и същъ самолетъ день следъ день въ продължение на два месеца презъ изборната кампания презъ 1932 г. По време на дългитѣ часове въ въздуха Хитлеръ нито веднѣжъ не проговорилъ на нито единъ човѣкъ, дори на секретаря си. Не се помръдвалъ. Не се усмихвалъ. По време на престоитѣ по летищата моятъ приятелъ трѣбвало да се крие отъ свитата, за да може да изпуши една цигара. Той казва, че презъ това пѣтуване бивалъ по петъ-шестъ часа всѣки день заедно съ Хитлера, но е сигурно, че ако той го срещне нѣкъде, не би го позналъ нито по име, нито по лице.

Той владѣе до опредѣлена точка своята възбуда, обаче следъ това може да се случи да изпадне въ спазми. Той се облива въ потокъ отъ женски сълзи и при това старателно се бори съ изкушението да изостави всичко на произвола. Така напримѣръ, презъ цѣла една нощъ се опитвалъ да разубеди Ото Щрасеръ отъ намѣрението му да напусне партията и три пѣти избухналъ въ сълзи. Въ по-раншнитѣ си години често плачелъ, когато други методи да прокара нѣщо се оказвали безсилни.

Безспорно, Хитлеръ не желае тия му слабости да се разгласяватъ и затова се стреми да държи подчиненитѣ си на нуждното разстояние. Тѣ го почитатъ, но въ никой случай не може да се каже, че го познаватъ. Тѣ могатъ да го виждатъ всѣки день въ течение на години, обаче това не означава, че биха могли да спечелятъ довѣрието му. Единъ отъ хората, които го обкръжаватъ много отблизу, ми разказа, че по време на съвмѣстната имъ работа, продължила години, той не се обръщаль къмъ него другояче, освенъ съ „г-нъ Хитлеръ“ или съ „г-нъ райхсканцлеръ“, следъ завземането на властта, а сжщо и Хитлеръ никога не го повикаль било по име, било по прѣкоръ. Тѣй малко човѣчни сж обноскитѣ и тонѣтъ въ вжтрешния кржгъ на партията, че дори сж за невѣрване.

Всѣки старъ партиенъ членъ се обръща къмъ Хитлеръ съ думитѣ „Водачо мой!“ други му казватъ „г-нъ райхспрезидентъ“. Когато бива приветствуванъ съ нацистския поздравъ и съ думитѣ „Хайль Хитлеръ!“ самъ Хитлеръ отговаря: „Хайль Хитлеръ!“ Въ речитѣ си фюрерътъ се обръща къмъ своитѣ привърженици съ: „Мой германски народе!“ Въ изборнитѣ плакати той пита: „Искашъ ли ти, мжжо германски или жено германска“ и пр.! Отъ това личи, че той чувствува германския народъ въ неговата цѣлостъ много по-близкъ до себе си, отъ който и да било отдѣленъ германецъ, и това наистина е така. Германскиятъ народъ е най-въздействуващата действителностъ на неговия животъ.

А сега да разгледаме отношенията на Хитлера къмъ императивитѣ, които господствуватъ въ живота на повечето хора.

ЖЕНИ

Той не се интересува отъ женитѣ въ никакво отношение, нито лично, нито полово. Той гледа на тѣхъ като на домакини, като на майки, като на раждащи майки, чиито синове ще бждатъ изпратени по бойнитѣ полета — синоветѣ на други хора.

„Животътъ на нашия народъ ще трѣбва да бжде освободенъ отъ задушливия парфюмъ на модерната еротика“, казва той въ „Моята борба“, неговата автобиография. Личниятъ му животъ vyplътвява това предписание изцѣло и напълно. Той не е женомразецъ, но отбѣгва женитѣ. Обносцитѣ му сж такива на внимателенъ кавалеръ: цѣлува ржка, но нищо повече. Нѣкои жени се чувствуватъ полово привлѣчени отъ него, но е трѣбвало да се откажатъ отъ този си стремежъ. Нѣкога г-жа Гьобелсъ устройвала соарета, на които го събирала съ хубави и умни жени, но никога не ѝ се удало да създаде нѣкаква връзка. По едно време се понесе слухъ, че непристѣпниятъ фюреръ се сгодилъ за снахата на Рихардъ Вагнеръ. Това бѣше безсмислица. Твърде е възможно Хитлеръ никога презъ живота си да не е ималъ нищо общо съ жена. Понѣкога идватъ млади английски или американски момичета, великолепни арийки, за да го видятъ, и той ги приема. Никоя отъ тѣхъ обаче не е преживѣла нѣщо повече отъ единъ разговоръ. Съ всичката сила на гласа си той имъ говори за политика, за да поутихне следъ време, каточели е изтощенъ — едва поемащъ дѣхъ. При това тия срещи не ставатъ между четири очи. Отъ друга страна обаче той страшно обича малкото момиченце на д-ръ Гьобелсъ, и колкото да изглежда странно, то често ходи въ стаята му и не рѣдко сѣда върху фюрерското му колѣно.

Въ никой случай Хитлеръ не е — както мнозина вѣрватъ — хомосексуаленъ. Нѣколко журналисти сж прахосали много време и енергия по издирванията въ тая насока, като провѣрили всички жилища, които Хитлеръ е обитавалъ навремето въ Мюнхенъ. Тѣ разпитали гостилничари, келнери на кафенета, наемодателки, домашни прислужници. Не било открито нито едно доказателство Хитлеръ да е ималъ нѣкога интимни отношения съ когото и да било, отъ който и да

било полъ. Навърно мжжката му сила се изразходва въ речи още отъ началото на кариерата му. Повечето германски писатели и добре осведоменитѣ наблюдатели вѣрватъ, че Хитлеръ е девственикъ.

ПАРИ

Лично за себе си Хитлеръ не се нуждае отъ пари и не проявява никакъв интересъ къмъ тѣхъ, освенъ за политически цели. Всъщностъ той нѣма никакви финансови принципи. Липсата на каквито и да е познания въ практическитѣ парични и стопански подробности у него е поразителна.

Та и защо ли ще се нуждае той сега за сега отъ пари? Държавата го продоволствува съ пари, жилища, автомобили. Една отъ последнитѣ му лични поръчки бѣше новиятъ му тренкотъ, съ който той посети Мусолини презъ 1934 г. Въ връзка съ това членовѣтъ на неговия щабъ имаха не малко главоболия, защото той по тѣхни съвети взелъ само цивилни дрехи. Когато слѣзълъ отъ самолета и видѣлъ Мусолини и неговитѣ италианци въ пълния блѣсъкъ на униформитѣ, той се засрамилъ отъ своята цивилна голота. И обвинилъ своитѣ съветници, че умишлено му били създали това затруднение.

Хитлеръ не получава заплата отъ държавата. Той я е подарилъ на нѣкакъв фондъ за подкрепа на пострадали презъ време на служба работници. Въпрѣки това частното му имущество трѣбва да е значително, ако го е задържалъ. Презъ 1935 г. той съобщи, че единственъ между всички държавници не притежава банкова смѣтка, държавни ценни книжа, акции. Редомъ съ това се твърди, обаче, че той е участникъ въ фирмата Францъ Ееръ & Со, която издава главнитѣ нацистски вестници „Фьолкишеръ беобахтеръ“, „Ангрифъ“ и др. и която се смѣта за една отъ най-големитѣ книгоиздателски кжщи въ Европа. Директорътъ Максъ Аманъ е билъ фелдфебелъ на Хитлера презъ войната, а следъ това нѣколко години неговъ довѣреникъ.

Ако Хитлеръ наистина нѣма какво частно имущество, то навѣрно всички приходи отъ своята автобиография „Моята борба“ е подарилъ на партията. Тая книга е почти задължителна за всѣки германецъ, и отъ първото ѝ издание презъ 1925 г. до сега сж продадени 1.930.000 екземпляра на твърде високата цена 7.20 марки. Ако тантиемитѣ му възлизатъ на 15 на сто, което е твърде скромно

преценено, то цѣлиятъ приходъ на Хитлера отъ това перо трѣбва къмъ края на 1935 г. да е възлизалъ на около 160.000 английски лири!

Въ Европа нѣма нищо по-трудно отъ това да се откриятъ истински данни върху частнитѣ имущества на ржководнитѣ хора. Това е светая светихъ и забранена областъ за всички любопитни отъ всички посоки на свѣта. Та кой ли диктаторъ носи пари въ джеба на жилетката си? Кой ли отъ тѣхъ прави лично дребнитѣ си покупки?

РЕЛИГИЯ

Хитлеръ е роденъ и възпитанъ като католикъ. Той обаче твърде рано загубилъ вѣрата си и не присѣтствува никога на никаква божествена служба. Неговиятъ католицизъмъ нѣма никакво значение за него. Той е непристѣпенъ дори за утехата на изповѣдѣта. Почти непосредствено следъ идването му на власть, неговото правителство поведе упорита противовѣрска борба, едновременно срещу католици, протестанти и евреи.

Защо? Навѣрно основнитѣ причини сж били не отъ религиозно, а отъ политическо естество. За Хитлера уеднаквяването на Германия е била първа задача, предхождаща всички други начинания на нацистската революция. Тукъ е действувала страстьта да се отстрани отъ Райха всѣки съпернически авторитетъ, отъ какъвто видъ и да е той. Ватиканътъ, подобно на еврейството, е силно интернационална (следователно негерманска) организация. Ето защо тя трѣбва да бжде отстранена.

Първопричина за много отъ лудориитѣ на хитлерщината бѣше невѣроятното силното и драстично желание, Германия да бжде почистена отъ негерманскитѣ елементи, да се създаде стопроцентова Германия за стопроцентовитѣ германци.

Хитлеръ се опълчи срещу банки и търговски кжци, защото тѣ представляваха негермански, международни финансови и търговски сили. Той ненавиждаше социалисти и комунисти, защото членуваха въ свѣтовни организации, поставени подъ върховното ръководство на работническитѣ интернационали. Той мразѣше преди всичко пацифиститѣ, защото бѣха борци за мира, противници на войната, интернационалисти.

Въ католицизма той видѣ особено опасенъ противникъ въ борбата за власть, защото католическата църква представя на човѣка две обречения, а Хитлеръ не може да допусне двойното обречение. Отъ тамъ е и борбата срещу „чернитѣ къртици“, както нациститѣ наричатъ свещеницитѣ. Спрямо протестантството можеше — на теория — да се действува по-просто, защото църквата на Лутеръ е

германска и национална. Хитлеръ вѣрваше, че, просто като постави за държавенъ епископъ единъ воененъ свещеникъ, единъ върлъ нацистъ по име Мюлеръ, евангелистската църква ще му бжде подчинена и ще премине въ служба нему. Мисълта за единна протестантска църква говори за неговия незадоволенъ архитектски духъ. Той се излъга. Църковниятъ въпросъ открай време е билъ постоянно клокочещо дяволско гърне, изпълнено съ неприятности за водачитѣ.

Прочее, следъ замайващото проваляне на нацпротестантизма, твърде естествено бѣше, нѣкои отъ хитлеровитѣ привърженици да възприематъ езичеството. Северната митология бѣше великолепенъ националсоциалистически замѣстителъ на библията. Ако се разгледа хитлеризма до неговитѣ крайни, логически изводи, то наистина ще се стигне до идеята за създаването на нова, народностна религия. Въ нюрнбергската си речъ презъ септемврий 1935 г. Хитлеръ изтъкна: „Християнството успѣ за опредѣлено време да обедини старитѣ германски племена, но Реформацията унищожи това единство. Германия е вече обединенъ народъ. Националсоциализмътъ постигна това, което не се отдаде на християнството.“ Хайденъ цитира единъ другъ изразъ на Хитлеръ: „Ние не искаме другъ богъ, освенъ Германия!“ Това е решителната точка. Германия е Хитлеровата религия!

Едно отъ Хитлеровитѣ недоволства отъ Бога е обстоятелството, че Исусъ е билъ еврейнъ. Друго негово недоволство е пѣкъ отъ национално естество. Изходната точка на хитлеристската революция бѣше германското поражение презъ Свѣтовната война. Религията трѣбва да бжде националсоциалистическа, защото Богъ, който позволява на французитѣ и на другитѣ „малоценни“ раси да спечелятъ войната, не може да отговаря на германскитѣ стремежи.

Хитлеровиятъ опитъ да създаде германска единна религия крие една опасностъ. Самъ той може да стане богъ. Божествеността обаче налага твърде тежки задължения. Боговетѣ трѣбва да правятъ чудеса.

Хитлеръ оживено разказва въ „*Моята борба*“ своята първа среща съ еврейнъ. Той билъ 17-годишенъ, самъ въ Виена, и никога дотогава не билъ виждалъ еврейнъ. Еврейнътъ билъ дошълъ отъ Полша или Украйна въ мѣстната си носия. Съ вида си засегналъ нѣжната, чувствителна душа на младия Хитлеръ. „Какъ може това

сжщество да бжде евреинъ?“ запиталъ се той. Въ тоя моментъ другъ въпросъ го зашеметилъ: „Ами ако е нѣмецъ?“

Това младежко преживяване му повлияло дълбоко. То образувало чувствената основа на безогледния му антисемитизъмъ. Унижавала го мисълта, че едно подобно създание може да бжде наравно съ него участникъ въ нѣмската националность. Следъ време той „конкретизира“ своята ненависть върху стопанска и политическа основа. „Евреи отнематъ на германцитѣ хлѣба“ каза той. „Евреи контролиратъ берлинския печатъ, театъра, изкуството. Има премного евреи адвокати, лѣкари, професори. Евреитѣ сж чума, по-лоша отъ черната смъртъ.“

Който не е прочелъ внимателно „Моята борба“, не може да разбере дълбочината и широтата на хитлеристския антисемитизъмъ. Книгата е написана презъ 1925 г. Въ всѣко ново издание той измѣня нѣкои подробности, обаче противоеврейскиятъ му предразсждъкъ остава непокжтнатъ.

Независимо отъ книгата, въ тая областъ може да бждатъ посочени много интересни случаи. Презъ зимата на 1934–35 г. той гледалъ четири пжти комедията „Товарищъ“, която се отнася съ съчувствие къмъ положението на емигриралитѣ руски аристократи, а осмива болшевикитѣ. Все пакъ, преди да отиде първия пжтъ, неговитѣ секретари трѣбвало да телеграфиратъ въ Парижъ, за да се убедятъ, че авторътъ Жакъ Деваль, ведно съ дѣди и прадѣди, е чистъ ариецъ до трето поколѣние. За Хитлеръ било немислимо да присжтствува на пиеса, излѣзла отъ перото на авторъ, който има и дори съвсемъ малка частица еврейска кръвъ.

Дълго време преди да стане канцлеръ, Хитлеръ не си е позволявалъ да говори съ евреинъ дори по телефона. Единъ тѣй виденъ и високопоставенъ държавникъ като лордъ Ридингъ не би билъ приетъ въ Кафявия домъ, дори и ако самъ той би много държалъ на това, което изглежда крайно невѣроятно. Тукъ се промъква единъ твърде интересенъ въпросъ: дали Хитлеръ като възрастенъ нѣкога е билъ въ компания съ евреинъ, дали изобщо нѣкога е говорилъ съ евреинъ? Вѣроятно не.

ОХРАНА

Поручикъ Брюкнеръ, началникъ на личната охрана, има двама помощници, които носятъ твърде живописнитѣ имена Шаубъ и Шрекъ. Шрекъ неотдавна умрѣ! Шаубъ се грижи за всички подробности при пътуванията на Хитлера. Той поръчва автомобилитѣ и самолетитѣ. (Хитлеръ никога не пътува съ влакъ). Другъ единъ човѣкъ отъ тоя кръгъ, чието име не е известно и който бѣше посоченъ отъ „Дейли Телеграфъ“ като най-скъпо платеното лице въ Германия, е Хитлеровиятъ двойникъ — човѣкъ, който така поразително прилича на него, че когато е нужно, при официални случаи, може напълно да го замества.

Разбира се, за да бжде Хитлеръ предпазенъ отъ атентатъ, взиматъ се изключителни предохранителни мѣрки. Брюкнеръ, Шаубъ и Шрекъ навѣрно сж свързани съ нѣкакъвъ пактъ за самоубийство: тѣ ще се убиятъ, ако на фюрера се случи нѣщо, въпрѣки тѣхната бдителность. Неотдавна единъ английски политикъ закусвалъ при Хитлера въ райхсканцлерството. Отъ нервность той бутналъ една ваза отъ подложката ѝ. Въ сѣщия моментъ иззадъ всѣка завеса изкочили въ стаята въоръжени хора отъ СС.

Когато Хитлеръ трѣгне изъ Берлинъ, служи си съ единъ Мерцедесъ-Бенцъ, голѣмъ колкото локомотивъ. Обикновено до него седи Брюкнеръ. Хора отъ СС съ карабини стоятъ по стѣпалата. Ако случаятъ е тържественъ и по улицитѣ има голѣми тълпи, пътятъ бива обграденъ отъ черноризци, които презъ единъ гледатъ къмъ тротоара и къмъ улицата.

Голѣмото политическо значение на Брюкнеръ се състои въ това, че той прегражда пътя на обикновенитѣ посетители до Хитлера. Често се чуватъ оплаквания, че Хитлеръ е зле осведомяванъ върху най-важнитѣ въпроси, защото Брюкнеръ го изолира отъ всичкитѣ му познайници. Дори съветници съ най-добри намѣрения и много важни предложения иматъ твърде ограничения шансъ да го видятъ.

Неотдавна Хитлеръ наруши неговото ново нареждане срещу всички обществени задължения, като посети неофициално единъ

дипломатът и неговата съпруга, които нѣкога му били особено полезни. Дипломатътъ приказвалъ на Хитлера безъ заобикалки и му казалъ откровенно много истини. Хитлеръ билъ дълбоко засегнатъ. Разказватъ, че следъ това при дипломата се явилъ Брюкнеръ и го предупредилъ, на никаква цена вече да не бѣде така откровенъ съ Хитлера.

Застрахователнитѣ премии върху Хитлеровия животъ се котиратъ въ Лондонъ. Единъ човѣкъ съ важни предприятия въ Германия сигурно ще бѣде разоренъ отъ терора и революцията, които безспорно биха настѣпили следъ умъртвяването на Хитлера, и затова плаща по 10.10 шилинга на месецъ за всѣки 200 английски лири застрахована сума срещу смъртта на Хитлера. Автентично доказателство за нѣкакъвъ атентатъ срещу живота на Хитлера до края на 1936 г. не е известно.

ВЪТРЕШНИ ИЗТОЧНИЦИ НА СИЛИ

Да направимъ опитъ да се доберемъ до това, какви качества обладава Хитлеръ, които може да бждатъ приети като положителни.

Преди всичко друго, изтъква се неговата упоритостъ при преследване на целта. Неговата тактика може да се смѣни, неговата стратегия да се промѣни, но целта — никога. Неговата целъ е да създаде силна народностна Германия съ самия него на върха. Всѣка опортюнистична хитростъ, всѣки зигзагообразенъ курсъ въ полемиката сж позволени, но целта, победниятъ голъ остава непоклатимъ.

Тѣсно свързана съ упоритото преследване на целта е неговата издържливостъ. Всички диктатори сж издържливи, тѣ трябва да бждатъ такива. Въпрѣки че у Хитлеръ липсватъ мощни движения, въпрѣки очебийната му отпуснатостъ, неговата тѣлесна устойчивостъ е огромна. Познавамъ журналисти, които сж говорили съ него въ навечерието на нѣкои избори, следъ като той цѣла седмица е държалъ речъ следъ речъ изъ цѣла Германия. Тогава той винаги е бивалъ напълно бодъръ и дори спокоенъ. „Когато трѣбва да изпълня нѣкоя задача, намирамъ и силата за това“ — казва той.

Противно на другитѣ диктатори, той не е способенъ за системна работа, за прилеженъ трудъ. Не е и добъръ чиновникъ. Писалищната му маса е обикновено отрупана съ документи, чието уреждане той разтака. Той мрази да взема решения. Често пжти нарежданията му сж неточни и противоречиви.

По начало сжществената работа на диктаторитѣ или пъкъ на държавнитѣ глави е способността да четатъ и да изслушватъ. По-голѣмата частъ отъ работата на Хитлеръ или Мусолини се състои въ преглеждане на доклади и внимателно изслушване на специалисти и подчинени. Половината отъ работното имъ време отива по това, да бждатъ осведомявани. По тази причина за всѣки диктаторъ е наложително да подбере разумни сътрудници — повечето отъ най-добритѣ хора на Хитлеръ сж взети отъ старото чиновничество — и да имъ внуши довѣрие къмъ самия себе си като къмъ водачъ. И въ дветѣ

насоки Хитлеръ е успѣлъ до значителна степенъ, но ако тия му хора го разочароватъ, той ще разпореди да бждатъ разстреляни.

Политическиятъ усѣтъ у Хитлеръ е остъръ и високо развитъ. Неговитѣ пресмѣтания сж умни и проникватъ до най-дребната подробностъ. Така напримѣръ, тритѣ му главни решения въ външната политика, излизането на Германия отъ Обществото на народитѣ, въвеждането на задължителната военна служба и окупацията на Рейнската областъ сж умишлено прокарани все въ сжбота следъ обѣдъ, за да се намали реакцията на общественото мнение въ чужбина. Когато трѣбва да обясни нѣщо неприятно, както бѣше съ събитията отъ 30 юний, той обикновено говори следъ 8 часа вечерта, за да не могатъ чуждестраннитѣ вестници да предадатъ нѣщо повече отъ нѣкое набърже съставено резюме на думитѣ му.

Той използва своя антисемитизъмъ твърде практично. Терорътъ срещу евреитѣ бѣше всжщностъ единъ великолепенъ походенъ манювръ. Нациститѣ дойдоха на властъ презъ мартъ 1933 г. съ огроменъ брой неизпълними предизборни обещания. Обещаха да премахнатъ безработицата, да отхвърлятъ Версайския договоръ, да възвърнатъ полския коридоръ, да пристѣпятъ къмъ Аншлуса съ Австрия, да изравнятъ съ земята универсалните магазини, да социализиратъ индустрията, да сломятъ лихвеното робство и да дадатъ на хората земя. Всичко това бѣше по-лесно да се дрънка, отколкото да се изпълни. Едно обаче хитлериститѣ можаха да направятъ. Едно обещание можаха да изпълнятъ — да се нахвърлятъ върху евреитѣ.

Хитлеръ изгражда повечето си решения върху интуицията. Два пжти въ крайно важни моменти той има успѣхъ. Презъ пролѣтта на 1932 г. най-силнитѣ му привърженици, преди всичко Рьомъ, го насилваха да извърши превратъ. Хитлеръ отклони, защото чувствуваше съ безспорна сигурностъ, че ще дойде на властъ по законенъ пжтъ. Презъ есента на сжщата година, когато при ноемврийскитѣ избори хитлериститѣ бѣха претърпѣли тежки загуби, голѣмъ брой партийци, подъ водачеството на Грегоръ Щрасеръ, настояваха да се признае поражението и да се влѣзе въ правителствената коалиция при неизгодни условия. Хитлеръ прояви далновидностъ, като отказа, и следъ три месеца дойде на властъ, което и най-върлитѣ му привърженици не можеха дори да мечтаятъ.

Другъ източникъ на сили у Хитлера е неговата безличностъ, както Френсизъ Гънтъръ се изразява. Неговата суетностъ е нѣщо изключително, но по нѣкакъвъ страненъ начинъ тя е безлична. Той не е паунъ. Отъ 1922 г. насамъ Мусолини е раздалъ автографи и фотографии на много хиляди отъ своите почитатели. Това, което Хитлеръ е раздалъ на приятелитѣ си, може да се изброи съ прѣститѣ на дветѣ рѣце. Неговата суетностъ обаче е много по-забележителна, защото той я изразява въ безлични преходи на словото. Той е урната, орждието, които представляватъ волята на германския народъ; така поне той твърди. Отъ тоя родъ е и знаменитото му изявление следъ убийствата отъ 30 юний, че той за двадесетъ и четири часа билъ най-върховниятъ сждъ на Германия.

Хайдень казва, че Хитлеровата сила се основава върху интелекта му, а интелектътъ му — на логиката. Това тълкуване ми се вижда твърде съмнително, защото Хитлеровиятъ духъ съвсемъ не е подчиненъ на съзнанието. Той е човѣкъ на страстьта, на инстинкта, а не на разума. Неговиятъ „интелектъ“ е интелектътъ на хамелеона, който знае кога да промѣня багритѣ си; неговата „логика“ е логика на пантерата, която е гладна, и затова търси ядене. Самъ той е казалъ — и то съ гордостъ — че билъ „сомнамбулъ“.

Неговиятъ умъ е малъкъ, ограниченъ, обикновенъ, тѣсенъ и подозрителенъ. Задъ това обаче гори свѣтлината на страстьта, и тая страсть е отъ такъвъ видъ, че веднага се разпознава и отличава, подобно на диамантъ въ пѣсъка. Броятъ на неговитѣ интереси е тѣй ограниченъ, че всѣко раздражнение въздействува само на единъ и сжщъ рефлексъ: музика, религия, стопанство за него не означаватъ нищо повече отъ срѣдства за повишаване на национализма.

Когато Антони Идънъ посети Берлинъ презъ пролѣтътъ на 1935 г. и водѣ разговоръ съ Хитлера въ продължение на седемъ часа, билъ изказалъ учудването си отъ неговото „съвършено майсторство“ въ областта на външнитѣ работи. Това, разбира се, е безсмислица. Хитлеръ не знае нито една десета отъ това, което знаятъ Х. Р. Кникербокеръ или Дороти Томсонъ, или самъ мистъръ Идънъ въ областта на външната политика. Идънъ каза, че Хитлеръ застѣпилъ майсторски и еластично своитѣ лични гледища по международнитѣ проблеми.

ДЕМОСТЕНЪ ВЪ КАФЯВА РИЗА

А сега нѣщо за неговата ораторска дарба. Тя вѣроятно е истинското, сжщественно смислено обяснение за Хитлеровия възходъ! Чрезъ речитѣ си той стигна до властѣта. А странно нѣщо: той е лошъ ораторъ. Той крещи. Движенията му сж спазмодични, несржчни. Неговиятъ гласъ кннти при всѣки завършекъ на фраза. Той не умѣе да завършва фразата си. Гъобелсъ е много по-финъ и по-многостраненъ говорителъ. И все пакъ Хитлеръ, чиято привлѣкателность при разговоръ е равна на нула, може да накара една аудитория, преди всичко една голѣма човѣшка тълпа, да побѣснѣе.

Той, разбира се, познава всички трикове. Съ течение на времето е свикналъ да изброява безкраенъ низъ отъ нѣща, които „ние, нѣмцитѣ, имахме, или нѣмаме, или трѣбваше да направимъ, или не биваше да правимъ.“ Думата „ние“ тласка слушателитѣ нагоре съ страшната ритмична сила на електробормашина. Следъ това той поставя една драматична пауза, съ която иска да каже, че тукъ е цѣлата сжщность на работата. Нѣкога въ Германия думата „ние“ нѣмаше никакво значение, страната не бѣше единна, нѣмаше никакво „ние“.

Неотдавна Хитлеръ разказалъ на единъ френски журналистъ какъ преди петнадесетъ години чрезъ ораторски трикъ успѣлъ да възтържествува въ една комунистическа крепостъ въ Бавария. Той билъ постоянно прекжсванъ съ яростни викове. „Въ всѣки моментъ очаквахъ да бжда изхвърленъ презъ прозореца, особено когато доведоха единъ слѣпъ военноинвалидъ, който се нахвърли срещу всичко, което беше за мене свято. За щастие, за кратко време презъ войната и азъ бѣхъ слѣпъ. Тогава казахъ на тия хора: Зная, какво изпитва тоя човѣкъ. Много повече съмъ се блъскалъ въ мъглата, отъ колкото той въ момента, но успяхъ отново да възвърна зрителната си способность!“

Първитѣ последователи на Хитлера му бѣха обречени въ буквалния смисълъ на словото. Тѣ вървѣха съ него презъ огънь и пламъкъ. Хитлеръ можеше да бжде Готлибъ Шулце или Еремия

Шмицъ — хората го бѣха чули веднѣжъ и бѣха станали негови за цѣль животъ. Така е съ Гьобелсъ, Брюкнеръ, Гьорингъ, Хесъ.

Хитлеръ никога не се е поколебалъ да прибѣгва до тероръ, и терорътъ играе огромна роля въ нацистската държава. Още отъ самото начало той го насърдаваше. Единственото весело мѣсто въ „Моята борба“ е описанието на неговото първо голѣмо масово събрание, въ което новосъздаденитѣ щурмови отреди (СА) кърваво смазвали всѣки, който си позволилъ нѣкаква обструкция. Функцията на СА бѣше да разгъне суровата сила, най-напредъ, съ цель да поддържа „редъ“ въ публичнитѣ събрания, а следъ това да се развилнѣе по улицитѣ, за да плаши, тероризира и убива комунисти.

Създадоха се постове, важни постове на направили самопризнания и осждени терористи и убийци, като Хайнесъ. Когато въ Потемпа-Силезия единъ комунистъ бѣше убитъ при най-жестоки обстоятелства, Хитлеръ събщи официално, че въ душата си се чувствува солидаренъ съ убийцитѣ. Когато презъ августъ 1932 г. вѣрваше, че Хинденбургъ ще го назначи за канцлеръ, той поиска за срокъ отъ три дни „улицитѣ да бждатъ свободни за действията на СА“, за да могатъ кърваво да си отмъстятъ на своитѣ врагове.

На 30 юний 1934 г. вече нищо не можеше да препрѣчи пжтя му.

ФЮРЕРСКИЯТЪ ПРИНЦИПЪ

Единствениятъ приносъ на Хитлера къмъ политическата теория е фюрерскиятъ принципъ. Накратко той означава: заповѣдническа властъ на върха, слѣпо подчинение отдолу нагоре; поставяне обратно демократичнитѣ принципи на управление. Това е, както Хайденъ казва, едно забележително успѣшно изобретение. Така почти всѣки може да влѣзе въ движението, независимо съ каква целъ — чрезъ личността на фюрера всички се чувствуватъ духовно свързани. Хитлеристското движение стана прекрасна арена на най-различни инстинкти и страсти.

Тукъ трѣбва да се добави: нѣмцитѣ обичатъ да бждатъ управлявани! „За нѣмеца нѣма по-блажено състояние отъ това да бжде здраво тиранизиранъ“ — така се опита да се изрази единъ отъ моитѣ берлински приятели. А Едгаръ Ензълъ Мауроръ съобщи, че е чулъ германски момчета да крещатъ по улицитѣ: *„Ние плюемъ на свободата!“* Германецътъ се чувствува голъ, когато не е въ униформа. Фюрерскиятъ принципъ съумѣ не само да използва това чувство, за да превърне пасивния характеръ на германската послушностъ и на германското подчинение въ активна добродетель, но даде изразъ и на двуполусния характеръ на подчинението въ смисълъ, че повечето хора — сжщо и нѣмцитѣ — съчетаватъ желанието си да се подчиняватъ съ потуления стремежъ да заповѣдватъ. Фюрерскиятъ принципъ създаде стотици, хиляди подфюрери, малки Хитлеровци надолу дори до последния отдѣльоненъ водачъ. Той съчета облагородената понизеностъ съ възможността самъ подчинениятъ да бжде водачъ на нѣщо.

При всичката си безличностъ Хитлеръ често изтъква въ „Моята борба“, отъ какво голѣмо значение е довѣрието въ „мжжа“. Следъ расата и народа, цѣлата мисълъ е насочена къмъ личността. Безспорно, ясно е, че фюрерскиятъ принципъ е целесъобразниятъ изразъ на личното му честолюбие. Теорията бѣше провъзгласена при спотаената предпоставка, че „мжжътъ“ е самъ Хитлеръ. „Едно мнозинство не може никога да замѣсти мжжа“ — казва той.

II. ПСИХОПАТОЛОГИЯ НА ДИКТАТОРИТЪ

Посетихъ Браунау въ Австрия и видѣхъ къщата, въ която Хитлеръ се е родилъ. Легендата е направила отъ нея нѣкакво селско имение, нѣкаква тевтонска равностойност на нашитѣ ферми, където фюрерътъ, при скромни, но идилични условия, видѣлъ за пръвъ пжтъ свѣтлината на свѣта. Това, разбира се, не е така. Къщата е триетажна постройка на главната улица въ Браунау и въ продължение на двадесетъ години е била хотелъ, собственост на нѣкакъвъ селски първенецъ по име Йозефъ Померъ. Тамъ, където нѣкой день (може би) бронзовъ релефъ ще посочва мѣстото, където се е родилъ фюрерътъ, днесъ виси емайлирана реклама съ надпись: „Бира Щекль на чаши“.

Днесъ къщата е боядисана свѣтлокафява, споредъ цвѣта на кафявитѣ ризи. Презъ юлий 1933 г. тя била затворена отъ австрийскитѣ власти като главна квартира — естествено — на нациститѣ. На Хитлеровитѣ родители тя никога не е принадлежала. Тѣ живѣли въ мобилирани отъ хазяина стаи. Все пакъ бащата не билъ беденъ човѣкъ, и легендата, че Хитлеръ като дете почти гладувалъ, е пълна безсмислица.

Цѣлата област около Браунау минава за Хитлерова земя. Десетки живуци тамъ хора още си спомнятъ за него като младежъ. Въ селото Шпиталъ при Вайтра намѣрихъ сестрата на майка му и двама негови първи братовчеди. Въ Леондингъ при Линцъ разговаряхъ съ неговия кръстникъ, неговъ съученикъ и синъ на стария му учителъ. Приказвахъ и съ собственика на кръчмата, въ която умрѣлъ баща му; срещнахъ се и съ една великолепна стара жена — акушерката, която измъкнала детското му тѣло отъ плътта на майката.

БАЩА И МАЙКА

Видѣхъ надгробния камъкъ на Хитлеровия баща. Върху него е написано:

„Тукъ почива о’Бозе господинъ Алоисъ Хитлеръ, пенсиониранъ императорски и кралски митнически старши чиновникъ и домопритежателъ. Умрѣлъ на 3 януарий 1903 г. на 65 години, и неговата съпруга госпожа Клара Хитлеръ, поч. 21 декемврий 1907 г. на 47 години. Почивайте въ миръ.“

По австрийския обичай, една малка фотография на покойния е прикрепена къмъ камъка. Голѣмъ черепъ, кржгълъ и безъ косми като диня, малки, остри, хитри очи, внушителни мустаци и масивна, изпъкнала долна челюсть. Портретътъ на майката видѣхъ следъ това въ дома на една родственица. Тя е едра жена съ тѣсно, чувствително лице и лукави очи надъ хлътнали страни, съ руси плитки, съ посивѣло теме и голѣми лжчисти очи.

Младиятъ Адолфъ презиралъ баща си и обичалъ майка си. Лошитѣ отношения между родителитѣ, които единомушно се изтъкватъ отъ всички мѣстни жители и отъ живитѣ роднини, сж били очевидно отъ решително значение за развитието на характера у Хитлера. Той носи придобитъ отъ кжщи едиповъ комплексъ.

Бащата Хитлеръ билъ суровъ, надмененъ, якъ мжжъ. Умрѣлъ съ бутилка вино въ кръчмата при припадъкъ отъ мозъченъ ударъ. На сина си гледалъ като на поплювко, безполезенъ ленивецъ и мечтателъ, наричалъ го лунатикъ, тормозилъ го и го биелъ. Младиятъ Хитлеръ и майката били обединени чрезъ общата си съпротива срещу стария. Отъ ревнивата омраза срещу бащата се породила двойствеността въ неговия характеръ. Стариятъ Хитлеръ билъ пияница, младиятъ не се докосва до никакъвъ алкохолъ. Стариятъ Хитлеръ се женилъ три пжти презъ кратки промеждутъци, младиятъ никога въ живота си не е

любилъ. Стариятъ Хитлеръ билъ робъ на пороци и настроения, нищо такава не застрашава младия.

Адолфъ обичалъ страстно майка си. Когато билъ шестгодишенъ, тя заболѣла отъ ракъ, но умрѣла чакъ следъ десетина години. На нея той дължи своето честолюбие, идеята за историческата си мисия, тъй като тя много искала той да не бжде като баща си. Майката го насърдчавала да стане художникъ. Презъ цѣлия си животъ Хитлеръ несъзнателно следва своя копнежъ за независимостъ, успѣхи, властъ, като желаниа на майка си, единствената жена, която нѣкога е обичалъ.

Въ Шпиталъ, селце на около единъ часъ отъ Леондингъ, намѣрихъ нѣколко члена на неговото семейство, леля му Тереза Шмидтъ (сестра на Клара Хитлеръ) твърде жизнерадостна стара жена, и двамата ѝ синове, Едуардъ и Антонъ, първи братовчеди на Хитлера. Единиятъ отъ тѣхъ, Едуардъ, е гърбавъ и заеква — окаяно сжщество. Тѣ сж крайно бедни.

А сж кръвни роднини на Хитлера. Кирпиченитѣ имъ колиби изглеждатъ отдалечени на милиони километри отъ блестящитѣ салони на Вилхелмщрасе, въ които фюрерътъ властвува. Хитлеръ никога не е посещавалъ тия мѣста, следъ като ги е напусналъ като момче. На братовчедитѣ си не изпраща никакви писма, никакви пари, каточели нищо не знае за тѣхното сжществуване.

АВТОРИТЕТЕНЪ КОМПЛЕКСЪ

Всички диктатори сж ненормални. Това може да се приеме като аксиома. Никой напълно нормаленъ човѣкъ не ще приеме да владѣе диктаторски единъ народъ, дори само поради това, че амбицията на нормалния човѣкъ не е достатъчна, за да се обремени той съ една такава огромна отговорност. При това повечето диктатори сж дълбоко въ основата си неврастеници. Частниятъ животъ на Кемалъ Ататюркъ представлява страшна неразбория. Долфусъ страдаше отъ фиксъ идеята на своя дребенъ ръстъ. Поразителнитѣ изблици на гнѣвъ у Пилсудски изглеждаха болезнени. Мусолини е обзетъ отъ манията за величие, както показва абисинската война.

Голѣмиятъ виенски психиатъръ д-ръ Вилхелмъ Щекелъ е създалъ една теория, която обгръща едновременно неврозата на диктаторитѣ и равнодушната готовностъ на много хора да се подчиняватъ на диктаторскитѣ режими. Това положение той нарича „авторитетенъ комплексъ“.

Трѣбва да се започне отъ детето. „Въ всѣко дете“, казва Щекелъ, „бушува борба между личнитѣ инстинкти и поукиѣ, които то получава отъ външния свѣтъ. Напримѣръ, децата обичатъ да бждатъ мръсни, но възпитателитѣ имъ ги учатъ да се държатъ чисто. Въ по-голѣмата си частъ възпитанието е стремежъ да се образова детето противоположно на първичнитѣ му инстинкти. Възпитанието се провежда чрезъ авторитетъ. Поради това авторитетътъ се явява като неприятелъ на детето, защото означава принудителенъ отказъ отъ собственитѣ инстинкти.“

Най-ранниятъ авторитетъ е тоя на родителитѣ. Ако родителитѣ сж много меки, детето става упорито. Тогава се явява другъ авторитетъ: авторитетътъ на по-голѣмитѣ деца, авторитетътъ на учителя. Въ нѣкой случаи — авторитетътъ на закона, а като най-висшъ авторитетъ — религията. Последното оръжие на възрастнитѣ, когато искатъ да втѣлпятъ на децата нѣкаква авторитетностъ, сж думитѣ: „Ще те накаже Богъ!“

Отъ 1914 г. насамъ, приблизително, авторитетниятъ комплексъ клони да се разруши. Очевидно, семейството не е вече нѣкогашната свята единица. „Родителитѣ не отговаряха вече на оная морална висота, която тѣ изискваха отъ своитѣ деца“, — казва Щекелъ. Неизбѣжно бѣше децата да възтанатъ срещу тая несправедливостъ. Родителитѣ се опитаха грубо и слѣпо да наложатъ на децата оня императивъ на морала, който сами тѣ пренебрегваха. На децата не остана другъ изборъ, освенъ да си отмъщаватъ, като потъпкватъ съ крака родителскитѣ заповѣди.

Както родителитѣ, така и учителитѣ гледаха на училището и университета съ все по-малка сериозностъ. Свѣтовната война погрѣба авторитета международно.

Стана трудно да се понасятъ правото и редътъ въ кръга на националнитѣ граници. Порой отъ престѣпления наводни свѣта, особено Америка. На всичко отгоре религията, като живъ авторитетенъ факторъ, беше широко замѣстена отъ модерната наука. Въ края на краищата младитѣ мъже и жени трѣбваше да се запитатъ, защо още да вѣрватъ въ Бога, който позволи войната и избиването на десетъ милиона души? Така изчезна всѣкаква вѣра въ принципитѣ на авторитета, и стариятъ авторитетенъ комплексъ се провали.

Като послѣствие пламна диктаторската вълна по държавитѣ. Хитлеровци и Мусолиновци бѣха преди всичко замѣстители на бацитѣ. Хората могатъ да ненавиждатъ авторитета, но не могатъ да живѣятъ безъ авторитетъ въ каквато и да е форма. Децата се възбунтуваха срещу бацитѣ си, но Хитлеръ, Мусолини, Пилсудски, Александъръ Югославски, Долфусъ, Кемалъ Ататюркъ заеха тѣхнитѣ мѣста. Детето въ наши дни смѣта родителитѣ си за недостойни и затова търси вѣнъ отъ тѣхъ своя водачъ. Сферата на авторитета се пренесе отъ родителския домъ на улицата.

ДИКТАТОРИТЪ УПРАВЛЯВАТЪ

Точно погледнато, всъко управление представлява умъло съчетание на силитъ: страхъ и любовъ. Диктаторитъ повишаватъ динамиката на тая предпоставка. Александъръ Югославски се постара да спечели за себе си бунтуващитъ се хървати и едновременно ги принуди къмъ подчинение съ сила. Долфусъ остави да се стреля срещу социалиститъ, а следъ това ги накара да постъпятъ въ неговия хаймверъ. Хитлеръ е обичанъ отъ мнозина негови привърженици, но това не изключва тъ да смътатъ, че е била необходима Вартоломеевата нощъ отъ 30 юний.

Защо човѣкътъ не се противопоставя срещу авторитета на диктатора, на водача така, както се противопоставя срещу родителския авторитетъ? Споредъ Щекелъ, това се дължи на обстоятелството, че човѣшкото съмнение въ успѣха на диктатора се намалява, колкото повече хора го следватъ и почитатъ. Колкото по-голѣмъ е броятъ на привърженицитъ, толкова по-малко основание за съмнение има къмъ него. „Една психична епидемия на обожаване“ обхвана страната, упои народа, докато той падна по коремъ въ праха предъ краката на диктатора.

„Докато все повече и повече хора следватъ фюрера“, казва Щекелъ, и „комплексътъ за нищожество, който ги води къмъ него, ще се превръща въ чувство на превъзходство“. Тъ се отождествяватъ съ фюрера. Тъ взематъ частъ отъ плътта на неговия авторитетъ. Той стана тѣхенъ по душа и по сжщностъ, а тѣ ставатъ негови. Тъ сподѣлятъ неговия авторитетенъ комплексъ. Нѣкои нѣмци казватъ, че не тѣ се борятъ за Хитлера, а че Хитлеръ се бори за тѣхъ. Много италианци вѣрватъ, че Мусолини иска властта не за себе си, а за Италия, т.е. за другитъ италианци, т.е. за самитъ тѣхъ. „Послушностъ и упорство, любовъ и омраза се втичатъ накрай на едно мѣсто“, казва дръ Щекелъ, „и диктаторътъ се превръща въ спасителъ.“

Въ древно време новитъ водачи ставаха обикновено основатели на нова религия. А сега тѣ сж политици. Много отъ сегашнитъ водачи сж ревниви спрямо религииитъ. Тѣ се плашатъ отъ неотстъпното

съперничество на авторитета на Бога. Затова често се стремят да унищожат своя най-мощень съперникъ — религията, като разрушаватъ религиозното вѣрване на своитѣ народи.

Обикновено диктаторитѣ сж неврастеници, защото и тѣ сж страдали отъ желѣзната принуда на авторитетския комплексъ. Въ детинството си и тѣ сж се бунтували срещу авторитети, но и обикновено сж били лица съ голѣма духовна сила и силна воля. Следъ печално детинство, тѣхниятъ бунтъ възтържествува, и тѣ си отмъщаватъ на своитѣ родители, като налагатъ авторитета си на други хора. Ставатъ бащи не на едно семейство, а на цѣли народи.

Почти всички съвременни диктатори (изключение, прави само Александъръ Югославски) сж родени въ бедность. Мусолини е билъ окаяно бедень. Освенъ това нѣкои диктатори, като Хитлеръ, сж имали ужасни преживѣлици на младини. И Долфусъ е отрастналъ при скромни условия. Следъ време диктаторитѣ превръщатъ своето жалко детинство въ гоненица на власть и слава. Да, но власть и слава, постигнати веднѣжъ, не сж вече достатѣчни да претѣпятъ старата болка. Затова Хитлеръ търси музиката, Кемалъ Ататюркъ — сладоститѣ на живота.

Властьта пада лесно отъ скутоветѣ на диктаторитѣ, защото, споредъ Щекелъ, при всѣка криза ние, простиятъ народъ, търсимъ да укоримъ нѣщо. Най-близкото, най-крупното и най-удобното за укоряване е конституцията, съвкупностьта на държавнитѣ институции. Тогава тия институции се събарятъ, за да отстѣпятъ мѣстото си на диктатурата. Диктаторитѣ идватъ лесно на власть, защото приложението на насието спада къмъ тѣхната система. И защото ние, простата тѣлпа, — казано откровено — драговошно се плашимъ.

ДЕБЮТЪ

Хитлеръ влѣзе въ политическия животъ като шпионинъ. Тоя фактъ е твърде печаленъ, но Хайдень е разказалъ цѣлата история. Хитлеръ билъ ефрейторъ въ германската армия, която презъ лѣтото на 1919 г. трѣбваше да се превърне въ Райхсверъ. Нѣколко месеци преди това Хитлеръ билъ командированъ като наблюдателъ да посещава работнически събрания, да се смѣсва съ тълпата, за да може да осведомява своето началство върху състоянието на общественото мнение. При изпълнението на тая си задача той чулъ речта на нѣкой-си Готфридъ Федеръ. Много дълбоко впечатление му направили неговитѣ здрави стопански теории, които се основавали върху различията между грабителския (разбирай: еврейския) капиталъ и творческия (разбирай: арийския). Той се вслушвалъ все повече и повече. А когато събранието било последвано отъ разисквания, твърде възбудениятъ Хитлеръ взелъ участие въ тѣхъ и се нахвърлилъ срещу противницитѣ на оратора.

Федеръ влѣзълъ въ връзка съ бившия шлосеръ Антонъ Дрекслеръ, който билъ събралъ една нищожна група тъмни съществувания и я нарекълъ „германска работническа партия“. Хитлеръ веднага билъ поканенъ да влѣзе въ партията. Той пише за нѣкакви си „два дена на вътрешна борба и обмисляне“, преди да даде съгласието си. Тогава станалъ членъ № 7 не на партията, която вече имала къмъ четиридесетъ члена, а на нейния управителенъ съветъ. Това било презъ юний 1919 г. Независимо отъ това, официално Хитлеръ останалъ въ своя полкъ до юний на следната година.

Възходътъ на партията подъ водачеството на Хитлера принадлежи на историята. Той промѣня името ѝ въ Н. С. Д. А. П. (Националсоциалистическа германска работническа партия), което и днесъ се съкращава въ нац-партия. Най-напредъ той говорѣше предъ двадесетина слушатели, следъ това предъ двадесетина хиляди. Основа своя частна войска, щурмови отреди (СА) или кафявитѣ ризи. Толкова зле бѣше съветванъ, че презъ 1923 г. направи опитъ за превратъ въ

Мюнхенъ, но пропадна и бѣ осъденъ на затворъ за държавна измѣна. Появи се отново — като най-мощниятъ „спасителъ“ на Германия.

Тукъ трѣбва да се подчертаятъ две странични точки като извънредно важни. Още отъ момента, въ който пое въ ръцетѣ си партията, той поведе двойствена игра. Нацизмътъ започна като предимно лѣво социалистическо движение, и партийната програма, съставена отъ Федеръ и обявена отъ Хитлеръ като неизмѣнима, бѣше рѣзъкъ антикапиталистически документъ. Когато обаче се видѣ на пътъ къмъ властта, той систематично премахна социалистическата частъ на програмата. Отъ това може да се заключи, че Хитлеръ никога не се е отнасялъ сериозно къмъ своитѣ социалистически обещания: тѣ сж били вѣдица за гласове, политически блѣфъ и нищо повече.

Другата точка е: тѣснитѣ връзки на Хитлеръ съ мѣродавнитѣ кръгове на Райхсвера още отъ началото на неговата кариера. Той е знаелъ точно, както всички други, че следъ време Райхсверътъ пакъ ще спечели решително влияние върху сѣдбинитѣ на Германия. Не всички знаятъ обаче, че сж му били дадени сръдства отъ Райхсвера да откупи „Фьолкишеръ беобахтеръ“, главния печатенъ органъ на нациститѣ.

Хитлеръ пое партията отъ Дрекслеръ и Федеръ, но всжщностъ тя е само негово творение. Той я създаде и отгледа, той насърдчи растежа ѝ, той я поведе напредъ. Партията е кръвта отъ сърдцето му. Той си е набавялъ твърде сжществена помощъ отъ индустриалци, авантюристи, лукави бюрократи и търговци, но подхранващата сила, разпалващиятъ пулсъ идва само отъ него. Той държи самъ себе си отговоренъ за най-малкитѣ подробности. Той изрисува знамето съ пречупения кръстъ, той даде огромния тласкъ на пропагандата, подобна на която дотогава не бѣ виждана нито въ Германия, нито кждето и да е другаде. Партията означаваше за Хитлера всичко. Тя му бѣше жена, майка, приятелка, челядъ и най-после той стигна до нейнитѣ тринадесетъ милиона члена.

ЧУДОТВОРНОТО ПОДАНСТВО

Хитлеръ стана германски поданикъ посрѣдствомъ твърде странни машинации. Той не можеше да се кандидатира за райхспрезидентъ срещу Хинденбургъ, докато технически продължаваше да бжде австрийски поданикъ. Правителството на германската република нѣмаше никакви намѣрения да даде поданство на най-голѣмия си врагъ. Поради това нациститѣ прибѣгнаха до една хитростъ.

Д-ръ Фрикъ, единъ отъ най-раннитѣ привърженици на Хитлера, първиятъ нацистъ, заемащъ висшъ държавенъ постъ, бѣше министъръ на вътрешнитѣ работи и изповѣданията въ Тюрингия. Фрикъ знаеше, че Хитлеръ ще получи автоматически поданство, ако стане германски чиновникъ, и затова реши да го назначи за жандармерийски комисаръ въ откъснатото отъ свѣта градче Хилдбургхаузенъ. Обаче новината за това странно назначение се разпространи навредъ, и докато цѣла Германия се смѣеше на портрета на Хитлера като хилдбургхаузенски селски полицай, планътъ се провали.

Малко следъ това, единъ другъ нацистъ на държавна служба, Дитрихъ Клагесъ, министъръ на правосъдието въ Брауншвайгъ, назначи Хитлера за държавенъ съветникъ при брауншвайгската легация въ Берлинъ. Едвали нѣкой въ Германия знаеше, че сжществува такъвъ постъ. Хитлеръ положи клетва предъ конституцията, на която день и нощъ се заканваше, че ще я премахне и австрийското селянче стана най-после германецъ.

ОПОЗИЦИЯ

Ядката на хитлерщината е стремежът да се постигне „единна“ Германия. До сега нацистите нападаха протестанти, католици, евреи; те нараниха смъртно работническите класи и не можаха да проведат сериозно своята програма за социални и стопански подобрения, без да засегнат индустриалците, а чрез терор и бруталности очуждиха републиканците, демократите, социалистите и комунистите.

До есента на 1936 г. Хитлер проведе три народни допитвания. От първото поиска одобрение на своето излизане от Обществото на народите. Гласуваха му доверие с 92.3 на сто. При второто — той пожела, след смъртта на Хинденбург длъжностите канцлер и председател на републиката да се обединят в едно лице. Той получи 38.362.760 гласа от всичко 43.529.710. Третият плебисцит последва окупацията на Рейнската област през март 1936 г. Разбира се, на тия гласувания липсваше свободата в англосаксонски смисъл. Плебисцитът в Саар му даде деветдесет на сто, но при всеки друг канцлер биха се получили, без съмнено, деветдесет и девет на сто. Последните общи избори в Данциг, при изключителното напрежение за ловене гласове, се оказаха много по-добър барометър на народното мнение, отколкото гласуването с „за или против Германия“ в Саар. Те му дадоха само 139.043 гласа от 234.956 — победа, разбира се, но не и мнозинство с две трети, на каквото той се надяваше.

При последните, донкъде свободни, германски избори на 5 март 1933 г. — които се състояха под сѣнката на пожара в Райхстага — Хитлер получи 43.9 на сто. Вѣрвамъ, че при избори, произведени сега, той значително ще подобри тоя процент. Общият брой на марксистските гласове (социалисти и комунисти) през 1933 г. възлизаше още на 11.845.000. Тоя брой навѣрно е вече намаленъ, но независимо от това в Германия още живѣе една мълчалива и неизмѣримо голѣма опозиция. А къде ли сж тия милиони гласоподаватели?

Тѣ сж премахнати. Тѣ сж изтормозени отъ полицаи и агенти. Тѣ гласуватъ съ „да“ при изборитѣ, защото се плашатъ за кожата си. Нѣкои отъ тѣхъ потърсиха прикритие, като влѣзоха въ СА. Изобщо тѣ чисто и просто таятъ мнението си, чувствата си, вътрешната си почтеностъ и чакатъ. Чакатъ своя день. Но представляватъ ли тѣ нѣкаква дейна политическа сила? Не.

Революция въ една полицейска държава като Германия представлява неизмѣримо трудно дѣло. За днешнитѣ времена е почти аксиома, че никаква революция не може да успѣе, докато въстаницитѣ не разполагатъ съ оръжие и муниции, равни на тия на правителството, или по-голѣми. Обаче изключително трудно е да се постигне такава надмощие.

Доколко важно е оръжието, сами нациститѣ се убедиха въ своя вреда по време на австрийската гражданска война презъ юлий 1934 г. Поради небрежностъ или прекалена самонадеяностъ, тѣ пропуснаха да въоръжатъ своитѣ привърженици.

Въобразяваха си, че щомъ се даде сигналътъ за въстание, войската и полицията ще се разбунтуватъ и ще предадатъ оръжието си на тѣхъ. Войската и полицията на д-ръ Долфусъ обаче му останаха вѣрни въ голѣмата си частъ. По тая причина ние видѣхме комедията: хиляди и хиляди разярени, разбунтувани нацисти да тичатъ нагоре-надолу и при всѣко прѣко и непрѣко нападение да се виждатъ спѣвани поради липса на оръжие. Това бѣше основна поука. Само съ крѣсъци картечница не се превзема.

Разбунтува ли се народътъ срещу Хитлера, той ще го избие. За тая цель той разполага съ Райхсвера, освенъ съ СА и СС. Райхсверътъ, съставенъ предимно отъ селянчета, при евентуаленъ бунтъ въ селски области може би нѣма да стреля, но съ селянитѣ въ Третия райхъ подобре да не се занимаваме. Съ градското население обаче процедурата ще бжде кратка. Ще се възрази, че дори и Хитлеръ не би разстрелялъ десетки хиляди невъоръжени или зле въоръжени метежници. Но това нѣма и да бжде наложително — нѣколко стотинъ сж достатѣчни.

Вмѣсто откритъ бунтъ, по-вѣроятно е да се проведе бавно придвижване напредъ на недоволнитѣ маси чрезъ ропотъ и пасивна съпротива, саботажи, при растяща оскъдица, докато се появи нѣкоя пукнатина въ духа на правителството и при настѣпилата паника то се хвърли да прави глупости. Недоволството може да разяжда до най-

високитѣ върхове, да разстройва държавното ръководство, да разпалва ревнивост между подфюреритѣ, тъй че Гьобелсѣ да се втурне на една страна, Шахтѣ на друга, а разногласието да стане тъй дълбоко и непреодолимо, че самѣ Хитлерѣ да не бжде вече въ състояние да запуши дупката.

Въ такъв случай правителството може да прибѣгне до едно класическо, но много опасно срѣдство: войната.

ЗА НАСЛЕДСТВОТО

Ако Хитлеръ умре утре, то най-вѣроятното е да се яви като наследникъ Гьорингъ, колкото отчаяно да е мразенъ и ненавижданъ отъ много членове на партията. Лично фюрерътъ би предпочелъ за свой наследникъ Хесъ, неговиятъ замѣстникъ, но въ бъркотията, която ще настѣпи следъ смъртъта на Хитлера, Хесъ би ималъ много малко изгледи срещу единъ така натрапчивъ кандидатъ като Гьорингъ. По чисто логични основания генералътъ има най-голѣмитѣ шансове. А тази възможность е ужасна.

Гьорингъ има сила, колоритъ, амбиция. Той е фигура, която прави впечатление на народа. Великолепието и броятъ на неговитѣ униформи иматъ за германцитѣ своето очарование. Неговиятъ бракъ може да произведе династия. Най-важното е, че той има симпатиитѣ на армията, защото желае сжщото, каквото и тя: силна Германия. Освенъ това задъ гърба му сж застанали въ боева готовность войскитѣ на СС съ остатъцитѣ отъ СА. Изобщо той е взелъ желѣзно решение да заграби високия постъ, ако стане нужда да се заграбва.

Гьобелсъ въ никой случай не се очертава като наследникъ на Хитлеръ. Отъ цѣлата банда той е най-способниятъ, но всѣки го мрази. Фрикъ е отъ значение, но е твърде безцвѣтенъ. Хесъ е безъ амбиция, Лай и Даре като радикали не влизатъ въ състезанието. Шахтъ е незамѣнимъ по всички стопански и финансови въпроси, но като народенъ водачъ е невъзможенъ.

Слуховетѣ, споредъ които Гьорингъ и сега дейно интригувалъ срещу Хитлера, сж навѣрно явна безсмислица. На Гьоринга липсватъ много добродетели, но лоялността не влиза въ тѣхното число (в числото на липсващите) — поне до сега не. Освенъ това днесъ Хитлеръ би могълъ да смаже Гьоринга точно така, както нѣкога Рьома. Хитлеръ е още всемогъщъ. Истински съперници не сжществуватъ. Гьорингъ, Гьобелсъ и всички други сж само луни около Хитлеровото слънце, както Х. Р. Кникербокеръ нѣкога се изрази. Тѣ свѣтятъ, само докато слънцето ги освѣтлява.

III. ИГРАТА СЪ ОГЪНЯ И КЪРВАВАТА ЧИСТКА

„Гьорингъ билъ разкрилъ, че покойниятъ Куртъ фонъ Шлайхеръ съзаклятничилъ за превратъ срещу Райха. Ние знаехме, че нъкой день нациститъ ще измислятъ нъщо, което да обясни неговото разстрелване.“

Хоуардъ
Брькбейкъръ

Презъ нощта на 27 февруарий 1933 г. нъколко дни преди изборитъ отъ 5 мартъ, които трѣбваше да утвърдятъ Хитлеровото канцлерство, сградата на германския Райхстагъ въ Берлинъ бѣше унищожена отъ пожаръ. Пожарътъ унищожилъ това, което бѣше останало отъ Германската република. Изгорѣ не само една обществена сграда. Въ пепель бѣха превърнати комунистическата, социалистическата, католическата и дойчнационалната партии. Пожарътъ избухналъ презъ една зимна вечеръ на 1933 г., но пепельта тлѣе и до сега.

Пожарътъ въ Райхстага унищожилъ стъкло и стени на стойностъ два милиона марки. Унищожилъ и живота на хиляди човѣшки сжщества. Това, което последвалъ пожара, бѣше логично и неизмѣнно: изборната победа на нациститъ отъ 5 мартъ, гадоститъ на кафявия тероръ, преследванията на евреитъ, пристѣпътъ срещу Австрия и огромниятъ изравнителенъ процесъ, принудителното приспособяване, което отъ нъколко години вече тѣче Германия подобно на паренъ валякъ.

Огънятъ превърналъ въ димъ и пепель не само една импозантна сграда, но и пожизненото дѣло на много хиляди пацифисти, либерали, демократи, социалисти, честно мислящи хора отъ всички класи и съсловия. Безъ пожара нациститъ нѣмаше да получатъ толкова

отличнитѣ резултати отъ изборитѣ. Въ пламъцитѣ на Райхстага изчезна стара Германия на Бисмаркъ, на Вилхелмъ II и на Ваймарската конституция. Отъ неговия димъ израстна Третиятъ райхъ.

„Когато Германия се събуди — писа Дъгласъ Ридъ — домътъ на никого не представляваше вече негова крепостъ. Всѣки можеше да бжде уловенъ отъ нѣкое частно лице и завлѣченъ на нѣкъде. Никой не можеше да поиска закрила отъ полицията. Всѣки можеше да бжде държанъ въ затвора за неопредѣлено и неограничено време, безъ да знае въ какво го обвиняватъ. Всѣка собственост можеше да се конфискува. Всички думи да се подслушватъ, всички писма да се четатъ. Никой вече нѣмаше право да се събира съ своитѣ съграждани, и никой вестникъ не можеше свободно да изрази мнението си.“

Фактичeskото протичане на събитията презъ нощъта на 27 февруарий може да се разкаже набърже. Къмъ 9.15 часа вечеръта отъ сърдцето на Берлинъ, отъ улицата „Унтеръ денъ Линденъ“ можеше да се види какъ отъ прозорцитѣ на Райхстага изкачатъ димъ и пламъци. Следъ десетъ минути пожарната команда бѣше на мѣстото. Главниятъ холь представляваше море отъ огънь. Външнитѣ стени на постройката можаха да бждатъ спасени, но вътрешността бѣше напълно унищожена. Веднага бѣше предположенъ палежъ. Пожарътъ бѣше избухналъ едновременно отъ много мѣста — около двадесетъ — тридесетъ, споредъ единъ послешенъ официаленъ докладъ. Следъ около часъ се явиха Хитлеръ и Гьорингъ и веднага заявиха, че това е дѣло на комуниститѣ. „Знамение отъ небето!“ — извика Хитлеръ, щомъ като видѣ димящитѣ развалини.

Задкулисието на събитията може да бжде екипирано сжщо така накратко. Както ни е известно, Хитлеръ бѣше станалъ райхсканцлеръ. Въ своя кабинетъ той имаше само трима нацисти срещу осемъ члена на дойчнационалната група Папенъ Хугенбергъ, но той дори и на сънь не допускаше мисълъта да свири втора цигулка. За да вземе преднина, бѣше необходимо да спечели голѣмъ прирастъ на хитлеристскитѣ гласове въ изборитѣ отъ 5 мартъ. Папенъ — Хугенбергъ бѣха твърдо решени да възпрепятствуватъ това. Между Хитлера и националитѣ имаше голѣми недоразумения. Макаръ и да се борѣха на единъ и сжщъ фронтъ, тѣ взаимно се подяждаха не по-малко, защото всѣки искаше да спечели надмощие въ бждещия кабинетъ.

Нѣщата не бѣха въ добъръ редъ за Хитлера. Хинденбургъ все още не му оказваше довѣрие. Носѣха се упорити слухове, че Хитлеръ се опиталъ съ насилие да завземе поста на стария човѣкъ. Не безъ основание нациститѣ се страхуваха, че ще загубятъ гласове. Имаше само едно срѣдство да се спасятъ: да получатъ явно мнозинство. Въ новия Райхстагъ щѣха да се избератъ приблизително къмъ 600 депутати, а се пресмѣташе, че къмъ сто отъ тѣхъ щѣха да бждатъ комунисти. Хитлериститѣ очакваха за себе си къмъ 250. Двеста и петдесетъ не бѣха мнозинство отъ шестотинъ, но бѣха половината отъ петстотинъ. Прочее, комунистическата партия трѣбваше да бжде унищожена, като тия фатални сто мандата трѣбваше да бждатъ касирани. Въ такъвъ случай победата би била безспорна.

Най-напредъ нациститѣ решиха да предприематъ нападение срещу народния домъ „Карлъ Либкнехтъ“, главната квартира на комунистическата партия въ Берлинъ, кждето се предполагаше, че ще се намѣри достатъчно материалъ, съ който комуниститѣ да бждатъ обвинени въ съзаклятие срещу държавата или въ намѣрение за въстание, та подъ тоя предлогъ партията да бжде разтурена. Експедицията бѣше проведена, но ударътъ се оказа халостенъ. Деньтъ на изборитѣ се приближаваше бърже. Обтегнатостта между Хитлеръ и Папенъ — Хугенбергъ се увеличаваше. Нациститѣ трѣбваше да измислятъ нѣщо набърже! И тѣ го измислиха.

Огънятъ даде резултата, на който нациститѣ се надѣваха, както вече видѣхме.

Стотѣ комунистически депутата бѣха арестувани. Обявено бѣше единъ видъ военно положение. Постановленията на конституцията за личната свобода на отдѣлния човѣкъ бѣха суспендирани. Бѣха „разкрити“ комунистически планове за въстание. Надъ цѣла Германия се понесе вой. Общественото възбуждение бѣше грамадно. Нациститѣ нападнаха страната, а Хитлеръ вече имаше възможность да си обезпечи диктатура за четири години и да заграби властта неограничено, непоклатимо, непристѣпно.

ГАЛА ПАЛЕЖЪ

Задкулисната история на пожара в Райхстага не е тъй общоизвестна, както изобщо се мисли. Хитлериститѣ бѣха подготвили своята работа така изкусно, че макаръ всѣки посветенъ веднага да би ги подозрѣлъ въ деянието, подробноститѣ оставаха забулени въ мракъ. Дори и днесъ все още има тайни и неясни, напълно мистериозни странични обстоятелства. Прочее, да направимъ единъ огледъ и ние.

Презъ нощта на пожара полицията арестува единъ малоуменъ холандецъ, Маринусъ ванъ деръ Лубе, когото намѣри въ горящитѣ развалини. Освенъ полицията други свидетели на арестуванетоъ нѣма. Първитѣ сведения за холандеца, оповестени отъ Гьорингъ, се оказаха фалшиви. Твърдеше се, че той ималъ членска карта отъ комунистическата партия, парче хартия, което доказвало нѣкаква съвмѣстна акция на комуниститѣ и социалиститѣ, много снимки на самия него и единъ паспортъ. Много изгодно момче, изобщо! Лубе наистина е притежавалъ паспортъ, но не и другитѣ книжа, както впоследствие се призна въ процеса.

Неговиятъ животъ презъ последнитѣ дни бѣше проследенъ отъ игла до конецъ. Малко преди пожара в Райхстага той подпалилъ и три други малки пожари въ Берлинъ. Презъ 1929 г. влѣзълъ въ нѣкаква група, която се наричала Холандски комунистически младежки сѣюзъ, отцепническа партия. Следъ две години билъ изключенъ като безполезенъ и глупавъ човѣкъ. Къмъ истинската комунистическа партия той никога не се числилъ. Пжтищата на ванъ деръ Лубе презъ последнитѣ дни преди пожара можаха да бждатъ точно установени. Презъ нощта на 17 срещу 18 февруарий спалъ въ Глино при Потсдамъ. Прочее, той не е могълъ да бжде въ Берлинъ преди 19 или 20 февруарий. Ще рече, въ една седмица тоя неизвестенъ бродяга успѣлъ така да спечели довѣрието на тъй добре организираната комунистическа партия, че нейнитѣ хора да му възложатъ една тъй опасна и сложна задача като запалването на Райхстага. Или пъкъ е билъ подтикнатъ отъ нѣкого другиго.

Когато дори въ Германия стана известно, че разрешението на загадката чрез ванъ деръ Лубе не издържа критика, историята стана още по-мистериозна. Въ края на краищата полицията трѣбваше да признае, че ванъ деръ Лубе е ималъ съучастници. Но какъ е могло единъ значителенъ брой хора, нарамили запалителни материали, да минатъ презъ срѣдата на Берлинъ, презъ стени, врати, прозорци, за да проникнатъ въ Райхстага, безъ да бждатъ забелязани?

Германскитѣ власти сами изпуснаха котката отъ човала, и стана явно, че тя е просто изумителна котка. Оповести се, че подпалвачитѣ по всѣка вѣроятностъ сж влѣзли въ постройката презъ единъ тунелъ, презъ който я и напуснали и който съединявалъ зимницитѣ на Райхстага съ двореца на райхспрезидента — Гьорингъ, — намиращъ се на отвждната страна на улицата. Нѣкога тоя тунелъ билъ частъ отъ централното отопление. За него едвали сж знаели десетина души, когато това стана известно чрезъ официално съобщение. По тоя начинъ една страна на загадката бѣше разрешена. Подпалвачитѣ, които и да сж тѣ, сж били въ Райхстага и сж се измъкнали отъ тамъ презъ задния дворъ на Гьорингъ. Невѣроятно твърдение!

Камилската птица крие главата си въ пѣсъка — добре изпълнено, но глупаво отъ страна на птицата! Има и хора, които приличатъ на камилската птица. Тѣ сж наивни и шумно привличатъ вниманието върху нѣщо, което искатъ да скриятъ, като се надѣватъ, че чрезъ това ще намалятъ интереса. Една катеричка скрива единъ орѣхъ подъ дървото. Следъ това се покатерва на клона и сочи, кжде е орѣхътъ. Така се обяснява защо нѣкой негодникъ разкрива това, което го стѣснява, съ надеждата по тоя начинъ да забърка причиннитѣ връзки.

Дълго време преди да започне сждопроизводството, твърдението, че нациститѣ сами сж запалили постройката, направи много силно впечатление по цѣлия свѣтъ. Въ Лондонъ устроиха мнимъ процесъ. Емигранти издадоха кафява книга, въ която една частъ отъ тая история бѣ възпроизведена въ всѣки случай твърде неточно. Освенъ това бѣ пуснатъ единъ таенъ меморандумъ на дойчнационалитѣ, отъ видния депутатъ Оберфоренъ, който се предаваше отъ ржка на ржка. Въ него Оберфоренъ обясняваше ясно и изразително, че подпалвачитѣ сж хитлеристи. Презъ юний нациститѣ обискираха дома му, и за дълго време тайна обвиваше мѣстопребиваването на Оберфоренъ. Следъ това се събщи, че се „самозастрелялъ“!

Малоумният ванъ деръ Лубе не бѣше самъ въ ареста. Ернстъ Торглеръ, председателъ на комунистическата парламентарна група, се предаде самъ на полицията, когато до ушитѣ му стигна ужасниятъ слухъ, че билъ единъ отъ подпалвачитѣ. Следъ това бѣха арестувани тримата български комунисти Димитровъ, Поповъ и Таневъ поради това, че единъ келнеръ, който имъ прислужвалъ въ нѣкакво кафене, разказалъ на полицията, че тѣ се държали „подозрително“. Презъ нощта на пожара Димитровъ не билъ въ Берлинъ, а въ Мюнхенъ, както той доказа съ безспорно алиби. Независимо отъ това, до процеса, той цѣли петъ месеца бѣше държанъ въ затвора безъ никакво основание.

ПРОЦЕСЪТЪ

Бъхъ на процеса въ Берлинъ, а сжщо и въ Лайпцигъ презъ първитѣ му шесть седмици, като репортеръ. Сждебнитѣ заседания продължиха седемдесетъ и петъ дни, и се стигна до многобройни драматични моменти. Процедурата не бѣше нито фарсъ, нито предварително нагласена сцена. Държането на полицията и на сждебнитѣ власти преди започването на процеса бѣше скандално, но въ сждебната зала се видѣ една разлика. Сждиитѣ веднага се натъкнаха на тежка дилема, когато трѣбваше да поддържатъ, че сж чужди на всѣко предубеждение, докато едновременно съ това бѣха длъжни да действуватъ срещу обвиняемитѣ съ най-голѣма ненависть. Постепенно обаче подъ натиска на общественото мнение въ чужбина, се наложи необходимостта да покажатъ известно право, да пораздухватъ сегисъ-тогисъ пламъка на правното чувство въ сждебната зала.

Когато процесътъ започна, смѣтамъ, че сждиитѣ, подобно на много други хора въ Германия, сж били напълно убедени, че ванъ деръ Лубе е комунистъ, и че комуниститѣ сж виновни. Очевидно, и прокурорътъ бѣше на сжщото мнение и тѣй като предполагаше, че дѣлото ще бжде претупано набърже, не се потруди никакъ да погледне на него като на нѣкакъв „голѣмъ процесъ“. Когато обаче започна представянето на доказателствата, дори на сждиитѣ изведнѣжъ стана ясно, че въ случая изобщо нѣма процесъ. Речъта на прокурора бѣше огромна бъркотия отъ неточности, противоречия и нагли лъжи, но веднѣжъ започналъ единъ такъвъ процесъ, никой не можеше вече да го спре. Съ безогледна упоритостъ, съ истинска тевтонска изчерпателностъ, сждътъ всѣки новъ день затѣваше все по-дълбоко въ блатото на свидетелскитѣ показания, които неопровержимо доказаха това, което тѣ не трѣбваше да доказватъ — невинността на подсждимитѣ. Станалиятъ вече твърде нервень прокуроръ започна да призовава като свидетели истински луди, съ които дори сждиитѣ не знаеха, какъ да се разправятъ. За това тѣ острапяваха Димитровъ, когато неговитѣ въпроси ги поставяха все по-натѣсно, което се случваше много често.

Разбира се, никой не бѣше очаквалъ блестящото храбро държание на Димитровъ. Тоя български революционеръ наистина имаше голѣмъ умъ. Съ непогрѣшима точностъ той посочваше всички празноти въ показанията на лъжесвидетелитѣ. Той непоколебимо поставяше точно тия въпроси, които здраво разтърсваха обвинението. Той превърна процеса въ публиченъ ареопагъ. Сждѣтъ започна съ опита да заклейми подсждимитѣ като виновници за пожара въ Райхстага. За кратко време Димитровъ постигна точно обратното: напълно провали отчаянитѣ старания на нациститѣ да установятъ това обвинение.

Така Димитровъ, единственъ въ историята досега, публично зачерви и дветѣ уши на Гьорингъ и за радостъ на мнозина спаси своето съществуване. Когато нѣкой свидетель не можеше да се намѣри, той запитваше: „Провѣрихте ли и въ концентрационнитѣ лагери?“ Когато сждията го смѣри, че върши комунистическа пропаганда, Димитровъ посочи къмъ свидетелската скамейка и като съчета елегантна дързостъ и съвършена вежливостъ, каза: „А оня господинъ не върши ли националсоциалистическа пропаганда?“ Всѣки, който видѣ, никога не ще забрави, какъ Димитровъ посочи къмъ ванъ деръ Лубе и извика на своя цвѣтистъ балкански нѣмски езикъ: „О, тоя жалкъ Фаустъ! Кой ли е неговиятъ Мефистофель?“ А кулминационната точка на неговата заключителна речъ бѣше, когато той поиска отъ сжда „обезщетение за изгубеното си време“, безъ да се смуцава отъ бравата на палача, която го застрашаваше, и отъ личната мѣстъ на Гьорингъ.

Тѣй като сждѣтъ бѣше принуденъ да разпита всички важни свидетели, всѣки вратаръ и всѣки прислужникъ въ сградата на Райхстага, потокътъ отъ показания прелѣ брѣговетѣ. Често пѣти изпъкваха малки, но важни факти. Лубе, занесенъ, апатиченъ, заяви въ единъ отъ своитѣ моменти на просвѣтление, че презъ нощта преди пожара билъ „съ нацисти“. Единъ вратаръ даде показания, че къмъ 10 часа вечерята видѣлъ националсоциалистическия депутатъ д-ръ Албрехтъ да напуска, крайно възбуденъ, горящата сграда на Райхстага. Единъ слуга въ дома на Гьорингъ чувалъ нѣколко ноци преди пожара мистериозни шумове въ подземния тунелъ. По тоя начинъ около пожара стана много горещо.

ТАЙНА

За сжда нѣмаше другъ изходъ: трѣбваше да оправдае Торглеръ, Димитровъ, Поповъ и Таневъ. Ванъ деръ Лубе бѣ осжденъ на смъртъ и веднага екекутиранъ. (Трѣбва да се отбележи, че Торглеръ бѣ държанъ още две години „въ предварителенъ арестъ“, при все че сждѣтъ призна неговата невинность.) Холандецътъ умрѣ, безъ да си отвори устата и отнесе въ гроба една отъ голѣмитѣ тайни: доколко той и подпалвачитѣ сж действували заедно.

Стана напълно ясно, че той не е подпалилъ пожара самъ. Той не носилъ нищо друго, освенъ нѣколко обикновени свѣщи. Споредъ мнението на вещитѣ лица, въ главния холъ на Райхстага били прѣснати самозапалими химикали, фосфоръ и сѣра, а при това още и голѣми количества петролъ, които Лубе не могълъ самъ да довлѣче тамъ. Райхстагътъ бѣше тъмна, мрачна постройка, съградена отъ камъкъ и масивно дърво, но при реконструкцията на фактитѣ се установи, че две минути и петъ секунди следъ като той влѣзълъ въ сградата, главниятъ холъ билъ обвзетъ отъ буйни пламъци.

Установи се, че ванъ деръ Лубе всщность не е билъ агентъ-провокакторъ, подстреканъ отъ нациститѣ. Тая продължително време поддържана теория неизбежно падна веднага, щомъ Лубе се появи на подсждимата скамейка. Дори единъ нацистски заговорникъ не би избралъ за тая целъ такъвъ неспособенъ и малоуменъ типъ. Очевидно, Лубе страдаше отъ маниаческа депресивна психоза. Той не е разигравалъ комедия. Съ упоителни срѣдства все още можеше да му се влияе. Той не обичаше нациститѣ, и сждѣтъ изтрѣпваше, когато той се опитваше да си отвори устата.

Прочее, остава налице тая проблема: ако ванъ деръ Лубе е действувалъ независимо отъ нациститѣ, какъ е могълъ пожарътъ да вземе такива изключително голѣми размѣри? Ако пъкъ е действувалъ съвмѣстно съ тѣхъ, защо не ги издаде предъ сжда?

Споредъ единствената теория, която съответствува на фактитѣ, първиятъ отговоръ трѣбва така да гласи: ванъ деръ Лубе не е агентъ-провокакторъ, а е действувалъ самоволно. Другото обяснение е: споредъ

мнението на вещитѣ лица, което почти не може да се оспори, имало е не единъ, а два пожара, подпалени презъ една и сѣща нощъ въ сградата на Райхстага.

Ванъ деръ Лубе преставлява крайно изроденъ типъ на съвременната цивилизация. Той е билъ не само малоуменъ, но и обвзетъ отъ дълбока омраза срещу обществото и неговия авторитетъ, а съ болния си разсѣдѣкъ е искалъ да задоволи своята злоба чрезъ пиромания. Той е билъ истински подпалвачъ, бездоменъ бродяга, скиталъ изъ берлинскитѣ улични срѣди, извършилъ нѣколко палежи и се гордѣлъ съ тѣхъ по свой първобитенъ начинъ. Нѣколко хитлерици сѣ чули тия му брѣтвежи. Такива сѣ фактитѣ.

Въ сградата на Райхстага ванъ деръ Лубе запалилъ донесенитѣ жалки парцали отъ салфетки и пердета, като си послужилъ съ своята риза за подпалка. Подобно на палежитѣ му отъ предишнитѣ дни, това не е било истински пожаръ, а само несполучливъ опитъ да предизвика пожаръ, само мъглявина отъ димъ и сажди и нищо повече. Той си тръгналъ, но навѣрно е билъ изуменъ, като е видѣлъ предъ себе си огромно море отъ пламъци — другия пожаръ, силно горящия огънь отъ химикали, подкладенъ отъ хитлерицитѣ, които сѣ донесли материалитѣ презъ Гьоринговия тунелъ и точно въ тоя моментъ сѣ побързали да изчезнатъ. Ванъ деръ Лубе обаче смѣтналъ това за свой пожаръ; той се върналъ гордъ, трумфиращъ и — билъ заловенъ отъ полицията.

Постигнало се точно това, което нациститѣ желяели. Тѣ сѣ се нуждаели отъ изкупителна жертва, която да прикачатъ на комуниститѣ. Връзката между ванъ деръ Лубе и нациститѣ е безсѣмнена. Самъ той разказвалъ въ берлинскитѣ улични срѣди, че искалъ да запали Райхстага. И тѣй като Берлинъ е билъ изпълненъ съ шпиони, агенти и доносници, тия му намѣрения били донесени до най-висшитѣ постове на нациститѣ.

Хитлерицитѣ сѣ знаели, че Лубе ще бѣде тамъ, но, разбира се, не му казали, че и тѣ ще дойдатъ. Той никога не узна, че тѣ сѣ действували споредъ неговитѣ думи. На това се дължи особеното му държание предъ сѣда. Той се гордѣше съ своя пожаръ и силно се обиждаше, когато нѣкой се опитваше да му отнеме частъ отъ тая слава; съ непонятна упоритостъ той поддържаше, че не е ималъ помощници, че самъ е подпалилъ огъня, и наистина бѣше убеденъ въ твърдението

си. Това е единствената комбинация отъ теория и факти, която обхваща всички обстоятелства на пожара въ Райхстага. Самъ Димитровъ, съ когото се срещнахъ презъ 1935 г. въ Москва, намира тая теория за най-доброто обяснение на събитията.

КЪРВАВА БАНЯ

Исторически погледнато, събитията на 30 юний 1934 г. бѣха неминуеми. Тѣ бѣха наистина една необходимостъ. Хитлеръ висѣше въ въздуха между две, взаимно изключващи се армии — Райхсвера и СА, неговата частна кафявоблузеста войска, командувана отъ Рьомъ. Развоятъ на нѣщата го принуди да даде непристѣпенъ авторитетъ на едната или другата. Той взе решение въ полза на Райхсвера. Поради това СА трѣбваше да бѣде ликвидирана. Това е съ нѣколко думи тайната на 30 юний. Втора, почти същщо толкова важна подбудителна причина се коренѣше въ сѣщността на националсоциалистическата партия. Споредъ Хайденъ, партията е била единица не на целта, а на причинитѣ. Тя е почивала не на единно учение, и нейнитѣ членове много сж се различавали по видъ единъ отъ другъ. Фюрерскиятъ принципъ бѣше нейното единствено доморасло укрепление, и когато подфюреритѣ започнаха да го подкопаватъ поради взаимна ревностъ, при все че самъ Хитлеръ не бѣше нападнатъ, не оставаше никакво друго срѣдство, освенъ да бѣдатъ премахнати съ сила.

Накрай ще трѣбва да се припомни, че събитията, които започнаха като ужасно възстановяване на дисциплината срещу привърженицитѣ на Рьомъ, се изродиха до положение, непризнаващо никаква контрола, защото главатаритѣ не можеха да намѣрятъ другъ пътъ една тѣй великолепна и неповторима възможностъ да разрешатъ своитѣ партийни и частни разправи. Който като Хитлера въздига терора като принципъ, трѣбва да разбере, че въ края на краищата самъ той не ще може да се справи съ него.

Повечето убийства бѣха извършени презъ нощта на 30 юний срещу 1 юлий. Въ своята отчетна речъ Хитлеръ призна 77 убити. Това число, разбира се, бѣше подъ действителното. Точниятъ брой никога нѣма да се узнае. Вѣроятно е достигналъ до двеста и петдесетъ, дори до триста.

Убититѣ се разпредѣлятъ въ нѣколко групи. На първо мѣсто сж хората отъ СА:

Капитанъ Ернстъ Рьомъ, райхсминистъръ безъ портфейлъ, началникъ-щаба на СА, най-добъръ приятелъ на Хитлера, организаторъ на частната му войска.

Трима СА обергрупенфюрери: Едмундъ Хайнесъ, директоръ на полицията въ Бреслау, Августъ Шнайдахуберъ, директоръ на полицията въ Мюнхенъ, Фрицъ фонъ Краусеръ.

Карлъ Ернстъ, СА групенфюреръ на Берлинъ и Бранденбургъ.

Хансъ Хайнъ, СА групенфюреръ на Саксония, и много други групенфюрери.

СА щанлартенфюреръ Улъ, нареченъ отъ Хитлера човѣкътъ, който трѣбвало да го убие.

Следва католическата група, предимно хора отъ срѣдата на Папенъ:

Д-ръ Ерихъ Клаузнеръ, водачъ на католическата акция, виденъ и отличенъ политикъ.

Адалбертъ Пробстъ, водачъ на католическото младежко движение.

Фрицъ фонъ Бозе, висшъ правителственъ съветникъ, началникъ-канцеларията на Папенъ.

Д-ръ Едгаръ Юнгъ, частенъ секретаръ на Папенъ.

Д-ръ Бекъ отъ Международната студентска организация.

Следватъ: жертви на лично или полулично отмъщение:

Грегоръ Щрасеръ, блестящъ теоретикъ на наци-партията, едно време втори човѣкъ на Хитлеръ, но отъ ноемврий 1932 г. се оттегли отъ партията.

Фонъ Каръ, министъръ-председателъ на Бавария презъ 1923 г., посоченъ отъ нацистите като „предателъ“ на първия хитлеристски опитъ за превратъ.

Накрая като особена група:

Генералъ Куртъ фонъ Шлайхеръ, бившъ райхсканцлеръ.

Елизабета фонъ Шлайхеръ, негова съпруга.

Генералъ фонъ Бредо, бившъ началникъ-канцеларията на военното министерство.

И най-после тия, които сж били случайно убити, както е случаятъ съ мюнхенския музикаленъ критикъ Вили Шмидтъ, който протестираше, че не е търсениятъ СА — Вили Шмидтъ, но въпрѣки

това билъ разстрелянъ отъ една група на СС. Истинскиятъ Вили Шмидтъ билъ впоследствие намѣренъ и сжщо така разстрелянъ.

Бившиятъ райхсканцлеръ фонъ Папенъ, чиито секретари бѣха убити, едва избѣгна куршума, а бившиятъ райхсканцлеръ Брюнингъ щѣше безсѣмнено да бжде погубенъ, ако не бѣше избѣгалъ отъ страната, въпрѣки желанието си, по настояването на приятели. Брюнингъ избѣга преоблѣченъ заедно съ нѣколко холандски свещеници.

Защо бѣше убитъ Шлайхеръ? Защо двамата други райхсканцлери избѣгнаха по чудо смъртъта? Защото бѣха бивши райхсканцлери и защото Брюнингъ и Шлайхеръ се смѣтаха за наследници на Хитлера, ако машинациитѣ, съ които Хитлеръ дойде на власт, биха го лишили отъ нея. Папенъ все още се прикриваше чрезъ своитѣ дворцови интриги, следъ като бѣше здраво ударилъ нациститѣ по главата съ Марбургската си речъ отъ 17 юний, въ която силно го разкритикува. Брюнингъ бѣше човѣкътъ, който забрани да се носятъ кафяви ризи по улицитѣ, а тѣ не можеха да му простятъ това.

Къмъ това се прибавя още, че много хитлеристи смѣтаха Шлайхера за опасенъ човѣкъ. Обвинението, че Шлайхеръ конспириралъ съ нѣкаква чужда сила, е безсмислено. Той бѣше приятелъ на Рьомъ, но и до днесъ не е известно нѣкакво доказателство, че той и Рьомъ изобщо сж конспирирали. Шлайхеръ имаше широки обществени връзки, имаше приятели въ чуждитѣ легации, и това бѣше всичко. Другаритѣ му отъ Райхсвера бѣха силно засегнати отъ смъртъта му и поискаха името му да бжде реабилитирано. Нациститѣ протакаха. Документитѣ по този случай бѣха у Химлеръ, началникъ-щаба на СС. Какъ Райхсвертъ се добра до тия документи — никой не знае. Химлеръ се опита да си ги възвърне. Не успѣ. Четиристотинъ действащи офицери се събраха подъ председателството на стария фелдмаршалъ фонъ Макензенъ на една полуофициална церемония, пиха за паметъта на фонъ Шлайхеръ и вписаха въ почетнитѣ книги на своитѣ полкове неговото име и името на Бредо. Това изплаши нациститѣ. Съ свѣткавична бързина Гьорингъ устрои среща между първенцитѣ на хитлеризма и голѣмъ брой райхсофицери отъ капитанъ нагоре, на която — така се говори — той призналъ, че смъртъта на Шлайхеръ, както и на Вили Шмидтъ, била „грѣшка“.

Може ли какъвто и да е заговоръ (Хитлеръ оправда чистката чрезъ заговоръ) да обедини Рьомъ, Щрасеръ, Шлайхеръ, фонъ Каръ, Вили Шмидтъ, Фрицъ фонъ Бозе, Клаузнеръ? Безпорно, тая мисълъ е фантастична. Замислялъ ли е самъ Рьомъ, като шефъ на СА, нѣкакъвъ превратъ? Повечето отъ тия, които тогава бѣха въ Берлинъ, не го вѣрватъ. Все пакъ то е възможно.

ПРИКРИТИТЪ ЦЕЛИ НА МАСОВИТЪ УБИЙСТВА

Берлинъ бѣше твърде възбуденъ презъ месецитѣ май и юний 1934 г., а стопанскитѣ нужди — много голѣми. Революцията бѣше преминала, нациститѣ бѣха на властъ. Но кжде оставаха облагитѣ отъ победата? Защо не се осществяваше стопанската програма на партията? Радикално настроенитѣ нацисти, хората отъ строя, хората отъ улицата чувствуваха, че Гьорингъ и Райхсверътъ сж обрали парсата въ съдружие съ тежкитѣ индустриалци. Тѣ бѣха надъхани съ недоволство, но напраздно апелираха къмъ Хитлера. Фюрерътъ съобщи, че нѣма да допустне „втора революция“.

Недоволнитѣ нацисти се бѣха концентрирали въ СА. А СА се смѣташе за най-важниятъ органъ на партията. Тя бѣше войската на Хитлера въ градоветѣ и силата, тя го бѣше довела на властъ. Преди всичко лично Хитлеръ бѣше само кафяворизецъ. СА бѣше застанала като фундаментъ на движението, като походна маса, като резервоаръ на мжжка сила. Мнозина честно насочени налѣво се числѣха къмъ нея и нетърпеливо очакваха обещаната на страната стопанска реформа.

СА бѣше набѣбнала до огромното число 2.500.000 души, а когато революцията бѣ привършена, тѣ нѣмаха съ какво да се занимаватъ. Тичаха нагоре-надолу важно, въ стегнатата кафява униформа, и не можеха да си намѣрятъ мѣсто. Хитлеръ си бѣше създалъ частна войска, а сега не знаеше какво да прави съ нея. Тя лежеше тежко върху финанситѣ на партията. Въ караулната служба СА бѣше замѣстена отъ СС, а това създаде цѣло море отъ безредици и отъ накупѣли сили.

Фюреръ на СА бѣше Рьомъ, твърде забележителенъ човѣкъ. Той притежаваше необузданата енергия на Гьорингъ и рѣзката неумолимостъ на д-ръ Гьобелсъ, а като организаторъ нѣмаше равенъ на себе си въ цѣла Германия, бѣше суровъ типъ безъ фантазия, мразѣше мира и обичаше безредицитѣ. Все пакъ относно симпатиитѣ на СА къмъ него той идваше на второ мѣсто веднага следъ Хитлеръ. За това той трѣбваше да благодари само на самия себе си и на никого друго по земята. Безспорно, Хитлеръ създаде СА, но Рьомъ бѣше нейниятъ

организаторъ, той я откърми, той я превърна въ боеспособна частъ. И Хитлеръ го обичаше.

Споредъ Рьомъ, разрешението на проблема за СА бѣше много просто. Честолюбивъ, какъвто бѣше, той желаше, СА да се прелѣе въ Райхсвера, да превърне Райхсвера въ огромна национална армия и самъ той да стане глава на въоръжената сила на германската държава. При това той въплътяваше лѣвитѣ тенденции на правителството, както винаги откакто бѣше започналъ да рекрутира за СА безимотнитѣ бедняци отъ цѣла Германия. Едновременно съ това той бѣше съперникътъ на Райхсвера въ борбата за авторитетъ предъ народа.

Разбира се, Райхсверътъ се противопостави на неговитѣ желанія съ ожесточение и енергия. Генералитѣ не допускаха дори на сънъ да предадатъ постоветѣ си на Рьомъ. Тѣ бѣха превърнали своята стохилиядна армия въ отлично функциониращъ и рафиниранъ воененъ инструментъ и бѣха решили по-скоро да се самоубиятъ, отколкото да потопятъ своитѣ части въ тоя потокъ отъ два и половина милиона побойници, безработни, търговци, полуоблечени момчета, лумпенпролетариатъ отъ улицитѣ на голѣмитѣ градове. Едно смѣсване съ СА би означавало край на Райхсвера. Генералниятъ щабъ заяви това на Хитлера съ недвусмислени думи.

Фюрерътъ потърси предпазливо нѣкакъвъ изходъ. Той не искаше да се откаже отъ Рьомъ. Отъ друга страна пъкъ стотѣ хиляди души на Райхсвера бѣха много по-ценни отъ 2.500.000 зле обучени, едва въоръжени хора на СА. Фюрерътъ отдавна бѣше тръгналъ по гайдата на висшитѣ офицери отъ Райхсвера, особено на военния министъръ фонъ Бломбергъ. Точно на 29 юний, въ деня преди „чистката“, Бломбергъ бѣше изказалъ своето задоволство отъ нацистското правителство въ една речъ отъ голѣмо значение. Това бѣше достатъчно за Хитлера. За да бжде фюрерътъ абсолютно сигуренъ въ Райхсвера, най-мощното оръжие на Райха, СА трѣбваше да загуби правото си на съществуване.

Хитлеръ заповѣда на Рьомъ да се яви. Тѣ говориха петъ часа. Рьомъ продължи да иска, Райхсверътъ да се слѣе съ СА. Хитлеръ му отвърна, че генералниятъ щабъ възнамѣрява да рекрутира Райхсвера чрезъ подборъ, особено пъкъ ако се въведе общозадължителната военна повинность. Рьомъ си излѣзе сломенъ. Върна се въ Мюнхенъ обвзетъ отъ гнѣвъ. Съобщи се, че отъ началото на юлий СА получава

двумесеченъ „отпускъ“, презъ време на който никой нѣма да носи униформата си. СА пропждени на улицата! Предателство съ революцията!

Тукъ трѣбва да се вмъкне още единъ факторъ: СС. Тия черногвардейци бѣха къмъ 300.000 души и представляваха елита на боеспособнитѣ партийни части. Въ началото бѣха създадени като лична охрана на Хитлера и на другитѣ фюрери, единъ видъ преторианска гвардия, стегната, отлично хранена и добре въоръжена. СА бѣше сбирщина и предана на Рьомъ. СС нѣмаше нищо общо съ Рьомъ и стоеше безусловно задъ Хитлера. Шефъ на СС бѣше Химлеръ, а той мразѣше Рьома. Хитлеръ можеше напълно да се уповава на СС.

Райхсвертъ бѣше достатъчно предупреденъ за кризата, тъй че взе изключителни предохранителни мѣрки. Десетъ дни преди чистката щабсофицеритѣ отъ Райхсвера въ Берлинъ почнаха вече да носятъ служебнитѣ си револвери и да ходятъ препасани дори въ канцелариитѣ си. Единъ полкъ отъ Райхсвера стоеше непрекъснато въ пълна боева готовностъ върху стрелбището на Дьоберицъ край Берлинъ. Тогава бѣ пуснатъ слухътъ — очевидно неоснователно, — че Карлъ Ернстъ, най-близкиятъ привърженикъ на Рьомъ, възнамѣрявалъ да се противопостави на разпускането на СА и да завземе Берлинъ. Разказваше се дори, че Ернстъ замислялъ да свали щаба на войската.

Предохранителнитѣ мѣрки на Райхсвера обаче още не доказватъ наличността на нѣкакъвъ заговоръ. Все пакъ възможно е Райхсвертъ да е замислялъ за своитѣ цели нѣкакъвъ комплотъ, за да се отърве отъ Рьомъ. Безсъмнено, младиятъ Карлъ Ернстъ бѣше напълно невиненъ, безъ каквито и да е било политически кроежи и съвсемъ не му минаваше презъ ума да става бунтовникъ. Неотдавна се бѣше оженилъ; арестуваха го на пжтъ за Бременъ, кждето възнамѣрявалъ да се качи на параходъ, за да направи малко позакъснѣлото си брачно пжтешествие до Мадейра. Само преди шесть седмици Хитлеръ бѣше присжтствувалъ на сватбата като браченъ свидетелъ.

ТЕРОРЪТЪ

За да отвлѣкатъ вниманието на Рьомъ отъ факта, че се знае за неговото предателство — ако изобщо е имало такова — фюрерътъ замина за Южна Германия, за да посети нѣкакъвъ трудовъ лагеръ. Той взе съ себе си Гьобелсъ и нѣкой си Луце, който веднага следъ смъртта на Рьомъ стана началникъ-щаба на СА. Гьорингъ бѣ натоваренъ съ чистката въ Берлинъ. Точно затова Гьобелсъ отиде съ Хитлеръ. Веднъжъ отвързанъ, Гьорингъ бѣше способенъ на всичко. Посрѣдъ нощъ (на 29 юний) Хитлеръ научилъ — споредъ думитѣ му — новини отъ „тъй сериозно естество“, че трѣбвало веднага да се действува.

Тия моменти Гьобелсъ е описалъ много цвѣтисто:

„Още виждамъ фюрера на терасата на Голдсбергския хотелъ. Той се е вгледалъ сериозно въ тъмнината на нощъта. Още никой не знае, какво ни застрашава. Фюрерътъ остава вѣренъ на своитѣ принципи. Фюрерътъ е изпълненъ съ решителностъ срещу реакционнитѣ метежници, които искатъ да хвърлятъ народа въ безкраенъ хаосъ.

Фюрерътъ получава донесения отъ Берлинъ и Мюнхенъ. Една нѣколкоминутна конференция, и решението е взето, да не се чака до следващата сутринъ. Ние тръгваме въ два часа презъ нощъта. Въ четири сме въ Мюнхенъ.

На летището фюрерътъ получава съобщения. Тогава решава да отиде направо въ лъвската бърлога. Колата свисти къмъ Висзее. Той успѣва да влѣзе безпрепятствено въ дома на Рьомъ. Съ несравнима смѣлостъ фюрерътъ ржководи ареститѣ. Веднага следъ арестуването на Рьомъ пристига неговиятъ щабъ отъ Мюнхенъ. Хитлеръ излиза срещу тия хора и имъ заповѣдва съ една фраза да се върнатъ въ Мюнхенъ. Тѣ се подчиняватъ.“

Но ако Рьомъ е проектиралъ нѣкакъвъ бунтъ въ Мюнхенъ на 30 юний, защо е лежалъ спокойно въ леглото си въ Висзее, на 20 мили, до 6 часа сутринята на деня, въ който — споредъ думитѣ на Хитлеръ — е трѣбвало да бжде обявена революцията? И защо Мюнхенъ, градъ отъ който ще започне въстанието, е билъ така спокоенъ, когато Хитлеръ е пристигналъ тамъ?

Едно официално нацистско комюнике описва това, което е станало въ Висзее, съ нѣкои подробности:

„Фюрерътъ влѣзе и лично арестува началникъ-щаба Рьомъ, който се предаде мълчаливо и безъ съпротива въ спалнята си. Въ непосредствено срещуположната стая на Хайнесъ се разкри една безсрамна картина: Хайнесъ лежеше съ единъ хомосексуаленъ младежъ въ кревата. Отвратителната сцена, която се разигра при арестуването на фонъ Хайнесъ и неговия другаръ, не е за описване. Тя хвърля безспорна свѣтлина върху обстановката, която е обкръжавала досегашния началникъ-щаба.“

Споредъ неофициални описания, Хитлеръ пристигналъ, далечъ отъ мисълта да бжде самъ, съ единъ взводъ СС бойци при Рьомъ, който, сжщо така далечъ отъ мисълта да мълчи, избухналъ въ неударжими ругатни по отношение на фюрера, като го нарекълъ предателъ на революцията. И Хитлеръ навѣрно е съответно отвърщаль, докато СС хората сж отвличали Рьома.

Рьомъ билъ закаранъ въ Мюнхенъ. Хайнесъ и неговото порочно момче сж били ликвидирани на самото мѣсто. Хитлеръ все още не знаелъ, какво да направи съ Рьомъ. Поставилъ го задъ решеткитѣ и му заповѣдалъ да се самоубие. Рьомъ отказалъ и заявилъ, че ако ще трѣбва да бжде убитъ, нека самъ „Адолфъ“ се погрижи за това. Едва на следния денъ къмъ петъ часа, тридесетъ и шесть часа следъ арестуването му, той билъ убитъ. Никой не знае точно при какви обстоятелства е станало това. Навѣрно пазачитѣ много пжти сж отивали при Хитлеръ съ думитѣ: „Той не иска самъ да се убие... какво да правимъ?“ Лесно е да си представимъ какъ Хитлеръ най-последно, крайно възбуденъ и отчаянъ, е далъ заповѣдта да премахнатъ отъ свѣта човѣка, който му е билъ единствениятъ приятелъ.

Другитѣ убити не сж били така близки на Хитлеръ. А тѣ бѣха много. Той бѣше решилъ основно да прочисти Мюнхенъ и околността отъ всички СА фюрери. Рано сутринята Хитлеръ изпратилъ на

Гьорингъ съобщение да започне и той отъ своя страна прочистване въ Берлинъ. Гьорингъ чакалъ до 11 часа. Предполага се, че той искалъ най-напредъ да види кой ще надѣлѣе, Хитлеръ или Рьомъ. Следъ това обаче Гьорингъ започналъ да действува, както впоследствие се узнава, и прехвърлилъ даденитѣ му първоначално инструкции.

Остава споренъ въпросътъ, дали Гьорингъ е прегледалъ ведно съ Хитлера списъка на тия, които е искалъ да убие. Вѣроятно — не. Хитлеровитѣ „екзекутивни заповѣди“ често сж бивали напълно неопредѣлени. Наказателнитѣ отряди тръгнали на работа. Химлеръ ималъ върховния надзоръ. Чистката започнала бързо и страшно.

Шлайхеръ билъ убитъ у дома му. Той нѣмалъ никакво понятие, че се готви нѣщо противъ него. Въ момента Шлайхеръ разговарялъ съ единъ приятелъ по телефона, когато СС хората влѣзли при него. Той извикалъ по аппарата: „Извинявай за моментъ. Току-що влиза нѣкой...“ Той се обърналъ и видѣлъ убийцитѣ си. Тѣ веднага открили огънь. При изстрелитѣ въ стаята се хвърлила г-жа фонъ Шлайхеръ. И тя била убита, за да нѣма свидетелъ при наказанието на фонъ Шлайхеръ.

Хората отъ СС били раздѣлени на две групи. Тия, които сж извършвали разстрелванията, били стари партийни ветерани, хора отъ хитлеровата лична охрана. Освенъ тия екзекуции на самото мѣсто, въ казармитѣ на Гросъ-Лихтерфелде, въ бившия главенъ кадетски корпусъ, сж били извършени други разстрелвания. Всѣки обвиненъ е билъ за една минута исправянь предъ нѣкакъвъ импровизиранъ воененъ сждъ, който „разглеждалъ дѣлата“. Сждопроизводството се състояло само отъ една фраза, отправяна отъ натоварения съ обвинението офицеръ: „Вие сте уличенъ въ предателство и сте осжденъ на смъртъ.“ Човѣкъ следъ човѣкъ сж били довеждани предъ готовото за стрелба отдѣление. Единъ прожекторъ заслѣпявалъ исправения, барабанитѣ забивали. Следвалъ залпътъ.

Много отъ осжденитѣ, като Зандерсъ, началникъ-щаба на Ернстъ, паднали съ възгласа: „Хайль Хитлеръ!“ на уста. Тѣ мислили, че нѣкаква малка група отъ СС се е разбунтувала срещу Хитлеръ, и че тѣ умиратъ вѣрни на фюрера и на движението. Наистина „предатели“!

Хитлеръ се нуждаелъ отъ времето между 1 и 13 юлий, докато стане отново господаръ на нервитѣ си. Най-напредъ се събщи, че само нѣколко видни СА фюрери, както и генералъ фонъ Шлайхеръ и жена му, сж били убити. Въ страха, че теорията за конспирацията

нѣмаше да бжде приета за чиста истина, министерството на пропагандата насочи вниманието къмъ хомосексуалния характеръ на Рьомъ, Хайнесъ и тѣхнитѣ най-близки приятели. Партията била винаги разединявана отъ хомосексуалиститѣ. Хитлеръ говори на 13 юлий и прочете имената на седемдесетъ и седемъ, чиято смъртъ призна. Той напомняше на грохналъ човѣкъ. Първата частъ отъ речта му бѣше изслушана при пълно мълчание, при все че аудиторията се състоеше отъ нацистски народни представители, между които тридесетъ мѣста бѣха многозначително праздни.

Съобразно навика си, Хитлеръ направи общъ прегледъ на нацистската революция съ безкрайни подробности. Следъ това говори за спороветѣ си съ Рьомъ. По отношение подробноститѣ по „конспирациитѣ“ той бѣше всичко друго, но не и прецизенъ обвинителъ. За въображаемата среща на фонъ Шлайхеръ съ единъ чуждъ дипломатъ той изтъкна бележитото твърдение, че „ако германскитѣ предатели се срѣщатъ съ нѣкой чуждъ дипломатъ и изрично подчертаватъ, това да остане тайна за мене, то азъ оставямъ такива хора да бждатъ разстреляни, независимо отъ това, дали този таенъ разговоръ се е отнасялъ за времето, за старитѣ монети или за каквото и да било“. И приключи съ страстния крѣсъкъ, че за двадесетъ и четири часа той е билъ най-висшиятъ сждъ на германския народъ. Тукъ слушателитѣ избухнаха въ диви овации.

По отношение на партията 30 юний имаше добри и лоши последици. Добра услуга ѝ бѣше безспорно оказана чрезъ премахването на момчетии съ тъмната слава на Хайнесъ, който бѣше доказанъ убиецъ. Отъ друга страна — независимо отъ отвращението на други срѣди — бѣше разрушено нѣщо, което никога не ще може да се възстанови: илюзията за непоклатимото патриотично единство, за вѣчната вѣрность, за които не единъ хитлеристъ бѣше тръбилъ надлъжъ и наширъ. И най-важното: бѣше окончателно свършено съ радикализма въ партията.

СЪВРЕМЕНЕНЪ ГРАФЪ МОНТЕ КРИСТО

Тъй странни, както нѣкои отдѣлни убийства на 30 юний, изглеждатъ и нѣколко авантюристични, сполучливи бѣгства. Да вземемъ случая на Готфридъ Тревиранусъ. Презъ войната той е билъ комендантъ на подводница и като райхсминистъръ отъ кабинета на Брюнингъ бѣше заелъ едно тъй крайно национално гледище, каквото бѣха заели и самитѣ нацисти. По необясними причини обаче той билъ вписанъ въ черния списъкъ: билъ най-близкиятъ приятелъ на Брюнингъ, ималъ голѣмо влияние въ войската и безъ да се прикрива, презиралъ Хитлера.

На 30 юний, точно следъ като се наобѣдвалъ, Тревиранусъ отишълъ задъ къщата си да играе тенисъ. Въ тоя моментъ единъ камионъ спрѣлъ предъ дома му и хора отъ СС нахлули съ револвери въ ржце. Едно отъ децата излѣзло насреща имъ, и тѣ го запитали: „Кжде е Тревиранусъ?“ Единъ гласъ отгоре извикалъ: „Тукъ съмъ!“ Билъ бащата на Тревиранусъ! Когато СС бойцитѣ се изкачили по стълбата и видѣли грѣшката, закрѣщѣли му да каже кжде е синътъ му. Презъ това време детето избѣгало въ градината и разказало на баща си, какво се е случило. Безъ да губи секунда, той се прехвърлилъ презъ оградата на улицата, кждето била колата му. Спусналитѣ се подире му СС бойци го видѣли да отшумява, стреляли по него, но не го улучили.

Съ голѣмо самообладание Тревиранусъ преминалъ презъ сръдата на града, вмѣсто да се насочи къмъ полето. Камионътъ съ преследвачитѣ го подгонилъ, но поради голѣмото движение по улицитѣ никой не смѣлъ да стреля. Така били изгубени следитѣ му. Тревиранусъ спрѣлъ предъ жилището на единъ свой приятелъ и смѣнилъ костюма си. Следъ това отишълъ къмъ дома на Шлайхеръ, за да разбере, какво е станало тамъ. На улицата имало голѣма тълпа. Той слѣзалъ отъ колата си и запиталъ оставения тамъ на постъ СС какво има. Като научилъ, че Шлайхеръ е застрелянъ, скочилъ отново въ колата си и твърде разтревоженъ, но външно спокоенъ, излѣзълъ вънъ отъ града, кждето разрушилъ колата си въ едно дърво, за да остави впечатлението, че е побѣгналъ въ полето. Следъ това се върналъ съ

такси въ центъра на Берлинъ, скриль се въ дома на единъ приятель, кждето — колкото и странно да звучи това — зачель „Историята на Англия“ отъ Маколей.

Много англичани, противници на хитлериститѣ, влѣзоха въ ролята на Скарлетъ Пимпърнелъ, като помагаха на застрашенитѣ въ бѣгството имъ. Единъ дори си позволиль волността да фалшифицира паспорта си, за да прехвърли презъ границата две германски деца, сина и дъщерята на една отъ жертвитѣ на чистката.

КРАЯТЪ НА ХИНДЕНБУРГЪ

На 2 августъ 1934 г. умрѣ Хинденбургъ. Кървавата баня отъ 30 юний е била последниятъ ударъ за неговото старо слабо тѣло. Външно обаче изглеждаше каточели стариятъ човѣкъ е билъ много доволенъ отъ Хитлеръ и Гьорингъ, защото имъ бѣше изпратилъ поздравителни телеграми.

Още презъ деня преди да се помине мѣродавнитѣ чужди журналисти и дипломати въ Берлинъ вѣрваха, че това събитие ще открие една тежка криза за Хитлеръ.

Кой ще стане президентъ? Нима самъ ще се назначи за президентъ? И ако направи това — кой ще стане канцлеръ? А преди всичко какъ ще постъпи Райхсвертъ?

Сега, когато, отдалечени отъ времето, ние можемъ да виждаме нѣщата по-ясно, знаемъ, че Хитлеръ чрезъ 30 юний откупи приятелството на войската. Но дори и сега не може да не се признае смѣлостта и разсѣдливостта на Хитлеръ. Никой не помисли тогава за простия и тънъкъ планъ, който той отдавна е носилъ въ джеба си: да съедини поста на райхспрезидента съ поста на райхсканцлера.

За Райхсвера се бѣше погрижилъ Бломбергъ. На сутринята още въ зори следъ смъртта на Хинденбургъ гарнизонитѣ на Райхсвера изъ цѣла Германия положиха нова клетва, най-забележителната въ историята на войската. Общо взето, частитѣ се заклеваха въ вѣрностъ на короната или на държавния глава. Тая клетва обаче бѣше клетва за вѣрностъ — подбрана, безъ никакви пропуски — лично къмъ Хитлеръ: „безусловна вѣрностъ къмъ фюрера на германския райхъ и народъ, Адолфъ Хитлеръ, върховниятъ главнокомандуващъ на войската... За когото съмъ готовъ винаги да дамъ живота си...“

Всѣки войникъ, всѣки младши офицеръ положи клетвата съ издигната ржка, като произнасяше по две думи наведнѣжъ, повтаряйки думитѣ на полковия командиръ. Не малко офицери, мразещи Хитлера, се писаха болни тоя день. Генералниятъ щабъ не бѣше засегнатъ. Всѣки офицеръ обаче, който тогава се случи да бѣде въ отпускъ, бѣше принуденъ следъ завръщането си да положи единично клетвата...

Следъ полагаането на клетвата всички изпѣха не само „Дойчландъ Юберъ Алесъ“, но и пѣсенъта на Хорстъ Веселъ, химнътъ на нациститѣ.

Докато Хинденбургъ бѣше още живъ, имаше известна възможность, макаръ и твърде слаба, че все нѣкой день ще отнеме канцлерството на Хитлеръ. Съ неговата смъртъ и тая илюзия изчезна. Хитлеръ стана държавенъ глава. Само той можеше вече себе си да уволни. Пжтътъ, който бѣше изминалъ, непоколебимо му донесе гонената цель. Отсега нататкъ само Богъ можеше да му отнеме поста. А Богъ, както самъ Хитлеръ каза, бѣше съ него.

IV. ДВАМАТА ТЪЛОХРАНИТЕЛИ

Ако не искаш да ми станеш братъ, ще ти счупя черепа!...

Германска
пословица

Около Хитлеръ се образува единъ фантастиченъ сборъ отъ малки хитлеровци, подхитлеровци. Презъ нѣкогашнитѣ си берлински дни чухъ единъ отъ първитѣ познавачи на германскитѣ работи да казва: „Нито единъ ръководителъ нацистъ не е напълно нормаленъ или честенъ. Тѣ сж или циници, или истерични. Напълно естествено е обаче при всѣка национална революция да изкачатъ изъ дълбинитѣ на народа странни фигури и да се задържатъ на повърхността. Съ това не искамъ да отрека, че стотици и хиляди почтени нѣмци, нѣкои на висши правителствени постове, сж прями и откровени хора.“

Нѣкои отъ най-страшнитѣ типове изчезнаха на 30 юний. Мнозина останаха. И не е само това — тѣ дори заематъ служби и постове, които не само че съответствуватъ на тѣхнитѣ слабости и грѣшки, но дори ги тласкатъ къмъ все по-голѣми грѣшки. Кой трѣбваше да стане ръководителъ на „народното просвѣтяване“ въ Третия райхъ? Разбира се, д-ръ Гьобелсъ, чиято просвѣта е просвѣта на хромъ, на недорасълъ човѣкъ. На кого трѣбваше да се даде неограничената полицейска властъ върху шестдесетъ и петъ милиона германци? На генералъ Гьорингъ, разбира се, човѣкъ на крайнитѣ настроения и силнитѣ страсти.

Веднѣжъ Хитлеръ казалъ на единъ журналистъ, че не може да понася хора, които се съгласяватъ съ всичко, но той съ предумисълъ се е обградилъ съ побойници и нехранимайковци, които често не сж единни помежду си. Напълно очебийно той прилага тактиката да насъсква единъ подфюреръ срещу другъ. Той ги оставя да се каратъ и да си съперничатъ и по тоя начинъ изтръгва отъ всѣки най-доброто.

Предполага се, че той притежава срещу повечето от тѣхъ важни тайни документи. Ревнивитѣ единъ спрямо другъ фюрери, които виждатъ въ Хитлеръ всемогщия повелителъ на своитѣ сѣдбини, се борятъ взаимно съ ожесточение, за да спечелятъ благоволениято му. Той е, както Х. Р. Кникербокеръ каза, султанъ, а тѣ се държатъ като надпреварващи се паши.

Хитлеръ зорко бди, щото никой отъ подфюреритѣ да не се приближи много до неговия високъ тронъ. Когато Гьорингъ стана много силенъ, той му отне тайната полиция и я даде на Химлеръ. При това Гьорингъ още не е членъ на държавното ръководство на националсоциалистическата партия.

Учрежденията на партията отговарятъ горе-долу на учрежденията на правителството. Д-ръ Гьобелсъ е напимѣръ държавенъ ръководителъ на пропагандата въ партията и същевременно райхсминистъръ на пропагандата. Даре е едновременно партиенъ ръководителъ на земедѣлието и райхсминистъръ на земедѣлието. Ако партията и държавата сж устроени напълно еднакво, то и постоветѣ ще си съответствуватъ точно единъ на другъ. Това обаче не е така. Д-ръ Шахтъ, напимѣръ, стопанскиятъ диктаторъ, въобще нѣма никакъвъ партиенъ рангъ. Сжщо така Розенбергъ води външно политическото отдѣление на партията, но е твърде далечъ отъ външното министерство.

Въ партийно отношение Германия е раздѣлена на деветнадесетъ области (гауе) — нѣкога и Австрия се броеше като двадесета областъ. Д-ръ Гьобелсъ е гаулайтеръ на Берлинъ. Ако гаулайтерътъ едновременно е и СА фюреръ на окръга, което Хитлеръ по възможностъ избѣгва, той е личностъ съ неограничена мѣстна властъ. Юлиусъ Щрайхеръ, най-страшниятъ антисемитъ, има и дветѣ власти: на гаулайтеръ и на СА фюреръ на Франкония, северната частъ на Бавария.

Съперничеството между тия хора е огромно. Напимѣръ съперничеството между Гьорингъ и Гьобелсъ е всеизвестно. И това между Гьобелсъ и Розенбергъ не е отъ по-добро качество. Огромна работа би било да се състави една карта на всички противоположни течения, течения на омразата въ партията. Гьобелсъ и Шахтъ не сж въ никой случай приятели, сжщото е съ Гьорингъ и Папенъ, Гьобелсъ и Химлеръ. А на всички поотдѣлно Розенбергъ е крайно противенъ.

Само двама души поддържатъ относително добри отношения съ всѣкиго: Хесъ и Фрикъ. И двамата не сж честолюбиви и сж съ донѣкжде приятни характери.

Това неестествено преплитане на омразата създава търкания, спречквания и понижава работоспособността. Независимо отъ това то представлява опасна слаба страна на хитлерщината. Партията, изградена върху въодушевението на маситѣ, а не върху нѣкаква здрава и силна идеология съ внушено сцепление само отъ фюрерския принципъ, не е въ състояние да се утвърди като изключителенъ владѣтель на народа. Тя не е недѣлима частъ отъ структурата на държавното управление и на обществото. Трима отъ главнитѣ съветници на Хитлера въобще не сж нацисти: Шахтъ, Нойратъ и генералъ Бломбергъ. Кой може да си представи едно съветско правителство, въ което министерствата на стопанството, външнитѣ работи и на войната да не сж повѣрени на комунисти!

ДЪРЖАВНА ОКАЧАЛКА ЗА ДРЕХИ №1

„Старата окачалка...“

Карлъ Ернст

При все че днес за Херманъ Гьорингъ Прусия е по-важна отъ всичко, той е баварецъ. Роденъ е въ Розенхаймъ, Долна Бавария, на 12 януарий 1893 г. Произхожда отъ добро семейство. Баща му е билъ областенъ управителъ въ Камерунъ. Получилъ е прилично образование. Презъ ваканциитъ се катерилъ по баварскитъ Алпи. Подобно на Хитлеръ той има силно влѣчение къмъ Австрия и това може да е единъ отъ факторитъ, отговорни за пристѣпнитъ му къмъ тая страна презъ 1933 г. и 1934 г. Сестрата на Хитлеръ още живѣе въ Виена, а сжщо тѣй и братътъ на Гьорингъ. Две отъ сестритъ на Гьорингъ сж омжжени за австрийци.

Двадесетъ и една годишенъ, Гьорингъ преминава отъ пехотата въ въздушнитъ войски. Презъ есента на 1915 г. е командиръ на 5-о изтрѣбително ято. Награденъ съ най-висшия германски орденъ „Пуръ льо меритъ“, той получава командата на прочутата Ритхофенова ескадрила. Презъ Европейската война Гьорингъ свали 23 неприятелски самолети, срещу 54 на Удетъ, вториятъ между тогавашнитъ германски пилоти следъ Ритхофенъ, който има осемдесетъ и нѣколко победи.

Две събития следъ примирието отъ 1918 г. сж били отъ крайно решително значение за бждещето развитие на Гьорингъ. Той отказалъ да се демобилизира и да предаде самолетитъ си. Това му било заповѣдано отъ германския генераленъ щабъ, но той съзнателно се противопоставилъ, докато билъ принуденъ да кацне при Дармщадтъ. Той казалъ на приятелитъ си „сбогомъ“ и пилъ за деня, въ който Германия отново ще придобие превъзходството си по въздуха. Малко следъ това неговитъ самолети били унищожени.

Това той не ще забрави никога. Разрушаването на неговитъ великолепни машини отъ хора, които споредъ схващанията си смѣталъ за неизказано долнопробни, предизвикало психологически шокъ, отъ

който той никога не ще се излѣкува. Неговата сегашна страстна енергия при строежа на една нова германска въздушна флота е само опитъ да притѣпи старата болка.

Следъ това той се връща въ Берлинъ, но още въ униформа; налетява на група спартакисти, които насила му скъсватъ офицерскитѣ отличителни знаци. Кипящъ отъ гнѣвъ, той се заклелъ да си отмъсти. Неговата злоба къмъ социалиститѣ, която достига до болезненостъ, датира отъ тоя день. Не е изключено предположението, частъ отъ кафявия тероръ да се дължи на тая случка.

Гьорингъ отива презъ 1919 г. въ Швеция и става пѣтнически пилотъ. Тамъ той се влюбва въ една жена, която оказва много силно влияние върху неговия животъ: неговата първа жена, баронеса Каринъ Фокъ. Той се срещна съ нея, като въ нѣкаква вагнерова опера, следъ едно принудително кацване въ нейното имение Рокелстадъ въ северна Швеция. При мюнхенския бирариенъ опитъ за превратъ презъ 1923 г. той бива, като единъ отъ ръководящитѣ хора на Хитлеръ, сериозно раненъ. Избѣгва въ Италия и отъ тамъ се връща въ Швеция.

Г-жа Гьорингъ умира презъ 1932 г. малко преди нейниятъ съпругъ да получи председателството на Райхстага, неговиятъ пръвъ висшъ постъ. Когато следъ време Грегоръ Щрасеръ изпадна въ немилостъ, Гьорингъ наследи неговото влияние върху Хитлеръ и въ партията. Тогава паметята на починалата Каринъ стана най-важниятъ личенъ факторъ въ неговия животъ. Той донася нейнитѣ кости въ Германия и построява нѣщо като скринъ въ берлинското си жилище, където нейниятъ портретъ се поставя между неспирно горящи свѣци и се освѣтява презъ цвѣтнитѣ стѣкла на прозорцитѣ. Тамъ Гьорингъ колѣничилъ всѣки день — докато открилъ г-жа Еми Зонеманъ.

Тая снажна дама, артистка, спечели неговото благоволение, и сватбата, въ стилъ Гаргантюа, се състоя презъ априлъ 1935 г. въ Берлинъ. Брачната церемония напомняше на нѣкакво римско тържество. Хитлеръ бѣше кумъ; младоженцитѣ получиха сватбени подаръци на стойностъ 80.000 английски лири. Въ сжщия день двама комунисти, Епщайнъ и Циглеръ, обвинени въ съучастничество по убийството на нацисткия герой Хорстъ Веселъ и осждени на смъртъ, бѣха екзекутирани съ брадва. Много нацисти се възхищаваха отъ символичното значение — кървава жертва, която означавала плодовитостъ на новобрачната двойка.

Към края на 1935 г. Гьорингъ взе въ ржцетъ си импозантенъ низъ отъ постове. Той бѣше председателъ на Райхстага, генералъ отъ Райхсвера, генералъ отъ въздушнитѣ войски, полицейски генералъ, райхсминистъръ на въздухоплаването, министъръ-председателъ на Прусия, върховенъ шефъ на лова, върховенъ лесничей, директоръ на телевизията, — защото телевизията бѣше отъ особена важностъ за въздушната война.

Той е прочутъ по броя и многоцвѣтното великолепие на униформитѣ си, но легендата е надхвърлила фактитѣ. Той има само десетъ униформи. Обикновено той носи мечъ съ двоенъ ефесъ, подобно на кръстоноснитѣ рицари. Задъ писалищната маса въ работния му кабинетъ виси огроменъ палачески мечъ върху копринена драперия. Той е обвзетъ отъ манията за разкошъ, не само въ облѣклото, но и въ наредбата на кжщитѣ си.

Най-често той живѣе въ една голѣма сграда на Лайпцигеръ плацъ въ Берлинъ. Огроменъ пречупенъ кръстъ отъ тухли окрасява стената надъ камината. Въ една стая — така съмъ чель — тапетитѣ сж кървавочервени, а килимътъ — черенъ като смола. Мраморенъ бюстъ на Хитлеръ е поставенъ върху пиедесталъ, ярко освѣтенъ отъ прожекторъ. Друго едно помѣщение, огроменъ и богато украсенъ холъ, може въ всѣки моментъ да се превърне въ киносалонъ. Едно натискане върху копче и тапетната стена изчезва въ тавана, а на нейно мѣсто се явява екранъ.

Въ Бавария Гьорингъ притежава вила, недалече отъ хитлеровото замъче, и едно имение съ около десетъ хиляди декара, което му е подарено отъ мѣстнитѣ власти. Неговиятъ най-амбициозенъ планъ, въ който е вложилъ цѣлото си сърдце, е новото гигантско министерство на въздухоплаването съ 2500 помѣщения, градено върху такава огромна площъ, за да кацатъ самолети върху покрива му.

Честолюбието и суетността му не познаватъ никакви граници. На 6 мартъ 1933 г., точно въ деня на изборитѣ, които трѣбваше да потвърдятъ поемането на властта отъ Хитлеръ, той си поржча портретъ съ книга въ скута: „Животътъ на Наполеона“. Негови любимци сж малки лъвчета, които, независимо отъ това дали сж мъжки или женски, се наричатъ „Цезарь“.

Той е толкова отчаянъ месоядецъ, колкото Хитлеръ е вегетарианецъ, и при това е хищенъ, здравъ, жестокъ ядачъ.

Свидетелски показания по мюнхенския превратъ отъ 1923 г. възпроизвеждатъ заповѣдта му „черепитѣ на противниците да се разбиватъ съ приклади“. Неговата знаменита заповѣдъ до полицията презъ февруарий 1933 г., въ която се нарежда „противниците да се застрелватъ безъ много разпитвания“, даде сигналъ за започване на нацистския тероръ. Неговото безсърдечие е невъобразимо, болезнено, темпераментно. Той не е конспираторъ, не е интригантъ като Гьобелсъ. Неговитѣ способности се състоятъ преди всичко въ безогледното провеждане на заповѣди и планове, което го прави двойно по-опасенъ.

Отъ деня, въ който Гьорингъ започна да представлява полицейската сила на Третия райхъ, сж били стерилизирани 12.863 души, голѣма частъ отъ които принудително. Около сто и петдесетъ хиляди евреи сж избѣгали отъ страната. Презъ годината отъ юний 1933 г. до юний 1934 г. сж били обезглавени 212 мъже и жени отъ всичко 214 осждени на смъртъ, повечето за политически престжпления, които въ никоя друга страна въ свѣта не биха се наказали съ смъртъ. Броятъ на осжденитѣ на затворъ е 280.308, и тѣ вкупомъ иматъ да изтърпяватъ 129.421 години затворъ. Освенъ това 184 души сж били застреляни „при опитъ за бѣгство“, на 13.000 е отнето поданството и 49.000 сж били изпратени по концентрационнитѣ лагери.

Гьорингъ е добъръ ариецъ. Той поздрави сключването на германо-английската морска спогодба отъ юний 1935 г. като „победа на расовата мисль“. Въпрѣки това той е единствениятъ хитлеристски голѣмецъ, неотявленъ антисемитъ.

Той стои въ дѣсното крило на партията. Не се интересува отъ „социалистическата“ частъ на хитлеровата програма. Той е станалъ нацистъ, защото нацизмътъ означава една силна, национална Германия, съ нова войска и мощна въздушна флота.

Вицовеѣ за Гьорингъ сж, разбира се, легионъ. Повечето отъ тѣхъ се занимаватъ съ блѣсъка на неговитѣ униформи, или пъкъ съ неговата необикновена фигура. Той всжщность не е дебелъ. Неговата дебелина е само лой върху силни мускули. Той се движи съ лекотата на човѣкъ, който е съ 50 килограма по-лекъ. Той е чуждъ на леността. Неговата енергичность е ужасяваща.

Разказва се, че неотдавна Гьорингъ заварилъ на закуска нѣкой виденъ (навѣрно измисленъ) англичанинъ. Гьорингъ се извинилъ, че закъснѣлъ, защото билъ на ловъ. „Вѣрвамъ — ловъ на животни!“ —

казалъ англичанинътъ сухо. Самъ Гьорингъ се забавлява искрено съ всички пуснати за него вицове.

Веднъжъ Хитлеръ, споредъ легендата, билъ позадрѣмалъ по време на едно представление на „Лоенгринъ“, тъй като билъ крайно преуморенъ. Когато отново си отворилъ очитѣ, той видѣлъ единъ великолепенъ рицаръ въ блѣстящо въоръжение, украсенъ съ пера, шлемъ и широкъ мечъ въ дѣсницата, да излиза отъ кулиситѣ на сцената. „Херманъ! — извикалъ той, — ти вече го прекалявашъ!“

Главното значение на Гьорингъ при сегашното положение не е неговата жажда за кръвъ, не е положението му на върховенъ вождъ на Прусия, не е главното му командване на полицията. Това, което тласка неговата фигура на преденъ планъ, сж неговитѣ връзки съ въздушнитѣ войски. Идващата война ще бжде изнесена въ въздуха, и е лошо предзнамение, че единъ човѣкъ като Гьорингъ, съ неговия ненаситенъ стремежъ къмъ смъртъ и разрушения и неговото безсърдечие, носи най-голѣмата отговорностъ за развитието на германскитѣ въздушни войски.

Както отговаря на характера му, генералътъ си е позволилъ следнитѣ крайни думи: „Който пише срещу Германия, трѣбва да има въ черепа си изпражнения!“

ДОКТОРЪТЪ

„Всѣки евреинъ е за мене безсѣмнено тѣлесна мръсотия. При вида му получавамъ пристѣпки на повръщане... Навѣрно Христосъ не е билъ евреинъ, това нѣма нужда да доказвамъ. Това е тѣй. Всѣка продажница на улицата стои въ моитѣ очи на небесна висота въ сравнение съ една омжжена еврейка“.

Д-ръ Йозефъ
Гьобелсъ

Д-ръ Йозефъ Гьобелсъ е роденъ съ кривъ кракъ. Това е най-важното въ неговия животъ. То разкрива много отъ неговата личностъ и отъ неговата кариера. Сакатъ, „джудже между гиганти“, както Хайденъ се изказва, той е изминалъ своя пжть чрезъ ловкостъ, деятелностъ, интриги. Когато училищнитѣ му другари тръгнаха на война — роденъ е въ Райдтъ, Ренания, презъ 1897 г. — той е трѣбвало поради своята уродливостъ да остане вкъщи. Той е най-лошиятъ човѣкъ въ партията, най-отровниятъ и най-образованиятъ. Завършилъ е въ Хайделбергъ и е докторъ по философия. Докторската му титла, често поставяна подъ съмнение, е истинска.

Семейството Гьобелсъ се състои отъ скромни католици, той обаче е върль антиклерикалъ. Баща му билъ учителъ, дѣдо му — селянинъ, а майка му произхожда отъ занаятчийски родъ. Всички сж били крайно бедни. Той се е издигналъ чрезъ стипендии въ осемъ университета. Като момче искалъ да стане литераторъ и наистина написалъ сума работи. Произведенията му обхващатъ четиринадесетъ книги.

Отъ извънредно значение за неговата кариера е била жена му, която следъ развода съ първия си мжжъ се е омжила за него. Тя е осиновена дъщеря на единъ евреинъ по име Фридендеръ, който я отгледалъ и възпиталъ. Хитлеръ обича г-жа Гьобелсъ и презъ първитѣ

години на своето канцлерство често посещаваше нейнитѣ музикални соарета. Това бѣше крайно изгодно за политическитѣ планове на малкия докторъ. Известно време г-жа Гьобелсъ ржководѣше „Германския моденъ институтъ“, единъ видъ министерство на модата, който трѣбваше да създаде истинския арийски стилъ въ облѣклото на германската жена. Тя обаче не остана дълго тамъ.

Малкиятъ докторъ — той е само 1.62 м високъ — отишълъ презъ 1922 г. въ Мюнхенъ на едно публично събрание съ ораторъ Адолфъ Хитлеръ. Гьобелсъ казва, че само случаятъ го е завелъ тамъ. Силно отдаденъ на националсоциализма, той се върналъ въ Рейнската област, за да организира партийни групи. Скоро той намѣрилъ възможность да си послужи съ своя остъръ езикъ, съ своитѣ всепомитащи думи. Редомъ съ фюрера, той набърже се издига като най-цененъ ораторъ на движението. Презъ 1926 г. Хитлеръ го изпраща въ Берлинъ, да изгради партията, която дотогава имала само незначителни успѣхи тамъ. Гьобелсъ основава вестникъ „Ангрифъ“ (Атака), въ който, чрезъ много трикове и голѣма организационна работа, става за четири години шефъ на единъ мощенъ партиенъ апаратъ. Редомъ съ Мюнхенъ — и Берлинъ се превръща въ крепостъ на хитлеровитѣ хора.

Гьобелсовата сила въ словото и писанията надхвърли всичко, което дотогава Германия е познавала. Той бѣше напълно безскрупуленъ, безогледенъ и отмъстителенъ. По едно време срещу него бѣха възбудени 126 дѣла за обида. Другъ пжтъ — това бѣше отдавна, много отдавна — той отпечата въ своя вестникъ огромното заглавие „Още ли е живъ Хинденбургъ?“ Райхспрезидентътъ възложи веднага на прокурора да възбуди дѣло и предяви 800 марки граждански искъ. За отплата Гьобелсъ писа, че Хинденбургъ билъ обграденъ отъ „евреи и марксисти“.

Въ края на 1935 г. стана райхсминистъръ на пропагандата и народната просвѣта. Като такъвъ той стана неограниченъ господаръ на германския печатъ и — което не е по-маловажно — господаръ на радиото. Едновременно съ това той упражняваше надзоръ върху театъра и кинематографитѣ, върху всички музикални, художествени, културни и дори научни сили на Райха. Отъ това той създаде нѣщо като културенъ затворъ, едно херметически затворено пространство, въ

което само нацистите имаха право на животъ, една страна съ усмирителна риза за шестдесетъ и петъ милиона германци.

Гьобелсъ е режисьорътъ на нацистската партия. Той напипа техниката на огромнитъ публични събрания, които тъй много допринесоха за ловенето на гласове въ полза на нацистската партия. Неговата техника бѣше много проста. „Пропагандата трѣбва да преследва само една целъ — писа той, — да завладѣе маситѣ. Всѣко срѣдство, което служи на тая целъ, е добро; всѣки, който се противопоставя на това, е лошъ.“ Къмъ това трѣбва да се добавятъ фантастичнитѣ декорации, високоговорителитѣ, грижливо подготвенитѣ появявания на Хитлеръ, встъпителната церемония, униформитѣ.

Когато Хитлеръ стана канцлеръ, Гьобелсъ измисли масовитѣ церемонии, които преди всичко служеха на закрепването на нацистската властъ. На него се дължи идеята за изгарянето на книгитѣ, той организира майския день и есеннитѣ празненства, той надзирава кампаниитѣ за зимната помощъ. Неговото най-чудно дѣло е прославата на Хорстъ Веселъ. Легендата за Хорстъ Веселъ е — както Кникербокеръ твърди — шедьовръ на доктора.

Младиятъ Хорстъ Веселъ, синъ на лутерански пасторъ, е билъ единъ отъ многото дангалаци, които преди завземането на властта отъ Хитлера правѣха улицитѣ твърде несигурни. Билъ СА ротень командиръ. Агитиралъ предимно въ силно комунистическитѣ квартали и е билъ крайно мразенъ отъ комуниститѣ. Трима отъ неговитѣ „изедници“, които сж имали своитѣ лични и политически основания, отишли въ стаята му и го застреляли, докато е билъ още въ леглото си. Той отказалъ да приеме предложената му медицинска помощъ на притеклия се лѣкаръ еврейнъ и умрѣлъ отъ ранитѣ си.

Гьобелсъ видѣ въ погребението на Хорстъ Веселъ великолепна възможность за пропаганда въ широкъ масщабъ. Полицията обаче (това бѣше презъ 1930 г.) отказа да даде разрешение за една голѣма политическа демонстрация. Тогава Гьобелсъ трѣбваше да измисли нѣщо друго. Хорстъ Веселъ написалъ нови думи на една стара улична пѣсенъ, която съ различни текстове се пѣше едновременно и отъ комунисти, и отъ нациста. Гьобелсъ реши да направи капиталъ отъ тази пѣсенъ, чиято мелодия всщность е твърде приятна. Не миналъ и единъ месецъ, пѣсенъта се превърна въ неофициаленъ химнъ на

партията. Наскоро следъ това — и официаленъ. Така Хорстъ Веселъ стана (и си остана) първиятъ нацистски мъченикъ.

Външно, нагледъ, отношенията между Гьобелсъ и Гьорингъ сж коректни, но нито единиятъ, нито другиятъ не пропускатъ и най-малката възможность да си отправятъ по нѣкой таенъ ударъ. Като пруски министъръ-председателъ, Гьорингъ владѣе берлинската държавна опера. Гьобелсъ дръзко си взе друга опера — берлинската градска — и я преустрои за конкуренция на Гьоринговата опера. Новата г-жа Гьорингъ има амбицията да измѣсти г-жа Гьобелсъ като „първа дама на Третия райхъ“, а Гьобелсъ бди внимателно върху своитѣ прерогативи. Презъ септемврий 1933 г. Пуци Ханфценгель бѣше натоваренъ да изработи единъ филмъ, който да изобразява живота на Хорстъ Веселъ. Гьобелсъ успѣ да го спре чрезъ цензурата и го пусна само следъ като го измѣни и по съдържание, и по заглавие, при все че и първата форма представляваше толкова хубава пропаганда, колкото и неговата.

Нѣколко изрази на д-ръ Гьобелсъ:

„Знамъ, че за насъ ще бжде голѣма жертва да не водимъ нова война.“

„Нашитѣ кафяви ризи спасиха Франция отъ болшевизма, а и сега, като имаме предвидъ аферата Стависки и уличнитѣ безредици, виждаме, че тамъ все още нѣма редъ.“

„Победата на Хитлеръ върху германската демокрация е само началото на едно развитие, което ще завърши съ една националсоциалистическа Европа.“

„Войната е най-яркото доказателство на живота. Да се потиска войната, значи да се възспиратъ естественитѣ процеси на живота.“

Когато печатътъ на нѣкой народъ се намира подъ контрола, половината отъ съдържанието му обслужва диктатурата. Гьобелсъ даде на тая житейска максима жива сила. Като върховенъ диктаторъ на печатното слово въ Третия райхъ, безъ неговото съгласие не може нищо да се отпечата въ Германия. Той има при това и правото да цензурира думитѣ на своитѣ колеги отъ кабинета. Презъ юний 1934 г. той възпрепятствува пълното предаване на Марбургската речъ на Папенъ, въ августъ 1935 г. той отрѣза по сжщия начинъ Кьонигсбергското предупреждение на д-ръ Шахтъ до радикалитѣ. Презъ сжщия месецъ той забрани радиопредаването на голѣмата

противоеврейска акция на Юлиусъ Щрасеръ въ Берлинъ. Никой журналистъ въ Германия не може да намѣри работа, докато Гьобелсъ не е удосто̀вилъ неговата способностъ, никой вестникъ сжщо така не може да публикува и най-дребното нѣщо, безъ да е увѣренъ въ неговото мълчаливо съгласие. Резултатътъ е: отъ 1400 вестници, излизаци въ цѣлия Райхъ, следъ 1933 г. около една трета престанаха да излизатъ.

Гьобелсъ дължи своята кариера отчасти на обстоятелството, че Хитлеръ се нуждаеше отъ него, отчасти на своята необикновена подлостъ. Той има добро обоняние и инстинктътъ за самосъхранение е особено силно развитъ у него. Той ласкае тия, които споредъ преценката му могатъ да бждатъ полезни и никога не отправя остра дума срещу тия, у които е силата. Когато бедата отъ 30 юний закипѣ, той се тѣтрѣше неотлжно подиръ сѣнката на Хитлера.

Д-ръ Гьобелсъ е духовниятъ изворъ на едно море отъ безкрайни безсмислици, каквито свѣтътъ досега не е видѣлъ. Да се спремъ за моментъ на професоръ Херманъ Гаухъ, авторъ на нацистския трактатъ: „Нови основи на расовото изследване“:

„При хората, които не принадлежатъ на северната раса, збжитѣ имъ стоятъ на муцунообразната тѣснота на горната челюсть въ полегатъ жгълъ, както у животнитѣ. Смазващото движение при дѣвченето у севернитѣ позволява да се дѣвчи съ затворена уста, докато хора отъ другитѣ раси произвеждатъ сжщитѣ мляскащи звуци като животнитѣ...“

Северняшката уста е превъзхождаща и въ друго отношение. Тѣй като червениятъ цвѣтъ има възбудително въздействие, отъ ясночервената уста на северняка се излъчва притегателна сила, предразположение къмъ цѣлувка и привличане. Северняшката уста е цѣлувателна. Срещу това стои несеверняшката, дебелоустна уста, съ широки отворени ноздри, която развихря само чувствени страсти, съпжтствувани отъ фалшивъ, злокачественъ, насмѣшливъ погледъ, и означава наклоностъ къмъ сладострастенъ развратъ.

Да се говори съ ржце и крака е за несевърняка характерно, докато северниятъ човѣкъ застава спокойно, твърде често съ ржце въ джебоветѣ.

Изобщо взето, да говори може само северната раса, като произнася звуци съ несъмнена яснота, докато при несевърнитѣ изговорътъ е нечистъ и забърканъ, и звуцитѣ напомнятъ на животинско лаене, прѣхтене, грухтене или квичене.

Тѣй като несевърняцитѣ сж по-тѣсно свързани съ маймунитѣ, отколкото северняцитѣ, защо се стремятъ да се женятъ за северняци, а не за маймуни? Отговорътъ е простъ: още никакъ не е доказано, че несевърняцитѣ не могатъ да се смѣсватъ съ маймунитѣ.“

Да прочетемъ и тоя откъсъ отъ „Евреопознавача“ (Юденкенера), единъ отъ полуофициозитѣ:

*„Германски друже, знаешъ ли,
че евреинътъ позори детето ти,
обезчестява жена ти,
мърси сестра ти,
опетнява годеницата ти,
убива родителитѣ ти,
краде собствеността ти,
подиграва честта ти,
погребва морала ти,
разрушава вѣрата ти,
разваля културата ти,
заразява расата ти?“*

Нѣма нищо, предъ което да се спратъ хората на д-ръ Гьобелсъ. Ето напимѣръ едно нападение срещу чуждестранния лимонъ:

„Сбогомъ, лимоне, ние вече не се нуждаемъ отъ тебе! Нашиятъ прагермански ревенъ ще запълни изцѣло твоето мѣсто. Той е тѣй безпретенциозенъ, че ние сме го ненавиждали и презирали, пощурѣли

по чужди нѣща. Въ всички наши области ние можемъ масово да го имаме презъ цѣлата година. Получаваме го почти срещу нищо. Неговата трѣпчивостъ ще подкиселява нашитѣ салати и зеленчуци. Леко подсладенъ, той ще ни доставя вкусна разхладителна напитка и нѣщо повече дори — едно пречистващо кръвта лѣкарство. Оставете ни да поправимъ съ достойния германски ревенъ това, което съ чуждия лимонъ сме сгрѣшили!“

Гьобелсъ не е евреинъ, той само прилича на такъвъ. Неговата осанка е, предпазливо изразено, неарийска. Противницитѣ му всрѣдъ партията твърде често, макаръ и доста предпазливо, съ заобиколни думи, сж изтъквали опаснитѣ расови изгледи на сакатитѣ и недоразвититѣ хора, особено тия, които сж надарени съ криви крака. Отговорътъ на Гьобелсъ бѣше още единъ малъкъ шедевръ. Той изнамѣри нѣкакъвъ антропологъ, който специално заради него при класификацията на ариеца откри едно ново етнологическо означение. Споредъ него, Гьобелсъ е „потъмнялъ, набърченъ германецъ!“ ...

V. ДРУГИТЪ МАЛКИ ХИТЛЕРОВЦИ

„Искамъ, щото всъки партиенъ боеенъ водачъ, както и всъки политически водачъ, винаги да носи съзнанието, че както държанието му, така и водачеството му тръбва да бждатъ образцови. Искамъ, щото всъка майка да може да даде сина си на партията, безъ да се опасява, че той тамъ ще бжде нравствено покваренъ... СА водачи, които се държатъ недостойно, ще бждатъ безмилостно отстранявани!“

Адолфъ Хитлеръ

СЪВЪРШЕНИЯТЪ БЮРОКРАТЪ — ФРИКЪ

Макаръ и по-малко обществено изтъкнатъ отъ Гьорингъ и Гьобелсъ, д-ръ Вилхелмъ Фрикъ е все пакъ единъ отъ най-мощнитѣ сановници на нациститѣ. Той бѣше назначенъ за министъръ на вътрешнитѣ работи въ първия кабинетъ на Хитлеръ и отъ тогава държи все тоя постъ. Чрезъ него той упражнява надзоръ върху гражданското управление на страната. Неговото влияние е особено силно върху училищата, общественитѣ работи и полицията.

Фрикъ е роденъ презъ 1877 г. въ Райнпфалцъ, следвалъ е право и станалъ правителственъ чиновникъ. Той е отъ горе до долу бюрократъ. Хитлеръ не се държи съ него интимно, но го уважава. Той го направи райхсминистъръ на вътрешнитѣ работи, защото бѣше единствениятъ нацистъ-голѣмецъ, който разбираше нѣщо отъ управление. Педантиченъ, ревностенъ къмъ дълга си, безъ собствени идеи, той се изтъкна като коректенъ и благонадежденъ сътрудникъ. Нареккоха го „единствениятъ честенъ нацистъ“.

Никой не би повѣрвалъ, че този сухъ прототипъ на германски чиновникъ би билъ способенъ на голѣми, помпозни нацистски речи и дѣла. Фрикъ бѣше тоя, който проведе арийскитѣ закони до третото поколѣние. Фрикъ бѣше тоя, който нѣкога като министъръ въ Тюрингия наложи на децата въ училищата да четатъ страстни и злобни молитви за унищожаването на Версайлския договоръ. А въ Райхстага Фрикъ внесе, като най-старъ депутатъ, единъ законъ за кастрирането на хомосексуалнитѣ. Това го направи омразенъ на Рьомъ и Хайнесъ. Фрикъ, ведно съ Гьорингъ, е винаги стоялъ въ консервативното крило на партията.

Вжтре въ партията се води отчаяна борба за контрола върху германската култура. Гьобелсъ твърди, че цѣлото изкуство било пропаганда и затова му принадлежи. Розенбергъ вижда въ изкуството свѣтогледъ и затова то било областъ на неговото господство. Гьорингъ, като пруски министъръ-президентъ, чувствува, че изкуството принадлежи на прерогативитѣ на неговия постъ. На това той държи много. Рустъ, като министъръ на възпитанието и просвѣщението,

вижда въ културата свое владение, но тъй като той е само божество отъ втора степенъ, трѣбва да мълчи, когато другитѣ вилнѣять.

Неговитѣ седемъ заповѣди за възпитанието на младежъта сж пропити съ краенъ национализъмъ. А германскитѣ учебници — чието значение за бъдещето не може въ никой случай високо да се оцени — сж изпълнени съ толкова войнственъ духъ и съ толкова пангерманска пропаганда, че просто ужасяватъ.

Неотдавна Фрикъ — като усѣти какъвъ вѣтъръ духа — стана езичникъ.

ХЕСЪ

Рудолфъ Хесъ, роденъ презъ 1896 г. въ Александрия — Египетъ, е довѣреникъ на Хитлеръ, замѣстникъ-водачъ на партията и райхсминистъръ безъ портофейлъ. Когато Гьорингъ, следъ убийството на Шлайхеръ, за известно време бѣше сериозно нападанъ въ Райхсвера, храбриятъ и енергиченъ Хесъ можеше лесно да му вземе мѣстото. Неговитѣ дарования обаче сж въ друга областъ. Той е превъзходенъ частенъ секретаръ, стражево куче, вѣренъ слуга на своя господаръ и нищо повече. Като много други, Хесъ, щомъ чува Хитлера за пръвъ пжтъ, обрича се на хитлерцината. Подобно на Гьорингъ и Лай, и той е билъ боенъ летець. Той бѣше първиятъ „джентлеменъ“, който постъпи въ нацистската партия.

Неговата сила се дължи на близостта му съ фюрера. Той нѣма никакъвъ ресоръ въ правителството, но като райхсминистъръ е връзката между отдѣлнитѣ министри. Хитлеръ му е възлагалъ много неблагоприятни задачи, като, напримѣръ, пръвъ да съобщи на обществото за убийството на 30 юний. Много трудно е да се влѣзе въ връзка съ Хитлеръ по нѣкоя партийна или политическа работа, ако не се мине презъ Хесъ. Неговиятъ кабинетъ е препълненъ съ службогонци и е не много сполучливо нареченъ „Стената на плача“ на Третия райхъ.

Хесъ заяви, че въ Александрия билъ националистъ, презъ войната социалистъ и следъ войната въ Мюнхенъ антисемитъ. По тоя начинъ душата му е била напълно узрѣла за семето на Адолфъ. Неговиятъ антисемитизъмъ е твърдъ и безграниченъ.

Хесъ по природа е въздържанъ, скромненъ и твърде популяренъ. При всѣки партиенъ конгресъ въ Нюрнбергъ той има най-много аплодисменти следъ Хитлеръ, хората масово му ржкоплѣскаатъ много повече отколкото на Гьорингъ, Гьобелсъ, Розенбергъ или Фрикъ. Цѣлиятъ му животъ е посветенъ на Хитлеръ. Единствениятъ му частенъ интересъ е лѣкуването чрезъ вѣра, чрезъ полагане на ржка и пр. Основалъ е въ Дрезденъ болница, въ която се правятъ опити за лѣчение по пжтища, непризнати отъ медицината.

Следъ залѣза на Грегоръ Щрасеръ презъ 1932 г., Хитлеръ го назначи за фюреръ на политическото отдѣление на партията. Дотогава извънъ тѣсния кръгъ около Хитлеръ, той бѣше малко известенъ. Неговото назначаване показа здравъ политически погледъ. Въ своята далновидность Хитлеръ направи свой замѣстникъ единствения човѣкъ въ Германия, който не е жаденъ за нѣкакъвъ по-добъръ постъ.

НАЧАЛНИКЪТ НА ЧЕРНИТЪ РИЗИ

Хайнрих Химлер носи пенсне и изглежда като учител. Независимо от това, той е най-опасното явление в нова Германия. Обединява два поста: райхсфюрер на СС черноризците и е шеф на цялата германска полиция. Той благоволи да каже на свѣта, че в случай на атентат срещу Хитлера, дори и да бѣде несполучлив, в Германия ще настѣпи хаос и „голям погром“.

Като повечето си колеги, Химлер, роден през 1900 г. в Мюнхен, се е числил към доброволческите формации през 1919 г. в баварския метеж, а след четири години с Брюкнер, Гьоринг, Щрайхер, Хес е взел участие в Хитлеровия преврат. През 1927 г. бил заместник фюрер на СС, бойна групировка, създадена от Хитлер като противовес на Ръомовата СА. След две години той става райхсфюрер на СС, през 1933 г. директор на полицията в Мюнхен, а през следната година шеф на политическата полиция.

Хората от СС сж, както вече казахме, елитът на нацистките части. Сам Химлер е казал: „СА е линията, СС е гвардията“. Членът на СС трѣбва да съответствува на най-строгите изисквания на дисциплината. Трѣбва да има установен ръст, тегло, осанка. Той нѣма право да се жени без специално разрешение за себе си и за годеницата, издадено от евгенистичното бюро на Химлер, според което той и тя трѣбва да произхождат от безупречни арийски, здрави и плодови прародители.

Полицията арестува хора. СС ги пази по концентрационните лагери. И над едните, и над другите Химлер е всемогъщ. Освен това той е много удобен инструмент за цивилната част на партията. Той е в състояние да изпълнява тайни заповѣди, докато правителството може официално да съобщи, че нѣма „понятие“ от това, което става.

ЛИЧНАТА ОХРАНА

Поручикъ Брюкнеръ, командиръ на личната охрана, официаленъ адютантъ на фюрера, е, както изисква постътъ му, единъ отъ най-силнитѣ и най-сурови хора въ Германия. Високъ е надъ 1.90 м, сръченъ и мускулестъ. Тамъ, където се намира Хитлеръ, Брюкнеръ не е далечъ. Той спи въ предверието на спалнята му. Роденъ е презъ 1884 г. въ Баденъ Баденъ и, подобно на Химлеръ, следъ войната е билъ въ нѣкакъвъ доброволчески корпусъ. Той е нераздѣлно съ фюрера, съ него бѣ и когато Хитлеръ арестува Рьомъ. Числи се къмъ СА — не къмъ СС! — и е по чинъ бригаденъ генералъ.

НЮРНБЕРГСКИЯТЪ ГОНИТЕЛЪ НА ЕВРЕИТЪ

Отъ всички най-ранни нацисти Юлиусъ Щрайхеръ е най-прочутъ надлъжъ и наширъ. Тоя безпжтенъ антисемитъ, гаулайтеръ на Франкония, е надъ 50-годишенъ, бѣчвообразна фигура, плешивъ, въплъщение на грубостъта. Презъ 1933 г. той накара 250 арестувани евреи да оскубать съ зжби една ливада предъ града.

Щрайхеръ организира еврейския бойкотъ отъ 1 априль 1933 г., наскоро, следъ като нациститѣ бѣха дошли на власть. Това бѣше едно отъ рѣдкитѣ голѣми зрелища, неподкладени отъ Гьобелсъ. Щрайхеръ издава единъ седмичникъ, „Щюрмеръ“ (Щурмовакъ), изпълненъ съ най-долнопробна и често порнографична антисемитска пропаганда. Веднѣжъ той пусна единъ извънреденъ брой, посветенъ на „ритуалната смъртъ“. Тоя брой предизвика буря отъ протести по цѣлия свѣтъ. Протестира и кентърберийскиятъ архиепископъ. Това наложи забраната да се продава въ чужбина.

Щрайхеръ бѣше цитиранъ отъ американското списание „Таймъ“ на 8 априль 1935 г. по следния начинъ: „Често пердаша съ ездачния си бичъ арестантитѣ, които съмъ настанилъ въ охранителния затворъ, за да ги спася отъ народния гнѣвъ. Тамъ е и учителътъ д-ръ Щайнрюкъ, който се опитваше да говори голѣми работи. Отидохъ съ нѣколко партийни приятели въ неговата килия. Той започна да говори съ плачливъ гласъ и се държеше като момче. Държеше се не като мжжъ, какъвто би трѣбвало да бжде следъ толкова високомѣрни речи. Съ бича си азъ му дадохъ една прилична порция пердахъ.“ По случай петдесетия рожденъ день на Щрайхера мѣстнитѣ власти му направили единъ оригиналенъ подаръкъ — досието му отъ архивитѣ на нюрнбергската полиция, което „нѣкога е трѣбвало да послужи като обвинителенъ материалъ срещу него“. Съ нищо друго обаче той не се гордѣе така, както съ твърдението, че е прочистилъ една околия, Херсбрукъ, обхващаща тридесетъ и шесть села, напълно отъ евреи. Тамъ не е останалъ нито единъ евреинъ. Въобще навредъ въ Франкония терорътъ срещу еврейтѣ е проведенъ съ дива жестокость.

Споредъ Щрайхеръ, разрешението на еврейския въпросъ ще стане само следъ кастрирането на всички евреи.

Общото му образование не е завидно. Когато дойде въ Берлинъ презъ 1935 г. и говори предъ огромно събрание въ Спортпаласъ, той каза: „Английскиятъ еврейнъ Дизраели стана министъръ-председателъ. Впоследствие той бѣше въздигнатъ въ благороднически санъ подъ името лордъ Гладстонъ“...

Не е вѣрно твърдението на мнозина, симпатизиращи на нацизма, че лично Хитлеръ „съжалявалъ“ за кръвожаднитѣ грубости на Щрайхеръ. Той е ималъ много случаи да се отърве отъ Щрайхеръ, но винаги се е колебаелъ да го прогони. Щрайхеръ е единъ отъ най-старитѣ му привърженици. Той се присъедини къмъ него още презъ 1923 г., следъ като направилъ опитъ да основе своя, собствена „работническа партия“. Самъ Хитлеръ е изтъкналъ Щрайхеръ публично. Само двама нацисти сж назовани съ имената имъ въ „Моята борба“: Хесъ и Щрайхеръ. Когато Щрайхеръ навърши 50 години, Хитлеръ литна спонтанно къмъ Нюрнбергъ, за да му направи изненадващо посещение по случай рождения му день.

ДВЕ ПО-МАЛКИ БОЖЕСТВА

Графъ Волфъ фонъ Хелдорфъ, който по време на втората терористична вълни на нацистите срещу евреите през юлий 1935 г. бѣше назначенъ за директоръ на полицията въ Берлинъ, е особено подходящъ за своя постъ: презъ 1931 г. той бѣше осъденъ на затворъ като водачъ на една безпжтна антисемитска демонстрация по „Курфюстендамъ“, булевардътъ на новозабогатѣлитѣ, който той искаше да „прочисти“ отъ евреи.

Балдуръ фонъ Ширахъ е водачътъ на Хитлеровата младежъ. Роденъ е презъ 1907 г. и е фанатично преданъ на Хитлеръ. Пише стихове за него. Интересува се отъ вѣрски въпроси. Неотдавна каза: „Нацистската партия доказва, че има по-добри връзки съ Господа на небето, отколкото изчезващото християнство.“ Да се забележи: Ширахъ като мнозина нацисти, които смѣсватъ религията съ националсоциализма, стана езичникъ.

ДВАМА РАДИКАЛИ

Двама твърде важни нацисти, при все че имената имъ ще се споменаватъ често въ странство, сж д-ръ Робертъ Лай, който пое синдикатитѣ и образува отъ тѣхъ „Германския трудовъ фронтъ“ и Валтеръ Дарè, водачъ на селянитѣ и райхсминистъръ на земедѣлието. Твърде възможно е тѣхното влияние да е намалѣло, защото стопанската политика сега плува въ консервативни води, а тѣ сж известни като „радикали“.

Дарè е роденъ презъ 1895 г. въ Буеносъ Айресъ. Има въ себе си нѣщо, което го представя като ученъ (подобно на Хитлеръ, Хесъ и Розенбергъ — и той всъщностъ не е германецъ по рождение). Дарè влѣзе въ тѣсния кръгъ на нацистскитѣ голѣмци не като бунтовникъ или мюнхенски метежникъ, а отъ гледището на нацистската йерархия твърде късно, като специалистъ по земедѣлието. Той билъ чиновникъ въ министерството на земедѣлието и се издигналъ до сегашния високъ постъ, следъ като изхвърлиха Хугенбергъ и хората му отъ кабинета. Веднага Дарè започна провеждането на една дълга серия отъ селски реформи и нему се пада отговорността за почти всички „социалистически“ опити, които нацистското правителство предприе отъ тогава въ земедѣлското стопанство. Дарè приготви плана за твърдитѣ цени на пшеницата. Той създаде наследственото право на селскитѣ домакинства, споредъ което селскитѣ имоти не може да се продаватъ и да се залагатъ, а се предаватъ отъ собственика, като недѣлими, на най-стария синъ.

Дарè се видѣ твърде бързъ на голѣмцитѣ. Намѣриха, че му липсва скромностъ и тактъ. Нѣколко месеци следъ като пое поста си той самъ си издигна паметникъ въ Висбаденъ съ надписа „Крѣвъ и земя“ и самъ си държа речъта при тържественото му откриване. Все пакъ партията нѣма никакви причини да се усъмнява въ неговото расово усърдие. Той е инициаторътъ на знаменития планъ, споредъ който всички мъже и жени въ Райха да се раздѣлятъ на различни евгенични класи, за да може при бждещето размножение, подобно на добитъка, да се създадатъ подобрени раси.

Д-ръ Робертъ Лай, водачъ на Германския трудовъ фронтъ, малко нѣщо необузданъ, отиде въ Женева преди Германия да напусне Обществото на народитѣ, за да присѣтствува на едно заседание на Международното бюро на труда. Предъ единъ форумъ отъ представители на всички нации той държа забележителна речъ, въ която нарече жителитѣ на южно-американскитѣ републики „нецивилизовани идиоти.“ Презъ време на Свѣтовната война билъ летець и влѣзълъ въ партията твърде рано. Когато Щрасеръ изпадна въ немилость презъ 1932 г., Лай и Хесъ поеха заедно неговитѣ постове. Лай стана организаторъ на партията и така достигна до едно твърде важно централно положение. Неговата преданостъ къмъ Хитлеръ е несъмнена и затова е търпение отъ него.

Помпозното витийство на Лай е прочуто. Напримѣръ: „Ние започваме съ детето, когато то е тригодишно. Щомъ момчето започне да разсѣждава, ние му втъкваме едно малко флагче въ ржката. Следва училището, Хитлеровата младежъ, СА, военното обучение. Ние не го изпускаме. И когато младостъта е преминала, идва трудовиятъ фронтъ, който го изпълва всецѣло и вече не го изпуска, докато умре — все едно дали му понася, или не му понася.“

БОЕЦЪТЪ

Огромнитѣ размѣри на военнитѣ въоръжения на Германия въ материално, както и въ духовно отношение, не сж вече тайна за никого. Тѣ бѣха тайна до октомврий 1933 г., когато Германия излѣзе отъ Обществото на народитѣ, публична тайна до мартъ 1935 г., когато Хитлеръ скжса съ Версайския договоръ и отново въведе общозадължителната военна служба. Оттогава Райхътъ представлява огроменъ воененъ лагеръ, очевиденъ за всѣкиго. Презъ мартъ 1936 г. демилитаризираната зона, Ренания, бѣше военно окупирана отъ германската армия.

Единъ вицъ характеризира тоя таенъ периодъ много по-добре отъ всѣкакви други описания: г-жа Х. помолила мжжа си, работникъ въ фабрика за детски колички, да ѝ направи една количка. Той обеща да извлѣче тайно отъ магазинята частъ по частъ. Когато следъ нѣколко месеца всичко било донесено, Х. започналъ да сглобява частитѣ. Следъ дълги старания той се обърналъ къмъ жена си, поклащайки глава: „Не разбирамъ какво става. Три пжти вече сглобявамъ тая пущина и винаги се получава картечница!“

Това време е отдавна минало. Вѣрно е, че Германия все още се бори съ нѣкои препятствия, които не сж за пренебрегване. Въздушнитѣ сили още не сж „готови“, при все че притежаватъ вече 3.000 апарата. Недостатъченъ е броятъ на тежитѣ орждия и на голѣмитѣ танкове. Отъ друга страна пѣкъ е въведена задължителната военна служба и Райхсверътъ вече достига до единъ мирновремененъ съставъ отъ 550.000 души. Презъ августъ 1936 г. военната служба бѣше увеличена отъ една на две години. Споредъ Уинстонъ Чърчилъ, страната разходвала за военни цели годишно изумителната сума отъ 800 милиона английски лири.

Воененъ министъръ е генералъ-полковникъ фонъ Бломбергъ. Той е роденъ презъ 1878 г. въ Щаргардъ, Померания, и произхожда отъ старъ офицерски родъ. Той влиза въ войската и авансира твърде бавно. Презъ 1897 г. е билъ подпоручикъ, въ 1907 г. — поручикъ, въ 1911 г. — капитанъ и едва презъ 1925 г. достига ранга на полковникъ. Следъ 1928

г. той тръгва изключително бърже напредъ: генералъ-майоръ въ 1928 г., генералъ-лейтенантъ въ 1929 г., генералъ отъ пехотата въ 1930 г., воененъ министъръ въ 1933 г., генералъ-полковникъ въ 1934 г.

Бломбергъ не е характерниятъ типъ на пруски офицеръ. Приятенъ, сърдеченъ, спокоенъ, почти нѣженъ въ маниеритѣ си, той е всичко друго, но не и воененъ конь за парадъ. Говори нѣколко езици, много е пжтувалъ, презъ 1930 г. взема отпускъ за едно научно пжтешествие презъ Съединенитѣ щати. Косата му е твърде дълга и сресана назадъ, докато повечето армейски офицери ходятъ по стария навикъ — съ низко подстригани коси.

Значението на Бломбергъ се дължи на неговата безусловна страстна преданостъ на Хитлеръ. Той е въодушевенъ нацистъ, противно на много офицери, които виждатъ въ Хитлеръ само едно разрешение по необходимостъ, дразнятъ се отъ фанатизма му и хладнокрѣвно очакватъ деня, въ който тѣ, а не той, ще управляватъ Германия. Бломбергъ е усърденъ, убеденъ, личенъ привърженикъ на Хитлеръ.

Той се познава съ Хитлера едва отъ 1933 г. Назначаването му за министъръ на войната стана по твърде страненъ начинъ. Бѣше много мжно да се намѣри нуждниятъ човѣкъ поради спречкванията между Шлайхеръ и нациститѣ. Изведнажъ единъ отъ най-добритѣ приятели на Хитлеръ, Лудвигъ Мюлеръ, свещеникъ на командваната тогава отъ Бломбергъ дивизия, се явява. Той обръща вниманието на Хитлеръ върху Бломбергъ, и неговата интервенция дава високия постъ на Бломберга. За награда Мюлеръ бѣше назначенъ за райхсепископъ на протестантската черква въ Германия.

Следъ Бломбергъ идва генералъ Венеръ баронъ фонъ Фричъ, началникъ на ржководството на войската. Той е съвършено другъ типъ. Отъ горе до долу войникъ. За него нѣма нищо друго, освенъ войската. Той застѣпва изключително военното гледище. Въ Германия казватъ: Бломбергъ е вѣренъ на Хитлеръ, Фричъ е вѣренъ на отечеството. Бломбергъ е нѣкакси сантименталенъ, Фричъ е отъ стомана. Бломбергъ може да бжде подъ влиянието на Хитлеръ, Фричъ никога.

Той е роденъ презъ 1880 г. край Рейнъ, отъ благородническо офицерско семейство. Неговата кариера е била предопредѣлена и ясна. Той билъ близъкъ на Хинденбургъ презъ последнитѣ му дни, най-

напредъ като началникъ-щабъ на I източно — пруска дивизия, въ чиято областъ се намирали именията на Хинденбургъ, а следъ това като началникъ на гарнизона въ Берлинъ. Кариерата му била редовна и отговаряла на способноститѣ му.

Фричъ погледна съ неудоволствие вестъта, че Райхсверътъ ще нарастне отъ 100.000 на 500.000 души. Това му се стори твърде много. Той вѣрва твърдо въ принципа на Сектъ: „Войската трѣбва да бжде като мечъ, не много голѣма, но безупрѣчна въ духа, внимателно обучена и въ най-висша степенъ гѣвкава, бърза и благоразумна.“

ХИТЛЕРЪ И ВОЙСКАТА

Хитлеръ е зависимъ отъ Райхсвера. Дали ще бжде подпомогнатъ отъ него? Да. Но нима Райхсверътъ не е вѣренъ на Хитлеръ? И тукъ трѣбва да се отговори утвърдително. Правилно погледнато, така често поставяниятъ въпросъ: кой всъщностъ е господарь въ Германия, Хитлеръ или Райхсверътъ, е безъ значение. Фактически и двамата управляватъ Германия. И докато тѣхнитѣ цели се покриватъ, твърде малкъ е изгледътъ да се появи между тѣхъ нѣкакъвъ конфликтъ.

Райхсверътъ е крайно необходимъ за Хитлеръ, но също така крайно необходимъ е и Хитлеръ за Райхсвера. Райхсверътъ иска една силна, единна Германия, а днесъ Хитлеръ безспорно е най-силниятъ човѣкъ въ страната. Има само нѣколко алтернативи: Хитлеръ, открита военна диктатура или хаосъ. Райхсверътъ не желае неприкритата военна диктатура, която ще бжде тѣй непопулярна, докато Хитлеръ държи на поста си. Разбира се, не желае и хаоса.

Освенъ това не бива да се забравя, че всѣки офицеръ и войникъ е далъ лична клетва за вѣрностъ на Хитлеръ. Прускитѣ офицери и войници не пристѣпятъ така лесно клетвата си.

Докато Бломбергъ бжде воененъ министъръ, вѣроятността Райхсверътъ да се разбунтува, е твърде нищожна. Ако обаче следъ Бломбергъ дойде човѣкъ, който ще бжде враждебенъ на Хитлеръ, положението коренно ще се промѣни. Хитлеръ изостави СА и свърза участъта си съ Райхсвера на животъ и на смъртъ. Ако Райхсверътъ му измѣни, той е загубенъ.

Въ края на краищата Райхсверътъ е подкрепялъ Хитлера отъ самото начало. Съ пари на Райхсвера бѣха издигнати първитѣ партийни организации и бѣ откупенъ „Фьолкишеръ беобахтеръ“. А Хитлеръ влѣзе въ политиката като шпионинъ на Райхсвера.

VI. ВОЙНА И МИРЪ, ПОЛИТИКА И ПАРИ

„Германцитъ не искатъ война, тъ искатъ само облагитъ отъ победата.“

Жюль Камбонъ

На 7 мартъ 1936 г. Хитлеръ най-неочаквано заповѣда на своитѣ части да навлѣзатъ въ Рейнската областъ и създаде по тоя начинъ най-сериозната криза въ Европа следъ 1919 г. Възъ основа на клаузитѣ на мирния договоръ Рейнската зона трѣбваше да остане демилитаризирана за вѣчни времена. Германцитѣ посрѣщатъ съ огорчение и съ много право „неравенството“, което бѣше прокарано по такъвъ начинъ между тѣхъ и другитѣ сили. Хитлеръ окупира не само Рейнската областъ: съ тая си постѣпка той скъса автоматично и договора отъ Локарно, който, при гаранцията на Англия и Италия, бѣше обявилъ ненакърнимостъта на френско-белгийско-германската граница следъ 1925 г. и бѣ я издигналъ въ крепостъ на мира. Неприкосновеностъта на клаузата за Рейнската зона бѣше една отъ съществениитѣ части на локарнския договоръ. Нарушението на договора отъ страна на Хитлеръ накара Европа да се пукне като презрѣла диня.

Нѣкои французи поискаха да грабнатъ оржжието, но имъ липсваха нерви. Повечето англичани искаха да печелятъ време и го спечелиха. Италианцитѣ, раздразнени отъ санкциитѣ спрямо Абисинската война, отбѣгваха да влѣзатъ съ Англия, Франция и Белгия въ единния „Локарнски фронтъ“. Неминуемо бѣше, Германия и Италия, дълго раздѣляни отъ недоразуменията около Австрия, да се сдушатъ сега. Неуспѣхътъ на санкциитѣ ускори тоя процесъ. Белгийцитѣ, водени отъ Паулъ ванъ Зеландъ, който набърже спечели високото уважение на цѣла Европа, бѣха особено нервирани отъ кризата. Тѣ бѣха невъоржжени, както и презъ 1914 г. Хитлеръ защищаваше своя ударъ върху Рейнската областъ съ твърдението, че

френско-русият двустранен пакт представлявал първото нарушение на Локарнския договор: Чрез новосъздаденото положение Белгия изглеждаше не по-малко застрашена от Франция, а нямаше нищо общо с френско-съветския пакт.

Голем брой държавници отидоха в Лондон, за да позакърпят историята. Естествено, тѣ се изправиха още веднѣж предъ старата и почтена проблема: какъ да оградят кладенеца, следъ като детето се бѣше удавило. Цѣли десет дни тѣ се караха здраво, за да намѣрят нѣкаква формула. Още от самото начало английското обществено мнение, което бѣше настроено твърде прогермански, разбра изведнѣж, каква опасност се крие въ безсѣмненитѣ нарушения на договоритѣ от страна на Хитлеръ. Най-после извънредният пратеникъ на Хитлеръ, фонъ Рибентропъ, който тоя пѣтъ пѣтуваше за пласирането на много по-цененъ артикулъ отъ своето шампанско, получи академически укоръ отъ страна на Обществото на народитѣ, което срещу това обеща да се занимае сѣ единъ „планъ за мира“, оповестенъ отъ Хитлеръ. Хитлеръ, тоя невъзможенъ човѣкъ, бѣше вече успѣлъ да докаже на свѣта това, сѣ което отдавна бѣше го плашилъ, че „върви по своитѣ пѣтица сѣ лунатична сигурност“, и за своята политика бѣше сѣ измайсторилъ довѣрие 98.81 на сто отъ германския народъ.

Неговият планъ за мира предвиждаше: 1) Единъ 25-годишенъ пакт за ненападение между Германия, Франция и Белгия, 2) единъ западенъ въздушенъ пакт; 3) „морално“ разоръжение; 4) единъ източенъ пакт на сигурност сѣ участието на Литва и неучастието на Русия; 5) възвръщане на Германия въ Обществото на народитѣ, ако тѣзи и други допълнително поставени условия бждат приети; 6) разрушаването на тежкитѣ танкове и на тежката артилерия. Чисто Хитлеровска бѣше идеята, както Германия, така и Франция да произведе народно допитване по тия условия. Освенъ това очертаваше се и идеята за колониално равенство въ близко бждеще.

Едно внимателно разглеждане на плана показваше веднага, че декоративната му стойност може да се оцени много високо, а истинската стойност като крайно сѣмнителна. Пактоветѣ за ненападение, които следъ войната достигнаха до двеста на брой, се оказаха неособено сѣществени. Хитлеръ се плашеше отъ договори за взаимна поддръжка, защото тѣ биха могли да бждат действителни.

Предложенитѣ отъ него пактове трѣбваше нагледѣ да иматъ две въздействия: възможността да се справи съ неприятелитѣ си единъ по единъ и да вцепени западнитѣ си граници така, че ржцетѣ му да бждатъ свободни на изтокъ. Хитлеровата омраза срещу Съветския съюзъ бѣ залегнала дълбоко, тя бѣ непреодолима. Предложенията за „морално“ разоржение, започващи съ изхвърлянето на такива текстове и учебници, които влошаватъ отношенията между Франция и Германия, изглеждаха, откровено казано, странни за една страна, въ която се издаваше „Щюрмеръ“ и кждето всѣки денъ се набиваше въ главитѣ на децата безогледенъ милитаризъмъ. По отношение на танковетѣ и тежката артилерия бѣше ясно, че това сж оржжията, които именно липсваха на бедната откъмъ сурови материали Германия — затова тѣ трѣбваше да се премахнатъ! Надъ и задъ всичко обаче бѣше застаналъ въпросътъ за добрата воля на Хитлеръ. Трезво погледнато, по онова време той не даваше никакви други обещания, освенъ обещанието, че нѣма да нарушава вече други договори, следъ като бѣше официално и ненаказано нарушилъ най-важния договоръ, като сжщевременно отказваше да е сторилъ такова нѣщо.

Последва уморителенъ и изопващъ нервитѣ периодъ на дипломатически трикове и жалки пазарлъци. Хитлеровата победа бѣше пълна. Той притежаваше това, което искаше: милитаризирането на Рейнската областъ. Една патетична „Бѣла книга“ обаче му разказа, за негово най-голѣмо раздражение, че Англия, Франция и Белгия сж се обединили съ единъ времененъ пактъ, който практически се превръщаше въ воененъ съюзъ срещу германскитѣ нападателни щения. Последваха съвещания между генералнитѣ щабове на тия страни. Мистъръ Идънъ изпрати нота въ Берлинъ, единъ документъ съ изключително значение. За да докаже добрата си воля, Хитлеръ бѣше запитанъ учтиво, но енергично, дали е готовъ да включи Съветска Русия въ своя Източенъ пактъ и какви увѣрения мисли да даде по зачитането на бждещитѣ пактове. Нотата бѣ въ ржцетѣ на Хитлеръ точно въ момента, когато Хайле Селасие избѣга отъ Абисиния и Адисъ Абеба бѣше завзета отъ италиански части. Нотата постави Хитлера натѣсно и, като всѣки грубиянинъ, какъвто е той — чисто и просто не отговори.

Досетливи хора издириха, между впрочемъ, единъ изразъ въ неговата речъ отъ 14 мартъ и го съпоставиха съ неговитѣ политически

увърнения отъ сжщото време. Той бѣше казалъ: „Не вѣрвамъ, че ще има миръ между народитѣ, докато тѣ не добиятъ сжщото право и сжщата правна система. Поради това азъ се надѣвамъ, че националсоциализмътъ ще обхване единъ день цѣлия свѣтъ. Това не е фантастична мечта, а една постижима цель.“ А презъ септемврий 1936 г. въ Нюрнбергъ той надмина себе си въ дивашкитѣ си изблици срещу Съветския съюзъ.

ВОЙНА?

Въз основа на различни документи може да се каже, че войната бѣ невъзможна за Хитлеръ.

Преди всичко трѣбва да се каже, че Германия нѣма пари, необходими за водене на война. Бедността обаче не може да възпрепятствува която и да е борба. Тя може да утежни само провеждането на военнитѣ действия, но една отчаяна и изнемогваща страна би изгубила въ една война много по-малко, отколкото богатитѣ страни въ противния лагеръ. Стопанската криза въ Италия не само подтикна Мусолини да нападне Абисиния, но дори го и пришпори.

Сега може да се каже спокойно, че Германия не е достатъчно запасена съ сурови материали, за да си позволи една война. Германия днесъ е толкова добре подготвена, колкото и презъ 1914 г., когато можа, въпрѣки блокадата, да издържи цѣли четири години срещу съединенитѣ велики сили.

Може би нѣкои вѣрватъ, че опозицията срещу Хитлеръ въ вжтрешността на Райха е твърде силна, че работницитѣ не ще отидатъ на война, че ще обърнатъ оржжията срещу него. Поукитѣ отъ тоталитарната държава доказватъ, че съ всѣка нова година на властта силата на опозицията намалява. Да вземемъ за примѣръ успѣха на Мусолини въ Абисиния. Жена ми бѣше казала: „Умелата пропаганда може да направи всичко популярно — дори и смъртъта.“

Къмъ това трѣбва да се прибавятъ и нѣкои тактически трудности. Неговитѣ главни нападателни цели сж Австрия и Мемелъ, тѣ ще си останатъ такива за дълго време. Италианската армия на Бренеръ държи Хитлера на почетно разстояние отъ Австрия, тѣй като Дуче е все още върховниятъ защитникъ на Австрия. По повелитѣ на разума, съглашението му съ Полша го възспира отъ превратъ въ Мемелъ. Поляцитѣ не искатъ, Мемелъ да се въвлеча въ политическитѣ разправи. По понятни причини тѣ не отстъпватъ никому нито педя литванска земя, освенъ на себе си. Чрезъ превратъ въ Мемелъ или Данцигъ Хитлеръ ще трѣбва да скжса съ Полша, а това той не може да си позволи. Хитлеровата ненавистъ спрямо Съветска Русия е, както

вече нѣколко пѣти изтъкнахме, неизкоренима. И неотдавна той каза на единъ чуждѣ журналистъ: „Ние никога нѣма да подпишемъ единъ многостраненъ пактъ за взаимопомощъ на Изтокъ, защото при никакви условия германцитѣ не могатъ да се биятъ заради болшевикитѣ. Въ такъвъ случай германскитѣ народъ чисто и просто нѣма да вземе оржжието. Азъ по-скоро бихъ се обесилъ, отколкото да подпиша такъвъ пактъ.“ Разбира се, това сѣ праздни приказки. Никой не е каралъ Хитлеръ да се бие „заради“ болшевикитѣ: а той нѣма и възможността да се бие „срещу“ тѣхъ. Хитлеръ е свикналъ да се отказва отъ нѣща, които той не притежава, и да заплашва страни, които той не може да нападне: Германия и Русия нѣматъ общи граници. Германия може да се насочи къмъ Русия само презъ Полша, а Полша никога нѣма да допусне чужди войски да минатъ презъ нейна територия, независимо отъ това на коя нация принадлежатъ тѣ.

Отъ другата страна обаче е волята на Германия да води война. За това може да се сѣди по единъ дълъгъ низъ първостепенни фактори. На първо мѣсто тамъ сѣ новосъздаденитѣ въздушни и сухопѣтни сили. Неоспоримъ фактъ е, че германскитѣ стремежъ за разширение къмъ Изтокъ и Срѣдна Европа ще може да се задоволи само съ война. Неизбѣжното послѣствие отъ това ще доведе германското свѣрхгосподство надъ Европа. Ще може ли обаче Европа да понесе безъ съпротивление постоянния натискъ на Райха? Подмолни пристѣпи къмъ Австрия, заплахи спрямо Литва, агитацията и интригитѣ между нѣмцитѣ навредъ — въ Швейцария, въ Холандия, Румѣния, Югославия, Скандинавия, Балтийскитѣ страни — показватъ латентния експлозивенъ материалъ на нацистското движение. Всички граници на Германия треперятъ отъ нейнитѣ нападателни стремежи.

Националсоциализмътъ, по сѣщество съ милитаристичното вѣроизповѣдание, е създалъ въ Райха единъ войнственъ Вотановъ култъ, който нѣкой день ще избухне, независимо отъ това, дали Хитлеръ иска или не. При вѣроятностъ за една стопанска катастрофа, това обстоятелство ще бѣде силно подчертано. Абисинската война показа, че диктатури, застрашени отъ стопанска катастрофа, избухватъ навънъ отъ границитѣ си. Не може ли Литва следъ петъ години да стане хитлерова Абисиния? Какво ще стане, ако д-ръ Шахтъ не бѣде вече въ състояние да създава нови материали?

Следвоенна Германия е краенъ беднякъ, следъ като изгуби войната. Нейната политика обаче цели открито не само да си възвърне изгубеното, което би било понятно, но и да вземе още много нѣщо. Върховниятъ лозунгъ на националсоциалистическата вѣра е да бждатъ присъединени всички нѣмци отвъдъ границитѣ на Третия райхъ. Това означава аншлусъ съ Австрия, съ германцитѣ отъ Чехословашко, отъ Швейцария, отъ Дания, Холандия и — може би — Южния Тиролъ, Данцигъ, полския Коридоръ. Националсоциализмътъ иска или възраждането на цѣлокупна Германия, или нищо.

Германската воля за разширение не се обосновава толкова на прираста на населението, споредъ даннитѣ за ражданията, колкото чрезъ „морални“ фактори: правото на Германия на мѣсто подъ слънцето и германскитѣ напирати сили, които се нуждаятъ отъ отдушникъ. Прирастътъ на населението отдавна не е възходящъ, а сега дори показва постоянно намаление. Споредъ най-новитѣ изчисления, населението на Германия (въ сегашнитѣ ѝ граници) ще бжде презъ 1975 г. само 49 милиона срещу 65 милиона презъ 1937 г. За да се илюстрира добре необходимостта отъ разширение, струва си да припомнимъ, че цѣлиятъ брой на германцитѣ въ германскитѣ колонии презъ 1914 г. възлизаше само на 25.000 души, т.е. по-малко отъ броя на живущитѣ германци въ Парижъ, наприимѣръ.

Хитлеръ се е насочилъ срещу единъ враждебенъ свѣтъ, но е дълженъ да насочва кормилото къмъ своитѣ цели съ най-голѣмо внимание. Сжщо така не бива да се забравя, че Германия, въ опита си да поправи версайлскитѣ несправедливости, бѣше вече постигнала доста нѣщо преди Хитлеръ да дойде на власт. Военниятъ контролъ на чуждитѣ сили бѣше премахнатъ отдавна презъ времето на Ваймарската република. По времето на Щреземанъ Рейнската областъ бѣше освободена отъ чужди окупационни войски. Репарациитѣ бѣха премахнати при Брюнингъ и Папенъ. Най-после съглашенцитѣ приеха теоретичното право на Германия по отношение на военното равенство при кабинета Папенъ-Шлайхеръ.

Хитлеръ продължи това развитие, като въведе задължителната военна служба, като спечели Сааръ (всѣки германски канцлеръ, разбира се, би го спечелилъ, всѣки другъ, но безъ борба) и като завзе военно Рейнската областъ. Сжщевременно той напусна Обществото на народитѣ и се отказа отъ претенциитѣ на Германия по отношение на

полския коридоръ за десетъ години, защото за него, обкръженъ отъ противници, бѣше най-важно отъ всичко да се добере до едно разбирателство съ Полша. Всѣка негова постъпка му струваше много скъпо. По едно време той бѣше толкова обичанъ отъ цѣлия свѣтъ, колкото и жълтата треска. Той очужди Мусолини, когото би могълъ да има за приятель; той ужаси и раздражни Дания, Холандия, Швейцария. Той обедини Франция, „защото френската дѣсница мрази Германия, а френската лѣвица — Хитлеръ“. Той изгуби Австрия точно когато изглеждаше, че ще му падне въ скута. Той принуди Франция, Малкото съглашение и Съветския съюзъ да образуватъ съюзъ срещу него. А преди всичко: той закара Русия въ Обществото на народитѣ.

Само едно нѣщо той имаше неотмѣнно предвидѣ: запазване на добритѣ отношения съ Англия. Никоя германска активна политика не може дълго време да бѣде успѣшна безъ приятелството или неутралитета на Англия.

Англия трѣбва да прикрива Германия при всѣки нейнъ ходъ. На Германия може съ удоволствие да се позволи пакъ да се засили, но не много. Тя трѣбва да се поправи, за да си възвърне самоуважението. Ако Германия обаче стане много силна и замисли нова война като компенсация за нѣкогашното поражение — тогава какво? Въ всѣки случай две нѣща сж ясни. Германия е единствената страна, която би могла да тласне Европа въ една обща война. И никой не знае положително какви сж всщностъ намѣренията на Хитлеръ.

Германия е била „несправедливо“ третирана. Прието. По начало германцитѣ се застъпватъ за едно право дѣло, защото съглашенцитѣ били създали предъ цѣлия свѣтъ мита, споредъ който само тѣ били виновни за избухването на войната, че тѣ завзели Рурската областъ, че отказали да се саморазоржаватъ съобразно постановленията на Версайлския договоръ, докато тия ограничения били наложени на Германия. Интересенъ е обаче фактътъ, че Германия презъ 1914 г. бѣше сжщо както и днесъ толкова милитаристична, при все че тогава не можеше да се оплаква отъ несправедливо третиране.

Аналогията на международното положение между лѣтото на 1914 г. и лѣтото на 1937 г. е наистина поразяваща. Една хомосексуална камарила обкръжаваше Вилхелмъ II, каквато обкръжаваше и Хитлера. Вилхелмъ II говорѣше за „блестящо оръжие“, Хитлеръ дрънка за „расово възраждане“; Вилхелмъ II предизвикваше Англия съ

флотскитѣ си строежи, Гѣорингъ дразни Англия съ въздушнитѣ въоржжения; лордъ Хелдънъ отиде презъ 1912 г. въ Берлинъ съ сжщата мисия, както и съръ Джонъ Саймънъ презъ 1935 г.; на Агадиръ отговаря Долфусъ, на Сараево — какво?

ТРИМАТА ОТЪ ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА

Самъ външниятъ министъръ баронъ Константинъ фонъ Нойратъ не е хитлеристъ. Когато Хитлеръ стана канцлеръ, Хинденбургъ настоя, Нойратъ да задържи външното министерство като сигурностъ срещу ексцеситѣ на нацистската политика. Хитлеръ започна да го цени, да уважава преценкитѣ му и до края на 1937 г. Нойратъ е още на своя постъ. Той бърже се разбра съ Хитлеръ, защото и двамата бѣха напълно съгласни въ една основна точка: значението на английското приятелство.

Естествено, той е духовно единенъ съ фюрера, при все че аристократическиятъ му носъ твърде често се отвръща отъ чудатитѣ ексцесии на нациститѣ. Той е роденъ презъ 1878 г. въ Вюртембергъ като издѣнка на старо благородническо семейство. Следвалъ е право, постъпилъ на дипломатическа служба и преминалъ нормалната кариера на професионаленъ дипломатъ. Преди Папенъ да го направи външенъ министъръ, той бѣше пълномощенъ министъръ въ Лондонъ. Той е единъ отъ малкото видни германци, които иматъ време и склонностъ къмъ неполитична слабостъ — той е основно школуванъ минералогъ.

Нойратъ е успѣлъ ревниво да запази свещенитѣ тремове на Вилхелмщрасе отъ нетърпеливитѣ и честолюбиви националсоциалистически кариеристи. Споредъ неговитѣ възгледи дипломатическата служба е само за професионални дипломати, и Розенбергъ, „неофициалниятъ“ външенъ министъръ, напраздно бѣше се мжчилъ да лансира своитѣ хора въ грижливо организирания отъ Нойратъ ресоръ.

По-близу отъ Нойратъ стои до Хитлеръ младиятъ Йоакимъ фонъ Рибентропъ, извънреденъ пратеникъ, главенъ съветникъ на фюрера по въпроситѣ за въоръженията, шефъ на германската делегация, която презъ юний 1935 г. подписа англо-германския договоръ. Следъ тоя си ударъ Рибентропъ има повече влияние върху Хитлеръ отъ всѣки другъ въ Германия, съ изключение на Шахтъ. Той представляваше Хитлеръ

при преговоритѣ въ Локарно, а следъ това бѣше изпратенъ пълномощенъ министъръ въ Лондонъ.

Рибентропъ е роденъ въ Рейнската областъ като синъ на запасенъ подполковникъ. Баща му не е благородникъ. Йоакимъ става фонъ следъ осиновяването му отъ една леля съ благородна титла. Служилъ въ войската и получава малъкъ постъ въ германската делегация, която подписа Версайлския договоръ. Оженва се за богатата наследница Анна Хенкелъ, дъщеря на единъ отъ най-богатитѣ фабриканти на шампанско вино въ Германия. Нѣколко години Рибентропъ билъ търговски пжтникъ на германско шампанско.

Той познава много богати и влиятелни хора. Пжтувалъ е много изъ чужбина и знае чужди езици. Винаги е билъ върль националистъ, макаръ и не нацистъ. Като членъ на Папеновата клика презъ 1932 г. участвувалъ въ подготовката на историческата среща между Папенъ и Хитлеръ въ дома на кьолнския bankerъ баронъ Шродеръ, която непосредствено предхождаше поемането на властта отъ Хитлеръ.

Хитлеръ бѣше благодаренъ на Рибентропъ и много го ценѣше заради сръчнитѣ му маниери. Той се възхищава отъ хладнокръвието на Рибентропъ и отъ познанията му въ чуждитѣ езици (всички други хора, обкржаваци Хитлера, сж абсолютно едноезични) и го уважаваше като „джентълменъ.“ Навѣрно Рибентропъ съ влиянието си върху Хитлеръ е билъ решаващиятъ факторъ за излизането на Германия отъ Обществото на народитѣ.

Влиянието на Францъ фонъ Папенъ, който се намира въ Австрия като извънреденъ пратеникъ на Хитлеръ, е твърде значително. По едно време той бѣше въ сѣнка. Нищо чудно. Основата на неговата политика, предположението, че съ дойчнационалитѣ би могълъ да контролира Хитлеръ и да му опъне юздитѣ, се разобличи като ужасна грѣшка. Неговитѣ двама най-близки сътрудници, д-ръ Юнгъ и фонъ Бозе, бѣха убити въ работнитѣ имъ помѣщения. Радостенъ, че ще може да се отърве отъ него (а и самъ Папенъ навѣрно е изпиталъ не малко облекчение, като е напускалъ Германия) Хитлеръ го изпрати, следъ убийството на канцлера Долфусъ, въ Австрия. Това бѣше презъ юлий 1934 г. Когато се върна, бѣше вече стжпилъ на краката си: германо-австрийската спогодба отъ 1936 г. бѣше постигната отъ него.

Едгаръ Юнгъ бѣше мюнхенски адвокатъ. Папенъ бѣше въ пълна зависимостъ отъ него. Папенъ почти никога не е ималъ свои идеи.

Юнгъ пишеше всичкитѣ му речи, включително и знаменитата му Марбургска речъ. Чрезъ нея той не само предупреждаваше нациститѣ да не се впускатъ въ радикални екцесии, но и каза: „Тия, които заплашватъ съ гилотината, ще бждатъ първитѣ, които ще умратъ подъ топора.“ Това, разбира се, дразнѣше нациститѣ, и следъ две седмици Юнгъ бѣше трупъ.

Какво, прочее, може да се каже за човѣкъ, чиито двама най-добри приятели сж били убити за услуги, оказани нему, а той приема постъ отъ сжщото правителство, което ги е убило?

Марбургската речъ на Папенъ не бѣше единствената му техническа грѣшка. Само човѣкъ, лишенъ отъ каквито и да било общи представи, би могълъ да назначи за свой пръвъ помощникъ човѣкъ отъ типа на Гьорингъ, както Папенъ постъпи, и да очаква, че именно Гьорингъ ще се окаже послушенъ като животно.

Папенъ се радва на славата, че е примирителенъ, сръченъ, съобщителенъ човѣкъ. Неговата общителностъ обаче често достига до пълна недееспособностъ, но неговата самоувѣреностъ е тѣй голѣма, че той пренебрѣгва разума и предпазливостъта.

Роденъ е презъ 1879 г. въ Вестфалия. На младини билъ поручикъ въ улански полкъ. Оженилъ се за пари, за дъщерята на фонъ Бохъ — Галау, собственикъ на саарландската керамична фирма Вилроа & Бохъ, и по тоя начинъ влѣзълъ въ феодалния режимъ. Презъ 1913 г. отива воененъ аташе въ Вашингтонъ. Както му налагалъ поста, веднага започналъ да се занимава съ шпионажъ. Тоя му постъ обаче не му позволявалъ да се отдава на елегантна безгрижностъ и на „шармантна“, но тежка по своитѣ последствия дебелацина, която го отличавала. Презъ декемврий 1915 г., преди още Съединенитѣ щати да влѣзатъ въ войната, той бива изпжденъ отъ Америка ведно съ колегата си капитанъ Бой-Идъ.

На Папенъ е било много неприятно, че е изпжденъ, но всѣки другъ на неговото мѣсто би билъ изпжденъ. Капитанъ фонъ Ринтеленъ, германски политически агентъ, въ своята книга „The Dark Invader“ описва твърде живо, какъ изпиталъ върху собствената си кожа Папеновата безгрижностъ. Американската тайна полиция намѣрила въ писалището на една отъ секретаркитѣ на Папенъ ключа на германския шифъръ. Американцитѣ си послужили съ него и започнали да дешифриратъ германскитѣ радиотелеграми за чужбина, между

впрочемъ и тая, съ която държавниятъ секретарь Цимерманъ предлагалъ съюзъ между Германия и Мексико.

Папенъ пътувалъ по море за Германия. Параходътъ билъ обискиранъ отъ британскитъ власти въ Фелмаутъ, които му взели книгата. Той мислилъ, че неговото „лесе-пасе“ ще го защити отъ какъвто и да е обискъ. Младиятъ германски аташе билъ запазилъ съ бездушна безгрижностъ своята чекова книжка. Съ много ясенъ почеркъ и съ черно мастило властитъ открили върху еталонитъ на чековетъ много четливо написани имената на германскитъ тайни агенти въ Съединенитъ щати — всичко сто и двадесетъ души. Папенъ билъ човѣкътъ, който плащалъ. Чековетъ го свързвали съ атентатори и саботьори.

Никой човѣкъ никога не е билъ спипванъ така подробно и така драстично. Папенъ докладвалъ съ най-малкитъ подробности за своитъ действия и запазвалъ преписи отъ докладитъ си. Той запазилъ не само чековитъ еталони, но и осребренитъ чекове, така че цѣлото жиро попаднало въ рѣцетъ на неприятеля за по-нататъшно изследване. Освенъ това били намѣрени дузини полуофициални писма, най-грижливо подредени и подшити. Въобще всѣки би застаналъ вкованъ отъ ужасъ предъ бездушието и безсрамието на тоя човѣкъ, който така лекомислено се отнасялъ къмъ работата си.

Всѣко дете, което се е изгорило, започва да се пази отъ огъня. Това е валидно за обикновенитъ хора, но не и за аристократичнитъ офицери съ непоклатима самонадеяностъ, отъ типа на Францъ фонъ Папенъ. Когато се завърналъ въ Берлинъ, той билъ назначенъ офицеръ за свръзка съ турската армия. Англичанитъ завзематъ Ерусалимъ. Капитанъ фонъ Папенъ избѣгва и си зарѣзва куфаритъ! Тамъ се намира ново съкровище отъ документи, между другото и единъ дълъгъ и съвършенъ списъкъ на германски агенти въ Америка, списъкъ, който дори и тамъ фонъ Папенъ все още не е намѣрилъ за нужно да унищожи!...

ФИЛОСОФЪТЪ РОЗЕНБЕРГЪ

Ако се отиде до дъното на нѣщата, ще се види, че знаменитиятъ Розенбергъ — „философътъ съ разваления стомахъ“, — вѣроятно е много по-важенъ за външната политика на Германия, отколкото Рибентропъ, Нойратъ или Папенъ. Розенбергъ е специалистътъ на нациститѣ за провеждане на всички акции на Третия райхъ въ чужбина. Той е единъ отъ най-близкитѣ и най-интимни сътрудници на Хитлеръ, той издава неговия вестникъ „Фьолкишеръ беобахтеръ“, той ръководи външното отдѣление на нацистската партия и носи гордата титла: „пълномощникъ на фюрера за надзоръ на свѣтогледното възпитание на националсоциалистическото движение“.

Розенбергъ е най-необичаниятъ човѣкъ въ Германия. Неговата личностъ действува противно. Той е разхайтенъ палячо, недовѣрчивъ, амбициозенъ, надмененъ, невъзпитанъ. Подобно на Хитлеръ, и той е ергенъ и „атлетъ на морала“. Фюрерътъ е заелъ поне петдесетъ на сто отъ своята идеология отъ него и затова той е тъй важенъ. Той знае на коя крава е теле. Хитлеръ му билъ обещалъ външното министерство, но се отказалъ отъ това си намѣрение — тая случка винаги се изтъква отъ Розенбергъ подъ знака на несдържания ропотъ.

Алфредъ Розенбергъ е роденъ презъ 1893 г. въ Ревалъ, градъ, който въ онова време е билъ руски, а сега е столица на Естония. Прочее, той е балтиецъ. „Германецъ по произходъ, той е русинъ по духъ“, — казва Хайдень. Разбира се, бѣлогвардейски русинъ, не червенъ. Цѣлата философия на Розенбергъ, неговата идеология и неговата кариера, сж изградени върху една болезнена злоба срещу Съветския съюзъ. Той е следвалъ архитектура (което и Хитлеръ би направилъ съ удоволствие) и по едно време билъ учителъ по рисуване. Следвалъ най-напредъ въ Рига, следъ това въ Москва. Революцията прекъсва неговата учителска дейностъ, и въ живота на Розенбергъ настъпва мистериозна епоха: мнозина твърдятъ, че билъ постъпилъ въ Червената армия, че следъ това игралъ нѣкаква странна роля въ Парижъ. Други вѣрватъ, че билъ достигналъ границата, дето се

поставилъ на разположение на германскитѣ войски и че дори билъ взелъ участие въ балтийскитѣ борби.

Въ Мюнхенъ, кждето се събира изтърсакътъ отъ толкова войски, той идва презъ 1919 г. По това време той е повече русинъ, отколкото нѣмецъ, единъ отъ многото бѣлогвардейски бѣжанци. Тамъ той се срѣща съ Дитрихъ Екартъ, първиятъ „поетъ“ на нацистското движение. Следъ това се срѣща и съ Хитлеръ. Набърже той отравя духа на Хитлера съ своитѣ блѣнове за Свещената германска империя на Изтокъ и по тоя начинъ става сжщински пророкъ на германския устремъ къмъ разширение, т.е. на новогерманския империализъмъ.

Розенбергъ е най-голѣмиятъ маниакъ на хитлерщината. Когато се опитва да превърне маниитѣ си въ действителностъ, той се разобличава като жалкъкъ, гротескенъ вжжеиграчъ. Първиятъ си набѣгъ въ практическата политика той направи презъ май 1933 г., когато си позволи отъ името на Третия райхъ да направи едно встѣпително посещение въ Англия. Първата му работа тамъ бѣше да постави хитлеристско знаме съ пречупения кръстъ върху гроба на Незнайния воинъ! Твърде чувствителнитѣ при такива случаи англичани бѣха крайно раздражени. Розенбергъ побърза да се върне въ Берлинъ и отъ тогава не е напускалъ границитѣ на Германия.

Главното произведение на Розенбергъ (подсъзнателно той го е написалъ като конкуренция на „Моята борба“) е огромниятъ томъ: „Митътъ на двадесетия вѣкъ“. Това е нѣкаква упоиваща, пѣстроцвѣтна, щурмова, високомѣрна речъ върху расата, политиката и германизма. Страница по страница се прелистватъ, но не може да се открие никакъвъ смисълъ.

Подъ „Розенберговъ планъ“ се разбира проектътъ за разширението на Изтокъ, който Хитлеръ все още не може да отхвърли. Споредъ тоя планъ, Германия и Полша трѣбва да нападнатъ Русия, при което Германия ще получи като плячка Балтийскитѣ страни, а Полша — частъ отъ Украйна, докато нѣкой день Германия заграби и това.

Ненавистъта на Гьорингъ къмъ Розенбергъ е знаменита. При едно партийно събрание въ Хамбургъ презъ 1925 г. той казалъ на Грегоръ Щрасеръ: „Тоя проклетъ Розенбергъ трѣбва най-после да ни разкаже, на каква служба е билъ презъ войната въ Парижъ?“ Презъ 1935 г. Розенбергъ реши създаването на паметникъ за избититѣ отъ Карлъ Велики четири хиляди сакси. За всѣки отдѣленъ саксонецъ

трѣбвало да се постави по единъ блокъ отъ особенъ, много старъ гранитъ, геологическа рѣдкостъ, какъвто се намиралъ само въ Източна Прусия. Гьорингъ обаче чулъ за тоя проектъ и веднага издалъ заповѣдь, да не се пипа нито единъ кжсъ отъ тоя видъ камъкъ.

Другъ пжтъ Розенбергъ си изгорилъ прѣститѣ, като поставилъ въ книгата си „Ноемврийскитѣ престѣпници“ една много противна снимка на д-ръ Шахтъ. Той обвинявалъ Шахтъ въ подкупность и го предизвиквалъ, за да го даде подъ сждъ. Това впрочемъ било презъ 1927 г., много преди Шахтъ да чуе изкусителния гласъ на Хитлеръ. Сега снимката на Шахтъ е отстранена отъ книгата.

Розенбергъ, като повечето хитлеристски голѣмци, е отдаденъ съ цѣлата си едностранчивость на една фиксъ-идея. Такава за Гьорингъ е въздухоплаването, за Щрайхеръ — евреитѣ, за Розенбергъ — антисъветизмътъ.

Колкото и да е ненавижданъ Розенбергъ, неговото влияние не може да се подценява. Той е партийна величина отъ първа степенъ. Така, напримѣръ, неговата лична тѣлоохрана, съставена предимно отъ руски бѣлогвардейци, бѣ удостоена отъ Хитлеръ да бжде караулъ при тѣлото на Хинденбургъ. Силата на Розенбергъ се крие въ Хитлеровата благосклонность, въ голѣмата зависимость на фюрера отъ идеитѣ на Розенбергъ.

ПАРИ И КРЕДИТЪ

*„Германия е Хитлеръ, а Хитлеръ е д-ръ
Шахтъ.“*

Берлинска поговорка

На повърхностния наблюдател би се сторило, че къмъ края на 1935 г. хитлеристскиятъ режимъ е постигналь въ Германия едно значително стопанско подобрене. Това се дължи на голѣмия възходъ на оржжейната индустрия. Броятъ на безработнитѣ бѣше спадналь на 1.870.000 души — т.е. само съ 600.000 въ повече отъ 1929 г., най-добрата година следъ войната, а обхватътъ на индустриалното производство бѣше достигналь почти положението отъ 1929 — 30 г. Този не отиващъ твърде надълбоко хаосъ бѣше постигнатъ съ огромни разходи. Стопанската структура на страната дрѣмѣше и потѣваше.

Презъ 1929 г. германскиятъ износъ възлизаше приблизително на 13 милиарда райхсмарки. Презъ 1933 г. неговата стойность бѣше спаднала на 5 милиарда, а презъ 1934 г. дори на 4.187.000.000 марки. За пръвъ пжть отъ редъ години Германия достигна презъ 1934 г. до пасивенъ търговски балансъ, възлизащъ на 400 милиона марки. Въ нормални времена германската индустрия живѣеше отъ износа. Нейната външна търговия започна да се огъва поради високата златна стойность на райхсмарката, увеличаващитѣ се защитни мита въ чужбина и международния бойкотъ.

А Германия трѣбваше да продължава да заплаща своя вносъ. Тя се нуждаеше отчаяно отъ суровини. Тя се нуждаеше отъ коприна, гума, никелъ, манганъ, волфрамъ, текстиль, цинкъ, медъ, газолинъ, руди. Използувайки всички разполагаеми възможности въ налични пари и кредити, Германия закупваше огромни запаси отъ тия стоки. Покупкитѣ на шведски желѣзни руди отъ Германския съюзъ на стоманената индустрия — ще цитирамъ само тоя единственъ случай — се покачиха отъ 249.000 тона презъ м. августъ 1933 г. на 478.000 тона презъ августъ 1934 г. Германскиятъ вносъ на суровъ никелъ — единъ

много важен военен материал — се утрои от 1932 г. до 1935 г. Положиха се най-големи усилия, за да се постигне земеделска автаркия, за да може райхът да издържи при блокада в случай на война.

Търсенето на заместители не спираше: захар от метлено семе, брашно от картофи, газолин от дърва и вжглища, дрехи от дървесина, гуми от „преработена гума“, маргарин от вжглища — всичко това е само малък избор от заместители за нещастния, но патриотичен германец.

Заплатите бяха безжалостно намалявани чрез принудителни удържки за всевъзможни помощни фондове, за трудовия фронт, за противовъздушната отбрана и т.н. Заплатата на един банков чиновник, например, спадна по този начин от 290.25 марки месечно на 241.90 само поради „доброволни“ дарения. Х. Р. Кникербокер установява, че един образован работник, художествен столар, който изкарва седмично 39 марки, което за Германия е твърде много, дава от тях не по-малко от 10.95 марки за дарения.

Прочее, въпреки това, откъде взема д-ръ Шахт толкова пари? Неговата задача е четворна: той трябва да намъри пари за изплащането на вноса, да финансира огромни обществени строежи за облекчаване на безработицата, да осигурява разноските по възстановяването на въоръжението и да поддържа в равновесие редовния бюджет. Неговите златни резерви са равни почти на нищо. Той пренебрегва своите дългове към чужбина. Очевидно той е изстискал и последната стотинка от германския данъкоплатец. Но той се нуждае от пари, пари и пари! Разноските по въоръжителната програма се пресмътат към 600 милиона английски лири годишно. Как се посрещат тия огромни нужди?

Грубо погледнато, изглежда, че Шахт е съблюдал две главни линии. Вътрешно той жонглира така, че покрива текущите правителствени разходи от вътрешни заеми. На практика, това са, естествено, принудителни заеми. Така, например, през лятото на 1935 г. той зае от спестовните каси 500 милиона марки, а от застрахователните дружества — други 300 милиона. Тия пари са вече почти прахосани. Като равностойност той издаде държавни полици, които не означават нищо повече, освен платежни обещания на

правителството. Златно покритие нѣма, но тия полици се изплащатъ веднага при предявяване, докато правителството твърди, че може да посрѣща своитѣ задължения.

Тия принудителни заеми, ведно съ нѣкои мѣрки отъ по-малкъ масштабъ, като непревеждането на стари заеми въ нови ценни книжа съ намалени лихви — означаваше ни повече, ни по-малко една принудителна мобилизация на германското национално богатство. Какво бѣше обещано на германския народъ като равноценностъ на неговитѣ спестявания? Миръ и благосъстояние. Превръщане на паритѣ му въ двигателъ на военната машина. Министерството на въздухоплаването на генералъ Гѣорингъ, напрімѣрь, имаше презъ 1935 г. единъ бюджетъ отъ 210.000.000 марки.

Външно д-ръ Шахтъ си служи съ още по-изумителни трикове при своята вжжеиграческа финансова политика. Той повидному ще излѣзе първиятъ финансистъ на своето време, който лансира мисълта, че положението на голѣмия длъжникъ е много по-добро отъ това на кредитора. Безсѣмнено е, прочее, че Шахтъ е единъ отъ най-способнитѣ финансови специалисти на нашата съвременностъ. Той наистина разбира отъ пари. Каквото и да направи, колкото и безскрупулно да е, безспорно е великолепно. Той направи отъ Германия „най-успѣшниятъ умишленъ банкрутьоръ въ свѣтовната история“.

Той финансира нейния вносъ, като накара кредиторитѣ ѝ да заплатятъ смѣткитѣ. Известно е, че германски фирми дължатъ пари на Англия, Франция, Скандинавия, Съединенитѣ щати. Износителитѣ на тия страни искатъ да работятъ съ Германия. Тогава Шахтъ казва: „Ако купувате отъ насъ, ние ще можемъ да заплатимъ дълговетѣ си. Ако не купувате, ние не ще можемъ да плащаме.“ Той обявява единъ мораториумъ следъ другъ и сжщевременно заплашва да спре изцѣло плащанията, ако не „увеличатъ“ сдѣлкитѣ си съ него. Той казва: „Купувайте отъ менъ, или въобще нѣма нищо да получите отъ менъ, защото азъ не ще мога да заплащамъ дълговетѣ си, ако вече не ми заемате.“

Винаги се намиратъ хора, които сж готови да даватъ добри пари на лоши мѣста. Така се достигна до положението Германия да изгради отново своята военна индустрия чрезъ непосредствени заеми въ чужбина. Предполагаемитѣ врагове на Германия въ новата война:

Франция, новитѣ държави въ Дунавския басейнъ, Англия, че дори и Съветска Русия, се постараха много усърдно да издигнатъ Германия до положението да ги унищожи нѣкой день. Най-новитѣ машинации на Шахтъ на Балканитѣ ще осигурятъ на Германия много ценни суровини.

Тия действия достигнаха своята най-висока точка, когато Банкъ офъ Ингландъ презъ декемврий 1934 г. гарантира на Германия единъ кредитъ отъ 750.000 фунта, за да може тя „да улесни мобилизирането на своитѣ търговски кредити“, т.е. да се даде възможность на Германия да заплати стари дългове съ нови срѣдства, за да строи самолети, които ще могатъ да прелитатъ Ламанша за седемъ минути.

ШАХТЪ — ПОРТФЕЙЛЪТЪ НА ТРЕТИЯ РАЙХЪ

Хитлеръ изгуби много време, докато намъри Шахтъ. Той изпробва много специалисти по стопански въпроси, но ги прогони до единъ. Първиятъ изборъ на Хитлеръ за стопански съветникъ падна върху единъ запасенъ капитанъ по име Вагнеръ, който впоследствие трѣбваше да изкупува тая честъ съ две години въ концентрационенъ лагеръ. Следъ Вагнеръ единъ малъкъ индустриалецъ, Вилхелмъ Кеплеръ, придоби влияние. Когато и Кеплеръ се провали, яви се новъ амбициозенъ економистъ — Албертъ Пичъ, председателъ на мюнхенската търговска камара, който се бѣше кандидиралъ за стопански съветникъ при Хесъ, хитлеровия замѣстникъ. По това време обаче Шахтъ бѣше вече готовъ.

Той е роденъ презъ 1877 г. въ Тинглефъ. Баща му билъ разпаленъ поклонникъ на американската демократична традиция и затова далъ на сина си името Хиалмаръ-Хораций Гринлей Шахтъ. Хиалмаръ произхожда отъ майка датчанка. Шахтъ много се гордѣе съ въображаемитѣ си викингски прадѣди, което го накарало да кръсти децата си съ датски имена.

Шахтъ е следвалъ въ много германски университети, получилъ докторатъ и следъ това работилъ като много малъкъ чиновникъ въ архивата на Дрезденската банка. Способенъ и честолюбивъ, той направилъ набърже кариера. Къмъ службата му се числѣло и издаването на обикновенъ стопански бюлетинъ. Той го редактиралъ тѣй добре, независимо отъ дотогавашния шаблонъ и съ таково здраво разбиране, че управлението на банката веднага го назначило за свръзка по политически въпроси. Така презъ 1908 г. той става поддиректоръ. Презъ 1916 г. отива като членъ на управителния съветъ на едно конкурентно предприятие — „Дармщатска и национална банка.“

Когато презъ 1923 г. настъпи катастрофа на пазаря, той бива назначенъ за държавенъ комисаръ по паричнитѣ въпроси и спаси Германия отъ провала чрезъ създаването на рентенмарката, която стабилизира курса. За награда той получи назначението президентъ на Райхсбанкъ. Постътъ на финансовъ министъръ той отклони, защото

той не му предлагаше много възможности. Той остана президентъ на Райхсбанкъ до 1930 г., когато си подаде оставката като протестъ срещу Хагската спогодба, която се присъедини къмъ плана на Йжнгъ. Презъ 1933 г. той бѣше отново назначенъ отъ Хитлеръ за управителъ на Райхсбанкъ.

Той е човѣкъ съ безгранична амбиция. До деня, въ който се хвана за скута на Хитлеръ, той искаше да стане райхспрезидентъ. Изобщо той е съвършенъ опортюнистъ. Той е единъ отъ основателитѣ на демократическата партия презъ 1919 г., и социалдемократитѣ го подкрепяха като човѣкъ, който е спасилъ марката. Твърде навреме, още презъ 1930 г., той видѣ нажда бѣга заякътъ и отиде при Хитлеръ. Представенъ бѣше отъ Гьорингъ.

Дороти Томсонъ го интервюира презъ пролѣтъта на 1931 г. Той ѝ казалъ, че е съ намѣрение да стане хитлеристъ. Тя го запитала за причинитѣ. Той отговорилъ: „Защото вѣрвамъ въ всичко, което поощрява германския национализъмъ.“ Мисъ Томсонъ каза: „Но и да дойде Хитлеръ на власт, нациститѣ не биха могли да прекаратъ страната презъ подводнитѣ скали на финанситѣ и стопанството. Кой ще може да се справи съ това?“ Шахтъ отвърна: „Азъ?“

Неговата заплата като президентъ на Райхсбанкъ възлиза на 300.000 марки годишно, а това е единъ отъ най-голѣмитѣ доходи въ Германия. Отъ тая заплата той пести деветъ десети. Той е можель, ако е искалъ, да получи и поста министъръ на стопанството, но тамъ заплатата била само 38.000 марки годишно и затова предпочель да си остане президентъ на Райхсбанкъ.

Подобно на повечето хитлерови хора той не обича да се знае нѣщо отъ обществото за частния му животъ. Той има къща на село, но живѣе въ банката. Той носи извънредно високи, подпираци челюститѣ му яки. Обича разумнитѣ разговори. Той е хладенъ, остроуменъ, духовитъ. Силата му се основава на голѣмитѣ му способности, но не по-малко и на неговия абсолютенъ, безогледенъ, студено-пресмѣтливъ стопанско-политически опортюнизъмъ. На младини той ималъ амбицията да стане голѣмъ поетъ, и нелишенитѣ отъ чувство пѣсни, които нѣкога той издалъ на свои разноски, днесъ, съпоставени съ всемогщия президентъ на Райхсбанкъ и правата му яка, звучатъ безгранично смѣшно.

Шахт е не само касиер на Хитлер. Той полага особени грижи и да бжде неизмѣнимото звено между Хитлер и германското стопанство. По тая причина той е председател на новооснованата Държавна стопанска камара. Теоретично тая организация обхваща и Германския трудов фронтъ съ неговитѣ 15 милиона членове и съ неговитѣ приходи, възлизаци на 100 милиона марки годишно.

Твърде естествено е Шахт да не изпитва никакви симпатии къмъ Гьобелсъ и другитѣ „лѣви радикали“. Той знае много добре, че антисемитскитѣ безчинства причиняватъ тежки рани на германската външна търговия. Презъ августъ 1935 г. въ Кьонисбергъ той нападна своеволията на тълпитѣ, но Гьобелсъ потѣпка разпространението на тая речъ. Шахт казалъ предъ приятели, че пжтѣтъ му води или къмъ паметникъ, или къмъ ешафода, но такова нѣщо до сега не се е случило. Конфликти, спречквания вътре въ партията ще бждатъ неминуеми следъ време. Тѣ лежатъ въ сжщността на нацистското движение. Неотдавна Гьорингъ бѣше назначенъ за стопански диктаторъ, за да засѣнчи личността на Шахт.

Индустриалцитѣ сж близки приятели на Шахт, но не би било вѣрно да се каже, че съ тѣхъ работи съ свити юмруци. Той никога не работи съ юмруци. Той се стреми да си служи съ влиянието си върху тѣхъ, както влияе и върху Хитлеръ. Често се казва, че Хитлеръ покровителствува капитализма, че го е спасилъ заради приятелитѣ си отъ тежката индустрия. Това обаче не отговаря напълно на фактитѣ. Хитлеръ не е приятел на ортодоксалния финансовъ капиталъ. Ако частнитѣ интереси колидиратъ съ сигурността на държавата, частнитѣ интереси трѣбва да изчезнатъ. Индустриалцитѣ не одобряватъ много отъ жонгльорскитѣ нумера на Шахт и сж добре разбрали, че националсоциализмътъ поощрява сжществуването на капитализма и за въ бждеще, обаче изисква отъ капиталиститѣ тежки жертви.

Досега Хитлеръ и Шахт не сж достатъчно изтъкнали очертанята на бждещата фашистска корпоративна държава. Националсоциализмътъ е — и това не може доста често да се подчертава — една вѣра, но не и учение, едно „народностно възраждане“, едно „широко масово движение на протестъ и на отчаяние“. Той не е стопански експериментъ — поне досега не. Той е стариятъ капиталистически конь, само че съ нова, шарена, национална

амуниция, който мъкне следъ себе си цѣлия народъ въ колесницата на Хитлеровата държава.

Хитлеръ не проявява никакъвъ интересъ къмъ стопанскитѣ въпроси (това е единъ отъ източникитѣ на Шаховата мощь), но неговиятъ залѣзъ може да дойде именно отъ стопанското положение. Постояннитѣ величини на стопанското положение въ Германия не могатъ да разчитатъ на никакви Хитлеровци, никакви Шаховци, никакви Круповци. Ако Шахтъ се провали, Хитлеръ може да си намѣри другъ Шахтъ, но основнитѣ трудности ще останатъ. Германия трѣбва да изхрани шестдесетъ и петъ милиони души. Ще трѣбва да се правятъ заеми, или пъкъ по нѣкакъвъ другъ начинъ да се заплаща вносътъ, ще трѣбва да се живѣе отъ преработването на сурови материали, и никакви финансови фокуси не могатъ да измѣнятъ неумолимия законъ, споредъ който всѣка стока трѣбва да се заплаща.

Денътъ на отчитането ще дойде и за Хитлеръ — въ злато, както и въ топове.

VII. ЛЕОНЪ БЛУМЪ

Мосю Леонъ Блумъ, най-издигнатиятъ социалистически духъ отъ Иль Сенъ Луи, е възлова фигура въ свѣтовната борба между фашизма и демокрацията. Тоя елегантенъ писателъ съ голѣмъ вкусъ, живущъ между красиви книги и нѣколко ценни произведения на изкуството, е въ днешна Европа главната противотежестъ срещу чернитѣ ризи и масовата пропаганда, срещу унищожителната тоталитарностъ на Хитлеръ и Мусолини. Човѣкътъ на мисълта е застаналъ срещу човѣка на действието. Леонъ Блумъ се бори срещу боксьорската пестница съ сребърната шпага на духа и на интелекта. Срещу високоговорителя, който ломоти продиктуваната воля на единъ цѣль народъ — стои тънкиятъ, но пронизителенъ гласъ на Блумъ, на култивирания индивидуалистъ. Той е слѣзълъ отъ своята кула отъ слонова костъ, за да излѣзе срещу Хитлеръ и Мусолини — хората отъ много шумната улица.

Леонъ Блумъ е, както всѣки знае, водачъ на една партия. Той е и нѣщо повече — водачъ на Народния фронтъ, „Front Populaire“, едно истинско масово движение, което обхваща нѣколко партии. Исторически бѣше неминуемо, когато и да е, кждето и да е, партиитѣ на лѣвицата да стигнатъ най-после до единение. Съвмѣстната работа на лѣвитѣ, по възможностъ тѣхното сливане, е единствениятъ действителенъ отговоръ срещу обединението на дѣснитѣ. Идеята за народенъ фронтъ се появи най-напредъ въ Австрия следъ диктатурата на Долфусъ. Следъ това тя се разви въ Сааръ и въ Испания. Твърде логически тя доби своята зрѣлостъ въ страната, която бѣше истинското училище на демокрацията и на рационалната мисълъ — Франция. Нѣма нищо принудено въ това, че нейниятъ водачъ, Леонъ Блумъ, е въ всѣко отношение, по характеръ и по образование, противоположниятъ полюсъ на диктатори отъ типа на Хитлеръ и Мусолини.

Блумъ, водачътъ на това масово движение, не е човѣкъ на маситѣ. Това представлява едновременно и слабостъ, и сила.

Също така въ продължение на години той не бѣше и човѣкъ на политиката. „Слава Богу!“ — извикалъ единъ отъ френскитѣ посланици, когато срещналь за прѣвъ пжть Блума, — „новиятъ министъръ-председатель не е политикъ!“

Когато Антони Идънъ се срещналь съ Блумъ, малко преди той да стане министъръ-председатель, разговорътъ се развиваь твърде мжчно. Тогава настжпила промѣна, и въ продължение на цѣль часъ социалистическия ветеранъ и младиятъ английски дипломатъ си бѣбрѣли най-оживено съ взаимно въодушевление. Тѣ говорили за Марселъ Прустъ.

Една седмица следъ като Блумъ поель кормилото, единъ отъ водачитѣ на опозицията въздъхналь, като чели искаль да извини превъзходството на Блума въ момента, и казалъ: „Въ края на краищата Леонъ е аристократъ и джентълменъ“.

Презъ юлий 1936 г. Блумъ отиде въ Лондонъ по изключително важнитѣ разговори съ силитѣ отъ Локарно. И тамъ, едва привършилъ дневната работа, той се постаралъ да изчезне, за да отиде въ Британския музей. Придруженъ отъ своята приятелка — княгиня Елизабетъ Бибеско, той подновилъ своето познанство съ несравнимата красота на Елджинъ Марбълсъ.

Не намирамъ по-добъръ начинъ да изтъкна отношенията на Блумъ къмъ партията отъ дословното предаване на откъсъ отъ писмото на единъ приятелъ отъ Парижъ, който присжтствуваль на събранието, въ което се отпразднувало назначаването на Блумъ за министъръ-председатель:

„Множеството въ залата е огромно. Почти всѣки е съ запретнати ржкави. Въздухътъ е тежъкъ отъ димъ и шумъ. Една груба, но послушна аудитория, която въ всѣки моментъ дава избликъ на настроението си чрезъ «Интернационала» или «Карманьолата». Изведнѣжъ шумътъ се превръща въ общъ ревъ. Обкржжена отъ крѣщящи, тласкащи и изпотяващи се разпоредители, се появява една двойка: една малка, добре облѣчена жена, единъ голѣмъ, мършавъ, безупрѣчно облѣченъ мжжъ съ посивѣли коси. И двамата сж съ пенснета, и двамата

странно неподходящи за мѣстото и за ревящата маса. Това е Блумъ съ мадамъ Блумъ — която никога не се отдѣля отъ него.

Бракъ, престарѣлиятъ ветеранъ на френския социализъмъ, е на трибуната. Блумъ го цѣлува по дветѣ страни, както нѣкой ученикъ поздравява любимия си учителъ. Той изглежда оживенъ, но все пакъ спокоенъ. Бракъ започва да говори. Блумъ поздравява приятели, хвърля нѣкоя кжса усмивка тукъ-тамъ, нѣколко думи съ единъ шептящъ функционеръ — всичко това се извършва весело, грациозно, жизнено. Никакъвъ признакъ, че въ душата му има нѣщо особено, никакъвъ признакъ, че следъ малко ще държи една голѣма политическа речъ по единъ поводъ отъ свѣтвно историческо значение. Неговитѣ маниери не сж за публично събрание, тѣ сж за салонъ.

Бракъ говори. Блумъ потѣва въ нѣкакво небитие. Той се е отпусналъ на стола и напомня на старъ, изнемощѣлъ човѣкъ. Каточели умишлено се стреми да отклони интереса отъ себе си. Покрива лице съ своята финна ржка. Г-жа Блумъ отъ лѣвата му страна е решителна, възбудена, радостна и авторитетна. Следъ Бракъ говори мадамъ Жерменъ Пикарь-Мокъ. Тя прави намеци, «caviar for the general», които публиката не разбира. Блумъ, който чувствува това, се навежда напредъ съ бързо движение на съгласие и протѣга дългитѣ си фини ржце за аплодисментъ. Игрословието е било твърде фино, за да бжде разбрано отъ публиката, и затова нѣма овации, обаче по починъ на Блумъ — разбира се, неволно — тѣ започватъ, най-напредъ на трибуната и после въ залата. И аплодисментитѣ, макаръ и съ малко закъснение, гърмятъ презъ залата.

Когато мадамъ Мокъ завършва речъта си върху изборнитѣ права на женитѣ, на трибуната нѣма нито едно праздно мѣсто. Блумъ е първиятъ, който забелязва това. Той скача, предлага й своя столъ, като при това й цѣлува ржката. Наистина твърде страненъ водачъ на якия, грубия, силно изпеченъ Народенъ фронтъ. Той е аристократъ,

приетъ отъ маситѣ само заради ясната откровеностъ на убежденията си и заради всепроникващата си духовностъ.

Блумъ не е демагогъ. У него нѣма лични амбиции. Не е нито опортюнистъ, нито авантюристъ. И не е вече младъ. Въпрѣки това историята е решила да му възложи изпълнението на още една задача, по възможностъ на още две. Отъ войната насамъ той е първиятъ водачъ на едно правителство отъ съединенитѣ лѣвичари въ една твърде буржоазна страна. И въ едно време на насилие и безумие, когато фашизмътъ, подобно на епидемия, застрашава да плъзне, извънъ границитѣ на Германия и Италия, той представлява едно дихание на миналото — а може би и на бъдещето! — духътъ на науката, на сжщественото, на хуманизма.“

ОТЪ БУЛЕВАРДА ДО СОЦИАЛИЗМА

Леонъ Блумъ е роденъ презъ 1872 г. въ Парижъ. Много малко френски политици сж родени въ Парижъ. Блумъ и неговиятъ вѣченъ противникъ Андре Тардио представляватъ изключения. Семейството на Блумъ произхожда отъ Елзасъ. Баща му билъ фабрикантъ на копирени панделки подъ една твърде известна фирма, която още съществува на ул. „Катръ септамбрь“. Това нѣкога отлично предприятие много е пострадало отъ промѣнитѣ на модата. Леонъ е билъ единъ отъ петимата братя, които следъ смъртъта на бащата поели заедно фирмата. Леонъ и по-младиятъ му братъ Рене, балетъ-майсторъ въ Монте Карло, предали работата на другитѣ трима. Блумовци сж, както е известно, евреи и поради това сж силно привързани къмъ семейството. Леонъ Блумъ не е вѣрующъ, но приятелитѣ му го наричатъ „добъръ евреинъ“. Петимата братя се срѣщатъ всѣка година въ деня, въ който е умрѣлъ баща имъ.

Бабата на Леонъ по майка е била забележителна жена, истинска „фрондистка“, слѣпа въ продължение на много години, но въпрѣки това притежателка на книжарница въ Илъ ле ла Сите. Въ възгледитѣ си тя била твърде радикална, подчертавала това при всички удаващи ѝ се случаи и устройвала два пѣти седмично политически салонни приеми. Младиятъ Блумъ я много обичалъ. Драматургътъ Жюль Ренаръ разказва въ своя художественъ дневникъ, какъ Блумъ се е грижилъ за старата жена: „Грациозенъ като Антигона, Леонъ ѝ прислужваше. Той ѝ казваше, какво трѣбва да яде, и приготвяваше гостбитѣ. Слѣпа отъ тридесетъ и шестъ години, тя винаги гледаше по посока на гласа му...“ Презъ 1901 г. Блумъ я взема на разходка изъ Италия, при която ѝ далъ погледъ върху всичко чрезъ живописнитѣ си описания.

Майката на Блумъ подчертавала еврейската семейна традиция на единството, вѣрността и симпатията. Бащата билъ търговецъ, но тя интелектуалка. Тя твърдо вѣрвала въ справедливостта и въ социалния животъ. Разказватъ, че когато раздавала на петтѣ си сина ябълки, всѣки получавалъ по две половинки отъ различни ябълки, за да се изтъкне крайно възможното безпристрастие. Блумъ обожава паметта ѝ, за нея

той говори съ трогателен гласъ, но изобщо упорито е затворенъ, когато се отнася за частния му, неофициалния му животъ. Въпроси относно семейния му животъ биватъ любезно отклонявани.

Блумъ е получилъ отлично възпитание, преди всичко по класичнитѣ и хуманистични предмети. Отначало той посещавалъ лица Шарлеманъ, следъ това лица Анри IV (където слушалъ философия отъ Анри Бергсонъ) и накрай — „Еколь нормаль сюперийоръ“, най-първото отъ всички френски училища, въ което се допускатъ най-умнитѣ глави, следъ изключително труденъ приемъ изпитъ. Тамъ Едуардъ Ерио му е билъ съкласникъ. Следъ това Блумъ положилъ изпитъ по философия и право. Въ онова време той билъ — страненъ контрастъ съ сегашното му битие — изкусенъ дуелистъ. Дуелитѣ му обаче станали твърде рѣдки, следъ като сериозно ранилъ единъ отъ своитѣ противници. Единъ неотдавна завършенъ филмъ, изобразяващъ цѣлото му поприще, го представя по време на двубоя гъвкавъ, грациозенъ, но съ бързи чиличени движения.

Кариерата му потекла по спокойни пѣтища. Въ течение на много години той билъ едновременно адвокатъ и писателъ. Твърде рано се заинтересувалъ отъ политически въпроси, но до Свѣтовната война не се изтъкналъ като политикъ. Едва следъ това добилъ пълната си зрѣлостъ. Като адвокатъ той е „аудиторъ“ при „Държавния съветъ“, най-висшето учреждение на френското управление. Това е единъ видъ върховенъ съдъ за Франция, който, при все че не може да опредѣли като неправомѣрни гласуванитѣ отъ парламента закони, но може да не одобрява и не утвърждава привеждането имъ въ изпълнение. Блумъ получилъ високия постъ „*maître de requêtes*“, което отговаря на държавенъ адвокатъ, комуто се довѣрватъ процеситѣ на държавата. Този е най-високиятъ постъ въ гражданското ведомство.

Той забива дълбоки корени едновременно въ литературата и журнализма. Статии, есета, книги въ красива, изрядна проза излизатъ изподъ неговото перо. Той става единъ отъ най-блестящитѣ парижани въ литературния смисълъ на думата. Полъ Валери, Маларме, Андре Жидъ, Тристанъ Бернаръ, Жюль Ренаръ, Жюль Леметръ, Бриьо, двамата Гитри, Прустъ, Алфредъ Капюсъ, Анатолъ Франсъ, Анри Бернщайнъ сж негови приятели. Страстно отдаденъ на театъра, той става сцениченъ критикъ най-напредъ въ „Ревю бланшъ“ — литературно списание на младитѣ, следъ това на „Матенъ“ и най-после

въ „Комедия“ — театралният „официоз“. Написва десетина книги, една от които върху брака, въ която дава изразъ на своето убеждение за половото равенство, друга върху Стендалъ, трета върху Екерманъ.

Върху живота на тоя младъ адвокатъ естетъ-философъ пада мощната сѣнка на Карлъ Марксъ. Маларме напуска булевардитѣ подъ влияние на символизма. Анатолъ Франсъ става ироничниятъ представителъ на миналото. Блумъ става социалистъ. Социализмътъ е лежалъ въ кръвта му. Две лица и едно ужасно събитие го правятъ това, което е той неизмѣнно — социалистъ съ духовно убеждение и наследство. Дветѣ лица сж Люсиенъ Херъ, социалистъ, библиотекаръ въ „Еколъ нормалъ“, и великиятъ Жанъ Жоресъ, а събитието — аферата Драйфусъ. Убеденъ въ „невѣроятната и действително единствена по рода си сила на словото“ на Херъ, той става драйфусистъ. Чрезъ Херъ се запознава съ Жоресъ, динамичниятъ основателъ на модерния френски социализмъ. Тогава Блумъ билъ още денди, елегантенъ до върховетѣ на тънкитѣ си прѣсти, докато Жоресъ, както разказватъ — недодѣланъ, обичащъ да плюе въ носната си кърпичка. Дватама станали нераздѣлни приятели предъ цѣлия адъ на Драйфусовата афера. Блумъ открилъ у себе си страсть не само къмъ театъра, но и къмъ социалната правда. Той забравилъ своитѣ есета и започналъ да чете Сорелъ, Прудонъ, Марксъ. Жоресъ го повелъ по улицитѣ и му показалъ народа. Твърде внимателно отначало, той навлѣзълъ въ пролетарския Парижъ. Отъ буйнитѣ изблици на Жореса той научилъ много. И презъ 1906 г. Блумъ и Жоресъ основаватъ заедно социалистическия всѣкидневникъ „Юманите“.

Така той влиза въ срѣдата на политиката. Всѣки день Блумъ пише уводната статья. Жоресъ съ гласа си, Блумъ съ свѣткавичното си перо — така се разпредѣля работата. Отначало Блумъ искалъ да завежда чисто литературната часть. Жоресъ го насърдчилъ да се кандидатира за камарата на депутатитѣ — той отклонилъ. Негови приятели разказватъ, че Блумъ по онова време можелъ веднага да каже наизустъ точния брой на гласоветѣ, получени отъ всѣки кандидатъ въ всѣка колегия, така както днесъ единъ любителъ на футбола може да изреди таблицата на първенството на клубоветѣ отъ своята област. Въ деня на обявяване войната Жоресъ бива убитъ. Месецъ следъ това Блумъ става окончателно политикъ, за да продължи дѣлото на Жоресъ, не като второстепенъ водачъ, който заема едно освободено мѣсто, но

като приятел, който иска да почете паметта на единъ великъ покойникъ. Блумъ не е нито особено енергиченъ, нито амбициозенъ. Но Жоресъ е мъртъвъ, Жоресъ е желалъ, той да навлѣзе въ политиката. Прочее, той изпълнява това. Почти по сжщото време става началникъ на кабинетъ въ министерството на общественитѣ работи. Министъръ, членъ на кабинета на военната коалиция, е социалистътъ Марсель Самба. Това е било единственото практическо въведение на Блумъ въ политическото управление, докато следъ двадесетъ и две години, презъ 1936 г., става министъръ-председателъ.

Следъ войната става депутатъ отъ Сена, при все че тогава относително се избиратъ твърде малко социалисти. Изборитѣ били „войнишки“, каквито по сжщото време сж и изборитѣ въ Англия. Презъ 1928 г. пропада, но презъ 1929 г. се преизбира въ Нарбонъ. Презъ сжщата година става председателъ на парламентарната група на френската социалистическа партия. Презъ това време „Юманите“ става комунистически органъ. Баумъ създава новъ вестникъ — „Попюлеръ“. Въ тоя официаленъ органъ на социалиститѣ той пише въ продължение на години всѣки день уводна статия. Той казвалъ, че не желае властта безъ отговорностъ. Но не желае и отговорността безъ властъ. Неговото държание е тъй желѣзно и тъй безкомпромисно, че презъ 1930 г. за него става опасно да се превърне въ политически куриозъ: социалистически водачъ, който се уласява до смъртъ при мисълта, че ще трѣбва да приеме нѣкой постъ. Презъ май 1936 г. социалиститѣ ставатъ най-силната отъ всички партии. Ла Блумъ предлагатъ поста министъръ-председателъ, и той го приема. Следъ седемнадесетъ години опозиция той поема юздитѣ, и седемнадесетъ минути следъ това Франция разбира, че е настъпило нѣщо ново.

ЧАСТЕНЪ ЖИВОТЪ

Допреди четири години Леонъ Блумъ обитаваше едно скромно жилище, 126, булевардъ дю Монпарнасъ. Следъ това се премѣства съ мадамъ Блумъ въ сегашния си домъ на Иль Сенъ Луи, на брѣга на Сена, въ най-старата и най-милата частъ на Парижъ. Легендата за голѣмото богатство на Блумъ е лишена отъ всѣкакво основание. Той има много книги, и почти всичко въ жилището е подбрано съ вкусъ, но елегантността на уредбата не може да се нарече разкошна. Често се говори за прочутата му сребърна сбирка. Веднѣжъ той бива наистина замоленъ да я заеме за нѣкаква изложба, обаче всѣщностъ не билъ въ състояние съ нищо да услужи, тъй като ножоветѣ и вилицитѣ, които ималъ, едва стигали за скромната му трапеза. Преди да се пренесатъ въ новото си жилище, Блумъ и жена му проявили интересъ къмъ единъ другъ етажъ на кея, който дотогава се наемалъ отъ Полъ Пенлеве, бившъ министъръ-председателъ. Домоуправителтъ казалъ: „Бихъ билъ щастливъ да ви дамъ жилището, но не обичамъ навалицата отъ журналисти и политици, които постоянно търсеха Пенлеве. А азъ съмъ напълно увѣренъ, че нѣкой денъ и вие ще станете министъръ-председателъ.“ Блумъ отвърналъ, че намира това предположение за крайно невѣроятнo, но не се съгласилъ да го впише като клауза въ договора. Така преговоритѣ се прекъснали.

Мадамъ Блумъ му е втора съпруга. Първата, сестра на компониста Полъ Дюка, умрѣ преди нѣколко години следъ продължително боледуване. Отъ нея той има синъ, настаненъ въ заводитѣ Испано-Сюиза. Вториятъ му бракъ е бездетенъ. Мадамъ Блумъ се е наричала мадъомуазель Терезъ Перера, видна членка на социалистическата партия и на служба въ една фирма за вътрешна архитектура. Бракътъ е повече отъ щастливъ, и мадамъ Блумъ придружава съпруга си навредъ. По времето, предхождащо големия му служебенъ постъ, тя е изпълнявала длъжността „началникъ на частния му кабинетъ“. Сегашниятъ му секретаръ се казва — твърде подходящо — Блумель.

Като министър-председател, Блумъ работи въ хотелъ Матиньонъ, който има твърде забележителна история. Той е най-хубавиятъ и най-изтъкнатиятъ между така нареченитѣ парижки голѣми домове „Hôtels particuliers“ отъ 18 вѣкъ: огромна сграда задъ висока, солидна врата и насипанъ съ пѣсъкъ дворъ, съ просторна градина и съ много кичести дървета. Преди войната тамъ се е помѣщавала австро-унгарската легация. Когато презъ 1933 г. Фланденъ стана министър-председател, трѣбвало да се установи, че макаръ министър-председателството да е високъ постъ, за човѣка, който го заема, нѣма нито помѣщение, нито канцелария. Така се създаде законъ, споредъ който „Дворецътъ Матиньонъ“ се опредѣли за постоянна резиденция на министър-председателя, подобно на „Даунингъ стрийтъ“ № 10 въ Лондонъ. Тамъ се намира и едно жилищно отдѣление, което бѣше използвано отъ Фланденъ. Блумъ обаче предпочете да остане у дома си.

Блумъ е крайно заетъ презъ цѣлия день, но запазва вечеритѣ за себе си, далечъ отъ всѣка служебна работа, за да може да чете и работи свободно. Той става къмъ 8 часа сутринъ, прочита вестницитѣ, следъ закуската приема най-близкитѣ си сътрудници и се явява въ министерството къмъ 10.30 ч. За обѣдъ отива винаги у дома си. Никога не се храни навънъ. Веднага следъ обѣдъ се връща на работа и остава до 8.30 вечеръ. Сега е 66-годишенъ, не се радва на особено добро здраве и трѣбва да пести силитѣ си. Твърде рѣдко отива въ театъра. Спи добре. Преди заспиване предпочита да чете Балзакъ и Сень Симонъ.

Въ своя методъ за работа той съединява очевидната небрѣжностъ съ изключителната точностъ. Винаги си държи бележки. Той всичко записва. Не само мислитѣ, както се появяватъ, но и бележки върху разговоритѣ, които води. Идеи го спохождатъ въ таксито, по време на ядене, при дебати, въ самолета, при нѣкаква конференция. Веднага той вади отъ джеба си бележникъ и моливъ и нанася нѣкакви кабалистически знаци. Не е ли бележникътъ у него, Блумъ взема първото попаднало му подъ ржка кжсче хартия, или просто бѣлото поле на нѣкой вестникъ. Важно е да бжде записано. Тия многобройни бележки се подреждатъ най-грижливо, подшиватъ се и се запазватъ. Нѣкои отъ тѣхъ сж записани нощно време, въ леглото. Отъ това се състоятъ неговитѣ речи, есетата, блестящитѣ му аргументации.

Речитѣ му, така изключително ясни, изнесени на хубавъ, чистъ френски езикъ, правятъ впечатление, че не сж подготвени, че сж импровизирани. Всжщность задъ тѣхъ се крие грижлива предварителна работа — бележитѣ.

При все че като депутатъ представлява земеделска, предимно винарска колегия, Блумъ е почти — макаръ и не изцѣло — въздържателъ. Той е „приличенъ“, т.е. твърде нормаленъ ядачъ, не е червоугодникъ като външния министъръ Делбосъ. Пуши френски цигари „Житанъ гризъ“, безникотинни. Тѣ сж твърде меки и струватъ 3.50 франка двадесетъ кжса. Изпушва дневно една-две кутии отъ тѣхъ, играе бриджъ добре, но твърде рѣдко. Носи голѣма, черна, широкопола шапка „а ла Картие латенъ“. Обича забавни разговори. Английски и нѣмски езици говори не особено гладко. Приятелитѣ му сж легионъ. Той е единствениятъ социалистъ, когото Поанкаре е обичалъ и отъ когото се е възхищавалъ. Той не мрази никого. Говори се, че има единъ-единственъ човѣкъ, съ когото не може да излѣзе наглава: неговиятъ предшественикъ — амбициозниятъ Даладие.

КАЧЕСТВАТА НА БЛУМЪ

Чаръ, вкусъ и образование не сж единственитѣ преимущества на Блумъ. Къмъ тѣхъ може да се прибави и неговото свръхчовешко търпение. Азъ вече споменахъ, колко дълго той се е колебалъ да поеме нѣкой постъ, докато го получи съобразно поставенитѣ отъ него условия. Другъ примѣръ е негодуванието на неосоциалиститѣ презъ 1933 г. Трима отъ най-способнитѣ му сътрудници — Маркè, Деа и Ренодель, уморени отъ това, което тѣ наричаха негови папски маниери, отъ неговото теоретизиране, поискаха една активна политика и напускането на социалистическия Интернационалъ. Тѣ нападнаха Блумъ, а следъ това го напуснаха. Блумъ нищо не каза. Той предпочете да чака. Днесъ неосоциалиститѣ сж загубени и забравени. Маркè е още кметъ на Бордо, Деа не е вече депутатъ, а Ренодель умрѣ.

Блумъ е много духовитъ и винаги попада точно на целта. Веднъжъ Поанкаре казалъ предъ група свои приятели: „Мириша на война!“ Блумъ отвърналъ просто: „Ще трѣбва самъ да се дезинфекцира!“

Неговата честностъ е безусловна. Въ неговия животъ не е известна и най-дребната следа и най-лекото указание за нѣкакъвъ скандалъ. Той се числи къмъ относително малкото френски политици, които не може да се свържатъ съ нѣкоя афера. „Свободенъ човѣкъ е тоя, — казалъ той нѣкога на Жюль Ренаръ — който не се плаши да прекара докрай въ ума си своитѣ мисли!“

Неговитѣ маниери сж прекрасни. Той умѣе да разговаря съ хората, при все че съ удоволствие ги държи на разстояние. Дори съ Лавалъ той е на ти. Все пакъ никой не може да твърди за него, че е „кулоаренъ политикъ“. Неговото политическо остроумие е силно развито. Още отъ 1933 г. той тайно, въ мислитѣ си, търсилъ пжтя къмъ Народния фронтъ.

До лѣтото на 1936 г. бѣше обвиняванъ непрекъснато отъ всички, че е доктринеръ, но съ потока отъ свои законопроекти въ камарата той ги убеди въ противното.

Той не е типичен народен оратор, но говори много разбираемо, много точно. Твърде съмнително е да стане някога народен герой. Той е много благоразумен, много обективен, много чувствителен, не е тъй гъвкав като Бриан, не тъй стоманено твърд като Клемансо. Не е борец, няма лжка, има само колчан. Във управлението е малко опитен. За него е крайно тежко да приема компромиси. Мнозина смътат, че му липсват физическа издръжливост и слонска кожа, които, както е известно, са крайно необходими на министър-председателит.

По времето, през което повечето демократически политици бяха предмет на подигравателни присмехи, тъй като френската общественост се беше вече пропила с продажността, с неспособността, с опортюнизма, с самохвалството на повечето парижки политици, Блум се появи с едно превъзходящо качество: той предизвика респект. Всъщност, който го познаваше, не можеше да не се убеди във пълната почтеност на неговата кариера.

Малко преди назначаването му за министър-председател, Блум намърил в кабинета на Саро папския нунций монсиньор Малйоне, който отдавна искал да се запознае с Блум. „Тия дни напускам Франция“, — казал, той като пътник за Рим, дето щял да стане кардинал — „а не исках да замина, преди да стисна ръката на Леон Блум.“ Тъй си поприказвали една-две минути. Когато Малйоне се сбогувал, Блум казал: „За благословията ви, разбира се, не бих посмъл да ви помоля!“ Нунцията помислил един миг и отвърнал: „Ще помоля Бога да ви изпрати своята.“

НАРОДНИЯТЪ ФРОНТЪ

На 17 юлий 1934 г. националният съвет на френската социалистическа партия, след дълга морална подготовка и трудни преговори, реши съ 3471 срещу 366 гласа да приеме предложението на комунистическата партия за съвместна програма срещу войната и фашизма. Текстът на спогодбата беше приготвен от един комитет, в който участваха десет социалисти и десет комунисти. Така се създаде Народният фронт. Своя произход той дължи на два фактора: страхът от Хитлер и новата политика на Коминтерна — Комунистическият интернационал в Москва — според която идеята на свѣтовната революция се изоставяше, а на комунистическата партия в Франция се предоставяше свободата да влѣзе в изборната кампания на патриотична, не революционна основа.

Морис Торес, младият рудничар, който води френската комунистическа партия, заяви, че той и неговитѣ привърженици не гледат на Народния фронт като на оржие на социализацията, още по-малко на комунизма, но изказа своята надежда, че нѣкога комунистическата система ще управлява Франция. Той добави обаче, че тая система ще придобие една специфична френска форма, която нѣма да бѣде предписана от чужбина. Целта на Торес беше много ясна. Никой разумен комунист в Франция не иска страната да се съсипе от гражданска война, тъй като една силна и единна Франция е най-добрият съюзник на Русия срещу Хитлер.

От своя страна Блум прие комунистическата инициатива. Дветѣ партии, които дотогава се бѣха здраво борили една срещу друга и всѣка за себе си претендираше върху изключителното право да представлява пролетариата, изготвиха една обща програма. Тя предвиждаше твърде голѣми и надуты начинания: реформа на „Банк де Франс“, национализиране на оржжейната индустрия, разтуряне на фашистскитѣ организации, отбрана на Франция, четиридесетчасова работна седмица, колективни договори и др. И още нѣщо: тѣ решиха, при изборитѣ, всички тѣхни гласоподаватели да подкрепят челния лѣвъ кандидат, независимо от това на коя партия принадлежи.

Франция креташе досадена и уморена презъ годинитѣ 1934 и 1935. Видно бѣше, че Хитлеръ проправя своя пжтъ навънъ. Фланденъ, Лаваль и Саро бѣха изоставили назадъ страната поради стопанскитѣ трудности. Крайнитѣ мѣрки на Лаваль бѣха засегнали дълбоко жизнения стандартъ на всѣко френско домакинство. Скандалътъ Стависки и февруарскитѣ безредици бѣха нанесли дълбоки вжтрешни рани. Опасението отъ нѣкой фашистски превратъ на полковникъ де ла Рокъ и неговитѣ огнени кръстове ставаше отъ день на день все по-голѣмо. Презъ мартъ 1936 г. дойде Хитлеровиятъ рейнски превратъ. Франция стана много нервна и искаше на всѣка цена промѣна. Изборитѣ отъ 26 априль и 3 май донесоха една повсемѣстна победа на лѣвитѣ и доведоха Народния фронтъ на власт. Блумъ, като водачъ на най-голѣмата партия въ коалицията, стана първиятъ социалистически министъръ-председател на Третата република.

Лѣвицата спечели 381 мандата срещу 237 за десницата. Блумъ образува правителство отъ радикали и социалисти съ комунистическа подкрепа. Комуниститѣ, които увеличиха мандатитѣ си отъ десетъ на седемдесетъ и два, не влѣзоха въ кабинета. Въ много отношения тѣ бѣха въ сжщото положение, въ което дотогава бѣха социалиститѣ спрямо предишнитѣ правителства — лѣва група, която подкрепя правителството дотогава, докато намира, че върви по правъ пжтъ. Все пакъ имаше една твърде важна разлика: комуниститѣ бѣха свързани съ Блумъ чрезъ програмата — общата програма, — докато Блумъ никога не бѣше възприемалъ програмата на радикалитѣ, на Ерио и Даладие. Отъ Блумъ се искаше да се отнася коректно съ комуниститѣ. „Ще правя това, което искамъ да правя, — бѣше казалъ той неотдавна въ единъ частенъ разговоръ, — стига да имамъ време. А азъ ще имамъ време, ако моитѣ приятели отъ лѣво не ме насилватъ много. Съ радикалитѣ ще се справя лесно. А отъ неприятеля отдѣсно не се плаша.“

Когато Блумъ отиде въ Матиньонъ на 1 юний, предъ него се бѣше изправила една криза отъ първа степенъ. Лѣвицата се надигна да стачкува. Както мѣродавни наблюдатели твърдятъ, стачкитѣ били спонтанни въ произхода си, нито подкладени, нито организирани отъ комунисти или социалисти. Работници отъ едни или други индустрии напускаха работата. Настжпи нѣщо като епидемия, докато производството спрѣ въ цѣла Франция. Повече отъ единъ милионъ

хора стачкуваха. Хотели, универсални магазини, докове, оржжейни заводи, ресторанти, рудници, козметични салони затвориха вратитѣ си. Нѣкои за день-два, други за нѣколко седмици. Лѣвицата, опиянена отъ победитѣ си, не подозираше каква голѣма латентна сила крие Блумъ въ себе си.

Стачкитѣ представляваха великолепенъ примѣръ за здравия човѣшки разумъ и за самообладанието на срѣдния французинъ. При това прекратяване на работата, единъ голѣмъ драстиченъ актъ, ненаправенъ отъ никого въ Европа следъ войната, не бѣше разбита нито една работилница, не бѣше повредена нито една машина, не бѣше ранено нито едно лице, не бѣше пролѣта нито една капка кръвъ. Единъ отъ най-опитнитѣ чужди кореспонденти въ Франция, Едгаръ Е. Мауръръ, телеграфира на своя вестникъ, че по време на най-голѣмото напрежение не би се побоялъ да прекара едно девическо училище презъ най-мрачнитѣ квартали на Парижъ. Въ голѣмитѣ универсални магазини спѣха мъже и жени по коридоритѣ — не по леглата. Тѣ бѣха зле заплащани и често пѣти гладни — но не бѣше открадната нито бучка сирене, нито една консерва бобъ.

Стачкитѣ бѣха огроменъ активъ за Блумъ, тъй като тѣ изтъкнаха както силата, така и дисциплината на работницитѣ. Тѣ бѣха едно отчаяно предупреждение за сената, въ случай че той възнамѣрява да протака одобрението на потока законопроекти. Блумъ енергично отказа да си послужи съ войска или пѣкъ съ властѣта, като шефъ на правителството, за прочистването на работилницитѣ. Той знаеше, че това ще доведе само до кръвопролитие.

„Знамъ, — каза той, — че завземането на работнитѣ помѣщения е нелегално, но не е ли по-добре стачницитѣ да останатъ спокойни въ магазинитѣ и работилницитѣ — кждето не правятъ нищо лошо — отколкото да бждатъ нападани тамъ и изхвърлени отъ полицията, подпомогната отъ фашистскитѣ лиги? Жандармерията и войската могатъ, разбира се, да прочистятъ фабрикитѣ, но какво ще стане съ фабрикитѣ следъ това?“

Така говорѣше здравото човѣшко съзнание. Следъ първата седмица обаче, когато движението непрестанно се увеличаваше, каточели правителството прояви желание да направи нуждното, за да наложи възвръщането на нормалнитѣ отношения. Блумъ не искаше да изпусне движението отъ рѣцетѣ си. Торесъ даде паролата комуниститѣ

да започнатъ работа. Министърътъ на вътрешнитѣ работи Салангро събщи, че за въ бждеще не ще бждатъ търпѣни „Sit down“ — стачки. Спокойно, съ безупрѣчна дисциплина, всички се запжтиха къмъ своитѣ машини.

Безсъмнено, за тоя тъй бързъ край на стачкитѣ допринесоха твърде много смѣлостъта, размѣрътъ и темпътъ на Блумовитѣ реформи. Той започна съ непосредственото осжществяване програмата на Народния фронтъ, която само преди петъ месеца се струваше на всѣкиго фантастично скроена. Хората се убедиха, че той наистина иска да изпълни своитѣ политически обещания. Дѣсницата широко зяпна уста — раздразнена и изумена. Лѣвицата се държеше така, каточели нѣма нищо за чудене. Но и тя не бѣше по-малко изумена.

Съ първата поредица законопроекти следъ „Матиньонската спогодба“ съ работодателитѣ се извоюва четиридесетчасовата трудова седмица, правото на колективенъ договоръ за работонаемницитѣ, опредѣлиха се минималнитѣ заплати и платениятъ отпускъ. Изчисляваше се, че тия мѣрки ще увеличатъ производственитѣ разноски на френската индустрия съ 12 на сто. Твърде скжплъ експериментъ! Блумъ обаче бѣше пожелалъ — може би е билъ принуденъ — да поеме риска.

Една редица малки закони занима следъ това правителството, въ което имаше и три жени като държавни подсекретари — за пръвъ пжтъ въ френската история жени влизаха като членове на кабинета. Възрастъта за постжпване на училище бѣше увеличена. Правителството се раздѣли на седемъ „сфери“, за да се повишатъ спестовностъта и постиженията на управлението. Намаленията на заплати и надници, които бѣше прокаралъ Лавалъ, бѣха отчасти възстановени. Създаде се новъ правилникъ за пенсиитѣ. Обявенъ бѣше единъ обстоенъ планъ за земедѣлието. Съ изумителна непоколебимостъ бѣше внесенъ единъ законопроектъ, който трѣбваше да се справи съ ноторната продажностъ на парижкия печатъ.

Всичко това обаче бѣше детска играчка въ сравнение съ истинскитѣ планове на Блумъ. Три чудни мѣрки бѣха прокарани въ кжсо време. Най-напредъ камарата гласува съ преобладаващо мнозинство — 444 срещу 77 — реформата за „Банкъ де Франсъ“, която предвиждаше едно основно премахване на феодалнитѣ привилегии. Новиятъ законъ отстраняваше стария регентски съветъ на банката и

поставяше предприятието на мѣстото му: служителъ, а не господарь на страната! Съ още по-голѣмо мнозинство, 484 срещу 55, правителството прокара закона за етатизирането на оржжейната индустрия. Временнитѣ разходи бѣха изчислени на единъ милиардъ франка. Такова нѣщо дотогава не бѣше се случвало въ Европа. Следъ това Блумъ нанесе ударъ на главнитѣ си врагове, като разпореди разтурянето на разнитѣ празноскитаци банди, фашистскитѣ организации. Съ опашка между краката — поне за нѣкое време — членовѣтъ на „Огненитѣ кръстове“ и разни други малки съюзи се прибраха по домоветѣ си.

Най-после Блумъ направи единъ огроменъ скокъ. Презъ октомврий той девалвира франка. Отъ седемъ години Франция бѣше парализирана поради златния стандартъ. Индустрията бѣше почти разорена, индексътъ на съестнитѣ продукти ужасно високъ. Въпрѣки това никой министъръ-председателъ не бѣше посмѣлъ да се отърве отъ златото. Блумъ пое дълбоко дѣхъ и се гмурна въ опрѣснителнитѣ води на една умѣрена инфлация. Франкътъ спадна съ около 30 на сто. Англия и Съединенитѣ щати подкрепиха новия курсъ, а това бѣше добъръ знакъ за бждещото сътрудничество съ голѣмитѣ демокрации. Френското обществено мнение посрещна благоприятно удара, тѣй като Блумъ твърде майсторски успѣ своевременно да противопостави на спадането повишени заплати и скжсено работно време.

Първитѣ успѣхи на Блумъ, а тѣ бѣха твърде значителни, трѣбваше, естествено, да се посрещнатъ предпазливо. Подобно на него, Франклинъ Д. Рузвелтъ изпълни своята служба съ народничество и енергия. Следъ две години панорамата на неговото управление и неоправданитѣ му надежди не правѣха вече такова впечатление. И днесъ, когато кабинетътъ Блумъ падна, никой не може да каже за кабинета Шотанъ, съ подпредседателъ Блумъ, който знае своето мѣсто, какво ще бжде положението следъ две години, дори следъ два месеца.

Народниятъ фронтъ, колкото и да изглежда мощенъ, е обкржженъ отъ трудности. Може би той да е искалъ радикалитѣ да еволюиратъ твърде бърже. Или пъкъ комуниститѣ — много бавно. Надѣсно отъ него обаче се намира неотстѣпно и винаги единъ силенъ и непримиримъ противникъ.

Пропадне ли сегашната програма, ще пропадне и управлението на Шотанъ. Блумъ е убеденъ, че въ такъвъ случай ще настѣпи

катастрофата на Франция въ формата на единъ пристъпъ на фашизма. Неотдавна той каза: „Нѣкой хора мислятъ, че ние сме нѣщо като правителството на Керенски, което подготвя пътя на единъ Ленинъ, който би билъ единственъ наследникъ на властта. Това не е тъй. Ако въ Франция пропадне единъ Керенски, никакъвъ Ленинъ не ще се възползува отъ това.“

Едно нѣщо презъ 1936 г. бѣше неоспоримо. Единъ новъ чистъ въздухъ се понесе надъ Франция. Хората видѣха, че тѣхното правителство е отъ новъ типъ, коренно различаващо се отъ обичайнитѣ разтакания на предишнитѣ кабинети. Налице бѣше едно правителство, което вършеше нѣщо, хладнокрѣвно и планомерно, съ погледъ не въ мрачното минало, а напредъ! Блумъ вървѣше напредъ съ разумъ. Дали обаче разумътъ ще остане на негова страна, би трѣбвало да се почака.

VIII. ЗАДЪ КУЛИСИТЪ НА ФРЕНСКАТА ПОЛИТИКА

*„Приятелитъ на златото трѣбва да
бждатъ извънредно умни и умѣрени, ако искатъ
да избѣгнатъ революцията.“*

J. M. Keynes

*„Има само единъ пѣтъ за разбирателство
съ прусака: да бжде газенъ по прѣститъ на
краката, докато започне да се извинява!“*

Старобаварска
поговорка

До победата на Народния фронтъ всѣки френски министъръ-председателъ биваше създаденъ отъ финансовата олигархия, която бѣше съборена отъ кабинета Блумъ презъ юний 1937 г. Въ предидущата глава споменахъ „Банкъ де Франсъ“. Отъ поколѣния Франция е управлявана отъ една група отъ около двеста семейства финансисти, — прочутитѣ „Deux Sents“ — чиято главна фасада е „Банкъ де Франсъ“. Какъ тая олигархия е работила презъ всички времена, ще трѣбва да се разкаже. Споредъ французитѣ, при все че Франция не е вече кралство, Третата република е само единъ залогъ въ рѣцетѣ на осемнадесеттѣ регенти на банката.

Шотанъ може да падне като Блумъ. „Банкъ де Франсъ“ обаче, макаръ и да е вече ограничена въ статутитѣ и лишена отъ привилегиитѣ, ще продължи да бжде това, което е била. А съ нея и групата на „двестата“. Банката е основана отъ Наполеонъ I. При все че тя движи паритѣ на Франция и пази нейнитѣ златни резерви, тя е частна, а не държавна банка. Възъ основа на нейния уставъ, чиято

промѣна успѣ да постигне Блумъ, само двеста акционери, които притежаватъ голѣмитѣ влогове, могатъ да гласуватъ при избора на регентитѣ, които и до днесъ неограничено управляватъ банката.

Презъ 1933 г. банката е имала около четиридесетъ хиляди акционери. 17.889 души притежавали по една акция, 9.021 по две, 8.021 по четири. Общо въ рѣчетѣ на 34.931 малки акционери имало 68.015 акции. Останалитѣ 115.485 акции се представлявали отъ 6.069 лица. А отъ тѣхъ само двеста отгоре надолу иматъ избирателни права. Тѣ избиратъ регентитѣ.

Тия двеста души, елитътъ на френскитѣ финанси, сж една изумителна плутокрация. Тѣ сж толкова снобистки, колкото единъ жамбонъ въ бургундско вино или една шапка отъ Рю де ла Пе. Да се проникне до вътрешнитѣ крѣгове не е достатъчно само богатство. Двамата най-известни френски милионери на нашето време, парфюмерийниятъ фабрикантъ Коти и автомобилниятъ фабрикантъ Ситроенъ, не бѣха членове на това просвѣтено общество, което обикновено, накратко и подчертано, наричатъ „олигархията“. Тоя, който му принадлежи, съединява наследствения рангъ на рода съ съвременната властъ върху едно огромно богатство. Тия хора произхождатъ направо още отъ предреволюционните дни. Тѣ сж образували отъ времето на Наполеона едрата буржоазия, тѣ сж работили съвмѣстно, за да засилятъ своята мощъ при Луи Филипъ и Наполеонъ III. Последната действително приета въ олигархията личностъ трѣбва да е Евгений Шнайдеръ, индустриалець на стомана и орѣжие, но отъ тогава има вече тридесетъ години.

Отъ осемнадесетте регенти на „Банкъ де Франсъ“ трима се назначаватъ отъ държавата: управителътъ и двамата подуправители. Въ качеството си на такива обаче тѣ вече нѣматъ право на решаващъ гласъ като другитѣ регенти. Управителътъ трѣбва да подписва всѣко решение на регентитѣ, а когато откаже, технически нѣма никакво срѣдство да бжде принуденъ да направи това. Фактически обаче на управителъ, който не може да се разбира съ регентитѣ, не му остава нищо друго, освенъ да си подаде оставката. Споредъ опредѣленията на Наполеоновия кодексъ, управителътъ трѣбва да притежава сто дѣла отъ капитала на банката, а всѣки подуправителъ — по петдесетъ. Споредъ курса, всѣка акция струва 10.000 франка. Колко чиновници на френската държава могатъ да поставятъ на таблото 500.000 или

1.000.000 франка? Затова старъ обичай е другитѣ регенти да заематъ на новия управитель недостигащата му сума въ акции. Напусне ли нѣкой управитель, веднага регентитѣ се погрижватъ за него. Единъ отъ последнитѣ бивши управители, Сержанъ, влѣзе въ управлението на „Banque de l'Union parisienne“, една голѣма банка, която посрѣдничу при сдѣлките на частнитѣ банкери съ регентитѣ. Бившиятъ управитель Моро отиде въ „Banque de Paris et de Pays Bas“. Бившиятъ управитель Шарль Ристъ стана, подобно на бившия министъръ-председателъ Думергъ, членъ на управителния съветъ на дружеството за Суецкия каналъ.

Трима други регенти на банката сж чиновници, които представляватъ френското съкровище. Тѣхната главна длъжностъ е да надзираватъ баланса на съкровищнитѣ смѣтки. По начало тѣ представляватъ една особена плутокрация вътре въ плутокрацията. Тѣ сж „финансови инспектори“ на френското държавно управление. Тѣзи „инспектори“ започватъ кариерата съ единъ отъ най-труднитѣ конкурсни изпити въ свѣта. Обикновено тѣ сж образовани млади хора, интеллигентни и отъ добри семейства. На брой тѣ сж осемдесетъ и стоятъ на върха на управлението. Следъ дългогодишна подготовка тѣ ставатъ „инспектори“. Впоследствие тѣ могатъ да станатъ регенти на „Банкъ де Франсъ“ или да я напуснатъ и да заематъ частни мѣста въ индустрията или въ банковия свѣтъ. Тия осемдесетъ „финансови инспектори“ представляватъ нѣщо като финансовъ генераленъ щабъ, разпръснатъ — но тѣсно свързанъ — върху цѣлата финансова структура на френската република.

Останалитѣ дванадесетъ регенти застъпватъ частнитѣ интереси и сж истинскитѣ владѣтели на „Банкъ де Франсъ“. Тѣ vyplъщаватъ цѣлокупнитѣ френски финанси, промишленостъ, търговия, земедѣлие. Шестима отъ тѣхъ сж банкери и въ пълния смисълъ на думата „наследствени регенти“. Тѣхнитѣ мѣста се даватъ отъ бащата на сина. Отъ тия шесть семейства презъ XVIII вѣкъ сж дошли отъ Швейцария четири, за да подпомогнатъ Некеръ при опазването на финанситѣ на „Стария режимъ“. Ротшилдовцитѣ притежаватъ своето мѣсто отъ 1855 г.

Ето шесттѣ банкери — регенти:

Баронъ Едуардъ де Ротшилдъ (банкова кжца Ротшилдъ).

Баронъ Хотингеръ (Банкова кжца Хотингеръ, Отанже).

Баронъ Жакъ де Ньофлизъ (Банкова кжца Ньофлизъ).

Ернестъ Мале (Банкова кжца Мале).

Давидъ Вайль (Банкова кжца Лазаръ Фреръ).

Пиеръ Мирабо (Банкова кжца Мирабо).

Всичкитѣ тия банки сж почтени частни институти, които отъ вѣкове, редомъ съ обикновенитѣ си операции, съхраняватъ имуществата на френското дворянство. Тѣ представляватъ династии. Така, наприимѣръ, Пиеръ Мирабо наследи чичо си Вилиамъ д'Екталь, който бѣше наследникъ на чичо си Пиеръ Мирабо и който на свой редъ е наследилъ поста отъ дѣдо си Адолфъ д'Екталь, който пъкъ го има отъ баща и отъ дѣдо. Малетовци притежаватъ мѣстото си непрекъснато отъ 110 години.

Остатъкътъ отъ регентитѣ, възъ основа на Наполеоновия законъ отъ априль 1806 г., се взема измежду „производители, фабриканти или търговци“, доколкото тѣ сж притежатели на голѣми количества акции. Тѣхнитѣ имена сж:

Франсуа де Вендель, индустриалець на стомана,

Тинардонъ, индустриалець,

Рене Дюшеменъ, химико-индустриалець,

Камилъ Пулень, химико-индустриалець,

Роберъ Дарбле, фабрикантъ на хартия.

Обцитѣ интереси на регентитѣ отъ банковитѣ и индустриални срѣди сж отишли дотамъ, че тѣзи единадесетъ души притежаватъ 150 мѣста въ 95 акционерни дружества, които владѣятъ най-малко шестдесетъ процента отъ индустриалното производство на Франция. Тѣ участвуватъ въ управленията на 31 частни банки, 8 застрахователни дружества, 8 желѣзопѣтни компании (отъ тѣхъ четири въ чужбина), 8

корабопритежателски компании, 7 метални дружества, 8 електрически дружества, 8 минни предприятия, 12 химични концерни.

На първо място обаче регентитѣ сж плътта и кръвта на гигантския индустриален концернъ, известенъ подъ името „Comité des Forges“, т.е. „Комитетъ за високитѣ пещи“.

Осемнадесетиятъ, още не споменатъ, регентъ е маркизь де Вогюе, председател на „Френското агрикултурно д-во“. Отъ двадесетъ години земедѣлието, грѣбнакътъ на Франция, е представено въ централния институтъ на банкитѣ чрезъ маркизь де Вогюе, застъпникъ на земедѣлцитѣ и селянитѣ въ регентския съветъ.

Регентитѣ на „Банкъ де Франсь“ сж имали до сега решително влияние върху френската политика, тъй като тѣ чрезъ възпиране на кредити отъ държавното съкровище могат да счупятъ врата на всѣки министъръ-председател, който не имъ харесва. Банката, по-голъма или по-малка преставителка на рентиерската класа, бѣше за безусловна дефлация. Много хулената Камара на депутатитѣ, която представлява човѣка отъ улицата и неговата кесия, застъпи противоположното гледище. Прочее, банката можеше да прокара своята воля, ако предотврати решението на депутатитѣ въ последния моментъ. Това би се постигнало, ако регентитѣ биха имали единъ послушенъ министъръ-председател, комуто биха дали пълна свобода на действие. Така, наприимѣръ, банката надума стария Гастонъ Думергъ, който следъ безредицитѣ около аферата Стависки образува едно национално правителство, да поиска такива пълномощия. Въ отговоръ на това камарата набърже посочи на достойния старъ човѣкъ вратата. Следващиятъ министъръ-председател бѣше Пиеръ Етиенъ Фланденъ. Банката го смаза въ шесть месеца.

Фланденъ, 1.90 м високъ, човѣкъ на центъра, почтенъ момъкъ, отбѣгваше да изпълнява безусловно желанията на банката. Той бѣше казалъ. „Ние стоимъ предъ избора: дефлация или девалвация на франка. Азъ не искамъ да се свързвамъ съ тая дилема!“ Той предложи една трета алтернатива, една политика на лабилната монета, една степенувана рефлация. На банката това не изнасяше и тя предизвика паниката, която събори Фландена. Министъръ-председателтъ си отмъсти, като уволни Клеманъ Море, управителя на банката. Срещу това банката започна да протака редисконтирането на краткосрочнитѣ държавни заеми. Натискътъ на банката върху правителството стана

огроменъ. На 15 юний правителството имаше едно голѣмо плащане на държавни облигации, а нѣмаше нито стотинка. Фланденъ караше отъ днесъ за утре и взе заемъ отъ пощенскитѣ чекови смѣтки. Французитѣ станаха нервни, плашеха се отъ инфлация, започнаха да купуватъ злато и да изпращатъ капиталитѣ си въ странство. Банката остави тия събития да се развиватъ свободно. Тя можеше въ всѣки моментъ да възспре изчезването на златото, но тя искаше да удари Фланденъ. Обвзетъ отъ паника Фланденъ апелира въ камарата за широки пълномощия, каквито преди това се бѣше колебалъ да поиска. Камарата, разбира се, не разбра това и го свали. За победоносната банка бѣше достатъчно само да мръдне съ прѣстъ и дупката въ златнитѣ резерви щѣше да бжде запълнена. Това е „вжтрешната“ история на френската финансова криза отъ юний 1935 г.

Лавалъ стана министъръ-председател и слѣпо слушаше банката по пжтя на една отчаяна дефлационна политика. Той обаче не можа да погълне изцѣло програмата на г. де Ванделъ, председател на „Comité des Forges“, който искаше четири-петъ билиона франка за „стопанското възстановяване“. Тия пари трѣбваше да се подарятъ на индустрията въ форма на данъчни облекчения и държавни субсидии. Данъцитѣ бѣха увеличени. Всѣки страдаше. Интересно бѣше да се види какъ де Ванделъ водѣше Лавалъ за юздата, когато той поиска отъ камарата 4.000.000.000 франка за военни кредити. Камарата направи две корективни предложения: печалбитѣ на индустриалцитѣ на оржжие да се ограничатъ на петъ на сто и оржжейната индустрия да се етатизира въ срокъ отъ една година. Когато Лавалъ забеляза, че тия две предложения ще бждатъ прокарани, той бърже оттегли своя законопроектъ.

Всѣки, който мисли, че фашизмътъ е сила, която работи изключително за облагитѣ на индустриалцитѣ, тукъ ще се натъкне на единъ парадоксъ. Франция е демократична страна. Въпрѣки това френскитѣ индустриалци иматъ значително повече власт върху политическия животъ на Франция, отколкото германскитѣ индустриалци въ Германия. Да, ако стопанството е единствениятъ показател на фашизма, би могло да се твърди, че Франция е страна „по-фашизирана“ отъ Германия, кждето, споредъ едно неотдавнашно нареждане на Хитлеръ, никоя индустрия не може вече да печели

повече отъ 6 на сто. Въпреки това би било глупостъ да се твърди, че Франция е фашистска страна.

LE COMITÉ DES FORGES

Франсоа де Ванделъ, регентъ на „Банкъ де Франсъ“ и председател на „Комите де Форжъ“ и още съ много други титли, има, разбира се, свое собствено предприятие за стомана: „Внуци на Ф. де Ванделъ и Сие.“ Ванделовци сж международна фамилия. Трима братя ржководятъ заводитѣ. Единъ отъ починалитѣ братовчеди бѣше до смъртта си, 1931 г., германски поданикъ и се наричаше фонъ Венделъ. Франсоа де Ванделъ е сенаторъ, собственикъ на „Журналъ де деба“ и акционеръ на полуофициоза „Льо танъ“.

„Comité des Forges“, т.е. „Комитетъ за високитѣ пещи“, съответствува на германския „Съюзъ на стоманенитѣ заводи“ и на американския „Iron and Steel Institute.“ Той нито купува, нито продава стомана, но опредѣли политиката на 250 производители, които сж негови членове чрезъ разпредѣление на контингентитѣ и обобщаване на ценитѣ. Между членоветѣ на комитета е известната фирма Шнайдеръ и Ко въ Кръозо, ржководена отъ Евгений Шнайдеръ, подобно на де Ванделъ отъ германо-френски произходъ. Фирмата Шнайдеръ е основана отъ единъ саарландецъ, дѣдо на сегашния Шнайдеръ, който се преселва въ Франция презъ 1836 г. Шнайдеръ-Кръозо не произвежда много стомана. Купува я отъ членоветѣ на комитета и я преработва въ оржжие.

Ако азъ бжда убитъ въ предстоящата война, вѣрвамъ, ще може да бжде установено, че куршумътъ, който ме е убилъ, е струвалъ частъ отъ единъ центъ, но е билъ продаденъ за три и повече цента. Това ще рече, че нѣкой е изкаралъ добра печалба отъ мъртвитѣ ми кости.

Куршумитѣ не струватъ много, но когато се произвеждатъ по единъ милионъ броя по 6 английски лири хилядата въ единъ часъ, натрупва се една прекрасна сума. И една пушка не струва много — приблизително 5 фунта, но въоръжете една армия отъ единъ милионъ души, и вие ще похарчите само за пушки 5 милиона фунта. Една картечница се изчислява къмъ 128 фунта. Французитѣ иматъ около 40.000 картечници. Едно 37-милиметрово полско орждие струва къмъ 200 фунта, а всѣка негова граната по 3 фунта. Прочутитѣ френски 75-

милиметрови орждия се купуватъ съ 1600 фунта. Тѣ сж скъпи и комплицирани. Запалкитѣ имъ сж устроени като часовници. Тѣхнитѣ гранати струватъ 5 фунта броятъ и само при едно обстрелване може да бждатъ похарчени милиони. Единъ голѣмъ комплектенъ танкъ възлиза къмъ 16.000 фунта. Единъ бомбардироваченъ самолетъ струва на държавния бюджетъ къмъ 20.000 фунта. Единъ модеренъ кръстосвачъ струва 2.200.000 фунта, единъ самолетоносачъ 3.800.000 фунта и единъ голѣмъ боенъ корабъ приблизително 6 милиона фунта.

Прочее, ние имаме всичкото основание да предположимъ, че една бждеща война ще струва много скъпо. И тя ще погълне нашитѣ пари. Пари, които ще заплатимъ чрезъ данъци. Войната обаче носи и пари — за нѣколцина много пари. На това почива и оржжейниятъ гешефтъ, единъ отъ най-чуднитѣ въ свѣта.

По данни на Обществото на народитѣ, презъ 1935 г. свѣтътъ е похарчилъ 855.360.000 фунта стерлинги за въоръжителни цели. Да се разбере добре: въ една година! Сумата е по-астрономична, отколкото нейната величина изглежда на пръвъ погледъ. Да предположимъ, че азъ бихъ ималъ толкова пари и харча отъ тѣхъ по два фунта на день, то азъ и следъ милионъ години все още ще имамъ отъ тѣхъ. Да предположимъ още, че ги превръщамъ въ лента, по единъ доларъ милята, то съ такава лента ще мога да опаша земята 172.169 пѣти. Ако пѣкъ тая сума ми бжде изплащана въ златни монети по единъ фунтъ и азъ мога да отброявамъ по една отъ тѣхъ въ всѣка секунда, то азъ ще трѣбва да се занимавамъ съ тая работа 26 години.

Ядката на оржжейния въпросъ е фактъ, че само силно индустриализирани страни иматъ предимството да произвеждатъ достатъчни количества бойни материали. Такива страни продаватъ оржие на други страни съ недостатъчна индустрия. Деветдесетъ и осемъ на сто отъ цѣлия износъ на оржие въ свѣта произхожда отъ десетъ страни, около 65 на сто принадлежи на Англия, Съединенитѣ щати, Франция, Швеция и Чехословашко. Тѣ сж петтѣ най-голѣми экспортни страни. Франция, която е организирана по типа на Шнайдеръ-Кръозо, е доставила презъ 1932 г. не по-малко отъ 27.9 на сто отъ цѣлата свѣтовна продукция.

Шнайдеръ-Кръозо, като повечето голѣми оржжейни концерни, представлява все и вся — фабрика за оржие, митъ, стоманенъ заводъ, микрокосмосъ на муниционната индустрия, национално предприятие,

кошмаръ на пацифиститѣ, светиня за патриотитѣ, военна необходимостъ за повече отъ една държава и накрая единъ Гауризанкаръ на добритѣ печалби. Директоритѣ на кжщата Шнайдеръ и на другитѣ фирми отъ „Комите де форжъ“, които влизатъ въ оржжейния гешефтъ, се представятъ като спокойни джентълмени съ безупрѣчни маниери. Тѣ не правятъ никому ужасно впечатление, само че се занимаватъ съ производството и продажбата на смъртоносни уреди.

Оржжейнитѣ фирми вършатъ кръвосмѣшение като бѣлитѣ мишки. Тѣ играятъ заедно и се размножаватъ. Това се дължи на обстоятелството, че тѣ въ единъ особенъ смисълъ всъщностъ не сж конкуренти. Добри сдѣлки за единия означаватъ добри сдѣлки за другия. Това е ясно и просто. Ако Шнайдеръ, да кажемъ, получи голѣма поржчка отъ държавата X, другитѣ фирми иматъ много добри изгледи за сдѣлки съ държавата Y, неприятелскиятъ съседъ на X. Щомъ една страна се добере до нѣкое военно откритие, то и другитѣ страни трѣбва да го купятъ. Оржжейнитѣ фирми могатъ въ нѣкоя страна при сключване на сдѣлка да се подбиватъ международно, обаче тѣ само печелятъ. Орждията сж скжпи, но и пушечното месо е безкрайно евтино.

Свързана и преплетена по единъ невъобразимъ начинъ, оржжейната индустрия е разпрострѣла върху цѣлия свѣтъ своята мрежа. Шнайдеръ и Викарсъ бѣха въ близки отношения чрезъ съръ Базилъ Захаровъ, търговецътъ на оржжие, *par excellence*. Шнайдеръ контролира Шкода, най-голѣмото чехско оржжейно предприятие, чрезъ френското д-во „Юнионъ еропеенъ“. Една свързана съ него банка финансира едно голѣмо унгарско банково предприятие, което черпи заеми за Шнайдеровия пласментъ. Шнайдеръ контролира сжщо така една голѣма австрийска банка, която е заинтересована въ най-голѣмото австрийско предприятие за стомана „Alpinen Montangesellschaft“. „Алпине Монтанъ“ обаче е притежание на „Германския съюзъ на стоманенитѣ заводи“, а пъкъ чрезъ една дюселдорфска фирма „Райнметалъ“ Шнайдеръ е свързанъ съ Крупъ.

Стара и всѣкому известна история е, че оржжейнитѣ фирми пазятъ при своитѣ гешефти изключителна политическа безпристрастностъ. Тѣ продаватъ презъ всѣка война и на всѣка държава. Тѣ продаватъ по единъ и сжщъ начинъ и на приятель, и на

врагъ. Куршумъ, който убива единъ английски младежъ на западния фронтъ, може спокойно да носи надписа „British made“. Полъ Форъ, депутатъ отъ френската камара, притежава снимка, на която може да се видятъ представителитъ на Турция и България, дошли нѣколко седмици преди войната да купуватъ отъ Кръозо оръжие, което презъ войната е било употребено срещу френскитъ войски. Той притежава и изрядната снимка на Евгений Шнайдеръ като гостъ на Вилхелмъ II при състезанията съ платноходки въ Килъ. Френски търговци на оръжие сж снабдявали Абдъ елъ Кримъ съ оръжие и муниции, когато той възстана въ Мароко срещу французитъ. Турцитъ притежаваха английски оръдия, съ които биеха англичанитъ при Дарданелитъ. Английски бойни кораби бѣха потопени съ английски мини.

Въ войната има пари. Въ страха отъ война пакъ има пари. Курсътъ на акциитъ на Шнайдеръ и Шкода се изкачи на парижката борса до облацитъ, когато Хитлеръ дойде въ Германия на власть. Дивидентитъ на Шкода достигнаха дори презъ годинитъ на депресията на 28.5 на сто. А презъ времената на относително спокойствие продавачитъ на оръжие не се посвѣниха да инсцениратъ една военна паника. Който се интересува отъ подробности, може да прочете две забележителни книги, издадени отъ „Съюза за демократически контролъ“ въ Лондонъ: „Secret international“ и „Patriotism Ltd.“

Една военна паника е нѣщо добро, една война — още по-добро. Въ това не бива да се самоизмамваме. Търговцитъ на оръжие искатъ война. Тѣ лъжатъ, ако отричатъ това. Каквото е млѣкото за бозайничето, това е за тѣхъ войната. Отъ това тѣ ставатъ дебели и кржгли и тлъсти като прасета въ пшенична нива.

Не бива да се смѣта, че Шнайдеръ Кръозо и Ванделовци сж нѣкакъвъ по-лошъ типъ търговци на оръжие, отколкото тѣхнитъ събратя въ която и да е страна. Франция чопли стафидкитъ отъ оръжейния козунакъ, но сжщото нѣщо правятъ и другитъ, това правятъ и крайно пацифистичнитъ държави като Дания и Швеция. Дѣхътъ на Шнайдеръ-Кръозо не мирише по-лошо отъ тоя на който и да било неговъ голѣмъ конкурентъ. И ако американцитъ си припомнятъ за разкритията предъ сенатската комисия, легендата за стъкления домъ ще падне.

Прочее, да кажемъ, че усилията на Леонъ Блумъ за прочистването на търговията съ оръжие сж отбелязали нѣкакъвъ

успѣхъ е още много рано.

СВОБОДА, РАВЕНСТВО, БРАТСТВО И СЛАБА РАЖДАЕМОСТЪ

Франция поддържа почти пълно равновесие между земеделието и индустрията. Тя има нужда от вноса на едно твърде незначително количество от съестни продукти, тя е безкрайно малко зависима от чуждия пазаръ в сравнение с Англия и Германия. Гръбнакът на нацията е „дребният буржоа“, дребният притежател на земя, селският капиталист. Индустрията се храни много добре от руднитъ басейни в Лотарингия. Страната е богата, при все че правителството е винаги натъсно — такива сж френскитъ сжществени стопански фактори.

Все пакъ тамъ е налице единъ другъ твърде нерадостенъ фактъ, който никакъвъ Блумъ, никакъвъ Лапалъ, никакъвъ Тардъо, никакъвъ Ерио, никакъвъ де Ванделъ не могатъ да подобрятъ или да промънятъ. Главниятъ проблемъ на Франция нъма нищо общо сж финанситъ и стопанството, не зависи и отъ сигурността на рейнската граница, нито отъ отбраната срещу голъмия неприятелъ — Германия. Тая проблема е чисто демографична: спадащиятъ коефициентъ на ражданията.

Презъ 1934 г. се падаха 677.365 раждания срещу 638.525 умираия, т.е. ражданията надвишаваха умираията само сж около 40.000 д. Презъ първата четвъртъ на 1935 г. имаше 10.000 раждания въ по-малко, отколкото презъ сжщото време на предната година. Числото на ражданията за 1934 г. е 16.1 на хиляда и отъ години непрекъснато пада. Числото на умираията е 15.1 на хиляда. Срещу това Германия показва число на ражданията 18, число на умираията 10.9 на хиляда. Съответнитъ цифри сж за Италия 23.2 и 13.1, за Съветска Русия 44.1 и 25.1. — При все че германското число на ражданията следъ едно кратко оживяване, последвало поемането на властта отъ Хитлеръ, отива надолу — Германия бележи сръдно едно число на ражданията отъ 1.100.000 годишно. А Франция има само 700.000, и то въ плодородна година!

Прочее, нищо чудно въ това, че Франция сж едно население отъ 42 милиона гледа сж загриженостъ и сж раздражнителностъ презъ Рейнъ

въ Германия и нейнитѣ 65 милиона души. Нищо чудно и въ това, че въ моментъ на зловецъ хуморъ маршалъ Фошъ казалъ, че единственото разрешение на герmano-френския въпросъ било да се кастриратъ двадесетъ милиона германци.

ПАРОЛА: СИГУРНОСТЪ!

„Подъ наемъ: жилище отъ петъ стаи, две минути отъ Булонския лесъ, централно отопление, противобомбенъ зимникъ.“

Обявление въ
парижки всѣкидневникъ
— 1937 г.

Въ Франция има фабриканти на оръжие. Независимо отъ това французитѣ сж най-миролюбивиятъ народъ на свѣта. Мнозинството отъ малкитѣ рентиери и притежатели на магазини не иска вече война. Интересно е, както Френсисъ Гънтъръ казва, да се установятъ приветственитѣ възгласи, които най-често чуваме при връзката си съ отдѣлнитѣ народи. Напримѣръ: „Дойчландъ юберъ алесъ!“ Сжщо тѣй „Руль Британия!“ Французитѣ казватъ: „Вивъ ла Франсъ!“ — Да живѣе Франция! Французинѣтъ не иска да умира, той иска да остане живъ, да работи въ малкото си дюкянче или да отглежда своето зеле.

Французитѣ притежаватъ класичнитѣ добродетели: точностъ, равновесие, яснота. Тѣ мразятъ пресилванията и небрежността. Тѣ обичатъ реда. Сжщо така националниятъ навикъ да пестятъ, както и стремежѣтъ къмъ политическа сигурностъ, сж функции на сжщия инстинктъ. Французинѣтъ крие паритѣ си въ чорапа и границитѣ си въ нѣкой договоръ, за да задоволи две еднакви силни желаня: сигурностъ и редъ. Подъ „редъ“ азъ не разбирамъ устрема на краката къмъ церемониаленъ маршъ, но оная вжтрешна хармония на личното и политическо преживяване, която произхожда отъ ясни, уравновесени чувства.

Франция никога нищо не е искала отъ нѣкоя международна конференция, — казва Сеньобосъ. Това може да е прекалено. Франция спечели много нѣщо отъ войната. И Франция само иска да запази това, което притежава. Казахъ „спечели много нѣщо“, но наистина ли Франция получи тѣй много? Въ сравнение съ нейнитѣ жертви и съ

цѣлата загуба на Германия, френскитѣ придобивки не сж прекалено голѣми: Елзасъ Лоренъ, Сааръ за петнадесетъ години, Сирийскитѣ мандатъ и Камерунъ, репарации. Добре. Елзасъ и Лоренъ бѣха и безъ това френски, поне отъ Луи XIV насамъ; Сааръ бѣше върнатъ точно въ срока на Германия; Сирия се оказа твърде скъпа тежестъ. А кжде сж, ахъ, кжде сж днесъ репарациитѣ?

Споредъ френския възгледъ, „мирътъ“ отъ 1919 г. не е билъ достатъченъ. Само следъ петнадесетъ години Франция пакъ вижда ужасната грамада на пруския милитаризъмъ да намира срещу слабата ѝ източна граница. Три пжти въ малко повече отъ единъ вѣкъ Германия напада французитѣ. А тѣ не искатъ пакъ да бждатъ нападнати.

Въпросътъ, кой е виновенъ за войната 1914 — 1918 г., е много забърканъ. Естествено, френската политика допринесе нѣщо за избухването на войната. Да се стоварва цѣлата вина върху Германия би било прекалено. Сжщото се отнася и за германската армия, която нападна. Мосю Брианъ и херъ Щрезманъ — каточели е било безкрайно отдавна — сж имали единъ малъкъ разговоръ на тая тема:

— Е, да, — казалъ стариятъ французинъ — не зная какво ще каже историята по това, но се опасявамъ, че вие ще трѣбва да признаете, — тогава, презъ 1914 г., не Белгия нападна Германия.

Французитѣ, единъ трезвенъ народъ, който има да оплаква загубата на приблизително два милиона убити презъ войната, разрушаването на имуществата му и на незамѣстими културни творби, следъ войната се устреми да изгради една отбранителна система, която бѣше наречена „осигуряване“. Изтъкнаха се на преденъ планъ следнитѣ точки:

Най-силната войска въ Западна Европа,
най-силнитѣ въздушни войски,
най-голѣмиятъ брой танкове и орждия,
укрепителна линия на източния фронтъ,
огромна оржжейна индустрия,
най-голѣмиятъ златенъ резервъ въ свѣта,
договорътъ за Обществото на народитѣ и пактътъ
Келогъ,
обезоржжаването на Германия,

локарнскитѣ договори,
воененъ и дипломатически съюзъ съ Малкото
съглашение (Чехословашко, Югославия и Румѣния),
спогодби съ Полша,
двустраненъ договоръ съ Съветския съюзъ,
„Фронтътъ отъ Стреза“ съ Англия и Италия.

Всичко това бѣше въ печалбата отъ войната — всичко това и днесъ е тамъ. Всичкитѣ тия точки сж или бѣха нѣкога постигнати, но французитѣ се опасяватъ, че тѣ сж недостатъчни. И съ много основания.

Французитѣ казватъ, че френската армия не е вече най-силната въ Западна Европа. Руската е по-голѣма, германската е по-добра и скоро ще стане и по-голѣма. При нападение отъ страна на германскитѣ професионални войници, френскитѣ набори ще се стопятъ като маслото отъ слънцето. Въздушната мощъ е вече престарѣла, а генераль Гьорингъ отдавна вече има толкова апарати, колкото и Франция. Укрепленията на изтокъ сж подземни и германцитѣ могатъ просто да ги прехвъркнатъ. „Франция, — казватъ твърде духовито — бѣше презъ 1914 г. напълно въоръжена за войната отъ 1870 г., а презъ 1937 г. е блѣстящо подготвена за войната отъ 1914 г.“ Системата на Обществото на народитѣ понесе страшни удари отъ японцитѣ въ Манджурия, отъ италианцитѣ въ Абисиния. Връзкитѣ съ Малкото съглашение сж още въ сила, но германското влияние въ Югославия се чувствува вече. Полша е станала твърде съмнителна съюзница. Чрезъ излизането на Германия отъ Обществото на народитѣ разоржжителната фаза на международната политика достигна своя край, и „колективната сигурностъ“, която се появи на нейно мѣсто, не изглежда нито колективна, нито сигурна. Договорътъ съ Русия е цененъ, но Русия е тѣй далечъ и, както е известно, Съветскиятъ съюзъ не граничи съ Германия. Най-после и фронтътъ отъ Стреза се разпадна, когато Англия подписа англо-германската морска спогодба, а Мусолини тръгна на война срещу Абисиния.

Презъ дългия Бриановъ периодъ, макаръ и до нѣкжде недовѣрчиви, въ главната си линия французитѣ се държаха примирително спрямо Германия. За Брианъ бѣше много естествено, че

Германия, представляваща 65 милиона души въ сърдцето на Европа, не ще може постоянно да бжде държана въ подчинение, че една здрава Германия е „sine qua non“ за стабилизирането на европейския миръ. Какво обаче стана? Всѣко зачитане удвояваше германския шовинизъмъ. Французитѣ освободиха Рейнската областъ — отговоръ на това бѣше спирането на репарациитѣ. Тѣ признаха на Германия еднакъв воененъ съставъ и отговорътъ бѣше Хитлеръ. Тѣ върнаха на Германия Сааръ. Отговорътъ бѣше: Германия въвежда общата задължителна военна служба и застрашителната военна мощъ на Гьорингъ.

Законъ на случая: Испания поиска внезапно Филипинитѣ отъ Съединенитѣ щати! Французитѣ признаха своето продължително увреждане въ единъ клонъ на въоръженията, като приеха флотското съотношение 1.75 по отношение Англия и Америка. Защо и германцитѣ да не могатъ да направятъ една такава концесия върху базата на съотношението? Та нали тѣ всичко си възвръщаха така просто, щомъ го поискваха! Но ако Версайлскиятъ договоръ не имъ е понасялъ, защо сж си поставили подписитѣ на първата му страница? Защо, откровено казано, бѣше въобще спечелена войната? Така стигаме до най-сжществената точка, която всѣки честенъ французинъ ще признае: спечелването на войната донесе малко печалби. Никой не спечели отъ войната: печелившитѣ бѣха губивши.

Въ края на 1936 г. френската политика бѣше, както неизмѣнно преди това, опредѣляна отъ необходимостта на отбраната. Отъ кабинета на Думергъ насамъ щабътъ на войската бѣше постоянно представенъ въ правителството, най-напредъ чрезъ личността на маршалъ Петенъ, а следъ него чрезъ генералъ Дененъ, министъръ на въздухоплаването. Правителството на Фланденъ удвои срока на военната служба. Това послужи за поправка на слабата численостъ на наборитѣ отъ „мършавитѣ години“ на войната, презъ които се бѣха родили тѣй малко момчета

Въ дипломацията Франция следваше тактиката на Барту, да се държатъ съюзницитѣ чрезъ регионални пактове вжтре въ Обществото на народитѣ. Съюзници на Франция сж, както всѣки знае, държавитѣ на Status quo-то, „притежаващитѣ“ въ Европа, тия, които получиха чрезъ войната това, за което бѣха копнѣели: Белгия, Чехословашко, Югославия, Румъния. По-нататъкъ Франция е свързана съ Съветска

Русия чрез договоръ. „Сиромаситѣ“, които искатъ ревизия на сегашното положение, сж: Германия, Унгария, Австрия, България. Държави между дветѣ групи сж Италия и Полша. Търканията между тия държави водятъ къмъ единъ омагьосанъ кръгъ. Пактоветѣ за сигурностъ на „притежаващитѣ“ дразнятъ ревизионизма на „сиромаситѣ“, а ревизионнитѣ заплахи на сиромаситѣ каратъ притежателитѣ да засилватъ пактоветѣ си. Френскиятъ национализъмъ подбужда германския национализъмъ и обратно. Колкото германцитѣ се показватъ по-жадни за ревизия, толкова французитѣ ставатъ по-остри по отношение на „статуквото“.

По едно време, непосредствено следъ като Хитлеръ дойде на власт, опасявахъ се, че Франция ще иска една „студена война“, една предпазна война, съ предположението, че ще бжде по-добре Германия да бжде бита, докато относително е още слаба, отколкото да се чака обявяването на войната отъ една възстановена Германия. Дори да е имало такава мисъл, то тя не намѣри никаква почва, защото Франция не искаше да воюва. Никое френско правителство не би могло да накара дори единъ-единственъ французинъ да премине границата за нѣкоя завоевателна война. Тежко обаче на тоя, който ще направи две крачки въ френска територия!

ПРОДАЖНИЯТЪ ПЕЧАТЪ

Къмъ ония нѣща, които правятъ Франция тѣй трудно разбираема за чужденеца, принадлежи и всеизвестната продажностъ на френския печатъ. Само въ Парижъ има не по-малко отъ 102 всѣкидневни вестници и отъ тоя огроменъ брой, освенъ роялистическия „Аксионъ Франсезъ“ и комунистическия „Юманите“, навѣрно много малкъ брой сж почтени въ нашия смисълъ на думата. Повечето продаватъ отъ горе на долу и отъ дѣсно на лѣво своитѣ колони.

Когато американскиятъ посланикъ Уолтъръ Еджъ поелъ поста си въ Парижъ, при неговия секретаръ се явилъ издателятъ на единъ голѣмъ вестникъ, съ шапка въ ржка и твърдо увѣренъ, че новиятъ посланикъ ще иска да си заплати своята „публичностъ“. Преди една година въ Барселона водачътъ на каталанското движение ми разказа, че трѣбвало да плаща на всѣки голѣмъ вестникъ, за да се отпечататъ една серия отъ статии, благоприятни за каталанскитѣ стремежи.

Парижкитѣ вестници могатъ да бждатъ подкрепяни отъ чужди правителства, напримѣръ отъ Япония или отъ Италия. По време на японската война въ Манджурия френскиятъ печатъ бѣше едва ли не изцѣло прояпонски поради твърде понятни причини. Споредъ даннитѣ на единъ мѣрдавенъ авторитетъ, Италия е прѣснала презъ 1935 г. около 65 милиона франка по френски вестници. Печатътъ получава субвенции и отъ френското правителство. Както външното, така и, вътрешното министерство иматъ огромни „тайни фондове“ на свое разположение.

ESPRIT DE FRANCE

Безсъмнено, Франция е, както Е. А. Мауръръ казва, „auccess“. Нейниятъ езикъ, нейната култура, нейната литература предизвикватъ завистъ въ умнитѣ хора на всѣка държава. Франция е най-цивилизованата страна въ свѣта. Следъ войната обаче Франция откри, че хармония и цивилизация не сж достатѣчни. Презъ последнитѣ 50 години свѣтътъ се промѣни повече отъ всѣки другъ пжтъ въ историята си и това изолира съвършеността на френския характеръ. Свѣтътъ не се чувствува вече за дълго свързанъ съ скромнитѣ стени на една стая въ Фобуръ сенъ Жерменъ, съ една ябълкова градина въ Нормандия, съ чистия, скромень домъ на нѣкой земепритежателъ въ Лионъ. Французинътъ чувствува, колко промѣнчиви сж ценноститѣ на неговия свѣтъ, и той не знае, какъ ще трѣбва да възстане противъ това.

По-важенъ отъ Леонъ Блумъ и отъ Пиеръ Лаваль за Франция е Жанъ Франсе. Франция представлява народъ отъ 42 милиона индивидуалисти. И какво ли мисли срѣдниятъ французинъ за този провалящъ се свѣтъ, за тоя свѣтъ, насочень къмъ нова катастрофа? Тѣй като Жанъ Франсе знае, че неговата страна е плодъ на единъ успѣхъ, бори се за положението си. Той е почти вѣченъ недоволенникъ. Да ходи на риболовъ за него е синонимъ на добъръ животъ. Той разглежда трезво нѣщата. Така, наприимѣръ, той дълго време се е колебаелъ да повѣрва, че Хитлеръ може да е нѣщо повече отъ единъ бърборко. Сега той го познава много по-добре. Все пакъ, ако нѣкой би посмѣлъ да му каже, че Хитлеръ е пророкъ, той би отговорилъ скептично и трезво: „Пророкъ ли? Пророци вече нѣма!“

Жанъ Франсе е сѣдялъ презъ цѣлия си животъ върху вулканъ. Два пжти откакто се помни той е имало изригвания. Вулканътъ може пакъ да изригне. Жанъ роптае, мърмори, надѣва се, — не много енергично — че всичко ще се оправи, и презъ свободното си време учи своитѣ деца да се чувствуватъ отговорни отъ най-ранни младини. Жанъ Франсе желае преди всичко да бжде оставень на спокойствие. Той не иска нищо друго, освенъ да не прави нищо. Той нищо не прави безъ принуда. „Всичко въ Франция е най-малко съ двадесетъ на сто по-

добро, отколкото изглежда, всичко въ Германия е съ двадесетъ процента по-лошо“ — твърди Мауръръ. Стигне ли се до война, Жанъ Франсе ще иде да се бие и не ще бжде лесно да бжде битъ, при все че усъвършенствуването на неговата цивилизация е погълнала много отъ жизненитѣ му сили. Преди да остави на германцитѣ своето имущество, той ще го изгори, ако не бжде въ състояние да го брани. Зрѣлостъта не означава непременно упадъкъ. Това Германия разбра при Вердъонъ.

IX. ОЩЕ НЪКОЛКО ФРАНЦУЗИ

Германия е Хитлеръ, но Франция се представлява отъ цѣла върволица хора. Шестотинъ и осемдесетъ отъ тѣхъ седятъ въ „Камарата на депутатитѣ“, раздѣлени на изумително голѣмъ брой партии и групи. Презъ шестдесетъ и четири годишното си сществувание френската република е дала двадесетъ и седемъ кабинета съ срѣдна възраст отъ по осемъ месеца. Поради това днесъ въ страната се намиратъ четиринадесетъ бивши министъръ-председатели, всѣки отъ които, докато е живъ, ще бжде наричанъ M. le President (du conseil). Отъ тая гледна точка Франция е „reductio ad absurdum“ на демокрацията.

За тая извънредна политическа нетърпеливостъ има много причини. Преди всичко, както Андре Зигфридъ казва, всѣки французинъ носи влѣво сърдцето си, а вдѣсно портмонето си. Това го прави сщество съ противоречиви чувства. Следъ това партиитѣ и групитѣ не сж така рѣзко очертани, както въ Америка и Англия. Политиката е преди всичко дѣло на личността. Депутатитѣ сж повече индивидуалисти, отколкото членовѣтѣ на единъ стегнатъ партиенъ апаратъ. Мнозина пъкъ — въ сегашната камара тѣ сж тридесетъ и единъ — въобще не принадлежатъ на никаква партия.

Френската избирателна система е комбинация отъ английската и американската, като камарата се избира за опредѣленъ периодъ — четири години, но кабинетътъ трѣбва да даде отставка, ако се види лишенъ отъ довѣрие. Новиятъ кабинетъ продължава да работи съ старата камара. И на това се дължатъ честитѣ бъркотии. Тамъ има толкова много партии, че никоя не може самостоятелно да разполага съ болшинство. Поради това тѣ се съединяватъ чрезъ коалиции.

„Наименованията на партиитѣ, — пише Албертъ Жераръ — сж, казано подъ сурдинка, «извратени». Либералитѣ сж пребоядисани консерватори. Консерваторитѣ сж революционери по духъ, по тонъ и по методи. Социалната и радикална лѣвица принадлежи на дѣсницата, радикалъ-социалиститѣ сж предпазливо изчакваща буржоазия. Най-

реакционният държавник на последните години, Милеранъ, бѣше социалистъ. Френскитѣ партии не сж само сѣнки на имената си. Остроумието на нѣкой византийски теологъ не би било достатъчно, за да разбере разликата между «Демократичното сдружение», «Лѣвитѣ републиканци» и «Републиканския съюзъ».

Замаянъ отъ водовъртежа на френскитѣ кабинети, чуждестранниятъ наблюдателъ е винаги наклоненъ да преувеличава последствията. Смѣнитѣ и възвръщанията по начало не означаватъ много нѣщо. Управлението — здравиятъ щабъ на всѣко министерство — държи здраво и сигурно правителствената машина. Министъръ-председателъ е повече формаленъ, отколкото фактически управникъ на страната. Той е „вѣтропоказателъ, който съ досадна точностъ посочва състоянието на общественото мнение въ всѣки моментъ“. Задъ кулиситѣ бюрокрацията работи непрекъснато, спокойно, невъзмутимо.

Фактически следъ войната сж станали само петъ основни промѣни въ управлението на Франция — точно толкова, колкото и въ Англия. Отъ 1919 г. до 1924 г. управляваше „Националниятъ блокъ“, воденъ отъ Клемансо, Поанкаре и финансовата олигархия. Той отстъпи за 1924 — 1926 г. мѣстото си на лѣвата коалиция на Ерио подъ името „Картелътъ на лѣвитѣ“. Следъ това Поанкаре се върна съ „Националния съюзъ“, за да спаси франка и се задържа до 1929 г. Цѣла редица отъ лѣви коалиции, повече или по-малко противещи се на олигархията и на „Банкъ де Франсъ“, управляваше съ мжка до 1934 г. Последва „националниятъ“ периодъ на Думергъ, Фланденъ и Даваль. Презъ 1936 г. кормилото бѣше поето отъ Народния фронтъ.

Напрѣко, презъ цѣлия водовъртежъ, се изрѣзва религиозниятъ проблемъ. Франция е раздѣлена на две религиозни крайности: католици и франкмасони. Католицитѣ, като най-силна група, сж националисти, консервативни, силни въ олигархията и въ армията. Нѣкои отъ най-блестящитѣ памфлетисти, като тия отъ „Аксионъ франсезъ“, сж роялисти. Католическата маса е вѣрна на републиката, но ако тя е дѣсна.

Франкмасонитѣ, отъ друга страна, сж преди всичко представени въ партиитѣ на лѣвитѣ. Брианъ навѣрно е билъ франкмасонъ, сжщо и Ерио, а Шотанъ — безсѣмнено. Говорятъ, че радикалитѣ стоятъ подъ влиянието на масонитѣ. Тѣ сж здрави републиканци и антиклерикалци, борятъ се срещу финансовата олигархия и банкитѣ. Франция е

единствената европейска страна, въ която франкмасонитѣ сж застанали като парливъ политически проблемъ. Дѣснитѣ, напримѣръ, заклеиха скандала Стависки като едно „масонско съзаклятие.“

ЛАВАЛУАЦИЯ

*„Отъ петъ или шестъ души въ свѣта
зависи мирътъ. Сждбата ме постави въ това
число.“*

Пиеръ Лаваль

Пиеръ Лаваль, кметъ на простото парижко предградие Обервилие, сенаторъ отъ департамента Сена, бившъ министъръ-председател и министъръ на външнитѣ работи, е роденъ презъ 1883 г. въ селото Шателдонъ на Овернъ. Наричатъ го „Le Vougnat“ — диалектно название на овернцитѣ, което значи буквално „дърваро-вжглищаръ“. Овернъ е огроменъ планински масивъ отъ прастаръ гранитъ въ южната частъ на Срѣдна Франция. Овернцитѣ сж най-примитивнитѣ френски селяни, тежки въ работа, хитри, първобитни, тѣсно свързани съ земята. По цѣла Франция тѣ сж продавачитѣ на дърва и вжглища. У много овернци се срѣщатъ силни негроидни черти въ лицата. Лаваль има дебели устни, тежка, черна, мазна коса.

Той е, както французитѣ казватъ „malin“ — една дума, на която не може да се даде точенъ преводъ и който изразява единъ видъ честна безскрупулностъ, рѣзкостъ безъ злонамѣреностъ. На шега казватъ, че Лаваль е билъ достатъчно уменъ да дойде на тоя свѣтъ съ едно име, което четено отпредъ назадъ, отзадъ напредъ, отдѣсно налѣво и отлѣво надѣсно, се чете еднакво. Той е преминалъ отъ крайна бедностъ къмъ голѣмо богатство, но е единъ отъ малкото френски политици незасегнати никога отъ никой финансовъ скандалъ. Той е гвкавъ като котка. И като котка не предприема нищо, въ което не е предварително увѣренъ. Пресмѣта всѣки скокъ, до сантиметъръ. Умѣе да се измъкне прекрасно отъ всѣка трудностъ.

Той билъ протеже на великия Брианъ, който на шега е казвалъ за неговата змиоркоподобна гладкостъ: „Ахъ, невъзможно е да постигнете разбирателство съ когото и да е и съ г. Лаваль.“ Лаваль може да се разбере съ всѣкиго. Неговото държане въ камарата е образецъ на

крайна тактичност. Той е кулоарният политикъ, посрѣдникътъ „par excellence“. Той не е гордъ, нито е надмененъ. Между неговитѣ приятели има хора отъ всички партии, журналисти отъ всички страни. Той е на ти съ повече хора, отъ когото и да е другъ въ Франция.

Колкото и да сж обширни неговитѣ приятелски връзки, той се отнася къмъ всѣкиго съ неизмѣнната си лукавостъ и съ винаги бдителния си погледъ. Той е достатъчно хитъръ, за да се довъри комуто и да било. Той въплъщава до значителна степенъ главната черта на френския характеръ — недовѣрчивостта.

Баща му, който трѣбва да има още въ жилитѣ си мавърска кръвъ, билъ селски месаръ. Като дете малкиятъ Пиеръ се занимавалъ съ странни нѣща: посещавалъ училището, чель всичко, какво му попаднало въ ржцетѣ, самъ се занимавалъ съ гръцки езикъ. На 19 годишна възраст станалъ учителъ въ селото и учителствувалъ две години. Следъ това следвалъ право, отишълъ въ Парижъ и се отдалъ на политиката. Установилъ се като адвокатъ въ Парижъ. Въ относително кратковременното си адвокатствуване той е ималъ само голѣми процеси, представлявалъ интереситѣ на голѣми фирми, но като ораторъ билъ студень. Голѣмиятъ свѣтъ на политиката го увлѣкълъ и тамъ започналъ да говори добре и съ голѣма убедителностъ.

Кариерата му започна презъ 1914 г., когато билъ избранъ въ камарата отъ Обервилие, кварталъ, който той билъ избралъ за постоянно местожителство. Оттогава той поддържа най-тѣсни връзки съ това пролетарско парижко предградие. Тоя районъ е силно комунистически, но много комунисти гласуватъ за него, за да бжде той кметъ на Обервилие. Дори презъ 1935 г., когато правителството преговаряше върху Московския пактъ, комуниститѣ не можеха да го ударятъ силно. Между избирателитѣ си е наричанъ просто Пиеро. Той поддържа връзки съ всички. Тия бедни хора много харесватъ ободрителнитѣ му маниери и лошитѣ му зжби.

При започване на кариерата той е билъ здравъ социалистъ и до 1922 г. си запазилъ славата на краенъ лѣвичаръ. Оттогава постоянно се придвижва надѣсно и сега е вече дълбоко въ центъра. Той не принадлежи на никоя политическа партия и се нарича „независимъ“. Не е напълно вѣрно, че се е издигналъ чрезъ социализма, а следъ това, като повечето именити френски политици, му далъ ритникъ. Лавалъ

никога не е билъ правовѣренъ партиецъ. Той е билъ винаги самъ и е очаквалъ своя часъ.

Когато започналъ кариерата си, Лавалъ билъ страстенъ пацифистъ, а за това тогава наистина е била нужна смѣлость. Неговото име се е намирало въ прочутия „карнетъ В“ на вжтрешното министерство. Смѣтали го за единъ отъ най-опаснитѣ антимиитаристи. Той отбѣгвалъ да постъпи като доброволецъ, а когато го мобилизирали, служилъ като обикновенъ войникъ — твърде кжсо време. Чрезъ своя пацифизъмъ спечелилъ много симпатии всрѣдъ недоволната пехота по време на черния за Франция срѣденъ периодъ на войната. Презъ 1916 г. той извикалъ въ Камарата: „Като оставимъ настрана Русия (царска), ние не трѣбваше съ никого да водимъ война!“ Когато презъ следната година социалиститѣ се събраха на конгресъ за мира въ Стокхолмъ, той извикалъ: „Стокхолмъ е полярната звезда на нашитѣ надежди!“

Презъ 1919 г. той изгуби мѣстото си на депутатъ и остана до 1924 г. въ политическата пустиня. Тогава качествата му на добъръ посрѣдникъ го направиха твърде удобенъ за управляващъ. „Картелтъ на лѣвитѣ“ бѣше, както често пжти, затрудненъ, и Лавалъ работи като свръзка на Поль Пенлеве при преговоритѣ му съ Брианъ и Кайо. За награда той получи министерството на общественитѣ работи. Кайо живѣеше у дома му, Брианъ го обичаше и когато стана министъръ-председателъ назначи Лавала за свой главенъ секретаръ, — единъ твърде важенъ вжзловъ постъ — а следъ това и за министъръ на правосъдието.

Следъ това лѣвата коалиция падна, и по време на правителството на Поанкаре Лавалъ остана на сухо. Той бѣше твърде лѣвъ за суровия и коректенъ Поанкаре. Това му послужи за урокъ и той се погрижи да спечели приятелството на единъ държавникъ, който далечъ не бѣше лѣвъ: Андре Тардийо. Когато Тардийо състави кабинетъ презъ 1930 г., Лавалъ стана неговъ министъръ на труда. Лавалъ залагаше едновременно и за Тардийо и за Брианъ. Презъ януарий 1931 г. той стана министъръ-председателъ и — по енергичнитѣ настоявания на Брианъ — прие Тардийо за министъръ на земедѣлието, което му струва подкрепата на лѣвитѣ. Първото му министъръ-председателство продължи тринадесетъ месеца — единъ твърде дълъгъ срокъ за Франция.

Между другото Лавалъ отиде въ Берлинъ. Той бѣше първиятъ френски министъръ-председателъ, който следъ войната правѣше визита на Германия. Изглеждаше каточели той иска да се разбере съ всѣки народъ. Германцитѣ му устроиха великолепно посрещане. Презъ юний 1931 г. той доказа на свѣта своята упоритостъ, като въ продължение на седемнадесетъ горчиви дни се пазари, докато приеме мораториума на Хувъръ. Презъ октомврий той отиде въ Америка — пакъ той бѣше първиятъ френски министъръ-председателъ, който отиде тамъ — и води разговори съ Хувъръ. По това време Бриановото влияние западна. Стариятъ апостолъ на мира бѣше боленъ и уморенъ. Слуховетѣ, че Лавалъ преждевременно подкопалъ неговото положение, не сж вѣрни. Тия двама мжже взаимно много се уважаваха, а и Брианъ бѣше твърде боленъ, за да може да поеме каквато и да било работа. Когато презъ 1932 г. той се оттегли, Лавалъ обедини въ себе си поста на министъръ на външнитѣ работи съ министъръ-председателския постъ.

Прочее, още на следния месецъ Лавалъ напусна тоя постъ. Пестеливитѣ французи бѣха възхитени отъ неговото бесплатно пжтуване до Америка. Той ядоса всемогщата „Банкъ де Франсъ“, защото държеше, че франкътъ трѣбва на всѣка цена да върви съ английския фунтъ. Когато фунтътъ изостави златния еталонъ (не малка причина за което бѣха дългитѣ пазарлъци на Лавалъ по мораториума на Хувъръ), „Банкъ де Франсъ“ изгуби 20 милиона фунта въ ефективни. Прочее, Лавалъ се оттегли. Тоя въпросъ обаче той взе присърдце, съ което скоро ще се занимаемъ. Когато стана следния пжтъ министъръ-председателъ, той слушаше най-старателно банкеритѣ. Той остана „отвънъ“ две години и половина. Когато презъ октомврий 1934 г. югославскитѣ куршуми и френската липса на „първа помощ“ убиха Барту въ Марсилия, той стана отново министъръ-председателъ. А презъ юний 1935 г., когато финансовата олигархия събори приятеля му Фланденъ, той пое още единъ пжтъ министъръ-председателството. Следъ шестъ месеца и това бѣше вече минало, и оттогава той мирува.

Лавалъ е лошъ ораторъ. Въ камарата говори само когато това не може на никаква цена да се отбѣгне. Той държи лѣвата си ржка въ джеба на панталонитѣ си и съ дѣсната сѣче въздуха. „На неговитѣ ораторски способности липсва елегантностъ“, — така казватъ критицитѣ-софисти. Елегантността обаче е последното качество,

къмъ което би изявило претенция това мургаво селско момче. И защо да се ядосва то върху публичнитѣ дърдорения въ тремоветѣ на камарата, когато единъ кратъкъ шепотъ отвънъ може да свърши толкова работа? Когато не може да отбѣгне нѣкоя речъ, помага му политическия умъ. Съ единъ ударъ той спечели за себе си камарата по време на кризата отъ 1935 г., когато всички роптаеха отъ нехайството на предшественика му.

Лаваль е вѣроятно единствениятъ политически мжжъ въ Франция, който не е написалъ нито една книга и който нѣма амбицията да свърши като членъ на „Френската академия“. Той не е така основно образованъ като Пенлеве или Ерио. Той има разбиранията на инженеръ, а не на ученъ. Той не се занимава съ абстрактното и не може да каже много нѣщо върху изкуството, науката или чистата литература.

Тоя Лаваль обаче, типиченъ французинъ отъ срѣдната класа — не парижанинъ — мисли бърже, хитро, логично, практично. Да сравнимъ неговата интелигентность съ тая на нѣкой германецъ, напримѣръ Розенбергъ. Споредъ Дороти Томсонъ, Розенбергъ е много уменъ човѣкъ, но при това свършено лудъ. Като повечето германци, той изглежда едновременно грандиозенъ и крайно глупавъ. Той умѣ да строи диалектични кули съ изумителенъ блѣсъкъ, да ги строи върху хипотези, които едно дете може безъ мжка да съсипе. Лаваль е на противния полюсъ. Той не мисли само съ главата, но и съ върховетѣ на прѣститѣ си.

Всѣки германецъ се мисли избранъ за нѣкоя голѣма национална задача. Всѣки французинъ е пропитъ, подобно на Лаваль, отъ значението на личнитѣ си способности. Остържи единъ германецъ и ще видишъ една овца, остържи единъ французинъ и ще видишъ единъ анархистъ. „Отнеми свободата на Германия, — казва Френсисъ Гънтеръ, — и ти ще обединишъ страната. Вземи свободата на Франция и ти ще имашъ революция!“

Единъ знаменитъ изразъ се приписва на Клемансо. „Брианъ, — казалъ той, — нищо не знае, всичко разбира. Поанкаре знае всичко, нищо не разбира.“ Лаваль се намира по срѣдата. Той знае много нѣщо, но не всичко; разбира повече, отколкото знае, но държи смѣтка за границитѣ на своитѣ знания. Обича да прощава на враговетѣ си. Той е адвокатъ, но праща по дявола юридическитѣ форми. Притежава

особена черта въ характера си, безкрайно рѣдка между политикитѣ: не е суетенъ.

Лаваль се ожени за жена отъ Овернъ, която, подобно на женитѣ на повечето френски политици, не проявява никакъвъ интересъ къмъ политиката. Той и тя живѣятъ въ малкия пасажъ „Вила Саидъ“, врата до врата съ нѣкогашното жилище на Анатолю Франсъ. Лаваль предпочита селото предъ Парижъ и често отива въ родния си край Шагелонъ, кждето това нѣкогашно селянче, създадо само себе си, притежава собственъ, импозантенъ замъкъ. Дори по време на една кабинетна криза той се опита да отиде на излетъ, извънъ Парижъ. Той има две-три полски имения и единъ чифликъ, „Ла Корбиеръ“ въ Нормандия. Прелестната му дъщеря Жозе го придружава навсѣкжде.

Лаваль нѣма пороци — ако не се смѣта това, че пуши по 80 цигари на день, въпрѣки запрещението на лѣкари. Той носи все сжщиятъ видъ бѣла вратовръзка, каквато си е поставилъ за пръвъ пжтъ презъ 1914 г., защото бѣлата вратовръзка не избѣлѣва и се пере.

Презъ юний 1935 г. Лаваль нѣмаше голѣма охота къмъ поста министъръ-председателъ. Той предпочиташе любимата си областъ — външната политика, въ която неговата свѣтлина наистина повече свѣти. Той пое министъръ-председателството съ голѣма въздържаностъ, защото разбираше, че то нѣма да е трайно, докато въ министерството на външнитѣ работи щѣше да издържи по-дълго време. Неговата най-голѣма амбиция е да стане голѣмъ външенъ министъръ на Франция и да обезпечи сигурността на Франция съ дългосрочни договори съ Англия, Германия и Италия. Затова страстно желае да бжде първиятъ поканенъ отъ Хитлеръ французинъ въ Парижъ.

Той пое външното министерство следъ Барту, който винаги ревностно се бѣше старалъ да издигне въ Сръдна Европа нѣколко прегради, съ които да дразни германцитѣ. Плебисцитътъ въ Сааръ бѣше предстоящъ, и Лаваль направи всичко възможно да настрои миролюбиво Хитлера чрезъ една трезва, дѣловита спогодба върху Саарския проблемъ. Неговата политика бѣше очевидна: той знаеше, че Сааръ на всѣка цена ще отиде съ Германия, и затова реши да се раздѣли съ него по добъръ начинъ. Великодушие при такива обстоятелства не струва нищо. Затова той подкрепи ведно съ Антони Идънъ създаването на международната полиция, която трѣбваше да

надзирава плебисцита. По тоя начинъ той създаде единъ изключителенъ, важенъ европейски прецедентъ.

Следъ това Лавалъ отиде въ Римъ и презъ януарий 1935 г. сключи своята знаменита спогодба съ Мусолини, която, както тогава се каза, премахнала всички възможни затруднения между Франция и Италия. Той подари на Мусолини нѣкакъвъ пѣсъкъ безъ стойностъ въ Либия и получи срещу това обещанието за бждещо френско-италианско сътрудничество въ Срѣдна Европа. Тая пресловута спогодба съ Мусолини впоследствие му причини безброй неприятности, защото, когато започна Абисинската война, французитѣ се опасяваха, че Мусолини ще действува опрѣнъ на обещанието, дадено на Италия, а това ще дразни англичанитѣ, съ които бѣше повече отъ наложително да се поддържатъ добри връзки въ рамкитѣ на Обществото на народитѣ. Лавалъ бѣше принуденъ да пази лицето си отъ дветѣ страни.

Непосрѣдствено следъ посещението си въ Римъ, Лавалъ сключи на 3 февруарий Лондонската спогодба, споредъ която Англия и Франция установяваха единството на английскитѣ и френски цели въ Западна Европа. Контрагентитѣ изказаха готовностъ да разширятъ Лондонския договоръ чрезъ една въздушна конвенция. На това германцитѣ отговориха чрезъ възстановяването на общата задължителна военна служба. Веднага Англия, Франция и Италия се срещнаха въ Стреза да създадатъ „Единенъ фронтъ срещу нарушителитѣ на мира“, който не издържа дълго. Твърде предпазливъ, Лавалъ отиде въ Москва и подписа съ Сталинъ единъ пактъ отъ жизнено значение или, по-точно казано, единъ воененъ съюзъ между Франция и Русия.

ГОЛЪМИЯТЪ БРАТЪ НА „ФРИЦОВЕТА“

Едуардъ Ерио, кметъ на Лионъ, хладнокръвнень, но понѣкога упоритъ идеалистъ, води радикаль-социалистическата партия, втората по голѣмина въ френската камара. Тая партия, отговаряща повече или по-малко на английскитѣ либерали, не е нито радикална, нито социалистическа, и Ерио, една многостранна личностъ, представлява много добъръ образъ на нейнитѣ цели, нейния темпъ, нейнитѣ граници. Той е винаги голѣма сила, защото срѣдниятъ французинъ е радикаль. Радикалитѣ принадлежатъ твърде естествено на Народния фронтъ.

Той е роденъ въ Лионъ презъ 1872 г. и до сега живѣе тамъ. Отъ 1905 г. е непрекъснато кметъ на тоя градъ. Когато мѣстната опозиция понѣкога стане сериозна, той отива въ градския съветъ, плаче и се жали, докато бжде отново избранъ, а противниците му започватъ да се срамуватъ, задето сж посмѣли въобще да замислятъ изтъкването на другъ кандидатъ. Като момче е билъ крайно бедень. Образовалъ се е предимно самъ. Билъ е учителъ, професоръ въ Лионския университетъ и накрая депутатъ.

Той свири като голѣмъ артистъ върху гамата на чувствата. Това го увлича до единъ смѣшенъ и страненъ патосъ. „Господа, — казалъ нѣкога той, и сълзи потекли по странитѣ му, — ние нѣмаме право да се караме край смъртния одъръ на нашата бедна майка Франция.“ При провалянето на франка презъ 1926 г. той се хваналъ за коситѣ съ Поанкаре. Той обича да притиска ржка къмъ сърдцето си, чиято топлота и добродетель той никога не е ценилъ.

Въ противоположностъ на мършавия, сухъ, язвителенъ Поанкаре, Ерио е камара отъ тлъсти мяса, които се дължатъ на добрия животъ, който той води. Следъ пътуването си до Москва той се разболѣлъ сериозно отъ разстройство въ храносмилането — усладилъ му се много черниятъ хайверъ. Неотдавна единъ мой приятелъ въ Женева взелъ малкъ аперитивъ съ него — „само една хапка“: супа, две сини пѣстърви, една яребица, значителни количества разни зеленчуци, единъ десертъ и сирене и всичко това обилно полето съ две пълни

бутилки бургундско вино. И самъ той приписва доброто състояние на здравето си на обстоятелството, че билъ пъленъ въздържателъ по отношение на всѣкакъвъ алкохолъ. Да бждемъ наясно: независимо отъ виното и бирата.

За пръвъ пжть Ерио стана министъръ-председателъ презъ 1924 г. Неговото правителство се зае да обърне реваншната политика, чийто пжть бѣше очертанъ отъ Поанкаре и Клемансо. Изпълнена съ интересъ и надежда, Европа се вслуша съ внимание. Ерио и отъ другата страна на канала Мақдоналдъ изглеждаха като въплъщения на ново, примирително време. Особено Ерио, снаженъ, съчувственъ, образованъ, добродушенъ, великодушенъ, представляваше за Европа образа на забравена Франция, страната на класичния хуманизъмъ, на Жанъ-Жакъ Русо, на човѣшкитѣ права и на Великата революция.

Нѣкое време той вирѣеше върху обратната страна на измършавѣлия поанкаризмъ. Той се постара да склучи договоръ съ Англия — по онова време френско-английскитѣ отношения бѣха сериозно разстроени. Искаше да се примири и съ Германия чрезъ уреждане на репарационния въпросъ. Два месеца следъ съставянето на неговия кабинетъ, Руръ бѣше освободенъ и Доусовиятъ планъ въведенъ. Тия събития сега ни изглеждатъ дребулии — тогава тѣ бѣха буквално чудовищни. Ерио даде на Европа ново начало. Той въведе политиката, която оттогава ржководи Франция въ външно-политическитѣ й отношения — осланяше се на Обществото на народитѣ, когато то се придържаше къмъ своитѣ цели.

Много следъ това, презъ годината 1930 Ерио се сблъска съ разоржителнитѣ планове, които трѣбваше да съблазнятъ Германия да влѣзе въ европейската игра. Поради това той бѣше начинателъ на Лозанската спогодба, която тури край на репарациитѣ и приключи една мрачна глава отъ следвоенната епоха. Той бѣше първиятъ френски министъръ-председателъ, който застана на добра основа съ СССР, а презъ 1932 г. той подписа френско-руския пактъ за ненападение. Той бѣше сжщо така на мнение, че Франция трѣбва да заплати задълженията си къмъ Съединенитѣ щати и загуби поста си, защото пестеливиятъ французинъ, подобно на англичанина съ сръдна честностъ, намира такива мисли за кржгла глупостъ.

Когато започнаха разочарованията отъ Ерио, неговиятъ идеализъмъ избледнѣ. Подобно на повечето либерали, той започна да

прави неминуемитѣ голѣми компромиси. Той прие единѣ постѣ въ националния кабинетѣ на Думергѣ, при все че неговата партия не участвуваше. Отъ него очаквахъ, че той ще осѣди златния еталонѣ и отчайващата лавалова зависимостѣ отъ банкитѣ. Той обаче прие едно министерство подѣ шефството на Лаваль. Приятелитѣ му казваха, че той направилѣ това, за да бѣде Лаваль по-добре изслушанѣ въ Женевъ и за да го дѣржи въ рѣцетѣ си.

Ерио може да изнесе речѣ, и то блестяща речѣ, при все че неговото добре оформено и сжщественно слово често пѣти е импровизирано. Презѣ 1933 г. той се завърна отъ Америка съ „Иль де Франсѣ“. Неговѣ спѣтникѣ бѣше Падеревски. По пѣтя се празднувалѣ полскиятѣ националенѣ празникѣ. Параходното дружество склонило Падеревски да свири. Свѣтлинитѣ били така смалени, че никой да не можелѣ да вижда силно страдация отъ ревматизъмѣ старѣ човѣкъ. Падеревски, въ състояние едва да дѣржи прѣститѣ си върху клавишитѣ, свирилѣ свои работи, и то чудесно. Ерио, разбира се, казалѣ встѣпителнитѣ думи. Думитѣ му били въ единѣ стилѣ съ музиката. Ако нѣкой отъ присѣтствуващитѣ не го е знаелѣ кой е, би го приелѣ за полякъ.

Като мнозина френски дѣржавници, той е основно образованѣ. Притежава отличенѣ стилѣ. Ритѣмѣтъ на неговата фраза, блѣсъкътъ на нѣкое изкустно поставено прилагателно, страстниятѣ тонѣ на нѣкой неочакванѣ глаголѣ — това сж нѣща така близки на сърдцето му, както „кверелитѣ отъ щука“ въ любимия му ресторантѣ „Мерѣ Бразие“ въ Лионѣ. Ерио е написалѣ нѣколко книги, и тѣ сж отлични: една студия върху мадамѣ Рекамие, сжщо и една отъ най-хубавитѣ книги, писани върху Бетовена.

Ерио се бѣше скаралѣ съ партията си. Даладие и младитѣ изпитвахъ ненавистѣ къмѣ него. Когато годината 1935 отиваше къмѣ края си, той бѣше станалѣ самотна фигура. Презѣ 1936 г. Блумѣ не му даде мѣсто въ кабинета си. Презѣ време на голѣмитѣ си дни Ерио бѣше твърде силенѣ, следѣ това твърде мекѣ. Въ фокуса на своитѣ чувства той изглежда да е обвзетѣ отъ странната идея, че трѣбва „да спаси“ Франция. Отъ какво? Това никой не знае.

СТРЕЛЦИТЪ

Камиль Шотанъ, който следъ оставката на Блумъ презъ 1937 г. образува новия кабинетъ, не е многозначителенъ човѣкъ: професионаленъ политикъ съ всичкитѣ му слаби страни. Той е кариеристъ, чието семейство е образувало нѣщо като династия всрѣдъ радикалитѣ отъ 1871 г. насамъ. Роялиститѣ го наричатъ *Le ténébreux* — „мрачниятъ“. Той открито заявява, че е масонъ. Шотанъ бѣше министъръ на вътрешнитѣ работи по време на шумната афера Стависки, а неговиятъ шурей Пресаръ председателствуваше парижкия „паркетъ“, който изпусна Стависки. Кампанията въ дѣсния печатъ срещу Шотанъ, дори и следъ като даде оставка, подклаждана отъ роялиститѣ, отъ „Comité de forges“ и отъ финансовата олигархия, бѣше една отъ най-силнитѣ демонстрации на омразата презъ наши дни. Уертъ въ книгата си „*France in ferment*“ казва, че тая омраза въ своята безогледностъ би могла да се сравни само съ антисемитското хулиганство въ Щрайхеровия „Щюрмеръ“. Но и Шотанъ успѣ здраво да изложи своитѣ нападатели. Той се оттегли отъ истинската политика, при все че остана сенаторъ. Едно нѣщо обаче нѣма да се забрави за негово нещастие: той бѣше първиятъ министъръ-председателъ въ историята на Франция, който подаде оставка безъ камарата да му е гласувала недовѣрие. Като министъръ-председателъ на втория кабинетъ на Народния фронтъ той остана напълно въ сѣнката на своя подпредседателъ Леонъ Блумъ.

Едуардъ Даладие, депутатъ отъ Оранжъ, носи прекоритѣ: „бикътъ“, „необоснованиятъ“, „мълчеливецътъ“... Роденъ въ Южна Франция презъ 1884 г., той има твърде силна външна прилика съ Наполеонъ. Ерио му е билъ професоръ въ университета въ Лионъ и покровителъ въ продължение на десетъ години. А сега сж съперници и врагове. Даладие и другитѣ „стрелци“, т.е. и другитѣ правителствени членове, по чиято воля на 6 февруарий 1934 г. тълпата бѣше прѣсната съ стрелба въ Парижъ, сж „младотурцитѣ“ въ радикалната партия, които водѣха движението за сливане съ социалиститѣ и комуниститѣ въ Народния фронтъ. Даладие бѣше подпредседателъ при Блумъ.

Даладие е грубъ, набитъ, не искусенъ, но убедителенъ ораторъ, простъ човѣкъ отъ народа, бавно мислещъ, почтенъ. Ожени се за богата жена, но нѣма желание за луксъ и удоволствия. Той е крайната противоположностъ на амбициознитѣ опортюнисти отъ типа на Тардийо.

Презъ 1933 г. изглеждаше каточели Даладие ще направи изключително силна кариера. Англичанитѣ го ценѣха. Вѣрваха, че ще може да се справи и съ германцитѣ. Вѣрваха, че Франция е намѣрила най-после своя демократически водачъ, който отдавна се търсѣше, за да превъзмогне трудноститѣ. Той бѣше министъръ-председателъ и воененъ министъръ до октомврий 1933 г., но падна поради незначителенъ вътрешно-политически въпросъ — едно спречкване за намаление на заплатитѣ. Второто му министъръ-председателство трая четири дни, отъ 3 до 7 февруарий 1934 г., и бѣше изпълнено съ горчивини. Скандалътъ Стависки и февруарскитѣ безредици бѣха неговиятъ залѣзъ.

По тия събития би трѣбвало да се каже нѣщо. Преди всичко Даладие самъ се доведе до едно тѣй невъзможно положение, че трѣбваше най-после да разпрѣсне насѣбралата се на „Пласъ де ла Конкордъ“ яростна тълпа съ пушечни изстрели. Никакво извинение не е, че тълпата, споредъ свидетелскитѣ показания, първа стреляла. Самъ Даладие бѣше се така уплѣлъ, че не знаеше какво да прави. Отъ тогава „Аксионъ франсезъ“ го нарича постоянно „убиецътъ“.

Йоженъ Фро, младъ адвокатъ съ живи, черни очи и силно импонираща черна брада, която обкръжава мършавото му лице отъ ухо до ухо, изпълняваше функциитѣ на вътрешенъ министъръ въ нещастното правителство на Даладие. Още тогава той бѣше известенъ между младитѣ радикали съ това, че му бѣше омръзнала „кризата на парламентаризма“ и скандалната неспособностъ на френскитѣ правителства. По общо мнение той бѣше „фашистъ всрѣдъ лѣвитѣ“. При събитията отъ 6 февруарий той игра главна роля. Той довлѣче кризата до върха, като заповѣда уволнението на директора на полицията, корсиканеца Киапъ. Роялиститѣ и до сега го наричатъ още „убиецътъ отъ засада“. При едно публично събрание тѣ го полѣха съ едно ведро волска кръвь.

Единъ другъ отъ „стрелцитѣ“ е Пиеръ Котъ, министъръ на въздухоплаването въ кабинетитѣ на Даладие и Шотанъ. Тѣнъкъ, слабъ,

външно не импониращъ, типъ на ученъ, той бѣше много деятеленъ. Когато стана министъръ на въздухоплаването, първата му работа бѣше да положи изпитъ за пилотъ. Той запази поста си въ нѣколко кабинета, защото бѣше поелъ задачата да се справи съ скандалитѣ и да издигне на нуждната висота френското цивилно въздухоплаване. Той изглеждаше незамѣстимъ въ тая областъ, но безредицитѣ отъ 6 февруарий го отвлѣкоха съ пороя.

Той влѣзе съ Даладие въ социалистическо-комунистическия единенъ фронтъ. На 14 юлий 1935 г. той се яви предъ огромната, масова манифестация на „Народния фронтъ“ на „Пласъ де ла Бастиль“ върху покрива на единъ автомобилъ, наметналъ единъ огроменъ трикольоръ. Редомъ съ него вървѣше и друга кола съ единъ сжщо така голѣмъ червенъ флагъ. Множеството го приветствуваше съ вика: „Да живѣе диктаторътъ!“ По сжщото време Даладие маршируваше въ строя съ другитѣ водачи. Стотици видѣха Даладие, хиляди видѣха Котъ. Въпрѣки това повечето хора бѣха убедени, че Котъ нѣма да отиде далечъ. Той е почтенъ момъкъ, но не е отъ тежката категория.

КАЙО

Старият Жозеф Кайо е надъ седемдесет години. Мнозина, които още помнѣха скандала отъ 1913 г., когато жена му уби Гастонъ Калметъ, издатель на „Фигаро“, бѣха изненадани презъ 1935 г., като узнаха, че е още живъ и че е важенъ факторъ въ френската политика. Кайо е единъ отъ водачитѣ на радикаль-социалистическата партия, и то толкова влиятеленъ, колкото Ерио и Даладие. При това той е председателъ на изключително важната финансова комисия при сената.

Кайо и досега е още денди. Арогантенъ, спретнатъ, суетенъ, точенъ, трезвомислящъ. Между младитѣ не е нито горещо уважаванъ, нито горещо мразенъ. Той бѣше единъ отъ малкото хора въ Франция, които по време на войната имаха смѣлостта да заяватъ, че и победители, и победени ще бждатъ съсипани. За тия му думи Клемансо го хвърли въ затвора като „германски съучастникъ“. Едва презъ 1920 г. той бѣше изправенъ предъ сжда, а сенатътъ го призна за виновенъ, че е говорилъ „неразумно“. Лишиха го отъ граждански права за петъ години и отъ правото да живѣе въ Парижъ — едно наказание, което се налага на търговци на момичета, контрабандисти на опиумъ и професионални убийци. Кайо, милионеръ и човѣкъ съ изтънчена култура, бѣше амнистиранъ отъ Ерио презъ 1924 г.

ПОЛЬ-БОНКУРЪ

Когато „Аксионъ франсезъ“ не нарича Жозефа Поль-Бонкуръ, най-голъмиятъ адвокатъ на Франция „Донъ Жуанъ де Лавабо“, именува го въ колонитѣ си като „Поль-Арлетъ-Бонкуръ“, защото тоя отличенъ юристъ е ималъ честта нѣкога да се запознае съ Арлетъ Симонъ, изумително красивата съпруга на Сержъ Стависки. Когато тя била болна, преди да избухне скандалътъ, той е билъ единъ отъ двамата министри, които я посетили въ клиниката.

Поль-Бонкуръ, стара парламентарна лисица, започналъ своя политически пжтъ като социалистъ. Следъ това образувалъ своя, твърде краткотрайна партия. Прилича на ангелъ отъ Микелъ Анджело, разбира се, единъ падналъ ангелъ. Върху тежко издѣлания черепъ лежи една голѣма грива бѣли коси. Въ очитѣ на френския генераленъ щабъ той се прояви като външенъ министъръ твърде нѣжно къмъ германцитѣ. Това едва ли не му струваше поста. Въ Женева той произнесе великолепни речи, но забрави една среща на гарата съ полковникъ Бекъ, полскиятъ министъръ на външнитѣ работи, който се почувствува смъртно обиденъ.

Подобно на Брианъ той е разуменъ и великодушенъ пацифистъ. Навѣрно нѣкой день пакъ ще стане министъръ на външнитѣ работи.

За другитѣ радикали може да се каже твърде малко нѣщо. Бившиятъ министъръ-председателъ Албертъ Саро е голѣмъ комунистоядецъ. Като вътрешенъ министъръ на Клемансо той навлѣче на Киапъ поста директоръ на полицията.

Анри Шеронъ, често пжти бивалъ финансовъ министъръ, бѣше човѣкътъ, когото Филипъ Сноуденъ нарече въ Хага „гротескенъ и смѣшенъ“...

Албертъ Далимие бѣше членъ на радикалния кабинетъ, който несъзнателно допусна да избухне Ставискиятъ скандалъ, като препоржча байонскитѣ бонове... Партията го изключи, но твърде късно.

ТАРДИЙО

Андре Тардийо, роденъ презъ 1876 г., най-представителниятъ френски политикъ отъ дѣсницата, е парижанинъ. Орната земя, люлката на Франция, постоянно му е оказвала недовѣрие, и на това се дължатъ многото неуспѣхи на неговата кариера. Той е билъ много амбициозенъ, за да може да изпълни въ живота обещанията на своята блѣскава младостъ, при все че успѣ три пжти да стане министъръ-председателъ. Той е билъ първенецътъ въ своя класъ въ „Еколь нормаль сюперийоръ“. Издържалъ съ отличие дипломатическия изпитъ. Невѣроятнo младъ, само 23 годишенъ, билъ началникъ на кабинета на единъ министъръ-председателъ (Валдекъ-Русо 1899 г.).

Въ продължение на 12 години, отъ 1902 до 1914 г. Тардийо работилъ като журналистъ, предимно въ „Танъ“, „Фигаро“ и „Ревю де дьо мондъ“. Може би той е най-блестящиятъ журналистъ въ историята на съвременна Франция. Презъ време на войната е билъ професоръ по история въ Школата за политически науки и въ Висшата военна школа. Написалъ е шесть тома съвременна история. Политическата си кариера започва презъ 1914 г. като депутатъ. Първитѣ години въ войната прекара предимно на фронта. Билъ раненъ, тровенъ съ газъ, цитиранъ въ военния бюлетинъ, отличенъ съ орденъ. Клемансо се уповаваше на него. Следъ 1917 г. той става човѣкъ на Клемансо, най-напредъ като извънреденъ пратеникъ въ Съединенитѣ щати — кждето съ прекраснитѣ си маниери, съ безспорната си елегантностъ, отличното знание на английски езикъ и съ блестящитѣ си обществени дарования спечелилъ голѣми симпатии, следъ това като делегатъ въ Мирната конференция и най-после като министъръ на новоосвободенитѣ области.

Следъ опита си да провали чрезъ нападение радикалския националенъ кабинетъ на Думергъ, Тардийо се отказа отъ министерския постъ и прекара остатъка отъ 1935 г. въ покой. Споредъ нѣкой слухове, той не се радва на добро здраве. Лѣкаритѣ не му даватъ още много животъ. Тардийо отъ дѣсницата, както Даладие отъ лѣвицата, гледатъ съ презрение на сегашнитѣ парламентарни работи.

Тардийо заявить, че при сегашнитѣ съотношения въ никой случай не би искалъ да приеме нѣкой министерски постъ. Ако обаче Франция стане фашистска или полуфашистска, Тардийо би станалъ пакъ важенъ, но и опасенъ човѣкъ.

ВЕЛИКИЯТЪ ИНКВИЗИТОРЪ

Една отъ най-бележититѣ политически фигури на дѣсницата — при все че самъ себе си нарича „независимъ“ — е Жоржъ Манделъ, чието истинско име е Ротшилдъ. Той бѣше първиятъ помощникъ на Клемансо презъ 1917 — 1918 г. и откато Тигърътъ се посвети изключително на войната, въ продължение на две години Манделъ ръководи фактически сѣдбинитѣ на Франция. До 1934 г. той бѣше единъ видъ невидимъ Ришелійо, едно „сиво високопреосвещенство“ задъ кулиситѣ. Той знаеше всичко, нищо не забравяше, и камарата треперѣше, когато въставаше съ слово. Той отказа, формално, да заеме нѣкой постъ, — всѣки министъръ-председателъ би го приелъ съ радостъ въ кабинета си — докато Фланденъ го склони да приеме министерството на пощитѣ и телеграфитѣ. Така Жоржъ Манделъ можеше буквално да чува всичко, каквото се шепнѣше въ Франция. Самъ той е мълчаливъ, но многотоменъ лексиконъ върху потайния животъ на Третата република. Неговата властъ е голѣма.

За пръвъ пѣтъ Манделъ си премѣрилъ силитѣ съ Клемансо, когато замолилъ Тигъра да го приеме въ своя вестникъ. „Вие сте противенъ плѣхъ“, — казалъ Клемансо. — „Това мога да видя тамъ въ огледалото“, — отговорилъ Манделъ веднага и посочилъ огледалото срещу Тигъра. Клемансо му възложилъ външно-политическитѣ уводни статии, защото самъ нищо не разбиралъ отъ външна политика. „Манделъ“, — казалъ той веднѣжъ, — „вашитѣ статии не сѣ глупави отъ тия на другитѣ хора, но вие сте комплициранъ. За въ бждеще ще употребявате само единъ подлогъ, единъ глаголъ и едно допълнение въ едно изречение. Допълнението трѣбва да бжде прѣко. Ако поискате да употрѣбите нѣкое непрѣко допълнение, предварително ще ме запитвате!“

Следъ това въ продължение на петнадесетъ години Манделъ употрѣбилъ много непрѣки допълнения, само че не въ литературата.

ЦЕНТЪРЪТЪ

Центърът на френската политика, споредъ Андре Зигфридъ, не е мѣсто на естествена концентрация, а само водораздѣлъ между лѣвицата и дѣсницата. Типичниятъ представител на центъра е Пиеръ-Етиенъ Фланденъ. Той не е истински водачъ, не е и динамично човѣшко сжщество, но е пѣкъ мжжъ съ качества: прилеженъ, уравновесенъ и сведущъ по всички въпроси на стопанството и финанситѣ. Тѣй като обаче той държеше за поевтиняването на паритѣ, както вече изнесохме, „Банкъ де Франсъ“ го изхвърли.

Нѣкой наричатъ Фландена „небостъргачъ“. Той е 1.90 м високъ, едъръ и здраво поставенъ. Четиридесетъ и петъ-годишенъ, той бѣше най-младиятъ министъръ-председателъ въ историята на Франция. Презъ време на войната билъ въ въздушнитѣ войски. Принадлежи на центъра, но е убеденъ републиканецъ. При все че произхожда отъ много богато семейство и има голѣми връзки съ тежката индустрия, не е добъръ приятелъ на олигархията.

ЙЕЗУИТСКИЯТЪ ВОЙНИКЪ

Генералъ Максимъ Вейганъ, който се пенсионира като генералъ-инспекторъ на френската войска въ началото на 1935 г., бѣше 68-годишенъ. Нѣма съмнение обаче, че тоя топлокрѣвенъ малъкъ воененъ жрецъ, който създаде „Варшавското чудо“, въ случай на война ще напусне пенсионерството си, за да командува още веднѣжъ войскитѣ на Франция.

Той постѣпилъ въ пехотното военно училище Сень Сиръ като чужденецъ, защото е роденъ въ Белгия, но изнесълъ блѣскава кариера. Следъ първото сражение при Марна, Жофрѣ го назначава за началникъ-щаба на Фошъ, и презъ цѣлата война той остава „дѣсната ржка“ на Фошъ. Подобно на Вейганъ, и Фошъ билъ преданъ католикъ. Дватама генерали всѣка сутринъ отивали на литургия, преди да започнатъ дневнитѣ боеве.

Следъ войната Фошъ даде на Вейганъ Полша. Той организира и оживи полската войска и спечели сражението предъ вратитѣ на Варшава. Поляцитѣ, разбира се, никога нѣма да му простятъ, че ги спаси. Той нѣмаше претенцията да обсеби славата. Това направиха други хора за него, но и това не се хареса на поляцитѣ.

Преценката на Клемансо е ценна и заслужава да се запомни: „Вейганъ е нѣщо. Грозенъ, грозенъ е той, съ лоша фигура, извитъ и намръщенъ. Като дете навѣрно е получавалъ много ритници. Но е уменъ. Въ него се крие нѣщо, нѣкакъвъ тъменъ огънь. Той се старалъ да ме дразни въ междусъюзническия съветъ. Той е — какъ да кажа? — опасенъ човѣкъ, способенъ на всичко въ критични моменти, готовъ да отиде до крайностъ... Опасенъ е, но цененъ... Той има едно превъзходно качество: знае да се справи съ своята работа, безъ да дрънка или пѣкъ да позволи да се дрънка за него. Отиде въ Полша. Не знамъ какво е правилъ тамъ, но каквото и да е правилъ, трѣбвало е тъй да стане. Завърна се, безъ да каже много нѣщо. Никога не се знае, какво прави или какво възнамѣрява да прави. Това е много ценно... Фошъ не бѣше глупакъ, той притежавалъ дарованието на добритѣ

младежи: простота. Вейганъ е нѣкакси по-другъ, по-чувствителенъ, по-дълбокъ. Естествено, заврѣлъ се е до уши между поповетѣ.“

Католицизмътъ на Вейганъ — той е фанатиченъ католикъ — го прави подозрителенъ за лѣвитѣ. Тѣ го обвиняватъ въ политически аспирации. Билъ превърналъ Сень Сиръ въ роялистично-клерикална крепостъ. Преди да отиде въ Полша и следъ това Вейганъ се показалъ като злобенъ болшевикоядецъ. Когато стана губернаторъ на Сирия, Ерио успѣ да му тури кракъ. И до днесъ той още не е маршалъ на Франция, при все че това технически се обосновава така: само главнокомандуващи войската могатъ да ставатъ маршали на Франция, а той е билъ само началникъ-щабъ. Вейганъ е естествено открай време свѣтлата надежда на дѣснитѣ и лелеяното дете на фашистскитѣ лиги.

Маршалъ Петенъ, воененъ министъръ на Думергъ, е „лѣвъ генералъ“, ще рече добъръ републиканецъ. Дѣснитѣ го толерираха, защото неговитѣ дарования не може току-така да се отминатъ. Петенъ е роденъ презъ 1856 г. и не представлява вече никаква сила, нито въ политическитѣ, нито въ военнитѣ работи.

MONSIEUR LE PRÉSIDENT

Ако смъртта или някоя революция не изпреварят, Алберъ Лъобръонъ, тоя любезенъ и незлобенъ старъ джентълменъ, ще остане председател на френската република до 1939 г. Подобно на всички французки президенти, той е застрахованъ противъ всичко: нито особени таланти, нито лудории се търпятъ въ Елисейския дворецъ. Той навърно е много производителенъ на сълзи. Карикатуриститѣ го рисуватъ винаги плачливъ. Когато единъ велосепедистъ го блъсналъ, той подарилъ на щастливия злосторникъ 500 франка. Известенъ е като „пух-пух!“, защото, малко преди да влѣзе въ Елисейския дворецъ, позволилъ да го снематъ за филмовъ седмиченъ прегледъ съ жена му, децата и внучетата му, които сж твърде многобройни. Най-малкото внученце започнало да крещи. Добродушниятъ Лъобръонъ го залюлѣлъ на колѣното си и, безъ да съобрази, че е предъ обектива, запѣлъ: „Пух-пух-пух!“ Тия нещастни срички прозвучали чрезъ кинотеатритѣ изъ цѣла Франция.

Х. ФАШИЗЪМЪ ВЪ ФРАНЦИЯ?

„Демокрация, която не може сама да се защити, нѣма право на съществуване.“

Д-ръ Емиль Франкъ

Ето съ нѣколко думи задкулисната история на скандала Стависки: нѣкога имало единъ малъкъ гангстеръ, който познавалъ нѣколко силни на деня, но се самоубилъ — или пъкъ билъ убитъ — когато неговото мило мошеническо царство се сгромолясало. Тая случка разтърси изъ основи парламентаризма въ Франция, нѣщо, което не съответствуваше на логиката. Отъ 610 френски депутати и 305 сенатори, само десетина или дванадесетъ сж познавали Стависки или пъкъ сж имали нѣщо общо съ него. Всичкитѣ му злоупотрѣби пъкъ възлизатъ само на 40.000.000 франка. Въпрѣки това последициите отъ аферата удариха политическия животъ на Франция право въ сърдцето.

Въ Франция има хиляди мошеници отъ дребна категория, които познаватъ хора, които отъ своя страна познаватъ други хора, които пъкъ сж министри. Тѣ се навъртатъ въ предверията на министерскитѣ кабинети и крадатъ държавна бланкова хартия. Адвокати въ Франция, както и въ Америка, отиватъ въ съдебни заседания и заявяватъ, че тѣхнитѣ клиенти били „болни“, за да отлагатъ дѣлата. Френското държавно управление може да не е корумпирано, обаче нехайство, „протекции“ и политическа деморализация цвѣтятъ въ неговитѣ кулоари. Стависки не е билъ много изпеченъ мошеникъ, но е ималъ точенъ ударъ. Въ случая не е имало корупция, а обикновени парламентарни нрави. Когато историята излѣзе налице, Шотанъ се опита да я потуши, а съ това я усложни повече. И тогава дѣсната опозиция „Аксионъ Франсезъ“, фашистскитѣ лиги, „Комите де форжъ“, олигархията се хвърлиха отгоре и започнаха да я използватъ като една чудна, неповторима възможность, за да поставятъ натѣсно „масонитѣ“, радикалитѣ, лѣвичаритѣ, правителството.

Сержъ-Александъръ (Саша) Стависки е роденъ презъ 1886 г. въ Киевъ — Русия. Произхождалъ е отъ почтено, дребнобуржоазно еврейско семейство. При разкритието на първитѣ кражби на Саша, стариятъ му баща се самоубилъ отъ срамъ... Кариерата на Стависки въ парижкитѣ улични срѣди е била типична. Той билъ сводникъ, жиголо, продавачъ на кокаинъ, дребенъ фалшификаторъ, продажникъ на дребно и най-последно мошеникъ отъ по-голямъ масщабъ. Отбелязалъ успѣхъ, купилъ единъ театъръ, залагалъ въ Довилъ, финансиралъ единъ вестникъ... или, както Александъръ Уертъ казва: прогресиралъ отъ такито до цилиндра.

Презъ 1926 г. той бива за пръвъ и единственъ пжтъ арестуванъ по оплакването на двама маклери, че ги билъ изигралъ съ около 70.000 английски лири. Набърже той билъ пустнатъ „временно“, за да не види вече никога затвора. Процесътъ му билъ отложенъ отъ парижкия паркетъ, и то не по-малко отъ деветнадесетъ пжти. Главниятъ прокуроръ, Пресаръ, е шурей на Шотанъ. Парижката полиция, която „познавала“ много добре Стависки, се занимала съ неговия случай 45 пжти, безъ да го арестува повторно.

Годинитѣ на „временната“ му свобода сж били най-добритѣ години на Саша Стависки. Той управлявалъ два парижки вестника (и двата жалки парцали — това е положително), „Волонте“ — лѣвичарски, и „Рампаръ“ — дѣсничарски. Единъ отъ неговитѣ адвокати, Рену, е бившъ министъръ на правосъдието. Той се познавалъ съ огроменъ брой висши чиновници и подкупилъ десетки малки функционери, мизерствуващи създания съ микроскопични заплати, които били заслѣпени отъ славата на Стависки, и влѣзли въ списъка на неговитѣ разходи, което впоследствие разруши кариерата имъ, а двама доведе до самоубийство. Той ималъ собствена лична гвардия, водена отъ прочутия Жо ла Теръоръ. Неговиятъ приятелъ Дюбари, лъжежурналистъ, когото всѣки въ Франция познава, включително и Тардийо, го завелъ при Киапъ, полицейския префектъ. Преди всичко той билъ единъ комплициранъ характеръ, а не „гюме“ на главната сигурностъ при криминалната полиция, която е подчинена на вътрешното министерство, а не на префектурата.

Презъ 1933 г., въпрѣки голѣмата си способностъ, Стависки при два свои удара загазилъ. Тогава той си съставилъ новъ планъ: пусналъ фалшиви облигации въ движение, издадени отъ градската банка въ

Байонъ. Министъръ Далимие отъ кабинета на Шотанъ написалъ препоръчително писмо за тия облигации. Нѣкой проявилъ съмнение. На Коледа 1933 г. истината започна да си пробива път, отначало капка по капка, а следъ това като огроменъ потокъ. Истината, боязливо пазена въ продължение на седемъ години отъ нѣколко стотинъ езици, избухва като буря отъ страшни скандали. Отношенията на Стависки къмъ тия облигации ставатъ публично достояние, а ведно съ тѣхъ и неговитѣ полицейски досиета. Той отлита съ фалшивъ паспортъ, полученъ отъ полицията. Две седмици чака въ Шамони да попремине бурята. Вмѣсто да стихне, тя се превръща въ ураганъ. На 8 януарий той знае, че е свършенъ и споредъ официалния докладъ билъ се самоубилъ. Всѣки въ Франция обаче изказваше предположението, че е билъ убитъ.

Скандальтъ бѣше огроменъ. Той свистѣше и кипѣше презъ цѣлия януарий на 1934 г. и избухна предъ кървавата баня на 6 февруарий. Аферата достигна до най-странни послѣствия. Даладие изхвърли Киапа. Томе, началникъ на криминалната полиция, се емна по стълбитѣ нагоре и стана — ни повече, ни по-малко — директоръ на „Комеди Франсезъ“. Дѣснитѣ грачеха, че Даладие е направилъ това, за да уволни тогавашния директоръ на театъра Емилъ Фабръ, който бѣше поставилъ Шекспировия „Кориоланъ“, една пиеса, която бѣше провъзгласена отъ лѣвитѣ за „авторитарна“. „Аксионъ франсезъ“ рѣмжеше и ридаеше, че „Сигурността“ и масонитѣ сж убили Стависки, за да спасятъ собственитѣ си шии. Дѣснитѣ депутати отправяха проклетия срещу правителството, че ужъ отъ джебоветѣ на Стависки били потекли огромни суми къмъ партийнитѣ каси. Фашистскитѣ маси се събираха по улицитѣ.

ПОТИСКАЩО УБИЙСТВО

Нѣколко седмици следъ това се стигна до случая съ Пренсъ. Жалко е, че тая съвършена афера отъ стила на Арсенъ Люпенъ — Габорио — Лекокъ ще трѣбва тукъ основно да скжсимъ. Д-ръ Пренсъ, висшъ чиновникъ въ паркета, е билъ натоваренъ съ съставянето на единъ докладъ върху случая Стависки. Едно телефонно обаждане, чийто виновникъ и до днесъ остава неизвестенъ, го повиква въ Дижонъ, подъ предлога, че тѣща му внезапно се разболѣла. На следния день бѣше намѣрено неговото тѣло, ужасно разкжсано върху релситѣ на линията Парижъ—Дижонъ. Споредъ официалното съобщение, крайната немарливостъ на Пренсъ по дѣлото Стависки го била довела до угризение на съвѣстѣта и до самоубийство. „За да се направи тая теория вѣроятна, — писа Жане Флане, — трѣбва да се приеме, че сждията самъ си устроилъ фалшиво телефонно повикване, а следъ това заминалъ за Дижонъ, като самъ се упоилъ въ единъ чуждъ автомобилъ, въ безсъзнание се е самопривързалъ къмъ ж.п. линия и по тоя начинъ далъ възможность на влака да го прегази.“ Така бѣше това на пръвъ погледъ. Последвалитѣ издирвания доказаха, колкото и невѣроятно да звучи това, че Пренсъ наистина се е самоубилъ. И то поради връзкитѣ му съ случая Стависки. Аферата Пренсъ развихри нови бури на отвращение и скандали. „Аксионъ франсезъ“ застава непоклатимо на становището, че „Главната сигурность“ е убила и Пренсъ, за да му затвори устата.

6 ФЕВРУАРИЙ

Сега да се върнемъ къмъ трагичнитѣ събития отъ 6 февруарий. Историята на безредицитѣ може да се разкаже накратко. Въстание въ Франция е най-чудното нѣщо на земята. Разгнѣвенитѣ борци запазиха безупрѣчна дисциплина. Седемнадесетъ души бѣха варварски избити и нѣколко хиляди ранени, но престрелката се прекрати между 7.30 и 9 часа вечерята, за да може всѣки да вечеря. Когато се започна, никой не мислѣше за революция. Това бѣше истински фамозенъ метежъ. Комунисти, роялисти, фашисти, социалисти се сражаваха рамо до рамо подъ дветѣ знамена — червеното и трикульорното, срещу полицията и жандармерията (*garde mobile*). Битката бѣше прекратена въ 12 часа по полунощъ, защото последнитѣ коли на парижката подземница заминаватъ въ 12.30 часа, а никой не искаше да се прибере вкжщи пеша. Съ окървавени, превързани черепи тичаха метежници и полицаи заедно къмъ вагонитѣ на подземната желѣзница. И на другия день, точно въ 7.30 часа, сражението започна отново.

Презъ цѣлия януарий дѣсничарски банди правѣха демонстрации. Шотанъ бѣше изхвърленъ отъ министерското кресло на 27 януарий и Даладие го наследя. Даладие заяви, че правителството ще пипа „бързо и здраво“. Той наистина се плашеше отъ фашистки превратъ. Маситѣ на дѣснитѣ и лѣвитѣ не бѣха далечъ отъ възможността да влѣзатъ въ връзка. Даладие вѣрваше, че Киапъ умишлено окуражава демонстрантитѣ, за да предизвика безредици, та по тоя начинъ да може да предаде въстаналия градъ на дѣснитѣ. Вѣрното е, че полицията презъ цѣлия януарий се отнасяше твърде меко съ демонстрантитѣ, като имъ позволяваше презъ всѣко време да достигатъ — макаръ и не напълно — почти до камарата.

Даладие, подстреканъ отъ Фро, реши да изхвърли Киапъ. Обстоятелствата бѣха странни. Той направи фаталната грѣшка, вмѣсто направо да го изхвърли, предложи му, като пластиръ за нараненото самолюбие, губернаторски постъ въ Мароко. Киапъ отказа. При парламентарното следствие всѣки разказваше историята по свой начинъ. Уволнениятъ Киапъ казалъ по телефона — всичко се е

вършило по телефона: „Добре. Значи азъ ще трѣбва да излѣза.“ Буквално той билъ казалъ „ще отида на улицата“, безъ да придава нѣкакво конкретно значение на тоя изразъ. Даладие обаче твърди, че билъ, казалъ „азъ ще отида на улицата“, което означавало, че ще се присъедини къмъ метежниците. Френското хумористическо списание „Канаръ аншене“ даде една трета версия, споредъ която Киапъ не казалъ „dans la rue“ — „на улицата“, а „chez Lague“ т.е. въ известния ресторантъ Ларю на Пласъ де ла Мадлень. Това било на 3 февруарий.

Първото появяване на Даладие като министъръ-председателъ предъ камарата бѣше опредѣлено за 6 февруарий. „Мисълта, че той положително ще намѣри мнозинство, караше реакционеритѣ да подлудяватъ.“ Различни улични групировки като „Камело дю роа“, „Патриотическа младежъ“, „Френска солидарность“, „Огненитѣ кръстове“ и пацифистическиятъ, но по-важенъ отъ тия всичкитѣ, „Националенъ съюзъ на бойцитѣ“ — дѣсничарски съюзъ на участниците въ войната, подготвяха демонстрации. Даладие бѣше въ лошо положение, защото Киапъ се радваше на довѣрието на по-голѣмата частъ отъ парижката полиция, въ която се очертаваха лоши настроения. Поради това той трѣбваше да привлѣче якитѣ селски момчета отъ Подвижната гвардия, една здрава бойна частъ, нѣщо като жандармерия.

Даладие не трѣбваше да позволи на тридесеттѣ хиляди демонстранти да влѣзатъ тая нощъ въ „Пласъ де ла Конкордъ“. Той и Фро провалиха всички дотогвашни разпоредби изъ основа. Тѣ трѣбваше да забранятъ демонстрациитѣ, но тъй като не се довѣряваха на полицията, не посмѣха да го сторятъ. Неразумно бѣше да се постави на първа линия Подвижната гвардия. Веднажъ обаче решено, трѣбваше да разполагатъ съ повече хора отъ Подвижната гвардия, а не само съ незначителенъ брой. Никой не искаше да признае, че е далъ първитѣ изстрели. Започнала веднѣжъ стрелбата, тълпата вече не можеше да се спре. Крайно разгнѣвена, тя искаше да нападне камарата и да смаже всѣки депутатъ, който ѝ се изпрѣчи. Така умрѣха седемнадесетъ французи, между които и военни ветерани, които се бѣха били за Франция.

ПОКЛОННИЦИ НА ХИТЛЕРЪ

Французкият фашист № 1 е подполковникъ Казимиръ де ла Рокъ, генераленъ президентъ на „Огненитѣ кръстове“, на „Националнитѣ доброволци“ и на „Синоветѣ на Огненитѣ кръстове“. Той е роденъ презъ 1885 г. и произхожда отъ много видно войнишко семейство. Баща му, графъ де ла Рокъ, е билъ генералъ отъ артилерията въ Овернъ.

Де ла Рокъ е строенъ, хубавъ, съ тънка коса. Добъръ организаторъ. Не е демагогъ. Човѣкъ съ огромна интелигентностъ, но съ малко топлота и привлѣкателна сила. Има държание и куражъ, но нѣма чаръ. Неговото име е противъ него. Французитѣ намиратъ „Казимиръ“ за нѣщо комично. То имъ звучи така, както би звучало името Алфонсъ за лица заемащи високи постове въ Англия или Америка.

Казимиръ де ла Рокъ има интересна военна кариера. Той излѣзълъ отъ Сенъ Сиръ съ голѣми почести и постъпилъ презъ 1907 г. въ Мароко на действителна служба. Прекаралъ деветъ години въ Северна Африка, билъ единъ отъ най-надаренитѣ млади офицери около великия маршалъ Лиоте. Изучилъ арабския езикъ почти до съвършенство. Билъ нѣколко пжти раняванъ и награждаванъ съ отличия. Отъ 1921 г. до 1923 г. билъ въ щаба на Фошъ съ Вейганъ въ Полша. Презъ 1925 г. се връща пакъ въ Мароко при избухването на войната съ Абдъ елъ Кримъ. Най-после става началникъ на прочутото „Второ бюро“ — тайната военна разузнавателна служба. Презъ 1928 г. се пенсионира, за да организира „Огненитѣ кръстове“.

Неговата срѣда се състои отъ издигнати буржоа, католици, антилиберали. Братъ му, графъ Пиеръ де ла Рокъ, е адютантъ на Парижкия графъ, който, като наследникъ на дукъ де Гизъ, претендира за трона на Франция. Пиеръ и Казимиръ обаче не сж въ добри отношения. Казимиръ, който твърди, че билъ „аполитиченъ“ и страни отъ повечето политически групировки, не иска никаква открита роялистическа подкрепа.

Той говори често за своята „мистика“, нѣкаква смѣсица отъ патриотизъмъ, отъ войнишки добродетели и църковно вѣрване. При все че има задъ гърба си една твърде значителна сила, той отбѣгва амбицията да стане диктаторъ. Казалъ е, че иска „редъ“ въ Франция и нищо повече. Не е кандидатуралъ нито единъ човѣкъ отъ движението въ каквито и да било избори, но неговитѣ привърженици непрекъснато се заканватъ съ държавенъ превратъ. Споредъ думитѣ му, той иска да подкрепи всѣко „годно“ правителство и да нападне всѣко „опасно“ правителство. Той обаче не може да даде точна дефиниция, какво разбира подъ годно или опасно правителство. „Той не е Христосъ, той е само Иоанъ Кръстителъ“ — е казалъ единъ отъ неговитѣ привърженици, безъ точно да обясни, какво иска да каже и кой би могълъ да бжде Христосъ. Социалната му програма представлява нѣщо като уставъ за типично буржоазно благотворително дружество. Неговитѣ организации возятъ въ беднитѣ квартали подвижни кухни съ супа, строятъ детски градини и почивни станции.

Де ла Рокъ изглежда твърде бледъ фашистъ, това обаче не намалява опасенията на хората. Подобно на Хитлеръ той си основа частна армия, само че върху твърде ограничена основа. Преди всичко членството е ограничено само за бивши бойци отъ фронта, които сж се отличили въ огъня. Неговата целъ е „мистиката на жертвата за отечеството отново да се издигне на висока честь, съ което ще се служи на Франция.“ Първитѣ му привърженици бѣха спретнати лѣвичари, и една частъ отъ неофициалната му програма е да изхвърли регентитѣ на „Банкъ де Франсъ“. Той обаче е тѣсно свързанъ съ тежката индустрия. Каточели Франсоа де Вандель притежава членска карта № 13 на групата. А де Вандель, подобно на другитѣ индустриалци, има, безспорно, амбицията да бжде нѣщо като индустриалеца Тисенъ на това движение.

Подобно на Хитлеръ, де ла Рокъ се стреми да се отърве отъ социалистическитѣ си привърженици. Тѣ искатъ това, което наричатъ „социализъмъ за срѣдното съсловие“, едно ясно подражание на Хитлеровото отвръщане отъ пролетариата, свързано съ нѣкакъвъ рудиментаренъ инстинктъ за социализъмъ. Най-изтъкнатиятъ привърженикъ на де ла Рокъ, Бертранъ де Мод'юи, синъ на генерала, който презъ войната билъ командиръ на „Синитѣ дяволи“, го напусна,

защото искаше повече социализъмъ въ движението, точно както Ото Щрасеръ напусна Хитлеръ.

Де ла Рокъ разочарова не само своитѣ лѣви привърженици. Тия отъ дѣсницата го намѣриха за твърде бавенъ, твърде предпазливъ. Презъ априлъ 1935 г. двама-трима негови привърженици се втурнаха въ Социалистическата федерация на ул. „Фейдо“ и тършуваха за оръжие. Нищо не намѣриха. Де ла Рокъ твърде смутенъ се маеше и лавираше. Накрая той изхвърли отъ партията храбритѣ нападатели.

Три пжти той има изгледи да дойде на властъ и тритѣ пжти самъ се провали. На 6 февруарий за неговитѣ кохорти бѣше лесно да превзематъ камарата. Той обаче отдрѣпна хората си. „Франция още не е готова!“ — каза той. Навѣрно се надѣва, по примѣра на Хитлеръ, да дойде легално на властъ. Подобно на Хитлеръ, презъ 1932 г. той стигна дотамъ да бжде удостоенъ съ една среща съ шефа на правителството — следъ оставката на Думергъ — но той не бѣше поканенъ да състави кабинетъ. Той приказва непрекъснато върху провалата на френската парламентарна система. „Ние (войската) спасихме нѣкога Франция, ние пакъ ще я спасимъ.“ И това изглежда да е неговата програма. Все пакъ народенъ водачъ той не може да стане.

Въ най-доброто си време „Огненитѣ кръстове“ броели, споредъ тѣхния водачъ, до половинъ милионъ членове. Всичкитѣ сж войници отъ фронта или синове на войници отъ фронта. Дисциплината е строга, а организационнитѣ методи се пазятъ въ тайна. Де ла Рокъ държи да бжде напълно въведенъ фюрерскиятъ принципъ, колкото това и да е противно на индивидуалистичния френски народностенъ характеръ. Организацията разполага не само съ хора и пари, но и съ автомобили, камиони и съ около шестдесетъ самолети. Нощно време се произвеждатъ тайни полеви военни учения въ околноститѣ на Парижъ, и при единъ случай само крайно сериознитѣ заплахи на Давалъ успѣха да възпрепятствуватъ една голѣма самолетна демонстрация надъ Парижъ.

Всичко това прави твърде страненъ факта, че подполковникъ де ла Рокъ се подчини като агънце, когато правителството на Блумъ разтури „Огненитѣ кръстове“ и другитѣ лиги.

ДРУГИ ИЗДЪНКИ НА ФАШИЗМА

„Огненитѣ кръстове“, най-важнитѣ, затъмняват другитѣ улични групировки, защото французитѣ, като важен народѣ, образуват своя фашизъм колкото се може по-маниерно. (Междувпрочемъ никоя от тия организации не иска да признае, че е фашистска.) Единствената, официално прохитлеристска група — която изобщо изглежда, че е субсидирана от Германия — е тая на франсиститѣ. Тя е групичка без значение.

Подпомаганата главно от тежката индустрия „Патриотична младеж“ е водена от депутата Пиерѣ Тетенже. Нейнитѣ членове сѣ националистични, антикомунистични и стоят на крайната дѣсница. Организацията претендира да има 250.000 члена. Между водачитѣ има хора от ранга на депутата Ибарнѣгарей. Маршалѣ Лиоте имѣ бѣше почетен членѣ, споредѣ слухове сѣщо и генералѣ Вейганѣ.

„Френската солидарност“ е основана от Коти, корсиканскитѣ фабрикантѣ на парфюми. Тя стои по-надѣсно от „Огненитѣ кръстове“, но не е тѣй дѣсна, както „Патриотичната младеж“. Коти никога не е бил членѣ на финансовата олигархия и поради това „Солидарността“ си предпоставя да се бори срещу банкитѣ. Привидно тя трѣбва да брои къмѣ 180.000 члена.

„Националниятѣ съюз на бойцитѣ“ сѣ 900.000 привърженици е по-малко наклонен къмѣ улични борби от останалитѣ групи. Той е дѣсното отклонение на много по-голѣмата и по-важна организация — „Федерацията на бившитѣ бойци“, която има четири милиона членове и представлява сдружение на лѣвитѣ войници от фронта.

Всичкитѣ тия дѣсни групи бѣха потиснати от правителството на Блумѣ през лѣтото на 1936 г.

Ако бихѣ ималѣ повече мѣсто, би трябвало да посветя на роялиститѣ отдѣлна глава. Тѣхенѣ вестникѣ е, разбира се, „Аксионѣ франсезѣ“. По улицитѣ тѣ се вѣят като „Камело дю роа“, недисциплинирани групи, въоръжени сѣ боксове и когато рекрутирането на нови членове не върви, тѣ се попълват сѣ безработни араби, продавачи на килими, от оня досаденѣ и твърде

известенъ на посетителитѣ на „Кафе дю домъ“ типъ. Тѣхни водачи сж скулпторътъ Реалъ дель Сарте, организаторътъ Морисъ Пюжо и памфлетиститѣ Шарлъ Морасъ и Леонъ Доде. Роялиститѣ, богато субсидирани отъ богати вдовици, членки на „Дружеството на вѣрнитѣ на краля дами“ не сж така значителни, както би могло да се помисли отъ грѣмкитѣ имъ викове. Тѣхниятъ вестникъ „Аксионъ франсезъ“ прави Франция особено забавна страна за журналиститѣ. Неговото влияние обаче едвали отива по-далече отъ това. Кралското семейство не иска да знае за него.

КИАПЪ

Най-опасниятъ човѣкъ на Франция вѣроятно не е нито де ла Рокъ, нито Вейганъ, а малкиятъ човѣкъ, носещъ винаги бѣли ржавици, Жанъ Киапъ, бившъ директоръ на полицията.

Киапъ, както Наполеонъ и Франсоа Коти, е корсиканецъ. Той започна чрезъ едно радикално правителство, а сега се намира въ крайната дѣсница. Неговиятъ осиновенъ зетъ Хорасъ де Карбуча, също корсиканецъ, е собственикъ на седмичника „Грингоаръ“, който е крайно реакционенъ и твърде разпространенъ. Близкъ приятелъ на Киапъ е Зографосъ, менеджеръ на гръцкия синдикатъ, който е специалистъ по азартнитѣ игри въ Довилъ, Биарицъ и Монте Карло. Докато бѣше на служба, Киапъ бѣше много обичанъ отъ своитѣ полицаи.

Плешивъ, тъменъ, бикообразенъ, атлетиченъ, известенъ дуелистъ, Киапъ е забележителна мелодраматична фигура. Създаденъ отъ Кабала и Вендета, той представлява въ Парижъ романтиката на корсиканскитѣ гористи планини. Прилича на оперетенъ типъ, на хашлакъ, на добродушенъ, зле платенъ професоръ по медицина, на звѣроукротителъ, на телякъ отъ турска баня. Той има силна обществена и лична амбиция.

Връщането на Киапа въ политиката, следъ временното му отстраняване на 6 февруарий, направи силно впечатление. Най-напредъ той бѣше избранъ за общински съветникъ въ парижкия окръгъ Сень Жерменъ де Пре, който представлява частъ отъ стария феодаленъ фобургъ^[1] Сень Жерменъ. Следъ това стана председателъ на парижкия общински съветъ, т.е. кметъ на Парижъ. Ако нѣкой день заеме министерско кресло въ нѣкой дѣсенъ кабинетъ, ще настрѣхнатъ много коси — коситѣ на господата Даладие, Фро и на всички социалисти и комунисти. Всеизвестно е, че корсиканецътъ съ бѣлитѣ ржавици пощурява, когато види червено.

Киапъ трѣбва да е призналъ, че е „срѣщаль“ Стависки, непосредствениятъ и истински виновникъ за провалянето му; но да е ималъ „нѣщо общо“ съ него, това той отрича най-енергично.

[1] Фобургъ — (фр.) предградие. — Бел.ел.кор. ↑

НЕО-СОЦИАЛИСТИТЪ

Нео-социалиститъ сж тия, които твърде рано се разбунтуваха срещу Блумъ. Адрианъ Марке, кметъ на Бордо, по професия зжболѣкаръ, напусна правовѣрната социалистическа партия на Втория интернационалъ презъ 1933 г., за да основе своя, собствена група — нео-социалиститъ. Той е смѣлъ политикъ съ нѣкакъвъ страненъ, любезенъ цинизъмъ. Той владѣе единъ мѣстенъ партиенъ апаратъ, подобно на Ерио въ Лионъ, и има около петдесетъ депутати задъ себе си. Марке е относително младъ, силенъ, приятелъ на женитѣ и това, което французитѣ наричатъ „débrouillard“. Често се разказва историята за единъ старъ партиенъ ветеранъ, който го посетилъ въ кметския му кабинетъ въ Бордо, като постоянно го наричалъ „другарю“. „Престанете съ това другарю!“ — извикалъ Марке, — „вънъ отъ службата азъ съмъ другаръ, но тукъ съмъ кметъ!“

Марке скжса съ Блумъ, защото бѣше убеденъ, че ортодоксалниятъ социализъмъ не отговаря вече на неотложнитѣ изисквания на следвоенна Европа.

„Редъ, авторитетъ, народъ!“ — гласѣше неговиятъ лозунгъ. Той се показва като поклонникъ на нѣкой качества на нацистска Германия и каза: „Свѣтътъ — сжщо и Франция се нуждаятъ отъ обнова, отъ ново оживяване и отъ единъ благоприятенъ авторитаренъ режимъ.“ Следъ това направи грѣшката да влѣзе въ „националното“ правителство на Думергъ. Колегитѣ му помислиха, че е промѣнилъ убежденията си и го изхвърлиха отъ неговата собствена, новородена партия.

Неговиятъ наследникъ като водачъ на нео-социалиститѣ бѣше Марсель Деа, роденъ въ Овернъ като Лавалъ, способенъ, предизвикателенъ и усърденъ.

Нито Марке, нито Деа обаче иматъ нѣкакво значение днесъ. И това ще остане тѣй, докато Народниятъ фронтъ е на власть.

РЕНЕГАТЪТЪ ДОРИО

Въроломниятъ комунистъ Жакъ Дорио е твърде интересна фигура въ френската политика, защото той въплътява това, което е още останало отъ троцкизма. Неговата нова, основана презъ пролътъта на 1936 г. партия, Народната (буквално „популярна“) партия съ нейния вестникъ „Емансипационъ националъ“, изглежда на пръвъ погледъ една отъ ония оскъдни отцепнически партии, които само смущаватъ успѣшната съвмѣстна работа на лѣвитѣ. Все пакъ Дорио има своето значение като комунистъ антисталинистъ. Той напада съвременната съветска политика, която възпира революцията, за да окуражава отбранителния национализъмъ. Дорио, който държи неотмѣнно на своята революция, е обявилъ Сталина за руски „империалистъ“, който жертвувалъ интереситѣ на Франция за Русия и измѣнялъ на „истинскитѣ“ комунисти. Революция въ Франция при сегашнитѣ времена само ще отслаби страната срещу Хитлера, главниятъ врагъ на комунизма въ свѣта. Всичко това не е лесно за разбиране, както не е лесно да се проумѣе и явната готовностъ на Дорио да се разбере съ Хитлеръ и да си играе съ фашистски идеи.

Дорио има блестяща революционна кариера задъ себе си. Като ортодоксаленъ комунистъ той е прекаралъ много години въ Русия. Два пжти е отивалъ въ затвора, — единиятъ пжтъ за агитация въ френски Индо-Китай. По едно време той раздѣляше съ Торесъ официалното водителство на френската комунистическа партия. Много години той е билъ депутатъ и кметъ на парижкото предградие Сень-Дени. Презъ май 1937 г. правителството Блумъ му отне поста на кметъ, защото при една ревизия неговата община бѣше намѣрена въ пълень безпорядкъ.

СЕЛСКИЯТЪ ФАШИСТЪ

Анри Доржеръ, съ истинско име Анри д'Алюенъ, една нова, твърде значителна фигура въ френската политика, е селскиятъ водачъ, който е организиралъ едно съмнително селско движение, една модерна жакерия, която се простира върху цѣлата страна като „Селски фронтъ“. Той още не е въ камарата, но при изборитѣ за креслото на Шотанъ влѣзе въ борбата и загуби само съ нѣколко стотинъ гласа. Къмъ края на 1936 г. изглеждаше, каточели, вмѣсто въ камарата, той ще влѣзе въ затвора, защото бѣше осъденъ на осемъ месеца затворъ заради бунтовна пропаганда.

Доржеръ, единъ отъ най-добритѣ и най-примитивни оратори на Франция е, ако се обърне внимание на враговетѣ му, обикновенъ мошеникъ. Той не билъ истински синъ на орната земя, не е билъ и селянинъ, но преоблѣченъ аристократъ — виконтъ д'Алюенъ. Тия истории не сж вѣрни. Неговото име е д'Алюенъ, но не е мошеникъ. Баща му е билъ търговецъ на добитъкъ въ Лилъ. Неговата политика е драстично контрареволуционна: прочистване на камарата чрезъ „разстрелване на цѣлата проклета шайка“, „освобождение“ на селянитѣ, изграждане на корпоративна селска държава.

Жане Флане го е описалъ така: „Месарски чиракъ съ страненъ погледъ, съ малко, много красиво аристократическо лице, ясни, отсѣчени жестове, прочувственъ даръ слово, който отскоро води 8.000 производители на жито и цвекло много мили презъ калъта, за да го чуятъ въ хамбара на града.“

БОРЦИ ВЪ ЛЪВИЦАТА

Социалистическо-комунистическият единен фронтъ, създаденъ презъ 1934 — 1935 г., представляваше значителна и действително революционна стъпка, творение на първия блокъ отъ тоя родъ въ Европа. При бѣгълъ погледъ изглежда странно, че социалиститѣ, за да спасятъ демокрацията, съединяватъ силитѣ си съ комуниститѣ. Все пакъ събитията отъ 6 февруарий, на които и дветѣ групировки погледнаха като на опитъ за създаването на една фашистка държава, разбраха, че това дѣло е необходимо. Единният фронтъ обхваща дветѣ голѣми френски синдикални организации, двата стари исторически противника, „Главната конфедерация на труда“ — социалистическа организация, и по-новата „Главна конфедерация на единния трудъ“ — комунистическа организация. Сжщо така и по-голѣмата, умѣрена частъ на радикалната партия влѣзе въ тоя съюзъ.

Когато става дума за създателитѣ на Единния фронтъ, би трѣбвало да се спомене твърде бележитиятъ младъ политически идеалистъ Гастонъ Бержери, който започна кариерата си като радикалъ, следъ това стана независимъ и накрая се отказа отъ великолепното си мѣсто въ камарата като протестъ срещу образуването и шефството на националния кабинетъ Думергъ. Той бѣше единствениятъ депутатъ, който се реши на такава постъпка. Той се бори храбро при новитѣ избори въ своята колегия Мантъ и следъ отчаяна борба бѣше накрая сразенъ само съ нѣколко стотинъ гласа при получени 16.000 гласа.

Бержери е остроуменъ, диалектично опитенъ младъ човѣкъ, съпругъ на американката Бетина Шоу Джонсъ, сътрудничка на Скапарели. По време на изборната борба тя работи рамо до рамо съ него, винаги съ бѣло шапче и съ талисманъ на ржката. Мантъ е индустриална, пролетарска областъ. Тамъ дълго се раздѣляха мненията, дали за пропадането на Бержери е виновенъ „Житарскиятъ трѣстъ“ на дѣсната опозиция или маймунката на жена му.

Преди да се създаде Единният фронтъ между социалисти и комунисти, Бержери бѣше си образувалъ своя партия, наречена най-

напредъ „Общъ фронтъ“, следъ това „Социаленъ фронтъ“ и накрая „Народенъ фронтъ“. Тя преследваше сжщитѣ цели, както и Единния фронтъ — коалирането на всички лѣви сили, а сжщо тѣй и борба до кръвь срещу фашизма и воинственитѣ лиги. Тоя далечъ не докринеренъ младъ човѣкъ, прекрасно съчетание отъ идеалистъ и практиченъ политикъ, създаде идеята, а другитѣ я изпълниха. Единниятъ фронтъ възприе името „Народенъ фронтъ“, за да обгърне цѣлото движение.

Като неизбѣжна последица отъ това Бержери бѣше нареченъ „Ленинъ на Франция“, „Неронъ на френската република“ и „Мара̀ и Робеспьеръ“ въ едно лице. Точно погледнато, той не е нито комунистъ, нито социалистъ. Той самъ казва, че неговото движение е преди всичко „антикапиталистично“. Той иска, щото всички селяни, земеделски работници, индустриални работници, дребни буржоа, хората отъ срѣдна ржка — т.е. 95 на сто отъ цѣлото население на Франция — да застанатъ заедно срещу останалитѣ 5 на сто капиталисти, които ги ограбватъ. Той е култивиранъ аристократъ — не е пролетарий. Смѣта, че ролята на пролетариата въ механиката на социализма е крайно преувеличена. А въ Франция — подчертава той — отъ четиридесетъ и два милиона жители имало само седемъ милиона работници въ марксистския смисълъ на думата.

Въ външната политика Народниятъ фронтъ стои здраво като скала. Якобинцитѣ въ Франция бѣха въ края на краищата националисти. Сжщо така и днесъ борцитѣ отъ лѣвицата сж патриоти. Комунистическиятъ водачъ Торесъ, когато говори, застава символично върху линията Мажино, върху позициитѣ на изтокъ. Блумъ е тѣй откровенъ, че макаръ и да е презиранъ отъ хитлериститѣ като евреинъ и социалистъ, е готовъ да имъ признае нѣкои добри страни, ако тѣ биха ги имали, но преди да е социалистъ и евреинъ — това той е изтъкналъ недвусмислено — е патриотъ и французинъ. Народниятъ фронтъ схваща не по-лошо националната отбрана и здравата външна политика, отколкото лѣвитѣ. И той, естествено, е много по-наклоненъ отъ едно правителство на Лавалъ да трѣгне срещу Хитлеръ или Мусолини.

Веднѣжъ обединена, лѣвицата въ Франция си е намѣрила своя времененъ водачъ. Народниятъ фронтъ имаше такова преобладаващо мнозинство, че презъ лѣтото на 1936 г. нѣмаше дори нужда да погледне сериозно на въпроса, който бѣше така критиченъ за всички

демократии, а именно: дали единъ демократиченъ кабинетъ не би ималъ сжщо така правото да употреби въ своя защита недемократични срѣдства. Ако фашизмътъ би станалъ по-силенъ, Народниятъ фронтъ би трѣбвало да знае какъ да му се противопостави. Гражданската война въ Испания би могла да послужи за указателъ. Ако бунтътъ на Франко успѣе, лѣвицата въ Франция ще трѣбва да се погрижи за демократизирането на войската. Въ всѣки случай до сега едно нѣщо е безспорно уяснено: Народниятъ фронтъ е действителенъ валъ срещу фашизма. Създаването на Народния фронтъ изтъкна на преденъ планъ, че френската демокрация можа да организира самоотбраната си и че фашизмътъ би могълъ да завладѣе Франция само чрезъ гражданска война.

ХІ. ИСПАНСКАТА ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Въ сжбота на 18 юлий 1936 г. избухна гражданската война въ Испания. Отъ една година вече кървавата борба опустошава полуострова. Въ началото изглеждаше, че силитѣ на метежниците сж почти равни на силитѣ на правителството. Метежниците държеха въ свои ржце Мароко, областъта около Гибралтаръ и доста земя на северъ. Правителството бѣше непоклатимо въ голѣмитѣ градове: Мадридъ, Валенция и Барселона. Следъ пристигането на нѣколко пиратски италиански самолети въ Мароко, избухна и опасността отъ тежки международни усложнения. И когато стана явно, че Германия поддържа метежниците съ оржжие, Европа здраво се разтревожи.

На страната на метежниците застанаха, въ едри щрихи изразено, „лоялиститѣ“, т.е. римокатолицитѣ, монархиститѣ, фашиститѣ и полуфашиститѣ, а сжщо тѣй и метежническитѣ генерали, които мразѣха демократичната република и бѣха готови да я премахнатъ чрезъ кръвь и насилие. Че тия метежници следъ време бѣха наречени отъ английския консервативенъ печатъ „лоялисти“ и „националисти“, бѣше, разбира се, заблуждение по отношение на честния английски читателъ. На югъ метежниците бѣха водени отъ генералъ Франко, който отдавна бѣше игралъ една подла роля въ испанската политика, а на северъ — отъ генералъ Мола, дотогава напълно неизвестна личностъ.

Съ правителството бѣше... правителството, — единъ либерално демократически кабинетъ, който управляваше съ социалистическа и комунистическа подкрепа. Между „Front populaire“ въ Франция и „Fronte Popular“ въ Испания имаше тая разлика, че социалиститѣ въ Франция бѣха поели една активна роля въ управлението, докато социалиститѣ въ Испания стоеха настрана и се колебаеха да взематъ ли участие въ отговорността на правителството. Единъ отъ несигурнитѣ фактори, на които правителството се уповаваше, бѣше голѣмата Синдикална организация. На фронта на правителството бѣха застанали и каталонскитѣ националисти, римо-католически групи, подобни на

баскийскитѣ автономисти, които бѣха предани на републиката. Една народна милиция, рекрутирана отъ работници и селяни, се опита да отбие нападението, което всжщностъ бѣше чисто и просто фашистски бунтъ. Борбата очерта два остро оформени фронта: отъ едната страна дѣснитѣ, отъ другата — лѣвитѣ. Въ случая дѣснитѣ се смѣтаха за онеправдани.

Впрочемъ, за да се запознаемъ добре съ причинитѣ, които доведоха до гражданската война, ще трѣбва да се върнемъ нѣколко години.

Презъ една тъмна нощъ на декемврий 1930 г. презъ мадридскитѣ странични улици се промъквала една самотна фигура. Който би я проследилъ, би видѣлъ, че тя принадлежи на едъръ, здравъ мжжъ, който при всѣки моментъ на съмнение плътно се притискалъ о стеничѣ. При по-блиско разглеждане наблюдателятъ би видѣлъ едно интересно лице — тлъсти бузи, жабешки очи, жълто-зеленъ цвѣтъ на лицето. Той би забелязалъ още и една брада, която изглеждала нѣкакси странно. Тя не подходдала на лицето. Причини за това: тя била изкуствена. Забързалиятъ се презъ нощта господинъ съ брадата би призналъ при разпитъ, че е донъ Мануель Азаня, дребенъ чиновникъ и литераторъ. И никой не би повѣрвалъ, ако нѣкой би казалъ, че тоя човѣкъ следъ две години ще стане министъръ-председателъ на Испания.

Презъ сжщата нощъ пристигналъ другъ господинъ въ голѣмъ автомобилъ презъ една друга странична улица на Мадридъ. Вториятъ билъ високъ, строенъ, съ тежки торбички подъ очитѣ и щръкнала долна уста. Родословното дърво на тоя господинъ било великолепно. Четири или петъ столѣтия неговитѣ хабсбургски и бурбонски прадѣди оцвѣтили кръвта му въ чисто синя. Да, това билъ той — кралтъ. Той спрѣлъ колата си предъ едно голѣмо тухлено здание, кждето се били събрали много хора. „Какво правятъ тия хора тукъ, — запиталъ се Алфонзо — тукъ предъ затвора?“

Пакъ презъ сжщата вечеръ въ затвора се състояло едно странно събрание. Едно заседание на правителство. Участничитѣ били въ известенъ смисълъ министри безъ портфейли. Тѣ не били натоварени отъ краля да съставятъ нѣкой новъ кабинетъ. Точно обратното! Тѣ били арестанти — революционери въ затвора. Тѣ обаче били оптимисти и вѣрвали, че има само единъ въпросъ налице: да излѣзатъ

отъ затвора и да дойдатъ на властъ. Прочее, защо да чакатъ? И така тѣ образували своето правителство — тамъ, въ затвора.

Донъ Мануель продължилъ своя тайнственъ пжтъ, докато стигналъ къщата на единъ свой приятель отъ Мексико, сеньоръ Гузманъ, кждето изчезналъ. Кралъ Алфонзо пкъ продължилъ пжтя си презъ Мадридъ и отишълъ въ двореца. Презъ просторни мраморни зали, презъ чудно украсени стълби той достигналъ своята стая, едно малко нощно помѣщение съ бѣли стени, единъ телефонъ, два стола и скромно месингово легло. Той влѣзълъ въ връзка съ нѣколцина отъ своитѣ секретари. Часоветѣ за посещения на тия смѣшни, луди революционери въ затвора тѣбвало за въ бждеще да се ограничатъ. Алкала Замора, водачъ на затворницитѣ, билъ посещаванъ преди това отъ 1700 души на день! И тѣ всичкитѣ се били представили за роднини, за да получатъ разрешение! „На това безредие трѣбва да се тури край!“ — казалъ кралтъ.

Край обаче нѣмало. При Замора идвали 1700 души, но и 7000 биха отишли съ радостъ. И тѣ отишли, символично казано, когато следъ нѣколко месеца, следъ единъ повърхностенъ процесъ, затворницитѣ били освободени. Донъ Мануель Азаня, който билъ единъ видъ свързка съ външния свѣтъ, взелъ участие въ съвещанието на своитѣ освободени другари. Революционната агитация започнала сериозно. Зле съветванъ отъ неумѣли и колебливи чиновници, кралтъ разрешилъ градскитѣ избори, първитѣ избори въ Испания следъ много години. Алфонзо трѣбвало да заплати грѣховетѣ на своя диктаторъ Примо де Ривера, който въ продължение на дълги години потискалъ общественото мнение. Изборитѣ донесли едно преобладаващо републиканско мнозинство, особено въ голѣмитѣ градове.

Самъ революциониятъ комитетъ, не малко учуденъ отъ размѣритѣ на своята победа, събралъ се не другаде, а у дома на единъ лекаръ специалистъ по изследванията на жлѣзитѣ, д-ръ Грегорио Мараньонъ. Д-ръ Мараньонъ билъ единъ отъ придворнитѣ лѣкари. Тамъ билъ помолень да се яви стариятъ графъ Романонесъ, комуто било открито заявено, че кралтъ трѣбва да си върви. Кралтъ си отишълъ. Една петстотинъ годишна монархия се сгромолясала, безъ да се даде единъ изстрелъ. Испанската династия преминала въ плесенъта на историята, като паднала отъ дървото маслина.

Защо Алфонзо си отишъл така кротко, безъ борба? На първо мѣсто: за да се избѣгне проливане на кръвъ. Следъ това, за да защити живота на кралицата. Трето, защото двамата му старши синове били жертва на хемофилията, тая така често срещана въ царскитѣ родове ужасна кръвна болестъ, и абдикация въ полза на единъ здравъ наследникъ била твърде трудна. Още презъ сжщата нощъ кралтъ заминалъ съ автомобилъ за Картегена. На следната сутринъ кралицата взела влака за Парижъ. Изтеклата нощъ тя прекарала будна съ децата си. Всички свѣтлини горѣли. Канарчета, любимитѣ птички на децата, цвърчели презъ цѣлата нощъ, уплашени отъ танцуващитѣ сѣнки на горящитѣ канделабри. Отвѣнъ бодърствувалъ народтъ.

Алкала Замора образувалъ едно временно правителство и за единъ отъ постоветѣ не допусналъ никакви дискусии. Донъ Мануель не билъ въ затвора, когато се разпредѣляли постоветѣ. Това обаче не било нужно. Най-важниятъ постъ въ Испания го очаквалъ — военното министерство. Той го поелъ. Като огромна зелена жаба той кисналъ върху синьото министерско кресло въ Дома на кортезитѣ, парламенттъ, отъ юлий до октомврий, като едвали произнесълъ една дума. Той говорилъ само за военния бюджетъ. По нито единъ другъ пунктъ не се обадилъ. Крайно спокоенъ и търпеливъ човѣкъ билъ тоя Мануель Азаня. Преди двадесетъ години той усърдно се занимавалъ любителски презъ свободнитѣ си часове съ изучаване организацията на войската, военна стратегия и тактика. Наистина комично занимание за единъ интересуващъ се отъ литературата малъкъ чиновникъ! — мислили хората. Единъ отъ приятелитѣ му го запиталъ нѣкога: „Защо се трепишъ съ тия досадни военни книги?“ — „Защото — билъ отвърналъ Азаня, — следъ двадесетъ години ще стана воененъ министъръ.“

Презъ октомврий 1931 г. кабинеттъ на Алкала Замора падна поради една сериозна криза. Като преданъ католикъ, Замора протестира енергично срещу конституционното опредѣление, което предвижда разтурянето на Йезуитския орденъ. Той подаде оставка. Така страната остана безъ шефъ на правителството. Нѣщата изглеждаха твърде безнадеждни. Тогава Азаня се повдигна отъ своето синьо кресло и си проби пътъ презъ тремоветѣ. „Азъ ще образувамъ правителство!“ — заяви той. — И той го образува въ тринадесетъ минути. Алкала Замора бѣше покаченъ върху единъ постъ съ много

почести и малко власт! Той стана председател на републиката. Азаня стана министър-председател. Алкала Замора сь своето гладко, жълто, овално лице, върху което седи единъ малкъкъ носъ, прилича забележително на костенурка. Азаня, жабата, скочи върху гърба му. И презъ следващитѣ две години той управляваше Испания.

РАЗВИХРЕНИ ИДЕАЛИСТИ

Вътрешното съдържание на това правителство на Азая, което даде пакъ надежда на либералитѣ отъ цѣлия свѣтъ, бѣше донѣкъде съмнително. Малцина отъ неговитѣ членове имаха известна опитностъ въ политиката или въ управлението. Повечето бѣха интелектуалци — професори, академици или писатели. Духовнитѣ бащи на републиката не бѣха нито политици, нито генерали, а лѣкари, подобно на д-ръ Мараньонъ, философи като Мигуель де Унамуно, есеисти като Ортега и Гасетъ. Обикновено революция се прави съ оръжие и пари. Революцията въ Испания се уповаваше върху азбуката.

Всѣка страна може добре да се оцени чрезъ нейнитѣ посланици. Посланицитѣ на нова Испания представляваха твърде пѣстроцвѣтна сбирка. Представете си, че президентътъ Рузвелтъ изпрати Мънкънъ, Жптонъ Синклеръ и Синклеръ Луисъ за посланици въ Лондонъ, Парижъ и Берлинъ. Или пъкъ, че английското правителство довѣри най-важнитѣ дипломатически постове на Уелсъ, Хъкслей или Ноелъ Коуардъ. Моля, така постъпиха испанцитѣ. Въ Женева отиде Салвадоръ де Мадариага, професоръ и бившъ журналистъ. Въ Лондонъ се яви единъ отличенъ писателъ на романи Рамонъ Перезъ де Айала. Германцитѣ получиха единъ лѣвъ социалистъ и интелектуалець, Луисъ Араквистайнъ. Хулио Алварезъ дель Вахо, който до диктатурата на Примо де Ривера бѣше кореспондентъ на „Манчестеръ Гардианъ“, отиде въ Мексико, поетътъ Габриелъ Аламоръ — въ Римъ, а Рикардо Баеза, който преведе „Outline of History“ отъ Х. Г. Уелсъ на испански езикъ, замина за Чили.

Като пълноправни представители на нова Испания бѣха застъпени, разбира се, и нѣколко работници депутати. Напримѣръ: донъ Франциско Ларго Кабалеро, най-видниятъ социалистически членъ на кабинета, по професия бояджия. За него се дрънкатъ много вицове. Въ първитѣ дни на кабинета той билъ поканенъ на нѣкакъвъ тържественъ банкетъ. „Ахъ, сеньоръ Кабалеро, бихъ се обзаложила, че никога не сте виждали такава кжща отвжтре!“ изчуруликала домакинята. „Мадамъ, — поклонилъ се Кабалеро, — познавамъ тая

кжца като джоба на жилетката си. Преди петъ години азъ бѣлосвахъ тукъ потона!“

Единъ твърде известенъ политикъ отъ старата гвардия, Мелкуядесъ Алваресъ, билъ заприказванъ въ кортезитѣ. „Ало, — извикалъ единъ отъ новитѣ депутати, — добре дошли въ парламента! Нима не ме познавате? Азъ съмъ носачътъ, който преди две години въ Севиля пренесе куфаритѣ ви отъ гарата до хотела!“ Единъ народенъ представителъ, портиеръ на голѣмъ жилищенъ блокъ, получи много важенъ правителственъ постъ. Другъ изпита желание на 33-годишна възраст да тръгне на училище. Всичко това илюстрира една твърде важна точка: липса на хора.

Новото правителство написа, черно на бѣло, програмата на републиканска Испания. Най-напредъ се състави една конституция. Това не бѣше новостъ. Опититѣ да се направи Испания конституционна страна се простиратъ върху цѣлъ вѣкъ. Направи се грѣшка: младата република плащаше голѣма данъ на теорията, тя прахоса много усилия да уточни писмено своитѣ стремежи, а забрави да съпостави тия си стремежи съ конкретната действителностъ.

Въ всѣки случай новата конституция бѣше единъ бележитъ документъ, пропитъ съ чистия, здравъ духъ на Жанъ-Жакъ Русо и Томасъ Джеферсонъ. Тя отне държавната принадлежностъ на религията, отдѣли църквата отъ държавата. Тя направи Испания „Република на работницитѣ отъ всички класи“. Тя обеща на работницитѣ участие въ управлението, въ ръководството и въ печалбитѣ на всички предприятия. Тя премахна отрицателнитѣ последици отъ безбрачните раждания, направи основното образование задължително и даде — въ Испания! — изборни права на женитѣ. Тя позволи развода по взаимното съгласие на дветѣ страни или по важни причини една година следъ брака. Тя бѣше първата държавна конституция, въ която се подчертаваше авторитетътъ на Обществото на народитѣ. По силата на това Испания си забраняваше да обявява война, освенъ когато Обществото на народитѣ би дало своето одобрение.

И това, което трѣбваше да се очаква, се случи: новата конституция не функционираше. Правителството бѣше така заето съ изработването на красиви фрази, че пренебрегна практическата политика. Неговитѣ неприятели придобиха надмощие, защото Азаня

като искрeнъ либералъ, вѣрваше въ правото, осигуряващо свободата на словото и го позволи на тия, които искаха неговото унищожаване. Поради това той бѣше закаранъ на глуха линия и бламиранъ въ кортежитѣ. Реакцията го победи, защото и той, подобно на Ваймарската република въ Германия, пропусна да се защити срещу враговетѣ си. Той вѣрваше, че ще може да преобрази изъ основа общественитѣ слоеве безъ революция. Той се излъга.

РЕАКЦИЯТА

Републиката знаеше, че монархията е почивала върху три подпори: дворянството, войската и църквата. Тя се насочи и срещу тритѣ, но не достатъчно енергично. Тя се насочи само толкова, колкото да разпали реакционния бѣсъ. Отъ това може да се извади поука, че въ страна като Испания — подобно на Русия — революцията може да се наложи не само следъ като пресѣче привилегиитѣ на притежаващитѣ класи, но и следъ като ги изкорени. И още: че революцията загубва своя смисълъ, ако не изравни съ земята цѣлия строежъ на съсловното общество.

Републиката поиска да обезвреди дворянството, като премахне красивитѣ му титли. Благоухаещитѣ и медно-сладки имена, като: „Херцогиня на красивия боръ“, или пъкъ „Маркизь на тихия заливъ“, изчезнаха. Тѣхнитѣ притежатели обаче останаха. Херцогъ Алба, чийто титли въ официозитѣ се набираха върху двадесетъ и шестъ реда, и то съ дребенъ шрифтъ, бѣше деградиранъ до степенъта на обикновенъ „сеньоръ“. Впрочемъ, херцогъ Алба никакъ не пострада лично отъ това. Единъ огроменъ планъ за аграрната реформа бѣше съставенъ — на теория. Всички крупни земевладения на испанскитѣ грандове бѣха отнети безъ обезщетение — на хартия.

По отношение на църквата, Азаня искаше да я обезправи. Той ѝ отне само толкова власт и привилегии, за да я направи свой вѣченъ и безмилостенъ врагъ. Въ испанската история нѣма нищо по-рѣзко отъ закона на Азаня върху религиознитѣ ордени отъ юний 1933 г. Той отдѣли църквата отъ държавата, национализира църковнитѣ имуществва, възлизащи на стотици милиони английски лири, разтури Йезуитския орденъ. Забрани на духовницитѣ всички приходоносни занятия и учебното дѣло. Въ две години обаче църквата успѣ отново да заеме своята мощна позиция въ испанския животъ. Днесъ въ Испания йезуититѣ оказватъ влияние върху всичко — върху индустрията, върху корабоплаването, върху съобщителнитѣ концерни и банкитѣ.

Все пакъ смѣтката на Азаня може да се завѣри съ редица положителни подобрения. Преди всичко той изнесе напредъ Испания

чрезъ една огромна, амбициозна образователна програма. Страната брой 25 на сто неграмотни — това е най-големият процентъ въ Западна Европа. Неговиятъ министъръ на просвѣтата, Фернандо де лосъ Риосъ, пръсна изъ цѣлата страна надъ десетъ хиляди училища. Следъ това Азаня опита една реформа за войската, при която изпрати въ запаса десетъ хиляди офицери — хора, за които отъ поколѣния Испания бѣше плячка на тѣхнитѣ разбойнически инстинкти. Следъ това той разреши горе-долу каталонския въпросъ, който отъ половинъ вѣкъ бѣше болното дете на испанската политика.

Презъ есента на 1933 г. Азаня бѣше принуденъ да подаде оставка поради аферата Каза Виеха, и реакцията отново пое властта. Единъ политически дезертъоръ по име Алехандро Леру стана неинъ водачъ. Той дължеше своята енергичность на единъ заслѣпенъ доктринеръ, младиятъ католикъ Жиль Роблесъ. Тѣ жонглираха съ позициитѣ си въ много коалиции, отидоха и съ дворянството и съ банкитѣ, като имаха непрекъснато задъ себе си църквата. Въ началото Леру, привидно все още републиканецъ, а на това отгоре и протестантъ и масонъ, пое властта, за да премахне антикатолическата окраска на революцията. Следъ това той се видѣ принуденъ да приеме въ правителството представители на С. Е. Д. А. (Федерация на дѣснитѣ автономни партии). Тѣ бѣха водени отъ Жиль Роблесъ.

Крайно амбициозниятъ Леру бѣше напусналъ правителството Азаня, защото не искаше да участвува въ кабинетъ съ социалисти. Той интригуваше противъ Азаня още отъ самото начало, но винаги подъ маската на старъ „истински“ републиканецъ. Политическиятъ му инстинктъ се прояви твърде здраво. Докато съ уста възхваляваше революцията, той правѣше реверанси на стара Испания. И пѣше като сирена: „Никакъвъ радикализъм!“ — при все че бѣше лидеръ на една „радикална“ партия. Аграрна реформа? — Разбира се, но при следващото поколѣние. Свѣтска държава? — Разбира се, но съ пълно уважение къмъ католическата традиция и духовническото достойнство. Каталонска автономия? — Безсъмнено, но не тѣй основно, както Азаня е възнамѣрявалъ. Военни реформи? — Естествено, но въ умѣренъ размѣръ.

Контрареволюцията на Леру и Жиль Роблесъ причини една малка гражданска война. Въ всѣки случай при провалянето на републиката бѣше пролѣта повече кръвъ, отколкото при нейното

създаване отъ Азаня и неговитѣ приятели. Фактически Азаня не носи отговорност нито за една капка кръвъ. При междуособицата презъ октомврий 1934 г., особено въ Астурия, кждето мароканскитѣ войски безмилостно изсѣкоха едно работническо правителство, бѣха избити къмъ 1400 души, отъ които повече отъ хилядо цивилни, три хиляди бѣха ранени и надъ хиляда кжци разрушени. Ужаситѣ на това въстание не намѣриха отзвукъ въ европейския печатъ, поради новинитѣ около убийството на кралъ Александъръ Югославски и френския министъръ Барту въ Марсилия. Това трагично събитие бѣше отъ голѣмо значение, но не можа да предизвика заслуженото внимание.

Прочее, Испания бѣше подчинена на терора на реакционери, а Астурия кърваво смазана. Къмъ края на 1935 г. около 25.000 социалисти и републиканци (при все че теоретично Испания все още минаваше за република) очакваха изъ затворитѣ да бждатъ изведени предъ сждилищата. Изглеждаше, че така ще загине Русо-Джеферсоновата революция. Всжщностъ обаче само така изглеждаше. Тя не бѣше умрѣла. Когато се занизаха редица мжчителни скандали, реакцията се видѣ принудена да обяви нови избори въ страната. Презъ това време лѣвицата бѣше успѣла да се организира, доколкото това ѝ бѣше възможно, и тръгна къмъ урнитѣ съ една народофронтowska програма. Това бѣше презъ февруарий 1936 г. Лѣвицата постигна повсемѣстенъ успѣхъ. Властта бѣше заета отъ единъ умѣренъ републикански кабинетъ, подкрепенъ отъ лѣвитѣ и Азаня, който отново бѣше станалъ министъръ-председателъ и бѣше провъзгласенъ за председателъ на републиката. Като изключимъ политиката, рѣдко единъ и сжщъ човѣкъ, въ една и сжща областъ, може да има сжщия шансъ два пжти.

Отъ февруарий до юлий правителството съ мжка удържаше положението. Страната пшкеше отъ безредици. Генералъ Франко подготвяше своя превратъ, и реакцията, която събираше всичкитѣ си сили, се постави на негово разположение, за да може той да нанесе решителния ударъ. Лѣвицата грабна оржжието. Въ Испания избухна гражданска война, една истинска гражданска война отъ такъвъ видъ, какъвто Европа не бѣше виждала следъ руската гражданска война отъ 1919 г.

ЗЕЛЕНОБЛЕДИЯТЪ НЕПОДКУПНИКЪ

Като шестима отъ своето правителство, Азаня е масонъ. Това допринесе твърде много за неговото първо падане. Както въ Франция, така и въ Испания, масонството винаги е играло голѣма роля въ политиката. Картината нѣма да се опрости, ако набърже се каже, че истинскиятъ мотивъ на революцията е пропастьта, която раздѣля католицизма отъ масонството. Тая пропасть е зигзаговидна. Леру, масонътъ, и Жиль Роблесъ, йезуитътъ, сж съюзници. Неоспоримо е обаче, че въ първитѣ дни на републиката католическата реакция успѣшно използваше масонския етикетъ, за да дискредитира новото правителство.

Мануелъ Азаня е роденъ презъ 1880 г. въ Алкала де Хенаресъ, родното мѣсто на Сервантесъ. Той завършилъ съответнитѣ училища и отишълъ да студентствува въ Парижъ. И да не бѣ станалъ министъръ-председателъ, той би билъ твърде известенъ и като писателъ, ако интелектуалцитѣ въ чужбина биха знаели испански езикъ. Той пише непрекъснато есета, пиеси, новели. Една отъ главнитѣ му творби, която му е най-близу до сърдцето, е преводътъ на „Bible in Spain“ отъ Джорджъ Бъроу на испански езикъ. Той е страстенъ познавачъ на всичко, което е испанско или което засѣга Испания.

Никой не познава добре Азаня. Може би това е причината така много да се брътви за него, тъй като Испания не търпи никакви частни апартаменти въ живота на своитѣ известни хора. Срегнахъ се съ хора, които го познаватъ отъ двадесетъ години. Тѣ казватъ: „Ахъ, познавамъ донъ Мануелъ отъ дете и все пакъ никакъ не го познавамъ.“ Той е навъсенъ, саможивъ, интелектуалецъ, суровъ и сложенъ. Ако Азаня би билъ човѣкъ като Кемалъ Ататюркъ, то той би създалъ една истинска република. А сходството между предреволюционна Турция и предреволюционна Испания е изумително.

ДОНЪ АЛЕ

Донъ Алехандро Леру, относително твърде непознатъ вънъ отъ Испания, е единъ отъ най-упорититѣ фанатици въ съвременна Европа. Нѣщо авантюристично, нѣщо чудаческо се намира въ всичко, което го обкръжава. Наричатъ го „каудило“, т.е. шефъ. Роденъ е презъ 1863 г. въ Ла Рамбла, село при Кордова. Баща му е билъ воененъ ветеринаренъ лѣкаръ, баща на десетъ деца, чиито имена започвали все съ „А“ — Артуро, Алфредо, Алберто, Армандо, Адриана, Аурелио, Амелия, Амадоръ и още единъ Армандо на мѣстото на първия, който починалъ. Семейството произхожда отъ Тарасконъ. И младинитѣ на Алехандро напомнятъ действително младинитѣ на Тартаренъ.

Семейството Леру водило оскъдния, чергарски животъ на младшитѣ офицери. Младиятъ Алехандро последвалъ баща си въ войската, но скоро подалъ оставка. Започналъ да продава кожени издѣлия, написалъ една готварска книга, станалъ крупие въ нѣкакъвъ комарджийски вертепъ, а следъ това и охрана пакъ тамъ. Назначили го въ републиканския вестникъ „Елъ Паисъ“ за телохранителъ-секретаръ на собственика и участвувалъ за негова смѣтка въ шестъ дуела. Прѣсналъ се слухътъ, че е доставенъ отъ Франция като професионаленъ дуелистъ и тъй като единъ отъ дуелитѣ му се превърналъ въ много по-сериозна история, отколкото това било обичайно, внезапно изчезналъ и се озовалъ въ Южна Америка.

Завърналъ се въ Испания, той се установява въ Барселона като републикански агитаторъ, издателъ на вестникъ и площаденъ ораторъ. Между каталонскитѣ работници спечелилъ голѣмо име. Нарекли го „Императорътъ на Паралело“, най-пѣстриятъ кварталъ на Барселона, нѣщо като Монмартръ. Той носилъ фантастични дрехи, чернитѣ му мустаци били изумително дълги и завити, две широки ивици, червена и жълта, националнитѣ цвѣтове, украсявали шапката му. Той издалъ единъ знаменитъ манифестъ, който започвалъ съ думитѣ: „Въстанете, въстанете! Младитѣ варвари отъ наши дни въставатъ срещу всичко, защото нѣма нищо добро. Да въстанемъ срещу всѣки, защото никой не е справедливъ. Изхвърлете презъ борда тази тягостна и упадъчна

цивилизация, разрушете нейнитѣ храмове, унищожете нейнитѣ божества!...“ Дълго време Леру е изглеждалъ почти като анархистъ.

Суетенъ, разпаленъ, грандоманъ, волнодумецъ, той проявява изумително ораторско дарование. Говорилъ звучно, пронизително, мрачно. Една възбудена тълпа нападнала нѣкога редакционнитѣ помѣщения на неговия вестникъ „Ла Публисидадъ“ въ Барселона. „Къде е Леру? Вънъ! Да излѣзе!“ — ревъли хората. И каудило излѣзълъ на балкона, съ разтворена синя риза и космати гърди. „Тукъ съмъ, — извикалъ той. — Какво има?“

Случайно той билъ въ Парижъ презъ 1914 г., когато първиятъ германски самолетъ прелетѣлъ града. Той скочилъ. Посочилъ съ бастуна си птицата и извикалъ: „Французи!“ Гоститѣ отъ терасата на кафенето гледали съ почуда на чужденеца съ застрашителния гласъ и огромнитѣ мустаци. „Французи! — прогърмѣлъ Леру пакъ, — не се плашете, защото азъ съмъ тукъ, азъ, Алехандро Леру!“

Марселино Доминго, единъ отъ основателитѣ на радикалъ-социалистическата партия и неговъ другаръ отъ много години, го обвини, че е предалъ на полицията другитѣ републикански водачи при твърде подранилата революция отъ 1917 г. Мигуель де Унамуно, голѣмиятъ баскийски философъ, твърде сардонично изтъкна, че Леру продължава да е републиканецъ само за това, за да накара всѣки другъ да се откаже отъ републиканството. „Въ това човѣшко тѣло, — писалъ единъ отъ нѣкогашнитѣ му колеги журналисти, — сж се съединили седемтѣ смъртни грѣха!“

Разказватъ, че въ първитѣ дни на републиката единъ гражданинъ, като попълвалъ доброволческия формуляръ, написалъ подъ рубриката „предишенъ животъ“: „Нито престѣпникъ, нито леруксистъ“. Най-близкитѣ му съюзници Иглезиасъ и милионерътъ Хуанъ Маркъ бѣха изключени отъ кортезитѣ, защото били „морално непоносими“ за това тѣло. Никой отъ колегитѣ му не се е довѣрявалъ на Леру презъ първитѣ дни на републиката, но неговата организация бѣше така силна, че трѣбваше да ѝ се дадатъ постове. Общо четири на десетъ леруксисти сж били презъ различни времена отъ 1931 г. насамъ министри въ кабинетитѣ на Испания.

Въ знаменития манифестъ отъ младитѣ му години Леру писалъ: „Ето ги: традиция, рутина, придобити права, реакция, клерикализъмъ. Черната ржка, централизъмъ — безсмислениятъ багажъ на партиитѣ и

програмитѣ, измислени отъ лентяйскитѣ глави въ бъркотията отъ религиозни догми и политическа тирания.“ Тия сж факторитѣ на испанския животъ, които донъ Але се е хвалилъ, че ще изкорени. А тѣ именно сж факторитѣ, които той днесъ застъпва.

ЖИЛЪ РОБЛЕСЪ

Тоя младъ човѣкъ — роденъ презъ 1901 г. — е направенъ отъ по-здравъ материалъ въ сравнение съ стария, изхабенъ Леру. Хозе Мария Жилъ Роблесъ е синъ на университетски професоръ отъ Саламанка. Шестгодишенъ, той постъпилъ въ йезуитско училище. Държанието му тамъ било образцово. На небивалата възраст отъ само 23 години той билъ назначенъ за професоръ по публично право въ университета Ла Лагуна на Канарскитѣ острови. Той обаче се отказалъ отъ назначението, защото решилъ да стане журналистъ въ Мадридъ.

Подобно на баща си, той е преданъ католикъ и реакционеръ. Неговата характерна черта е нѣщо твърде необикновено за испанцитѣ: той е енергиченъ. Той бива назначенъ при голѣмия йезуитски вестникъ „Ель дебате“ и когато издателятъ вижда, че тоя младъ човѣкъ има бждеще, изпраща го въ странство, за да се обучи. Жилъ Роблесъ проучва католическитѣ организации въ Франция, Белгия, Германия и Австрия. Следвалъ журналистика въ Съединенитѣ щати и работилъ нѣколко седмици въ редакцията на „Ню-Йоркъ Таймсъ“. Следъ това се завърналъ въ Испания, оженилъ се за дъщеря на благородникъ — земевладѣлецъ и се отдалъ на политика.

Жилъ Роблесъ бѣше избранъ за депутатъ въ кортезитѣ отъ Саламанка, кждето и той като баща си стана професоръ въ университета и още съ първата си речъ се изтъкна като водачъ на реакцията. На неговата партия бѣше оспорено правото на депутатскитѣ мѣста въ камарата. Жилъ Роблесъ се противопостави: „Ако това наистина е революция и всички закони сж премахнати, то вие имате право да ни отнемете мѣстата, но ако вие уважавате законитѣ, както твърдите, то вие ще трѣбва да признаете нашитѣ мѣста за действителни. Ако вие ни отнемете правото тукъ да седимъ, то вашата революция не може да претендира за демокрация и легалностъ.“ Така той постави противницитѣ си на тѣсно. Жилъ Роблесъ не бѣше изхвърленъ отъ плахитѣ социалисти. Следъ това той използва толерантността на републиката, за да образува фронта на опозицията.

Той и неговитѣ хора напуснаха камарата, когато бѣше прокаранъ законътъ за разтурянето на йезуитския орденъ. Отъ тоя моментъ тѣ си поставиха открито целта да унищожатъ правителството. „Републиката е като шарката. Прекарали ли сме я вече, ще бждемъ още по-здрави“ — каза той и призна въ кортезитѣ, че е искалъ да влѣзе въ кабинета на Леру презъ 1934 г. съ пълното съзнание, че по тоя начинъ ще може да предизвика въоръженото въстание. Съ това той отчасти е отговоренъ за избухването на гражданската война.

Като повечето испанци, Жиль Роблесъ има разпуснато лице, почти зелено по цвѣтъ. Той е дебелъ. Липсата на вежди и мигли го правятъ да изглежда като яйце. Ржцетѣ му сж малки, меки и нѣжни. Макарь и блестящъ ораторъ, липсва му градация: той не трогва, сѣе злоба, вмѣсто възторгъ. Повечето му събрания се устройватъ въ полумракъ. Тоя обичай много се цени въ Испания, кждето йезуититѣ сж наложили своя отпечатъкъ върху народния характеръ. Тамъ откровеността се третира като неизвинима наивностъ. Жиль Роблесъ е крайно амбициозенъ. Въ политическо отношение той е много опасенъ човѣкъ, който непрекъснато дебне.

Когато избухна гражданската война, Жиль Роблесъ отлетѣ въ Португалия. Ако спечели реакцията, той ще се завърне.

ВЛЪВО

Пролетарската ситуация въ Испания е най-комплицираната въ цѣлия свѣтъ. Затова испанската гражданска война въ много отношения е трудна за разбиране. Всѣкога Испания е била червеникава, а не червена въ марксистския смисълъ на думата. Мизерствуващото селско население въ Андалузия и въ Естремадура, индустриалниятъ пролетариатъ на баскийскитѣ брѣгове и Каталания сж, както и винаги сж били отъ времето на Бакунина, плодородно поле за радикализма. При Азаня проникването въ страната на лѣви идеи бѣше не само позволено, но и поощрявано. Резултатътъ бѣше „Фронте популаръ“ — Народниятъ фронтъ.

Преди всичко трѣбва да се знае, че „лѣвитѣ“, макаръ и да не обхващатъ всички републиканци, дойдоха на властъ напълно легално съ бюлетина въ ржка и образуваха правителство, въ което не участваха социалисти и комунисти.

Второ, не трѣбва да се пропуска, че отъ всички европейски страни само въ Испания синдикализмътъ представлява значителна сила. Испанското работническо движение е раздѣлено отъ поколѣния почти поравно между социалистическитѣ и синдикалистическитѣ организации. Социалиститѣ съ своя U. G. T. (Главенъ съюзъ на работницитѣ) сж най-силни въ Мадридъ. Синдикалитѣ съ S. N. T. (Национална конфедерация на труда) процѣвтватъ преди всичко най-добре въ Барселона, по каталонскитѣ брѣгове и въ Андалузия. Първитѣ си корени синдикализмътъ пусна въ Испания презъ 1872 г., когато Бакунинъ и Марксъ сж се раздѣлили по въпроса за анархизма. Каталонскитѣ синдикалисти, които въ продължение на години отчаяно презираха социалиститѣ — а това се разрази като много важна компликация — сж отчасти ржководени отъ F. A. I. (Иберийска анархистическа федерация) — голѣма анархистическа организация.

Синдикалитѣ, странни момчета, винаги сж се държали нарочно далечъ отъ политиката. Тѣ сж „аполитични“. До неотдавна се отказваха да гласуватъ въ изборитѣ. Тѣхнитѣ анархистични приятели бѣха постояненъ изворъ на беди, защото теоретично въобще тѣ не

върваха във никаква форма на управление и се надъваха отъ всѣки хаосъ да извличатъ полза. Въ добритѣ стари времена бѣше обично срѣдство на дѣснитѣ да подкупватъ анархисти или синдикалисти, които да предизвикватъ безредици, та да иматъ основание да предприематъ най-строги мѣрки срещу редовнитѣ неприятели, каквито имъ бѣха социалиститѣ. За анархиститѣ, на които всѣко безредие се харесва, бѣше напълно безразлично, отгдето идатъ паритѣ. Неотдавна обаче това се промѣни. Синдикалиститѣ видѣха какъ нараства фашизмътъ въ Испания, а не искаха да му даватъ никакви шансове. Прочее, тѣ бѣха готови да тръгнатъ съ умѣрената лѣвица. За пръвъ пѣтъ въ историята тѣ гласуваха: — презъ февруарий 1936 г. за Народния фронтъ. Участието на синдикалиститѣ въ изборитѣ съществено подкрепи победата на лѣвитѣ. Азаня и неговото правителство обаче застанаха смутени предъ необходимостта да дадатъ нѣкаква награда на синдикалиститѣ и да ги държатъ подъ юзда.

Тукъ трѣбва да си спомнимъ и единъ трети пунктъ: голѣмата социалистическа партия бѣше раздробена.

Едното крило подъ водачеството на Ларго Кабалеро, оня старъ синдикаленъ водачъ, който презъ августъ 1936 г. стана министъръ-председателъ, тръгна стремглаво налѣво, далечъ по-налѣво дори отъ комуниститѣ. По време на испанскитѣ избори се пусна шеговитата парола: „Гласувайте за комуниститѣ, за да избѣгнемъ социализма!“ Кабалеро не одобряваше умѣрената политика на Москва въ момента. Той искаше да направи отъ Испания една революционна работническа република и до избухването на гражданската война бѣше на пѣтъ да я създаде. Мнозина намираха, че Кабалеро е твърде старъ за ролята, която бѣше поелъ — той бѣше вече 67-годишенъ — но повечето млади социалисти го следваха съ слѣпо въодушевление. Бѣха го обвинявали, че е доктринаренъ, но презъ юлскитѣ сражения той пое активното командуване на едно отдѣление работническа милиция.

Другото крило, водено отъ бившия министъръ на финанситѣ Инделасио Прието, е умѣрено. Прието се бѣше отказалъ отъ всѣкакво участие въ правителствата на Кабалеро и Квироса, при все че ги подкрепяше. Прието се стремѣше да създаде активно сътрудничество. Той бѣ богатъ вестникоиздателъ отъ Баския, но независимо отъ това бѣ убеденъ умѣренъ марксистъ. До гражданската война неговитѣ врагове казваха, че живѣе съ амбицията да стане министъръ-председателъ въ

единъ коалиционенъ кабинетъ, като „фашистъ на лѣвитѣ“. Социалистическата партия трѣбваше да свика конгресъ, за да разгледа конфликта между Прието и Кабалеро, да го изглади, ако това би било възможно. Войната обаче избухна, и конгресътъ бѣше отложенъ. Повечето социалисти отидоха съ готовностъ въ строя на народната войска и се сражаваха рамо до рамо, независимо отъ теоретичнитѣ различия на своитѣ водачи.

Най-после и комуниститѣ тамъ сж сжщо така раздѣлени на две крила. Ортодоксалното сталиново направление е по-силно, но троцкиститѣ въ Испания сж по-активни, отколкото въ която и да било друга европейска страна, може би съ изключение само на Гърция. Изобщо до образуването на Единния фронтъ комунизмътъ бѣше факторъ съ ограничено значение всрѣдъ испанския пролетариатъ. Синдикалиститѣ и социалиститѣ бѣха обрели стафидитѣ отъ радикалския козунакъ и за комуниститѣ бѣха останали само трохички.

ИЗБУХВАНЕТО

През сръдната на юлий единъ виденъ лѣвъ офицеръ, поручикъ Кастило отъ полицейския щурмови отрядъ, бѣше убитъ отъ фашисти. (Самъ той бѣше обвиненъ, че при потушаването на безредици въ Мадридъ преди единъ месецъ билъ разстрелялъ единъ фашистъ.) Следъ това сенъоръ Калво Сотело, виденъ реакционеръ и монархистъ, бившъ министъръ отъ времето на Примо де Ривера, смѣтанъ за бждещъ водачъ на обединенитѣ дѣсни, бѣше убитъ отъ другаритѣ на Кастило. Правителството хвърли убийцитѣ въ затвора и обеща да ги изправи предъ сжда, но бѣше вече късно. Дветѣ убийства създадоха едно готово въ всѣки моментъ да експлодира революционно положение. Като два пламъка тѣ подпалиха Испания.

Генералъ Франко въ Мароко очевидно бѣше подготвилъ своя превратъ твърде грижливо и въ широкъ размахъ. Въ по-голѣмата си часть войската (преди всичко офицеритѣ) тръгнаха съ метежницитѣ. Флотътъ остана вѣренъ на правителството, а въздушнитѣ войски, както и гражданската гвардия, се раздѣлиха между двата лагера. Лѣвицата набърже създаде една народна милиция. Отначало блокадата на правителственитѣ войски възпрепятствуваше генералъ Франко да прекара войски по Гибралтарското шосе. Когато съ помощта на италиански самолети той разби тая блокада, положението на правителството се влоши. Всичко водѣше къмъ една продължителна кървава борба. Описанията за ужасни жестокости започнаха да се появяватъ по вестницитѣ изъ цѣлия свѣтъ.

Отначало бѣше трудно да се следи развитието на военнитѣ действия, защото тѣ не се намираха по линията на единъ нормаленъ фронтъ. Въмѣсто фронтове имаше бойни петна. Едно петно правителствени войски тукъ, едно петно метежници тамъ. Често пжти се поддържаше само слаба връзка между различнитѣ групи. Метежницитѣ завзеха брѣговетѣ около Гибралтаръ, Севила, Толедо, Сарагоса и Бургосъ; следъ това, презъ августъ тѣ взеха още Ирунъ и Санъ-Себастьянъ. Следъ обсада отъ нѣколко седмици и опитъ да бжде разрушенъ чрезъ взривъ, Алказаръ, който се отбраняваше отъ

метежници, бѣше освободенъ отъ гарнизона на Толедо. Въ началото на ноемврий метежниците бѣха вече образували обрѣчъ около Мадридъ и падането на столицата изглеждаше неминуемо. Въ Каталония обаче правителственитѣ войски бѣха по-силни отъ всѣкога.

Употрѣбата на марокански части отъ генералъ Франко приличаше на плоскъ вицъ въ Свѣтовната история. Дълго време се вѣрваше, че изходътъ на войната зависи отъ това, колко мароканци ще бждатъ прекарани съ самолети отъ Мароко въ Севила и Бургосъ и доколко тѣ ще се окажатъ предани. Така Испания, която тѣй често е била нападана въ Мароко, видѣ мароканцитѣ на своя земя. Каква странна комедия бѣха тия чернокожи войски! Абдъ ель Кримъ, водачъ на кабилитѣ отъ Рифа, който до 1921 г. се биеше срещу Испания и живѣе като заточеникъ въ Мадагаскаръ, навѣрно е гледалъ съ огорчение на превратноститѣ, които носи историята.

Лѣво срещу дѣсно, бедниятъ срещу богатия, работникътъ срещу войника, мирянинътъ срещу църквата, републиканецътъ срещу монархиста, безимотнитѣ срещу дворянитѣ — земевладѣлци, демократи срещу фашисти — всичкитѣ тия противоположности играеха своята роля въ испанската гражданска война. Тѣ обаче не бѣха присъщи само на Испания. Тая война, преди края на втората седмица, се превърна въ парливъ общоевропейски въпросъ. Символично казано, Испания прескочи Пиринеитѣ. Борбата между лѣвитѣ и дѣснитѣ въ Испания можеше много лесно да се разрази по цѣла Европа. И когато изпъкна и въпросътъ за интервенцията, по цѣла Европа премина трепетъ.

Фашистскитѣ държави Германия и Италия не криеха своитѣ симпатии къмъ метежниците. Тѣ не се задоволиха само съ симпатиитѣ си. Къмъ срѣдата на септемврий мѣродавни авторитети преценяваха, че въ Испания се сражаватъ за Франко и за метежниците къмъ 160 германски и италиански самолети съ пилоти. Цѣлъ потокъ оръжие и муниции се понесе къмъ метежниците открито отъ Германия и Италия. Сжщо и отъ Португалия, която отбѣгваше да се присъедини къмъ политиката на невмѣшателство на другитѣ държави. Португалскиятъ диктаторъ Салазаръ знаеше много добре, че победата на правителството въ Испания означава собственото му проваляне.

Испания бѣ раздѣлена отъ лѣвитѣ и дѣснитѣ. Сжщото бѣ и въ цѣла Европа. Когато стана ясно, че Германия и Италия ще спечелятъ

войната за Франко, правителството погледна съ огорчение към лѣвитѣ страни, към Франция и Русия, които се ограничаваха само въ моралната подкрепа. Не е нужно да се търсят причинитѣ надалечъ. Англия застана върху плоскостъта на абсолютното невмѣшателство, и Блумъ, безъ английска помощъ, не смѣеше да мръдне. Англичанитѣ се опасяваха, че всѣка интервенция ще се разрази въ голѣма общоевропейска война. Следъ сериозни настоявания успѣха да скърпятъ единъ пактъ за невмѣшателството, но той не бѣше реаленъ (поне въ началото), и протаканията бѣха само въ полза на метежницитѣ.

И другъ факторъ прѣчеше на правителството: липсата на дисциплина всрѣдъ анархиститѣ и синдикалиститѣ. По силата на своитѣ теории, тѣ не само че се опитваха да се сражаватъ безъ офицери (което означаваше липса на каквато и да е бойна форма и представляваше само безсмислено участие въ огъня), но въобще избѣгваха да се сражаватъ. Социалиститѣ и комуниститѣ отидоха на фронта, анархиститѣ останаха по домоветѣ си и започнаха да прочистватъ мѣстнитѣ си врагове. Презъ първия периодъ на войната въ Мадридъ и Барселона се наложи режимъ на тероръ. Народни сждилища упражняваха сурово сждопроизводство. Следъ падането на Ирунъ правителството се преустрои: Кабалеро стана министъръ-председателъ и се опита да улови анархиститѣ за ушитѣ. Най-новиятъ кабинетъ, който се създаде следъ унищожаването столицата на Баския — Гвериниса, отъ германски самолети, се води отъ д-ръ Негринъ, който се смѣта за умѣренъ социалистъ отъ крилото на Прието.

Ако метежницитѣ спечелятъ, последицитѣ отъ гражданската война ще бждатъ отъ изключително значение. Отъ поколѣния испанската политика се е ограничавала задъ Пиринеитѣ. Една фашистска Испания би промѣнила това. Ако една фашистска Испания и една фашистска Германия станатъ военни съюзници, — а това ще рече, че Франко е „предложилъ“ на германцитѣ морски бази въ Цеута или на Балеаритѣ срещу полученото оржжие, — то положението на демократична Франция значително ще пострада. Само единъ погледъ върху картата посочва, че новото положение ще промѣни изъ основа политическото равновесие на Европа. Отъ осемнадесетъ години линията западъ — изтокъ, т.е. Франция — Германия — Полша — Русия изглежда гарантирана, но ако поставимъ Испания въ тоя линия

предъ Франция, и то една войнствена фашистка Испания — всичко ще се промѣни. Освенъ това единъ фашистки превратъ въ Франция би билъ резултатъ отъ победата на реакцията въ Испания.

Накрая фашистка Испания би серьезно промѣнила стратегическото положение на Англия и Италия въ Срѣдиземно море.

XII. МУСОЛИНИ

„Отъ живота си ще направя майсторска творба!“

Бенито Мусолини

*„Азъ съмъ отъ горе до долу италианецъ.
Азъ вървамъ въ призванието на латинцитъ.“*

Бенито Мусолини

Бенито Мусолини, дръзъкъ и импониращъ, синъ на ковачъ, създателят на съвременна Италия и виновникът за Абисинската война, е роденъ на 29 юлий 1883 г. въ Довиа ди Предапио, село въ Романя. Неговото поприще представлява странно преплитане отъ ренегатство, подтисничество и гениалностъ съ съвременната история.

Освенъ бедността, другитѣ обичайни предпоставки липсватъ. Баща му билъ революционенъ социалистъ, смѣтанъ отъ селото, разбира се, за анархистъ. Въ живота на Мусолини нѣма никаква трагедия, която може да се сравни съ смъртната присъда на брата на Ленина или пъкъ съ преживѣлицитѣ на Пилсудски. Майка му, подобно майкитѣ на повечето голѣми хора, е била учителка, твърде изключителна жена, обаче, изглежда, влиянието ѝ върху Мусолини е било ограничено. Майчината любовъ никога не го е правила жертва на инфантилни комплекси, както е при Хитлеръ. Майката на Кемалъ Ататюркъ е била малтретирана отъ гърцитѣ и години следъ това турскиятъ диктаторъ наблъска гърцитѣ въ морето.

Също така не може да се открие нѣкоя изключителна лична преживѣлица, безъ която Дуче би умрѣлъ само като ковашки синъ, какъвто се е родилъ. Твърде възможно би било революцията въ Русия да не избухне, ако единъ германски генералъ не би позволилъ на Ленинъ да премине Германия въ пломбиранъ ж.п. вагонъ. Диктатурата

на Долфусъ въ Австрия, както ще видимъ, стана възможна поради това, че единъ социалистически депутатъ при едно важно гласуване въ Парламента отишълъ въ тоалета. Такива лични случки, заемащи много мѣсто въ историята, не сж играли никаква роля въ живота на Мусолини. Той самъ се е погрижилъ за своя успѣхъ. Неговата кариера е расла непрекъснато и кичесто нависоко като нѣкаква огромна зелка.

Най-сжщественото влияние върху младия Мусолини вѣроятно е имала рускинята, която е живѣла въ Швейцария като прокуденица — г-жа Анжелика Балабанова. Тя се е грижила много за него въ първитѣ му революционни дни, лѣкувала го, давала храна на тѣлото и душата му. Мусолини билъ тогава зидаръ и се запозналъ чрезъ Балабанова съ Ленинъ. Години следъ това Ленинъ укорявалъ италианскитѣ социалисти, че въ лицето на Мусолини „загубили“ най-добрия си човѣкъ.

Всѣки е арена, всѣки е резервоаръ на сили. На младини тия сили у Мусолини сж литературни и интелектуални. Жаденъ за знания, той чель Марксъ, Хегель, Макиавели, Ласалъ, Ницше, Парето, Сорелъ. Той ги поемалъ като попивателна хартия. Ницше го научилъ да мрази простия народъ, Марксъ — да го обича. Самъ той признава, че като младежъ винаги носилъ въ джеба си портретъ на Маркса.

БОМБАСТИЧЕНЪ ФУРИОЗО^[1]

Синътъ на Алесандро Мусолини (който го кръстиль по името на Бенито Хуаресъ, прочуть мексикански революционеръ, който разстреля императоръ Максимилианъ) и на Роза Малтони, селска учителка, е отрастналъ въ крайна бедность. Биль 20-годишенъ, когато за пръвъ пжтъ вкусиль кафе. Той спалъ върху купчина сѣно, вмѣсто върху легло съ пружина, и спалнята стая, която сега е превърната въ музей, изтъква своята крайна оскѣдность. Мусолини често ходи въ родното си село и въ околноститѣ му е устроиль образцово земеделско стопанство. Въ противоположность на Хитлеръ, той се грижи за своитѣ живи роднини.

При все че баща му е биль ковачъ, неговитѣ прадѣди въ всички поколѣния сж обработвали земята. На едно селско събрание презъ октомврий 1935 г. той каза: „Старитѣ хора, които, съ удоволствие се ровятъ изъ старитѣ книжа, помислиха, че ще ме зарадватъ, ако установятъ, че моитѣ прародители сж отъ благороденъ произходъ. Отвърнахъ имъ: Оставете това! Всички мои дѣди и прадѣди сж били селяни и за да нѣма никакво съмнение въ това, поставихъ върху зида на стария ни домъ една табела, която казва, че поколѣния съ името Мусолини преди мене сж обработвали земята съ своитѣ ржце.“

По настояванията на майка си Мусолини следвалъ въ едно религиозно училище, при все че баща му биль антиклерикаль. Следъ това самъ той станалъ учителъ съ месечна заплата отъ 56 лирети, докато избѣгалъ въ Швейцария на 19-годишна възраст. Тамъ той изкарвалъ хлѣба си като зидаръ и като работникъ въ шоколадена фабрика. Той често гладувалъ, и Балабанова пише, какъ задигналъ провизиитѣ на две англичанки, тръгнали на излетъ. Нощемъ той изучавалъ социализма. Когато станалъ агитаторъ, влѣзълъ въ разпавии съ полицията, която го запрѣла и интернирвала отъ единъ швейцарски кантонъ въ другъ. Общо въ Швейцария и Италия Мусолини е биль единадесетъ пжти арестуванъ. Мусолини мразѣлъ затвора. Той се отвращавалъ отъ моралния и тѣлесния тормозъ на арестуването. Веднѣжъ въ женевската полиция му взели отпечатъци

отъ пръститѣ. Оттогава той намразилъ Швейцария и споредъ нѣкои предположения не е изключено неговото лошо отношение къмъ Обществото на народитѣ отчасти да се дължи на тая обида, претърпѣна въ Женева. Естествено е и преживѣлицитѣ въ затвора да сж причина за клаустрофобията у Мусолини. Така, напримѣръ, той отказалъ да влѣзе въ Синята пещера на о-въ Капри. Така се обяснява и неговата слабостъ къмъ огромни помѣщения, какъвто е и неговиятъ кабинетъ въ Палацо Венеция, чиито размѣри сж 18 на 12 на 12 метра — навѣрно нѣщо като свръхкомпенсация за нѣкогашното запиране въ тѣсни затворнически килии.

Мусолини се завръща 21-годишенъ въ Италия и прекарва следващитѣ десетъ години като кървавочервенъ социалистъ.

Прехраната си изкарвалъ съ частни уроци и непрекъснатъ журнализъмъ. Безъ да е такъвъ голѣмъ памфлетистъ като Шоу и Троцки, той е единъ отъ най-добритѣ журналисти на нашето време. Единъ отъ раннитѣ му опити въ областта на творчеството е новелата „Приятелката на кардинала“, не отбелязала никакъвъ успѣхъ. Въпрѣки това тя е била, споредъ Френсисъ Хекстъ, „силна, рѣзка, цинична, горда и щура“ работа. Той е написалъ и животописъ на Янъ Хусъ. Презъ 1909 г. основалъ въ Форли единъ вестникъ „La lotta di classi“ (Класова борба), който го прави твърде известенъ между социалиститѣ и революционеритѣ на цѣла Италия. Презъ 1912 г. става издателъ на „Аванти“, официалниятъ социалистически всѣкидневникъ. За три месеца той утроява тиража му. Презъ това време отива въ Тренто, което тогава принадлежало на Австрия. Преживѣлицитѣ му между иредентиститѣ събуждатъ главната черта на характера му — национализма. Той е единъ отъ хората, които презъ 1914 г. организираха „Червената седмица“ — опитъ за социалистическо въстание въ Романия.

Свѣтовната война, тая необятна катастрофа, прерѣзва социалистическата му кариера. Ортодоксалнитѣ социалисти искали Италия да остане неутрална, Мусолини се обявилъ за влизане въ войната на страната на Съглашението. „За да узнаемъ какъ е станалъ войникъ, — казва д-ръ Финеръ въ своята проникновена и изчерпателна книга «Италия на Мусолини» — не е нужно да се прави нѣщо друго, освенъ да се разгледа външниятъ му видъ.“ Поради политически, националистически причини, а и поради чисто лични, отъ любовъ

къмъ авантюритѣ, Мусолини е искалъ войната. Той си подаль оставката въ „Аванти“. Социалистическата партия го изключила. Когато дотогавашнитѣ му приятели го нападали, той извикалъ съ поразително хладнокрвие: „Вие ме мразите, защото все още ме обичате!“ Нѣколко месеци следъ това той основаль вестника, който ръководи и до днесъ „Пополо д’Италия“. Послужилъ си съ френски пари. Франция много държала, Италия да бжде въвлѣчена въ войната.

Мусолини, до неотдавна антимиитаристъ, пронизително се разкрещява въ полза на оржжието: „Трѣбва да различаваме война отъ война, — казва той — както различаваме престѣпление отъ престѣпление, кръвъ отъ кръвъ... Ние не сме мумии, безжизнени мумии и не искаме да бждемъ. Ние сме мъже, здрави и силни мъже и искаме да дадемъ своя приносъ, колкото и скромень да е той, въ Свѣтовната история.“ Самъ той отива на фронта едва презъ декемврий 1916 г. и е прекараль само 38 дни въ окопитѣ, защото билъ тежко ранень отъ експлозията на единъ окопенъ мортиръ^[2]. Прекараль седемъ месеца въ лазарета. Така поне гласи официалниятъ докладъ за случката.

Следъ войната на 23 мартъ 1919 г. Мусолини създава първия боень отрядъ „Fasci di combattimento“ отъ ония свои другари преди всичко, които навремето, когато се обявява за влизане въ войната се присъединили къмъ него. Той е все още социалистъ, макаръ и не вече членъ на партията. Въ първата си програма той иска, данѣкътъ върху печалбата отъ войната да възлиза на 85 на сто. Той презираль и се отнасялъ съ пълно недовѣрие къмъ буржоазията и капиталистическата аристокрация. „Фашио“ е италианската дума за група или снопъ. Мусолини й придаде значението на „Фасцес“ отъ древния Римъ. Първитѣ фашисти се увеличаватъ отъ читателитѣ на „Пополо д’Италия“ въ Ломбардия, а вестникътъ се обособява като органъ на движението. Отначало то не е било партия, а само нѣщо като милиция. Нейната сила сж били бившитѣ войници отъ фронта, предимно „ардититѣ“ — доброволцитѣ за фронта. „Ние, които останахме живи, които се върнахме отъ фронта, — пише Мусолини — искаме за себе си правото да управляваме Италия!“

Движението се разраства бърже. Неговитѣ корени сж сжщитѣ, които изведоха и Хитлеръ въ Германия на припекъ: безработицата на войницитѣ отъ фронта, слабостта на демократическите управления,

парламентарната корупция, бързо разрастващото се национално чувство, несигурността на лѐвитѐ, свързана съ с недоволството отъ ортодоксалния международенъ социализъмъ. Когато Мусолини се засили, армията го подпомогна, точно така, както и Райхсвертѐтъ подкрепи Хитлера. Политицитѐ, които го наблюдаваха съ загриженостъ, се опитаха да прекупятъ движението. Джолити бѐше италианскиятъ Папенъ. И сѝщо като въ Германия, индустриалците побързаха да понамажатъ апарата му.

Презъ годинитѐ 1920 и 1921 работнически безредици разтърсваха Италия. Работницитѐ се бунтуваха срещу нестабилнитѐ заплати и непоносимите условия на животъ. Изглежда, че отначало Мусолини е подкрепилъ „Завземането на фабриките“, когато 600.000 работници въ индустриалния северъ се опитаха да обсебятъ срѐдствата на производството. Завземането не успѐ, отчасти поради това, че социалистическото водителство се оказа малодушно. Това улесни Мусолини да се обърне къмъ народа. Легендата обаче, че той „спасилъ“ Италия отъ „болшевизма“, е безспорна глупостъ. Дори въ Италия това не се вѐрва вече отъ никого.

Презъ 1921 г. и 1922 г. Мусолини разпротрѐ още повече своето влияние, и то по начина, съ който си послужиха всички диктатори следъ него — чрезъ насилие. Той стана единъ видъ гангстерски главатаръ. При това той бѐше все още деятеленъ журналистъ. Той пращаше презъ 1922 г. дописки отъ конференцията въ Канъ и поиска интервюта отъ Брианъ и Лойдъ Джорджъ. Това пътуване го запозна най-напредъ съ мистериитѐ на девизната политика, когато за свой срамъ той трѐбваше да види, че една италианска лира нѐма стойността на единъ френски франкъ. Бандитѐ на Мусолини си пробиха пътъ до властта въ шесть области. Балбо въ Ферара и Фариначи въ Кремона нападнаха „червенитѐ“. Една истинска гражданска война на дребно, единъ видъ герила, тероризираше Италия. А Мусолини все още твѐрдѐше, — на теория — че е социалистъ. За да дойде на властъ обаче трѐбваше да има нѐкакъвъ противникъ. Прочее, той нападна работницитѐ подъ предлога, че трѐбвало да ги „освободи“.

Пълната реакционностъ — и увеличеното насилие — доведе до „Марша срещу Римъ“ презъ октомврий 1922 г. Като министъръ-председателъ той бѐше бандитски главатаръ, който е станалъ

достатъчно голѣмъ и силенъ, за да може да смъкне правителството чрезъ блѣфъ. Когато се увѣри, че армията нѣма да се насочи срещу него и когато разбра, че кралътъ ще го назначи за министъръ-председателъ, той поиска неограничена властъ. Маршътъ къмъ Римъ въобще не бѣше никакъвъ маршъ къмъ Римъ. Фашиститѣ завзеха нѣколко града, докато войската остана „неутрална“ настрана. Мусолини замина за Римъ въ спаленъ вагонъ и петдесеттѣ хиляди фашисти, които се бѣха събрали въ Римъ, спокойно се разотидоха на следния день.

Историята на Мусолини следъ 1922 г. е известна на всѣкиго. Той образува едно коалиционно правителство и както Хитлеръ следъ десетъ години изхвърли нефашиститѣ. Подкрепиха го заеми отъ банковата къща Морганъ. Единствената тежка криза до Абисинската война бѣше аферата Матеоти. Повечето отъ съвременнитѣ критици вѣрватъ, че Дуче е заповѣдалъ непосредствено убиването на социалистическия водачъ Матеоти. Въ всѣки случай неговата морална отговорностъ е безспорна. Споредъ осведомени лица, Мусолини не само че е заплашвалъ въ камарата Матеоти, но го е казвалъ и въ частни разговори, като само при споменаване на името му изпадалъ въ бѣсъ. Всѣки може да си представи какъ той е избухвалъ въ присѣтствието на свои приближени: „Тоя Матеоти!...“ Приближенитѣ разбрали сигнала и увѣрени, че съ това ще спечелятъ благоволенieto на Дуче, на своя отговорностъ отвлѣкли и убили младия социалистъ. Твърде удобно е за всѣки диктаторъ, когато събитието се развие по тоя начинъ: тръгне ли историята „добре“, то събитието е преимущество. Тръгне ли „зле“, т.е. превърне ли се въ скандалъ, диктаторътъ може да отхвърли всѣка отговорностъ. Мусолини е билъ винаги достатъчно смѣлъ, за да поема отговорности. Той трѣбваше да признае, че убийцитѣ сж били фашисти „отъ високъ рангъ“. И наистина, обвинени бѣха нѣколцина отъ най-близкитѣ му другари. Въ една бележита речъ предъ камарата той се изказа така:

„Но, господа, що за пеперуди преследваме ние подъ Титовата арка! Добре, азъ заявявамъ тукъ предъ това събрание, предъ цѣлия италиански народъ, че азъ, само азъ поемамъ политическата, моралната, историческата отговорностъ за всичко, което е станало. Ако нѣколко думи, по-малко или повече осакатени, при възпроизвеждането имъ, сж достатъчни да обесятъ единъ човѣкъ, то дайте вжжето тукъ!

Ако фашизмът означава само рициново масло или удари с приклади, а не гордата страсть на най-добрата италианска младеж, то вината е само моя!“

Явно е, че това е почти същата техника, с която Хитлеръ си послужи следъ убийствата на 30 юний. И той също така пое цѣлата отговорност. Все пакъ аферата Матеоти бѣше силно разтревожила Дуче. Крайниятъ ѝ резултатъ обаче му бѣше отъ полза, защото последствията отъ нея му дадоха възможностъ лесно да изолира опозицията и да я унищожи.

[1] Фуриозо (*furioso* итал.) — яростен. — Бел.ел.кор. ↑

[2] Мортиръ (мортира) — вид оръдие изстрелващо снаряди с калибър до 280 mm по силно наклонена траектория. Използва се до края на Втората световна война, след което изпълнява функция на гаубица или минохвъргачка. — Бел.ел.кор. ↑

ЧОВЪКЪТЪ МУСОЛИНИ

Повечето хора, които сж се срѣщали съ Мусолини, сж бивали изненадани отъ малката му фигура. Като Наполеонъ, той е само 1.65 м високъ. Плещитѣ му сж мощни, ржцетѣ фини, почти нѣжни. Обикновено носи униформата на ефрейторъ отъ фашистската милиция (това достатъчно напомня Наполеона — „le petit caporal“). Той работи въ Палацо Венеция, разположенъ въ центъра на Римъ, а живѣе на около десетъ минути съ автомобилъ, въ вила Торлония, въ срѣдата на великолепенъ паркъ на виа Номентана, недалечъ отъ Порта-Пиа. Единъ римски аристократъ, князь Торлония, я е предложилъ на Мусолини, защото не искалъ да понася разходитѣ по поддържането ѝ. Сега той иска да си я възвърне, но Мусолини се билъ влюбилъ въ мѣстото и преди всичко въ парка.

Нѣколко години жена му, донна Рахеле Гиди живѣ въ Милано, но неотдавна тя се пресели въ Римъ и вече живѣе въ вила Торлония. Донна Рахеле, чийто произходъ е тъменъ, трѣбва да е била, споредъ единъ документъ, келнерка въ една кръчма въ Форли, а споредъ другъ домашна прислужница при бащата на Мусолини, когато той напусналъ ковачницата си. Тя е родила на Мусолини петъ деца.

Мусолини е единственъ отъ съвременнитѣ диктатори съ таково обилно потомство. Той е и единствениятъ диктаторъ, който изпитва радостъ отъ семейния животъ. Подобно на Наполеона (и Хинденбургъ) той се довѣрва само на близкитѣ членове на семейството си и на много малко още други хора. Единствениятъ му приятелъ въ продължение на много години е билъ братъ му Арналдо, който го е следвалъ като издателъ на в. „Пополо д’Италия“. Мусолини му е телефонираше почти всѣка вечеръ отъ Римъ въ Милано. Внезапната смъртъ на Арналдо е била тежъкъ ударъ за Дуче. Дъщеря му Едда, негово живо копие, е единствената личностъ, която може да го измжчва съ въпроси, защото той я обожава. Нейниятъ съпругъ графъ Галеацо Чано стана директоръ на печата на Мусолини, а следъ това командиръ на изстребително-бомбардировачната ескадрила „Дисперата“ въ Абисинската война. Двата по-възрастни синове на Мусолини,

Виторио и Бруно, отидоха на 19 и 17-годишна възраст сжщо така като летци въ войната. За да видятъ и останалитѣ две деца, Романо и Анна-Мария, що е чистъ въздухъ, Мусолини ги взема съ себе си въ карания лично отъ него самолетъ и ги разхожда високо надъ земната повърхность.

На 53 годишна възраст, Мусолини се радва на отлично здраве, което не се дължи само на строгия личенъ животъ. Наскоро следъ назначаването му за министъръ-председателъ той заболѣ отъ тежка стомашна болестъ. Оттогава той се храни предимно съ овощия и млѣко. Неотдавна той разказалъ на единъ американски журналистъ, като посочилъ една кошница съ плодове на масата: „Ето тайната на моето добро здраве — плодове, плодове, плодове! Сутринъ вземамъ чаша кафе съ плодове, следъ пладне супа или месенъ бульонъ съ плодове и вечеръ ямъ пакъ плодове. Никога не се допирамъ до месото. Само отвреме-навреме малко риба!“ Той обича тѣлеснитѣ упражнения и практикува нѣколко спорта. Той ездѣ въ парка на Торлониа, лови риба, плава, ходи по излети. Не пуши и не пие. На млади години е обичалъ много женитѣ, но презъ последнитѣ петъ години имъ отдѣля малко внимание.

Мусолини е здравъ като стоманенъ ресоръ. (Ако искаме да ги сравнимъ, Сталинъ е като замечтана гранитна скала.) Аскетическото въздържание на Мусолини е таково на силния човѣкъ, който пренебрѣгва радоститѣ на живота, защото ги е изпиталъ изъ основа и знае, че тѣ могатъ да го омаломощятъ. Въздържанието на Хитлеръ е таково на слабия човѣкъ, който избѣгва изкушението.

Дуче не поддържа никакви връзки съ обществото. Когато се вижда задълженъ да даде като външенъ министъръ нѣкой приемъ, той приема гоститѣ си не въ Палацо Венеция или въ вила Торлониа, а въ нѣкой хотелъ, който се наема за тая цель. Самъ по себе си врагъ на богатитѣ, той презира декадентската и развратна римска аристокрация. Той се отказа и отъ посещения въ театъра, което не му бѣше лесно, но го направи, защото отнема много време. Понѣкога нарежда да му се представи нѣкой филмъ вжщци. Въ своята, появила се презъ 1928 г., автобиография той пише, че откакто е на власть още не е прекрачилъ прага на нѣкой аристократически салонъ, нито пъкъ е влѣзълъ въ нѣкой локаль.

Мусолини работи редовно и упорито по пет-шест часа дневно — с изключение въ днитѣ, когато нѣкоя криза изисква повече време. Останалото време отъ деня той прекарва въ четене, мислене или спортъ. Той е коректенъ, точенъ, редовенъ. Споредъ Емиль Лудвигъ, той мрази приблизителноститѣ. Неговата работа е уточнена до най-малкитѣ подробности. Той е прилеженъ чиновникъ, ако се сѣди по пѣстротата на останалитѣ черти отъ характера му. Никога не напуска Палацо Венеция, преди да е извършилъ дневната си работа.

Не се интересува отъ пари, при все че голѣмото му семейство го задължава повече отъ другитѣ диктатори да има отношение къмъ паритѣ. Официалната му заплата възлиза на 8,000 лирети месечно. Вънъ отъ това той има една открита смѣтка „малка, неспецифирана и промѣнлива“ при държавната банка. За своята автобиография той получи въ Америка 5,000 английски фунта. Часть отъ тѣхъ той даде на беднитѣ въ Римъ. Твърди се, че въ продължение на години главната часть отъ доходитѣ си получавалъ отъ Хърстъ пресъ. Презъ пролѣтъта на 1935 г. обаче той изостави редовното писане на статии, защото международното политическо положение се бѣше така заплѣло, че той не можеше свободно да се изказва. Една часть отъ прихода, идещъ отъ Хърстъ-пресъ, е получавала неговата биографка Маргерита Сарфати, която му е помагала при подготвянето на статиитѣ. Братътъ на Мусолини, Арналдо, бѣше богатъ, защото „Пополо д’Италия“ бѣше и е цвѣтущо вестникарско предприятие. Сегашниятъ ржководителъ е племенникъ на Мусолини.

Дуче е единствениятъ съвремененъ диктаторъ, който е въ добри отношения съ религията. Презъ 1929 г. отношенията между църквата и държавата бѣха уредени чрезъ Латеранския договоръ. Малко следъ това между Мусолини и Папата, два силни характери, избухна конфликтъ по възпитанието на фашистската младежъ. Презъ 1932 г. Дуче отиде въ Ватикана, колѣнички, потъна въ молитва и прие, както се твърди, св. Причастие. На младини, подобно на баща си, той е билъ заклетъ атеистъ, но напоследъкъ е станалъ много религиозенъ. Той се моли всѣки день. На Едда даде като сватбенъ подаръкъ златенъ розовъ вѣнецъ. Най-малкото му дете, Анна Мария, е първото, на което той даде религиозно име.

Като единъ отъ най-достѣпнитѣ европейски държавници (подобно на Бенешъ въ Чехословашко) той се вижда съ голѣмъ брой

хора. Всѣки день първиятъ му посетителъ е шефътъ на полицията. (Сжщо така и Александъръ Югославски приемаше най-напредъ сутринъ своитѣ чиновници отъ държавната сигурность.) Твърде любознателниятъ Дуче се интересува отъ всичко въ човѣшката натура и като завършенъ познавачъ на хората — подобно на Франклинъ Рузвелтъ — той се наслаждава на всѣки посетителъ. Споредъ Финеръ, той е далъ надъ 60.000 аудиенции. Освенъ това се е занималъ лично съ 1.887.112 „работи“ на гражданитѣ.

Мусолини изслушва хората, но много рѣдко позволява да бжде съветванъ. Той взема своитѣ решения самъ. Ако иска, той да може да се направи така непристѣпенъ като тибетския Лама. Когато по време на Генуезката криза презъ 1935 г. е билъ въ крайно лошо настроение, никой не смѣлъ да се приближи до него. Баронъ Алоизи и други съобщаватъ, че той е много зависимъ отъ настроенията си. Много дипломати въ Римъ, сжщо и английскиятъ посланикъ съръ Ерикъ Дръмондъ, не сж искали да се срѣщатъ съ него. Той ги плашелъ. Мусолини се гордѣе съ това, че ималъ хиляди познайници, но следъ смъртта на Арналдо нито единъ приятелъ. Той казалъ на Емиль Лудвигъ, че никому не се довърява. Тая бележка бѣше махната отъ италианския преводъ на Лудвиговата книга, защото цѣла редица италианци сж служили на Дуче вѣрно и вѣрватъ, че сж заслужили неговото довърие.

Като много добъръ журналистъ, обича журналиститѣ. Той обаче разиграва алюритѣ на прима дона и трѣбва да бжде подхванатъ крайно внимателно. Той никога не е „шармантенъ“. Той презира всички ласкателства, ако тѣ не сж изкустно сервирани. Той може да бжде бруталенъ, грубъ, веселъ или свадливъ, споредъ настроението, което едва може да прибулва или да прикрива. На хора, които умѣятъ умно да го интервюиратъ, прави комплиментъ и ведно съ това повече разпитва, отколкото отговаря. Дързостъта е най-добриятъ пжтъ къмъ неговото благоволение. Спомнямъ си какъвъ бѣше Френсисъ Хекетъ, който току-що бѣше го интервюиралъ за „Сървей графикъ“ — едва си поемаше дѣхътъ, защото се бѣше осмѣлилъ да му постави единъ твърде смѣлъ въпросъ: „Кжде, Ваше Превъзходителство, би билъ днесъ въ своята кариера, ако самъ непрекъснато би се придържалъ къмъ фашистскитѣ добродетели: дисциплина, вѣрность и подчинение?“

Мусолини знае, че всѣко интервю е най-добрата форма на пропаганда, затова той въ тая област е така щедъръ. Всички журналисти и редактори не биха могли да устоятъ на изкушението да бждатъ удостоени съ тѣй блазешия разговоръ съ нѣкой диктаторъ или съ нѣкой държавенъ глава.

Неотдавна единъ английски журналистъ получилъ интервю отъ Мусолини, при което той — като никога — се засмѣлъ при една отъ забележитѣ на журналиста. Въ проекта на своята статия последниятъ писалъ: „Смѣхътъ на Дуче ме окуражи да критикувамъ фашистския режимъ, въ който има тѣй малко мѣсто за хуморъ.“ Когато тоя проектъ билъ представенъ на Мусолини за одобрение (това той изисква при повечето интервюта), Мусолини задраскалъ безцеремонно твърдението, че билъ се засмѣлъ. Диктаторитѣ никога не се смѣятъ!

Двама журналисти само иматъ правото да кажатъ за себе си, че сж единственитѣ, които сж успѣли безспорно да поставятъ Дуче въ затруднение. Той билъ въ Локарно въ връзка съ пакта на сигурността презъ 1925 г. (Между впрочемъ това бѣше единиятъ отъ тритѣ случаи, при които Дуче следъ 1922 г. бѣше напусналъ Италия — презъ тая година той отиде и на Лозанската конференция и посети набърже Лондонъ.) Неговиятъ режимъ току-що бѣше „поелъ“ най-голѣмитѣ италиански либерални вестници. Международното кореспондентско тѣло посрещна това твърде зле и бойкотира неговитѣ конференции по печата. Сърдитъ и раздраженъ, той се видѣ внезапно въ хола на хотела обкръженъ отъ журналиститѣ, които го бѣха пренебрегнали. Той се обърна къмъ Джорджъ Слокомбъ отъ „Дейли Хералдъ“, една внушителна червенобрадата фигура, съ когото се бѣше срѣщалъ при конференцията въ Канъ. „Ха, — извикалъ навъсено Мусолини, — какъ сж вашитѣ комунистически приятели?“ Слокомбъ отвърналъ съ безупрѣчна учтивостъ: „Азъ не съмъ комунистъ, г. президентъ, а социалистъ.“ „Ха, — изрѣмжалъ Мусолини, — значи съмъ се заблудилъ.“ Тукъ единъ холандски кореспондентъ, Жоржъ Нипелсъ, додалъ: „И не за пръвъ пжтъ!“

Мусолини чете непрекъснато. Никой съвремененъ държавникъ, съ изключение може би само на Масарикъ, не е така добре запознатъ съ съвременната литература. Той води систематиченъ бележникъ за четенитѣ книги. Съ точността на своитѣ исторически познания той поставилъ Лудвигъ въ изумление. Като повечето хора, които четатъ съ

удоволствие, той пише съ удоволствие, и то пише отлично. Той излага върху десетина страници своето схващане върху фашизма, докато Хитлеръ въ „Моята борба“ изразходва шестотинъ страници. Той е най-образованиятъ, а сжщо така и диалектично най-ловкиятъ между диктаторитѣ — той е и единствениятъ между владѣтелитѣ на нашето време, който може честно да бжде признатъ за интелектуалець. Той самъ се е занимавалъ и изучилъ твърде добре френски и нѣмски езици. Презъ 1925 г. започва да изучава и английски езикъ, за да може да чете уводнитѣ статии на „Таймсъ“. Той избра за учителка една английска журналистка, мисъ Джибсонъ. Често пише — анонимно — за „Пополо д’Италия“. Той е съавторъ на пиесата „Самро ди Maggio“ съ сюжетъ отъ стотѣ дни на Наполеона и авторъ на една друга непубликувана пиеса върху най-голѣмия отъ неговитѣ герои — Юлий Цезаръ.

Какво Мусолини мрази най-много? — Хитлеръ, аристократитѣ, паритѣ, коткитѣ, старостята. Той се отвращава отъ стари хора, преди всичко отъ стари жени. Никакъ не му харесва, когато нѣкой се пошегува и му каже, че е вече дѣдо на внучета. Когато на 29 юлий 1933 г. стана петдесетъ-годишенъ, италианскиятъ печатъ не посмѣ да отбележи това дори съ една дума. А какво Мусолини обича преди всичко? — Града Римъ (той винаги е почиталъ римския култъ), дъщеря си Едда, селянитѣ, книгитѣ, самолетитѣ и темпа.

Той може да кара мотоциклетъ и обича като полковникъ Лауренсъ нощемъ да свисти съ машината презъ страната. Наскоро следъ войната той се научи да управлява самолетъ и въ автобиографията си пише за много злополуки и принудителни кацвания, отъ които се е спасилъ като по чудо. Тия спомени му доставятъ неограничено удоволствие.

СИЛАТА ПРАВИ НАДБЪГВАНЕТО СПОЛУЧЛИВО, А НЕ БЛЪФЪТЪ

Въ характера на Мусолини, като цѣлостенъ образъ, може да се прочетатъ ясно и открито ония черти, които водятъ къмъ изворитѣ на неговата сила.

Преди всичко той има грѣбнакъ и съпротивителна сила въ една страна, въ която и дветѣ липсватъ.

Въпрѣки бомбастичнитѣ и театралнитѣ му пози, неговото съзнание е хладнокрѣвно, аналитично, логично и изцѣло близко на действителността.

Неговиятъ свещенъ егоизъмъ — *Sacro egoismo* — се одобрява отъ италианцитѣ. Неговата суетностъ е очевидно голѣма. Той стабилизира, наприимѣръ, лирата до курсъ деветнадесетъ лири равни на доларъ, твърде високо, само и само да подобри съотношението съ френския франкъ. Още отъ 1910 г. го обвиняватъ въ мания за величие.

Преди всичко обаче той е човѣкъ на дѣлото. Това, съ което на 30 юний германцитѣ най-силно го учудиха, бѣше, че Хитлеръ посвети петъ часа отъ речта си само за единъ и сжщъ човѣкъ (Рьомъ), който само вѣроятно бѣше предателъ.

Неговото отношение къмъ политически и лични работи е крайно чувствително. „Азъ не мога да се промѣня. Азъ съмъ като животнитѣ. Азъ подушвамъ времето преди да е настѣпило. Когато следвамъ инстинктитѣ си, никога не грѣша.“

Това е ораторъ на перото. Чрезъ писане той стигна до властта.

Като всички диктатори, той е непримиримъ. Нито Хитлеръ, нито Мусолини сж нѣкога простили на нѣкой неприятелъ. Той не е лицемѣренъ. Никога не пази въ тайна своитѣ амбиции. Той открито заяви, че иска да поеме властта и да я задържи колкото се може по-дълго време. Отъ друга страна той държи на това, че не е „използувачъ на патриотизъмъ.“ Дългътъ му къмъ Италия е неговата страсть. „Обвзетъ ли съмъ отъ мания за власть?“ — запиталъ се той нѣкога. — „Не, азъ вѣрвамъ откровенно, че никой италианецъ не мисли това. Дори

и най-отчаяният ми неприятел. Това е дългъ. Единъ здраво очертанъ дългъ по отношение на революцията, по отношение на Италия.“

Неговиятъ театраленъ талантъ е голѣмъ. Никой съвремененъ политикъ, може би съ изключение само на Троцки, не е тъй добъръ артистъ.

Само той има „свѣтвно понятие“ за политиката. Хитлеръ мисли за Германия като за нѣкакъвъ особенъ свѣтъ. Мусолини знае точно, — и това му е причинило много затруднения — че въ свѣта освенъ Италия има още много нѣщо.

Твърде сжществена е обаче чудната, страстна привлѣкателна сила, която се излъчва отъ него. Неговата жизненостъ се подчертава съ всѣки неговъ жестъ. Когато напрімѣръ поздравлява, той изхвърля ржката си съ такава сила, че може да се помисли, какво ржката му ще изхвъркне. Тая жизненостъ има своитѣ отражения. Когато се явява предъ войски, строени за парадъ, неговото присѣствие действува почти като електрически токъ.

Между многото отрицателни качества на Мусолини може да се споменатъ тия:

Той е крайно чувствителенъ. Единъ твърде добре познатъ нему журналистъ, отъ когото той се е възхищавалъ, посети Италия презъ 1935 г. и писа една напълно обективна статия, въ която спомена, че абисинскиятъ походъ съвсемъ не е популяренъ. Мусолини забелязалъ това (той чете почти всички изрѣзки отъ вестниците) и отмѣни интервюто, което му бѣ обещалъ и което трѣбваше да се състои следъ нѣколко часа. Още една дребулия: той чель италианския брой на списанието „Fortune“, въ което бѣше написана твърде откровено нѣкаква статия за него, и го забрани въ Италия главно поради това, че сж били цитирани негови собствени думи отъ нѣкогашнитѣ му дни: „Какво правя, следъ като се събудя? Веднага изкачамъ отъ леглото, независимо отъ това, колко е мила главичката, която е лежала до мене на възглавницата!“

Той е суевѣренъ. Въ началото на своята кариера между хилядитѣ подарѣци, които се понесли къмъ него, той получилъ и една египетска мумия. Следъ това умрѣ лордъ Карнавонъ, който разкопа гробница на Тутъ-анкъ-Амона. Мусолини заповѣда веднага да отстранятъ мумията. Той събудилъ персонала на Палацо Киджи, (въ който тогава работѣше),

за да бжде мумията веднага вдигната. Страхът го билъ обвзель срѣднощ.

Азь вече споменахъ за неговата клаустрофобия. Възможно е неговиятъ безогледенъ стремежъ къмъ темпо и силнитѣ движения да сж само компенсация за ония дни, презъ които неговитѣ крачки сж били ограничени въ затворническата килия въ размѣри четири на шестъ стѣпки.

Като повечето италианци той е наклоненъ къмъ недовѣрчивость. Когато, напримѣръ, кралътъ му телефонира отъ Римъ въ Милано, и му предложи министъръ-председателския постъ, той не повѣрва на съобщението. Той се колебаель да приеме, докато не дошла официална телеграма, която потвърдила думитѣ на краля.

Той не е особено оригиналенъ. Почти повечето му мисли сж заети отъ нѣкъде. Идеологично фашизмътъ е незаконородено дете на Марксъ, Ницше и Сорель. Дори и фашистскиятъ поздравъ не е измисленъ отъ Мусолини. Той се дължи на едно хрумване на Д'Анунцио. А и черната риза не е отъ него. Той я е взель отъ униформата на ардититѣ.

При нѣкой случаи той може да бжде и скромень „Човѣкъ на моето положение — казалъ той на Емилъ Лудвигъ — трѣбва най-малко единъ пжтъ въ седмицата да направи нѣкой глупость.“

Мусолини, който познава много добре заплетеността на своя характеръ, чель съ голѣмъ интересъ една серия отъ статии въ единъ фашистски вестникъ, които разглеждали точно тая тема. Той телеграфиралъ на мѣстния префектъ: „Бжди така добъръ и повикай издателя. Кажи му, че трѣбва да завърши статиитѣ си съ следното заключение: тѣй като самъ Мусолини казва, че той не знае точно, каквъ е, за другитѣ е още по-мжчно да се добератъ до това...“

Следъ посещенияето си въ Римъ презъ 1926 г. Френсизъ Хекетъ писа: „Мусолини е италианска майсторска творба, цѣль въ сѣнка и цѣль въ слънце, ясенъ, смѣль, осезаемъ... Той е героятъ на една отъ ония ужасни драми на възходящия гений, които водятъ въ Англия къмъ парламента и въ Италия къмъ Везувий. Мусолини е вулканиченъ. Кръвьта може здраво да се изкачи въ главата му и да го превърне въ кула на гнѣва, въ вълна на демонична волева сила. А това може да завърши съ димъ, съ лава, съ унищожение.“ Когато това е писалъ,

Хекетъ е ималъ предвидъ Корфу. Следъ деветъ години се стигна до Абисиния.

НАСИЛИЕ

„Има хора, които първо тръбва да бждат смазани отъ истината, преди да я разбератъ.“

Мусолини

„Да не се върва въ насилието, ще рече да не се върва въ притегателната сила.“

Троцки

Първата творба на Мусолини, написана на 21-годишна възраст подъ влиянието на Ницше, е едно есе върху философията на насилието. Понятието „насилие“ винаги го е хипнотизирвало. Споредъ него обаче насилието не би тръбвало да се провежда спортно, а хирургически. Когато той опредѣли терора въ Италия като „национално срѣдство за превиване“, писа: „Нѣкой индивиди тръбва да се отстранятъ отъ човѣшкото движение, както лѣкаритѣ отстраняватъ нѣкой заразени лица отъ хората.“ При единъ опредѣленъ моментъ отъ неговата кариера, началото на 1921 г., той се отказа за много кжсо време отъ ржководството на фашистското движение като протестъ срещу актоветѣ на насилие, извършвани отъ бандитѣ на сквадриститѣ, на които той погледна като на ексцеси. Въпрѣки това той разпусна сквадриститѣ едва презъ 1927 г., следъ като тѣ бѣха основно извършили своята работа посрѣдствомъ рациново масло и пушечни приклади.

Правени сж петъ или шесть опити Мусолини да бжде убитъ. Той е убеденъ фаталистъ, но не напълно, за да пренебрѣгва каквито и да било мѣрки за личната си сигурность. Говори се, че въ Римъ има само единъ човѣкъ, на когото Мусолини казва, какво възнамѣрява да прави: шефътъ на полицията. Той го слуша, когато му препорѣчва пжтищата, презъ които ще тръбва да мине. Въ Римъ има нѣколко улици, презъ

които никога не минава. Отъ друга страна обаче той пжтува всѣки день отъ канцеларията до вилата си безъ особена охрана.

Разказватъ, че Хитлеръ държи въ чекмеджето на писалищната си маса единъ малъкъ револверъ. Да се самоубие Хитлеръ при разгромяването на режима му ще бжде много понятно. Не е така съ Дуче. Мусолини, подобно на мощна горила, не ще бжде поваленъ така лесно.

ПСИХОАНАЛИЗА

Д-ръ Вилхелмъ Щекелъ, виенскиятъ психоаналитикъ, е изработилъ една блестяща студия върху Мусолини. Неговиятъ стремежъ къмъ властъ, силното чувство за неговото историческо предназначение е, споредъ Щекелъ, съ биполярни тенденции — произхожда отъ любовъ и омраза къмъ неговия баща. Бащата на Мусолини е билъ въ своето село първиятъ човѣкъ, а Мусолини, синътъ, става първиятъ човѣкъ на Италия. Като социалистъ младиятъ се е идентифициралъ съ бащата. Когато се отдѣля отъ него, той хвърля социализма въ морето. Голѣмиятъ завой въ живота на Мусолини — вѣрва Щекелъ — е неговото бѣгство отъ Италия въ Швейцария, което може да бжде прието като бѣгство отъ влиянието на бащата. Баща му билъ арестуванъ отъ мѣстнитѣ полицейски власти. И Мусолини като баща си отива въ затвора.

Мусолини трѣбва винаги да води. Като малъкъ ученикъ той седѣлъ на третия чинъ, опредѣленъ за най-беднитѣ деца. Това унижение той никога нѣма да забрави. Когато се катери по планинитѣ, — разказва той — единственото му удоволствие е да достигне върха и тамъ да застане като победителъ на височинитѣ. Като зидаръ той е винаги искалъ да реди най-горнитѣ тухли. Сжщо така и фактътъ, че е билъ зидаръ, споредъ Щекелъ, е отъ голѣмо значение. Нѣкога е строилъ кжци, сега строи кжщата на Италия!

Презъ цѣлия му животъ въ него е горѣлъ конфликтътъ между журналиста и човѣка на изкуството. Като повечето вестникари, той е искалъ да пише романи и драми, Училъ се да свири на цигулка. Хората, които той, редомъ съ Цезаръ и Наполеонъ, почита, сж писатели: Шекспиръ, Гьоте, Балзакъ, Петрарка, Паскалъ. Поетъ той не е билъ никога, затова се устремилъ да направи отъ живота си майсторска творба. Не току-тъй е станалъ диктаторъ, следъ като се убедилъ, че голѣмата творческа сила не му се отдава.

Неговиятъ животъ — казва Щекелъ — е до известна степенъ възвръщане къмъ детинството. Той иска да бжде стоикъ, за да се озжби на огорченията и пораженията отъ младини. Римската история го

замайва като младостта на собствената му страна. За него Юлий Цезарь е най-великият човък, който нкога е живъл. Той страстно се оприличава на Цезаря (и подобно на Цезаря — това е малък, но интересен пункт — той е много чувствителен към лошото време). Единственият съперник на Цезаря въ неговото благоволение е Наполеонъ, за когото той винаги мисли като за италианецъ. Сжщо така от значение е, че неговата пиеса за Наполеона разглежда именно стот дни, времето, през което Наполеонъ, завърналъ се от Елба, за последен път се противопоставя на своята сждба.

Мусолини мрази Хитлера, защото той въобще не търпи никой от диктаторитъ, които биха могли да му съперничатъ. Не бива да има втори Дуче. Той искаше не само да възпрепятствува Хитлера да го срази (въ Австрия следъ убийството на Долфусъ), но въобще да го превъзхожда. Хитлеръ напусна Обществото на народитъ, но Мусолини, точно погледнато, водеше война съ него. Хитлеръ попита плахо за колонии и не ги получи. Мусолини си създаде една колония въ Етиопия.

Чрезъ новитъ гигантски табли, които беха издигнати на Форума, за да бждатъ виждани отъ всъкиго, Мусолини изтъкна, че Англия въ времето на Цезаря е била само преденъ постъ на Римската империя. Презъ деветнадесетия вкъ Англия би Наполеона и го унижи на Елба и на Св. Елена. Въ днешни дни Англия пъкъ се опитва да направи отъ Сръдиземното море, римското море „Mare nostrum“, английско езеро. И съвсемъ не е изключено Мусолини да се стреми въ своитъ видения да отмъсти за Цезаря и за Наполеона.

За абисинската война д-ръ Щекелъ дава редица обяснения, между които е пакъ конфликтътъ съ бащата. За Мусолини негусътъ^[1] е Черниятъ човък, дяволътъ, лошиятъ баща и може би превъплъщение на собственитъ му насилнически стремежи. Мусолини направи италианцитъ роби и като интересенъ примъръ на биполяритета той се бори срещу робството.

[1] Негусъ — титла на етиопския император; Абисиния е старо име на Етиопия, използвано до средата на 20 век в европейските езици. — Бел.ел.кор. ↑

КАКВО Е ФАШИЗМЪТЪ?

Когато завзе властта, освенъ желанието да запази поста си, Мусолини нѣмаше никаква програма. Това той признава откровенно. Скоро обаче измисли една програма, воденъ отъ желанието, на мѣстото на класовата борба, която той много повече отъ който и да е другъ бѣше изострилъ, да постави нѣщо като „сътрудничество на класитѣ“. Практически тамъ е произходътъ на фашизма. Тукъ противоположността му съ Хитлера е очибийна. Хитлеръ идва на власть съ строго очертана програма и веднага се отказва отъ нея. Мусолини нѣма никаква програма, но веднага я създава.

Главнитѣ черти на фашистското стопанство сж всѣкиму познати. Частната собственостъ, частнитѣ печалби се запазватъ, но подъ строга държавна контрола. Цѣлата производствена способностъ на страната, теоретично представена отъ работодатели и работонаемници, е организирана въ единъ низъ отъ 22 корпорации, които изпращатъ своитѣ депутати въ Втората камара на парламента. Представителството изхожда отъ професиитѣ, а не отъ колегиитѣ. Напримѣръ: единъ депутатъ представлява хотелиерството, а не провинцията Торино.

Планътъ се прилага много внимателно на практика. Презъ 1936 г. постигнатото бѣше още много малко. Въ корпорацията има трима делегати на фашистската партия, натоварени съ надзора върху всичко. Начело на всѣка корпорация стои единъ членъ на кабинета или единъ държавенъ подсекретаръ, назначенъ отъ Мусолини. Депутатитѣ се избиратъ чрезъ гласуване въ камарата, но отъ листата, която трѣбва да бжде одобрена отъ Висшия фашистски съветъ. Избирателитѣ иматъ правото само да се произнасятъ съ „да“ или „не“ върху тая листа. Двата общи „избора“ на Мусолини бѣха крайно скучна работа.

Тамъ където държавата е поставена надъ всичко, стопанството се устройва въ нейна изключителна полза. Фашизмътъ може духовно да бжде единъ опитъ „да направи отъ всички италианци римляни“, фактически той превърна Италия въ затворъ. „Фашизмътъ е поредица

отъ мисли, превърнати въ плътъ“, казва Генсиле. Личното своеобразие на Мусолини даде нейната форма.

Къмъ края на 1935 г. Мусолини казалъ на единъ английски журналистъ, че никжде въ Италия не ще намѣри вече ортодоксаленъ католицизъмъ. А чрезъ една бележита речъ въ националния съветъ на корпорациитѣ той съобщи, че свѣтовната стопанска криза отъ 1931 — 1934 г. така здраво се е вкопчила въ капиталистическата система, че се е превърнала въ органическа криза на системата. „Днесъ — казалъ той — мога да ви заява, че капиталистическата производствена форма е къмъ края си!“

Фактически въ корпоративната държава се изтъкватъ цѣла редица очебиенци антикапиталистически сили. Никой работодателъ не може да уволнява персонала си безъ одобрението на държавата. Никой капиталистъ не може да предприеме дори сжществени промѣни, като напримѣръ уголѣмяване на фабрика, безъ съгласието на държавата. Заплатитѣ се опредѣлятъ отъ правителството. Работодателтъ може да взема персоналъ само отъ държавнитѣ трудови борси. Притежателъ на фабрика не може да спре производството безъ позволение отъ държавата. Правителството контролира неговитѣ кредитни източници и прибира една значителна частъ отъ неговитѣ приходи чрезъ драконовски данъци.

Отъ друга страна пъкъ несгодитѣ за работницитѣ подъ фашистския режимъ сж много по-голѣми. Подъ фашистската система нѣма никаква свобода. Само за отдѣлната личностъ понѣкога преимуществата, произтичащи отъ режима, могатъ да съперничатъ на несгодитѣ. Работницитѣ сж изгубили правото за каквито и да е било преговори. Тѣхнитѣ сдружения сж разтурени. Спрямо работодателитѣ въ синдикатитѣ тѣ сж по-слабата партия. Както и въ миналото, тѣ сж въ зависимостъ отъ кризитѣ на капиталистическото стопанство. Правителството може съ декрети безжалостно да намалява заплатитѣ имъ (което вече е ставало). Надъ всичко обаче тѣ нѣматъ право да стачкуватъ. Срещу това капиталистѣтъ, дори и да се намира въ затруднения, разполага съ главната си привилегия: правото да си задържи частната печалба. Фашизмътъ, въ формата на Мусолини, вѣроятно не е преднамѣрена маневра да се подкрепи капиталистическата система, но на практика той се изтъкна като такъвъ. Ограниченията въ подвижността на капитализма бѣше

фактически „една премия, която капиталистът бѣше готовъ да изплати, за да спечели пълна сигурностъ срещу претенциитѣ на работниците.“ Цвѣтътъ и темпото на фашистската революция бѣха въ противоположностъ на руската — бѣха регресивни, насочени назадъ.

Есето на Мусолини върху фашизма въ „Италианската енциклопедия“ започва въ твърдението, какъ една редица отъ „афоризми, изпреварвания и аспирации“ съ течението на времето се е превърнала въ редовно учение. Той скицира историята на фашизма, при което описва това, срещу което се е борилъ: пасифизма, марксистския социализъмъ, либералната демокрация. „Само войната — пише той — довежда всички човѣшки сили до тѣхното най-високо развитие и слага печата на благородното върху тия народи, които иматъ смѣлостта да я посрещнатъ.“ Той напада историческия материализъмъ. Фашизмътъ вѣрва въ герои и светци, днесъ и всѣкога. По отношение на демокрацията: „Фашизмътъ отхвърля схващането, че мнозинството чрезъ простия фактъ, че е мнозинство, иска да направлява човѣшкото общество. Той отхвърля и схващането, че не може да се управлява въз основа на мнозинството при случайни събрания и утвърждава непромѣненото, благотворното и плодоносното неравенство между хората.“ И той завършва своето есе съ звучень позивъ къмъ империализма: „Фашизмътъ е за разрастването на държавата, т.е. за придобиването на простори за народа, едно същественно откровение на неговитѣ жизнени сили!“

XIII. ОЩЕ НЪКОЙ ВЪ ИТАЛИЯ?

„Ако вървя напредъ, следвайте ме, ако побъгна, убийте ме; ако умра, отмъстете заради мене!“

Мусолини

„Никоя революция не може да промъгни човъшката природа.“

Мусолини

Мусолини е триставенъ: „Дуче“, водачъ на фашистската партия, „Капо дель говерно“, министъръ-председателъ и „глава“ на великия фашистки съветъ, най-висшата правителствена властъ въ Италия. Тия три съвършено различни постове сж съединени въ една личностъ. Като шефъ на правителството, теоретично той е отговоренъ предъ краля. Като Дуче на партията, той назначава Великия фашистки съветъ и едновременно го председателствува. Великиятъ фашистки съветъ надзирава парламента. Въ Германия Хитлеръ обедини партията и държавата. Той е фюрерътъ на Райха. Мусолини не постъпи така, при все че на практика се стига до сжщото.

Дуче е единствениятъ диктаторъ, който, доколкото е известно, е направилъ разпоредби за своето наследяване. Великиятъ фашистки съветъ се състои отъ около 25 души. Членоветъ се смѣняватъ постоянно, съ изключение на пожизненитъ и влизачитъ ex-officio. Той се събира тайно. Секретарътъ на партията и нѣколко други сановници сж членове, докато заематъ съответнитъ постове въ партията или въ управлението. Квадрумвиритъ отъ Марша къмъ Римъ, каквито сж Балбо, де Боно и де Веки, сж пожизнени членове. Ако Мусолини умре, Великиятъ фашистки съветъ ще състави листа отъ нѣколко души, измежду които кралятъ ще избере наследника. Днесъ за днесъ върху

тия въображаеми листи сж поставени три имена, разбира се, избрани отъ Мусолини.

Мусолини разказалъ на Емиль Лудвигъ, че никога не ще има втори Дуче. Очевидно той е искалъ да каже: никога втори дуче като него. Хората, които го обкръжаватъ, сж наистина незначителни. Ако нѣкой отъ подчиненитѣ, Гранди или Балбо, излѣзе твърде много на преденъ планъ, Мусолини вече замисля какъ да се отърве отъ него, защото той не си позволява лукса да търпи замѣстници. Де Боно бѣше отзованъ отъ Абисиния, следъ като току-що бѣше превзелъ Адуа и Макале. Сегашниятъ секретарь на партията, Стараче, се държи на поста си чрезъ несравнимата си тактика на старателна преданостъ. Ако поради неблагоприятно положение стане много силенъ, той ще изхвъркне.

Дуче е фашистската система. Ще продължи ли тя, ако той умре? Изкушението да се отрече това е голѣмо, но не бива да се пренебрѣгватъ прецедентитѣ въ другитѣ страни. Нѣколко следвоенни диктатори умрѣха: Долфусъ, Александъръ Югославски и Пилсудски. И колкото да се различаватъ по духъ и по размѣръ установенитѣ отъ тѣхъ системи — тѣ продължаватъ да живѣятъ!

DUX И REX

Кралътъ ще се погрижи — ако иска — за единъ видъ континюитетъ, тъй като той все има правото да назначи новия министъръ-председателъ. Мусолини се различава отъ другитѣ диктатори по това, че е създалъ отъ личната си особа нѣщо като символъ на несмѣняемостъта. Витторио Емануиле III, роденъ презъ 1869 г. е доайенътъ на европейскитѣ крале: презъ 1937 г. той има вече 37 години царуване. На трона се качва следъ убийството на баща му. Младинитѣ си прекарва въ войската. Оженва се за черногорската принцеса Елена. Две голѣми решения е взелъ той презъ живота си: изхвърлянето на Джолити презъ 1915 г., което вѣвлѣче Италия въ войната, и съгласието му за Марша на Мусолини къмъ Римъ. Той е възторженъ събирачъ на монети. Освенъ това е кроткъ, много добре образованъ, като повечето италианци и твърде разуменъ. Неговата заплата е 11.250.000 лирети годишно, т.е. къмъ 200.000 фунта стерлинги. Противно на всички интриги, неговитѣ отношения съ Мусолини сж отлични.

Въпрѣки това разказва се малката история, че Витторио Емануеле приветствувалъ съ задоволство избухването на Абисинската война. „Ако ние спечелимъ, — билъ казалъ той — азъ ще стана кралъ на Абисиния. Ако изгубимъ, ще стана кралъ на Италия!“

ОФИЦЕРИ ЗА СВРЪЗКА

Секретарьът на фашистската партия трѣбва да изкупва всички грѣхове. Мусолини го товари съ цѣлата вътрешна работа. Поради това той е станал навредѣ несимпатиченъ. Той трѣбва да се съобразява съ дисциплината, да отклонява повишения, да издирва хора за различнитѣ постове и така нататъкъ, докато бжде уволненъ и замѣстенъ съ нѣкой другъ. Отъ 1919 г., когато партията е била основана, имало е шесть секретари. Срѣдно всѣки отъ тѣхъ е билъ на тая служба по две и половина години, докато се изхаби. Бианки, единъ отъ квадрумвиритѣ, първиятъ партиенъ секретаръ, се заплете въ аферата Матеоти, и Мусолини го остави да се провали. Неговиятъ наследникъ Джента взе участие като легионеръ на д'Анунцио въ похода срещу Фиуме. Следващиятъ бѣше Роберто Фараначи, партиенъ шефъ въ Кремона. Дори споредъ Дуче той бѣше краенъ и днесъ е само тъмна и забравена фигура. Тогава постътъ бѣше възложенъ на Аугусто Турати. Твърде деятеленъ и честенъ, той успѣ да се задържи цѣли четири години. Въпрѣки това днесъ той е интерниранъ на островъ Родосъ. Неговъ наследникъ бѣше Гурати, авторътъ на „Десетъ фашистски заповѣди.“ Сегашниятъ обладателъ на тоя постъ е Ачиле Стараче, единъ внимателенъ угодникъ и полицейско куче.

Случайно Стараче има властническия погледъ на Мусолини. Обвиняватъ го, че робски копира външнитѣ проявления на своя шефъ, когато си върти очитѣ, което се случва твърде често. Като малка жертва на манията за величие — разбира се, въ твърде сигурни граници — той поддържа импозантни канцеларии. И както разказватъ, той трѣбва да е трениралъ прѣститѣ на ръцетѣ си механически така, че е предалъ особена крепкостъ на своето ржкостискане. Докато е на сегашния си постъ, Стараче е замѣстникъ-председателъ на Великия фашистски съветъ и неговото влияние върху партийния апаратъ е голѣмо. Освенъ това той е глава на движението „Дополаворо“, единъ опитъ да се постави подъ надзоръ и свободното време, подобно на работнитѣ часове на фашиститѣ. Неговиятъ постъ го прави несимпатиченъ. Въпрѣки това неговата почтеностъ е общопризната. Доколкото се знае,

досега той е направил само една грѣшка, като разпоредилъ, всички кореспонденти за въ бждеще да завършватъ писмата си съ „Елвива иль Дуче!“ На следния день следъ издаване на разпоредбата се появила една отъ типичнитѣ анонимни и хапливи уводни статии на Мусолини въ „Пополо д’Италия“, която остро нападала тая идея. Той не искалъ да се въвежда „Хайль Хитлеръ“ на нацистска Германия.

Лично много по-близо до Мусолини стои графъ Галеацо Чано, неговъ зеть, който бѣше министъръ на пропагандата и който пожъна много успѣхи още преди да участвува въ Абисинската война. Неговиятъ баща, графъ Костанцо Чано, бившъ министъръ на съобщенията, е председател на Камарата на депутатитѣ и единъ отъ най-довѣренитѣ хора на Мусолини. Стариятъ графъ Чано трѣбва да е единъ отъ тримата, вписани въ листата на наследницитѣ на Великия фашистки съветъ. Младиятъ Чано постъпи въ дипломатическата служба, работи отначало като легационенъ секретаръ въ Южна Америка, а следъ това като генераленъ консулъ въ Шанхай. Той е уменъ и ловко приспособяващъ се. Въ Римъ, по времето, когато имаше служебни отношения съ журналиститѣ, той бѣше твърде много обичанъ отъ тѣхъ.

Другъ много влиятеленъ човѣкъ около Дуче е Едмондо Росини, неговъ секретаръ въ качеството му на „Капо дель говерно.“ Той е прекаралъ като синдикаленъ деецъ много години въ Америка. Росини е човѣкътъ, който изгради работническитѣ синдикати на Мусолини.

БАЛБО

Итало Балбо, когото смѣтатъ за изобретателъ на наказанието на антифашиститѣ съ рициново масло, „фашистъ отъ първа степенъ“ и нѣкога дѣсна ржка на Мусолини, днесъ живѣе като заточеникъ въ Либия, въ качеството си на губернаторъ на тази провинция. Презъ Абисинската война не получи никакво назначение, защото той, както и щаба на войската, въ началото упорито не удобряваше тая акция. Презъ юний 1933 г. Балбо бѣше изпратенъ въ Либия, непосредствено следъ неговия драматиченъ и успѣшенъ полетъ отъ Римъ до Чикаго. Неговото име не бива да се появява въ вестниците повече отъ единъ пжтъ въ месеца.

Лесно обяснимо бѣше, че Мусолини изпраца Балбо на заточение, защото неговиятъ безспоренъ успѣхъ като летець го направи твърде популяренъ. Друга твърде очебийна причина бѣше тѣсното приятелство на Балбо съ престолонаследника Умберто. Презъ 1932 г. и 1933 г. Умберто прояви антифашистски настроения. Мусолини веднага рѣзко промѣни клетвата въ войската, въ която думитѣ „и кралскиятъ престолонаследникъ“ бѣха задраскани. Заговори се, че херцогъ д'Аоста, голѣмъ поклонникъ на режима, ще замѣсти принца като престолонаследникъ. Балбо минаваше за човѣкъ на Умберто. Тогава, както добре осведомени хора твърдятъ, кралътъ билъ засилилъ своето влияние върху Умберто и му посочилъ безсмислеността на поетия отъ него пжтъ. Балбо и днесъ е тѣсно свързанъ съ престолонаследника. Отвреме-навреме той прехръква отъ Либия до Неаполъ, кждето живѣе Умберто. И прекарва, безъ да се крие, по нѣколко дни въ двореца му.

Балбо е единствениятъ човѣкъ въ Италия, който дори и днесъ — въ допустимитѣ граници, разбира се, — прави всичко, което му харесва. Нѣкога, когато бѣше министъръ на въздухоплаването, Мусолини не одобрилъ неговия бюджетъ. Балбо отишълъ въ Палацо Венеция, но видѣлъ, че всички столове били махнати отъ кабинета на Мусолини, само шефътъ му седѣлъ. Това означавало, че Балбо е нѣщо

като ученикъ, който трѣбва да даде своитѣ обяснения правъ. Безъ да му мисли много, той седналъ на писалищната маса на Мусолини.

Балбо, едъръ, съ меденочервена брада, твърде живописна, но високомѣрна фигура, е роденъ въ Ферара презъ 1897 г. Постъпилъ въ войската като момче и още преди да навърши 20 години получилъ отличия за действия срещу неприятеля. Следъ това основалъ вестникъ, взелъ участие въ авантюристичния походъ на д'Ануицио и е единъ отъ първитѣ, които се присъедини къмъ Мусолини презъ 1919 г. Презъ лудитѣ младежки дни на движението билъ шайкаджия. Той отнелъ Равена отъ социалиститѣ и обсадилъ Парма. По едно време билъ изключенъ отъ партията. На 26 годишна възраст получилъ главното командуване на фашистската милиция. Следъ това станалъ държавенъ подсекретаръ на националното стопанство и накрая министъръ на въздухоплаването. Преди полета си до Чикаго организира и води полети до Одеса, около Срѣдиземно море и до Бразилия.

Маршалъ Емилио де Боно, другъ квадрумвиръ, бѣше първиятъ главнокомандуващъ на италианскитѣ бойни сили въ Абисиния. Цѣла генерация по-старъ отъ Балбо, — роденъ е презъ 1866 г. — той е прекаралъ дългата кариера на действащъ офицеръ. Презъ войната билъ полкови командиръ на Мусолини. Отвратенъ отъ „катастрофата“ на Италия презъ 1919 и 1920 г., той си подалъ оставката като бригаденъ командиръ въ Верона и влѣзълъ въ фашистското движение. Той е любител-компонистъ и е написалъ първата маршова пѣсенъ на чернитѣ ризи. За малко време бѣше губернаторъ на Триполи, а следъ това министъръ на колониитѣ.

ДРУГИТЪ БОЙЦИ

През ноемврий 1935 г. Мусолини замѣсти де Боно съ маршалъ Пиетро Бадوليو, най-изтъкнатиятъ войникъ на Италия. Имаше всевъзможни основания за тая смѣна. Отъ една страна де Боно се провини, защото бавно придвижваше похода. Отъ друга страна назначаването на Бадوليو превръщаше войната повече въ дѣло на редовната войска, а не само на чернитѣ ризи. Освенъ това, казваше се, че Мусолини отдалечава маршала не безъ удоволствие отъ Италия, защото той е най-добриятъ приятель на краля, твърде обичанъ отъ войската и поради това се явява, естествено, като съперникъ на Мусолини, въ случай че абисинската авантюра пропадне. Прочее, твърде изкустно Мусолини натовари Бадوليو съ отговорността за изхода на войната. Тя завърши щастливо, и Бадوليو стана първиятъ вицекралъ на Етиопия и херцогъ д'Адисъ Абеба.

Маршалъ Бадوليو има задъ себе си редовна и блестяща военна кариера. Той е роденъ презъ 1875 г. и постъпва като 15-годишенъ въ артилерията. Оттогава е участвувалъ въ всѣка война на Италия. Той е единъ отъ останалитѣ живи при Адуа презъ 1896 г. и е седемъ пѣти награждаванъ за храбрость. Следъ Свѣтовната война е билъ нѣколко пѣти сенаторъ, пълномощенъ министъръ въ Бразилия, началникъ на щаба, председатели на военния съветъ. Той би смазалъ марша къмъ Римъ, ако кралятъ би пожелалъ това. Всеобщо е убеждението, че той въ началото се е противопоставилъ на Абисинската война. Генералниятъ щабъ билъ изработилъ единъ докладъ върху изгледитѣ на тоя походъ, но Мусолини навѣрно яростно го накжсалъ на парчета. Мусолини ималъ право, а военнитѣ сж се лъгали.

Генералъ Рудолфо Грациани, командиръ на частитѣ въ Сомалия, познава Африка много добре. Като младъ офицеръ той прекаралъ седемъ години въ Еритрея, а отъ 1926 г. до 1930 г. „усмирявалъ“ Киренайка. Военни експерти го наричатъ „най-добриятъ войникъ въ Италия“. Той последва Бадوليو въ главното командуване въ Абисиния... Генералъ Атилио Теруци, отъ седемъ години началникъ-щаба на фашистската милиция и презъ 1935 г. главнокомандуващъ на

чернитѣ ризи въ Абисиния, е офицеръ, преминалъ къмъ политиката. Подобно на Боно, той напусналъ войската, за да се присъедини къмъ Мусолини следъ войната. Той е здравъ мъжъ съ голѣма черна брада. Отначало е билъ депутатъ, следъ това държавенъ подсекретаръ на вътрешнитѣ работи и губернаторъ на Либия... Генералъ Джузепе Павони, действащъ офицеръ съ голѣми познания върху Африка, е участвувалъ въ авантюрата на д'Анунцио къмъ Фиуме и поради това уволненъ отъ правителството на Нити. Мусолини възстановилъ отново офицерския му рангъ. Той е изобретателъ на черната военна шапка съ пискюлче, която напомня на фесъ и е частъ отъ униформата на чернитѣ ризи. Павони е човѣкътъ, който организира наказателния отрядъ на бригадата Падуа къмъ австрийската граница следъ убийството на Долфусъ. Бащата на Павони е билъ презъ 1848 г. осъденъ на смъртъ като членъ на едно отечествено съзаклятие срещу Бурбонитѣ въ Неаполъ. Той е известенъ като „черниятъ дяволъ“. Въ Абисиния командуваше туземнитѣ еритрейски части, наречени „аскари“.

ДИПЛОМАТИ

Баронъ Помпео Адоизи, човѣкътъ, който представлява Мусолини въ Женева, е прокарвалъ до днесъ своята трудна и забъркана задача по безупрѣченъ начинъ. Той трѣбваше да поддържа известно самоуважение и да убеждава другитѣ въ независимостта на своитѣ преценки, при все че тогава, презъ напрегнатитѣ дни на октомврий 1935 г., бѣше само говорящиятъ хоръ на Дуче. Неговиятъ дивъ шефъ кипѣше въ просторитѣ на Палацо Венеция, докато Алоизи трѣбваше да се държи въ съвета въ Женева здраво и невъзмутимо. Мусолини му даваше невъзможни заповѣди, като тая, че абисинцитѣ били „нападателитѣ“ и която той трѣбваше да проведе съ неподвижно лице като вѣроятна.

Той произхожда отъ благородническо семейство. Роденъ е презъ 1875 г. въ Римъ. Започва кариерата си като морски офицеръ, а следъ това преминава въ дипломатическата служба. Той има голѣма опитност. Презъ 1919 г., далечъ отъ скуадриститѣ на Тоскана и Емилия, той бѣше шефъ на печата при италианската делегация на мирната конференция въ Версайлъ. Той е дипломатъ отъ кариерата — единъ отъ малкото, които Мусолини задържа и изпрати като пълномощенъ министъръ въ Копенхагенъ, Тирана, Букурещъ, Анкара и Токио. Той спечели Албания за Мусолини. Като образованъ човѣкъ той намѣри време въ Токио да напише една книга върху японското изкуство. Дуче го изпрати презъ 1932 г. въ Обществото на народитѣ. Отличи се като председател на комисията при Обществото на народитѣ, която произведе плебисцита въ Сааръ.

По едно време Дино Гранди се изтъкна като любимецъ на Дуче въ областта на външната политика, но когато на Лозанската репарационна конференция французи и англичани постигнаха споразумение, което изключваше Италия, Гранди бѣше наказанъ отъ Мусолини, като го изпрати за пълномощенъ министъръ въ Лондонъ, за да се запознае на самото мѣсто съ британскитѣ начини на действие. Навѣрно и презъ лѣтото на 1935 г. Мусолини трѣбва да е билъ силно разгнѣвенъ, защото Гранди не бѣше го информиралъ навреме, че

англичанитѣ ще поематъ водачеството при насочване санкциитѣ срещу Италия. По тоя въпросъ и много други въпроси, освенъ Гранди и други люде бѣха жестоко изненадани. Нѣкога Гранди е билъ скаудритски водачъ и е прекаралъ много буйни младини. Той се свързва съ д-во Сорима въ Генуа, като измъкна отъ морското дъно златото на потъналия параходъ „Египетъ“ — едно отъ най-бележититѣ дѣла на съвременното корабоплаване. Като човѣкъ съ голѣмъ личенъ чаръ, Гранди принадлежи къмъ най-симпатичнитѣ пълномощни министри на Сень-Джеймския дворъ.

Бившиятъ държавенъ подсекретаръ на външнитѣ работи Фулвио Сувичъ, прочутъ съ крайната елегантностъ въ облеклото, е роденъ въ Триестъ, който тогава е принадлежалъ на Австрия. Презъ войната преминалъ отъ австрийската въ италианската армия. Днесъ той е дипломатически чиновникъ безъ значение. Алоизи и Чано го смѣтатъ за специалистъ по външно-политическитѣ въпроси.

ЛУДИ И МЖДРИ

„Широко е разпространено схващането, — писа неотдавна «Манчестеръ Гардианъ», — че диктаторитѣ имали стоманени души и дебели кожи. Всъщностъ тѣ сж най-чувствителнитѣ същества въ тоя свѣтъ... Водачитѣ на демокрациитѣ сж именно жилави и издържливи. Тѣ могатъ да понасятъ критика и или я приематъ въ добро разположение, или я подлагатъ на тълкуване. Не такъвъ е диктаторътъ. Една неприятна забележка или дори единъ безобиденъ вицъ не се търпи, защото устоитѣ на държавитѣ рефлексивно и силно разтърсватъ изопнатата нервна система на диктатора.“

Докато германскитѣ вицове въ повечето случаи сж основани върху терора, вицоветѣ на италианцитѣ сж свързани по единъ забележителенъ начинъ винаги съ корупцията. Мусолини е вѣнъ отъ всѣко подозрение въ финансови нередовности, но ако доловимитѣ сподавени смѣхове въ Италия иматъ нѣкаква стойностъ, то значи, че фашиститѣ отъ строя нѣматъ много високо мнение за честността на малкитѣ божества и поддучета. Естествено, партията заграбва всички хубави служби и отъ това именно обстоятелство се подхранватъ вицоветѣ.

Повечето италиянски вицове сж свързани съ думата „mangiare“, която означава както „ямъ“, така и „мошеничествувамъ“.

Малкиятъ Романо Мусолини казалъ по време на обѣдъ на Дуче: „Татко, какво трѣбва да правя, за да стана такъвъ голѣмъ човѣкъ, каквто си ти?“ Мусолини отговорилъ: „Mangi e taci!“ („Яжъ и мълчи!“)

Фашистътъ между животнитѣ билъ слонътъ, защото най-напредъ отдава римския поздравъ и следъ това „яде“. Фашистскитѣ емблеми сж поставени върху всички локомотиви, защото тѣ ядатъ жп линии. Везувий билъ избранъ за почетенъ членъ на фашистската партия, защото широко си разтварялъ устата. Нѣкакъвъ пътникъ запиталъ единъ полицаи: „Кжде ще мога да се нахраня най-добре въ тоя градъ?“ Отговоръ: „Въ главната квартира на партията.“

Има много историйки отъ тоя видъ: На единъ конгресъ на фашистскитѣ стари бойци нѣкой извикалъ: „Кому принадлежи Италия?“ Хоръ: „На насъ!“ „Кому принадлежи победата?“ Хоръ: „На насъ!“ „Кому принадлежи Дуче?“ „На насъ!“ Другъ гласъ: „Кому принадлежи трудътъ?“ Хорътъ мълчи единъ мигъ смутенъ и следъ това запѣва фашистския химнъ „Джовинеца“.

Нито една улица не е наименувана Мусолини, защото думата *via* означава не само пѣть, но сжщо и „маршъ!“

XIV. ВОЙНА СЪ АБИСИНИЯ

„Нашето бъдеще е на изтокъ и на югъ, въ Азия и Африка.“

Мусолини

„Държавниците говорятъ за сждбата, само когато сж направили нѣкоя глупостъ.“

Мусолини

Презъ октомврий 1935 г. започна походътъ срещу Абисиния. Хладнокръвнень, доколкото такъвъ може да бжде италианецътъ, Мусолини, „нарушавайки договоритъ, за които се бѣше хвалилъ, че ще ги пази, тръгна да ограбва и заграбва една страна, за която бѣше обещалъ, че ще я отбранява.“

Отъ години той бѣше заплашвалъ съ нападение на изтокъ. Поради това походътъ не изненада никого. Съ жадуващи очи той бѣше гледалъ къмъ Тунисъ. Спогодби между Съветска Русия и Турция бѣха предотвратили преди нѣколко години една авантюра въ Анадола. Той се нуждаеше отъ просторъ, отъ колонии, за да разшири Италия. За жалостъ, неговата слабостъ къмъ надуты думы бѣше създава въ Европа убеждението, че той постоянно блѣфира. Защо избра той именно 1935 година като най-навременна за авантюрата, която отдавна бѣше предрекълъ? И защо взе именно Абисиния за доказателство, че не само лае, но и хапе?

За тая цель ще трѣбва да се поспремъ за моментъ върху стопанскитъ интереси на Италия съ или безъ Мусолини.

Италия има четиридесетъ и два милиона жители, точно толкова, колкото и Франция, само че натѣпкани върху една трета отъ обработваемата площъ на Франция. Населението се умножава до изумителната цифра отъ 450.000 раждания въ годината. „Ние сме

гладни за земя, — бѣше казалъ лично Мусолини — защото сме плодовити и искаме да останемъ такива!“ Отъ четиридесетъ и двата милиона италианци, подавяващото мнозинство се занимава съ земедѣлие. Само десетъ на сто отъ страната борави съ индустрия. Не по-малко отъ 21 на сто отъ населението е неграмотно. Сурови материали липсватъ на Италия почти изцѣло. Тамъ нѣма нито гума, нито цинкъ, никелъ, слюда или хромъ. Тя е зависима 99 на сто по отношение на памука, 80 на сто за вълна, 95 на сто за вжглища, 99 — за петроль, 80 — за желѣзо и стомана, 99 — за медъ. Въпрѣки „житното сражение“ на Мусолини, Италия не произвежда достатъчно количество продукти за своето изхранване. Петнадесетъ на сто отъ употребяваното месо и двадесетъ на сто отъ употребяваното жито трѣбва да се внесатъ. Най-после, следъ Япония, Италия има най-изложената брѣгова линия отъ всички страни на свѣта.

Грубо погледнато, презъ първитѣ години на фашизма, първата задача на Мусолини бѣше да превърне въ велика сила тая така слабо надарена отъ природата земя. Това той сполучи да направи съ огромни жертви. Данъцитѣ се покачиха на 38 на сто отъ цѣлия националенъ доходъ. Търговскиятъ балансъ стана ужасно неблагоприятенъ. Бюджетниятъ дефицитъ се изкачи отъ скромната сума 11 милиона английски лири презъ 1930 — 1931 г., на 60 милиона презъ 1932 — 1933 г., на 107 милиона презъ 1933 — 1934 г., което прави 25 на сто отъ цѣлия националенъ доходъ. Подготовката на абисинската война отне, още преди да започнатъ военнитѣ действия, два милиарда лирети или около 33 милиона английски лири. Италианскитѣ златни резерви бѣха преполовени. Мусолини, следъ като се бѣше заклелъ да брани лиретата до „последна капка кръвъ“, бѣше принуденъ да се откаже отъ златния стандартъ. А това, което щѣше да струва войната, не бѣше за разглеждане.

Прочее, напълно вѣрно бѣше това, което Х. Р. Кникербокеръ и Дороти Томсонъ бѣха казали, че икономическитѣ закони сж въ сила само въ демократическитѣ страни. При диктатура тѣ биватъ чисто и просто премахнати. Хитлеръ и Мусолини могатъ да правятъ съ паритѣ фокуси, които при ортодоксалния капитализъмъ сж немислими. При Хитлеръ и Мусолини економиката е станала чисто политически въпросъ. Въпросъ е само, докога народитѣ ще могатъ да понасятъ безмилостното напрежение на диктаторскитѣ експерименти. Така

вжтрешното положение на Италия към края на 1934 и началото на 1935 г. направи „Отклонението навън“ неминуемо, което за диктаторитѣ е тъй желано. Мусолини каза: „Въпросът не бѣше, дали можемъ да изнесемъ войната, а много въ повече, дали можемъ да понесемъ да не обявимъ войната!“

Въпрѣки това азъ не вѣрвамъ, че Мусолини (който подобно на Хитлеръ е зле запознатъ съ стопанскитѣ въпроси) се реши да объяви войната изключително поради икономически причини. Мусолини не е човѣкътъ, който на пръвъ планъ гледа на странитѣ и границитѣ като на икономически фактори. За неговитѣ идеи една страна е преди всичко символъ на политически престижъ. Не бива да се забравя лондонския таенъ договоръ, който накара Италия да ритне Тройния съюзъ и да отиде на страната на Съглашението въ войната, защото чрезъ този договоръ на Италия бѣше обещана повече плячка, отколкото получи.

Външната политика на Мусолини бѣше въ общи черти несполучлива. Той трѣбваше да прокара една двойна задача: Италия принадлежеше къмъ силитѣ победителки и въпрѣки това искаше ревизия на договоритѣ! Французитѣ я отрѣзаха отъ Тунисъ. Проникването въ Албания се оказа единъ твърде скжпъ и съвсемъ неприходоносенъ експериментъ. Неговиятъ Четворенъ пактъ, опитъ за създаване единъ свещенъ съюзъ на ХХ вѣкъ върху квази-ревизионистични основи, бѣше мъртвороденъ. Той разпространи своитѣ сфери на влияние върху Австрия и Унгария за смѣтка на германското приятелство. Той се бори въ арабскитѣ войни на страната, съ която не трѣбваше да отива. Бѣше се опиталъ да държи кипящото балканско гърне и бѣше битъ отъ единъ Балкански пактъ, който свързваше Югославия, Гърция, Румъния и Турция противъ Италия.

Прочее, политикътъ не се оказа достатъченъ да разпали войната. Пулсътъ на фашизма се изкачва и засилва. Подобно на всички диктатори, той бѣше пленникъ на престижа. Той трѣбваше постоянно да прави нѣщо. Хитлеръ му отне твърде много мѣсто въ уводнитѣ статии на свѣтовния печатъ. Само Мусолини бѣше войникъ и империалистъ. Той бѣше говорилъ за империализма като за „вѣченъ и неизмѣненъ законъ въ живота“. Всѣко разумно и трезво разсжждение би трѣбвало да подскаже на Мусолини, като на единъ особено уменъ човѣкъ, че абисинската война е тежка и опасна работа. Стара истина въ европейската политика бѣше, че Италия е навѣки осждена да зависи

отъ Великобритания, поради изложената ѝ брѣгова линия и чрезъ контрола, упражняванъ върху цѣлото Срѣдиземно море отъ английската флота. Мусолини се противопостави на това общопризнато положение — твърде интересенъ примѣръ за значението на личността, а може би и манията за величие въ политиката. Мусолини не се смути отъ доклада на геолозитѣ върху Абисиния. Той знаеше само една главна цель: слава!

ВОЙНА!

Защо Мусолини избра Абисиния? Поради крайно простата причина, че Италия бѣше много късно станала голѣма, за да може, като другитѣ империалистични страни, да си избира колонии, а Абисиния бѣше единствената незавзета страна. Защо Абисиния бѣше отбѣгнала колониалния погледъ на Англия или Франция? Защото тя е страна, въ която заселването на европейци би било твърде скъпо, защото богатството на природни източници е съмнително и преди всичко, защото тамъ многобройни силни и войнствени туземни племена биха крайно затруднили военното ѝ завземане. Недоволнитѣ отъ абисинския походъ не бива да мислятъ, че абисинцитѣ сж приятенъ и любезенъ народъ.

Все пакъ трудносмилаемата география на Абисиния не бѣше възспрѣла великитѣ сили отъ обичайнитѣ империалистични страсти. Презъ 1891 г. и 1894 г. Англия и Италия създадоха „сфери на интереси“ въ Абисиния. Тая, която се падна на Италия, не бѣше много ценна, но английската обхващаше езерото Тсана, отъ което изтича оня главенъ ржавъ на Синия Нилъ, който напоява Суданъ и Египетъ. При все че абисинската независимостъ бѣше призната отъ Италия, единъ тристраненъ договоръ отъ 1906 г. раздѣли страната формално на френска, английска и италианска сфери — единъ типиченъ империалистиченъ договоръ отъ предивоенната епоха. Абисиния протестира, но никой не обърна внимание на протеста.

Споменатиятъ вече таенъ лондонски договоръ отъ 1915 г. предвиждаше: „Въ случай че Франция и Англия увеличатъ своитѣ колониални области въ Африка за смѣтка на Германия, тия две сили сж съгласни по принципъ да заявятъ, че Италия ще получи съответната компенсация, преди всичко посрѣдствомъ разрешение на граничните проблеми въ италианскитѣ колонии Еритрея, Сомалия и Либия.“

Абисиния влѣзе въ Обществото на народитѣ презъ 1923 г. „Кръстници“ ѝ бѣха Франция и Италия. Италия много искаше, Абисиния да стане членъ, защото подозираше, че Англия възнамѣрява да нападне Абисиния и да я подчини. Това бѣше грѣшка на Мусолини.

Който посмѣе да хвърли прахъ въ очитѣ на англичанитѣ, ще трѣбва да го изкупва, когато и да е. Ако Абисиния не бѣше членъ на Обществото на народитѣ, то англичанитѣ не биха настроили свѣтовното обществено мнение противъ войната отъ 1935 — 1936 г.

Презъ 1925 г. съръ Остинъ Чембърлейнъ и Мусолини сключиха спогодба, която наново установяваше сферитѣ на тѣхнитѣ интереси въ Абисиния. Опирайки се на тоя документъ, Мусолини гнѣвно заяви презъ ноемврий 1935 г., че той всѣщностъ разрѣзва Абисиния на две части. Англичанитѣ искаха да построятъ пѣтъ недалечъ отъ езерото Тсана. Срещу съгласието и подкрепата на Италия бѣше обещано отъ английска страна: „изключителното италианско влияние въ западна Абисиния и подкрепа на италианския желѣзопѣтенъ проектъ, който трѣбваше да свърже Еритрея съ Сомалия презъ Абисиния.“ Абисиния обаче бѣше членъ на Обществото на народитѣ презъ 1925 г., и императоръ Хайле Селасие протестира въ Женева така остро, че планътъ трѣбваше да падне.

Презъ 1928 г. Италия подписа „приятелско-арбитраженъ“ договоръ съ Абисиния. Въ чл. 2 дветѣ правителства се задѣлжаваха „да не предприематъ никакви действия срещу независимостта на другия.“ Преминаха седемъ години, докато Мусолини наруши тоя договоръ.

Първиятъ инцидентъ, отбелязанъ на 5 септемврий 1934 г. при Уалуалъ, бѣше нареченъ „погранично недоразумение“. Въ действителностъ обаче, както дори и италианскитѣ карти по онова време показваха (веднага тѣ бѣха съ най-голѣма бързина измѣнени), Уалуалъ се намираше дълбоко въ абисинска територия — около сто мили отъ границата на Сомалия. Борбата започна, следъ като една смѣсена англо-абисинска гранична комисия откри край Уалуалъ лагера на една италианска войскова часть. Англичанитѣ се оттеглиха, абисинцитѣ атакуваха. Паднаха 32 италианци и 102 абисинци. Това вѣроятно бѣше предлогътъ, очакванъ отъ Мусолини. Веднага къмъ Адисъ-Абеба полетѣ единъ пламененъ ултиматумъ. Дуче искаше, абисинцитѣ да се извинятъ, да отдадатъ почести на италианското знаме и да заплатятъ 20.000 английски лири обезщетение.

Какво стана следъ това, всѣкому е известно. Британската империя започна да се дразни.

ПЕРФИДЕНЪ АЛБИОНЪ?

Мусолини трѣбва да е предполагалъ, че англичанитѣ нѣма да се противопоставятъ на авантюрата му. Ако не е било тѣй, много съмнително е, дали Дуче би я предприелъ. Въ всѣки случай той обвини англичанитѣ, че изцѣло го водили за носа. На 9 януарий 1935 г. той изпрати синьоръ Гранди въ Форинъ Офисъ, „за да покани английското правителство да обсъди сключването на извънреденъ договоръ за хармоничното развитие на италианскитѣ и английскитѣ интереси въ Етиопия“. Той билъ съгласенъ да се постави неговиятъ случай на кръглата маса. Англичанитѣ отговориха „уклончиво“. Форинъ Офисъ прие предложението очевидно не особено благосклонно. Отъ друга страна обаче изглежда, че отъ тамъ не сж били дадени никакви опредѣлени предупреждения.

Когато стана ясно, че Англия застава срещу него и ще употреби огромната тежестъ на своето влияние върху Обществото на народитѣ, Мусолини започна да кипи и да трещи. Той изрѣмжа на единъ журналистъ, че не билъ колекционеръ на пустини, когато комисията на петтѣ му предложи нѣкакви малки териториални окръглявания. Той заплаши Обществото на народитѣ, че незабавно щѣлъ да го напусне, ако бждатъ упражнени санкциитѣ срещу Италия, обаче не го направи. Когато Идънъ, Лавалъ и Алоизи заедно си блъскаха главитѣ въ Парижъ, той се покачи на една гаубица и изкрещѣ на своитѣ черни ризи, за да ги окуражи, че щѣлъ да върви по своя пжть „съ Женева, безъ Женева или срещу Женева!“ Съръ Самуелъ Хоръ държа въ събранието на съвета на Обществото на народитѣ своята историческа речъ и заяви, че Англия „се задължава да проведе колективното приложение на договора въ неговата цѣлостъ и особено ще окаже силна и колективна съпротива срещу всички актове на нѣкое непредизвикано нападение.“

Отговорътъ на Мусолини бѣше двукратенъ. Първо, той обяви войната и на 3 октомврий навлѣзе въ Абисиния. Съ едно рѣдко виждано у него лицемѣрие той заяви, че Хайле Селасие билъ нападателтъ, който, както Вернонъ Бартлетъ иронично се изрази,

„чрезъ заповѣдта до своитѣ части да се оттеглятъ на собствена територия, извършилъ явно предизвикателно действие.“ Второ, той пусна редица страшни изявления и интервюта, които за човѣкъ отъ типа на Мусолини звучаха твърде жалко.

„Ние сме вече потеглили, — заяви той на «Морнингъ постъ», — много късно е да си дадемъ командата «стой!»... Погледнете Португалия, Белгия, Холандия! Тѣ иматъ цвѣтущи колонии. Нѣма съмнение, че и Италия сжщо ще трѣбва да има приходоносни колонии. Когато вече ще притежава такива колонии, и Италия, подобно на другитѣ колониални страни, ще стане консервативна.“ Предъ „Ню-Йоркъ Сънъ“ той се оплака: „Защо трѣбва да бждемъ нападани за нѣщо, което сами вие бихте направили, когато необходимостта би ви наложила? Вие никога не бихте се отказали отъ една война, ако интереситѣ ви бждеха засегнати. Спомнете си за Мексико и Куба и за вашата гражданска война между северъ и югъ. Какъ Съединенитѣ щати поставиха край на робството?“

Той се задушаваше отъ гнѣвъ спрямо Англия. Великобритания, която, както всѣки знае, е седнала върху една четвъртъ отъ свѣта и владѣе една империя отъ 450 милиона души (отъ които 384 милиона цвѣтнокожи), иска да осуети неговия крайно малъкъ ходъ, една колониална авантюра отъ размѣръ, какъвто Англия тѣй често е предприемала. Напразенъ е всѣки опитъ да му се обясни, че Британската свѣтовна империя е изградена преди войната, че статутитѣ на Обществото на народитѣ иматъ другъ възгледъ върху заграбването на нови области. Англия бѣше водила война срещу буритѣ. Англия потискаше 320 милиона души въ Индия. Англия не бѣше възпрепятствувала японското нашествие въ Манджурия. Мусолини кипѣше.

И за други хора не бѣше трудно да съставятъ цѣль списъкъ на британски империалистически приключения.

Отъ 1788 г. до 1925 г. Англия е водила приблизително двадесетъ похода или войни, за да си осигури пжтя къмъ Индия. Англичанитѣ се бориха срещу Наполеона край Нилъ, при Трафалгаръ, при Абукиръ и косвено при Копенхагенъ, който съзнателно бомбардираха. Англичанитѣ интригуваха въ Египетъ, анексираха Адень, нападнаха Абисиния, минаха презъ Персия и се съюзиха въ Кримската война съ турцитѣ противъ Русия. Англичанитѣ си присвоиха Кипъръ,

разшириха своята власт въ Египетъ, нахлуха въ Суданъ и се биха въ Свѣтовната война, за да попрѣчатъ на германския устремъ къмъ изтокъ.

Презъ октомврий френскиятъ вестникъ „Гренгоаръ“ — издание на дѣснитѣ — публикува статия подъ надсловъ: „Трѣбва ли Англия да бжде вѣвлѣчена въ робството?“ Нелюбезното отношение на тая статия доведе до малкъ дипломатически конфликтъ, и Лавалъ трѣбваше да се извинява предъ английския посланикъ. „Английската политика, — бѣше изрѣмжалъ Гренгоаръ — се състои въ това да поддържа безредици по земята, за да може да владѣе моретата... Смѣтамъ, че приятелството на Англия е най-ужасниятъ подарѣкъ, съ който небето може да удостои нѣкой народъ. Когато видя Англия въ едната рѣка съ Библията и въ другата съ Статута на Обществото на народитѣ да застѣпва справедливата кауза на слабитѣ, не мога да се отърва отъ впечатлението, че тя има своитѣ лични съображения за това. Видѣхъ полицията на Негово английско величество да бие египетскитѣ студенти по улицитѣ на Кайро съ бичове. Азъ видѣхъ кмета на Коркъ да умира въ затворническа килия въ Лондонъ. Видѣхъ затворници, преоблѣчени отъ Лойдъ Джорджъ като войници, какъ разстрелваха Балбриганскитѣ мжченици предъ вратитѣ на колибитѣ имъ. Наистина ли е неминуемо за доброто на човѣчеството, щото пѣтятъ къмъ Индия да бжде английски?“

Неотдавна „Ню лидеръ“ оповести списъка на „независимитѣ области“, които английското правителство е анексирало следъ 1870 г.: Белуджистанъ, Бирма, Кипъръ, Вей-хай-вей, Хонгконкъ, Коуайтъ, Синай, Северна Гвинеа, Соломоновитѣ о-ви, Островитѣ Тонга, Суданъ, Уганда, Британска Източна Африка, Родезия, Британска Централна Африка, Нигерия. Следватъ областитѣ, които мирнитѣ договори отъ 1919 г. дадоха като мандати на Британската империя: Палестина, Трансйордания, Танганаика, Того, Камерунъ, Югозападна Африка. Изглежда, дори на самитѣ англичани имъ се струва вече, че това е една малко голѣмичка хапка. И англичанитѣ приветствуваха съ заинтересована скептичностъ внимателнитѣ извъртания на съръ Самуель Хоръ въ речъта му предъ съвета на 11 септемврий 1935 г., че колониалнитѣ суровини били малко нѣщо неравномѣрно разпредѣлени.

САНКЦИИ

Английската политика по отношение на санкциите, които тръбваше да се приложат спрямо Италия поради нарушаване статута на Обществото на народите, стана ясна едва през хубавото лѣто на 1935 г. Отначало правителството не зае здраво становище срещу войната. „То бѣше, — така писа анонимният авторъ на «Инкуестъ уонъ Писъ» — страстно откровено въ желанието си, лъвътъ и агнето да лежатъ мирно заедно. Не бѣше само ясно, дали агнето ще лежи въ лъва или вънъ отъ него.“ Когато Мусолини отиде тѣй далечъ, че навлѣзе съ сто хиляди души въ Абисиния и не можеше вече да се върне — английската политика стана по-остра. Адмиралтейството изпълни Срѣдиземно море съ бойни кораби, а Идънъ наблѣгна въ Женева за стопански санкции. Всѣки бѣше убеденъ, че Англия иска да нанесе ударъ на Дуче. До голѣма грубостъ обаче не се стигна. Отначало Англия се стѣписа предъ необходимостта да вземе нѣкакво решение. Нейната политика куцаше съ двата крака. Тя не искаше войната, но не искаше да удря продължително Мусолини по главата. Отъ една страна тя не одобряваше нарушението на мира, отъ друга страна не искаше да изостави системата на колективната сигурностъ, която накара Мусолини да излѣзе отъ Обществото на народите и да отиде въ ржцетъ на Хитлеръ.

Политиката на санкциите, която за сега се прокарваше временно, имаше много вътрешни причини.

Както се вече спомена, абисинската криза се смѣтна отначало като една „окончателна“ криза на системата на „Обществото на народите“. Изходътъ отъ нея тръбваше да покаже ясно, дали Обществото ще тръбва да се разтури при неудачи или пъкъ ще тръбва да развие полезна работа. Обстоятелството, че Япония се бѣше противопоставила съ успѣхъ на Обществото на народите по отношение на Манджурия, караше членуващите въ него сили да се опълчатъ срещу Мусолини. Обществото на народите бѣше подиграно въ Далечния изтокъ, безъ обаче това да даде нѣкакви последици. Абисиния бѣше много близу. Ако бждатъ оставени да правятъ каквото

си искатъ въ Абисиния, то означаваше, че следното нападение ще бжде въ Европа. Санкции срещу Италия означаваха, погледнато по-далновидно, санкции срещу Германия.

Второ, доминионитѣ, които следъ Уестминстерския договоръ имаха правото да се отдѣлятъ отъ Британската империя и да бждатъ свързани помежду си само чрезъ символа на короната, подкрепиха здраво политиката на санкциитѣ. Въ Женева имаше много идеализъмъ презъ септемврий и октомврий на 1935 г., и Южна Африка има много хубавъ дѣлъ въ него. На предвидливитѣ и обмислящи глави въ Уайтхолъ стана изведнѣжъ ясно, че Обществото на народитѣ се изтъква като инструментъ съ неоченима стойностъ за взаимно поддържането на Британската империя.

Трето, либералното обществено мнение въ Англия, което мразѣше фашизма, се зае усърдно да събори Мусолини върху морално-политическа почва.

Четвърто, презъ юний Съюзътъ за Обществото на народитѣ въ Англия произведе информативенъ плебисцитъ, нареченъ „Peace Ballot“ и ръководенъ отъ мощния лордъ Сесилъ. Гласуваха 11.500.000 души и отъ тѣхъ 10.088.000 одобриха стопански, а не военни санкции срещу всѣки нарушителъ на мира. Сжщевременно 6.748.000 бѣха готови, „въ случай на нужда“, да подкрепятъ и военнитѣ санкции. Срѣдниятъ брой на който и да е английски изборъ дава къмъ 20.000.000 гласа. Прочее, явно бѣше, че английското правителство не можеше да си позволи да пренебрѣгне мнението на половината отъ избирателитѣ въ страната. Тоя плебисцитъ засили привърженицитѣ на санкциитѣ въ кабинета, като Антони Идънъ забърка всички, които, като Макдоналдъ, нѣмаха добро разположение спрямо Обществото на народитѣ.

Пето, лейбъристската партия енергично подкрепи официалната опозиция, а преобладаващото мнозинство — политиката на санкциитѣ.

Шесто, генералъ Смътсъ подчерта, че абисинската война ще бжде смѣтната, както въ Африка, така и навредъ въ английскитѣ колонии, като война между чернитѣ и бѣлитѣ, което безспорно би се отразило неприятно върху британскитѣ интереси.

Седмо, както се вече изтъкна, интереситѣ на Империята бѣха забъркани въ тоя случай. Идеализъмъ и това, което се нарича „характеръ“, играятъ голѣма роля въ английската политика, но само идеализмътъ не бѣше достатъченъ за остротата на британския

отговоръ по италианското нападение. Идеализъмъ, плюсь Египетъ, Червено море и Индия, накараха Англия да открие фронтъ срещу Италия. Конфликтътъ избухна между единъ старъ, преситенъ и единъ новъ, неизпробванъ още империализъмъ. Щомъ Мусолини започна да съсрѣдоточава части близу до Египетъ, англичанитѣ скочиха. Съръ Самуелъ Хоръ бѣше — докато изгуби поста си — най-щастливиятъ външенъ министъръ на нашата съвременность. Той трѣбваше да води политика, въ която идеализмътъ и империализмътъ да си хармониратъ. Не само Богъ, и пжтътъ на Англия къмъ Индия бѣха на негова страна.

ПЛАНЪТЪ ХОРЪ—ЛАВАЛЪ

На практика санкциитѣ се прилагаха мудро. Не се действуваше съ голѣмо желание. Петролтѣ не бѣше засегаатъ отъ ембаргото. Поради това английски фирми доставяха бензина, съ който летѣха самолетитѣ на графъ Чано. Нито за моментъ не се предприеха военни санкции, нито пъкъ затварянето на Суецкия каналъ отъ англичанитѣ или отъ Обществото на народитѣ не се взе въ съображение. Изборитѣ презъ ноемврий въ Англия преминаха подъ паролата „Миръ и санкции!“, и правителството, което основаваше своята кампания върху вѣрността къмъ Обществото на народитѣ, получи огроменъ успѣхъ. Затова пъкъ голѣмъ ударъ за общественото мнение бѣше когато презъ декемврий проникнаха новинитѣ за знаменития планъ Хоръ-Лавалъ.

Изглежда, че истинската предистория на плана е следната: нѣколко седмици специалисти отъ Форинъ Офисъ и отъ Ке д'Орсе работили, за да изнамѣрятъ една формула, която да прекрати войната. Въ недѣля на 8 декемврий Хоръ заминалъ за Парижъ. Той говорилъ въ продължение на нѣколко часа съ Лавалъ и следъ това продължилъ за Швейцария, на зименъ спортъ. Едно съвмѣстно изложение на Англия и Франция бѣше оповестено. Въ него твърде плахо се говорѣше за постѣпки, които да уредятъ въпроса. „Въ тоя моментъ не може дума да става за съобщаване на формулата“, — се казваше въ изложението. Както често пѣти, въ Парижъ започнаха да клюкарствуватъ. Английскитѣ сутришни вестници изтъкваха повече или по-малко автентични твърдения за нѣкаква спогодба, споредъ която Италия щѣла да получи една значителна частъ отъ Абисиния като подкупъ да прекрати войната.

Отъ официалното изложение се виждаше, че спогодбата още не е одобрена отъ английска страна. Затова кабинетътъ трѣбваше набърже да направи нѣщо. По една случайностъ морската конференция трѣбваше да бжде открита въ сѣщия понедеѣльникъ сутринъта. Спомнямъ си, какъ всички бѣха учудени отъ извънредната скоростъ, съ която Балдуинъ откри заседанието, и отъ извинението му, че трѣбвало веднага да замине по бърза работа. И видимо бѣше, че тая работа е

наистина бърза, при все че никой не знаеше въ какво се състои тя. Поради това, което се дрънкаше въ Парижъ, и поради възходящата раздразнителностъ на общественото мнение въ Англия, кабинетътъ застана предъ въпроса, дали да приеме плана Хоръ-Лаваль, или пъкъ да остави съръ Самуелъ Хоръ да се провали. Взе се решение за възприемане на плана. Всичко се извърши на единъ дъхъ. Говори се, че въ заседателната стая нѣмало карта, и министритѣ одобрили плана, безъ дори да знаятъ, каква областъ отъ Абисиния отстъпватъ на Италия.

На следния день Балдуинъ държа въ парламента една сензационна речъ. Така станаха известни нови подробности отъ плана. Балдуинъ каза, че „устнитѣ му сж запечатани“. Когато обаче мина възбуждението, той почна да си служи съ такива аргументи: „никой не би тръгналъ да се бие съ насъ“. Това пикантно твърдение, разбира се, възбуди много любопитство. Самъ Хоръ бѣше още въ отпускъ. На 13 декемврий бѣха най-после оповестени англо-френскитѣ предложения. Тѣ бѣха много по-лоши, отколкото се предполагаше въ кръговетѣ на санкциониститѣ. На 14 декемврий стана известно, че Хоръ е изпратилъ на английския пълномощенъ министъръ въ Абисиния телеграма, съ която му е предписалъ да упражни „цѣлото свое влияние“ върху императора, за да може той да разгледа предложенията „грижливо и благосклонно“.

Вѣтърътъ въ страната се засили. Цѣла Англия бѣше смутена, разочарована, неспокойна. На Идънъ се падна неблагоприятната задача да обясни на своитѣ приятели, какъ английското и френското правителство сж стигнали до положението да продаватъ Абисиния. „Таймсъ“ и „Дейли телеграфъ“, обикновено здрави опори на правителството, започнаха да нападатъ. Въ Доунингъ стрийтъ 10 при Балдуина започнаха да се явяватъ една следъ друга видни личности, които му заявяваха, че това така нѣма да върви. Дори торитѣ се разбунтуваха. Хоръ се завърна отъ Швейцария. Трѣбва нѣкой да стане виновенъ, да изкупи вината. Инакъ правителството трѣбваше да подаде оставка. Като жертва на развълнуваното море, Хоръ бѣше хвърленъ презъ борда. Той подаде оставка. А планътъ бѣше погребанъ.

Въ речта си предъ долната камара на 19 декемврий Хоръ не можа да разкаже цѣлата история. Все пакъ той защити своята политика достойно и силно. Мнозина започнаха да мислятъ, че Балдуинъ е

трѣбвало да излѣзе, а не неговиятъ външенъ министъръ, защото въ края на краищата цѣлиятъ кабинетъ бѣше одобрилъ спогодбата на Хоръ съ Лаваль, а сѣщо така и възприелъ плана. Въ всѣки случай Балдуинъ никога не „разпечата“ устнитѣ си. Той не произнесе нито дума, не даде никакво обяснение върху това, на какво мнение е билъ всѣщностъ. И Дейвидъ Лоу, известниятъ карикатуристъ, го изрисува съ превързочень пластеръ върху устнитѣ. Другъ вестникъ представи Балдуина, редомъ съ трупа на Обществото на народитѣ, мълвещъ задъ пластера: „Вие знаете, че трѣбва да ми вѣрвате!“

Следъ шесть месеца, когато атмосферата се бѣше разхладила, бѣше много по-лесно да се дадатъ нѣкои обяснения. Балдуинъ разчиташе почти съ пълна сигурностъ на възможността, че санкциитѣ, особено при включването на ембаргото върху петрола, ще тласнатъ Мусолини въ такова безумие, че ще предпочете славно да загине, като нападне английската флота. И англичанитѣ направиха това, което тѣ смѣтаха за необходимо, за да се избѣгне една общеевропейска война. Къмъ това се прибавиха и други съображения. Много английски крѣгове бѣха убедени, че Мусолини ще изгуби войната и като такъвъ ще се провали въ Италия, което основно ще промѣни положението въ Европа. Налице бѣше обаче и другото схващане, че Мусолини нѣма да изгуби, а ще спечели и поради това най-добре ще е да бжде задоволенъ съ една частъ отъ Абисиния, преди да е глътналъ цѣлата.

Ако Мусолини бѣше възприелъ плана Хоръ-Лаваль, преди сами англичанитѣ да го провалятъ, каква горчива ирония на историята би било!

FINIS

Презъ пролѣтътъ на 1936 г. Мусолини, още повече затрудненъ и раздразненъ отъ санкциитѣ, реши да даде голѣмъ обхватъ на колониалната експедиция и да я превърне въ истинска война. Съ половинъ милионъ души въ Африка, дори съ отровни газове, резултатътъ не можеше за дълго време да бѣде съмнителенъ. Вънъ отъ това, бързината и силата на италианския походъ постави въ изумление специалиститѣ. Тѣ, разбира се, не бѣха си дали смѣтка, колко зле бѣха въоръжени и водени абисинцитѣ и какви сж предимствата на моторизираната войска дори и въ една гверила и върху тѣй труденъ теренъ. Походътъ на Бадолио бѣше образецъ отъ военно и техническо гледище. На 15 априлъ италианцитѣ взеха Десие, следъ като бѣха преминали 120 мили отъ Кворама за невѣроятното време отъ 9 дни, а на 5 май бѣха въ Адисъ Абеба. Императорътъ избѣга.

Победата на Хитлеръ въ Рейнската областъ и победата на Мусолини въ Абисиния сж клонове отъ едно и сжщо отровно дърво. Тия победи, колкото и да сж заслужени, представляваха временния триумфъ на остро и бързо удрящия фашизъмъ срещу бавно и трудно раздвижващитѣ се демократически сили. Триумфътъ на Мусолини се последва отъ едно навдигане на фашизма въ цѣла Европа; тия, които искаха чрезъ санкции да поставятъ Мусолини въ матъ, трѣбваше да видятъ: Грайзеръ въ Данцигъ и Франко въ Испания да се впускатъ въ своитѣ разнородни авантюри. Дълго време Хитлеръ и Мусолини се бѣха държали за коситѣ поради Австрия. Между впрочемъ спорътъ за Австрия бѣше погребанъ и тѣ вече представляваха за Европа почти идентични динамични сили. Това, което днесъ предстои на Европа, е борба между законъ и право, откъмъ едната, откъмъ силната страна, и картечницитѣ отъ другата. И това ще бѣде борба между зачитането на международнитѣ договори и авантюристическия, разбойнически национализъмъ въ най-дивата му форма. Авантюриститѣ бѣха победили въ две важни схватки. Въпрѣки това демокрацията ще трѣбва да има последната дума.

Мусолини, остроуменъ и силенъ играчъ, показа на италианския народъ нови пжтища, но бждецето на Италия, както и сждбата на Германия, зависятъ отъ Британската империя. Пискливиятъ, младежки шумъ на фашистскитѣ държави ще влѣзе рано или късно въ конфликтъ съ зрѣлата жизнена сила на Англия.

XV. АНГЛИЙСКИТЪ ГОСПОДСТВУВАЩИ КЛАСИ

Англия представлява едновременно най-чудната нация, най-здравата монархия въ свѣта, най-силната олигархия и най-свободната демокрация. Нейната империя единствена надживѣ войната. Англия е островъ отъ вили, построени върху каменовжлена почва, който, напукъ на всички затруднения на времето, цѣпти и преуспѣва. Два процента отъ английскитѣ земевладѣлци притежаватъ 64 на сто отъ националното богатство. Тѣ представляватъ една незблима господстваща класа или каста. И това е едно отъ най-забележителнитѣ явления на съвременния свѣтъ.

Отчасти тая каста е произлѣзла поради географски причини. Тя се крепи чрезъ своитѣ земни владения или чрезъ търговията съ всички пазари на свѣта. Тя изпълнява своитѣ задължения къмъ свѣстѣта и къмъ религията. Долната камара и камарата на пероветѣ сж нейнитѣ клубове. Тя вѣрва въ свободата на словото, въ прогреса на демокрацията, тя реагира много чувствително на общественото мнение. Нейнитѣ крепости сж флотата, Банкъ офъ Енгландъ и чиновничеството. Тя расте въ общественитѣ школи и живѣе въ извънградски вили. Империята е нейната най-голѣма гордостъ.

Господстващитѣ класи претендиратъ върху една несъразмѣрно голѣма частъ отъ националния доходъ и отъ стопанската мощъ. Да вземемъ за примѣръ терена на града Лондонъ. Само единъ отъ пероветѣ притежава надъ хиляда декара въ Уестъ Ендъ. И само къмъ 40.000 души отъ осемтѣ милиона жители на Лондонъ въобще притежаватъ земя, като най-ценнитѣ парцели сж въ рѣцетѣ на около двадесетъ души. Въ Англия има къмъ сто хиляди мъже и жени съ годишенъ приходъ надъ 2000 лири. Така тѣ притежаватъ надъ 16 на сто отъ националния доходъ. До тѣхъ сж осемнадесетъ милиона души, чиито заплати сж подъ 250 лири годишно, което общо прави 56 на сто отъ националния доходъ. Отъ всички, които умиратъ въ Англия, само единъ отъ четирима оставя притежания за повече отъ 100 лири.

Долната камара представлява хубава колекция от богатства. Един сътрудник на „Съндей Експресъ“ установи, че през 1934 година 170 членове на Долната камара притежават 650 мѣста въ управителнитѣ съвети на голѣмитѣ дружества. „Ню-Стейтсменъ“ направи неотдавна разборъ на това, съ което се занимаватъ 729-тѣ пера, които образуватъ „Камарата на лордоветѣ“: 246 притежаватъ земя, 112 сж директори на застрахователни дружества, 74 въ финансови и инвенстиционни фирми, 67 въ банки, 64 въ желѣзопѣтни компании, 49 въ корабостроителството и близки на него предприятия и т.н. Твърде интересно е още, че 371 отъ 729 пера, т.е. повече отъ половината, никога не сж взели участие въ дебатитѣ на Камарата на лордоветѣ отъ 1919 г. до 1931 г. Общо 111 души не сж гласували нито веднѣжъ. Срѣдното число на гласувалитѣ е къмъ 83.

Най-важниятъ факторъ въ политическия и общественъ животъ на Англия е отъ географско естество. Англия е островъ. И то подобно на знаменитата дефиниция на оня ученикъ, който бѣше казалъ: „Островътъ е кжсъ земя, обиколенъ отъредъ отъ английската флота.“ Англичанитѣ сж смѣсена раса отъ англи, сакси, юти, римляни, нормани и келти — раса, която порастна въ своята изолираностъ. Отъ времената на Елисавета Англия не е била нападана отъ никого, а сама непрекъснато напада другитѣ. Островното ѣ положение развива широкъ погледъ у англичанитѣ. Отъ поколѣния тѣхнитѣ погледи сж насочени далечъ въ морето. Географската особеностъ на тая страна е дала поводъ за много великолепни каламбури около тая господствуваща раса. Преди нѣколко години силна зимна буря прекъсна всѣкакви сношения презъ Ламанша. Английскитѣ вестници съобщиха на своитѣ читатели, че не Англия, а „континентътъ билъ изолиранъ“.

Както въ много други страни, така и въ Англия, времето е важенъ политически факторъ. Споредъ моитѣ наблюдения, разслабващиятъ нервитѣ вѣтъръ „Фьонъ“ е отговоренъ за много странности въ държанието на Австрия. А въ Англия мъглата и влагата сж сковавали въ критични моменти коститѣ на правителството. Зная, че английскиятъ климатъ, наблюдаванъ отъ нѣкои гледни точки, е най-добриятъ въ свѣта, защото, както заявяватъ англичанитѣ съ гордостъ, почти презъ всѣки месецъ на годината могло да се играе голфъ. Навѣрно въ повечето случаи играчитѣ сж мокри, но нали „могло“ да се

играе. Англичанинът още отъ рождение винаги държи чадъра си подъ ржка. При възпитанието му той бива трениранъ да бжде винаги готовъ за всѣкакви изненади, а не само за климатичнитѣ. Британската империя е неволното послѣдствие на географски и метеороложки фактори. Всѣки, който е прекаралъ нѣколко зими въ Лондонъ, знае, защо създателитѣ на тая империя винаги сж търсили слънцето.

Англия произвежда само три пети отъ хранителнитѣ продукти, отъ които се нуждае, и само двадесетъ на сто отъ суровинитѣ, отъ които фабрикува готови стоки за всички пазари. Тая страна обаче е богата откъмъ вжглища, желѣзо и стомана. Поради това, твърде естествено е, че тя е най-силно индустриализираната страна въ Европа. Тя произвежда толкова ценности, че около четиридесетъ на сто отъ нейната търговия е износътъ ѝ. А на тоя свѣтъ има не само стомана и обуца, памучни ризи и локомотиви, ножчета за самобръсначи и мостови трегери, но и параходи, осигуровки, парични сдѣлки. Азъ вече споменахъ за несъответствието въ дохода на отдѣлния англичанинъ, но националниятъ приходъ като цѣло е много по-голѣмъ отъ тоя на която и да е друга европейска страна. Въ Англия на глава се падатъ срѣдно по 87 лири годишно, срещу 46 въ Германия, 43 въ Франция и само 28 въ фашистска Италия.

Господствуващитѣ класи печелятъ повечето си пари чрезъ търговия. Мнозина отъ тѣхъ живѣятъ далечъ отъ градоветѣ, но все пакъ търговията е преобладаващото национално занятие. Казано е: „Англичанинътъ държи търговията си здраво. Той е единствениятъ въ свѣта, който гледа на нея сериозно. Въ Англия, и само тамъ, Богъ и Мамонъ сж заедно. Апетитътъ на Мамона е умекченъ чрезъ съзнанието, че честността е най-добрата платежна политика. Богъ е стока, справедливостъ, любовъ, милостъ и петъ на сто при всѣко разумно инвестиране.“ Много обстоятелства сж помогнали търговията да се обособи като почтена и приходоносна. Нѣкога Дъгласъ Джералдъ каза: „Никакво съображение на социална правда не може да премахне правото да се купува евтино и да се продава скжпо.“ Англия е една отъ малкото страни въ свѣта, въ която националниятъ флагъ, така наречениятъ „Юнионъ Джекъ“, се допуска въ рекламитѣ на търговскитѣ артикули. Тамъ дори и скжпоценноститѣ на короната носятъ приходи. Който иска да ги види въ Тоуеръ, плаща 6 пенса.

Шест дни през седмицата англичанинът се моли във „Банк оф Енгланд“, а на седмия във „Чърч оф Енгланд“, т.е. във английската църква. А религията е много мощен фактор, застанал на страната на господстващите класи. Единствена между съвременните народи, Англия има национална църква, „островна религия“, установена само за нейния народ. Със нея е тясно свързан като фактор моралът, който черпи своите сили от хладния и трезвен ритуал. Стандартът на обществения живот във Англия е най-високият във света. Там чест и идеализъм играят роля във политиката, което за недовърчивите чужденци е твърде неразбираемо. Чест и идеализъм обаче съответствуват редовно на практическите интереси. Със нахлуването си във Белгия германците не само че сключиха един договор, те насочиха стрелите си и върху пристанищата на Ламанша. Един влиятелен дипломат заявил на един мой приятел: „Англия остава най-опасната страна във света, защото тя единствено е готова и е във състояние да влезе във война заради някоя друга страна.“

Господстващите класи върват във свободата, във демокрацията, не само защото са убедени, че свобода и демокрация са много по-счастливи от деспотизма. Подобно на французите, и англичаните са заплатили скъпа дан за свободата. За да постигнат свободата си, трябвало е да пролят кралска кръв. Екзекуцията на Чарлс I е дълбока рана във съзнанието на англичаните. От тогава те са пазили най-ревниво привилегиите на конституцията и парламентарните права. При прочитане на английската история всеки е изумен от големия брой на хора, които е трябвало да пожертвуват главите си за свободата. Демокрацията на англичаните е консервативна, и англичанинът дефинира думата „консервативен“ буквално: „запазващ нещата“. Каквото и да било във Англия може да се разруши само чрез големия огън.

Парламентарната традиция на Уестминстър е облажавана от църквата. И то със основание. При диктатурата индивидът съществува само като слуга на държавата. При демокрацията теоретично държавата е слугата на индивида. Няма англичанин, който никога да забрави това. Станлей Балдуин каза във една от своите знаменити речи, че през последните три столетия Англия е претърпяла само десет години диктатура. Английските

парламентаристи играят своята роля по великолепен начин. След всеки избор кандидатите противници си стискат ръцете, като че ли са завършили някоя партия тенис. Когато Балдуин стана за пръв път министър-председател, първата му работа беше да посети главния си противник лорд Оксфорд и да поиска неговите съвети.

Повечето англичани, естествено, поставят Англия над партията си, и това е една от причините, която им дава възможност сами да се управляват. Когато умре някой изтъкнат държавник, дори като например лорд Кързон, работническите депутати в Долната камара почитат паметта му. Както е вече всеизвестно, по време на генералната стачка през 1926 г. уелските стачници и полицаите в неделя сключиха примирие и играха футбол.

Дори и най-бедният от бедните е лоялен. Чужденци, които идат от вън и посетят Дърхам и Тоинсайд, се учудват, че бедността при такива мизерни условия не води към революция. В Англия има към два милиона безработни и най-малко един милион от тях не могат да се намерят някога на работа. И все пак не само че никому не идва на ум да прави революция, но дори един далеч не много малък брой безработни гласуват за консерваторите, вместо за работниците. Това се дължи на опасението на средната класа, че лейбъристите нямат достатъчно опитност да съставят едно успешно правителство. Другата причина са обществените осигуровки и патриархалното законодателство на съвременна Англия. Страната откупва безредиците чрез едно заплащане на два милиона лири седмично, чрез които се издържат безработните.

Има различни инструменти, чрез които господстващите класи управляват. Да вземем за пример адмиралтейството, или пък банката, за която Х. Далтон казва: „едно крайно особено учреждение.“ Друг фактор е еластичността на дворянството, което редовно се опреснява с кръв от народа. Обществените училища са фетишът на „old Schoolie“. От петдесет и петимата британски членове на кабинета — министри и държавни секретари — шестнадесет са завършили в Итън, шест в Хароу и седемнадесет в другите известни училища от висок ранг.

„Когато ми беше направено предложението да образувам правителство, — писа Балдуин, — първата ми мисъл беше, че то ще трябва да бъде едно правителство, което да не посрами Хароу.

Спомнихъ си, че въ предишнитѣ правителства имаше четири, а може и петъ стари «хароувианци», и азъ решихъ да имамъ шесть. Азъ постигнахъ това: да се състави кабинетъ така, както се разрешава кръстословица. Успѣхъ да вмъкна моитѣ шесть, а за себе си задържахъ поста пазителъ на съкровището... По Божия воля, въ моята стрѣмна и трудна кариера не ще направя нѣщо, което да даде поводъ на нѣкой «хароувианецъ» да каже, че не съмъ направилъ най-доброто отъ своя страна, за да живѣя съ висшитѣ идеали на моята школа.“

Другъ инструментъ на господството е вилата, извънградското жилище. Не бива да се мисли, че тамъ прекарватъ седмичния си излетъ група аристократически съзаклятници, за да вкаратъ главитѣ си въ нѣкой комплотъ или въ нѣкое друго безчинство. Да предположимъ, че издателятъ на единъ голѣмъ вестникъ иска да се срещне съ нѣкой многообещаващъ политикъ, лейбъристъ. Ето: вилата, и то вилата на леди Астеръ въ Кливдънъ, е най-удобното мѣсто за това. Богати и видни хора, на които вече сж дотегнали формалнитѣ имъ задължения, отиватъ вѣнъ отъ града, за да се отдалечатъ отъ Лондонъ, най-грознитъ и най-непривлѣкателнитъ градъ въ свѣта. Така е измисленъ прочутиятъ „уикендъ“, който се удължава, колкото е възможно повече. Тѣхното занятие е политиката. Тѣ дрънкатъ за политика и правятъ политика, напълно спонтанно.

Казаха ми, когато бѣхъ въ Лондонъ, че торитѣ направили спортъ отъ това, да привлѣкатъ къмъ себе си най-умнитѣ глави. Ако нѣкой се прояви като разуменъ човѣкъ, а не е тори, то торитѣ веднага се спускатъ да го приближатъ. Общественото ласкателство е отлично оръжие. Системата на вилитѣ накара Рамзей Макдоналда да се откаже отъ национализирането на минитѣ и да се ограничи съ национализирането на кабинета. Индивидътъ трѣбва да е роденъ за вилата. Не е ли — тоя инструментъ го удря по главата, по краката, по езика. Достатъчно е нѣкой безспорно уменъ и силенъ водачъ отъ лѣвицата да излѣзе на преденъ планъ, за да види себе си барикадиранъ съ покани отъ богатитѣ.

Вестницитѣ не сж по-малко мощнитѣ инструменти на господстващитѣ. Днесъ господстващитѣ класи обръщатъ малко внимание на лордъ Ротърмиръ отъ „Дейли Мейль“ или на лордъ Бивърбрукъ отъ „Дейли експресъ“. Тия два „лордове на печата“ отъ епохата около 1920 г., въпрѣки всичкитѣ имъ крѣсъци и въпрѣки

чудноватата привлѣкателностъ въ личността на Бивърбрукъ, днесъ нѣматъ никакво влияние. Тѣхниятъ зле обмисленъ походъ за свалянето на Байдуина се превърна въ нѣщо като бумерангъ. Джофрей Доусонъ обаче, издатель на „Таймсъ“, е безспорно единъ отъ десеттѣ най-важни хора на Англия. И. Д. Л. Гервинъ отъ „Обсервъръ“ има сжщо така голѣмо влияние, при все че по време на Абисинската война бѣше застаналъ на непопулярната страна.

Тукъ трѣбва да си спомнимъ и за чиновничеството, за „Сивиль сървисъ“, неподкупниятъ грѣбнакъ на Англия. Моето момче куриеръ въ редакцията, ако би било донѣкжде представително или вещо въ приспособяването, би могло да поеме поста на пазителя на съкровището или пъкъ да стане воененъ министъръ. Постоянното чиновничество ще продължи спокойно да си гледа работата. Хората като съръ Робъръ Ванситаръ, постоянниятъ шефъ на Форинъ офисъ, и съръ Уорънъ Фишеръ, шефъ на държавното съкровище, принадлежатъ къмъ ония хора, които наистина управляватъ Англия. Повечето отъ тия тѣй важни личности сж малко известни. Ванситаръ, който е печаталъ повести и стихове, е изключение. Тѣ избѣгватъ свѣтлинитѣ на рампата. Тѣ вирѣятъ на сѣнка. А тѣхната властъ е огромна. Да припомнимъ за примѣръ съръ Морисъ Хенки, чието име е неизвестно на милиони, докато той съединява въ личността си постове: секретаръ на кабинета, секретаръ на тайния съветъ и секретаръ на държавната отбрана. И нѣщо въ повече: други Ванситаровци, други Фишеровци, дори други хора като Хенки, сѣнки върху сѣнки, се подготвятъ непрекъснато, за да могатъ да поематъ постове на своитѣ шефове, когато тѣ излѣзатъ въ оставка. Никой не е незамѣстимъ. Механизмътъ се движи отъ само-себе.

Англия е гжсталакъ отъ формални затруднения, и господстващитѣ класи се окопаватъ задъ единъ валъ не само отъ привилегии, но преди всичко отъ традицията. Въ никоя друга страна неловкостта не се осжжда така, както въ Англия. Единъ младъ членъ на парламента ми разказа неотдавна, че му били потрѣбни две години, за да овладѣе заплетената парламентарна процедура. Та и какво ли би могло въ повече да се каже за една страна, въ която „лордъ“ пазителъ на печата може да стане всѣки обикновенъ гражданинъ, докато най-младиятъ синъ на краля получава перското достоинство едва следъ сватбата си, а кралятъ пъкъ нѣма право да влиза въ Долната камара.

Английската конституция не е документъ. Никой членъ на парламента нѣма право да подава оставка, а министъръ-председателъ въ това си качество не получава заплата.

Господстващитѣ класи си служатъ съ пропагандата много поизкусно, отколкото д-ръ Гьобелсъ е могълъ нѣкога да мечтае. Понѣкога тѣ възприематъ цензурата, но винаги въ възможно най-меката форма. Най-често това не е цензура, наложена съ указъ, но чрезъ доброволно съгласие. Презъ миналото лѣто, напримѣръ, всѣки главенъ редакторъ въ Флитстрийтъ знаеше приблизително силитѣ на британската флота въ Срѣдиземно море, но никой не публикува числа, никой дори и отъ опозицията. Тамъ се прилага само методата на убеждението. „Слушай, стари приятелю, — обажда се нѣкой чиновникъ отъ Форинъ офисъ, — разбира се, не мога да искамъ ти да направишъ това за мене, но ще бжде ужасно почтено, ако го направишъ.“

Чрезъ системата да се избира отъ всѣки окръгъ само по единъ депутатъ, господстващитѣ класи влияятъ върху изборитѣ въ такъвъ размѣръ, че либералнитѣ журналисти въ България или дори въ Турция биха се пукнали отъ негодувание. Презъ 1931 г. „националното правителство“ на коалицията Балдуинъ — Саймънъ — Макдоналдъ спечели 556 мѣста съ 14.5 милиона гласове, докато опозицията съ съответното число отъ 7.2 милиона гласа получи само 59 мѣста. При изборитѣ отъ 14 ноемврий 1935 г. правителството получи отъ урнитѣ само 54 процента, но взе 428 мѣста отъ всичко 615. Ако гласовѣ се оценяваха споредъ съотношението, мнозинството на правителството би имало само 48 вмѣсто 250, обаче тѣй се случи, че опозицията получи 64 процента отъ всички гласове и съ това бѣше осждена на бездействие за следнитѣ четири или петъ години.

Въ края на краищата господстващитѣ класи постигатъ, въпрѣки мизерията въ „особенитѣ колеги“, не само съвършенъ политически стабилитетъ, но и едно индустриално съживяване въ значителна степенъ. Презъ 1925 г. имаше Касандри, които вѣщаеха, че Англия била „свършена“. Тѣ се опровергаха. Едновременно съ вътрешното засилване, Великобритания спечели отново преднина въ международнитѣ работи. Англия, която съ огледъ на интереситѣ на империята се бѣше опитала да се уедини, влѣзе съ застрашителенъ гласъ въ концерта на европейскитѣ сили. И за да бжде силенъ презъ неспокойнитѣ времена, които му предстоеха, Балдуинъ създаде една

колосална програма на превъоръжението, която той нарече „Национална отбрана“ и която струва приблизително къмъ 250 милиона английски лири годишно.

МАЛКИТЪ ВАЖНОСТИ

Изъ огромния брой сили и противосили, играчи и противоиграчи въ обширната арена на английския политически животъ:

Крикетътъ и ритуалното нареждане за презапочване играта, която той е създалъ.

Безвъроизповѣдното убеждение.

Намаление въ числото на ражданията, което, споредъ преценката на специалисти, ще свали броя на населението презъ 1985 г. на 33 милиона.

Личности като Негово Високопреосвещенство У. Р. Инджъ, бившъ деканъ на „св. Павелъ“, генералъ Кричли, покровителъ на надбѣгванията на хрътки, и лордъ Доусонъ офъ Пенъ, покойниятъ кралски лѣкаръ.

Открититѣ ораторски трибуни въ Хайдъ-паркъ, единствени по рода си и твърде важни.

Дръзкитѣ и лишени отъ всѣко чувство на респектъ карикатури на Дейвидъ Лоу, най-знаменитиятъ карикатуристъ въ свѣта.

Традицията „отъ баща на синъ“ въ политиката. Не само Рандолфъ Чърчилъ Уинстонъ се стреми да наследи. Сжщо и лейбъристски политици наследяватъ надежди и амбиции: синътъ на Артъръ Хендерсонъ е въ Долната камара. Сжщо и синовеѣ на Лойдъ Джорджъ сж тамъ.

Издателската кжща Викторъ Голенцъ Лимитедъ.

Фактътъ, че занятието политикъ е първото въ страната.

Готовността на една партия или една личностъ да признае поражението си и да продължи следъ това играта най-лоялно. Уинстонъ Чърчилъ се бори упорито въ продължение на години срещу закона за Индия въ собствената му партия. Когато тоя законъ пропадна, той отново влѣзе въ партията си.

Економисти като Д. М. Кейнсъ, съръ Артъръ Сълтъръ, съръ Дж. Стемпъ, съръ У. Лейтънъ.

Ужасната строгостъ на английскитѣ закони.

Дълбоко залегналият пасифизъм на младитѣ хора, които се отказватъ отъ нѣкогашнитѣ си военни звания. Капитанъ Дѣфъ Куперъ, бившъ воененъ министъръ, е мистъръ Дѣфъ Куперъ. Капитанъ Антони Идънъ е мистъръ Антони Идънъ. Преди нѣколко години майоръ Уолтеръ Елиътъ отиде дотамъ, че публикува една обява, съ която съобща, че желае за въ бъдеще да бжде само мистъръ Уолтеръ Елиътъ.

Разузнавателната служба на Адмиралтейството.

Проф. Харалдъ Д. Лески.

Данъцитѣ при смъртенъ случай.

Радикализмътъ на повечето оксфордски и кембриджски студенти.

Традиционното уважение къмъ старостта. Политикъ на 55 години се смѣта за все още многообещаващъ младъ човѣкъ. Неотдавна Балдуинъ говорѣше за „нѣжната възраст“ на единъ отъ своитѣ парламентарни секретари, единъ юноша на 42 години. А самъ Балдуинъ е билъ само на 41 година, когато влѣзълъ въ Долната камара.

Обичаятъ на Кентърберийския архиепископъ да пише отвреме-навреме въ „Таймсъ“ и да подканя публиката къмъ общо молитвуване въ връзка съ нѣкое политическо събитие. Такъвъ бѣше случаятъ презъ февруарий 1935 г., когато законътъ за Индия бѣше предъ приключване.

Фантастичниятъ брой на благотворителните дружества.

Клубоветѣ.

Автоматичната нечувствителностъ срещу всички критически бележки на чужденци.

Сдружението на британската индустрия.

Пасифизмътъ на каноника „Дикъ“ Шепърдъ и Оксфордската група.

Очевидната наклонностъ на женитѣ да се подчиняватъ на бацитѣ си съ Едиповъ комплексъ. Английското възпитание е мъжко. Женитѣ носятъ мъжки дрехи. Участвуватъ въ конни състезания. Тѣ сж отчаяни парламентаристки.

Селската кръчма.

Империализмътъ, който се разпростира извънъ границите на империята. Напримѣръ, до избухването на гражданската война въ Испания, Португалия бѣше дотолкова въ английската сфера на

влияние, колкото и Ирландия. Сжщото е съ Гърция следъ възвръщането на кралъ Георги I.

Пуншътъ.

Високитѣ заплати на сѣдии, членове на кабинета и посланици.

ИНТИМНИЯТЪ КРЪГЪ?

Никой не бива да мисли, че господстващите класи във Англия образуват някакво тяло, което се събира във някоя зала, избира си председател и упражнява различните функции на господството. Във Англия няма тясно свързана олигархия, както например е тая, представлявана от регентите на „Банк де Франс“. Може да се каже само, че определен брой лица образуват „вътрешния кръг“. Между тях са: Балдуинъ, лордъ Тирълъ (бившъ пълномощенъ министъръ във Парижъ), лордъ Салисбири, съръ Стемпълъ, лордъ Хейлсшаймъ, Джофрей Доусънъ отъ „Таймс“, Невилъ Чембърлейнъ, лордъ Дарби, Монтегю Норманъ и съръ Морисъ Хенки. Няма обаче двама души, които да са единни, че, освенъ Балдуинъ, някой отъ останалите принадлежи на „вътрешния кръг“. Кръгътъ съвсемъ не е „кръгъ“ въ английски смисълъ, най-малкото не е здравъ, непроменливъ кръгъ. Фактически, налице е намиращата се въ непрекъснато движение еластичностъ на силата на господстващите класи. Някой може да произхожда отъ най-старата аристокрация на острова, това обаче не означава, че може да се числи къмъ „кръга“. Също и богатството съвсемъ не е условие за това преимущество. И само умъ не е достатъчно. Необходимъ е характеръ.

РОЯЛЪ

Едно събитие обсъдени въ очитѣ на англичанитѣ всичко останало, което се случи презъ 1936 г. Това бѣше, разбира се, смъртта на кралъ Джорджъ V на 20 януарий. Последва огроменъ брой засвидетелствувания на скръбта, които продължиха много дни и равни на които нѣма въ съвременната история. Погребението бѣше небивало по своята тържественостъ и по своето великолепие шествие. Нѣщо повече: чрезъ държането на маситѣ, то символизира тѣсната връзка между короната и народа въ Англия.

Следъ това, най-прочутиятъ младежъ на земята, Уелскиятъ принцъ Едуардъ стана кралъ. Царуването на Едуардъ VIII започна, както се очакваше, по единъ видимо модеренъ начинъ. Новиятъ монархъ скжса съ традицията, като следъ смъртта на баща си замина отъ Лондонъ за Сендрингхеймъ „по въздуха“. На 1 мартъ той говори на милиони слушатели въ цѣлата империя по радиото. Съ поемане на короната отъ Едуардъ, повѣ свѣжъ вѣтъръ върху кралскитѣ работи. Безъ да жертвува нито частица отъ достойнството си, той направи ритуала на царуването си по-малко формаленъ, по-малко церемониаленъ. Излетѣтъ му презъ августъ и септемврий до Виена и до Балкана повиши симпатиитѣ къмъ него и въ най-отдалеченитѣ части на Европа.

Неговиятъ баща, Джорджъ V, както се знае днесъ, е единъ отъ най-рѣдкитѣ крале, които сж създали история. Най-напредъ той подкрепи мистъръ Аскжитъ въ голѣмата му борба срещу Камарата на лордоветѣ презъ 1910 г. При това той се съгласи съ създаването на нови перове, за да може по тоя начинъ старата аристокрация да бжде преодољна, въ случай че лордоветѣ продължатъ да разтакатъ одобрието на „Народния бюджетъ“ на Долната камара. Второ, той повика Балдуинъ, а не лордъ Кързонъ, да наследи министъръ-председателя Бонаръ Лоу презъ 1923 и по тоя начинъ прочисти пжтя на Балдуинъ за послешното му дълго министъръ-председателствуване. Презъ следващата година той назначи Рамзей Макдоналдъ за министъръ-председател, при все че лейбъриститѣ можеха да

образуватъ само малцинственъ кабинетъ и по тоя начинъ подпомогна първото социалистическо правителство въ историята на Англия. Най-после той замина на 22 августъ 1931 г. по свой починъ отъ Балморалъ за Лондонъ, за да уговори, посрѣдъ финансовата криза, Макдоналдъ да образува „национално правителство“.

Презъ своето двадесетъ и петъ годишно царуване кралъ Джорджъ е ималъ само петима министъръ-председатели — едно доказателство за стабилността на английската политика. Неговиятъ юбилей като кралъ презъ май 1935 г., нареченъ сребъренъ, бѣше по тежестъ златенъ. Той бѣше не само символъ за възвръщането на известно стопанско процѣтяване, но подчертаваше по блестящъ начинъ симпатиитѣ, които цѣлиятъ народъ изпитва къмъ кралското семейство. Кралтъ бѣше дълбоко трогнатъ и, като изъ основа скроменъ човѣкъ, се учудваше на възторга, който неговата поява всрѣдъ публиката предизвикваше. Какъ се е стигнало до празнуването на юбилея остава напълно неизвестно. Никога въ миналото не е билъ празнуванъ двадесетъ и петъ-годишенъ юбилей на нѣкой кралъ въ Англия. И никой не е предполагалъ, че когато тоя въпросъ ще бжде сложенъ на разглеждане въ Долната камара, празникътъ ще бжде разгледанъ така внимателно.

ВЪНШНА ПОЛИТИКА

Британската външна политика, така постоянна и, както неотдавна съръ Самуелъ Хоръ каза, „малко промѣняща се отъ родъ на родъ“, се основава, общо казано, на изравняването на силитѣ, при което Англия държи везнитѣ. „Всички наши голѣми войни, — каза съръ Остинъ Чембърлейнъ, — бѣха насочени къмъ това, щото да се възпрепятствува на нѣкоя голѣма военна сила да владѣе Европа и да постави въ шахъ брѣговетѣ на Ламанша и пристанищата на Холандия.“ Въ по-новитѣ времена, Англия, вѣрна на своята политика, винаги се стремѣше да подкрепя Германия, ако Франция е по-силна отъ Германия, или пъкъ да засилва положението на Франция, ако е обратното. Следъ края на войната Обществото на народитѣ е опредѣлениятъ за тая цель механизъмъ. Ако Обществото престане да служи на британскитѣ цели, Англия ще го пренебрегне. Следъ като Англия презъ 1919 г. успѣ съ голѣма сръчностъ да вкара доминионитѣ си и Индия като отдѣлни държави въ Обществото на народитѣ, тя винаги е въ положение да опредѣли заседанията на съвета. Преди войната кардиналниятъ пунктъ на британската политика бѣше да не се прави нищо, което би увлѣкло страната въ евентуално предстоящитѣ затруднения на континента. Локарно, върхътъ на политиката на равновесието, промѣни това. Всички тия съображения, разбира се, се ръководятъ отъ принципа „*Rex britannica*“. Англия, като голѣма търговска нация, иска миръ. Когато се създаде кризата на санкциитѣ, Уолтеръ Дюранти каза: „Англичанитѣ искатъ така упорито да отбѣгнатъ войната, че сж готови да се биятъ, за да я отклонятъ.“

Тукъ трѣбва да се спомене другъ, твърде забележителенъ малъкъ факторъ, който вече е слисвалъ мнозина наблюдатели отъ континента. Англичанитѣ третиратъ дори и външната политика като игра. Въ пълна противоположностъ на германцитѣ и французитѣ, за които политиката е въпросъ за животъ и смъртъ, англичанитѣ сж способни да бждатъ вътрешно напълно независими отъ комплекса на своитѣ външни работи. За тѣхъ Европа е нѣщо като сцена. Какво се играе върху нея, е игра. Ако нѣкой пропусне своята реплика или пъкъ се запъва при

рецитиране на стиховете си, сръдният английчанин приема просто, че това е само репетиция и че същото нещо ще се играе още веднъж по-добре.

Грубо погледнато, във Форин офис има две групи. Първата обхваща приятелите на Обществото на народите, следователно идеалистите. Те се надяват чрез една система на колективна сигурност да привлечат Германия във приятелския концерт на великите сили. Те гледат на войната буквално като на издевателство. Абисинската криза означаваше за тях крушение на всички морални закони във Европа. Втората група, състояща се предимно от по-стари хора, е готова винаги да даде преднина на Обществото на народите, но не върва във възможностите на принципа на колективната сигурност и облага всичките си надежди на силната флота и на изолирането. Схващанията на тая група окуражиха Германия, защото изолирането, т.е. невмешателството във Европа, означава да се застане напълно на страната на Германия.

Дори и при диктатурата на Хитлер, във Англия има все още силни прогермански явления. Те са:

а) Много тори се плашат от болшевизма и глупавите между тях смятат Хитлер за крепост срещу по-нататъшното разпространение на Русия на запад;

б) Лондонското Сити, което е инвестирало огромни суми във Германия, се оставя да бъде заслъпявано от блъска на д-ръ Шахт;

в) Не малко влиятелни личности във Англия не обичат Франция и французите, поради което са благосклонни към Германия;

г) Една група около лорд Лотиан (бивш Филип Кяр, дъсна ржка на Лойд Джордж във конференцията за мира) се възхищава от Хитлер. Тя върва, че една силна Германия начело с Хитлер осигурява мира. Лотиан е привърженик на „Крисчън сайънс“, и това учение, невърващо във смъртта и болестта, намира за по-изгодно, отколкото привържениците на другите религии, да приема обещанията на Хитлер за чиста монета;

д) „Таймс“ (Лотиан и Джофри Доусон са негови издатели и близки приятели) е естествено и безспорно независим. Неговият берлински кореспондент работи много върху разкритията на нацистските жестокости и саморазправим, но „Таймс“ мрази комунистите повече от националсоциалистите и във областта на

външната политика е давалъ понѣкога Хитлеру много повече, отколкото благотворителността го допуска;

е) Въ Англия още живѣе стремлението да се изпитва състрадание къмъ Германия въ ролята ѝ на победенъ, но благороденъ противникъ. (Противно на това французитѣ никога не ще признаятъ на Германия несправедливоститѣ на Версайлския договоръ.)

ж) Колкото и да е странно — въ лейбъристската партия има прогермански сили. Безспорно е, че английскитѣ социалисти и синдикалисти ще страдатъ подѣ националсоциализма така, както и тѣхнитѣ германски другари, но външната политика на лейбъриститѣ води началото си отъ желанието за денонсиране на Версайлския договоръ и оставянето Германия на свобода. Поради това дори и насилията, упражнени отъ Хитлеръ върху представители на работничеството, не можеха да промѣнятъ приятелскитѣ настроения къмъ германцитѣ въ нѣкои кръгове на английската лѣвица.

Ако се стигне до война съ Германия, то влияния отъ тоя родъ ще трѣбва да понесатъ своята частъ отъ отговорността, защото сжщо като презъ 1914 г. заблуждението, че Англия ще остане неутрална, ще поощри Хитлеръ да започне военнитѣ действия.

Английскитѣ отговоръ на Хитлеровата програма за превъоръжаването бѣше типиченъ компромисъ. Отначало англичанитѣ откупиха съревнуванието по море чрезъ англо-германската флотска спогодба отъ юний 1935 г., а следъ това английското правителство събщи за мѣрките, които взима, за да утрои британскитѣ въздушни сили.

Чухъ едно крайно чудновато обяснение на флотската спогодба, която е повече дѣло на Адмиралтейството, отколкото на Форинъ офисъ. То гласи: Англия нападна германцитѣ презъ 1914 г., защото тѣ я подкопаваха на свѣтовния пазаръ, а това предизвика депресия въ индустрията и безработица въ метрополията. Сега Япония е на пѣтъ да направи сжщото. Англо-германскитѣ договоръ признава господството на Германия въ Балтийско море. Англия знае, че Япония ще нападне СССР, само ако Германия е силна. Ако Германия и Япония се съюзятъ, за да водятъ война срещу Русия, и тритѣ държави ще отслабнатъ, а това ще е отъ полза за Британската империя.

Отъ това произлиза безспорниятъ парадоксъ, че англичанинътъ е едновременно германофилъ и (често) антифашистъ, отъ което

приблизително следва да яде съ едната половина на устата си една ябълка, а съ другата половина да я изплюва. Въ политиката обаче Англия е съ намѣрение да се въоръжи съ всичка сила срещу Германия като срещу единствено възможенъ неприятель, докато една значителна часть отъ обществото прави всичко възможно, за да засили изтъкнатия противникъ.

Разбира се, Англия очаква. Тя оставя времето да работи, докато нейната огромна въоръжителна програма бжде изпълнена.

XVI. КРИЗАТА СИМПСЪНЪ

Въ началото на февруарий 1936 г. започнахъ една скица върху характера на Уелския принцъ. Не можахъ да я довърша, но сега, като прелиствамъ бележките си, намирамъ нѣколко думи, които тогава съмъ си отбелязалъ. Бѣхъ ги напълно забравилъ. Тѣ гласятъ: „Може би Едуардъ е единъ отъ ония крале, които нѣкой денъ ще творятъ история, дори и ако самъ той не иска това.“

Едуардъ, най-знаменитиятъ младъ човѣкъ на земното кълбо, започна своето кжсо и паметно царуване подъ знака на коренната обнова. Той скжса съ всички традиции, когато непосредствено следъ смъртта на баща си замина за Сендрингхъмъ съ самолетъ. Говори предъ парламента въ единствено число. На 1 мартъ приказва на милиони слушатели въ цѣлата империя по радиото. Веднага се почувствува, че отъ кралскитѣ действия вѣе една нова свежестъ, единъ дѣхъ на непринуденостъ и на смѣлость.

Нервенъ, енергиченъ, склоненъ къмъ своенравности, извънредно приятенъ, обладаващъ голѣмъ личенъ чаръ и разбиране за дългъ, което споредъ случая се очерта повече или по-малко ярко, Едуардъ е билъ винаги смѣтанъ малко нѣщо за „розовъ“. Той има силни хуманитарни чувства къмъ мизерията, къмъ беднотата и пр. Когато посети Австрия презъ 1935 г., той постави въ голѣмо затруднение клерикалнитѣ власти, защото държеше да посети жилищния блоковъ домъ „Карлъ Марксъ“, социалистическата крепостъ, която една година преди това бѣше превзета съ атака и тукъ-таме разрушена съ гранати. При все че на главата му седѣше корона, Едуардъ се държеше като човѣкъ отъ народа. Още въ началото на царуването си той отиде въ Глазгоу, за да инспектира „Куинъ Мери“ и веднага следъ това тръгна изъ бедняшкитѣ квартали, за да даде изразъ на своето съчувствие. Тая черта отъ характера му даде поводъ за едно политическо раздражение, когато презъ есеньта на 1936 г. посети страдащитѣ отъ лишения миньорски области въ Юженъ Уелсъ, видѣ неизказано отвратителнитѣ

условия на живота тамъ и — може би малко прибързано — заяви, че „ще трѣбва нѣщо да се направи“.

Хора, които чуватъ какъ расте тревата, искаха да кажатъ, че Едуардъ симпатизиралъ и на фашизма и на националсоциализма. Би могло да се признае, че фашиститѣ и нациститѣ сж сжщо така въ известенъ смисълъ „розови“, ако наистина държатъ да спечелятъ симпатиитѣ на работническитѣ класи. А английското кралско семейство е било винаги смѣтано, че е прогерманско. Едуардъ се отнесе съ очебийна сърдечностъ къмъ фонъ Нойратъ, когато той дойде като германски министъръ на външнитѣ работи въ Лондонъ, а нѣколко отъ най-добритѣ му приятели сж въ много добри отношения съ Рибентропъ. Отъ друга страна обаче Едуардъ изрази сжщата сърдечностъ и на Литвиновъ. Прочее, всички клюки около неговия националсоциализмъ паднаха изцѣло, когато следъ абдикацията си той потърси убежище именно при единъ евреинъ, при австрийския членъ на една известна международна банкерска фамилия — при единъ евреинъ точно отъ тоя типъ, който нациститѣ мразятъ повече отъ всичко.

Първитѣ месеци отъ царуването на Едуарда протекоха леко и гладко. Той бѣше неизказано обичанъ. Пое особената принуденостъ и тържественостъ на кралската битностъ съ достоинство и въ добро настроение, при все че не се стремѣше къмъ това. На условноститѣ, разбира се, не държеше. Той се освободи отъ нѣколко много достоинствени старци въ двореца и си намѣри нови приятели. И доколкото добре осведомени хора можеха да видятъ, предстоеше едно дълго и навѣрно несмуцавано отъ събития царуване, много по-радостно и по-оживѣно отъ това на баща му, но продължително, здраво и въпрѣки всичко въ Джорджианската традиция. Добре осведоменитѣ се мамѣха. Надъ двореца щѣше да се разрази буря, каквато Англия не бѣше преживѣвала отъ хилядилѣтие насамъ. И тая буря бѣше превъплътена въ лицето на една американка, мисисъ Уолисъ Симпсънъ.

МИСИСЪ СИМПСЪНЪ СЕ ПОЯВЯВА

Върху тоя почти невъроятен случай се изсипа такъв много шумен порой от думи, че е наложително да се съкрати описанието му из основа. Беси Уолисъ Уорфилдъ е родена въ Блю Риджъ Съмитъ, Пенсилвания, презъ 1896 г. и произхожда отъ старо, здраво южняшко семейство, изпаднало въ затруднения. Генеалози положиха всички възможни старания да откриятъ произхода ѝ отъ Вилхелма Завоевателя. Тя е отрастнала въ Балтиморъ, една южна прелестъ. Шикозна и любезна, но въобще безъ нѣщо изключително въ сравнение съ десеткитѣ хубави, мили и млади момичета. Тя обаче предизвика най-сериозната конституционна криза въ най-новата английска история. Презъ 1916 г. тя се срещнала съ младия американски офицеръ, лейтенантъ Жрль У. Спенсъръ, за когото се и омжжва.

Единадесетъ години следъ това, презъ 1927 г. тя се развежда. Този разводъ побърка на всичко. По онова време мисисъ Симпсънъ не би могла да си представи дори и въ най-смѣлитѣ си мечти, че закономѣрното разторгване на тоя бракъ ще ѝ попрѣчи нѣкой день да стане кралица и че ще струва трона на единъ кралъ, който я обича. Единъ едничкъ разводъ бѣше достатъченъ. Отчаяниятъ гнѣвъ на епископитѣ, на пуританите, на парламентариститѣ се насочи срещу мисисъ Симпсънъ не заради това, че е обикновена гражданка (и днешната кралица до брака си съ Йоркския херцогъ не бѣше равна нему по произходъ), не и затова, че е по рождение американка, а само защото е разведена жена. За тѣхния духъ бѣше непоносимо, че нѣкой другъ е позналъ вече тѣлото на кралицата.

Прочее, единъ разводъ би билъ достатъченъ, за да се предизвика катастрофата. Повторниятъ ѝ бракъ следъ развода направи съсжда да се препълни и потече. Следъ като презъ 1928 г. се освободила отъ лейтенантъ Спенсъръ, тя се омжжила за единъ младъ жителъ на Ню-Йоркъ — Жрнестъ Олдричъ Симпсънъ, на служба при Голдстримъ Гардесъ, а впоследствие прехвърлилъ се въ едно лондонско параходно дружество и станалъ английски поданикъ. Двойката Симпсънъ се преселила въ Лондонъ (чрезъ втория си бракъ мисисъ Симпсънъ

станала автоматично английска поданица) и водила елегантен живот като всички млади хора в Мейфейръ. През 1931 г. била представена в двореца и около година след това тя и Уелският принц били вече приятели.

Въ това приятелство нѣмало нищо аномално и порочно. Семейството Симпсън и неговият кръжок правѣли нѣщо, което милиони хора по свѣта правят. Тѣ танцували, флиртували, пили коктейли (поради нѣкакви причини думата „коктейль“ имала за един архиепископ винаги крайно скандалиозен полутон) и обичали всѣка разумна забава. Мисис Симпсън била оригинална, надменна, властолюбива. Тя притежавала и притежава отличен начин да се държи в общество, скромност, такт и много хумор. Била значително по-умна в сравнение с останалото дворцово общество. Всѣкому било приятно да бѣде с нея. Тя имала великолепно влияние върху принца. Отнасяла се с него като към обикновен човек, а не като наследник на короната или като към нѣкаква кукла. Той ѝ бил дълбоко предан. И, разбира се, за пръв път в живота си щастливо влюбен.

Докато бѣше принц, слабостта на Едуарда растѣше, без да тревожи общественото мнение. Мисис Симпсън бѣше за пръв път спомената от американскит вестници през 1934 г., когато лѣтуваше в Кань. След това тя бѣше в компанията, която придружаваше принца до Будапеща и Виена — това бѣше през февруарий 1935 г.

Когато Джордж V умрѣ през януарий 1936 г., за краля бѣше по-трудно, отколкото за принца да поддържа личнит си връзки чисто лично. „Нѣкои хора, — писа нѣкога Д. К. Честъртън, — могат да бѣдат така официални, че да не смѣят вече да имат частен живот.“ Тогава новият крал се реши да покаже нѣщата в истинска свѣтлина. Той винаги се бѣ отворачавал от лъжата и мошеничеството. През лѣтото на 1936 г. мисис Симпсън се намирал в голѣмата компания на борда на яхтата, с която Едуард кръстосвал из Егейско и Сръдиземно морета. Той и тя бѣха често фотографирани по далматинскит брѣгове и в Турция, но малко от тия снимки бѣха публикувани в Англия, като при това никой не можа да познае в тѣх мисис Симпсън. Колкото повече кралят се старал да направи нѣщата общоизвестни, толкова повече английскит печат изглеждаше като че се бѣ заклел да избѣгва

всѣка следа отъ „скандала“. Кралътъ като че искаше да даде знакъ на народа, та се потруди лично два пжти да бжде вписано името на мисисъ Симпсънъ въ дворцовата листа. Първиятъ случай е билъ единъ вечеренъ приемъ, на който присжтствуваха мистъръ и мисисъ Балдуинъ, вториятъ — отпразднуване пристигането на мисисъ Симпсънъ и нейнитѣ приятели въ Балморалъ.

Най-после кралътъ, твърде ядосанъ и раздраженъ, реши да свърши съ тоя въпросъ веднѣжъ завинаги, като се ожени. Обикновеното приятелство се бѣше бавно превърнало въ нѣщо повече. Понесоха се бури отъ сплетни. Въ широкитѣ кржгове на Англия — не по-малко и въ Америка — хората вече не говорѣха за нищо друго. Презъ срѣдата на августъ стана известно, че мисисъ Симпсънъ е на пжтъ да подаде заявление за разводъ съ втория си мжжъ. Кралътъ искалъ да се ожени. Той не билъ доволенъ отъ това статусъ-кво и далъ добре да се разбере, че въ това отношение нищо не ще го спре. Мисисъ Симпсънъ получила условенъ разводъ отъ властитѣ въ Ипсуичъ на 27 октомврий. При тая вестъ цѣлиятъ свѣтъ — съ изключение на Англия, кждето една доброволна цензура действуваше — изопна шия, за да види какво ще стане. Следъ шесть месеца, на 27 априлъ, мисисъ Симпсънъ би добила вече право да се омжжи за краля, за да стане може би кралица, ако сждията не бѣ интервениралъ, като направи окончателния разводъ невъзможенъ.

Други инстанции обаче се намѣсиха — английската църква, Долната камара и мистъръ Станлей Балдуинъ.

БУРЯТА ЗАПОЧВА

На 30 ноемврий „Таймс“ изнесе едно чудно прикрито предупреждение въ една инакъ безпретенциозна уводна статия: „Долната камара ще трѣбва да се окаже това, което често въ такива случаи е била смѣтана отъ народа... нѣщо като държавенъ съветникъ при всѣка криза, както вжтре, така и вънъ.“ Като по уговоренъ знакъ на следния день Брадфордскиятъ епископъ се обърна къмъ краля съ думитѣ: „Личнитѣ възгледи на краля сж негова частна работа, но кралскиятъ институтъ е все още една сжществена часть на нашата идея... че кралятъ се нуждае отъ Божията милость за своя постъ. Ние се надѣваме, че той съзнава нуждата отъ нея. Мнозина отъ насъ желаятъ той да даде сигурни признаци за това съзнание.“

Нѣкой наблюдатели вѣрваха, че една дворцова клика, ведно съ нѣколцина висши и изтъкнати членове на консервативната партия, сж накарали епископа да говори по тоя начинъ. Споредъ слухове, кликата е била засегната не толкова отъ мисисъ Симпсънъ, колкото отъ незачитането, проявявано отъ краля къмъ старитѣ закони и традиции, отъ неговитѣ политически „капризни“ настроения и отъ неговата очевидна готовность да бжде фактически владѣтель, а не празенъ символъ.

Самъ епископътъ поясни веднага, че не визира въ никакво отношение частния животъ на краля, а само факта, че предстои коронасването (крайно религиозна церемония), а Едуардъ не се черкува. По време на речта си той заяви категорично, че никога нищо не чувалъ за „тия слухове“ — (т.е. за Симпсънъ). Твърде възможно е това да е вѣрно, но сжщо така възможно е епископътъ да е станалъ невинна жертва на опитни внушения, изходящи изъ задъ кулиситѣ, които сж го накарали да държи тая речъ.

Въ всѣки случай английскиятъ народъ, който нищо не знаеше за тия мълви, чу съ крайно изумление и изненада, че единъ епископъ на английската църква укорява монарха съ изрази, каквито отъ столѣтия не сж чувани въ Англия. Защо? Поради каква причина? Какво е направилъ кралятъ? Цѣлата страна се услуша съ почуда и

безпокойство. Любопитството скоро бѣше задоволено. На 3 декемврий вестниците изоставиха цензурата, която сдружението на вестникопритежателитѣ си бѣше самоналожило, и цѣлата страхотна история излѣзе наяве.

Наяве излѣзе не историята за кралската благосклонность къмь една американка съ двама живи мъже, а историята за по-голѣмата борба, за личното бждеще на краля.

На 20 октомврий мистъръ Балдуинъ отиде по личенъ починъ при краля. Това бѣше среща въ форта Белведеръ, грижливо пазена въ тайна. Балдуинъ доложи на краля за своето безпокойство, дължащо се на непрекъснатото надигащия се потокъ отъ слухове за мисисъ Симпсънъ и за своето опасение, че запазването на тайната е вече неудържимо, че това ще засѣгне короната, и че той е загриженъ отъ промѣната, която ще настѣпи въ положението, ако Жпсуичкият разводъ бжде произнесенъ.

(Преди Балдуинъ да говори въ парламента на 10 декемврий, никой нищо не знаеше за тая среща между министъръ-председателя и краля, както и за последвалитѣ тайни срещи. Страната бѣше въ почти пълно неведение, но въ края на краищата никой не обвини мистъръ Балдуинъ, че е пазилъ тайната.)

Една втора среща се е състояла по заповѣдь на краля на 16 ноемврий.

„По това време (заяви Балдуинъ въ парламента) бракътъ бѣше вече разторгнатъ и азъ се почувствувахъ задълженъ... да отворя дума за него. Говорихъ на Негово Величество около четвъртъ часъ по въпроса за женитбата.

Не бива да забравяте, че моятъ кабинетъ въобще нищо не знаеше. За разговора си въ Белведеръ бѣхъ уведомилъ само четирима отъ по-старитѣ си колеги.

Казахъ на Негово Величество, че не вѣрвамъ тази особена женитба да бжде отъ таково естество, че да получи одобрението на страната.

Тази женитба означава, че дамата ще стане кралица. Казахъ на Неговото Величество, че азъ съмъ може би остатъкъ отъ викторианскитѣ времена, при все че дотогава не съмъ вѣрвалъ това да бжде казано за мене отъ най-лошия ми неприятель, но не бихъ могълъ

да зная какъ английскиятъ народъ би реагиралъ при такова или нѣкое друго развитие на случая.

Доколкото може да се сѣди за нѣщата до тоя моментъ, явно бѣше, че тѣ сж непреодолими.

Не мога да навлѣза въ повече подробности, но такъвъ бѣше смисълътъ, и азъ изтъкнахъ, че положението на съпругата на краля се различава отъ положението на съпругата на нѣкой обикновенъ гражданинъ на страната. Това е частъ отъ данѣта, която кралятъ трѣбва да заплати. Неговата съпруга ще бѣде кралица. Кралицата ще бѣде кралица на страната и затова при избора на кралица ще трѣбва да се чуе гласътъ на страната.

Тогавя Негово Величество ми каза, — и азъ взехъ позволение отъ него да ви го предамъ — че жѣлае да ми каже нѣщо, което отдавна е жѣлаелъ да ми каже. Той заяви: «Съмъ съ намѣрение да се оженя за мисисъ Симпсънъ и съмъ решилъ да го сторя!»

Азъ казахъ: «Съръ, това е много болезнено съобщение, и за мене е невъзможно да кажа днесъ каквото и да било по него».

На 16 ноемврий мистъръ Балдуинъ заявилъ на своя отговорностъ на краля, че женитбата е невъзможна. По това време само четрима членове на кабинета сж били осведомявани и очевидно съ доминионитѣ не е билъ поддържанъ никакъвъ контактъ. Балдуинъ и само Балдуинъ решилъ, че мисисъ Симпсънъ не може да бѣде кралица.

Третата срѣща се състояла на 20 ноемврий. Тогавя била изнесена за първи пѣтъ възможността за компромисъ въ формата на единъ морганатиченъ бракъ. Кралятъ би могълъ да се ожени за мисисъ Симпсънъ, а парламентътъ щѣлъ да гласува законъ, който ще опредѣли, че тя не може да бѣде кралица, тѣй като споредъ английскитѣ закони морганатични бракове не се допускатъ.

Балдуинъ не каза отъ кого произхожда това компромисно предложение. Неговитѣ думи бѣха прости: „Направи ми се това предложение.“ Той не каза опредѣлено, че това е било предложено отъ краля. Споредъ думитѣ му, кралятъ само запиталъ, „дали съмъ обмислилъ това предложение“. Балдуинъ отговорилъ: „Да!“, и кралятъ го запиталъ, какъ гледа на него. Балдуинъ продължи въ парламента:

„Казахъ му, че още не съмъ преценилъ основно своето мнение, но ако пита за първото ми впечатление, ще трѣбва да му кажа, че

Парламентът никога нѣма да приеме това.

Казахъ му, че ще трѣбва формално да провѣря въпроса, ако пожелае. Той каза, че го желае. Тогава му казахъ, че ще трѣбва тая работа формално да поставя предъ кабинета и да се поставя въ връзка съ министъръ-председателитѣ на всички доминиони и запитахъ, дали това би съответствувало на волята му. Той ми каза, че съответствува, и азъ казахъ, че ще го сторя.“

(Между впрочемъ, отъ 45-тѣ милиона жители на Англия едвали десетина сж знаели нѣщо за тия, водещи къмъ такива важни последици, разговори...)

На 2 декемврий Балдуинъ пакъ се видѣлъ съ краля на четвърто и решително съвещание. Балдуинъ доложилъ, че споредъ сведенията му, макаръ и непълни, но все пакъ твърде достатъчни, е въ състояние да каже, че нито Англия, нито доминионитѣ ще търпятъ морганатичния бракъ.

Това твърдение е ядката на цѣлата история въ връзка съ държанието на Балдуина. Били ли сж неговитѣ проучвания коректно проведени и дали е извлѣкълъ отъ всички правилни заключения? Ако е било тѣй, то той е билъ съ право двигателната сила, която смъкна Едуарда отъ трона. Ако не е тѣй, то империята загуби безъ причина своя кралъ поради Балдуина.

Министъръ-председателътъ продължи въ своята речъ:

„Негово Величество ме попита, дали ще мога да отговоря на въпроса му... (дали морганатичниятъ бракъ е възможенъ)... Азъ му отговорихъ... Негово Величество отвърна, че не е изненаданъ отъ тоя отговоръ. Той прие отговора ми безъ възражение и никога вече не се спрѣ на него.“

Втори декемврий бѣше деньтъ, въ който избухна бурята. Въ продължение на осемъ ужасни дни кралътъ се бори съ себе си, докато стигне до решението си. Цѣлата тая история се появи предъ общественото мнение, озарена отъ червенината на залѣза. Напрежението достигна до степенъта на непоносимостъ. Кралътъ бѣше застаналъ предъ три възможности: 1) да се откаже отъ мисисъ Симпсънъ и да запази трона, 2) да отхвърли съветитѣ на Балдуинъ, да го предизвика да подаде оставка, да направи опитъ съ единъ новъ кабинетъ и да управлява съ една „кралска партия“, 3) да абдикира.

Балдуинъ каза:

„Презъ последнитѣ дни продължи борбата, въ която се намираше Негово Величество. Ние водихме много разговори, при които разглеждахме проблема отъ всички страни. Камарата не бива да забравя, че Негово Величество не е момче. Той изглежда тъй младъ, че ние винаги сме мислили за него като за нашия принцъ, но той е зрѣлъ мъжъ съ широка житейска и свѣтска опитностъ.

Презъ всичкото време той държеше на три точки, които по време на разговоритѣ отново поставяше почти всѣки часъ, че той, ако ще трѣбва да си върви, да си отиде съ честъ, че никога не би допусналъ да се стигне до положение, при което той да бжде невъзможенъ, и че иска да абдикира съ възможно най-малката тревога за министри и народъ.

Той желае да си отиде при такива обстоятелства, че наследяването отъ брата му да последва съ минимумъ затруднения, и азъ смѣя да кажа, че всѣка мисль за така наречената кралска партия му е противна.

Той остана въ Белведеръ, защото не желаше да дойде въ Лондонъ, докато тия въпроси се дебатирагъ, за да избѣгне приветственитѣ викове на народа. Азъ го почитамъ и уважавамъ за начина, по който той се държа презъ това време.“

Трудно е за чужденеца да си представи какъ дълбоко е закотвена конституцията въ английския народъ и какво отвращение би предизвикала всрѣдъ членоветѣ на Долната камара мисльта за нѣкаква кралска партия. Парламентътъ стои надъ краля. Тоя проблемъ е разрешенъ още съ Магна Харта, и Чарлсъ I заплати съ главата си противопоставянето си на тоя фактъ. Много депутати — напримѣръ Уинстънъ Чърчилъ — мислѣха, че всичко е още висящо, че кралътъ е билъ неправилно третиранъ и поставенъ предъ нѣкакъвъ несправедливъ ултиматумъ. Въпрѣки това малцина бѣха тия, които биха одобрили кралската диктатура. Освенъ това изпѣква мисльта, предполагаемата кралска партия да бжде дискредитирана чрезъ тия хора, които се надѣваха да извлѣкатъ нѣкакви ползи отъ това: Мослей, леди Хустънъ и лордъ Ротърмиръ.

Между впрочемъ мисисъ Симпсънъ бѣше избѣгала още преди бурята. Нито Дидона, нито Елена отъ Троя сж били героини на нѣкаква изумителна авантюра. Тайно, придружена само отъ единъ близъкъ приятель на краля, тя премина Франция съ автомобилъ и се приюти въ вилата на брачната двойка Роджърсъ въ Канъ. Нейното държане по

време на кризата бѣше безупрѣчно и остана такава и следъ това. Тя се стараеше да се държи напълно естествено, и това бѣше истинско постижение. Тя купуваше цвѣтя, правѣше покупки. Най-после даде едно съобщение, съ което по достоинство ѝ почтеностъ съперничеше на всѣки опитенъ парламентаристъ: „Презъ последнитѣ нѣколко седмици съмъ желала да отбѣгна всѣкакви постѣпки и всѣкакви предложения, които биха засегнали или повредили на Негово Величество или трона. Днесъ... съмъ готова... да се оттегля отъ всѣко нещастно или неудържимо положение.“

На 10 декемврий нѣщата достигнаха най-върховния моментъ. Балдуинъ и кралятъ бѣха въ постоянна връзка, а кралското семейство се събра на една последна и печална прощална вечеря. Кралица Мери оповести едно остро съобщение. Едуардъ подписа абдикационния манифестъ, приподписанъ отъ тримата му братя като свидетели, и Йоркскиятъ херцогъ се приготви да поеме трона. Следъ обѣдъ се свика парламентътъ. Спикерътъ прочете посланието на Едуарда, и Балдуинъ говори. Тълпата, която само предния день бѣше нападала кабинета, бѣше изтрѣпнала отъ ужасъ и възбуда. Тя приветствува новия кралъ съ нѣколко мършави викове: „Да живѣ!“

На 11 декемврий Едуардъ прочете по радиото своитѣ прощални думи, които цѣлиятъ свѣтъ изслуша. Тия му думи бѣха майсторска творба:

„Въ заключение бихъ искалъ да кажа нѣколко думи частно. Никога не съмъ желалъ да крия нѣщо, но досега, съобразно конституцията, не бѣше ми възможно да говоря.

Преди нѣколко часа азъ свършихъ съ последния си дългъ като кралъ и императоръ. И тъй като братъ ми, Йоркскиятъ херцогъ, ме наследява, първитѣ ми думи ще трѣбва да засвидетелствуватъ моята преданостъ къмъ него. Това азъ правя отъ все сърдце.

Вие знаете причината, която ме накара да се откажа отъ трона, но бихъ искалъ да се разбере, че, като взехъ това решение, съвсемъ не бѣхъ забравилъ страната и кралството, на които като Уелски принцъ и напоследъкъ като кралъ съмъ се стремѣлъ да служа въ продължение на двадесетъ и петъ години.

И все ще трѣбва да ми вѣрвате, като ви казвамъ, че за мене бѣше невъзможно да нося тежкия товаръ на отговорността, както и да

изпълнявамъ задълженията си като кралъ, както бихъ желалъ това да бжде, безъ помощъта и сътрудничеството на жената, която обичамъ.

И вие ще трѣбва да знаете, че азъ съмъ тоя, който взе това решение, само азъ.

По тоя въпросъ трѣбваше самъ да отсжда себе си. Тѣй често визираното въ връзка съ мене друго лице правѣше опити до последния моментъ да ме убеди да тръгна по другъ пжть.

Азъ взехъ това най-тежко въ цѣлия ми животъ решение, изхождащъ отъ мисълъта да бжде добре за всички.

Решението не ми се вижда така тежко при съзнанието, че братъ ми съ своята дълга опитность въ общественитѣ работи на страната и добритѣ му качества ще може да поеме моето мѣсто безъ прекжсване, безъ щети за състава и напредъка на държавата. А той се радва на несравнимата благодать, на която тѣй много и отъ васъ се радватъ и съ която азъ не бѣхъ даренъ — той има щастливъ домъ съ жена и деца.

Презъ тѣзи тежки дни азъ бѣхъ утешаванъ отъ Нейно Величество, моята майка, и отъ моето семейство. Министритѣ на короната и особено мистъръ Балдуинъ се отнасяха винаги съ пълно уважение къмъ мене. Никога между тѣхъ и мене или между менъ и парламента не е имало нѣкакво конституционно различие. Възпитанъ отъ баща си въ безусловна вѣрность къмъ конституцията, не мога да заявя, че се е стигало до такива последици.

Винаги, когато още бѣхъ Уелски принцъ и следъ това, когато бѣхъ на трона, азъ съмъ билъ третиранъ отъ всички класи на населението най-приятелски, кждето и да съмъ живѣлъ или пжтувалъ изъ държавата. На това съмъ крайно благодаренъ. Прочее, сега се оттеглямъ отъ всички обществени работи и се отказвамъ отъ своя постъ.

Може би ще мине време, докато отново се завърна въ родината си, но азъ постоянно ще следя съ най-голѣмо съчувствие сждбата на британския народъ, на британската държава. И ако нѣкога въ бждещето бихъ могълъ, като частно лице, да бжда въ услуга на Негово Величество, то веднага ще бжда на мѣстото си.

Прочее, ние всички имаме новъ кралъ. Пожелавамъ нему и вамъ, неговиятъ народъ, щастие и преуспяване отъ все сърдце.

Нека Богъ благослови всички ви! Нека Богъ благослови краля!“

Ужасно е, че страната, която открай време се слави съ свободата на словото, която се гордѣе съ джентлеменскитѣ отношения, трѣбваше да бжде подложена на една глупава цензура, която забрани кждето и да било по територията да се продаватъ грамофонни плочи съ тая речъ.

Презъ тая нощъ Едуардъ, човѣкъ самотенъ, напусна Англия съ единъ разрушителъ, който го закара въ Франция, въ заточение. Отъ тамъ той отиде — и никой не знае за колко време — въ сѣнката на Виенската гора. Нѣколко седмици следъ коронасването на Джорджъ VI, Едуардъ, като Уиндзорски херцогъ, се вѣнча въ единъ замъкъ въ Франция съ мисисъ Симпсънъ.

ПОСЛЕСЛОВЪ

Цѣлата тази странна история е изпълнена съ загадки, парадокси и противоречия. Противоречие номеръ първи е: Личността на краля е тѣй второстепенна, че преминаването отъ Едуардъ къмъ Джорджъ външно се изнесе напълно гладко. Личността на кралицата обаче е отъ такава решителна важностъ, че това трѣбваше да струва на Едуардъ трона.

Друго противоречие: Английската църква, която забрани тая женитба, заради единъ предшествуващъ разводъ, е основана отъ Хенри VIII, за да направи възможенъ разводъ на монарха.

Трето: Най-възвишеното нѣщо за Англия е да бжде „свободна страна“, но най-безогледната цензура върху най-голѣмото събитие на цѣло поколѣние доведе дотамъ, че Едуардъ изгуби короната.

Американскиятъ печатъ съвсемъ не се държа така необуздано, както нѣкои безкритични хора си представятъ. Никой не се опита да разравя и сервира скандалиозни истории. Мисисъ Симпсънъ бѣше чисто и просто една дама, която е имала двама съпрузи. Вестниците бѣха „за“ дамата, „противъ“ формата и изразяваха своитѣ симпатии.

Защо трѣбваше да се случи всичко това? Стариятъ домашенъ лѣкаръ д-ръ Балдуинъ каза, че увеличаващата се осведоменостъ на обществото го накарала да отиде при краля. Всѣки обаче, който се числи къмъ Англия, най-малко отъ шестъ месеца знаеше, че мисисъ Симпсънъ използвала особеното си положение, за да влияе върху характера и благоразположението на краля, за да бжде той добъръ монархъ. Тежкитѣ отражения на цензурата се показаха. Ако на общественото мнение би било позволено да си създаде едно благоприятно отношение къмъ мисисъ Симпсънъ и за нейното отлично влияние върху краля, то скандалътъ би билъ значително намаленъ. Ако мисисъ Балдуинъ би я поканила на чай или пѣкъ кралицата Мери би я взела да направятъ нѣкой малки покупки, то събитията навѣрно биха протекли другояче.

Всѣщностъ обаче се изтъкна предположението, че мисисъ Балдуинъ била допринесла твърде много за становището, взето отъ

нейния съпругъ.

Естествено, Едуардъ е твърдо решилъ още преди това да се ожени за мисисъ Симпсънъ. Ако не е било тъй, цѣлата тая история не би имала никакъвъ смисълъ. Той се отказа отъ престола не за една жена, а заради една съпруга, което съвсемъ не е сжщото. Това ни води къмъ едно друго още по-остро противоречие. Едуардъ не желаше да води безпжтенъ животъ. Ако би било тъй, той би могълъ да има много приятелки. Той обаче желаше бракъ и семейство. Мистъръ Балдуинъ, моралистътъ, му отказа това. Той взе морално становище, за да отклони краля отъ морално разрешение на въпроса. Това, което предизвика гнѣва на Англиканската църква, не бѣше безнравствеността, а точно обратното.

Случаятъ се превърна въ упрѣкъ върху всички разведени лица въ Англия. Разводитѣ на мисъ Симпсънъ бѣха строго конвенционални и коректни. Нейнитѣ „още живи“ ексъ съпрузи я уважаваха извънредно много. Да приемемъ, че тя бѣше два пжти овдовѣла. Би ли имало разлика? Да предположимъ, че и двамата ѝ съпрузи бѣха умрѣли презъ последната седмица. Щѣше ли цѣлата криза да бжде излишна?

Мистъръ Балдуинъ каза, че нѣмало никакъвъ прецедентъ за морганатиченъ бракъ. Но прецедентъ нѣма и за абдикация — едно твърде превратно събитие — и то поради такива причини.

Мнозина желаета, щото лейбъръ парти да не бжде така твърдо върна на конституцията. Английската конституция позволява създаването на нови прецедентни случаи. Ако мистъръ Атли и неговитѣ съветници бѣха проявили повече твърдостъ и далновидностъ, то биха се приближили до краля презъ времето отъ януарий до октомврий. Кралътъ не бѣше недостижимъ. Ако биха се създали такива добри отношения и ако водачитѣ лейбѣристи не биха се показали тъй стрѣвно нравствени по отношение на развода, то тѣ биха били въ положение да кажатъ на Балдуинъ, че искатъ да се допитатъ до страната. Лейбѣристската партия имаше възможността да предизвика това раздвижване. Затова мнозина сж на мнение, че тя е пропуснала единъ голѣмъ шансъ отново да се изкачи. И тукъ би трѣбвало пакъ да се спомене цензурата. Народътъ, широката маса, не знаеше нищо за кризата, докато на 3 декемврий тя бѣше ударена презъ лицето съ нея, и Балдуинъ никога не му даде възможността да изкаже и той своето мнение.

Не вѣрвамъ, че Балдуинъ, архиепископътъ, „Таймсъ“ и другитѣ сж създали нѣкаква Кабала, за да отнематъ на Едуарда престола. Такова нѣщо не става въ Англия по такъвъ начинъ. Посещението на Едуарда въ Уелсъ бѣше нѣщо повече отъ нѣкакво смущение за кабинета, но и то не бѣше отъ значение. Нито единъ човѣкъ отъ управляващитѣ класи съ значение не желаше абдикацията, а мнозина съ удоволствие биха искали да видятъ Едуардъ да прояви упорство.

Речъта на Балдуинъ бѣше истинска майсторска творба. Нейната сила се дължеше на особения пуритански мистицизъмъ на неговия характеръ. Може би той да бѣ пропускаръ нѣкой нѣща. И речъта на Едуарда бѣше сжщо така майсторско дѣло, съ голѣма, възбудителна сила.

Ако парламентътъ смѣта, че може да се намѣсва въ частния животъ на краля, осъденъ да обича само една жена, която принадлежи или е принадлежала на другъ — то тоя парламентъ би трѣбвало да бжде отговоренъ за неговото възпитание и създаване на характера.

Цѣлата история е както монархическа, така и лична трагедия. Положението на Едуарда би могло да се изясни съ известна нервностъ, защото неговата абдикация представлява ужасно разхищение на човѣшки ценности. И политическитѣ последици трѣбва да сж значителни. Какво ли сж помислили хората въ Индия, Африка и Полинезия — ако сж имали тая възможностъ — за короната като символъ на държавното единство, когато тоя кралъ въ пролѣтътъ на своето царуване я захвърля на сметътъ като нѣкой старъ супникъ? Политическата мощъ на монархията се състои, или би трѣбвало да се състои, въ силата на постоянството, достойнството, твърдостътъ и продължителността. Кризата доказа, че кралътъ въ края на краищата е само човѣкъ.

Когато бѣхъ въ Англия, много се бѣбрѣше върху мнимото германophilство на Едуардъ. Не вѣрвамъ, че това би могло да бжде факторъ отъ нѣкакво политическо значение. То се основаваше не само на наследени идеи, но и върху единъ видъ другарство, на чувството, че германцитѣ бѣха зле третираны следъ войната и заслужаваха съчувствие. Новиятъ кралъ е вѣроятно обзетъ въ много отношения отъ сжщитѣ чувства и мисли. Отъ това може да се извади заключението, че смѣната на Едуардъ съ Джорджъ не представлява голѣма разлика въ тая важна точка. Винаги Джорджъ е представлявалъ

много по-неоживенъ характеръ, отколкото Едуардъ, и той безсъмнено ще бжде подъ много по-силното влияние на своитѣ съветодавци.

Хората много искаха да знаятъ, дали Едуардъ, подобно на Кароль румънски, нѣма да се превърне въ изгнанието си въ изворъ на постоянни политически смутове. Разбира се, намиратъ се любители на безредицитѣ, които биха се опитали да направятъ капиталъ отъ неговото положение. Изглежда обаче въ висша степенъ съмнително, че Едуардъ би имъ обърналъ внимание. Щомъ той е така добре възпитанъ, че не пожела да запази престола си при тия обстоятелства, то той ще бжде сжщо така добре възпитанъ да не прави опитъ да си го възвърне. Твърде важенъ пунктъ при протичането на цѣлата история бѣше неговото добро възпитание.

ДЖОРДЖЪ VI

За Йоркския херцогъ, който прие името Джорджъ VI може да се каже малко нѣщо. Той е безъ каквито и да било амбиции и очевидно не искаше престола. Говори се, че билъ предложилъ регентство за дъщеря си Елизавета, но кабинетътъ не се съгласилъ. Джорджъ VI е роденъ въ Йоркъ Котеджъ презъ 1895 г. Изпълнилъ мъжествено, но безъ особенъ блѣсъкъ, военната си служба, както е обичайно въ кралското семейство: служилъ е въ флота, посещавалъ е Кембриджъ и е обходилъ империята. Странно е, че никога не е ходилъ въ Съединенитѣ щати. Презъ 1923 г. се ожени за Елизабета Боусъ-Лайонъ, дъщеря на Стратморския жрлѣ. Прочее, сегашната кралица на Англия е шотландка.

Никой смъртенъ не си е позволилъ да спомене чрезъ печата, но тъй като Кентърберийскиятъ архиепископъ го изтъкна въ една речъ по радиото, нѣма нищо лошо, ако и азъ спомена, че Джорджъ VI пелтечи. Архиепископътъ каза: „Когато хората го слушатъ, то тѣ биха забелязали понѣкога моментно запъване въ речъта. Той обаче владѣе това напълно. Тия, които го слушатъ, не бива се смущаватъ, защото то не смущава тоя, който говори.“

Това бѣше казано въ оная радио речъ на Кентърберийския архиепископъ, въ която той остро упрѣкна Едуарда, — следъ абдикацията и заминаването му — „че потърсилъ щастieto си по начинъ, който не отговаря на християнскитѣ принципи за брака, и то въ единъ кръгъ, чиито разбирания и начинъ на животъ сж чужди на най-добритѣ инстинкти на народа.“ Впоследствие по сжщия начинъ говори и Йоркскиятъ архиепископъ, макаръ и не съ такава отмъстителна острота. И дветѣ речи оставиха горчива утайка. Следъ като цѣлата афера бѣше преодолъна при крайно труднитѣ обстоятелства съ съвършенъ тактъ, архиепископитѣ добавиха тоя вулгаренъ тонъ, при все че всичко бѣше вече преминало.

Така Едуардъ стана Уиндзорски херцогъ, така той отиде въ Австрия на изгнание. Така Йоркскиятъ херцогъ стана Джорджъ VI и

пое едно царуване, за което всъки е убеденъ, че ще бжде дълго и че ще протече твърде безцвѣтно.

XVII. БАЛДУИНЪ

„Дали мистъръ Балдуинъ е най-щастливиятъ между неспособнитъ политици, или най-изтънчениятъ между способнитъ държавници?“

Уйкъмъ Стийдъ

„Мистъръ Балдуинъ, има способността на англичанина да влѣзе въ нѣкоя игра като любителъ, въ която фактически той е отличенъ професионалистъ.“

Харолдъ Д. Ласки

До деня, въ който си подаде оставката — това бѣше наскоро следъ коронясването на Джорджъ VI — Станлей Балдуинъ разполагаше съ най-голѣма властъ между европейскитѣ демократи. Още преди петнадесетъ години, когато стана министъръ-председателъ, той не бѣше никакъ известенъ. Единъ изтъкнатъ водачъ на консервативната партия призна, че не може да си го спомни по лице. Неговата изключителна кариера бѣше доказателство за победата на характера върху условията. А сега съвсемъ не е сигурно, че неговото поприще е къмъ своя край.

Станлей Балдуинъ, разбира се, не е интелектуалець. Не е нито изключително способенъ, нито енергиченъ. Той е въплътенъ Джонъ Буль: солиденъ, трезвенъ, разсѣдливъ. Малко сж нѣщата, които биха могли да го объркатъ. Говори само, когато е необходимо да говори. Непокколебимъ е въ своитѣ умѣрени убеждения. Балдуинъ е нѣщо повече отъ единъ чистъ Джонъ Буль. Той е, както ми разказваше единъ мой приятелъ, който много добре го познава, единъ видъ скандинавски мистикъ. Повече опипва, отколкото мисли. Никой не схваща неговитѣ

решения следъ кратко размишление. Той е способенъ да доведе до крайна възбуда дори и английския слушателъ. Въ най-дълбоката си вътрешность е пуританъ. Половината сила на неговия характеръ се дължи на „духовни“ ценности.

КАРИЕРА

Балдуинъ е роденъ презъ 1897 г. въ Бюдли, Уорчестършир — негова многогодишна избирателна колегия, чието име той избра като перска титла. Неговиятъ баща, Алфредъ Балдуинъ, бѣше председателъ на „Great Western Railway“ и шефъ на „Балдуинъ лимитедъ“, единъ отъ най-голѣмитѣ желѣзни заводи. Балдуиновци сж основали това предприятие и сж го ръководили презъ четири поколѣния отъ срѣдата на XVIII вѣкъ насамъ. Балдуинъ е типиченъ англичанинъ, т.е. майка му е отъ шотландски произходъ, баща му е отъ Уелсъ. Дѣдо му по майка, Д. Б. Макдоналдъ, духовникъ уеслейанецъ, е известенъ като упоритъ въздържателъ, който е писалъ усърдно трактати срещу алкохола. Отъ сестритѣ на майка му едната се е омъжила за художника Бърнъ-Джонсъ, друга за съръ Едуардъ Поинтъръ, а третата е майка на Рѣдиардъ Киплингъ. Балдуинъ и Киплингъ сж първи братовчеди.

Балдуинъ е описалъ какъ е пропадналъ при приемния изпитъ за четвърти класъ въ Хароу. Той е билъ много разочарованъ, но следъ време казалъ: „Бѣхъ навлѣзълъ въ години, когато научихъ, че двама отъ най-изтъкнатитѣ хора на обществения животъ отъ наши дни сж били сподѣлили моята участь“. Единиятъ е билъ Ф. Е. Смитъ, впоследствие лордъ Биркенхедъ. При тоя споменъ Балдуинъ казва, че това е билъ първиятъ случай въ живота му, при който е билъ поставенъ на едно и сжщо стѣпало съ първостепенни глави. Това е, разбира се, твърде сполучливъ отговоръ за блестящия, но непостояненъ Биркенхедъ, който веднѣжъ обидилъ Балдуина, като го нарекълъ „второстепенна глава“. Когато напусналъ Хароу, отишълъ въ Кембриджъ, въ Тринити Колиджъ, кждето никой не му обърналъ внимание. „Азъ не правѣхъ нищо въ университета“, — пише той. А въ една речъ казва: „Отдавамъ способноститѣ си, които имамъ, на обстоятелството, че на младини никакъ не съмъ ги пресилвалъ.“

Той постѣпилъ въ металолѣярницата на баща си и никжде нѣма никакви сведения за публична речъ или обществена дейность на Балдуина въ продължение на около двадесетъ години. Баща му умрѣлъ презъ 1908 г. и поради това се освободило мѣстото въ парламента,

което той заемалъ отъ 1892 г. Младиятъ Балдуинъ, на четиридесет и една година, го наследилъ въ следващитѣ избори. Той чакалъ четири месеца, докато изнесе първата си речъ въ долната камара — противопоставилъ се на осемчасовия работенъ день на миньоритѣ. Той направилъ тѣй малко впечатление, защото по погрѣшка го вписали въ парламентарнитѣ дневници подъ името А. Балдуинъ, каточели между бащата и сина нѣмало никаква разлика. Презъ първитѣ деветъ години той говорилъ само петъ пжти въ камарата. Когато родениятъ въ Канада държавникъ Бонаръ Лоу станалъ презъ 1916 г. пазителъ на съкровището, той направилъ Балдуина свой частенъ парламентаренъ секретаръ. Това станало, споредъ легендата, която по тоя случай се създаде, защото Бонаръ Лоу знаелъ, че Балдуинъ е много честенъ, за да не интригува срещу него, и не достатъчно способенъ, за да му създава неприятности. Презъ 1917 г. Балдуинъ става финансовъ секретаръ на съкровището по препорѣка на шотландския консерваторъ Дейвидсънъ — това е прагътъ на кабинета.

Следъ войната дойде знаменитата случка съ писмото до „Таймсъ“, въ която Балдуинъ съобщи намѣрението си да даде анонимно една пета отъ състоянието си на държавата. Писмото е подписано отъ Ф. С. С. и никой не отгатналъ, че тия букви означаватъ „Финансовиятъ секретаръ на съкровището“. Визитната карта на Балдуина била приложена, но издателятъ на „Таймсъ“ запазилъ тайната. Писмото е тѣй същественно, за да се разбере характерътъ на Балдуина, че ще бжде предадено тукъ изцѣло:

„Съръ, — безспорна истина е да се каже, че нацията се изправи презъ августъ 1914 г. срещу най-голѣмата криза въ своята история. Тя бѣше спасена чрезъ доброволната жертва на народа. Най-добритѣ наши мъже се спуснаха къмъ знамената, най-добритѣ наши жени напуснаха домоветѣ си, да помагатъ. Най-добритѣ отъ старитѣ хора работѣха за общата целъ, както никога преди това не сж работили, и то съ единство и другарство, които изглеждаха колкото нови, толкова и радостни. Възможно е идеалитѣ на единъ или другъ да сж загинали презъ тия четири и половина години, но духовниятъ подемъ на тия нѣкогашни дни изведе страната до края.

Днесъ, въ навечерието на мира, ние се намираме предъ една друга криза, която не е тѣй очебийна, но затова пѣкъ не е и тѣй безопасна. Цѣлата страна е изтощена. Чрезъ единъ естественъ повратъ,

съвсемъ не неравенъ на оня, който доведе къмъ ексцеситѣ на реставрацията следъ владичеството на пуританитѣ, всички класи сж застрашени да бждатъ пометени отъ вълната на разхищението и материализма. Много лесно е да се живѣе съ взети на заемъ пари, а тъй тежко е да се мисли постоянно, че се живѣе по тоя начинъ.

Много лесно е да се играе и много трудно е да се проумѣе, че не може да се играе дълго, безъ да се работи. Раятъ на лудитѣ е само предверието на ада на лудитѣ.

Какъ може да се направи понятна за нацията тежестъта на финансовото положение? А сжщо и схващането, че любовъта къмъ родината стои по-високо отъ любовъта къмъ паритѣ?

Това може да се направи чрезъ личенъ примѣръ, и днесъ богатитѣ класи иматъ възможността, да извършатъ една услуга, възможността за която никога нѣма да се повтори.

Тѣ знаятъ опасността на днешнитѣ задължения, тѣ знаятъ и тѣхното значение за предстоящитѣ години. Тѣ разбиратъ практическитѣ трудности на едно общо облагане на капитала съ законъ. Затова тѣ ще трѣбва да се самообложатъ, всѣки споредъ състоянието си, чрезъ доброволни дарения. Ще трѣбва да се направи възможно, щото въ дванадесетъ месеца да се брой такава сума, че да се спестятъ на данъкоплатцитѣ 50 милиона за годината.

Приблизително, отъ две години насамъ азъ обмислямъ тоя въпросъ основно, но моитѣ мисли работѣха бавно. Азъ не обичамъ публичността и се надѣвахъ, че нѣкой другъ, освенъ мене ще посочи пътя. Изчислихъ състоянието си дотолкова точно, доколкото това ми е възможно, и се добрахъ до общата сума отъ 580.000 лири стерлинги. И решихъ двадесетъ процента отъ тая сума, или кржгло къмъ 120.000 лири, да отдѣля, което отговаря на новия воененъ заемъ отъ 150.000 лири, и да ги предамъ на правителството.

Давамъ тая частъ отъ имуществото си като благодарствена жертва, съ твърдото убеждение, че вече никога не ще имаме случая да даваме на нашата страна подкрепата, която въ тоя моментъ е отъ жизнено значение за по-нататъшното ѝ сжществуване.“

Единъ неприязнено настроенъ критикъ би открилъ какви съображения, освенъ патриотизма, сж накарали Балдуина да напише това изключително писмо. Нима той не е знаелъ, че тайната на неговата анонимностъ ще бжде разкрита нѣкой день, и то съ такава

небивала публичност? Дали не е изпитвалъ нѣщо като страхъ отъ съвѣстѣта, защото „Балдуинъ лимитедъ“, като всички подобни фирми, натрупа презъ войната несмѣтни печалби, и дали не е искалъ да се защити отъ обвиненията на своето собствено азъ, защото е извлѣкълъ толкова облаги отъ войната?

Презъ 1921 г. Балдуинъ получилъ кабинетния рангъ председателъ на търговския институтъ. И въ кабинета той бѣше така нѣмъ, както и въ Долната камара. Презъ следващата година се яви прелезътъ на неговия животъ. Коалицията на Лойдъ Джорджъ изхвъркна. Консервативната партия се разцепи по въпроса, дали да подкрепи и следъ това министъръ-председателя или не. Бонаръ Лоу и Балдуинъ се разбунтуваха. Поради заплахата отъ война съ Турция, Макдоналдъ прекрасно затвърди положението си, обаче той бѣше все още само „динамична сила“, за да въздействува хипнотично върху масата на консерваторитѣ. Въ Карлтонъ клубъ бѣше устроена една среща, за да се обмисли положението. Съ предизвикваща всеобща почуда речъ Балдуинъ успѣ да насочи течението срещу Лойдъ Джорджъ. Торитѣ лишиха правителството отъ своята подкрепа, и оттогава Лойдъ Джорджъ не видѣ вече властъ.

Така единъ отъ най-неизвестнитѣ политици на Англия повали най-уважаваната фигура на страната чрезъ възпламеняващия апелъ къмъ моралната съвѣстъ. Костенурката повали лисицата. Версайлската ера бѣше отлетѣла.

Въ консервативния кабинетъ на Бонаръ Лоу, който замѣсти Лойдъ Джорджъ, Балдуинъ стана пазителъ на съкровището преди всичко затова, че въ разпокъсанитѣ редици на торитѣ (Чембърлейнъ, Чърчилъ, Биркенхедъ, съръ Робъръ Хорнъ подадоха оставки ведно съ Лойдъ Джорджъ) нѣмаше нито единъ подходящъ за тоя постъ. Той отиде въ Америка и, вѣренъ на убеждението, че англичанитѣ ще трѣбва да заплатятъ своитѣ смѣтки, подписа една спогодба за дълговетѣ при условия, които въ Англия бѣха посрещнати като твърде тежки. Балдуинъ мислѣше, че ще изгуби поста си. Бонаръ Лоу го извика и уреди въпроса съ американския посланикъ Джорджъ Харви. Споредъ Уйкъмъ Сидъ политическия животъ на Балдуина е висѣлъ въ тоя моментъ на косъмъ. Харви разказвалъ: „Нито веднѣжъ не си отвори устата, нито веднѣжъ не направи, макаръ и най-малкия опитъ да защити себе си или спогодбата, която бѣше сключилъ.“

Бонаръ Лоу бѣше твърде боленъ за тежката работа, съ която се бѣше нагърбилъ, и се оттегли презъ пролѣтѣта на 1923 г. Той не препоръча никого за свой замѣстникъ, и кралѣтъ трѣбваше да избира между лордъ Крънзънъ, министъръ на външнитѣ работи, и Балдуинъ. Той спрѣ избора си на Балдуина, отъ една страна поради основания отъ лично естество и отъ друга, защото лейбъриститѣ бѣха станали най-голѣмата опозиционна партия, което правѣше невъзможно положението на министъръ-председателъ, който заседава въ камарата на лордоветѣ. Както и преди, Крънзънъ остана на сухо. „Та той не е политическа фигура“ — оплакваше се той по отношение на Балдуина. „Той е човѣкъ безъ опитностъ и крайно незначителенъ.“ Балдуинъ прие журналиститѣ, следъ като се върна отъ двореца. „Не се нуждая отъ вашитѣ честитки, — каза той, — а отъ вашитѣ молитви.“

ТРИ ПЪТИ МИНИСТЪРЪ-ПРЕДСЕДАТЕЛЪ

Балдуинъ се задържа като министър-председател за пръв път през 1923 г. по-малко от една година. Едва опипващ своя път напредъ, поддържанъ от слабо мнозинство, той реши, за ужасъ на повечето си колеги, да пристъпи къмъ покровителствуванитѣ мита. Страната още не можеше да понася мита. Така той изхвъркна отъ поста си. Това бѣше по времето, когато Балдуинъ изтъкна бележитото твърдение: „Всѣки, който е билъ министър-председателъ, е придобилъ една крайно интересна опитностъ.“

Рамзей Макдоналдъ образува своето второ лейбъристско правителство, което също така издържа само една година. Писмото на Зиновиевъ го унищожи, и Балдуинъ се завърна като министър-председател съ свръхъ голѣмо мнозинство. Първата му работа бѣше да прости на неприятелитѣ си въ партията — Чърчилъ, Биркенхедъ и Чембърлейнъ — и да ги извлѣче обратно отъ пустинята, като имъ даде най-добритѣ портфейли. Той запази поста си отъ 1924 г. до 1929 г. Презъ този периодъ неговото мнозинство се стопи. Той се обърна къмъ страната съ лозунга „Safety First!“ — което се посрещна като чудновата политика — и бѣше поголовно битъ.

Управлението отъ 1924 г. до 1929 г. изтъкна нѣкои поуки за внимателния специалистъ, защото презъ 1935 г. Балдуинъ отново застана въ началото на още единъ петъ-годишенъ периодъ, за който той обеща да остане на власть. Образецътъ отъ 1924 г. — 1929 г. не изглеждаше благоприятенъ. Министър-председателътъ, който едвали достатъчно се интересуваше отъ своя постъ, за да смогне да бжде въ течение на работитѣ и да ги държи въ ржцетѣ си, се обкржи отъ трудности, бъркотии и лоши съветници. Къмъ въпроса за каменнитѣ вжглища, който можеше да се разреши само чрезъ етатизиране на приходитѣ, той се отнесе неправилно и затова пожена една генерална стачка. Той започна да си играе съ проекта да „реформира“ Камарата на лордоветѣ, т.е. да я засили така, че И. Л. Гервинъ посвети много колони въ „Обсервъръ“, за да нарича управлението му „осждено на смъртъ“. Неговиятъ държавенъ секретаръ за външнитѣ работи, съръ

Остинъ Чембърлейнъ, подписа Локарнския договоръ, а външната политика на правителството се състоеше изобщо отъ една дълга редица отъ грѣшки. Той се отказа отъ женевския протоколъ, отчая Германия, като протакаше нейното приемане въ Обществото на народитѣ, окуражи Мусолини въ Албания и Абисиния, подписа пакта Келогъ едва следъ като премахна сжщественитѣ му точки, дразнѣше Съединенитѣ щати чрезъ англо-френския флотски компромисъ и разстрои женевската флотска конференция така основно, че лордъ Сесилъ излѣзе отъ правителството въ знакъ на протестъ.

Все пакъ, когато Балдуинъ стана отново министъръ-председателъ презъ 1935 г. разполагаше отново съ грамадно болшинство. Неговиятъ маньовъръ да произведе избори по срѣдата на една тежка международна криза, когато народътъ не можеше да постъпи другоаче, освенъ да подкрепи едно силно и „сигурно“ правителство, бѣше окачественъ като вулгаренъ. Въ всѣки случай тая политика бѣше лукава. И резултатътъ се прецени като лична победа на Балдуина. Народътъ не гласува толкова за торитѣ като за партия, или пъкъ за националното правителство — гласува за човѣка.

„Неговиятъ братовчедъ Ръдиардъ Киплингъ — разказва Стидъ, — е ималъ обичая да се шегува съ Балдуина, като го е наричалъ «литератътъ на рода».“ Безспорно, министъръ-председателътъ има особено даръ слово. Веднѣжъ той нарекълъ една речъ на Керенски: „Реторика, която изпълва стомаситѣ на слушателитѣ му съ източенъ вѣтъръ.“ Когато говори, той умѣе да подбере точния тонъ, който да го сближи съ аудиторията му. Неговитѣ речи, отъ които два тома сж вече отпечатани, даватъ типичния образъ на английската традиция, която обединява държавническото изкуство съ литературната дарба.

XVIII. ХОРА ОТЪ УАЙТХОЛЪ

ЗАЛЪЗЪТЪ НА МАКДОНАЛДЪ

*„Какво ще тръбва да направимъ?
Приходитъ на индустрията се покачватъ,
покачватъ се, и още единъ път се покачватъ по
този и по онзи, и по всъки другъ начинъ.“*

Макдоналдъ,
цитиранъ отъ
„Манчестеръ Гардианъ“.

Джеймсъ Рамзи Макдоналдъ, основател и опозорител на Лейбъръ парти, презрѣнъ или героиченъ, споредъ кой както го разбира, човѣкъ съ олимпийска или стигийска самотностъ, е роденъ въ Шотландия презъ 1866 г. отъ прости родители. Неговиятъ скромень произходъ е отъ дълбоко психологическо значение за неговата кариера. Презъ цѣлия си животъ той се е опитвалъ да даде реваншъ на печалната беднотия на своето детинство. Споредъ Филипъ Сноудънъ, когато станалъ министъръ-председател на Националното правителство, промълвилъ: „Утре всѣка херцогиня въ Лондонъ ще иска да ме цѣлуне.“ Това е само стремежъ да се компенсира за тежко и нещастно прекаранитѣ младини.

Неговата кариера до войната и презъ нея е изключително почтена. Той напусналъ училището въ Шотландия на 14-годишна възраст, за да изкарва прехраната си. Когато пристигналъ въ Лондонъ безъ стотинка, намѣрилъ си мѣсто въ една стокова кжща. И докато работилъ седмично за 12 шилинга и 6 пенса, училъ ноцно време филология и политическа икономия. На 3 августъ 1914 г. ималъ смѣлостта да застане срещу цѣлата Долна камара и срещу войната. На пръвъ погледъ изглеждало, че това ще опропасти политическата му кариера. Дори и до сега (1937 г.) радикални тори като леди Хъстънъ въ „Сатърди ривю“ го нападатъ за социалистическия манифестъ, който той пръвъ подписалъ въ подкрепа на руската революция отъ 1917 г. Презъ войната едно параходно дружество, заплашило, че ще

предпочете да стачкува, отколкото да закара крайния пацифистъ Макдоналдъ на Стокхолмската мирна конференция.

Той билъ принуденъ да напусне своя голфклубъ въ Лосимътъ. Неговитъ събрания трѣбвало да се охраняватъ отъ полицията. Дори масата отъ социалистическата партия го изоставила.

Два пжти Макдоналдъ дължи щастието си на случая. Разказватъ, че презъ 1900 г. „Мистъръ Джеймсъ Р. Макдоналдъ“ билъ избранъ за секретаръ на новообразувания комитетъ на лейбъристскитѣ представители, отъ които произхожда и лейбъристската партия. Споредъ „Дейли Хералдъ“ отъ 27 февруарий 1932 г., много отъ делегатитѣ мислили, че избиратъ единъ другъ Макдоналдъ — Джими Макдоналдъ, изтъкнатъ членъ на лондонскитѣ синдикати. Предложенъ билъ Д. Макдоналдъ. Присѣтствували двамина съ това име. Спечелилъ Д. Рамзи Макдоналдъ.

Повече отъ половинъ човѣшки животъ следъ това презъ лѣтото на 1922 г. той бѣше избранъ за водачъ на парламентарната фракция съ мнозинство отъ два гласа срещу Д. Р. Клиънсъ и само поради това, че е водачъ на опозицията, следната година стана министъръ-председателъ. Клайдсайдъритѣ, т.е. радикалитѣ отъ Глазгоу го подкрепиха, защото вѣрваха, че той наистина ще поведе една истинска лѣва политика. Когато пое най-високия постъ въ страната, той бѣше безспорно живописна и изразителна личностъ. Неговото богато шотландско красноречие, неговиятъ инструктивенъ начинъ да води, неговото парламентарно държане и опитностъ, неговиятъ никога неразколебаващъ се куражъ и неговата сръчностъ при преговаряне правѣха отъ него — първиятъ лейбъристски министъръ-председателъ — една свѣтовно-историческа фигура. Въ външната политика той създаде, ведно съ Ерио, една нова следвоенна ера, като по отношение на Германия започна миролюбива политика.

Впрочемъ, и въ самата негова партия, дори и въ най-раннитѣ дни, Макдоналдъ не е билъ обичанъ. „Той никога не се е чувствувалъ — писа Робъръ Бърни — приятенъ въ свѣта, който самъ е завладявалъ. Необикновено гордъ и суетенъ, той винаги се е държалъ на разстояние отъ своитѣ подчинени.“ Разказватъ, че дори на Артъръ Хендерсънъ, неговиятъ достоенъ замѣстникъ, никога не е продумалъ дума извънъ кабинета. „Никой министъръ-председателъ на новото време не билъ по-малко интименъ съ своитѣ колеги.“ Подобно на Удроу Уилсънъ, той

не може да понася критика. И неговитѣ привърженици винаги сж се оплаквали отъ неговото „нетърпимо високомѣрие“.

Мақдоналдѣ, родилѣ се безъ всѣкакво чувство къмъ хуморъ, е изпълненъ съ особени и странни желаня и съ една напълно изопачена представа за хората. Изпълненъ съ шотландски мъгли и бури, той иска преди всичко да бжде всепочитанъ. А почитѣта съвсемъ не бѣше чувството, което той би могълъ да внуши на своитѣ твърдоглави и самонадеяни колеги. Жена му, която той е обожавалъ, почина презъ 1911 г., и отъ тогава той е напълно самотенъ човѣкъ. Неговото проваляне въ „обществото“ бѣше неминуемо. Той бѣше „поетъ“ отъ хора като Лъндъндери, и малко нѣща имаха за него нѣкакво значение, освенъ славата да бжде лъвъ всрѣдъ обществото.

За малко той не стана смѣшенъ по всички линии. Когато презъ 1929 г. бѣше на пѣтъ за Съединенитѣ щати, запиталъ по радиото въ Лондонъ, какъ, като пръвъ социалистически министъръ, да се облѣче за посрѣщането. Въ Форинъ офисъ се разтреперили, да не би да напусне парахода съ каубойска шапка, съ кожени панталони или нѣщо таково, което би смѣтналъ за съответствуващо на случая, и телеграфирали, че ще му бждатъ достатѣчни цилиндъръ и предобѣденъ костюмъ.

Следъ конференцията въ Стреза, като министъръ-председател на Националното правителство, той се удари съ една група крайно мирни журналисти, като ги предизвика да напуснатъ вагонъ-ресторанта, докато обѣдва. Въ оня моментъ всички били гладни, но Рамзи, на пѣтъ за Женева, желаелъ да обѣдва самъ.

Едно „национално“ правителство е много удобна хватка, чрезъ която управляващата партия използва нѣкоя криза, за да даде на другитѣ партии мѣста въ кабинета, но при несгодни условия. Резултатѣтъ отъ това е огъване и отслабване на опозицията, линиитѣ на партийната програма се пречупватъ, при все че предлогѣтъ е всестранната подкрепа на партията. Мақдоналдѣ бѣше министъръ-председател на първото национално правителство презъ 1931 г. Вѣроятно той е мислилъ, че другаритѣ му лейбъристи ще го следватъ изцѣло, но сжщо така вѣроятно е той да не се е тревожилъ много, дали тѣ ще го послушатъ или не. Тѣ не го последваха.

Финансовата криза отъ 1931 г. се дължеше въ основата си на намалението на английския износъ, на западането на английското

корабоплаване и на презокеанските инвестиции. Лондонското Сити бѣше правило краткосрочни парични заеми, които бѣше раздало срещу дългосрочни изплащания. То печелѣше, като плащаше по три на сто на заеми, направени въ Франция, и получаваше за сѣщитѣ пари по шест процента отъ Германия. Така се правѣше добра работа, докато Германия, обсадена отъ кризата, не можеше вече да плаща. Лондонъ се видѣ само съ 55 милиона стерлинги въ злато при 250 милиона лири непосредствени предстоящи плащания. Лондонскитѣ банкери вѣрваха, че ще могатъ да се спасятъ чрезъ единъ заемъ отъ Ню-Йоркъ, обаче Уолъ-Стрийтъ се възпротиви да отпусне пари, докато английскитѣ бюджетъ, подпухналъ отъ разходи по социални тежести и подпомагания на безработни, не бѣде уравниенъ. Макдоналдъ се обърна къмъ страната и обеща при запазване на златния еталонъ да оправи работитѣ. При своята кампания той прибѣгна по крайно неанглийски начинъ къмъ демагогията, като показваше германски банкноти отъ инфлационнитѣ времена и заплашваше, че наскоро единъ милионъ английски лири нѣма да бѣде достатъченъ, за да се купи марка за едно писмо. Ужасената страна му оказа всѣка поискана подкрепа. Тогава кабинетътъ се видѣ принуденъ да направи точно това, за което Макдоналдъ се бѣше заклелъ никога да не го прави. Англия девалвира своята валута.

Националното правителство, чиято двигателна сила наскоро стана Балдуинъ, а не Макдоналдъ, подпомогна задушаването на разоржителната конференция и отхвърли американскитѣ дългове. Свѣтовната стопанска конференция съ своитѣ изгледи бѣше ужасно погрѣшна стѣпка. Отъ друга страна тя водѣше къмъ превратъ въ английската митническа политика, като въвеждаше покровителствени мита, за да съживи английската индустрия. При Отавската спогодба бѣше измисленъ единъ видъ митнически съюзъ. Военниятъ заемъ отъ 2.000 милиона лири стерлинги бѣше превърнатъ въ 5 и 3 и половина на сто облигации.

Всрѣдъ тия експерименти здравето на Макдоналда се разстрои. Изневѣриха му очитѣ. Той заболѣ тежко. По сѣщото време започна да проличава една невѣроятна разсѣяностъ при официалнитѣ му изявления. Презъ тия нещастни дни Чърчилъ нарече Макдоналда „Чудото безъ кости“. Той каза още, че министъръ-председателтъ, притежавалъ дарбата „да сглобява максимумъ отъ думи съ минимумъ

отъ мисли“. И както можемъ да си припомнимъ, Троцки говори за „пълния духовенъ банкрутъ“ на Макдоналда, като го нарече: „свить и плахъ скжперникъ, у когото се крие толкова поезия, колкото у кжсче филцъ“. Той бѣше уморенъ човѣкъ и следъ юбилея презъ 1935 г. отстѣпи министъръ-председателското мѣсто на Балдуина.

Очевидно Макдоналдъ бѣше изгубилъ всичкитѣ си социалистически идеи. Той бѣше нападанъ отъ бившитѣ си другари като „шарлатанъ“ и „свиня“, като „жалкъ мръсенъ подлецъ, който трѣбва да бжде изгоненъ съ бичъ отъ обществения животъ“. Той прекарваше днитѣ си самъ, замисленъ по салонитѣ на заможнитѣ. При единъ официаленъ банкетъ се извини самъ съ забележката: „Много съжалявамъ, че ще трѣбва да напусна това духовно менъ тѣй близко общество, но ще трѣбва да председателствувамъ единъ вжглищарски комитетъ.“ Шегобийцитѣ заговориха: „Най-после Рамзи успѣ нѣщо да етатизира — правителството“.

Едно чувство му прави честь: презъ пролѣтѣта на 1935 г. той взе твърдо становище срещу Хитлеръ, тѣй като разбра, че Германия става опасна. Очевидно той се настрои зле срещу нациститѣ не само поради гоненията срещу пацифисти и социалисти, а и поради отвращението си отъ германското правителство, което ексукутира две хубави, аристократически шпионки.

При изборитѣ въ Сихамъ презъ ноемврий 1935 г. Макдоналдъ бѣ битъ за всеобщо облекчение на нѣколко милиона негови сънародници. Назначаването му за перъ по случай възшествието на престола на Джорджъ VI той отклони, за голѣма почуда на врагове и приятели.

НЕВИЛЪ ЧЕМБЪРЛЕЙНЪ

Новият министър-председател Невилъ Чембърлейнъ е синъ на великия Джозефъ и полубратъ на Остинъ. Както при мнозина английски политици, неговата сила се крие у това, че собствено той твърде малко се интересува отъ политика и е въ състояние да признае, че тя много не го трогва. До 47-годишната си възраст — съ изключение на 7 години, които той е прекаралъ като младежъ въ Западна Индия — той почти никога не е напускалъ своя роденъ Бирмингамъ. Подъ натиска на войната, презъ 1916 г. Лойдъ Джорджъ го накара да стане главенъ директоръ на Националната служба. Презъ 1918 г. той се завърна въ Бирмингамъ и остана тамъ до 1922 г., когато позволи да бжде придуманъ да вземе отново участие въ националната политика. Той е много въздържанъ, обича риболова и градинарската работа. По време на една отчаяно сериозна финансова криза намъри време да пише на „Таймсъ“, че видѣлъ въ единъ лондонски паркъ нѣкаква много рѣдка птица.

Като пазител на съкровището въ кабинета на Балдуинъ бѣше на мѣстото си, той се радваше на безусловното довѣрие на плутокрацията отъ Сити, дълбоко вѣрующъ е като епископъ, презира патоса, на крайната реакция придава вида на дѣлова почтеностъ и е недовѣрчивъ къмъ идеалиститѣ. Хора, които навѣрно нѣщо знаятъ, твърдятъ, че Невилъ Чембърлейнъ, подобно на Хейлсхамъ и Макдоналдъ, е поддържалъ най-дълго очаквателно положение при спороветѣ около санкциитѣ. Той бѣше човѣкътъ, който хвърли въ морето плана „New Deal“ на Лойдъ Джорджъ. На Отавската конференция той откри фронтъ на канадския министър-председател Бенетъ и наложи единъ компромисъ между необходимостъ да се защитятъ английскитѣ сили, които искаха да засилятъ собственитѣ си пазари, и стремежитѣ да се повдигне вжтрешната търговия на империята.

Нѣкой нѣкога е казалъ за него: „Невилъ? Бирмингамски градски писаръ въ мършава година!“

ХОРЪ

Твърде ирониченъ, твърде чувствителенъ, много образованъ, приятелъ на спорта, преди всичко на кьнкитѣ, бившиятъ външенъ и вътрешенъ министъръ, сьръ Самуель Хоръ прави впечатление на крайна коректностъ. Нѣкога той бѣше много активенъ министъръ на въздухоплаването и летѣ много пжти до Индия и обратно. Като държавенъ секретаръ за Индия, той създаде Закона за Индия, най-обемистиятъ законъ въ историята на британския парламентъ. Съ неуморима усърдностъ той отговори по тоя въпросъ на 15.000 запитвания, държа 600 речи, прочете доклади, обхващащи 25.000 страници, и взе участие въ дебати, които продължиха цѣли седемъ и половина години и бѣха записани въ дневниците на парламента съ 15.500.000 думи, което представлява двадесетъ тома, всѣки отъ тѣхъ колкото Библията.

На всичко отгоре, по време на цѣлата тая работа, неговъ главенъ противникъ бѣше Уинстънъ Чърчилъ, най-блестящиятъ и най-опитенъ дебатенъ ораторъ на Долната камара.

Презъ юний 1935 г. Хоръ стана министъръ на външнитѣ работи, отчасти защото Балдуинъ познаваше неговитѣ способности, отчасти като награда за „индийската“ му работа. Законътъ, типична балдуинова мѣрка, бѣше произведение на златната срѣдина. Той засегна индускитѣ националности и крайнитѣ тори, защото разширяваше самоуправлението на Индия, но запазваше всичко сжщественно за британския контролъ.

Ганди ценѣше Хоръ, защото когато кажеше „не“, означаваше наистина „не“, вмѣсто, подобно на Макдоналдъ, да избѣгва всички ясни становища и съ лицемѣрни речи да отклонява нѣщата отъ пжтищата имъ. Великиятъ индуски водачъ казалъ на лордъ Жруинъ, бившиятъ вицекаралъ, когото, независимо отъ политическата имъ вражда, дълбоко уважавалъ: „Вие знаете, че на този Хоръ азъ се довѣрявамъ толкова, колкото и на васъ...“ А това бѣше най-голѣмиятъ комплиментъ въ речника на Ганди.

Хоръ произхожда отъ старо банкерско семейство. На младини понаучилъ отчасти руски езикъ (учителъ му билъ преводчикътъ на тогавашната императорска руска легация и псалтъ на православната църква въ Лондонъ). Презъ Свѣтовната война Хоръ отишълъ въ Русия като членъ на английската разузнавателна служба. Той билъ винаги така добре информиранъ, щото царъ Николай — както самъ Хоръ го изнесе въ една речъ презъ 1933 г. — го обвинилъ, че е билъ посветенъ въ заговора по убийството на Распутинъ. Хоръ напусналъ Русия презъ февруарий 1917 г. и отишълъ като генералъ-щабенъ офицеръ съ лордъ Милнъръ въ Италия. Следъ войната той прекара малко време въ Чехословакия и следъ това стана председателъ на англо-чехското дружество въ Лондонъ. Той представлява, непрекъснато отъ 1910 г. насамъ, Челси като консерваторъ въ Долната камара.

Хоръ има тѣсни литературни връзки съ Франция. Неотдавна четохъ въ „Ивинингъ стандартъ“, че една баба на жена му, Еме дьо Коаньи, била вдъхновила Андре Шение да напише „Младата пленница“. Подобно на постоянния Държавенъ подсекретаръ Ванситаръ, той е изключително много посветенъ на френската литература и говори много добре френски езикъ. Презъ октомврий 1935 г., предизвика въ Долната камара малко, но приятно раздражение, като пръвъ външенъ министъръ, който цитира предъ тоя форумъ Марсель Прустъ. Въ зависимостъ отъ чувствата си, Хоръ стои много по-близу до французитѣ, отколкото до нѣмцитѣ, и това му отношение има всички изгледи да играе известна роля въ политиката.

Ние вече споменахме участието на Хоръ въ абисинскитѣ преговори и разказахме какъ планътъ Хоръ-Лавалъ, макаръ и временно, го унищожи. Безспорно, той бѣше изкупителната жертва, и шесть месеца следъ оставката си като външенъ министъръ той влѣзе отново въ кабинета, тоя пѣтъ като представителъ на Адмиралтейството, единъ съвсемъ не по-малкъ по значение постъ. Да добавимъ една весела точка къмъ тая история. Когато поискалъ да обясни на своитѣ избиратели въ Челси абисинския въпросъ, той се защитилъ, като казалъ, че отишълъ въ Парижъ, за да се срещне съ лукавия Давалъ. Той нѣмалъ никакво желание да прави това пжтешествие, но английскиятъ пълномощенъ министъръ въ Парижъ настоявалъ, Хоръ да прекъсне пжтуването си къмъ Швейцария за тая

среща. „Азъ не можехъ да кажа «не», — заявилъ съръ Самуелъ — при все че това означаваше временна раздѣла съ леди Модъ и съ багажа.“

ИДЪНЪ

Никому не е нужно дълго да се рови въ причинитѣ, защо Антони Идънъ гледа така сериозно на мира. Той е изгубилъ двама братя въ войната: Едуардъ, най-стария, въ Франция, и най-младия, Уилямъ-Николасъ, удавенъ като морски кадетъ на 16-годишна възраст въ боя при Скагеракъ.

Идънъ, най-привлѣкателната политическа фигура въ наши дни, наследникъ на Хоръ като външенъ министъръ, е роденъ презъ 1897 г. Майка му е била прочута салонна хубавица, баща му, съръ Уилямъ Идънъ, истински земевладѣлецъ, но съ голѣми наклонности къмъ изкуството. Идънъ е родственикъ съ цѣлото земевладѣлческо дворянство. Жененъ е за дъщерята на съръ Джервизъ Бекетъ. При една изборна кампания той се борилъ срещу графиня Френсисъ Уоруикъ, която — това могатъ да разбератъ само генеалози, безспорни специалисти — е както свекърва на сестра му, така и сестра на мащехата на жена му. Идънъ е отишълъ седемнадесетъ-годишенъ на война и при Ипърнъ бива задушенъ отъ отровенъ газъ. На 21 годишна възраст, все още живъ, той билъ вече капитанъ. Следъ това постъпилъ въ Крайстъ Чърчъ Колиджъ въ Оксфордъ. Отъ политика не се е особено интересувалъ, нито веднъжъ не отишълъ въ клуба за дебати при университета. Следвалъ и спечелилъ нѣколко премии по източни езици. Направилъ впечатление като студентъ чрезъ реферата си за Сезанъ.

Все пакъ единъ день той влиза въ политиката, и неговиятъ възходъ се изтъква като изключително бързъ. Отначало изглеждало, че той е, само младъ човѣкъ, за когото политиката е подходящо занятие, защото произхожда отъ добро семейство, следвалъ въ Итънъ и Оксфордъ, изпълнилъ дълга си презъ войната, има хубава жена и две стройни момчета, достатъчно сръдства, безупрѣченъ гардеробъ и хубава осанка.

Презъ 1926 г. бѣше парламентаренъ частенъ секретаръ на съръ Остинъ Чембърлейнъ, който тогава бѣше държавенъ секретаръ на външнитѣ работи. Това се дължеше отчасти на обстоятелството, че

лукавиятъ Балдуинъ му билъ вече хвърлилъ око, отчасти обаче и на това, че консервативнитѣ партийни величини сж желали единъ подходящъ постъ за младия човѣкъ. Презъ 1931 г. стана държавенъ подсекретаръ на Форинъ офисъ, и когато популярността на съръ Джонъ Саймънъ въ Женева и въ Уайтхолъ изчезна, Идънъ излѣзе на преденъ планъ. Той се зае съ главната работа въ Женева. Като лордъ-пазителъ на печата презъ 1934 г., практически той стана замѣстникъ на външния министъръ, а презъ 1935 г. влѣзе въ кабинета като министъръ безъ портфейлъ по въпроситѣ, свързани съ Обществото на народитѣ.

За да стигне до тоя постъ, фактори не бѣха само неговата честна обичъ къмъ мира, неговиятъ чаръ и неговата популярностъ. Отъ по-голъмо значение бѣше живописната подвижностъ на неговия характеръ, която изпъкна много повече, отколкото той правѣше впечатление съ външността си. Той изучавалъ персийски езикъ, а само това бѣше тѣй чудно. Когато веднѣжъ билъ въ Швеция като почетенъ гостъ на нѣкакъвъ ловъ, отказалъ се да убие единъ елень, защото животното изглеждало „тѣй великолепно“. Следъ време той стана „човѣкъ на Балдуина“ въ Форинъ офисъ, чрезъ когото Саймънъ бѣше държанъ въ шахъ, защото торитѣ го презираха.

Идънъ е опитенъ и здравъ при водене на преговори. Той постигна спогодбата между Унгария и Югославия следъ убиването на кралъ Александъръ, което е равносилно да накара Гьорингъ да цѣлуе Георги Димитровъ. Той бѣше първиятъ английски министъръ отъ кабинета, който следъ революцията отъ 1917 г. отиде въ Русия. Тая задача изискваше максимумъ тактъ, еластичностъ и погледъ. Съветитѣ питаеха най-остро недовѣрие спрямо английскитѣ политици. Идънъ и Сталинъ веднага се разбраха. Следъ това се появи абисинскиятъ въпросъ, и звездата на Идънъ се круто изкачи въ висинитѣ. Той стана любимецътъ на тия, които искаха мира, и то до такава степенъ, че излизането му отъ кабинета ги просто вцепени. За милиони англичани Идънъ бѣше олицетворение на мира.

Защо Идънъ се оттегли следъ фиаското на плана Хоръ-Лаваль? Вѣроятно защото традиционната привързаностъ на хората отъ едно и сжщо училище му налагаше да бжде вѣренъ на своя шефъ.

ХАЛИФАКСЪ

Нѣколко пѣти вече споменахме лорда Сесилъ, най-изтъкнатиятъ английски апостолъ на разоржаването. Все пакъ ще трѣбва да се кажатъ нѣколко думи за лордъ Халифаксъ, „най-светиятъ“ характеръ въ обществения животъ на Англия. Подобно на много други англичани отъ господстващитѣ класи, неговото име се е мѣнило нѣколко пѣти, и то начесто. Като министъръ на земедѣлието той още се казваше Едуардъ Уудъ, като вицекралъ на Индия той стана лордъ Жруинъ, а следъ смъртъта на баща си той е вече лордъ Халифаксъ, водачъ на Камарата на лордоветѣ, най-изтъкнатиятъ помощникъ и сътрудникъ на Идънъ по външнитѣ работи. Подобно на Саймънъ и на много други английски интелектуалци, които се занимаватъ съ политика, той е „приятель на всички души“ — едно голѣмо отличие. Отъ 1933 г. насамъ е и канцлеръ на университета въ Оксфордъ. Той е набоженъ и преданъ на черквата, „либералъ“ между консерваторитѣ. Скромность, сжщественость, широта въ свѣтовенъ размахъ и нравственитѣ достоинства на неговия характеръ сж издигнали много високо името му.

ДЪФЪ КУПЪРЪ И ОТБРАНАТА

Алфридъ Дъфъ Купъръ, съпругъ на леди Диана, е най-добриятъ и най-способниятъ между по-младитѣ тори: интелигентенъ, свадливъ, много опитенъ въ областта на външната политика, либераленъ, постояненъ. Той, Идънъ и Ормсби-Горъ бѣха „младотурцитѣ“ въ Балдуиновия кабинетъ, които застанаха въ противоположностъ на вкоченѣлитѣ консерватори и престарѣлитѣ държавници. Ведно съ Хоръ и Суинтънъ, той е отговоренъ за развитието на въоръжителната програма. Навѣрно той ще бжде много близъкъ на новия кралъ. Безъ особено значение е може би, че Дъфъ Купъръ може, съобразно случая, да бжде индискретенъ, ако намѣри, че това е необходимо. Въ началото на кариерата си бѣше на страната на пацифистичнитѣ епископи, а въ Парижъ предизвика малка буря чрезъ една изящна речъ (на френски езикъ), съ която предлагаше англо-френски съюзъ. Роденъ е презъ 1891 г. Обществениятѣ му дарования и хубостта на жена му сж били отъ голѣмо значение за неговата кариера. Младиятъ му синъ следва, подобно на баща си, колежа Итънъ. Дъфъ Купъръ е авторъ на една прекрасна книга върху Талейранъ и на една не дотамъ сполучлива върху фелдмаршалъ Хай. Въ новия кабинетъ му бѣше повѣрена флотата.

Съръ Томасъ Инскипъ е тайнствениятъ шестдесет-годишенъ човѣкъ, който, за всеобща почуда, презъ пролѣтта на 1936 г. бѣше измисленъ отъ Балдуинъ за министъръ на изграждането на националната отбрана. Инскипъ е набоженъ богомолецъ и преди всичко „сигуренъ“. Нѣкой денъ може би да стане и министъръ-председателъ. Споредъ единъ неприятенъ слухъ, той билъ дължалъ поста си само на това, че Балдуинъ срещналъ трудности при издирването на човѣкъ за това мѣсто, който „да не бжде така блѣскавъ като самия него“. Инскипъ има отлична кариера на добъръ адвокатъ задъ себе си.

СЪРЪ ДЖОНЪ САЙМЪНЪ

Съръ Джонъ Саймънъ, най-голѣмиятъ адвокатъ на съвременна Англия и неинъ най-злополученъ външенъ министъръ, финансовъ министъръ въ следващия кабинетъ, би билъ винаги много популяренъ, отколкото бѣше популяренъ всрѣдъ народа. Въ това се състои и трагедията му. Едвали има другъ човѣкъ въ обществения животъ на Англия, за когото да се разнасятъ толкова неприятни истории — разбира се, като се изключи Макдоналдъ.

Споредъ една отъ тия истории, той билъ спечелилъ толкова дѣла срещу другитѣ, че трѣбвало да загуби своето собствено дѣло.

Лойдъ Джорджъ билъ казалъ: „Джонъ Саймънъ тѣй дълго седѣ на оградата, че навѣрно желѣзото е проникнало въ душата му.“ А при единъ случай на крайно лошо настроение пакъ Лойдъ Джорджъ казалъ: „Толкова свѣстни хора сж преминали преди него презъ просторитѣ на тая камара, но никой не е оставилъ толкова тинести следи отъ лицемѣрие следъ себе си“.

Филипъ Сноудънъ, който неотдавна почина, казваше: „Съръ Джонъ Саймънъ е главниятъ рекламенъ агентъ на правителството и на самия себе си; ако той има понятие отъ своитѣ жалки неуспѣхи на високия и отговоренъ постъ, който заемаше и отъ който днесъ е отстраненъ за доброто на народа, то той, вмѣсто така често да се явява всрѣдъ обществото, би трѣбвало да си покрие главата и да се оттегли въ подходящия полумракъ съ надеждата, че печалното му име ще бжде забравено.“

Саймънъ е свѣнливъ и самотенъ човѣкъ и въ желанието си да стане популяренъ се плашеше да не засегне народа.

Той стана антипатиченъ като външенъ министъръ преди всичко поради енергичната си пледоария за каузата на японцитѣ въ Женева по време на Манджурската криза. Японскиятъ делегатъ Матсоака е разказвалъ предъ приятели, че Саймънъ билъ казалъ въ петнадесетъ минути това, което той отъ седмици се мѣчилъ да изнесе. Саймънъ оскърби Съединенитѣ щати по време на Манджурската криза, той отслаби Обществото на народитѣ по сждбоносенъ начинъ, нему бѣше

приписана отговорността за провалянето на конференцията по разоржаването.

Пакъ Саймънъ бѣше, който по време на генералната стачка, въ една историческа речъ, обяви стачката за нелегална, което, повече отъ всичко друго, увеличи съпротивителния духъ на работниците. Това, разбира се, не можа да го направи симпатиченъ всрѣдъ лейбъриститѣ.

Саймънъ бѣше пакъ, който, като председателъ на комисията по закона за Индия, написа докладъ върху нѣколко стотинѣ страници (който се превърна въ маколатура, преди да бжде публикуванъ) и въ който не отдѣли нито дума за Ганди.

Най-после пакъ съръ Джонъ Саймънъ бѣше, който съ традиционната си несрета бѣше отговоренъ като държавенъ секретаръ по вътрешнитѣ работи за първитѣ наржчници по газовата отбрана. А тия наржчници не можаха никжде да станатъ популярни.

ЛИБЕРАЛИ

Практически, опозиционнитѣ либерали бѣха пометени при ноемврийскитѣ избори въ 1935 г. Съръ Хърбъръ Самуелъ, твърде образованъ, философъ, евреинъ, бѣше водачъ на партията, но изгуби мандата си. Неговъ наследникъ стана съръ Арчибалдъ Синклеръ, младъ полуамерикански шотландецъ, започналъ своята кариера като секретаръ на Уинстънъ Чърчилъ. Той бѣше твърде честенъ и смѣлъ да жертвува временно тази кариера, като държеше на свободната търговия, на остатъцитѣ на историческата либерална партия и като се отказа следъ Отавската спогодба отъ мѣстото въ Националния кабинетъ.

Дейвидъ Лойдъ Джорджъ и неговата семейна група преживѣха ноемврийскитѣ избори. Тѣ сж „независими“ либерали. Досега Лойдъ Джорджъ е прекаралъ 45 години непрекъснато въ Долната камара — единъ ослѣпителенъ рекордъ. Прочее, къмъ края на своята кариера великиятъ уелсецъ трѣбваше да се бори срещу единъ противникъ, който се изтъкна като по-сериозенъ отъ всѣки политически противникъ — времето. И колкото и да бѣха блестящи речитѣ му по вътрешнитѣ работи на страната, той толкова силно изненадваше приятелитѣ си винаги, когато отваряше дума по външно политическото положение. Напоследъкъ Лойдъ Джорджъ се превърна въ фанатиченъ прогерманецъ, това безсъмнено се дължи на угризение на съвѣстѣта за Версайлския договоръ.

Либералитѣ, включително и Лойдъ Джорджъ, се чувствуваха силно привлѣчени отъ идеята за единенъ фронтъ, но досега лейбъриститѣ все още не сж пожелали да иматъ каквото и да е общо съ тѣхъ.

Лесли Хоръ-Белиша, военниятъ министъръ на новия кабинетъ, е следвалъ въ Парижъ, Оксфордъ и Хайделбергъ. Отъ войната се завръща като полковникъ. Презъ 1923 г. влиза въ Долната камара като депутатъ отъ Девънпортъ, става парламентаренъ секретаръ на Търговската камара, и презъ 1934 г. — министъръ на съобщенията. Той е евреинъ. Сжщо така евреинъ е и новиятъ министъръ на

общественитѣ работи (той обаче не се числи къмъ кабинета), сѣръ Филипъ Сейсунъ. Неговото семейство произхожда отъ Багдатъ, но отъ три поколѣния живѣе въ Лондонъ (майка му е родена Ротшилдъ). Той е възпитанъ въ Италия и Оксфордъ. Презъ войната билъ секретаръ на фелдмаршалъ Хай, главнокомандуващъ на британскитѣ въоръжени сили, отличилъ се е като боенъ летецъ и отъ 1924 г. до 1929 г. бѣше държавенъ секретаръ на въздухоплаването. Той е роденъ презъ 1890 г., проявява живъ интересъ къмъ изкуството и членува въ настоятелствата на много галерии, музеи и изложби.

В. В. С.

Съръ Джонъ Райтъ, високиятъ и мощенъ главенъ директоръ на Бритишъ Бродкастингъ Корпорейшънъ, т.е. радиото, не е отъ истинскитѣ вътрешни на Уайтхолъ, но неговата най-нова цитадела на Портландския площадъ е по-важна въ живота на англичанитѣ отъ повечето правителствени канцеларии. Райтъ, фанатиченъ пуританъ, е твърде сложенъ характеръ. Той управлява радиото съ желѣзна ржка. „Огроменъ, черенъ великанъ, едното око, изпълнено съ гнѣвъ и злоба, другото малко нѣщо лукаво, устата отпусната за нѣкое цинично «не!» — цитирамъ анонименъ критикъ отъ «Ню-Стейтсменъ». — Усмивката у него е тъй рѣдка и тъй любезна, че човѣчността, която тя разкрива, прилича на миражъ... Той не е интименъ съ никого, а и приятелитѣ му сж малко. Безцелно е да се допуска, че обръща нѣкакво внимание на своя щабъ. Хората отъ тоя щабъ не го познаватъ, а и той тѣхъ още по-малко.“

Райтъ е шотландецъ, синъ на Глазгоуски свещеникъ. Има дълга практика като инженеръ, отначало въ техническия отдѣлъ на Адмиралтейството, а следъ това като главенъ директоръ на „Бирдморъ и синъ“ — предприятие за стомана. Той превърна В. В. С. въ изразъ на своето безизповѣдно убеждение и вѣроятно сжщо така и най-добрата радио организация въ свѣта. Дори и социалиститѣ го ценятъ, защото той е публиченъ органъ, който се ръководи отъ „чартиститѣ“, и защото неговото отношение къмъ държавата е полусоциалистическо. Райтъ е способенъ, но тѣсногрѣдъ. Ако се отдаде на политика, би могълъ да разчита на прекрасна кариера.

НОРМАНЪ

„Ако не се взематъ по цѣлия свѣтъ драстични мѣрки за спасяването на капиталистическата система, тя ще бѣде разбита вътре въ една година.“

Монтегю Норманъ,
1931 г.

Монтегю Колетъ Норманъ, отъ 1920 г. насамъ ржководителъ на „Банкъ ъфъ Ингланъ“, е роденъ като банкеръ. И двамата му дѣдовци сж били директори на „Банкъ ъфъ Ингланъ“, отъ които единиятъ въ продължение на повече отъ 50 години. Той е следвалъ въ Итънъ и Кингсъ Колиджъ въ Кембриджъ и е участвувалъ въ Южноафриканската война. Много години е работилъ въ частни банки. Билъ е тѣсно свързанъ съ фирмата Браунъ-Шипли. Подобно на повечето голѣми банкери, той не се интересува лично отъ пари и съвсемъ не е богатъ човѣкъ. За него, като дипломатъ, като математикъ, дори като художникъ-творецъ, паритѣ и финанситѣ сж една фасцинираща проблема.

Начинѣтъ, по който той може да лансира изкустно нѣкоя международна интрига, е знаменитъ. Нему е всичко позволено, защото никой другъ въ историята не е билъ по-дълго време управителъ на „Банкъ ъфъ Ингланъ“. Той носи широко развѣващъ се балтонъ, черна широкопола шапка и дрѣзка брада. Неговата кжща на Камдънъ Хилъ е наредена съ вкусъ и еlegantностъ. Въпрѣки всичко, всѣка сутринъ той отива на работа съ подземната желѣзница и предпочита да е последниятъ човѣкъ на подземната стжлба. Обича да бѣде тайнственъ и презъ цѣлия си животъ е говорилъ предъ публика само три пжти.

Само неговата опитностъ го прави незамѣнимъ. Той обаче притежава нѣщо повече отъ опитностъ. Неговата техника въ третирането на комплицирани банкови въпроси е великолепна. Неговата срочностъ и смѣлостъ при водене на преговори е изумителна.

Като повечето англичани, той умѣе да прави отъ скромността добродетель. Презъ октомврий 1932 г. каза: „Трудноститѣ сж тѣй голѣми, а силитѣ тѣй малки и ограничени, липсватъ всѣкакви прецедентни случаи, така че азъ пристѣпвамъ къмъ проблемата, безъ каквото и да е понятие. Тя е твърде голѣма за мене. Признавамъ, че въ момента пѣтътъ ми не е ясенъ.“

Веднѣжъ, когато приятелски разговарялъ съ единъ банковъ колега, той останалъ напълно недостѣпенъ за аргумента, че златниятъ стандартъ на Англия съ течение на години ще обеднѣе. „Кажми ми, — запиталъ билъ Норманъ — дали споредъ тебе би било по-добре Англия да бжде богата, вмѣсто бедна?“ Неговиятъ приятель отговорилъ: „Разбира се. Азъ бѣхъ беденъ. Сега съмъ твърде състоятеленъ и се надѣвамъ да стана още по-богатъ.“ Норманъ заявилъ, че е сигуренъ какво много богатитѣ страни въ края загиватъ, и посочилъ като примѣри Перикловата Атина и императорския Римъ. Приятельтъ му запазилъ въ тайна отъ обществото тоя разговоръ. Представата, че ржководителтъ на „Банкъ ъфъ Ингланлъ“ смѣта за свой дългъ да обедни страната за нейно добро не била никакъ популярна.

Естествено, той бѣше двигателната сила, която отново възвърна Англия къмъ златния еталонъ. Това представляваше тежко изкупление за английската индустрия, но, като всички ржководители на голѣми банки, Норманъ обожава златото. Поради това, че той настоя, щото Сноудънъ (който не се нуждаеше отъ много убеждавания) да държи на златото, може да се смѣта, че той е духовниятъ виновникъ за финансовата криза отъ 1931 г. Той е още призналъ, че много чужди (най-вече германски) концерни били въ състояние „да направятъ краткосрочни заеми, което, разбира се, не би се постигнало, ако заемодавцитѣ биха познавали положението.“ Напълно очевидно е, че между кредитнитѣ маклери въ Лондонъ сътрудничеството е било незначително. Поради взаимна конкуренция, тѣ сж хвърляли паритѣ си въ чужбина.

Както е навредъ известно, Норманъ храни голѣмо уважение къмъ д-ръ Шахтъ. Ржководителитѣ на всички държавни банки поддържатъ тѣсни връзки. Неговото високо мнение за мждростта на Шахтъ датира, както се предполага, отъ 1927 г., когато били заедно на една конференция въ Нью-Йоркъ. Въ общи черти Шахтъ се обявилъ срещу политиката на низкитѣ валути. Норманъ пѣкъ я подкрепилъ.

Последвалитѣ събития доказали, че Шахтъ ималъ право, защото непостояннитѣ курсове на Уолстрийтъ доведоха до катастрофа, която предизвика свѣтовната криза. Оттогава Норманъ уважава Шахтъ заради далновидността му и заради това, че Шахтъ успѣ да му докаже, че не е правъ.

Хю Далтонъ, който влѣзе въ второто лейбъристско правителство като държавенъ подсекретаръ на външнитѣ работи, твърди, че Норманъ водилъ своя собствена външна политика. Това означавало двоенъ режимъ. Каквото и да прави Форинъ офисъ, политиката на Норманъ се основава на принципа, че „ако Германия не е силна и цвѣтяща въ стопанско отношение, нѣма никаква възможность да се държи въ равновесие едностранчивата политическа мощъ на Франция върху континента.“ Когато голѣмата Ротшилдова банка „Йостеррайхише кредитъ аншалтъ“ въ Виена се провали презъ 1931 г., Норманъ гарантира на своя отговорность единъ кредитъ на Австрия, който, споредъ неговитѣ схващания, бѣ достатъченъ, за да се преодолѣе кризата. Следъ две години тоя заемъ бѣше прехвърленъ отъ книгитѣ на банката въ тия на държавното съкровище, т.е. отиде за смѣтка на английскитѣ данъкоплатци.

Отъ тоя фактъ обаче не бива да се заключава, че Норманъ може въ всѣки моментъ да разполага съ държавното съкровище по свое желание. Сноудънъ ядѣше направо отъ ржката му, но не и Невилъ Чембърлейнъ. Следъ девалвацията на английската лира, държавното съкровище стана по-важно отъ банката, тъй като съкровището, чрезъ контролата си върху курса на облигациитѣ по изравнителния фондъ отъ 300 милиона английски лири, завзе една отъ главнитѣ функции на банката. Норманъ държеше да види фунта високо котиранъ и стабиленъ и може би възвърнатъ къмъ златния еталонъ. Това трѣбваше да подпомогне френскитѣ привърженици на златния еталонъ, чието държане той одобряваше. Държавното съкровище искаше да поддържа фунта твърде низко и да се държи колебливо въ дадени граници, за да се намали товарътъ отъ задължения за държавния бюджетъ и да се поощри индустрията. Досега Чембърлейнъ е победителтъ.

ОЩЕ ДВАМА ОТЪ НАЙ-ДОБРИТЪ

Противоречието между външния образъ на политика и неговия вътрешенъ характеръ никжде не е така ясно изразено, както въ Англия. Да вземемъ случая съ съръ Остинъ Чембърлейнъ. Отъ двадесетъ години карикатуриститѣ го рисуватъ като изсъхнала тояга съ вцепененъ монокълъ и силно издадена долна челюсть. Всъщностъ обаче съръ Остинъ е жизнерадостенъ младежъ на 72 години, винаги засмѣнъ, гѣвкавъ, голѣмъ хумористъ съ чаръ и характеръ. Чембърлейнъ е заемалъ всички високи постове на Англия, съ изключение на най-висшия. Отъ лоялностъ спрямо колегитѣ си, той два пѣти се отказвалъ отъ министъръ-председателския постъ. Презъ 1931 г. той се оттегли при образуването на националното правителство, за да стори мѣсто на младитѣ кандидати. Отъ тоя моментъ неговото влияние върху страната не само че не се намали, но дори се увеличи. Това се дължи на обстоятелството, че неговата личностъ има много повече тежестъ, отколкото който и да е другъ членъ на Долната камара. Той е единъ отъ най-важнитѣ водачи на торитѣ. Когато Остинъ Чембърлейнъ се обяви противъ плана Хоръ-Лавалъ, това означаваше, че тоя планъ неминуемо ще се провали. Както всѣкому е известно, Чембърлейнъ е за Франция и противъ германцитѣ. Въ една много изразителна речъ презъ юлий 1936 г. той изложи колко е опасно предложението да се върнатъ колониитѣ на Германия, на тая Германия, която отказва на голѣмъ брой отъ хората си правото на поданство.

Уинстънъ Чърчилъ, като повечето английски политици, изглежда много по-младъ, отколкото е. Като вземемъ предвидъ неговата изключителна жизнена свежестъ и традиционната почтеностъ на всѣка британска служба на държавата, то той съ своитѣ 62 години (презъ 1936 г.) практически е още въ детска количка. Уинстънъ много желае още веднѣжъ да стане министъръ-председател. Всичко останало той, разбира се, е вече билъ. И то не само въ политическото поле. Неуморимъ, господарственъ, жаденъ за преживѣлици, неизказано амбициозенъ, издѣнка на Марлбъроу отъ майка си американка, той изкарва блестяща военна кариера, за да стане художникъ-акварелистъ,

журналистъ, историкъ, зидарь, домоуправителъ, ораторъ. Наричатъ го шумящъ духъ. Много обича реторичнитѣ тиради. Малко сж съвременнитѣ книги на английски езикъ, които биха могли да съперничатъ по чистота на стила и ясность на израза съ неговата „Свѣтовна криза“ (World Crisis). Напоследъкъ той изглежда вече не така безогледно злобенъ въ това отношение, защото се плаши повече отъ Германия, отколкото отъ Русия. Неговото влияние по въпроса за превъоръжаването на Англия е много по-силно отъ това на когото и да било другъ тамъ. Нѣкои хора казватъ, че преценкитѣ на Чърчилъ сж неправилни, че билъ много буенъ, много категориченъ. Повечето хора обаче сж убедени, че той още веднъжъ, при нѣкой голѣмъ катаклизъмъ, ще може да застане като националенъ водачъ на Англия.

XIX. ЛЪВИЦА И ДЪСНИЦА ВЪ АНГЛИЯ

„Когато някоя революционна партия няма подкрепата на мнозинството, не между авангарда на революционните класи, а между населението на страната, не може дума да става за някакво повдигане. Всъко въстание трябва да има на своя страна не само мнозинството, но и навдигащата се, заливащата цялата страна революционна вълна, цялостният морален и политически банкрут на стария режим и дълбоко вкорененото чувство на несигурност между всичките тия нерешителни елементи.“

Ленинъ

Известно е, че социализмът въ Англия не е революционенъ. Дори отвратителните условия въ мизерстващите квартали, мъжитъ на два милиона безработни и красноречието на съръ Стафордъ Крипсъ не могатъ да го революционизиратъ. Трудно е да се постигне истинска солидарность между бедните на една страна, въ която, както Мирски казва, „най-малкиятъ чиновникъ съ твърда яка изглежда като противникъ на работниците“. Огромното стопанско подобрене, което Англия преживѣ, се постигна отчасти за смѣтка на работещите класи, обаче това нищо не допринесе за засилването на лейбъристската партия или на по-незначителната комунистическа партия.

Лейбъристската партия, продуктъ на Фабиановата доктрина за „неизбѣжността на постепенното развитие“, се обяви официално за социалистическите принципи едва презъ 1918 година. Влиянието на учението на Карлъ Марксъ между британските социалисти е било винаги относително ограничено. И когато бѣше съставено първото лейбъристско правителство, то пое властта не само съ признанието,

но дори съ предпоставката, че не ще предприеме никакви социалистически мѣроприятия, дори и да ги желае. Трейдюнионитѣ, т.е. синдикатитѣ, които обхващатъ осемъ милиона английски работници, се обявиха за социализма формално едва презъ 1924 г. Троцки цитира Макдоналда, който каза, че революцията била „катастрофа, нещастие и нищо друго“.

Когато лейбѣристската партия бѣше поканена да образува правителство, тя застана, както казва Хю Далтънъ, предъ три алтернативи. Можеше да отхвърли поемането на властта, защото нѣмаше чисто лейбѣристско мнозинство въ парламента. Можеше да се съгласи да прокара „нѣкои смѣли социалистически мѣрки“, да се остави да бѣде бламирана и при новитѣ избори да апелира къмъ страната. Или пъкъ можеше открито и свободно да работи съ либералитѣ, които представляваха езичето на везнитѣ. Кабинетътъ на Макдоналдъ обаче не направи нито едно отъ тритѣ. Той само тъпчеше на едно мѣсто.

Презъ 1929 г. Лейбѣръ спечели 261 мандата, единъ твърде приличенъ брой. Следъ финансовата криза презъ 1931 г. и образуването на националното правителство, тѣ спаднаха на 57. Презъ 1936 г. Лейбѣръ ги увеличи само до 154, при все че цѣлата опозиция получи 46 на сто отъ всички подадени гласове. Поради различни причини, лейбѣристската партия не спечели много. Първо, националното правителство се славѣше съ стопанския подеъмъ, който искаше да проведе. Второ, по отношение на външната политика Лейбѣръ бѣше въ невъзможно положение, следъ като отъ една страна бѣше подкрепила правителството по санкциитѣ, а отъ друга страна съвсемъ нелогично се противопоставяше на въоръжаването.

Отъ много години, навредъ по свѣта, въоръжаването е представлявало за лѣвичаритѣ фатална проблема. Ако тѣ гледатъ на нѣщата далновидно, би трѣбвало да признаятъ необходимостта отъ национална отбрана срещу Германия. Ако обаче тѣ подкрепятъ въоръжаването и едно силно правителство, тѣ подпомагатъ засилването на капитализма и сжщевременно пречупватъ всички опити за социалистически реформи въ собственитѣ си страни. Лѣвичаритѣ гледатъ честно като на пръвъ свой дългъ да подкрепятъ СССР, но откато Германия стана главниятъ врагъ на СССР тѣ можеха да вършатъ това само като подкрепятъ капиталистическитѣ държави, ако тѣ сж

антигермански, и да застанатъ на твърда позиция, която възспира революцията по роднитѣ имъ страни.

Освенъ това лейбъристската партия въ Англия страда и отъ разпокъсано водачество. Съ смъртта на Артъръ Хендерсънъ изчезна единствената едновременно жива и достойна за уважение фигура въ партията. Хендерсънъ бѣше великолепенъ човѣкъ, чието сърдце и сили бѣха разбити чрезъ саботажитѣ, направени на Разоръжителната конференция. Той говорѣше на езикъ, за какъвто никой отъ наследилитѣ го нѣма нито неговия куражъ, нито дарованието му. Когато бѣше външенъ министъръ въ второто лейбъристско правителство, единъ отъ чиновницитѣ му го посъветвалъ да изпрати поздравителни телеграми до Мусолини и до Папата по случай сключването на Латеранския договоръ. „Не, — отвърналъ чичо Артъръ — на Папата нѣма да пратя никаква телеграма. Азъ съмъ уеслианецъ. А и на Мусолини нѣма да телеграфирамъ, защото въ една публична речъ го нарекохъ убиецъ на Матеоти.“

Отъ сегашнитѣ лейбъристски водачи най-интересни сж Морисънъ и Крипсъ.

ВОДАЧЪТЪ НА ЛОНДОНЪ

Хербъръ Морисънъ е по рождение „Сокнеу“, т.е. истински жител на Лондонъ. Синъ е на полицай. Липсва му едно око. Има само основно образование. Билъ е куриеръ, прислужникъ по магазини и телефонистъ. Съ къдрава коса, неизмѣнно добро настроение, винаги будна готовностъ, близъкъ до действителността оптимизъмъ, той напомня на фигуритѣ отъ раннитѣ творби на Х. Д. Уелсъ, напримѣръ на Кипсъ. Отъ 1914 г. той е секретаръ на лондонската лейбъристска партия — винаги жънецъ успѣхи. Безпримѣренъ организаторъ. Отъ 1932 г. той е не само партиенъ шефъ за Лондонъ, но и водачъ на мнозинството въ лондонския градски съветъ. Като министъръ на съобщенията въ втория лейбъристски кабинетъ отбеляза най-доброто постижение въ законодателството на това ведомство — законътъ за уреждане на движението въ Лондонъ. Той има даръ слово, жизнеспособенъ и любознателенъ е.

„Мистъръ Морисънъ, — писа А. Д. Къмингсъ въ «Ню-Йоркъ Кроникль» — е възходящата надежда на лейбъристската партия, дори би могло да се каже: нейната единствена надежда. Той е относително младъ човѣкъ съ политическо бждеще, което обещава като корона и вѣнецъ министъръ председателството. Той е хитъръ политикъ, изпълненъ съ почтени убеждения, чиято преданостъ къмъ партията никога не е предизвикала каквито и да било подозрения.“

Въпрѣки това на 26 ноемврий 1935 г. Морисънъ не бѣше избранъ за водачъ на парламентарната група на лейбъристската партия, а единъ човѣкъ, който като личностъ, както и по енергия, стои значително подъ него: майоръ Клемънтъ Атли. Това бѣше горчива изненада за всички, които гледаха на Морисънъ като на предопредѣленъ водачъ. Причинитѣ бѣха: споредъ лѣвицата на партията, Морисънъ изглежда твърде дѣсенъ. Синдикатитѣ се опасяваха, че Морисънъ е твърде силенъ характеръ, за да бжде ржководенъ отъ тѣхъ. Освенъ това той е синъ на Лондонъ, а синдикатитѣ не обичатъ лондонскитѣ лейбъристи, върху които тѣхното влияние е твърде ограничено. Всжщностъ Морисънъ стана жертва на мързела. Атли бѣше поелъ временното

шефство на партията следъ оставката на Лансбъри и ръководеше изборната борба. Бѣше твърде неучтиво да го оставятъ на сухо.

Морисънъ не е специалистъ по външнитѣ работи, но е бързо схватливъ и съ добъръ инстинктъ. На партийния конгресъ презъ 1935 г. напимѣръ, настояваше, щото лейбъристското движение (което токущо бѣше одобрило санкциитѣ съ двадесетъ гласа срещу единъ) да не направи грѣшката да предположи, че ще може да унищожи фашизма, като създава несгоди на Мусолини, както нѣкога се мислѣше, че ще се унищожи милитаризмътъ, като се премахне кайзерътъ.

Той е застаналъ решително на дѣсното крило на лейбъристското движение, но и лѣвитѣ го уважаватъ безъ изключение.

КРИПСЪ

„Нуждно е само да прелистиш страницитѣ на британската империалистическа история, за да потънешъ отъ срамъ, че си англичанинъ.“

Съръ Стафордъ
Крипсъ

Най-умниятъ момъкъ между лейбъристскитѣ депутати е навѣрно съръ Стафордъ Крипсъ. Синъ на лордъ Пармуръ, социалистъ по убеждение, единъ отъ най-добритѣ английски парламентаристи и подобно на Саймънъ бележитъ адвокатъ. Той основа „Социалистическата лига“ всрѣдъ лейбъристската парламентарна група и се числи къмъ крайната лѣвица. Той плѣсна голѣмъ брой хора по челата, като каза, че „ние ще трѣбва да преодолѣемъ сжщо така и опозицията на Бъкингамския дворець“. Торитѣ — а това заслужава внимание — се плашатъ отъ Крипсъ, докато само нѣколцина отъ тѣхъ изпитватъ страхъ отъ Морисънъ. Тѣ смѣтатъ, че нѣкой день Крипсъ, ако му се отдаде случай, ще въведе една действителна и съобразна на момента социалистическа политика, като ще се опита да разтури камарата на лордоветѣ и да управлява чрезъ пълномощия. Това ужасява дори консервативнитѣ лейбъристи. Следъ едно хубаво засилване по посока на партийното водачество, той е отново отдалеченъ отъ фокуса на събитията и е застаналъ на сѣнка.

Англия е страна на великолепитѣ изненади. И точно поради тая причина, никой не трѣбва да бжде изненаданъ, ако чуе, че Крипсъ, който отъ всички лейбъристи може да бжде посоченъ пръвъ като истински работнически агитаторъ, е всжщностъ притежателъ на огромно богатство. Той се бори срещу крепостъта на привилегиитѣ отвжтре. Неговитѣ приходи като кралски съветникъ се изчисляватъ на 30.000 лири стерлинги годишно. Предъ политическа аудитория той разказвалъ, какъ се отнася като адвокатъ къмъ хората отъ

господстващите класи: „Вие ми плащате баснословни, фантастични суми, за да ви измъкна от затрудненията, в които изпадате. А аз не се колебая да ви заявя, че в тая страна работническата класа е много по-способна от вас за управление.“ Страстната, радикална честност на неговите убеждения е вън от всяко съмнение.

Крипсът изтъкна, че броят на подкрепените от държавата през първия период на националното правителство се е увеличил с 400.000, поради което той е убеден, че фашизмът е сложил своите кални пръсти върху английския живот. „Манчестерът Гардиан“ изнесе неотдавна един цитат, според който Крипсът бил казал, че първата решителна и съзнателна стъпка към фашизма бил „Trades Dispute Act“ от 1927 г. Изборите от 1931 г. имали „типичен фашистки характер“. Капиталистическите сили спечелили чрез урните една такава победа, че „една формална и лична диктатура никак не била нужна“. Работникът ще бъде изпратен в затвора не така страшно и безмилостно, както в Германия и Италия, но учтиво и енергично, както това би могло да бъде очаквано от един джентлементски фашизъм в Англия. Цвятни ризи съвсем не са нужни. Те само смуцават очите. Един добре подбран полицай е много по-евтин и много по-малко привлича вниманието върху себе си.

Неговата дефиниция за корпоративната държава е много интересна: „Една метода, при която на капиталиста е дадена неограничена власт да предизвиква онова поскупване, което осигурява неговата част в националното богатство, независимо от неговите лични капризи, и което го поставя в положение да заробва работниците посредством съществуващото само на книга и без всякакво практическо значение право на малцинството в ръководството на индустрията, което замества тяхната свобода и право на събрания.“

Много добре ще бъде, ако Крипсът и Морисънът, независимо от техните идеологични различия, започнат да работят заедно. Първият ще даде теория и стратегия, вторият — организационна сила и смисъл на политическата тактика. Срещу двамата обаче е застанала консервативната мощ на Трейдъ-юнионите, т.е. на работническите сдружения.

СИНДИКАЛИСТИ

„Доколкото засъга менъ, то азъ се бихъ опрълъ по-скоро на съръ Уолтъръ Ситринъ, върховниятъ жрецъ на британскитъ синдикати, отколкото на мистъръ Балдуинъ, консервативниятъ министъръ-председателъ, ако въпросътъ е за безпогръшното запазване на сегашната система. Днесъ никакво ториянство не е по-ужасно и по-постоянно отъ това, което превъплътяватъ чрезъ идеи и практика водачитъ на синдикатитъ.“

А. Д. Къмингсъ

Къмъ края на 1935 г. лейбъристската опозиция се състоеше отъ 72 представители на самата лейбъристска партия и 74 представители на синдикатитъ. Тъ се разпредѣляха така: 37 отъ рудничарския съюзъ, 7 общински работници, 6 жп чиновници, 6 транспортни работници, 5 индустриални работници, 3 отъ желѣзничарския съюзъ, 2 словослагатели и по единъ отъ осемъ други синдикати. Повечето отъ тѣхъ не желяеха нищо друго така, както съвременния социализъмъ.

Най-виднитъ синдикалисти, подобно на съръ Уолтъръ Ситринъ, главенъ секретаръ, комуто националното правителство неотдавна даде благороднически санъ, което се изтъкна като нѣкаква умна политика, и Жрнестъ Бевинъ, водачъ на относително новия и мощенъ „Транспортенъ и общъ работнически съюзъ“, не сж членове на Долната камара. По начало синдикалнитъ главатари, се държатъ далечъ отъ активната политика. Тъ обаче контролиратъ лейбъристската партия, защото държатъ каситъ.

Триумфътъ на съръ Уолтъръ Ситринъ е методата. Той бѣше членъ на единъ електричарски синдикатъ и стана втори секретаръ на синдикалния конгресъ. Неговата изключителна организаторска енергия го направи незамѣнимъ, и така той стана водачъ. За него казватъ, че

живѣ между корицитѣ на папкитѣ си. Когато веднѣжъ билъ поканенъ на една информативна конференция съ лейбѣристскитѣ интелектуалци, за да се справятъ съ нѣкаква партийна афера, той донесълъ всичкитѣ си книжа, като довелъ и секретаря си. Секретарьтъ му записвалъ всѣка дума, която произнесълъ, навѣрно за да не може следъ това никой да го цитира невѣрно.

Ситринъ посети Москва презъ есеньта на 1935 г. и следъ това написа една книга върху Русия, въ която, си даде труда да бжде безпристрастенъ. Въпрѣки това той винаги е отхвърлялъ всички предложения за социалистично-комунистически единенъ фронтъ. Отъ 1928 г., е председателъ на „Международната федерация на трейдъюнитѣ“.

АТЛИ

Водачът на лейбъристската партия и шефът на преданата на Негово Величество опозиция, майорът Клемънтъ Атли, не би никога станалъ водачъ, ако изборитѣ отъ 1931 г. не бѣха помели цѣлата първа гарнитура на лейбъристскитѣ величия. Все пакъ отъ 1935 г., откато има възможность да покаже на какво е способенъ, признанието на неговитѣ качества се значително увеличава. Атли произхожда отъ срѣдното съсловие и е социалистъ повече по убеждение, отколкото поради суровата школа на бедността и личнитѣ страдания, дължащи се на социалната несправедливостъ. Той е много благовъзпитанъ, но и много упоритъ и духовитъ. Роденъ е презъ 1883 г. Липсва му най-вече колоритъ и личностъ. Противоположно на повечето лейбъристски водачи, той е възпитаникъ на знаменититѣ обществени училища и бившъ оксфордски студентъ.

Между по-младитѣ социалисти крайно интересенъ е Анюринъ Бевеинъ, членъ на Долната камара. Негова съпруга е Джени Ли, членка на младежкия съюзъ на шотландската независима лейбъристска партия. Бевеинъ е отъ Уелсъ, синъ на рудничаръ, като дете е билъ работникъ и самъ се е образовалъ. Беднотията му е много прѣчила. Живъ, честолюбивъ, привлѣкателенъ, винаги усмихнатъ като всѣки уелсець, той е единъ отъ хората съ най-симпатиченъ характеръ въ Долната камара. Неговиятъ коментаръ на санкциитѣ изтъква острата му духовитостъ: „Английската политика е успѣшната политика на разбойника съ взломъ, който е станалъ домопритежателъ и се грижи само за засилване на полицейскитѣ сили. Ако азъ бихъ подканиль нѣкой работникъ да пролѣе кръвта си, то това ще бжде не за срѣдновѣковна Абисиния, нито за фашистска Италия, а за създаването на една добра социална система въ тая страна.“

ЧЕРВЕНИЯТЪ РЖБЪ

Презъ ноемврий 1935 г. бѣше избранъ единъ комунистъ за членъ на Долната камара — Уили Гальчеръ, старъ шотландски революционеръ. Той е типиченъ воинъ отъ Клайдското крайбрѣжие, започналъ като либералъ, превърналъ се въ социалистъ и накрая станалъ комунистъ. Той поведе първата стачка срещу войната — презъ 1915 г. — въ Англия. Ленина той е ценѣлъ до крайностъ. Все пакъ Гальчеръ не е тѣй важенъ за комунистическото движение колкото Хари Политъ, партиенъ водачъ и членъ на езекутивния комитетъ на комунистическия интернационалъ. Политъ е марксистъ-теоретикъ. По професия е ковачъ на котли. Освенъ това е много способенъ журналистъ и политикъ. Единъ отъ най-добритѣ журналисти на Лондонъ ми каза, че намира Политовия усѣтъ къмъ новината за подобъръ отъ своя. Като човѣкъ, убеденъ, че политическата борба отвжтре е тѣй важна, както отвънъ, Политъ пази своето членство въ синдикатитѣ и заповѣда на своитѣ привърженици, дори и при последнитѣ избори, да гласуватъ за лейбъриститѣ (съ изключение на колегиитѣ, въ които бѣха кандидатирувани комунисти). Като партиенъ организаторъ получава максимална заплата отъ 4 лири стерлинги седмично. Естествено, той се стреми усърдно къмъ създаването на Единенъ фронтъ. Неуморимъ ораторъ, писателъ и пропагандистъ, Политъ е една отъ най-способнитѣ и най-привлѣкателнитѣ фигури въ политическия животъ на Англия.

Наблюдавана отъ различни гледни точки I. L. R. (Independent Labour Party) изглежда по-лѣва отъ комуниститѣ. Тя гласува срещу санкциитѣ, които бѣха одобрени отъ комуниститѣ. Тя отхвърли всѣкакво сътрудничество съ Лейбъръ-парти, и партийниятъ апаратъ на лейбъриститѣ я би дори въ колегията Клайдъ, кждето тя се смѣташе за непоклатима. Днесъ тая партия е представена отъ четирма депутати въ Долната камара — една малка, но много гласовита група. I. L. R. е създадена още презъ 1893 година и нѣкога е имала голѣмо влияние въ лейбъристската политика. Презъ 1932 г. тя скжса съ Лейбъръ парти, за да се отдаде на подчертана революционна тактика.

Водачът на I. L. R., Джеймс Макстънъ, е билъ подобно на Литвиновъ, нѣкога войникъ. Билъ е на служба при териториалнитѣ, т.е. мѣстнитѣ гарнизони въ Англия. Нѣкогашнитѣ му чувства били консервативни. Макстънъ е мършавъ, съ бележита брада отъ черни и бѣли косми. Той жестоко напада правителството, че било изразходвало сто милиона лири стерлинги за поправка на пѣтищата, за да ги направи по-удобни за следващитѣ походи на глада. Той е своеобразна личностъ и въплъщение пакъ на единъ английски парадоксъ: той е отявленъ революционеръ, но Балдуинъ и Макдоналдъ трѣбва да признаятъ, че той е най-симпатичниятъ човѣкъ на Долната камара.

ИМПЕРИАЛИСТИ

Въ крайната дѣсница, много по-надѣсно отъ Чембърлейнъ, Халсхамъ и Лъндъндери, сж застанали двама самотни и желѣзни империалисти: Л. С. Еймъри, бившъ колониаленъ министъръ, и лордъ Лойдъ, бившъ генералъ-губернаторъ на Бомбай и върховенъ комисаръ на Египетъ. Неотдавна Еймъри отново излѣзе на преденъ планъ, и то като водачъ на оная група отъ депутати, които съ всичката рѣзкостъ и енергия застѣпиха възможността да се възвърнатъ колониитѣ на Германия. „Ако бжда принуденъ да посоча най-убедения дѣсничаръ между голѣмитѣ политици на нашето време, — писа Роберъ Берне — то азъ ще прескоча Чърчилъ и ще гласувамъ за мистъръ Еймъри... Той е империалистъ отъ школата на Трайчке и Бернарди...“ Затова той е безъ постъ. Еймъри има малка фигура, свадливъ е, великолепенъ, макаръ и сухъ дебатенъ ораторъ, и, като повечето английски високомѣрни политици, е много интеллигентенъ и културенъ.

Лордъ Лойдъ, чиито заслуги сж повече въ държавното управление, отколкото при дебатитѣ въ Уестминстъръ, води произхода си отъ ония князе, които преди 900 години сж управлявали Дайфъдъ (въ Южни Уелсъ). Той е единъ отъ нѣкогашнитѣ спѣтници на полковникъ Лауренсъ при арабскитѣ му авантюри. Той е управникътъ, който за пръвъ пѣтъ арестува Ганди. Изгуби поста си въ Египетъ, когато покойниятъ Артъръ Хендерсънъ стана министъръ на външнитѣ работи. Подобно на Еймъри, Лойдъ е изолационистъ и империалистъ. Като губернаторъ бѣше твърде интересенъ. Отдаваше голѣмо значение на великолепнитѣ церемонии. Когато Уелскиятъ принцъ го посетилъ въ Бомбай, трѣбва да си е казалъ:

„Преди да гостувамъ на Джорджъ Лойдъ, азъ не съмъ знаелъ какъ живѣятъ кралетѣ.“

МОСЛЕЙ

„Отъ цълата абисинска свада вони на петролъ, но по-силна отъ вонята на петрола е вонята на евреи.“

Мослей.

Поради съръ Освалдъ Мослей, за трети пжть ще се спремъ на фашизма. Налице е една водна английска супа, която, сравнена съ италианския фашизъмъ, прилича на влажно английско зеле, сравнено съ огненото южно вино. „Ако другитъ диктатори сж буци и циреи, — така се изрази Х. Д. Уелсъ, — то Освалдъ Мослей е пжпчица.“

Мослей е амбициозенъ. Той изглежда невъроятно добре (и прилича нѣкакси на Щарембергъ). Може би той е най-добриятъ ораторъ на Англия. Неговата лична притегателна сила е голѣма. Той бѣше твърде уменъ и далновиденъ да привлѣче въ своя лагеръ нѣколко отъ най-добритъ глави на Англия, преди да се обърне на фашистъ. Въ изборитъ презъ ноемврий 1935 г. не можа да прокара нито единъ отъ своитъ кандидати.

Д. Л. и Барбара Хамъндъ писаха въ „Таунъ лейбъръръ“: „Презъ 1596 г. единъ мистъръ Освалдъ Мослей купи за 3.500 лири земята, върху която сега се намира градътъ Манчестеръ. Презъ 1846 г. градътъ Манчестеръ купи тоя теренъ съ всички права и привилегии отъ съръ Освалдъ Мослей за 200.000 лири...“

Сегашниятъ съръ Освалдъ Мослей, шестиятъ баронетъ, който носи това име, наследи едно състояние отъ 246.000 лири стерлинги отъ покойната баронеса. Отъ дѣдо си, който умрѣ презъ 1915 г., той получи други 600.000 лири. Презъ 1920 г. той се ожени за леди Синтия Кързънъ, дъщеря на покойния лордъ Кързънъ и внучка на Леви Летъръ, известенъ чикагски милионеръ, която не бѣше по-малко богата. На сватбата присжтствуваха двама крале и две кралици.

Мослей влѣзе въ политиката като консервативенъ депутатъ отъ Хароу, но скоро стана „независимъ“. За тая му постжпка имаше

различни причини. Като богатъ, младъ консерваторъ, той бѣше само единъ между мнозина млади и богати консерватори. За единъ независимъ, при това богатъ, другитѣ партии трѣбваше да се интересуватъ. Лейбъристската партия бѣше въ възходъ. Мослей имаше ярко изразени идеи за стопански реформи. Презъ 1924 г. той стана лейбъристъ. „Когато жена ми и азъ влѣзохме въ движението, — писа той, — това означаваше пълното скъсване съ семейството и съ всички дотогавашни приятели.“ Този скокъ налѣво той трѣбваше, когато и да е, да поправи. Мослей купи най-хубавия и най-стария замъкъ въ Англия за 9.000 лири и даде още 10.000, за да го преустрои и да го мобилира. Презъ това време маситѣ се научиха съ голѣмъ интересъ, че неговата съпруга искала да бжде наричана просто „мисисъ Мослей“. Когато баща му умрѣ, той пое наследството, ведно съ титлата на неговитѣ дѣди и прадѣди.

Презъ 1929 г., тридесетъ и три годишенъ, той влѣзе въ лейбъристското правителство като канцлеръ на херцогството Ланкастъръ. Тоя постъ е министерска синекура. Мослей бѣше фактически министъръ безъ портфейлъ и натоваренъ съ въпроса за безработицата. Въ неговата разумность нѣмаше никакво съмнение. Той поведе една здрава политика въ общественитѣ работи, но Д. Х. Томасъ и други лейбъристски водачи отхвърлиха така наречения „Меморандумъ на Мослей“. Въ отговоръ на това той подаде оставка и се емна да създава своя собствена партия. Мнозина лейбъристи се опитаха да се присъединятъ къмъ него. Напримѣръ, Джонъ Страчи, днесъ най-блестящиятъ и най-убедителниятъ комунистически памфлетистъ въ Англия. Когато обаче неговата „Нова партия“ най-после се образува, тя се състоеше само отъ петъ члена на Долната камара. А когато неговитѣ мисли започнаха да ставатъ все повече и повече фашистски, неговитѣ лѣви привърженици го изоставиха. „Новата партия“ просъществува само една година, и презъ септемврий 1932 г. Мослей се отново появи като водачъ на В. Ф. У. — Британскиятъ фашистски съюзъ.

Това движение обобщава всички фамозни фашистски сръдства.

Мослей нападна лондонското Сити и евреитѣ. Той води една силна политика за Индия. Той иска помощъ за трудещитѣ се класи по сжщия демагогски начинъ като Хитлеръ. Той не отива тѣй далечъ да заплашва съ революция, но подхвърля, че щѣлъ „да разсѣче гордиевия

вжзелъ“. Той не добавя нови поправки на фашистския козунакъ. Надмъненъ, надутъ, винаги облъченъ въ черно като шампионъ на кънки, той е твърде великолепенъ. Ораторъ е отъ голъма класа, но това, което казва, е изобщо цвѣтуща безсмислица. Чернитъ му ризи сж горедолу обучени по германски образецъ. Все пакъ при голъмия съборъ въ Олимпия на 7 юний 1934 г. грубитъ ексцеси на неговитъ гвардейци основно дискредитираха движението му.

На 11 май 1935 г. Мослей изпрати следното послание до Юлиусъ Щрайхеръ, нюрнбергскиятъ СА-главатаръ:

„Мили господинъ Щрайхеръ! Много ви благодаря за телеграмата по случай моята речъ въ Лейчестъръ. Тя е пристигнала въ мое отсъствие въ Лондонъ.

Всрѣдъ нашата упорита борба азъ ценя най-високо това ваше отношение.

Ако бждещето на Европа ще трѣбва да се осигури чрезъ право и миръ, ще трѣбва преди всичко да се сломи силата на еврейската корупция въ всички голъми страни.

Нашата борба е тежка. Нашата победа — безспорна. Благодаря ви.

Вамъ много преданъ Мослей.“

(Цитирано споредъ „Дейли Хералдъ“ отъ 11 май 1935 г.)

Понѣкога, когато силно напада еврейтъ, Мослей бива апострофиранъ отъ хора, които му изтъкватъ еврейската кръвъ на неговата съпруга. Съ прострѣни встрани ръце, съ вдигнати рамене, той отвръща: „Жена ми е отъ холандски произходъ!“

Симпатията, която имаше Ротърмиръ къмъ Мослей, се изпари бърже, особено следъ убийствата отъ 30 юний въ Германия. Британскитъ фашисти пкъ се разбѣгаха. Разбира се, когато на английската индустрия потръгна, тѣ веднага поведоха борба върху неблагоприятенъ теренъ. Само едно обстоятелство би могло може би нѣкога пакъ да придаде значение на Мослей — провалянето на нѣкое

лейбъристско правителство, ако лейбъриститѣ по нѣкое чудо отново се добератъ до кормилото.

XX. ДЕ ВАЛЕРА

Както повечето главатари въ нашата съвременност, Еамонъ де Валера не е роденъ като гражданинъ на страната, която управлява. Хитлеръ, както вече видѣхме, е австриецъ. Пилсудски е отъ литовски произходъ, не е полякъ. Кемалъ Ататюркъ е роденъ въ Солунъ, Гърция. И д-ръ Куртъ Шушнигъ, австрийскиятъ канцлеръ, е отъ Рива, Италия.

Това означава, какъ границитѣ сж танцували насамъ и натамъ следъ войната въ Европа. Солунъ е билъ още частъ отъ Турция, когато Мустафа Кемалъ като дете си е игралъ тамъ. Рива е била австрийска, когато Шушнигъ е тръгналъ на училище. Родното мѣсто на Еамонъ де Валера е отдалечено отъ неговата столица чрезъ три хиляди морски мили. Той се е родилъ презъ 1882 г. въ Нью-Йоркъ. Баща му е билъ испанецъ-преселникъ отъ Куба, майка му — ирландка, която току-що била пристигнала въ Америка. Американското рождение на де Валера — както и поданството му — сж спасили веднѣжъ живота му.

Докато за Хитлеръ неговото австрийство постоянно е било нѣщо като товаръ, фактътъ, че де Валера е американецъ, направи ирландския водачъ председател на Ирландия. Това се дължи на обстоятелството, че, преди екзекуцията следъ великденското въстание отъ 1916 г., английскиятъ воененъ сждъ нѣмаше никакво желание да дразни общественото мнение въ Америка чрезъ разстрелването на единъ американски поданикъ. Всички други бунтовнически водачи бѣха разстреляни. Де Валера бѣше единствениятъ, който остана живъ. Ако той би билъ роденъ другаде, само не и въ Америка, историята на Ирландската свободна държава би била протекла другояче. Може би — и това е твърде възможно — въобще не би имало никаква свободна държава.

Еамонъ де Валера е единъ отъ изключителнитѣ държавни мъже, — въ това число влизатъ само Дизраели и Теодоръ Рузвелтъ — които сж удостоени съ широко разпространенъ прѣкоръ. Въ Ирландия де Валера е наричанъ отъ всѣкиго просто „Девъ“. И това е нѣщо като знакъ за неговата популярност. Въобще ирландцитѣ нѣматъ обичая да

даватъ прѣкори. Косгрейвъ никога не е ималъ прѣкоръ. Употрѣбяваниятъ отъ цѣлия народъ прѣкоръ доказва преданостъ и симпатия. Той е най-високата честъ, която народнитѣ маси могатъ да окажатъ на нѣкой държавникъ. Чрезъ чиста демагогия единъ прѣкоръ не може да се спечели тѣй, както чрезъ непосредствения успѣхъ. Никой не е наричалъ Хитлера съ нѣкой прѣкоръ, а още по-малко Удроу Уилсонъ, но Дизраели е билъ „Дизи“, Теодоръ Рузвелтъ — „Теди“, Лойдъ Джорджъ — чисто и просто „Л. Д.“ Никой никога не е посмѣвалъ да измисли прѣкоръ на Мусолини или на Кемалъ паша въ тѣхнитѣ страни. Навредъ въ Ирландия обаче Еамонъ де Валера е просто „Девъ“.

Все пакъ не сж много хората, които го наричатъ Девъ въ лицето. Това правятъ само собствената му жена и тия, които сж достатъчно близки, та могатъ да се обръщатъ къмъ него съ малкото му име. Нѣкой отъ роднинитѣ на майка му, въ графството Лимерикъ, където е отрастналъ, го наричатъ Еди. Приятелитѣ и колежитѣ му казватъ обикновено „шефъ“ или пъкъ го заговарятъ на ирландски езикъ съ „Уахтаранъ“ (Председателъ). Самъ той вика повечето отъ своя щабъ съ малкитѣ имъ имена въ ирландска форма. Хората го наричатъ „Девъ“, когато не е при тѣхъ.

Преди десетъ години, когато бѣше още въ опозиция и привърженицитѣ му го наричаха „председателя на републиката“, правителството на Косгрейвъ внесе въ Националното събрание законопроектъ, съ който се обявяваше за тежко престѣпление да се назовава нѣкой другъ, освенъ мистъръ Косгрейвъ, „президентъ“. Въ едно публично събрание въ Дъблинъ валеристската графиня Маркиевичъ стана и заяви, че тя не е назовавала президента на републиката никога другояче, освенъ „Девъ“, но че за въ бждеще никога не ще го нарича освенъ „председателя на републиката“. Следъ това законопроектътъ бѣше хвърленъ подъ масата.

Като повечето мжже съ еднолинеенъ духъ, де Валера прехвърля всѣки день огроменъ купъ работа. Неговиятъ день е изцѣло запълненъ. Обикновено той се явява въ кабинета си между 9.30 и 10 часа. По принципъ приема най-напредъ министериялнитѣ директори, доколкото тѣ работятъ непосредствено подъ неговъ надзоръ и внимава при тѣхнитѣ доклади върху най-малкитѣ подробности. За обѣдъ отива у дома си и веднага се връща въ кабинета си. Често пжти може да се

види по осветенитѣ прозорци на президента, че той работи до полунощъ. За вечеря взема само масло и хлѣбъ. Никога не е вземалъ отпускъ, освенъ когато е билъ боленъ.

Той има мършаво, но издържливо тѣло, отъ каквото се нуждаятъ всички фанатици. На младини е билъ първокласенъ играчъ на ржгби, а и сега е отличенъ ездачъ, обичащъ много конетѣ. Обича да ходи по излети и да се катери по планини. Почти всѣка недѣля отива по хълмоветѣ на десетъ мили отъ Дѣблинъ. Колата му, въ която се намиратъ само шофьорътъ и нѣколко тайни полицаи, го следва бавно по пжтя. Девъ върви безъ шапка, излагащъ коситѣ си на вѣтъра. Винаги, дори и при тия излети, той е облѣченъ само въ черно. Придружаващитѣ го лица съ мжка го достигатъ — той е голѣмъ бързоходець. Обикновено го следватъ други детективи — членове на една група отъ осемъ изпитани хора — които винаги сж близу до него.

Той не се докосва никога дори до капка алкохолъ, въ каквато и форма да е, било въ Англия, било въ Ирландия. Той е убеденъ, че пиенето, тежкото пиене, е нещастие за страната. Странно е обаче, че той пие вино и бира, когато е на континента. Нищо не му доставя такова удоволствие, както да отиде въ нѣкое кафене въ Цюрихъ или въ Женева, да сърба чаша бира и да наблюдава хората. Той не пуши, но до 1916 г. е билъ страстенъ пушачъ. Разказватъ, че пълнилъ лулата си и точно искалъ да я запали, когато, следъ Великденското въстание презъ 1916 г., го повели къмъ затвора. Той се спрѣлъ и казалъ: „Въ затвора вие не бива да ме лишите и отъ това последно удоволствие!“ Той захвърлилъ лулата и следъ това никога не пропушилъ.

Освенъ спорта, негови слабости сж шахътъ, слушане на радио и — повече отъ всичко друго — математиката. Преди да заболѣятъ сериозно очитѣ му, той е билъ всепоглѣщащъ читателъ, преди всичко на Шекспира и на галско-келтскитѣ писатели. Ирландски езикъ той говори много добре и безъ запъване, но съ силенъ гърленъ акцентъ. Като духовно занимание най-много го радва математиката. На пжтъ за Римъ запиталъ секретаря си, какъ гледа на биквадратната теория. „Никакъ!“ — отвърналъ секретарътъ, който въ областъта на математиката едвали е знаелъ и това, което билъ училъ въ училището. Билъ горещъ день, но Девъ употребилъ усърдно дванадесетъ часа, за да обясни на секретаря си биквадратната теория. Секретарътъ разказвалъ, че дванадесетчасовата лекция на Девъ била най-блѣскавото

духовно въведение въ една материя, което той нѣкога е преживявалъ. Когато де Валера презъ 1918 г. билъ въ затвора, той употрѣбилъ всичкото си време да усъвършенствува Айнщайновата теория.

Неговата съпруга е била учителка. Наричала се е като госпожица Зинеадъ Ни Фланагайнъ, т.е. Джени О'Фланагънъ. Съ нея се запозналъ въ Галската лига, кждето училъ ирландски езикъ. Споредъ една версия, де Валера не могълъ да стане чиновникъ, защото пропадналъ на изпита по галски (келтски) езикъ. Тая история би могла да бжде и апокрифна. Въ всѣки случай де Валера се оженилъ за своята учителка. Това било презъ 1910 г. Тѣ иматъ седемъ деца. Единиятъ синъ, Браянъ, загина презъ 1935 г. при езда въ парка „Фениксъ“ въ Дъблинъ. Най-възрастниятъ, Вивианъ, положи държавния си изпитъ по естествени науки и е асистентъ въ Университи-Коледжъ въ Дъблинъ. Сжщевременно той е поручикъ при „Националнитѣ доброволци“. Най-възрастната дъщеря издържа при сжщия университетъ последния изпитъ. Всички останали следватъ въ висши училища.

Г-жа де Валера навѣрно е била изключително хубава девойка. Нейнитѣ златисти коси сж вече посивѣли. Подобно на съпруга си, тя е твърде въздържана и затворена. Семейството не води свѣтски животъ, съ изключение на неизбѣжнитѣ официални праздненства. Когато де Валера стана президентъ, жена му каза, че би било добре, правителството да му даде и една официална съпруга, за да изнася официалнитѣ приеми. Семейството на де Валера обитава обикновена кжца въ Кросъ-авеню въ Блекрокъ. Поддържа се само една прислужница, а преди 1932 г. въобще не е имала никаква домашна прислуга и е живѣло въ много по-малка кжца. Цѣлата работа се е извършвала отъ г-жа де Валера. Тя посрѣщала гоститѣ въ трапезарията. Като всички ирландци, г-жа де Валера има отлична паметъ. Малкитѣ отъ домочадието сж способни и много обичани въ Блекрокъ. Тѣ сж често канени при разни праздненства отъ семейства, чиито политически възгледи сж напълно противоположни на де Валера, но г-жа де Валера отклонява тия покани, поради това, че децата били „много заети“.

Президентъ де Валера е изключително достъпенъ държавникъ и постоянно приема огроменъ брой хора. (Той е твърде своенравенъ при интервюта и иска, щото всичко да му бжде представено въ писмена форма, за да го одобри.) Той има много приятели. Между тѣхъ е и

единъ богатъ селски лѣкаръ по име Фарнанъ. Де Валера го посещава често късно презъ нощта, и тогава двамата дълго се разхождатъ. Между приятелитѣ му се числи и секретарката му Катлинъ О'Конелъ. Тя служи при него отъ 20 години, познава неговия начинъ на работа и мислене отвътре и отвънъ. Де Валера е твърде очарователенъ за женитѣ, но имъ отдѣля много малко внимание. Тѣ го следватъ до кабинета му, той имъ се усмихва, но остава въздържанъ. И безъ да бжде студень или надменень, той умѣе да поддържа разстояние между тѣхъ и себе си.

Паритѣ нѣматъ никакво значение за него. Той самъ намали заплатата си отъ 2.500 лири на 1.500, когато пое поста си. Нѣма частно имущество, нѣма ценни вещи, нѣма и никакво предразположение къмъ лукса. Обича музиката. Отношенията му къмъ изкуството не сж известни, а къмъ графическитѣ изкуства не проявява никакъв интересъ. Той е, естествено, изключително религиозенъ, но неговиятъ католицизъмъ не е нито нахаленъ, нито лицемѣренъ. Мнозина отъ приятелитѣ му сж протестанти. Когато му е възможно, той отива всѣки день на църковна служба. Единъ отъ неговия щабъ ми каза: „Цѣлиятъ му животъ е една молитва!“

Чувството му къмъ хуморъ не е силно очертано, но го има. Въ иронична форма. Той прибѣгва рѣдко до вицове, но умѣе да преценява комични положения, и когато се смѣе, смѣе се отъ все сърдце. Веднѣжъ въ Енисъ билъ арестуванъ по срѣдата на речта му. Следъ една година билъ освободенъ. Той отишълъ направо въ Енисъ и продължилъ речта си съ думитѣ: „Както казахъ, когато бѣхъ прекжснатъ...“

Личнитѣ му черти сж ярко очертани: строго самообладание, фанатична вѣра въ дълга му къмъ Ирландия, крайно духовна сериозность, широкъ свѣтогледъ, донѣкжде ученъ, упоритъ и човѣченъ. Разказватъ, че само веднѣжъ билъ изгубилъ търпение на публично мѣсто, при дебати по въпроси за ирландския печатъ. И близкитѣ му приятели си спомнятъ много малко случаи, при които той да е далъ свобода на възбудата си. Презъ 1921 г., когато ирландскиятъ договоръ е билъ ратифициранъ съ седемъ гласа, той скочилъ и казалъ: „Докато презъ последнитѣ четири години ние работихме като братя...“, тукъ гласътъ му се прекжсналъ, седналъ и покрилъ лицето си съ рѣце. Той безкрайно обичалъ сина си Браянъ, но непосредствено

следъ трагичната му смъртъ се явилъ на нѣкаква обществена среща, нагледъ напълно спокоенъ. Когато отива на обществено мѣсто — на примѣръ нѣкой футболенъ мачъ — не се усмихва и не отвръща на приветствията на народа. Върви право, твърде резервирано и се държи така, като чели публиката не го обгражда.

Еамонъ де Валера е видѣлъ Ирландия за пръвъ пѣтъ на две-годишна възраст. Баща му умрѣлъ въ Нью-Йоркъ и затова малкиятъ билъ изпратенъ подъ настойничеството на вуйчо си въ Ирландия. Живѣлъ въ къщата на баба си при Бърри въ графството Лимерикъ. Майка му останала въ Америка и се омъжила повторно. Днесъ никои не знае точно, дали презъ детскитѣ си години е ималъ нѣкакви връзки съ майка си. Той е следвалъ въ селско училище, живѣлъ въ селски домъ и, благодарение на дарованието си въ математиката, спечелилъ стипендия за единъ религиозно-образователенъ институтъ въ Коркъ. По едно време обмислялъ да постъпи въ йезуитски манастиръ. Вмѣсто тамъ, записалъ се въ Блекрокъ Коледжъ при Дъблинъ, където сж се възпитавали и децата му. Той положилъ изпитъ въ кралския университетъ, станалъ учителъ и започналъ кариерата си на националистъ и революционеръ.

Въ много европейски страни днесъ има хора изрѣзани по сжщата кройка. Въ Югославия, въ България, въ Турция, въ Сирия, Египетъ и Палестина азъ съмъ срѣщалъ млади хора отъ типа на де Валера отъ най-различни раси. Тѣ може би нѣкой день — кой знае? — да станатъ първитѣ хора на своитѣ страни. Не сж много тия, които иматъ духовната броня на де Валера и малцина приличатъ на него по силата на характера. Все пакъ общиятъ типъ е сжщиятъ. Бедность на младини, борба за образование, неразривно свързана съ национализма, дълбоко религиозна вѣра, въ нѣкой случаи обречение за цѣль животъ на страстната идея за свобода. Често пѣти национализмътъ, представляванъ отъ тия млади хора, изглежда слабъ и незначителенъ. Омразата, която тѣ изпитватъ — на примѣръ тая на младитѣ сирийци къмъ Франция, на младитѣ хървати къмъ сръбския режимъ въ Бѣлградъ — изглежда жалка, но тѣ сж живи фактори въ днешна Европа.

Де Валера въ началото е билъ радикалъ отъ най-крайното крило. Неминуемо е било да се присъедини къмъ Пиърсъ, Макдоноу, Макдърмотъ и др., когато тѣ по Великденъ на 1916 г. провъзгласиха

Ирландската република. Това бѣше нѣкаква луда авантюра. Невъзможно бѣше да сполучи. Тя бѣше явно самоубийство. Така казваха хладнитѣ мозъци по онова време. Но тѣ се лъжеха. Въстанието бѣше смазано, следъ едноседмична борба съ силата на оржжието. Това е вѣрно. Всички водачи, освенъ де Валера, бѣха осждени на смъртъ и разстреляни. И това сжщо така е вѣрно. Великденскиятъ бунтъ обаче не бѣше погрѣшенъ ударъ. Той бѣше успѣхъ. Така поне е погледналь на него де Валера, защото отъ огъня и кървавата баня, следъ ужасни и трагични години, израстна Ирландската свободна държава, съ самия него начело.

Де Валера е билъ единъ отъ „комендантитѣ“, които сж били натоварени съ провеждането на военнитѣ операции. Той се изтъкналь за кжсо време като отличенъ организаторъ въ ирландската републиканска войска. Сухиятъ математикъ заель съ шепа хора едно мѣсто вънъ отъ Дѣблинъ — Болендсъ Миль. То е било вжзловъ постъ, презъ който англичанитѣ би трѣбвало да минатъ, ако искатъ да достигнатъ Дѣблинъ откъмъ морето. Върху Болендсъ Миль англичанитѣ открили убийственъ огънь. Хората на де Валера били най-добре обученитѣ и най-добре воденитѣ въ цѣлата ирландска войска. Сами англичанитѣ признаватъ това. Една отъ хитроститѣ на де Валера била да постави въ една близка постройка нѣколко души съ две картечници и съ развѣто ирландско знаме. Това заблудило англичанитѣ. Тѣ помислили, че тамъ се намира главното ядро. Валера не искаль да се предаде, когато въстанието въ Дѣблинъ било сломено, но се подчиниль на офицера, прѣкъ неговъ началникъ. Той излѣзълъ отъ Болендсъ Миль и казалъ: „Убийте ме, ако искате, но оставете моитѣ хора на мира!“

Той билъ осжденъ отъ военния сждъ на смъртъ, но присждата била замѣнена съ доживотенъ затворъ, когато станало известно, че този революционенъ водачъ е американецъ. По това време англичанитѣ полагаха всички усилия да привлѣкатъ американцитѣ на страната на Съглашението въ войната, а гласоветѣ и настроенията на ирландскитѣ американци изглеждаха отъ значение. Де Валера прекараль само една година въ Дартмуръ, защото презъ 1917 г. бѣше дадена обща амнистия. Тѣй като повечето републикански водачи били разстреляни, той билъ веднага избранъ за председателъ на Синъ Фейнъ. Така той станаль синфеински депутатъ въ Долната камара отъ

колегията Клейъръ. Нему не се отдалъ случай да заеме мѣстото си въ Уестминстъръ. Естествено той билъ абстенционистъ и никога не би отишълъ въ Лондонъ, дори и да биха му позволили това. Въ началото на 1918 г. билъ отново арестуванъ. Този пътъ го поставили въ затвора Линкълнъ.

Относно неговото бѣгство отъ Линкълнъ има много легенди. Истинската история изглежда да е следната: той нарисувалъ една гротеска върху пощенска картичка — пиянъ човѣкъ, който се опитва да вкара огроменъ ключъ въ малкъ катинаръ. Картичката минала презъ цензурата, но получателтъ ирландецъ, който не билъ достатъчно досѣтливъ, поставилъ картичката въ чекмеджето си и решилъ, че Девъ се е побъркалъ. Рисунката всъщностъ била точниятъ контуръ на ключа отъ една врата въ двора на затвора. Следъ малко време приятелтъ получилъ подобна картичка съ рисунката на по-малкъ ключъ. Сега получателтъ се досѣтилъ. Ключътъ билъ изработенъ и тайно предаденъ на де Валера. Уви, той не съответствувалъ на ключалката. Тогава де Валера успѣлъ да направи отъ остатъци отъ свеци моделъ на ключа, който билъ изнесенъ. Наскоро следъ това той получилъ готовъ ключъ и една пила, скрити въ козунакъ. Така, презъ една хубава вечеръ Девъ напусналъ затвора.

Започнала се луда гонитба. Де Валера достигналъ Манчестеръ и се укрилъ въ дома на единъ свещеникъ, който въ момента челъ въ Библията текста: „Похлопай и ще ти бжде отворено“. Де Валера отишълъ въ Ливерпулъ и успѣлъ най-после следъ голѣми трудности да се прехвърли въ Ирландия. Споредъ една отъ разказанитѣ истории, той се преоблѣкълъ като обикновенъ морякъ и чистилъ палубата едвали не между краката на тайнитѣ полицаи, които претърсвали всѣка лодка заради него. Споредъ друга история, единъ приятелъ го скрилъ подъ картофитѣ си. Той билъ просто погребанъ подъ картофитѣ, докато мине обискътъ. Най-после заминалъ като огняръ въ Америка. Неговото пристигане въ Ню-Йоркъ било посрещнато като свѣтовно чудо. Полицията още го търсела въ Англия и Ирландия, когато той вече държалъ сказки въ Америка, събиралъ пари за ирландската кауза и скоро се обособилъ като безспоренъ представителъ на една свободна Ирландия.

Ведно съ много авантюристи, той се завърналъ въ Ирландия, очакващъ въ всѣки моментъ да бжде пипнатъ. На борда на парахода

„Келтик“ той пристигналъ въ Ливерпулъ. Подкупилъ единъ офицеръ отъ нѣкакъвъ крайбрѣженъ корабъ да го прекара въ Ирландия тайно, като заплатилъ 100 лири. Когато офицерътъ отишълъ на брѣга, де Валера билъ скритъ въ кабината му. Преди офицерътъ да се завърне, корабътъ издигналъ платна. Побѣснѣлъ отъ ядъ, капитанътъ отишълъ въ кабината, за да види какво става. Съ пълно присѣствие на духа де Валера се представилъ за пиянъ. Следъ нѣколко изпълнени съ напрежение минути, капитанътъ го оставилъ на кораба като безвреденъ, макаръ и пийналъ приятелъ на отсѣтствуващия офицеръ. Корабътъ потеглилъ. Отново въ Ирландия. Отново старата дейность при настѣпването на 1919 г.

И тоя пѣтъ дейността му била крайно опасна, жестока, бунтовническа, кървава. Тя е разказвана много често и много подробно. Де Валера бива избранъ за председател на Дайлъ ейреанъ, който обхваща депутатитѣ на Синъ Фейнъ отъ южна Ирландия. Валериститѣ се конституиратъ като национално събрание, отказватъ да положатъ клетва за вѣрность на краля и обявяватъ своята независимость. Гражданската война избухва и завършва съ примирието презъ юлий 1921 г. Преговоритѣ продължили петъ месеца, докато се подпише ирландскиятъ договоръ. Така Ирландия получи една конституция на доминионъ, но свободната държава остана откъсната отъ Жлстеръ. Валериститѣ се разпокъсаха. При все че делегатитѣ, които отидоха въ Лондонъ, имаха пълномощия, бѣха дезавуирани отъ де Валера. Той не бѣше съгласенъ да подпише протокола. Искаше нѣщо повече. Отиде въ опозиция. Какво значение имаше за него, че гражданската война щѣла отново да избухне.

Тоя пѣтъ се завърши съ пълно изтощение за дветѣ страни, и презъ пролѣтътъ на 1923 г. една заповѣдь за прекратяване на огъня тури край на кръвопролитията. Де Валера съ своитѣ привърженици, сега вече малцинство, държеше на това, че договорътъ на свободната държава е наложенъ само чрезъ заплахата на Лойдъ Джорджъ за война и отказваше да земе мѣстото си въ Дайла, докато членовѣтъ му съ длѣжни да се закълнатъ на краля, по силата на общото гражданско право на поданици на Великобритания, както и като принадлежащи и членове на групата народи, които образуватъ „Британското общество на народитѣ“. Презъ юний 1927 г. правителството на Косгрейвъ предложи единъ законъ, споредъ който кандидатитѣ за Даила трѣбвало

да обещаятъ, че въ случай на изборъ ще заематъ мѣстата си. Това докара де Валера и неговитѣ четиридесетъ и трима души въ Даила. Новитѣ избори увеличиха неговата група на петдесетъ и седемъ. А презъ 1932 г. той спечели най-после мнозинство чрезъ коалиция съ лейбъриститѣ, при което замѣсти Косгрейвъ като председателъ. Той се обърна презъ 1933 г. къмъ страната, получи, безспорно, макаръ и неголѣмо, мнозинство и оттогава притежава властта.

Когато видѣхъ де Валера презъ лѣтото на 1936 г., това стана при условието, че нѣма прѣко да му поставямъ въпроси по ирландскитѣ работи. Това не бѣше интервю, а повече кжсъ разговоръ. Работниятъ му кабинетъ е просто малко помѣщение. На стъклената врата е написано съ черни букви „президентъ“. Такова помѣщение ползува всѣки малъкъ чиновникъ въ всѣко скромно предприятие. Никаква особена мебелировка, никаква свита отъ секретари. Само една голѣма писалищна маса, опрѣна до прозореца, и задъ нея единъ високъ слабъ човѣкъ.

Въ действителность де Валера не е така сериозенъ, както по портретитѣ. Дългиятъ носъ и дълбокитѣ линии, които се насочватъ къмъ устата, сж характернитѣ черти на неговото лице. Той изглежда по-младъ, — помислихъ тогава — отъ своитѣ 54 години. Той бѣше бодъръ, оживенъ и извънредно учтивъ. Говори съ правдоподобенъ ирландски акцентъ и съ особено надебелено „т“.

Казахъ му, че отскоро съмъ назначенъ за лондонски кореспондентъ на своя вестникъ и че това е първото ми посещение въ Ирландия. Добавихъ, че се особено радвамъ, следъ толкова години, прекарани въ континента, да мога да проуча тия нови за менъ страни и че животътъ на Британскитѣ острови е твърде подбудителенъ. Това, че споменахъ понятието „Британски острови“, бѣше, несъзнателна грѣшка. Мистъръ де Валера не я пропусна ненаказано. Той се усмихна и каза, че ако и азъ съмъ искалъ да включа Ирландия въ Британскитѣ острови, то той се надѣва, че това е „само географски изразъ“. Обяснихъ му, че смѣтамъ за пръвъ дългъ по отношение на моя вестникъ да разширя своитѣ знания, своя свѣтовенъ погледъ, своето образование. „Отлично, — каза мистъръ де Валера, — да започнемъ въ такъвъ случай веднага съ обучението.“ И той започна да ми обяснява разликата между Ирландия и „Британскитѣ острови“. Следъ нѣколко минути, когато взехъ поводъ да му изложа своя районъ на действия,

потърсихъ истинското понятие и му казахъ следъ кжса пауза: „тая островна група въ северна Европа“. Мистъръ де Валера се отпусна въ креслото си назадъ и се сърдечно засмѣ. Вѣрвамъ, той не ще ми се разсърди, че разказвамъ тая малка история.

Следъ това ние говорихме надълго върху Австрия и Сръдна Европа, откъдето току-що бѣхъ пристигналъ. Президентътъ бѣше изключително добре осведоменъ върху европейскитѣ отношения и събития. По едно време изглеждаше каточели той ме интервюира, а не азъ него. Той ми постави цѣлъ низъ остроумни въпроси. Постарахъ се да му отговоря. Какъвъ резултатъ би дало едно допитване до народа въ Австрия? Има ли нѣкакви изгледи за съединяване отново на Австрия съ Унгария? Какъвъ човѣкъ е д-ръ фонъ Шушнигъ? И т.н.

Това, което най-много смуцавало президента въ областта на европейскитѣ въпроси, билъ, — по собственитѣ му думи — начинътъ, по който много добри и умни хора изглеждали наклонни, подъ натиска на събитията, да признаятъ войната като нѣщо неминуемо. Споредъ него, само преди петъ години това не било така. Войната се числѣла къмъ нѣщата, отъ които човѣкътъ се плаши и за които той се надѣва, че нѣма да се случатъ. Днесъ обаче изглеждало, че хората очаквали войната като нѣкакво нормално събитие. Той поклати меланхолично глава и заяви, че ако би билъ роденъ като французинъ или германецъ, би посветилъ живота си на стремежа да се създаде миръ между Германия и Франция.

Следъ това мистъръ де Валера се върна къмъ Ирландия, и моето „обучение“ започна. Той бѣше търпеливъ, ясенъ, проникателенъ и разуменъ. Въпрѣки това азъ видѣхъ върху мършавото лице очитѣ на фанатика.

Извънъ очебийнитѣ качества — издръжливостъ, разумностъ и т.н. — изглежда, че главниятъ източникъ на сила у де Валера е неговото тѣсно общуване съ народа. Неговата роля е — особено следъ създаването на сената — роля на диктаторъ, но все пакъ остава непоклатимо здравъ демократъ. Той вѣрва въ народа, и народътъ вѣрва въ него. Неотдавна каза, че не вѣрва нѣкога пакъ да вземе оржжието и да се бие за Ирландия, но че ще се бие и ще умре съ радостъ за демокрацията! Той е дълбоко убеденъ, че всички хора въ основата си сж добри и справедливи. Презъ 1933 г. обаче той стисна здраво ржка, тъй като стана необходимо да унищожи движението на синитѣ ризи,

т.е. фашиститѣ, защото разбра много добре, че дори и най-добритѣ отъ неговитѣ хора може да трѣгнатъ по лоши пѣтища, и че първиятъ дългъ на демокрацията е сама да се пази. Почти непосредствено следъ като взе властта, той се подложилъ, както се разказва, на избори, които, технически погледнато, не е билъ задълженъ да произведе. Ако тогава бѣ изгубилъ мнозинството, би трѣбвало да се оттегли. Презъ 1934 г. се повдигна организирана кампания срещу мѣстнитѣ данѣци и налози. Нѣкой отъ неговитѣ хора предприели енергични действия срещу саботьоритѣ, които поставяли отрѣзани дървета по пѣтищата и рѣжели телеграфнитѣ жици. „Не, — казалъ де Валера — предоставете ги на народа. Народътъ ще ги вразуми!“

Вѣрата на крайния поклонникъ на свободната държава не е далечъ отъ идолопоклонството. Много отдавна, презъ 1921 г., когато гражданската война отново изглеждаше неминуема, де Валера организиралъ своитѣ доброволци. По време на една пробна мобилизация въ околноститѣ на Дѣблинъ, една мина за разрушаване на пѣтищата се оказала дефектна. Де Валера я разгледалъ, установилъ какво ѣ липсва, и я поправилъ. „Той е по-великъ войникъ отъ Наполеона!“ — извикалъ единъ отъ неговитѣ хора. Колкото и де Валера да е блестящъ любителъ въ военното изкуство, сравнението, естествено, е смѣшно. „Отъ голѣмо значение е обаче, — поясни ми ирландецътъ, който ми разказа това, — че той е водачъ, чийто последователи вѣрватъ, че може да бжде сравняванъ съ Наполеона!“

Той е изцѣло безъ лични амбиции. Неговата единствена амбиция е единството и самоопредѣлението на ирландския народъ. „Не е важно, какво азъ искамъ, — казалъ той веднѣжъ на единъ журналистъ по време на интервю, — важното е, какво иска ирландскиятъ народъ!“

Откато е на власт, де Валера често пѣти е ущипвалъ британския лъвъ за опашката, което е било неизбѣжно. Дайлътъ е отхвърлилъ клетвата за вѣрностъ къмъ краля. Правата на генералъ-губернатора сж изъ основа подрѣзани. Правото да се апелиратъ решенията на върховния ирландски сждъ предъ тайния държавенъ съветъ въ Лондонъ е отречено. Вноситѣ по арендата сж спрѣни. Тѣ възлизатъ на около 5 милиона лири стерлинги годишно, които Ирландия трѣбва да заплати на Англия за земята, получена отъ ирландцитѣ, бивша аренда. Англичанитѣ се реванширатъ чрезъ едно покровителствено мито върху ирландскитѣ стоки, преди всичко върху земеделскитѣ произведения:

добитъкъ, млѣко и масло, които представляватъ главния контингентъ на ирландския износъ. Започна се стопанска война, която кипи и до сега. Като послѣствие отъ това, де Валера преустрои структурата на ирландския стопански животъ изъ основа. Той намали вноса, построи захарни фабрики, засѣ пшеница, разпореди изколването на свръхпроизведения добитъкъ, съ което насърдчи кожарската и консервната индустрия. Съ една дума: той бѣше принуденъ отъ Англия да направи опитъ за самозадоволяване. Дали обаче тоя опитъ ще бжде успѣшенъ, това никой не може да предрече. Напѣнитѣ сж голѣми, и разноскитѣ — огромни. Между впрочемъ виждатъ се признаци, — макаръ и твърде неопредѣлени — които умекотяватъ безпредѣлната злоба на президента. Така напримѣръ, въ началото на тая година той съобщи, че Ирландската свободна държава никога не ще позволи, щото нѣкоя чужда сила да използва нейната територия за база срещу Англия.

Цѣлиятъ животъ на де Валера е билъ овладѣнъ само отъ една мисълъ, само отъ единъ идеалъ: единна и независима Ирландия! Тая цель той още не е постигналъ. Той е постигналъ само създаването на една свободна държава, която все още е въ Британското общество на народитѣ. Свободната държава е компромисъ между републиканския стремежъ и суровата действителность на английската мощъ. Дълго време де Валера е билъ противъ това. Сега го е възприелъ. Може би той чувствува, че времето на едно поколѣние е много малко за човѣчеството и че създаването на свободната държава е начинание, което ще се доразвие до щастливия си край. Той желае и се нуждае само отъ две нѣща, които ми сж известни отъ единъ неговъ приятель: миръ и време.

XXI. ВИЕНСКИ ВАЛСЪ

„Положението въ Германия е сериозно, но не е безнадеждно; положението въ Австрия е безнадеждно, но не е сериозно.“

Виенска поговорка

„Австрия ще бжде управлявана, — така каза нѣкога основателтъ на виенската социалдемокрация, Викторъ Адлеръ, — чрезъ абсолютизъмъ, умекченъ отъ мръсотия.“ Много години сж се изминали откато Викторъ Адлеръ е изрекълъ тия хубави думи. И въпрѣки ужаснитѣ събития, които отъ 1914 г. се носятъ надъ Австрия, независимо отъ дветѣ граждански войни, сжщитѣ думи и днесъ съответствуватъ на действителността.

Австрия и нейната възхитителна столица, Виена, не представляватъ вече неподправената радостъ на живота. Фьонътъ, тоя прелъстителенъ и разхлабващъ нервитѣ алпийски вѣтъръ, източникъ на вѣчната възбудителна прелестъ на Виена, духа, разбира се, и днесъ. Виенчанитѣ, основно образовани хора, пиятъ, както и нѣкога, безброй бѣчви бира и най-хубавото кафе въ свѣта, като при това горещо дискутиратъ действително важни нѣща отъ живота: разбира се, Моцартъ и Шлагоберсъ.

Въпрѣки това ние, които сме прекарали годинитѣ 1934 и 1935 въ Виена, трѣбваше изъ основа да промѣнимъ впечатлението си, че виенчанинтъ е неизмѣнно удобенъ, лекомисленъ, милъ и резоньоръ. Ние установихме, че въ края на краищата все още има нѣкои нѣща, които за виенчанина сж по-важни отъ първото действие на новата комедия на Ярай или отъ най-новитѣ отгласи отъ теориитѣ на Фройда и Щекела. Ние забелязахме, че наистина Балканитѣ започватъ, както Метернихъ е казалъ, отъ Ландщрасе Хауптщрасе. „Одраскай нѣкой австриецъ, — чулъ съмъ да се казва — и той ще се улови за пищова.“

Днешна Австрия заема по повърхнина три пети отъ Англия, а населението възлиза на шест и половина милиона, доста по-малко отъ това на Лондонъ. Предвоенна Австро-Унгария, съ 50 милиона жители, се простираше отъ Карпатитѣ до Адриатика. Преустройването ѝ отъ имперска величина въ сегашната мършава оскъдностъ е най-важниятъ психологически проблемъ на Австрия въ следвоеннитѣ години. На това се дължи известната историйка за двамата тиролци: „Да направимъ единъ излетъ около Австрия!“ — казалъ единиятъ. „Не, — отвърналь другиятъ — не искамъ да се завръщамъ още преди обѣдъ.“

Като огромна, подута глава върху сбръчканото тѣлце на джудже, столицата Виена обхваща повече отъ една трета отъ населението на страната, и това крайно неправилно съотношение е най-важната стопанска проблема на Австрия отъ 1918 г. Тамъ трѣбва да се внася повече, отколкото се изнася, за да се задоволи прехраната. Затова тая страна е бедна. Виена, единъ огроменъ стомахъ, поглъща много повече, отколкото може да произведе нейната чудно хубава, планинска, но стопански безполезна околностъ. Главниятъ капиталъ на австрийската провинция е природната хубостъ.

Слабостта на Австрия е станала, по единъ особенъ начинъ, всъщностъ нейна сила. До 1934 г. нейната външна политика се състоеше преди всичко въ това да поставя учтиво обкръжаващия я свѣтъ подъ своя натискъ. Тя искаше и получаваше финансова помощъ отъ другитѣ страни, защото бѣше буферна държава въ ключова позиция, която, въ случай че пропадне, би нарушила равновесието въ дунавския басейнъ. Единъ нѣмски вицъ изтъква това ѝ положение. Хитлеръ, Гьорингъ и Гьобелсъ се разговаряли на темата, какво биха предприели, ако нацистскиятъ режимъ се провали. Гьорингъ казалъ: „Ще се облѣка цивилень и тогава никой не би ме позналь.“ Гьобелсъ: „Ще си затворя устата и никой не ще узнае, кой съмъ азъ“. Хитлеръ обаче заявилъ, че нѣма нищо да направи. „Азъ съмъ австриецъ, — казалъ той, — и затова великитѣ сили ще трѣбва да ме защитятъ“.

Австрия е не само вѣдницата на дунавския басейнъ, но и ключътъ за много далечни събития. Презъ мартъ 1931 г. германскиятъ министъръ на външнитѣ работи, Курциусъ, и австрийскиятъ канцлеръ, честниятъ, но тежъкъ полицаи д-ръ Шоберъ, сключиха митнически съюзъ между дветѣ страни. Това предизвика, естествено, гнѣва на Франция, защото Ке д'Орсе съзрѣ първата крачка къмъ „аншлуса“ —

съединението между Германия и Австрия. Франция изтегли кредититѣ си отъ австрийскитѣ банки и по тоя начинъ предизвика катастрофата на „Кредитанщалтѣ“ — най-голѣмиятъ финансовъ институтъ на Сръдна Европа. Резултатътъ бѣше: банкова криза въ Германия, мораториумъ за репарациитѣ, отбѣгване на английската лира. По цѣла Европа банкитѣ се проваляха. Единъ политико-стопански конфликтъ въ далечната Виена — това се доказва — можеше да изтегли златото на Великобритания. Проваленото чрезъ фунтъ стерлинга довѣрие изчезна отъ земята. И то още не е възвърнато.

Недоразуменията между марксистска Виена и клерикалната провинция бѣше лайтмотивътъ на австрийската политика до възхода на Хитлеръ. Виена бѣше социалистическа, антиклерикална и държеше за една богата община. Околността бѣше бедна, назадничава, консервативна, римо-католическа и ревнива къмъ високия стандартъ на живота въ Виена. За да могатъ да се защищаватъ въ Виена, която смѣтаха за непревзимаема крепостъ, социалиститѣ създадоха една частна армия отъ млади работници и интелектуалци, наречена „Шуцбундъ“. Полето веднага се изстѣпи съ една подобна армия, рекрутирана отъ здрави, гладуващи селски младежи съ кожени гащи и зелени шапки, наречена „Хаймверъ“. Борбата между тия две сили доведе до гражданската война презъ февруарий 1934 г.

Въ Виена социалиститѣ бѣха създали едно забележително добро управление, Вѣроятно това бѣше най-добре ржководената община въ свѣта. Чрезъ една изобретателна, но драконична данъчна система, Виена финансираше реформи, които качествено и количествено едвали иматъ равни на себе си. Построиха се болници, бани, спортни зали, почивни станции, училища, детски градини и импозантни слънчеви блокови жилища, въ които се настаниха много добре, чисто, почти луксозно, шестдесетъ хиляди социалистически семейства. Съ мизернитѣ квартири бѣше ликвидирано. Броятъ на туберколознитѣ — чувствително намаленъ. Общината отне на богатитѣ паритѣ, които не имъ трѣбваха, и ги употреби въ полза на бедни, които заслужаваха да бждатъ подпомогнати. Постиженията на виенскитѣ социалисти представляваха най-хубавото социално творение въ следвоенна Европа.

По време на ужаснитѣ бедни и дефлационни години къмъ 1930 обтегнатостта между социалиститѣ и тѣхнитѣ противници нарастна.

Катастрофата на Кредитанщалтъ струваше на страната хилядо милиона шилинги, около 28 милиона английски лири. Спадането на ценитѣ на земеделскитѣ произведения въ дунавския басейнъ съсипа мършавия търговски балансъ на Австрия. Политическата структура на страната пѣшкеше подѣ стопанския натискъ. Социалиститѣ, представляващи 42 на сто отъ всички избиратели, бѣха най-силната политическа партия, но тѣ се бѣха затворили само въ Виена и бѣха обърнали грѣбъ на страната. Ако би се образувало едно правителство на партийнитѣ малцинства — една коалиция на малкитѣ партии — тя би превъзхождала по гласове социалиститѣ; навѣрно само това би вече означавало началото на гражданската война. Впрочемъ, малки опити за преврати избухнаха тукъ таме. Ужасното напрежение се увеличаваше.

Малкиятъ човѣкъ сѣрбаше кафето си, сънуваше великитѣ времена отъ преди войната и очевидно обръщаше много малко внимание на кризата. Милата виенска отпуснатостъ, която се дължи на широкоподобния горещъ юженъ вѣтъръ откъмъ Алпитѣ, обвиваше политиката въ мъгла. Когато митническиятъ съюзъ и катастрофата на Кредитанщалтъ покриха първитѣ страници на всички вестници въ свѣта, виенскитѣ вестници дадоха съ тлъсти заглавия... дефицита на виенския Бургтеатъръ. Споредъ Аристотеля, човѣкътъ е политическо животно. Виена обаче е жена. Тя нѣма никакъвъ усѣтъ къмъ политиката, най-вече къмъ своята собствена политика. Планътъ за една дунавска федерация накара виенчанитѣ да се прозяватъ, но когато Йерица скжса едно горно „до“ въ Танхойзеръ, цѣлиятъ градъ се разтърси отъ срамъ. Страната бѣше бедна, но намѣри сили да подпомогне операта съ хубавата сума отъ 200.000 лири годишно.

Тогава се появиха двама души, които разтърсиха Австрия отъ нейната летаргия. Единиятъ бѣше Долфусъ, другиятъ — Хитлеръ.

ДОЛФУСЪ

Д-ръ Енгелбертъ Долфусъ, политическия любимецъ на Западна Европа въ продължение на две години нареченъ Милиметернихъ поради низкия му ръстъ, най-младиятъ отъ следвоеннитѣ диктатори, е роденъ въ Тексингъ, село въ Долна Австрия, на 4 октомврий 1892 г. Той е отъ скромень произходъ. И днесъ майка му и братъ му обработватъ земята не далече отъ дома, въ който той се е появилъ на тоя свѣтъ. Той преминалъ редовно училищата, следвалъ право въ виенския университетъ и презъ време на войната прекаралъ три години на фронта. Въ войската постъпилъ като обикновенъ войникъ въ знаменития полкъ на императорскитѣ стрелци и се завърналъ като поручикъ, което не е било малкъ успѣхъ въ старата императорска войска.

Долфусъ е роденъ като селянинъ съ вѣра въ Бога. Тия сж дветѣ главни черти въ неговия характеръ. Много отъ своя личень чаръ, отъ своята притегателна сила той дължи на изключителната простота на своя характеръ. Неговата скромность и прямота достигатъ почти до наивность. Единъ чужденецъ, който му отправилъ нѣкакъв комплиментъ, чулъ на селски диалектъ думитѣ: „Ахъ, я оставете това!...“ Неговитѣ речи бѣха крайно неподстроени. Когато министритѣ отъ кабинета му говорѣха по своитѣ ресори, въ чиито области тѣ бѣха специалисти, той слушаше съ вниманието на ученикъ. Когато говорѣше, изглеждаше нервенъ, несржченъ, преуморенъ. Като набоженъ католикъ, той създаваше отъ своето религиозно вѣрване нѣщо като чудната невинность на нѣкой старъ, мждъръ жрецъ, една невинность, която се противопоставяше на коварствата на неговитѣ противници.

Естествено, малката фигура му бѣше достатъчна. Той бѣше Давидъ срещу Голиата на хитлериститѣ. Неговиятъ дребенъ ръстъ потъваше въ сърдцето на австрийската политика. Той му бѣше нѣщо като ангелъ-хранителъ. Всѣки би изпитвалъ ядъ срещу единъ човѣкъ съ ръстъ отъ 1.90 м, но единъ министъръ-председателъ високъ метъръ и половина не е за нападане. Тѣй като бѣше твърде гиздавъ, въ никой

случай не напомняше на джудже. Неговият дребень ръстъ бѣше добре сложенъ. Всичкитѣ черти на лицето му бѣха добре оформени.

Долфусъ влѣзе въ политиката като членъ на християнско социалната партия, която се водѣше отъ единъ уменъ духовникъ, монсиньоръ Игнацъ Зайпелъ. Дребниятъ човѣкъ се интересуваше отъ стопански въпроси, организира единъ селски съюзъ въ Долна Австрия и стана депутатъ въ вече блаженопочившия парламентъ. Държавнитѣ желѣзници се нуждаеха отъ специалистъ по земеделскитѣ въпроси, и той влѣзе като съветникъ въ управлението. Презъ 1930 г. стана председател на Австрийскитѣ държавни желѣзници, презъ мартъ 1931 г. — министъръ на земеделието. Година следъ това, правителството на д-ръ Бурешъ подаде оставка вследствие на една тежка криза. Долфусъ бѣше натоваренъ да образува ново правителство. Никой другъ, освенъ него, не би поелъ една тъй тягостна задача. По това време партията разполагаше само съ единъ гласъ въ повече надъ малцинството въ камарата. Това бѣше на 20 май 1932 г. И той остана държавенъ канцлеръ, докато следъ две години хитлериститѣ го убиха.

Когато пое канцлерството, никой не мислѣше, че дълго ще го задържи, никой въобще не вѣрваше, че тоя малъкъ човѣкъ би могълъ да има нѣкакво значение. Презъ първитѣ седмици на неговото управление азъ обѣдвахъ, ведно съ група журналисти, съ него. Сериозенъ, скромненъ, уморенъ, нервненъ, Долфусъ седѣше, пушеше и остана съ насъ до мръкване. Ние бѣхме убедени, че той би могълъ да бжде човѣкъ съ оригинални качества. Двата главни фактори на неговата кариера станаха наскоро известни: неговата способностъ да разбира всѣко нѣщо набърже и неговиятъ усѣтъ къмъ драматиката. Лозанскиятъ заемъ, който трѣбваше да донесе на страната 300 милиона шилинга, трѣбваше да се ратифицира отъ парламента. Социалиститѣ и великогерманцитѣ се противопоставиха на ратифицирането. Въ сжщия день, рано сутринъта бѣше умрѣлъ д-ръ Зайпелъ. Мнозинството на Долфусъ отъ единъ гласъ отлетѣ на небето. Поради това канцлерътъ веднага закле подгласника и нареди да дойдатъ въ камарата всички негови депутати, независимо отъ това, дали сж болни или здрави. Единъ отъ тѣхъ бѣше внесенъ на рѣце отъ трима свои колеги, другъ пристигна направо отъ болницата, обвитъ съ бинтове отъ главата до краката. Долфусъ победи съ единъ гласъ! „Той победи чрезъ необикновеното си, почти тираническо държане!“ —

закресяха австрийцитѣ раздразени, но и поразени. Следъ нѣколко седмици се наложи друго решително гласуване. Долфусъ пакъ спечели и пакъ само съ единъ гласъ! Тоя пѣтъ липсваше единъ отъ противницитѣ, бившиятъ държавенъ канцлеръ д-ръ Шоберъ — предишната нощъ той бѣше умрѣлъ.

На 4 мартъ 1933 г. австрийскиятъ парламентъ се самоуби. Това бѣше чудна, чисто виенска история. Непосрѣдствено преди едно важно гласуване, единъ социалистически депутатъ излѣзълъ, за да... си измие ржцетѣ. Така поне бѣше казано. Единъ неговъ колега гласувалъ за него, но, поради недоглеждане, пусналъ въ урната недействителна бюлетина, т.е. бюлетина съ своето име, вмѣсто съ името на отсѣтствуващия депутатъ. Резултатътъ бѣше 81 на 80 срещу правителството. Великодушниятъ председател на камарата, д-ръ Ренеръ, социалистъ, съобщи, че е допусната грѣшка при гласуването. Той трѣбваше скжпо да изкупи тая си откровеностъ. Камарата пламна, и въ последвалата бъркотия д-ръ Ренеръ се заплете така, че си подаде оставката и напусна заседанието. Двамата подпредседатели сжщо така подадоха оставки, и заседанието приключи при невъобразима каша.

Умниятъ д-ръ Долфусъ веднага откри, че сега парламентътъ не може законно да бжде свиканъ, тѣй като споредъ конституцията всѣко заседание се назначава отъ председателя или отъ подпредседателитѣ, а тѣй като и тримата бѣха подали оставки, тѣ вече нѣмаха право да свикатъ депутатитѣ на заседание. Бѣше настѣпило малко междуцарствие, но австрийцитѣ сж крайно легални. Така се тури край на парламентарната система въ тая страна. Долфусъ се спусна като орелъ върху тоя случай. Постави поста си на разположение — той отдавна знаеше здравето политическо основно правило, да си подаде оставката само тогава, когато това е неминуемо — и бѣше отново назначенъ съ особени пълномощия. На 7 мартъ надъ Виена се изсипа цѣлъ порой отъ наредби-законали. Народътъ ги четѣше и разбра, че налице е единъ диктаторъ: Долфусъ.

До смъртъта си той имаше изключително щастие. А въ 2.15 часа следъ обѣдъ на 8 октомврий дойде най-щастливото, което можеше да му се случи: бѣше раненъ. Въ 2.15 часа той бѣше само канцлеръ. Въ 2.16 ч. бѣше станалъ вече мжченикъ и при това още живъ мжченикъ! Неговиятъ добъръ ангелъ бѣше застаналъ между сърдцето и му и двата куршума, които бѣха изстреляни върху него въ разстояние по-малко

отъ метъръ. Неговъ талантъ бѣше да използува случайноститѣ. Веднага той държа речъ по радиото отъ леглото си и това го направи най-симпатичния пострадаващъ въ свѣта. За доброволния атентаторъ се установи, че е хитлериствъ, действуващъ по личенъ починъ. Колко ли е било голѣмо желанието у Хитлеръ да извърти врата на това момче, което направи отъ опасния му врагъ единъ герой!

Впрочемъ, хитлериствитѣ бѣха успѣли вече да хвърлятъ върху Австрия своята огромна, непредвещаваща нищо добро, сѣнка.

ОТЪ СЕВЕРЪ РАЗБОЙНИКЪ

Хитлеръ, който презъ сжщата 1933 г. бѣше станаль германски райхсканцлеръ, искаше Австрия за себе си по разни причини. Той споменава германо австрийския „аншлусъ“ въ най-първитѣ пасажи на своята книга „Моята борба“.

1. Като австриецъ, той трѣбваше да види въ „лошото държание“ на тая малка страна, че е отреченъ отъ собствения си народъ, че е нанесена непростителна обида на личния му престижъ.

2. Пангерманизмътъ на националсоциалиститѣ бѣше станаль смѣшенъ поради това, че шесть и половина милиона австрийски нѣмци, чиято страна граничи непосредствено съ Третия райхъ, се подиграватъ съ пречупения кръсть, вмѣсто да го уважаватъ.

3. Германия се нуждаеше неотложно отъ нѣкакъвъ външно-политическия триумфъ. Едно успѣшно нападение върху Австрия би позабулило навдигащото се вжтрешно недоволство.

4. Австрия притежава ценни източници на желѣзо, желѣзнитѣ залежи въ Щайермаркъ, които биха задоволили германския гладъ за руди.

5. Ако Австрия стане частъ отъ Германия, то мечтата за „Германска Срѣдна Европа“ ще стане действителность, а ведно съ това и мечтата за една обградена Чехословакия и за единъ хитлеристки походъ въ просторнитѣ равнини на Унгария и още по-нататкъ.

Отначало хитлериститѣ въ Австрия представляваха много малка сила. При последнитѣ общи избори презъ 1930 г. тѣ не можаха да спечелятъ нито единъ единственъ мандатъ, при все че по сжщото време Хитлеръ разполагаше вече съ повече отъ шесть милиона гласа въ Германия. Когато Хитлеръ стана канцлеръ, националсоциализмътъ нарастна много всрѣдъ австрийцитѣ, които всжщность сж нѣмци. Ако нациститѣ не бѣха се държали така глупаво, то Австрия може би щѣше да имъ падне направо. Долфусъ се караше съ социалиститѣ и бѣше въ незавидно положение. Подкрепата на Хаймвера бѣше несигурна. Завистливи политици въ собствения му лагеръ утежняваха живота му. А най-голѣмиятъ козь на нациститѣ бѣше австрийската безгрижность.

Австрийците не се борят с желание, и тяхното държание означаваше горе-долу: „Е добре, ако германците искат да ни поемат и да ни подкрепят, защо въ края на краищата да не стане и така?“ Въпреки това, вместо да чакат, нацистите започнаха върла кампания с терор и насилие. Тогава австрийците се изправиха на задните си крака. Тяхният патриотизъм, след като дълго беше спалъ, се събуди. Въ Германия хитлерщината предизвика голъм брой австрийски католици, социалисти и евреи към гнъвъ и отбрана. През 1932 г. въроятнo 80 на сто от австрийците бъха за „аншлуса“. През 1933 г. най-малко 60 процента бъха противъ. Причини: хитлеристският тероръ.

Все пакъ, следъ като бѣше допусналъ великолепно проведената кампания на нацистите, Долфусъ се видѣ изправенъ предъ явни затруднения. Почти всѣки день се отбелязваха хитлеристски насилнически актове, стигаше се до престрелки, заплашвания, нападения, бомбени атентати, наклеветявания, пасквили. Малкиятъ, но якъ канцлеръ, здраво отбиваше нападенията. На 1 май той забрани обичайните социалистически демонстрации и, за почуда на населението, изпълни виенските кржгови булеварди с войски и прегради отъ бодливъ тель — нѣщо като знакъ на силата му. Следъ това изхвърли баварския министъръ на правосъдието д-ръ Франкъ, който бѣше тръгналъ изъ страната да държи сказки. Германците си отмъстиха, като наложиха на туристите-германци, които искаха да се разходятъ изъ Австрия, една такса отъ хиляда марки. Това бѣше тежъкъ ударъ за стопанския туризъмъ. Долфусъ отъ своя страна се реваншира, като забрани националсоциалистическата партия. Въ Берлинъ бѣше арестуванъ австрийскиятъ аташе по печата и екстерниранъ. Това стана презъ нощта, преди Долфусъ да държи речта си въ стопанската конференция въ Лондонъ. Случката придаде тежестъ на появата му, и той бѣше посрещнатъ с голъми овации. Нацистите отговориха с нови насилнически актове.

И тогава се започна войната, една отъ най-чудните войни, които нѣкога и нѣкъде сж избухвали. Война безъ кръвопролитие (независимо отъ нѣкой гранични инциденти), но все пакъ война. Нацистите нападнаха Австрия. Тѣ преминаха границата по въздуха. Тяхните самолети пустанаха милиони пропагандни позиви. Тяхната радиостанция въ Мюнхенъ пръщеше отъ яростните речи, които

господинъ Хабихтъ, хитлеровиятъ гаулайтеръ за Австрия, отправяше по етера. Избѣгалитѣ презъ границата австрийски нацисти бѣха формирани на германска територия въ „Австрийски легионъ“, чиято безспорна задача бѣше завземането на родината. Напрежението нарастна дотамъ, че великитѣ сили го намѣриха за непоносимо. Франция, Италия и Англия предприеха заедно енергични постѣпки въ Берлинъ, и за малко време нациститѣ се усмириха.

Въпрѣки това, къмъ края на 1933 г. всичко изглеждаше твърде тъмно за Долфусъ.

Отъ югъ покровителъ

Три събития отъ голѣмо значение промѣниха положението. Най-напредъ Мусолини взе подъ своя закрила Долфуса и стана въ всѣко отношение върховниятъ покровителъ на Австрия. Италия не можеше да понася мисълта: вмѣсто приветливитѣ австрийци, да види на Бренерския проходъ суровитѣ прусаци. Стане ли Австрия националсоциалистическа, то това практически би означавало, Германия да започва непосредствено задъ Триестъ и да господствува надъ Ломбардската равнина. Кардиналната точка на цѣлата италианска политика трѣбваше да стане: запазването независимостта на Австрия като буферна държава между фашистскитѣ гиганти. Освенъ това въ Южния Тиролъ имаше 200.000 говорещи нѣмски езикъ, и колкото германцитѣ сж по-далечъ отъ тая областъ, толкова това бѣше по-ценно за Мусолини. Долфусъ посети Мусолини три пѣти. Тѣхнитѣ интереси течеха въ една посока.

Освенъ това Долфусъ трѣбваше да придобие все по-голѣмо и по-голѣмо влияние върху Хаймвера. Хаймвертъ се командуваше отъ единъ младъ аристократъ, князь Ернстъ Рюдигеръ Щарембергъ, и отъ единъ бившъ действащъ офицеръ, майоръ Емилъ Фай. Крайно противосоциалистическиятъ Хаймверъ се разви набърже въ частна войска на правителството Долфусъ. Като награда за оказаната подкрепа, тая войска искаше все по-настоятелно единъ енергиченъ походъ срещу социалдемократитѣ. Долфусъ разтури социалистическия Шуцбундъ и прерѣза финансовитѣ преимущества на виенския градски

съветъ. Хаймверътъ бѣше отчасти финансиранъ отъ Италия, така че Долфусъ бѣше два пѣти въ рѣцетѣ на Мусолини.

На трето мѣсто, Долфусъ, който заемаше петъ отъ деветтѣ министерски кресла на австрийския кабинетъ, бѣше станалъ, както по име, така и по фактъ, диктаторъ. Той обяви една конституция, която трѣбваше да реформира държавата върху съсловна основа. Идеята той бѣше заелъ отъ една папска енциклика отъ 1931 г., съ която папа Пий XI предлагаше корпоративно-обществена форма като сръдство за премахване на социалнитѣ противоречия и класовата борба. Прокарването на тая реформа означаваше край на работническитѣ сдружения, които бѣха социалистически, и затова социалиститѣ започнаха да се борятъ съ рѣце и крака. За да подзида новата конституция, Долфусъ създаде „Отечествения фронтъ“, национално надпартийно движение, което застана на патриотическа основа. Мусолини подкрепи и дветѣ начинания.

Отношенията съ Германия се отново помрачиха. Равновесието на работитѣ въ Австрия бѣше нарушено.

Вмѣсто нѣкогашното теглене на вѣже между двама повече или по-малко еднакво силни противници, социалиститѣ и християнъ-социалиститѣ, Долфусъ трѣбваше да отстоява война на три фронта. Страната се бѣше раздѣлила между тритѣ групи, които по сила не си отстъпваха: социалиститѣ, националсоциалиститѣ и правителството, плюсь Хаймверътъ. Какво можеше да произлѣзе отъ това, никой не можеше да предвиди. Долфусъ застана въ центъра и се сражаваше както налѣво, така и надѣсно. Ако социалисти и националсоциалисти биха съединили силитѣ си, той щѣше да бѣде унищоженъ. Хитлеръ обаче правѣше една такава коалиция невъзможна. Една друга опасностъ се появи: хитлериститѣ и Хаймверътъ започнаха да преговарятъ тайно.

За да може нѣкакси да подобри, неприятното си положение, Долфусъ започна да прави мили очи на хитлериститѣ. Неговата политика е била винаги отбранителна. Той бѣше готовъ да води преговори за миръ, но само върху основата на една независима Австрия. Хитлеръ се показва наклоненъ къмъ преговори. Подробности бѣха уредени между Долфусъ и Хабихтъ, и на 8 януарий 1934 г. Хабихтъ се качи на самолетъ въ Мюнхенъ съ посока Виена, споредъ както бѣше уговорено. Въ най-последния моментъ

обаче Долфусъ развали цѣлата работа. Казватъ, че нацистскиятъ тероръ, противно на примирието, се билъ много увеличилъ презъ нощта на 7 януарий. Хабихтъ билъ върнатъ отъ срѣдъ пжть по радиото.

Презъ следната седмица сеньоръ Сувичъ, държавниятъ подсекретаръ на Мусолини по външнитѣ работи, пристигна на официално посещение въ Виена. Той предложи новъ планъ. Австрийското правителство, нападнато отъ дветѣ му крила, се намираше въ невъзможность да вирѣе. Долфусъ трѣбваше да премахне единия отъ двата неприятеля, за да си освободи ржката за борба съ другия. Мусолини презираше австрийскитѣ социалдемократи. Преди една година тѣ бѣха разкрили неговата контрабанда на оржжие за Унгария чрезъ Хинтенбергската афера. Прочее, италианцитѣ посъветваха Долфусъ да разреши проблемата, като ликвидира социалиститѣ. Такова е простото обяснение за това, което се случи; гражданската война презъ февруарий.

КЖСО ПРИМИРИЕ

Когато тая война се свърши, Долфусъ обяви новата конституция. Старият, блажено заспал парламент бѣше отново съживенъ, за да се самоубие формално и окончателно.

Тая конституция бѣше изключителенъ документъ. Можеше да се помисли, че Австрия иска презъ ХХ вѣкъ да стане пакъ това, което е била презъ ХІХ — сърдце и душа на европейската реакция. Пжтътъ за възвръщането на Хабсбургитѣ бѣше отворенъ. Една камара на съсловна основа замѣсти стария парламентъ. Прелюдията на конституцията оповестяваше, че всички права на австрийцитѣ произхождатъ отъ Бога.

Чисто суетни въпроси държеха малкия канцлеръ натѣсно. Настѣпи обърканъ периодъ на завистъ и властогонство. Долфусъ и Щарембергъ си съперничеха за господство надъ страната, а Щарембергъ и Фай — за господство надъ Хаймвера. Поради опасението, че Хаймверътъ ще стане много силенъ, Долфусъ одобри създаването на една друга частна войска, въ която преобладаваха клерикалнитѣ и монархически бойни групи на министра на правосѣдието — д-ръ Шушнитѣ. Засегнатиятъ Хаймверъ започна да флиртува съ хитлериститѣ. И въ тая бъркотия нациститѣ се нахвърлиха върху меда като пчели.

Отъ февруарий до срѣдата на лѣтото, Долфусъ, който отчаяно прахосваше всичката си енергия, за да оправи положението, стана неочаквано много добъръ къмъ своитѣ най-лоши врагове — хитлериститѣ. Започна нова насилническа кампания. Отвреме-навреме той заплашваше да обеси единъ нацистски терористъ, но никога не го направи. Причинитѣ? Плашеше се отъ репресалии. Самитѣ негови чиновници го саботираха. А той не искаше да прави мъченици отъ нацистскитѣ престѣпници. Той все още искаше да държи отворенъ пжтя за преговори съ германцитѣ.

Скоро събитията дадоха да се разбере, че хитлериститѣ сѣ всѣщностъ използвали февруарскитѣ безредици. Планътъ Мусолини-Сувичъ се оказа погрѣшна стѣпка. Вмѣсто да се види засиленъ отъ

унищожението на социалистите, Долфусъ се оказа крайно омаломощен. Политическият морал на страната бѣше ужасно пострадалъ. Хитлериститѣ бѣха възхитени, че Долфусъ бѣше свършилъ една тѣхна работа: бѣше съсипалъ работническото движение, най-добрата опора на демокрацията.

XXII. СМЪРТЪТА НА ДОЛФУСЪ

Съ убийството на австрийския съюзенъ канцлеръ Долфусъ, гангстерството застана на международна основа въ европейската политика. На 30 юний 1934 г. хитлериститѣ действуваха въ Германия като Аль Капоне, а на 25 юлий тия методи се пренесоха върху една съседна страна. Убийството бѣше единъ добре обмисленъ политически актъ. Нациститѣ трѣбваше да премахнатъ Долфусъ, защото всички други методи да го повалятъ не дадоха резултатъ. Аферата, при чието развитие на Долфусъ бѣше „светено маслото“, се доказа като единъ грижливо организиранъ заговоръ за убийство.

Явно бѣше, че всичкитѣ пучисти се числятъ въ 89-ия СС-Щандартъ, една отъ четиритѣ СС-формации, които бѣха тайно създадени на австрийска земя. Съставътъ на заговора бѣше отъ запасни подофицери и войници отъ австрийската войска, уволнени поради симпатиитѣ имъ къмъ хитлериститѣ. Между тѣхъ обаче се намираха и действащи офицери отъ виенската полиция, чието тайно сътрудничество съ хитлериститѣ не е било подозирано, а това бѣше единъ елементъ отъ изключителна важностъ.

Заговорницитѣ очакваха подкрепа отъ три мѣста: Въ Германия се намираха въ пълна готовностъ емигриралитѣ хитлеристски гаулайтери на Австрия — Фрауенфелдъ и Хабихтѣ. Въ Виена стоеха на щрекъ група висши полицейски офицери и чиновници, които впоследствие бѣха арестувани или пъкъ избѣгаха задъ граница. Тѣ очакваха сигнала. Въ Римъ бѣше „кралъ Антонъ“ Ринтеленъ, сжщо така водачъ, мистериозенъ чиновникъ, за когото ще трѣбва да се разкаже повече нѣщо.

Д-ръ Антонъ Ринтеленъ, човѣкъ съ побѣлѣли коси на 58-годишна възраст, който прилича повече отъ всѣки другъ на заговорникъ, бѣше назначенъ отъ Долфусъ за австрийски пълномощенъ министъръ въ Римъ, за да бжде отдалеченъ отъ страната. Той бѣше твърде силенъ, за да бжде чисто и просто изпжденъ. Въ продължение на десетъ години Ринтеленъ бѣше областенъ управителъ

на Щайермаркъ, — немирната провинция южно отъ Виена. Той бѣше способенъ, хладнокрѣвенъ, честолюбивъ и при все че хитлериститѣ искаха да го направятъ австрийски канцлеръ, той не бѣше нацистъ. Той бѣше Ринтеленъ! Преди десетина години бѣше любезничилъ съ социалиститѣ, за да може да дойде на властъ посрѣдствомъ една социалистическа коалиция. Когато социалиститѣ започнаха да губятъ отъ своето значение, а хитлериститѣ бѣха вече въ възходъ, той започна да интригува съ хитлериститѣ. Каква ирония на 25 юлий, че тоя човѣкъ, играещъ главната роля, е билъ ржководенъ отъ такива примитивни и груби подбуди! Той трѣгна съ нациститѣ, не защото е билъ възхитенъ отъ Хитлеръ, но защото аспирираше за единъ постъ и защото обожаваше властта. Отъ своя страна и хитлериститѣ се нуждаеха отъ него. Той бѣше много „виденъ“ и знаеха, че най-лесно ще спечелятъ Австрия по пжтя на едно коалиционно правителство. Ринтеленъ бѣше за тѣхъ австрийскитѣ Папенъ.

Много щаерски индустриалци бѣха близки приятели на Ринтелена. Въ тѣхнитѣ фабрики, а сжщо и въ „Алпине Монтангезелшафтъ“ — най-голѣмиятъ австрийски индустриаленъ концернъ, работницитѣ бѣха тайно организирани по типа на СА. Тамъ щаермаркскитѣ бунтовници криеха оржжието си.

Германия подхранваше растящото недоволство и покълналото предателство съ мощенъ златенъ потокъ. Едно лице, както казватъ, съ неоспорима авторитетностъ, ми заяви, че въ продължение на 17 месеца, отъ януарий 1933 г. до юлий 1934 г., германцитѣ сж прѣснали за пропаганда въ Австрия общо 75 милиона марки. Нѣма никакво съмнение въ моралната отговорностъ на Германия за убийството на Долфусъ. Мюнхенъ проповѣдваше всѣки день насилието. За германския предумисълъ при тоя заговоръ може да се изтъкнатъ безброй указания. Ето нѣколко отъ тѣхъ:

1. Споредъ официалния „Винеръ цайтунгъ“, отъ 25 юлий, върховното партийно ржководство на хитлериститѣ въ Мюнхенъ приготвило къмъ 9 часа преди обѣдъ единъ специаленъ самолетъ, съ който Хабахтъ и Фрауенфелдъ трѣбвало да трѣгнатъ за Виена, следъ като се постигне целта.

2. Сутринта на 21 юлий една берлинска фото-журналистическа агенция изпратила портрети на Ринтеленъ съ текста: „Новиятъ канцлеръ на Австрия“.

3. Единъ хитлеристъ, по име Абергеръ, арестуванъ въ Инсбрукъ и впоследствие осъденъ на доживотенъ затворъ за контрабанда на взривни материали, призна, че на 22 юлий, три дена преди убийството, билъ научилъ отъ единъ куриеръ отъ Мюнхенъ, че се готви въоръжено въстание въ Австрия за 25 с.м.

4. Италиански тайни агенти донесли за движения на „Австрийския легионъ“, т.е. на австрийски хитлеристски бойни части, на германска територия по посока на границата, вечеръта на 24 юлий. Легионътъ трѣбвало да очаква въ пълна боева готовностъ на две мили отъ границата.

Нациститѣ бързаха много, защото Долфусъ имаше намѣрение да посети къмъ края на седмицата Мусолини въ единъ курортъ. Тѣ се страхуваха отъ нѣкоя нова спогодба между двамата, която би била сѣдбоносна за тѣхнитѣ планове. Споредъ една версия, превратътъ билъ насроченъ най-напредъ за 24, но билъ отложенъ за 25, тъй като заговорницитѣ научили, че Долфусъ е насрочилъ последното заседание на министерския съветъ за 25, а не за 24, както отначало се е знаело. Намѣрението на заговорницитѣ е било да пленятъ цѣлия кабинетъ. Ринтеленъ пристигналъ отъ Римъ въ Виена на 23 юлий, подъ предлогъ, че ползува малка отпуска.

Такова бѣше положението.

Сѣбитията на 25 юлий се развиха по следния начинъ:

Къмъ 11 часа преди обѣдъ заговорницитѣ се събрали на различни пунктове по виенскитѣ улици. Тѣхната организация се изтъкна като отлична. Тѣ сж действували съ голѣма срочностъ и точностъ. Една група се събрала, човѣкъ по човѣкъ, въ една странична улица на Коловратъ-рингъ. Презъ нощъта тия хора били получили отъ своитѣ водачи оръжие, а нѣкой намѣрили въ кутиитѣ си за писма карти, на които били означени сборнитѣ мѣста. Не всички заговорници знаели, кои сж началницитѣ. За парола служило числото 89. Четиринадесетъ души трѣгнаха отъ Коловратъ-рингъ къмъ „Равагъ“, радио-централата, откъдето трѣбвало да се даде сигналътъ за започването. Тѣ били цивилни и вървѣли пеша. По ул. Йоханесъ, където се намира „Равагъ“, патрулирали двама полицаи, членове на бандата. Тѣ придружили другаритѣ си до главния ходъ.

Една по-голѣма група се събрала по сжщото време въ „Дойченъ атлетенъ клубъ“ на улица Зибенщернъ. Тази постройка е въ

непосрѣдствено съседство съ полицейската казарма, а това обстоятелство не бива да се отминава безъ внимание. Конспирацията е била подготвена съ голѣма грижливостъ. Единъ отъ участниците впоследствие призна, че получилъ телеграма за мѣстото, на което да се яви и какво да прави. Групата броела 144 души, отъ които 106 бивши подофицери и войници отъ войската и десетъ полицаи на служба. Часътъ за нападение билъ избранъ така идеално точно, че конспираторитѣ да се явятъ предъ съюзното канцлерство, въ момента, въ който се смѣня караулътъ.

Къмъ 10 часа преди обѣдъ единъ полицейски офицеръ по име Доблеръ, който, като видень, макаръ и прикритъ, нацистъ билъ добре осведоменъ за цѣлия комплотъ, решилъ да издаде всичко. Пиянь, той разказалъ на властитѣ цѣлата история по чисто виенски начинъ. Ако последнитѣ бѣха действували веднага, Долфусъ нѣмаше да бжде убитъ, но полицията, която остана вѣрна на правителството, била разстроена чрезъ многократни фалшиви тревоги и просто саботирала, ведно съ нѣколцина измѣнници, всички опити да се взематъ предохранителни мѣрки.

Това, което направилъ презъ тази сутринъ Доблеръ, изглежда твърде чудно на всѣки, който не е австриецъ. При своитѣ старания да осведоми властитѣ, безъ да изложи себе си, той си послужилъ съ посрѣдници, като успѣлъ между 10 и 11 часа да посети три кафенета и да води разговори съ чиновници. Къмъ 11.15 часа майоръ Врабелъ, адютантъ на майоръ Фай, министъръ на обществената сигурность, разбралъ въ що се състои цѣлата работа. Той изпратилъ единъ довѣренъ криминаленъ агентъ по име Марекъ къмъ улица Зибенцернъ, за да разузнае. Изглежда, че Фай е билъ „твърде неопредѣлено“ осведоменъ къмъ 11.45 часа. Той се спусналъ да действува веднага и уведомиралъ правителството, но било вече късно.

Криминалниятъ агентъ Марекъ стигналъ предъ казармитѣ на улица Зибенцернъ и видѣлъ конспираторитѣ, но присѣтствието на униформена полиция го заблудило. Цѣлиятъ пучъ станалъ възможенъ само чрезъ преобличането на заговорницитѣ. Въпрѣки това неговото подозрение не отслабнало, и той телефонираше три пѣти на Врабелъ между 12.10 и 12.30 часа: единъ пѣтъ отъ уличенъ автоматъ, единъ пѣтъ отъ едно кафене и единъ пѣтъ отъ единъ мебеленъ магазинъ. Врабелъ далъ знакъ за тревога на службата по сигурността, но

дирекцията на полицията била уведомена със закъснение. По това време върнитъ на правителството полицаи били заблуждавани от опитни и дръзки провокатори, които съобщавали, че се проектира нападение върху Долфусъ въ свършено друга частъ на града.

Следъ третото му телефониране, Марекъ билъ откритъ отъ заговорниците и грабнатъ. Тъ го завлѣкли въ едно хале, кждето той видѣлъ какъ стотина души навличатъ униформитъ на Дойчмайстерския полкъ. Размирниците се покатерили на три наети камиона — единиятъ носилъ надписа „Масло и яйца“ — и засвистѣли по посока на съюзното канцлерство. Тъ не знаели какъ да постъпятъ съ Марекъ и, колкото и чудна да изглежда тая дързостъ, взели го съ себе си. Когато стигнали до самото канцлерство, Марекъ скочилъ навънъ, и никой отъ нациститъ не посмѣлъ да стреля по него, тъй като всѣка тревога трѣбвало да се избѣгва. Читателтъ може би ще попита, какъ е могло три камиона, пълни съ войници, да преминатъ презъ десетина улици на единъ тъй оживенъ и многолюденъ градъ, безъ да направятъ впечатление. По ония времена обаче преминаването на войскови части презъ Виена бѣше нѣщо обикновено, и униформенитъ полицаи по движението били далечъ отъ всѣкакво подозрение.

Заговорниците достигнали канцлерството къмъ 12.53 часа. Сцената за драматичното и водещо къмъ толкова тежки последици събитие била готова. Впрочемъ, преди това трѣбва да се разкаже епизодътъ въ „Равагъ“.

Размирица по етера

Денътъ 25 юлий бѣше горещъ, макаръ и безслънчевъ. Искахъ да отида въ плавалната. Бѣхъ завършилъ сутрешната си работа и си турихъ шапката на главата, за да отида на обѣдъ, когато — часътъ бѣше 12.07 — се обади телефонътъ. Една отъ моитъ стенографки ми каза съ плахъ гласъ: „Чухте ли радиото? Току-що то предаде следното съобщение: «Правителството Долфусъ се оттегли. Властта се пое отъ д-ръ Ринтеленъ». Може да е шега. Не зная. Ще продължа да слушамъ и следъ една минута пакъ ще ви се обадя.“

Веднага поржчахъ разговоръ съ Парижъ (ние даваме своитъ новини винаги по телефона) и, докато чакахъ, повикахъ американската

легация, следъ това единъ приятель М. У. Фодоръ отъ „Манчестеръ Гардианъ“, съ когото си сътрудничехме тѣсно, и най-после — съюзното канцлерство. Въ легацията чули съобщението по радиото и събирали сведения. Фодоръ ми даде среща въ града. Съюзното канцлерство не се обаждаше, а това бѣше многозначително. Тогава се обади „Телеграфенъ-компани“, мѣстна агенция за новини, и съобщи по радиото, че единъ нацистски пучъ е въ действие. Азъ написахъ кратко съобщение и точно го довършвахъ, когато Парижъ се обади. Бѣше 1.19 ч. Шапката все още бѣше на главата ми.

Загубихъ около десетъ минути, защото единъ полицейски офицеръ ме спрѣ и принуди да го закарамъ до дирекцията на полицията. Той ми каза, че била дадена пълна тревога, но не знаелъ защо. Пристигнахъ предъ канцлерството въ 1.35. Кафявитѣ джбови врати бѣха затворени. Нѣколцина полицаи стояха отпредъ, но въобще всичко изглеждаше въ пълень редъ. Предположихъ, че правителството само се е затворило и се готви за отбрана.

Зададе се една бронирана кола. Ведно съ други двама журналисти потеглихъ следъ нея. Тя се отби отъ канцлерството, прошумѣ презъ Ринга и влѣзе въ ул. „Йоханесъ“, кждето е централата на „Равагъ“. Това мѣсто може да се сравни съ жгъла на Реджентъ-стритъ и Пикадили въ Лондонъ. Колата се спрѣ предъ оградата, и полицаитѣ се показаха изъ задъ бронята. Тогава чухъ револверни изстрели и картеченъ огънь. Полицията атакуваше „Равагъ“, за да излови пучиститѣ. Струваше ми се, че всичко това е нѣкакъвъ отвратителенъ сънъ. Полицаитѣ ни тласнаха назадъ, но ние бѣхме тѣй любопитни да видимъ нѣщо. Случайността, да се наблюдава истинско сражение въ срѣдата на Виена е тѣй рѣдка. Сега чухме взривоветѣ отъ ржчни бомби. Единъ келнеръ въ бѣло ленено сако спокойно се движеше всрѣдъ тълпата и балансираше една табла съ бира.

Въ помѣщенията на „Равагъ“ се бѣше случило следното: въ единъ часа безъ две минути, четиринадесеттѣ заговорници отъ Коловратъ-рингъ влѣзли въ сградата. Тѣ просто застреляли вѣрнитѣ на правителството полицаи, които били тамъ караулъ, както и шофьора на директора на „Равагъ“, който работилъ нѣщо въ главния входъ. Четирма наци влѣзли въ залата за предаване, кждето въ момента се въртѣли грамофонни плочи. Тѣ уловили говорителя, мушнаха го въ ребрата съ едно револверно дуло и го принудили да прочете

посланието имъ. Това е билъ сигналътъ за преврата. Цѣла Австрия потрепера.

Една храбра телефонистка обаче успѣла да даде тревога, при все че всички линии за дирекцията на полицията — това е твърде интересно — били заети. Единъ чиновникъ пкъкь отрѣзълъ съ голѣмо самообладание жицитѣ за Бизамбергъ, т.е. за предавателя, така че нациститѣ не били вече въ състояние да предадатъ второ съобщение. Тѣ имали намѣрение всѣки десетъ минути да повтарятъ: „Долфусъ е въ оставка, Ринтеленъ е канцлеръ!“, като придружаватъ тия сигнални думи съ инструкции за провинцията, невѣрни новини и пр., за да пресрещнатъ всѣка отбранителна мѣрка на правителството. Спомнямъ си, че преди нѣколко години единъ англичанинъ, специалистъ по радиото, ми бѣше казалъ, какъ хубаво може да се организира по радиото цѣло въстание.

Единъ нещастенъ артистъ, който репетиралъ нѣкакво радиопредаване, започналъ да крещи и билъ убитъ. Полицията нахлува въ помѣщенията. Още единъ полицаѣ билъ убитъ, но и полицаитѣ успѣли да убиятъ водача на нациститѣ. Отъ петимата души, които тамъ умрѣли, трима дължали смъртта си на кръвоизлияние, защото не билъ повиканъ лѣкаръ. Ние чакахме отвънъ, докато победоносната полиция изведе къмъ 3.20 ч. своитѣ пленници. Отидохъ си вжщи, написахъ нова дописка, тоя пжтъ значително по-дълга, и поискахъ пакъ Парижъ.

Веднага следъ това тръгнахъ къмъ канцлерството. Часътъ бѣше 3.50. По пжтя се натъкнахъ на Дж. Е. Р. Гъди отъ „Ню-Йоркъ Таймсъ“, който идваше отъ „Равагъ“. Спрѣхме се за моментъ и почти едновременно си казахме: „Изглежда, че всичко е вече минало!“ Разбира се, ние се мамѣхме, но въ оня моментъ малко хора знаеха, че, освенъ въ „Равагъ“, и другаде нѣкъде става нѣщо. Самъ азъ бѣхъ миналъ покрай канцлерството, а тамъ, независимо отъ затворенитѣ врати, всичко изглеждаше напълно нормално. Съ слабо съмнение казахъ на Гъди: „Никое правителство не би се присъединило въ момента на най-голѣмата криза!“ Той отвърна „Смѣшно!“ Тогава си спомнихме, че телефонътъ не отговаря. Азъ отидохъ пакъ къмъ канцлерството. Единъ воененъ шпалиръ бѣше построенъ около площада, и азъ не можахъ повече да продължа. Тогава именно се започна историята.

ПОЛИТИКА ЧРЕЗЪ УБИЙСТВО

Сградата на съюзното канцлерство е старият дворец на княз Метернихъ, въ който презъ 1815 г. се е събралъ Виенскиятъ конгресъ. И отъ тоя день до днесъ той не е преживѣлъ по-драматично и покъртително събитие. Постройката е представителна, въ стилъ Барокъ. Кремаво оцвѣтената фасада гледа къмъ Балхаусплацъ. Пъстри, желѣзни балкони стърчатъ по 20 цола надъ страничната улица. Точно насреща се помѣщава въ дебелиятъ стени на Хофбурга единъ пощенски клонъ, а отъ западната страна една висока порта води къмъ зеленитъ морави на Бурггартенъ.

Сто четиридесетъ и четиритъ нацисти отъ ул. Зиберценъ, като проникнали въ вътрешния дворъ, заловили намиращитъ се въ сградата членове на правителството, Долфусъ, Фай, помощника на Фай — Карвински, и около сто и петдесетъ чиновници отъ щаба. Вътрешната полиция, около 60 души, не била третирана зле. Впрочемъ, тя не оказала никаква съпротива. Била просто обезоржжена и арестувана. Заговорницитъ-полицаи познавали отлично коридоритъ и стаитъ на заплетената постройка. Много отъ тѣхъ до неотдавна служили тамъ. Завземането било извършено извънредно бърже и основно.

За насъ, малката група, недалечъ отъ сградата, не ни бѣше нищо известно за тия събития. Отъ журналиститъ, които бѣха чули сигнала по радиото, тукъ бѣха довтасали около петнадесетъ души. И тѣ останаха до настѣпването на нощта: Нипелсъ отъ „Алгемеенъ ханделсбладъ“ — Амстердамъ, Дицъ отъ „Хералдъ трибюнъ“ — Ню-Йоркъ, Уарнъръ отъ „Асосиейтедъ пресъ“, двама унгарци, единъ албанецъ и единъ чехъ. Тѣ не бѣха се изкусили да преследватъ бронираната кола, която ме подмами до „Равагъ“. Тѣ видѣли всичко и, следъ като съпоставямъ тѣхнитъ разкази, мога да дамъ следното хронологическо изложение:

Първиятъ човѣкъ, който се е появилъ следъ Нипелсъ на Балхаусплацъ, билъ единъ високъ, твърде младъ германски фотографъ, който предниятъ день пристигналъ отъ Берлинъ въ Виена. Напълно спокоенъ, той поставилъ своя триножникъ. Къмъ 1.25 ч. се появили

нѣколко криминални полицаи въ цивилно облѣкло и четирма униформени полицаи съ каски и пушки. Единъ викъ се понесълъ отъ единъ прозорецъ на партера: „Махнете се отъ тамъ или ще стреляме!“ Въ 1.55 ч. дошълъ единъ поручикъ отъ Хаймвера, безъ оржие, самъ. Той забарабанилъ съ пестници по вратата и закрепялъ съ трагизма на Донъ Кихотъ: „Давамъ ви срокъ отъ петъ минути да отворите, или ще ви избия!“ И, следъ като изрекълъ това съ великолепа жестикуляция, отишълъ си, и никой вече не го видѣлъ.

(По това време вжтре бавно изтичала кръвта на Долфусъ, изтичала отъ раната въ шията, но никой нищо не знаелъ...)

Нѣколко други офицери пристигнали подъ кракъ, разгледали площада, увѣрили се, че всичко е въ редъ и си отишли. Движението по улицитѣ било напълно нормално. Следъ това, къмъ 2.05 ч., дошълъ д-ръ Фундеръ, достоинствениятъ издатель на официоза „Райхспостъ“. Отвжтре се чулъ гласъ: „Не се безпокойте! Ринтеленъ е канцлеръ, а отъ Берлинъ иде новъ директоръ на полицията!“ Фундеръ се отдалечилъ бързо. Много войници отъ Хаймвера и полицаи дошли по това време. Къмъ 2.30 ч. започнала серията отъ ултиматуми, която продължи презъ цѣлия день. Единъ офицеръ отъ Хаймвера потропалъ на вратата и казалъ: „Даваме ви 20 минути, а следъ това ще вдигнемъ всичко въ въздуха съ взривъ!“ „Махнете се, или ще стреляме!“ — му отвърналъ единъ прегракналъ гласъ презъ вратата. Общото впечатление било, че цѣлото правителство е пленено.

Къмъ 3 ч., се появилъ майоръ Бааръ, офицеръ отъ Хаймвера и помощникъ-областенъ управителъ на Долна Австрия. Единъ полицейски офицеръ му казалъ: „Не зная какво трѣбва да се прави. Очаквамъ подкрепления и заповѣди!“ Хаймвертъ се появилъ по улицитѣ около Бургтеатъръ, но полицията го върнала. „Кой е вжтре?“ — билъ запитанъ Бааръ. Той отговорилъ: „Долфусъ, Фай и Карвински сж вжтре като пленници на пучиститѣ. Образувало се е ново правителство и се е събрало въ военното министерство на Щубенрингъ.“ Пристигнали полицейски подкрепления, и единъ учтивъ офицеръ казалъ: „Вижте, господа, вие тука сте на лошо мѣсто, защото се намирате въ сферата на огъня.“ Къмъ 3.45 ч. уличното движение бѣше най-после спрѣно, и малкиятъ островъ на наблюдателитѣ образува малка, сбита група въ края на праздния площадъ.

Въ 3.57 ч. се показа майоръ Фай, бледъ като платно, за пръвъ пжтъ на балкона. Той си очука ржцетѣ, каточели искаше да изтърси праха отъ дрѣжката на вратата. Съ него бѣше Холцвеберъ, водачѣтъ на метежниците, малъкъ човѣкъ съ очила, който, въпрѣки украсената му съ ордени униформа на капитанъ, приличаше на дребенъ счетоводителъ. Тѣлпата започна да креци, и Фай извика съ тѣпъ гласъ: „Тишина!“

Всѣки веднага помисли: „Този превратъ е извършенъ отъ Фай съ редовната войска.“

Фай извика: „Кѣде е командувациятъ?“ Не можеха да го намѣрятъ. Единъ полицейски офицеръ излѣзе напредъ и почтително козирува: „Кой сте вие?“ — запита Фай. „Азъ съмъ капитанъ Айбелъ, на вашитѣ заповѣди!“ — отвърна полицейскиятъ офицеръ. Холцвеберъ прошепна нѣщо, и Фай каза: „Елате безъ оржжие при задната врата.“ Айбелъ козирува и трѣгна. Холцвеберъ извика следъ него: „Внимавайте: елате безъ оржжие и самъ!“

Хората отъ Хаймвера на площада познаха Фай и завикаха: „Фай! Нашиятъ Фай!“

Въ 4.08 ч. Айбелъ се завърна отъ задната врата презъ ул. Метастасио. Той тичаше съ всички сили, бѣше безъ каска, коситѣ му мокри отъ потъ и разбъркани. Той грабна единъ отворенъ вече аларменъ телефонъ. Всѣки можеше да чуе какво казва той, като говорѣше съ дирекцията на полицията:

„Бѣхъ вжтре. Говорихъ съ Фай. Явно е, че съюзниятъ канцлеръ е тежко раненъ. Той е подалъ оставка. Съставено е ново правителство, и Фай остава вицеканцлеръ.“ Запитанъ нѣщо, Айбелъ отговори: „Тѣ сж дисциплинирани и изглеждатъ като военни. Персоналѣтъ на канцлерството, 150 мжже и жени, сж подъ стража въ двора.“

По това време се появи командувациятъ, дворцовиятъ съветникъ Хумпелъ, и каза на Айбелъ: „Щомъ като канцлерѣтъ е раненъ, ще трѣбва да намѣримъ лѣкаръ. Тичайте къмъ задната врата и измолете да допуснатъ единъ лѣкаръ.“ Айбелъ се върна: „Похлопахъ, а постѣтъ ми каза: Отъ лѣкаръ нѣма вече нужда!“ Така малката група научи, че канцлерѣтъ е мъртъвъ.

Часѣтъ бѣше 4.20, когато Фай се появи отново на балкона. Холцвеберъ бѣше до него. Мисълѣта, че при този пучъ Фай заповѣдва, трѣбваше да се изостави, защото по всичко бѣше видно, че Холцвеберъ

разполага съ командата, а Фай само предава нарежданията. Фай извика: „Къде е Ринтеленъ?“ Хаймверътъ изрева на нациститъ, които бѣха вжтре: „Тежко ви, ако направите нѣщо на Фай! Само да докоснете Фай, и ние ще ви избесимъ на тия дървета тукъ!“

Фай извика: „Не предприемайте нищо! Не правете нищо, докато не ви дамъ заповѣдъ. Тукъ азъ заповѣдвамъ!“ Той посочи Хумпелъ и му даде знакъ да дойде при задната врата. Единъ едъръ войникъ отъ Хаймвера кръстоса ржцетъ си като седалка и зажестиккулира на Фай да скочи. Хумпелъ се върна следъ около 20 минути и извика: „Ринтеленъ е канцлеръ, Фай е вицеканцлеръ! Тѣ очакватъ Ринтеленъ, който ще дойде следъ нѣколко минути.“

НА БАЛКОНА

Тоя, който дойде, не бѣше Ринтеленъ. Другъ дойде: Нойцетеръ-Щюрмеръ, членъ отъ кабинета Долфусъ. Той почака нѣколко мига. Фай се появи отново на балкона и запита: „Кѣде е Ринтеленъ?“

Нойцетеръ-Щюрмеръ извика отъ улицата: „Ринтеленъ нѣма да дойде!“

Учуденъ, Фай се обърна къмъ Холцвеберъ, който стоеше до него, а единъ войникъ отъ Хаймвера запита: „Да атакуваме ли сградата?“

Фай изкрѣска надолу: „Не! Това не бива да се прави! Не правете нищо безъ моя заповѣдь!“

Нойцетеръ-Щюрмеръ отвърна: „Образувано е ново правителство, и азъ го представлявамъ. Отъ името на правителството обещавамъ на метежниците свободенъ пропускъ. Тѣ ще бждатъ изпратени до германската граница. Ако обаче не се предадатъ до 20 минути, ние ще атакуваме сградата!“

Фай извика: „Не! Вие нѣма да нападате сградата! Азъ съмъ държавниятъ секретаръ на обществената сигурностъ, и вие нѣма да предприемате нищо, безъ да сте натоварени отъ мене!“

Нойцетеръ-Щюрмеръ, съ нагоре устременъ погледъ, извика остро: „Вие се мамите, г-нъ Фай. Членовѣтѣ на правителството, докато сж пленници, действуватъ по принуда и затова заповѣдитѣ имъ не сж действителни. Сега е 5.28 ч. Въ 5.48 ч. сградата ще бжде нападната!“

Когато тоя ултиматумъ бѣше даденъ, всѣки потърси прикрытие, но не се даде нито единъ изстрелъ. Нойцетеръ-Щюрмеръ тичаше нагоре-надолу. Фай бѣше изчезналъ. Нѣкой се пошегува: „Чисто австрийски ултиматумъ!“ Въпрѣки това напрежението бѣше ужасно. Къмъ шестъ часа безъ четири минути Фай пакъ излѣзе и каза, че метежниците сж готови да се предадатъ, но биха желали да знаятъ, кой ще гарантира свободния пропускъ. Тѣ искаха военна защита до границата. „Това може да се направи“, — отвърна Нойцетеръ-Щюрмеръ. И Фай, който говорѣше по порѣжка на Худлъ, единъ другъ метежнически водачъ, каза: „Можемъ ли да разполагаме съ още 15

минути?“ Единъ гражданинъ изкрещѣ: „Да не сте посмѣли да направите нѣщо на нѣкого отъ тия, които сж вжтре въ сградата!“

Въ 6.30 ч. Фай излѣзе още единъ път. Поиска да говори съ генералъ Ценеръ, държавенъ подсекретаръ на войната, който бѣше поелъ командата долу. Бъркотията бѣше тѣй голѣма, че никой нищо не разбираше. Полицаи, журналисти, Хаймверъ, любопитни бѣха се събрали подъ балкона и крещѣха. Ценеръ и Нойцетеръ-Щюрмеръ минаха край сградата къмъ задната врата, за да се срещнатъ съ Фай. Тогава се появи германскиятъ пълномощенъ министъръ д-ръ Ритъ. Къмъ 6.50 ч. се завърна Ценеръ и събщи: „До границата тѣ ще бждатъ подъ закрилата на войскова часть, подъ командата на щабъ-офицеръ“.

Бѣше вече 7.30 ч., когато Фай излѣзе отъ задната врата. Той отиде къмъ Нойцетеръ-Щюрмеръ и каза: „Дай ми една цигара!“ Единъ журналистъ извика: „По дяволитѣ свободниятъ пропускъ!“ Фай отвърна съ навдигащо се раздражение: „Тихо!“ Нойцетеръ-Щюрмеръ го запита: „Вѣрно ли е, че Долфусъ е мъртъвъ?“ Фай каза: „Да. Говорихъ съ него, преди да умре. Когато влѣзохъ при него, той лежеше на дивана. Бѣше раненъ, и раната му кървѣше.“ Той смачка цигарата си съ ржка и каза: „Дай ми още една цигара!“

Къмъ 7.40 ч. дойдоха Ритъ и Карвински. Пристигна новиятъ съюзенъ канцлеръ Шушнигъ и заведе Ценеръ и Нойцетеръ Щюрмеръ въ Бурггартенъ. Полицаи затвориха вратитѣ следъ тѣхъ и тамъ, върху моравата, въ вечерния сдрачъ тѣ устроиха заседание на кабинета. Презъ това време 20 военни камиона спрѣха предъ Балхаусъ, и полицията се втурна въ сградата да обезоржжи метежниците и да ги закара до границата. Пучиститѣ излѣзоха на площада дръзки и самоувѣрени. Всѣки отъ тѣхъ вѣрваше, че имъ е осигуренъ свободенъ пропускъ до германската граница. Тѣ обаче се лъжеха.

УБИЙСТВОТО

Долфусъ бѣше открилъ своето последно заседание на кабинета къмъ 11 часа. Между точкитѣ на дневния редъ се намирало и... „Одобрение правилника“ на една известна виенска комична опера. Предупрежденията достигнали до кабинета едва следъ 11 часа. Виенска небрежностъ и предателство сж навѣрно наравно отговорни за това, че вратитѣ на канцлерството не били навреме затворени. Все пакъ, веднѣжъ предупреденъ, Долфусъ се държалъ решително и хладнокрѣвно. Той разпусналъ членовѣтѣ на кабинета и имъ препорѣчалъ да се разотидатъ по различнитѣ министерства. Помолилъ само Фай и Карвински да останатъ при него. Това спаси тогава Австрия, защото, ако Шушнигъ и Нойцетеръ-Щюрмеръ не бѣха вѣнъ отъ канцлерството, вѣроятнo пучѣтъ щѣше да успѣе.

Въ 12.55 ч. метежницитѣ нахлули презъ вратата, всичко 144 души. Тѣ блѣфирали съ виковеѣтѣ: „Ние ви арестуваме отъ името на президента Микласъ.“

Чиновници отъ съюзното канцлерство ми разказваха на следния день, че отначало помислили за военна пробна тревога безъ предупреждение. Униформитѣ изглеждали истински, и хората се държали дисциплинирано. Следъ това се развикали груби гласове по канцелариитѣ: „Всички вѣнъ! Горе рѣцетѣ!“ Вратитѣ били изпотрошени, и персоналтѣтъ закаранъ на двора. Висшитѣ чиновници били задържани въ едно малко помѣщение. Казали имъ, че тѣ ще бждатъ първитѣ заложници, които ще бждатъ разстреляни, ако превратѣтъ не успѣе. Следъ това била избрана втора група за разстрелване и т.н. Станало ясно, че тия хора сж нацисти, когато тѣ непосредствено следъ завземането на телефонната централа се опитали да установятъ връзка съ германската легация. Единъ отъ метежницитѣ казалъ на единъ мой приятель: „Любопитни ли сте? Следъ половинъ часъ всичко ще научите отъ мюнхенското радио.“

Веднага следъ обезоржаването на стражата, едно отдѣление отъ метежницитѣ се спуснало по главната стѣлба нагоре и, пренебрегващо всичко останало, започнало да търси въ горния етажъ Долфусъ, за да го

убие. Нѣма никакво съмнение, че групата е била преди всичко натоварена съ тая задача. Тя била водена отъ единъ бившъ подофицеръ отъ войската, Ото Планета, типъ, чиято долна челюсть прилича на боксьорска ржавица. Долфусъ нѣмалъ никаква възможность да избѣга. Тѣ сж могли да го уловятъ живъ, както е било постъпено съ Фай и съ другитѣ. Метежницитѣ обаче имали само една цель, да го убиятъ. Тѣ влѣзли въ сградата къмъ 12.55 ч., и най-късно къмъ 1.02 ч. канцлерътъ е билъ застрелянъ.

Следъ като разпусналъ министерския съветъ, Долфусъ се оттеглилъ въ работния си кабинетъ — една малка стая, тапицирана съ жълта коприна. Неговиятъ разсилень, Хедвичекъ, гледалъ презъ прозореца и видѣлъ, какъ метежницитѣ скочили отъ камионитѣ въ двора. Той извикалъ на Долфусъ, че може да направи опитъ да избѣга презъ единъ малкъ коридоръ, който води отъ архивата за горния етажъ. Долфусъ скочилъ, напусналъ кабинета си, преминалъ презъ единъ бѣлъ салонъ и се затичалъ къмъ прочутата конгресна зала. Бѣлиятъ салонъ ималъ три врати. Едната води къмъ главната стълба. Метежницитѣ влѣзли презъ нея. Вратата за конгресната зала била заключена, и Хедвичекъ усърдно се мжчилъ да я отключи. Долфусъ, твърде дребень на ръсть, се хваналъ за дръжката на вратата, а Планета стрелялъ отъ половинъ метъръ въ протегнатата му ржка. Канцлерътъ се олюлялъ, а Планета пакъ стрелялъ, този пътъ въ шията, на разстояние отъ около 20 сантиметра. Канцлерътъ падналъ. („О, какъ главата му хлопна на пода!“ — каза Хедвичекъ).

„Помощъ! Помощъ!“ — простеналъ Долфусъ.

Планета казалъ: „Стани!“

„Не мога!“ — прошепналъ Долфусъ.

Тѣ го вдигнали и сложили на единъ диванъ, стилъ Луи XV, оцвѣтенъ въ роза и кремъ. Слугитѣ още почистваха съ прахосмукачи сметътъ и кръвътъ, когато на следната сутринъ можахъ да влѣза тамъ. Върху тъканътъ на дивана имаше три голѣми кървави петна.

Фай, който билъ арестуванъ наблизу, чулъ изстрелитѣ, но не могълъ да разбере, какво означаватъ. Чакъ къмъ 2.30 ч. една група нацисти се явила, за да го заведе въ салона, кждето Долфусъ умиралъ. Канцлерътъ го позналъ и слабо прошепналъ:

„Ако умра, моля ви, погрижете се за моето семейство.“

Нациститѣ опирали единѣ револверѣ въ ребрата на Фай и не му позволили нищо да каже. Долфусѣ продължилѣ твърде мъгляво:

„Къде е Шушнигѣ?“

Фай поклатилѣ глава, а Долфусѣ, събиращѣ всичкитѣ си сили, казалѣ: „Опитайте да уредите това безѣ кръвопролития. Кажете на Ринтеленѣ да поддържа мирѣ!“

Следѣ това Фай билѣ изтласканѣ отѣ салона. Той помолилѣ метежницитѣ да извикатѣ лѣкарѣ или свещеникѣ. Тѣ отказали, но запитали, дали между задържанитѣ нѣма нѣкой лѣкарѣ. Единѣ нацистѣ далѣ на умиращия чаша вода. Долфусѣ навѣрно е помислилѣ, че собствената му войска му е изневѣрила и не само че превратѣтъ е успѣлъ, но и че е убитѣ отѣ собственитѣ си хора. Следѣ това вѣроятно му се е струвало, че е заобиколенѣ отѣ вѣрни войници, а не отѣ метежници, защото прошепналѣ: „Деца, вие сте тѣй добри къмѣ мене. Защо другитѣ не сж като васѣ? Азѣ искахѣ само мирѣ и спокойствие. Нека Богѣ прости другитѣ!“ И последната кръвѣ изтекла отѣ дребното тѣло. Подѣ дивана билѣ поставенѣ единѣ сѣдѣ, за да я събира. Долфусѣ умрѣлъ къмѣ 3.45 часа.

До 5 ч. сл. пладне метежницитѣ мислили, че сж успѣли. Къмѣ 4.30 ч. Худлѣ, помощникѣ-командирѣтъ, казалѣ на пленницитѣ въ двора, че било образувано ново правителство и че новиятѣ съюзенѣ канцлерѣ веднага ще дойде. Около двадесетина отѣ чиновницитѣ отдали хитлеристския поздравѣ, а други извикали: „Хайлѣ Хитлерѣ!“ Худлѣ изнесе въ процеса, че Врабель, който го арестувалѣ въ сградата, му далѣ картата си и му казалѣ: „Говори ми на ти!“

Следѣ 5 часа обаче, когато отвѣнѣ се появилѣ Нойцетерѣ-Шюрмерѣ, самонадеяността на метежницитѣ отпаднала. Холцвеберѣ отишълѣ при Фай и му казалѣ откровено: „Има нѣщо не въ редѣ. Не зная какво ще трѣбва да направя.“ Фай вдигналѣ рамене. И тогава — чисто по виенски — Холцвеберѣ казалѣ: „Ахѣ, ще викна по телефона кафе Айлесѣ и ще питамѣ, дали господинѣ Кунце е тамѣ.“ И въ момента, въ който канцлерѣтъ бѣше вече мъртъвѣ, правителството разпокъсано, цѣла Австрия въ трѣпки, а Европа на рѣба на една нова война, водачѣтъ на метежницитѣ вика по телефона едно кафене, за да пита, дали не е тамѣ единѣ човѣкѣ, който ще може да му каже, какво трѣбва да направи.

Кунце е цивилно лице, което сутринта било съ групата на улица Зибенщернъ. Холцвеберъ водилъ първата кола, Худлъ — втората, а Кунце трѣбвало да бжде въ третата. Но той не трѣгналъ. Никой не могълъ да разбере, какво е станало съ него или въобще какъ е билъ изчезналъ. Виенската полиция вѣрва, че той е билъ нацистки адвокатъ, който въ най-последния моментъ подушилъ, какво ще стане, и избѣгалъ въ Германия.

Споредъ комюнике на правителството, пучиститѣ имали много дълги прѣсти, за да минатъ като „идеалисти“. Тѣ откраднали отъ повечето бюро златни часовници, 16 шилинга отъ това на президента Микласъ и портфейла на канцлера Долфусъ.

Къмъ 6 часа метежниците решили, въз основа на обещанието за свободния пропускъ, да се предадатъ. Всички 150 заложници щѣли да бждатъ разстреляни, — заявилъ Холцвеберъ, ако не му бжде гарантирана сигурна охрана. Фай казалъ на пълномощника на правителството: „Вземете своитѣ решения безъ огледъ на моята сигурност!“ Тогава Худлъ посъветвалъ да извикатъ германския пълномощенъ министъръ, за да бжде свидетелъ на свободния пропускъ. Фай му обяснилъ по телефона, въ що се състои работата, и Ритъ го запиталъ, дали ще трѣбва да дойде или не. Фай казалъ: „Не е моя работа да ви давамъ заповѣди или да ви разубеждавамъ. Азъ трѣбва само да ви предамъ исканията на тия хора.“ Ритъ дошелъ, преговоритѣ били завършени, и извеждането започнало.

Повечето отъ заложниците все още не знаели, че канцлерътъ е убитъ. Когато метежниците напуснали сградата, единъ отъ тѣхъ извикалъ: „Горе въ жгловата стая оставихме единъ мъртвецъ!“ Единъ чиновникъ се спусналъ горе и намѣрилъ Долфуса. Цѣлото тѣло било сгърчено. Лицето му било открито и носѣло израза на тежка предсмъртна борба. Едно платно покривало частъ отъ тѣлото. На шията зѣела ужасна рана. Подътъ и диванътъ били покрити съ кръвъ, която била прелѣла поставения съсждъ.

ЛИПСВАЩИЯТЪ ВОДАЧЪ

А сега за Ринтеленъ. Защо Ринтеленъ не се яви? Защо пропадна превратътъ?

Той не се яви, защото е билъ арестуванъ. Той не е билъ задържанъ отъ полицията или отъ правителството, но отъ своя старъ приятель д-ръ Фундеръ, издателятъ на вестникъ „Райхспостъ“, който, следъ като тръгналъ отъ канцлерството въ 2.10 часа, спусналъ се право къмъ хотелъ „Империалъ“, където билъ отседналъ Ринтеленъ. На своя глава той уговорилъ Ринтелена да се представи самъ въ Военното министерство, за да се избѣгнатъ скандали. Благодарение на ранга си, пълномощенъ министъръ, той не билъ търсенъ. Твърди се, че Ринтеленъ билъ извиканъ по телефона къмъ 1.50 ч. отъ „Равагъ“ и подканенъ да опровергае радиосъобщението, споредъ което билъ станалъ канцлеръ. „Не съмъ натоваренъ да направя това!“ отговорилъ Ринтеленъ и затворилъ телефона. Къмъ полунощъ на сжщия день той се самозастрелялъ. Раната не била смъртоносна, но тъй опасна, че дейността на сърдцето му трѣбвало изкуствено да се поддържа.

Докато тая история се помни и разказва, върху поведението на Фай ще има спорове. Азъ не вѣрвамъ той да е знаелъ предварително нѣщо за комплота. Никой не знае, какво е станало между Фай и метежниците, когато тѣ въ началото го арестували. Двамата полицейски офицери, които бѣха влизали въ сградата, свидетелствуваха, че Фай и метежниците се разбирали много добре. Само нѣколко минути следъ смъртта на Долфусъ, Фай станалъ вицеканцлеръ на новото правителство Ринтеленъ. Отъ друга страна, Фай едвали може да бжде укоренъ, че поискалъ отъ вѣрнитѣ на правителството войски да не бомбардиратъ постройката. Той не е искалъ да спаси само своя животъ, но се чувствувалъ отговоренъ за живота на сто и петдесеттѣ пленници. Ако рано следъ обѣдъ Фай бѣше казалъ: „Тѣ убиха канцлера. Атакувайте сградата, макаръ и ние да загинемъ!“ — това би било единъ великолепенъ жестъ, но щѣше да струва много кръвъ. Тукъ трѣбва да се припомни, че Фай не е знаелъ, какво става отвънъ. Той вѣрвалъ, че Ринтеленъ е канцлеръ. Все пакъ

всичко това не измѣня факта, че вмѣсто да посрещне радостно появата на Нойцетеръ-Щюрмеръ, той се обърналъ къмъ него съ сдържанъ въпросъ за Ринтеленъ. Това нанася най-тежкия ударъ на неговия престижъ, като вѣренъ и храбъръ мъжъ.

Отмѣняването на свободния пропускъ предизвика много неприятности. Метежниците не бѣха закарани на германската граница, а въ Мароканската казарма на полицията, която се намира на половинъ миля. Правителството отбраняваше засегнатата си съвѣсть, като казваше: „Фай не е билъ опълномощенъ да дава свободенъ пропускъ, а Нойцетеръ Щюрмеръ го одобрилъ, безъ да знае условието на цѣлия кабинетъ, споредъ което това би се допуснало, ако нѣма никакви човѣшки жертви.“ Азъ мисля, че окончателното решение, да не се освободятъ нацистите, е било взето отъ заседанието на кабинета, вънъ отъ канцлерството, къмъ 7.30 ч. вечерята. Тукъ Шушнигъ научилъ за пръвъ пътъ обстоятелствата, при които е умрѣлъ канцлерътъ, и той чисто и просто решилъ да не пуска на свобода убийците. Нойцетеръ-Щюрмеръ каза, по време на процеса, на Холцвеберъ: „Да, азъ дадохъ войнишката си честна дума, но я дадохъ на войници, а не на хора, които сж отказали да доведатъ лѣкаръ и свещеникъ на единъ смъртно раненъ човѣкъ.“

Друга причина за пропадането на преврата е, че страната не се вдигна изцѣло. Въ Щайермаркъ и Каринтия, кждето нацистите били въ боева готовность, се стигна до сериозни, но кратки сблъсквания. Другаде обаче нищо не бѣше отбелязано. Въ продължение на цѣла година ние сме се лъгали, че нацистите иматъ задъ себе си 50 или 60 на сто отъ страната. Възможно е пъкъ това да е било вѣрно, но въ критичния моментъ тия нацисти не предприеха нищо. Сигнальтъ за въстанието бѣше прозвучалъ изъ цѣлата страна, въ продължение на четири часа нѣмаше редовно правителство, но нищо не се случи. Нацистите не си бѣха дали трудъ да въоръжатъ привържениците си, защото били убедени, че войската ще се разбунтува и ще ги снабди съ оружие. Войската обаче остана вѣрна. Така, тѣ изгубиха най-добрата си изгода.

На първо мѣсто обаче превратътъ не успѣ, защото Хитлеръ остана съ скръстени ръце. Сто четиридесетъ и четирѣ метежници бѣха на 25 юлий три пъти предадени: отъ своите собствени шефове, преди всичко отъ Кунце, отъ условието на свободния пропускъ, най-

вече обаче отъ Германия. Въ продължение на година и половина германцитѣ подбуждаха своитѣ австрийски братовчеди къмъ бунтъ и насилие, а когато се стигна до тѣхъ, тѣ ги изоставиха. Австрийскиятъ легионъ не настѣпи. Той дори бѣше разтуренъ, щомъ като превратътъ не успѣ. Хабихтъ бѣше лишенъ отъ поста си хитлеровъ гаулайтеръ за Австрия, а Фрауенфелдъ изчезна. Д-ръ Ритъ бѣше, безъ много церемонии, уволненъ, за да направи мѣсто на Францъ фонъ Папенъ. Скоро стана известно, че Мусолини билъ мобилизиралъ и щѣлъ да навлѣзе въ Австрия, ако превратътъ би ималъ успѣхъ. Къмъ 6 часа вечерта това се знаеше съ положителностъ. Германцитѣ подло се прикриваха, измиха си рѣцетѣ като невинни и оттогава непрекъснато отхвърлятъ отговорността отъ себе си.

Тринадесетъ отъ пучиститѣ бѣха обесени, между тѣхъ четирма полицаи и, разбира се, Холцвеберъ и Планета. Никога не съмъ виждалъ съдебна зала въ по-голѣмо възбуждение отъ момента, въ който Холцвеберъ стана непосредствено преди прочитането на присъдата и каза:

„Увѣрявахъ ме, че нѣма да има никакво кръвопролитие, че ще намѣря Ринтелена въ канцлерството и че новото правителство ще бжде вече съставено. Когато не намѣрихъ водачитѣ на цѣлата тая история въ канцлерството, азъ се обърнахъ къмъ майоръ Фай. Казахъ му: «Азъ съмъ тукъ, а не зная какво ще трѣбва да направя!»“

Три часа следъ това, той и Планета бѣха обесени. И двамата умрѣха храбро съ думитѣ: „Хайлъ Хитлеръ!“, но Хитлеръ не ги чу. Въ Източна Прусия, председателятъ на републиката, Хинденбургъ, лежеше на смъртно легло, и Хитлеръ бързаше да стане райхспрезидентъ на Германия.

Ринтеленъ бѣше изправенъ предъ сѣда следъ седемъ месеца. Той бѣше осѣденъ за държавна измѣна на доживотенъ затворъ. Следъ като бѣше прекаралъ малко време въ затвора, той бѣше изпратенъ въ единъ санаториумъ подъ полицейски надзоръ. Даннитѣ на обвинението срещу него не бѣха напълно изяснени. Като последиствие отъ това се прѣсна слухътъ, че Ринтеленъ билъ дошълъ въ Виена, за да участвува въ другъ метежъ срещу Долфусъ, организиранъ отъ съсемъ други хора. Превратътъ отъ 25 юлий билъ разпореденъ отъ Хабихтъ, за да изпревари преврата на Ринтеленъ, който билъ проектиранъ за тази дата. Хабихтъ въ Мюнхенъ нѣмалъ довѣрие въ групата на Ринтеленъ,

при все че трѣбвало да подготви пжтя на нацистския режимъ. Затова Хабихтъ прибѣгналь на 25 юлий къмъ оржието, и затова Ринтеленъ и неговитѣ приятели, като не знаели, дали тоя пучъ е тѣхенъ или не, действували така объркано.

Ринтеленъ може би щѣше да бжде напълно оправданъ, ако не бѣше неговиятъ слуга, италианецъ, Риполди, който заяви, че господарьтъ му често се срѣщаль въ Римъ съ хитлеристски емисари. Това придаде на цѣлата история още една тъмна и странна основа. Риполди билъ преди това слуга при единъ приятель на Ринтеленъ, финансиста Камило Кастильоне. Предъ сжда той трѣбваше да признае, че Кастильоне го накараль да телеграфира отъ Милано на сжда, че знае нѣщо за Ринтеленъ, и заплатилъ телеграмата. Очевидно, старитѣ приятели Ринтеленъ и Кастильоне сж били вече скарани.

XXIII. AUSTRIA INFELIX

*„Младъ съмъ. Още не съмъ готовъ за най-
върховната властъ.“*

Князь Щарембергъ

Д-ръ Куртъ фонъ Шушнигъ, който следъ тия събития стана съюзенъ канцлеръ на Австрия, е роденъ презъ 1897 г. на италианското крайбрѣжие на езерото Гарда, което тогава принадлежеше на Австрия. Осемнадесетъ-годишенъ, той постъпва като доброволецъ въ войската и презъ 1917 г. бива плененъ отъ италианцитѣ. До края на войната остава въ единъ италиански пленнически лагеръ. И не е преувеличено, когато се твърди, че той и до днесъ не се освободилъ отъ ржцетѣ на италианцитѣ.

Малко време следъ като Шушнигъ стана канцлеръ, двама виенчани се срещнали на площада „Св. Стефанъ“.

— Получихъ служба, — казалъ единиятъ.

— Какво? Служба ли? Невъзможно! — отвърналъ другиятъ.

— Да, да! Седя въ кулата на църквата „Св. Стефанъ“ и чакамъ първия вицъ, който ще се пусне за Шушнигъ. Тогава бия камбанитѣ.

— Хъмम्मъ! Всжщностъ тая служба не е много голѣма. И какво получавашъ за нея?

— Петдесетъ гроша на день, но службата е пожизнена!

Д-ръ Шушнигъ, неособена интересна личностъ, е синъ на генералъ. Семейството му се числи къмъ дребното дворянство, набожни католици и убедени монархисти. Следвалъ е право въ Инсбругъ и влѣзълъ въ политиката като протеже на християно-социалния канцлеръ, монсиньоръ Зайпель. Най-напредъ бѣше министъръ на вѣроизповѣданията, следъ това на правосъдието и после най-преданъ помощникъ и довѣреникъ на Долфусъ.

Той притежава малко отъ подвижността на малкия канцлеръ. Студенъ, сериозенъ, логиченъ, привързанъ къмъ дълга, сухъ. Съ своята

абсолютна честност и съвѣстност той представлява ценна противоположност на неспокойния и необхватен Щарембергъ. Шушнигъ не бѣше демагогъ, а и Долфусъ не желаше, нѣкой отъ сътрудниците му да бжде такъвъ. Той искаше човѣкъ, който да разбира своята специалност, да не бѣбри много и комуто може да се довѣри безусловно.

Въ началото Шушнигъ ималъ амбицията да стане не политикъ, а професоръ — свѣтило по история на правото. Събитията му наложиха друго нѣщо. За да отклони тиролската младежъ отъ хитлерщината и да я посвети на патриотичния австрийски национализъмъ, той създаде бойна католическа младежка организация, така нареченитѣ „щурмови отряди“. Както видѣхме, Долфусъ си послужи незабавно съ тѣхъ, като противотежестъ на Щаремберговия Хаймверъ, когато той по едно време стана много силенъ.

Съпругата на Шушнигъ загина при автомобилна злополука презъ лѣтото на 1935 г., наскоро следъ като той бѣ станалъ канцлеръ. На първо мѣсто той бѣше духовно съсипанъ отъ това нещастие. Навѣрно нацистите, които много често нападаха госпожа Шушнигъ по отвратителенъ начинъ, сж направили нѣщо на колата. Това се твърди отъ много мѣста, но никога не можа да бжде доказано.

КНЯЗЪТЪ НА ПОЛИТИКАТА

Князь Ернстъ Рюдигеръ Щарембергъ, роденъ презъ 1899 г., бѣше за дълго време смѣтанъ въ Австрия за по-важенъ отъ Шушнигъ. Презъ лѣтото на 1936 г. Щарембергъ се отказа отъ поста си на вице-канцлеръ и се оттегли — навѣрно временно — на почивка. Причина за този му маньовъръ бѣше желанието на Шушнигъ да се разбере съ Германия, а Щарембергъ не бѣше съгласенъ съ това. Младиятъ князь се бѣше крайно наситилъ на политиката и на правителственитѣ работи. Той обичаше веселия животъ, хубавитѣ момичета и лѣтуванията въ Лидо. Желаете да придаде иронична окраска на тая оставка, Шушнигъ назначи Щарембергъ при раздѣлата имъ за почетенъ председателъ на австрийското дружество за закрила на майката.

Много отъ своята кариера Щарембергъ дължи на своето семейство, особено на майка си. Като непосредствена потомка на близъкъ до държавата родъ отъ Свещената римска империя на германската нация, тя произхожда по прѣка линия отъ Отокаръ I, щайрски графъ, който е живѣлъ преди хиляда години. Името произхожда отъ Щерхембергъ. Единъ отъ прадѣдитѣ му спасилъ Виена отъ турцитѣ презъ 1683 г. Като преблагородническа и горда фамилия, Щаремберговци сж били винаги наклонни да гледатъ на Хабсбургитѣ като на парвенюта. Майката на княза, графиня Франциска Щарембергъ, която има изключително влияние върху живота на сина си, е била и е видна факторка задъ кулиситѣ на християно-социалната партия.

Младиятъ Ернстъ Рюдигеръ постъпилъ седемнадесетъ-годишенъ въ австрийската войска. Следъ войната станалъ войникъ-авантюристъ и участвувалъ въ баварската група „Оберландъ“ въ граничитѣ сражения въ Силезия. Той се срещналъ съ Хитлеръ, присъединилъ се къмъ него и взелъ участие въ мюнхенския бирариенъ пучъ. Неговата майка била крайно нервирана, че синеокиятъ ѝ синъ е попадналъ между хитлеровия лумпенъ-пролетариатъ и подъ антикатолическо влияние. Тя го извикала веднага въ Австрия и влѣзла въ връзка съ

монсиньоръ Зайпель, за да вземе той момчето ѝ подъ своя закрила и да му създаде една „почтена“ политическа кариера.

Младиятъ Щарембергъ решилъ да си създаде своя частна армия. Въ цѣла Австрия той притежава четиринадесетъ замѣка. Въ единъ отъ тѣхъ, Ваксенбергъ, той образувалъ отъ 800 момчета, синове на арендатори и селяни, полка „Щарембергови егери“. Тая формация постѣпила въ Хаймвера. Нѣколко години Щарембергъ финансиралъ цѣлото движение съ срѣдства отъ семейното имущество. Презъ 1926 г. станалъ шефъ на „Горно-австрийския хаймверъ“, а презъ 1928 г. — водачъ на Хаймвера за цѣла Австрия.

Неговото имущество се изпарило бърже. Той трѣбвало да раздава пари налѣво и надѣсно. По едно време задълженията му надхвърлили сто и двадесетъ хиляди английски лири. Когато билъ близко до фалитъ, нѣколцина негови богати приятели индустриалци, а сѣщо и Мусолини, го спасили. По време на немирнитѣ години, 1932 — 1934, италианцитѣ даваха на Долфусъ съвети, а на Щарембергъ нѣщо по-сѣщественно — пари.

Мненията върху способноститѣ на Щарембергъ сѣ различни. Лично азъ го смѣтамъ за изключително разуменъ младъ човѣкъ. Опасявамъ се, че либералитѣ го подценяватъ, тѣ подценяватъ и неговата опитностъ, както бѣха подценили Долфусъ. Чухъ какъ Щарембергъ говори при погребението на Долфусъ. Той се обърна къмъ мъртвия другаръ съ дълбоко проникновение и изнесе една отъ най-възторженитѣ речи, които нѣкога съмъ чувалъ. Седмица следъ това, Щарембергъ се срещна на обѣдъ съ група журналисти. Неговитѣ отговори бѣха много добре обмислени, но донѣкъде дълги. Все пакъ тѣ бѣха великолепно стилизирани и сполучливи. Той е твърде скромень, но държането му понѣкога е принудено.

Върху вѣншния видъ на Щарембергъ нѣма две мнения. Той е изключително красивъ младежъ. Сѣщо така върху основнитѣ черти на характера му и на неговата интелигентностъ различията сѣ малки. Той е безусловно здравъ, националистъ и реакционеръ. Той е амбициозень, доколкото това засѣга неговия темпераментъ. Нѣкога мечталъ да стане регентъ на Австрия, какъвто е Хорти въ Унгария. Въ всѣки моментъ Щарембергъ може да направи опитъ „да се възвърне“.

РАЗБИРАТЕЛСТВО СЪ ГЕРМАНИЯ

През юлий 1933 г. Шушнигъ и Францъ фонъ Папенъ, германски пълномощенъ министъръ въ Австрия, успѣха да стигнатъ до едно разбирателство, което трѣбваше да постави отношенията между дветѣ страни на нормална основа. Резултатътъ бѣше обявенъ отъ д-ръ Гьобелсъ като майсторска творба на новата германска дипломация. Отъ своя страна австрийцитѣ сжщо така изглеждаха много доволни. Германия се съгласи да признае суверенитета на Австрия. Австрия освободи всички политически затворници отъ хитлеристския лагеръ и имъ позволи да постѣпятъ въ „Отечествения фронтъ“, като отдѣлни лица. Дългиятъ периодъ на трайна обтегнатостъ между Австрия и Германия бѣше приключенъ.

Тактиката на Папенъ се изтъкна впоследствие като много понятна. Той бѣше разбралъ, че съ желѣзна пестница нѣма да върви и затова се опита съ кадифена лапичка. Споредъ своя планъ, той искаше да привлече влиятелни австрийци на своя страна и да имъ подшушне, че сжщо и той — повѣрително — намира нѣкой нѣща въ хитлеристския режимъ за отвратителни, та по тоя начинъ да ги убеди да работятъ съ него за добритѣ стари великогермански идеали. Папенъ работѣше много бавно и безгрижно. Той водѣше своята политика споредъ старата поговорка, че не е нужно да се краде момиче, което и безъ това идущата седмица ще се вѣнчава. Неговиятъ походъ обаче бѣше затрудненъ отъ два фактора. Първо, не му се довѣряваха. И второ, споредъ Френсисъ Гънтеръ, никой австриецъ не може да бжде 24 часа въ денонощието непрекъснато хитлеристъ. Това е твърде интересно. Хитлеризмътъ бѣше разбитъ въ Виена не отъ картечницитѣ на Шушнигъ и Щарембергъ, а — колкото и чудно да изглежда това — отъ мекотата на австрийския народенъ характеръ.

Не по-малко и Шушнигъ имаше нужда да постигне единъ „Модус вивенди“ съ Германия. Германскиятъ бойкотъ унищожи Австрия. Известно време Мусолини прѣчеше на всѣкакъвъ компромисъ, защото Дуче все още се тресѣше отъ гнѣвъ за смъртта на Долфусъ. Точно по време на убийството, госпожа Долфусъ бѣше гостъ

въ вилата на Мусолини въ Ричони. Въпрѣки това, презъ лѣтото на 1936 г., Шушнигъ откровено призналъ на Мусолини, че не може повече да издържа и че ще трѣбва да склучи германо-австрийски пактъ, независимо при какви условия. Всъщностъ условията, които Шушнигъ получи, бѣха много добри.

Въ края на краищата, австрийцитѣ не сж италианци. Тѣ сж отъ нѣмски произходъ и 80 на сто отъ тѣхъ още преди Хитлеръ биха гласували за аншлуса. За така често лансирания планъ за Дунавска федерация, като разрешение на австрийския въпросъ, не може дума да става, защото различието между народитѣ тамъ се явява както духовна, така и стопанска бариера между срѣдно-европейскитѣ държави. Сждбата на Австрия е неразривно свързана съ Германия. Не е напълно изключено, щото Австрия, която толкова време вече раздѣля фашистскитѣ страни, да стане нѣкога мостъ, който да ги съедини.

Днесъ обаче, лѣтото на 1937 г., тая малка страна е все още ябълката на раздора между двата съседни гиганти, при все че и двамата за сега ходятъ въ кракъ.

ХАБСБУРГИТЪ

Въведената отъ Долфусъ корпоративна конституция отне на ония закони, които презъ 1919 г. свалиха и изпратиха въ изгнание Хабсбургитъ, конституционния характеръ. Презъ юлий 1935 г. тѣ бѣха отмѣнени сжщо и отъ правителството Шушнигъ-Щарембергъ. Прочее, нѣма никаква законна прѣчка за възвръщането на емигрирания претендентъ на трона, ерцхерцогъ Ото, въ страната и на трона на неговитѣ дѣди. Все пакъ това не означава неговото непосредствено завръщане. Шушнигъ само искаше да създаде предпоставкитѣ, за да може Ото въ дадения, за сега още незабележимъ, моментъ, да пристѣпи къмъ плана си, тъй като последниятъ валъ срещу хитлеристския режимъ въ Германия би могло да бжде връщането на Хабсбургитѣ.

XXIV. УНГАРИЯ И ХАБСБУРГИТЪ

*„Вървамъ въ Бога и въ единството на
моята родина.*

*Вървамъ въ вѣчната божия
справедливостъ. Вървамъ въ възкресението на
Унгария.*

Аминъ!“

Унгарско вѣрую

Ерцхерцогъ Францъ Йозефъ Ото Робертъ Мария-Антоанета Карлъ Максимилианъ Хайнрихъ Сикстъ Ксаверъ Феликсъ Ренатусъ Лудвигъ Гаетанъ Пий Игнацъ, принцъ фонъ Хабсбургъ Лотрингенъ, намиращиятъ се въ изгнание претендентъ на троноветъ на Австрия и Унгария, произхожда отъ плодovitа кръвь. Той е едно отъ осемтъ деца на покойния кайзеръ Карлъ и неговата вдовица Зита Бурбонъ-Пармска, която отъ своя страна е десетото дете отъ седемнадесетъ деца. Ерцхерцогътъ е роденъ въ едно замъче, недалечъ отъ Виена, което сега е пансионъ, на 20 ноемврий 1912 г.

Хабсбургитъ сж нѣщо повече отъ родъ. Тѣ отъ незапомнени времена сж единъ видъ организъмъ на тѣлото на европейската политика. Тѣ сж плодородни и международни. Ерцхерцогъ Францъ Фердинандъ е ималъ 2.047 прадѣди, отъ които 1.486 германци, 124 французи, 196 италианци, 89 испанци, 20 англичани, 52 поляци и 47 датчани. Хабсбургитъ сж царували въ Европа въ продължение на 16 поколѣния, едно на друго въ различни времена тѣ сж владѣли повече отъ 20 страни, но никога, това може да се каже, само една единствена страна. Семейството е било винаги поставяно надъ държавата. Родовиятъ законъ е ималъ винаги предимство надъ държавнитѣ закони, и опредѣленията на императорския и кралски династически статутъ отъ 1839 г. сж и до днесъ неоповестени и пазени въ тайна. Когато императоръ Францъ Йосифъ узналъ, презъ юний 1914 г., за смъртъта

на ерцхерцогъ Францъ Фердинандъ, (който приелъ престолонаследия следъ известно колебание), извикалъ: „Ахъ, една висша сила възстанови отново рода, който азъ, за жалостъ, не можахъ да запазя.“ Тогава той билъ въ 66-та година на своето царуване.

Къмъ края на войната, презъ 1918 г., могъществото на Хабсбургитѣ се бѣше поразклатило, но не и на Хабсбургската династия. Когато последниятъ кайзеръ Карлъ, твърде малодушенъ човѣкъ, билъ подканенъ да абдикира, императрицата каза: „По-скоро бихъ умрѣла съ тебе тукъ! Тукъ ще дойде Ото, и дори нашето семейство да изчезне, винаги ще се намѣрятъ достатъчно Хабсбурги.“ Фактически Карлъ не е абдикиралъ никога, при все че на 11 и 13 ноемврий 1918 г. той се отказа отъ всѣкакво участие въ управлението на Австрия и Унгария. Той отлетѣ съ Зита въ изгнание. Два пѣти Карлъ се опита да извърши превратъ въ Унгария, презъ мартъ и октомврий 1921 г. Унгарското правителство на адмиралъ Хорти му се противопостави. Той умрѣ презъ 1922 г. на островъ Мадейра. Оттогава бившата императрица Зита възпитава най-големия си синъ, ерцхерцогъ Ото, за престола.

Ото порастна и сега е сериозенъ, разуменъ, чувствителенъ и съ изключителенъ добъръ видъ младъ мъжъ. По нѣкаква щастлива случайностъ у него липсватъ хлътналитѣ очи и традиционната висеща долна уста на Хабсбургитѣ. „Оставете този младъ човѣкъ да мине презъ Австрия, оставете народа да го види, и той ще завладѣе цѣлата страна като Валентино“, — ми каза единъ приятелъ, следъ последното си посещение въ Стенкерцелъ, полуразрушениятъ белгийски замъкъ, където императорското семейство живѣе днесъ, следъ като направи всички възможни преселвания изъ цѣла Европа.

Ото е скроменъ младежъ, съ особени добри маниери, но 700 годишното хабсбургство е допринесло, щото той да намира прерогативитѣ на кралското достойнство за нѣщо напълно естествено. Когато се обръща понѣкога къмъ обществото, той нарича австрийцитѣ „моятъ народъ“. Единъ английски приятелъ запиталъ неотдавна Ото, какво мисли за Хитлеръ, принцътъ отговорилъ: „Тѣй като, за съжаление, още не съмъ ималъ случая да приема господина Хитлера, не мога да ви кажа нищо за него.“

Младиятъ ерцхерцогъ трѣбва да заплати своето висше и опасно наследство съ задължението на бждещъ владѣтель, като изучи много

езици. Той говори безупрѣчно нѣмски, френски, италиански, испански, английски и унгарски езици. Зита не пожелала да изучи унгарски езикъ, който е крайно труденъ, но шовинистичнитѣ унгарци не можеха никога да ѝ простятъ това. Поради това тя е положила всички усилия, щото синътъ ѝ да не попадне въ сжщата грѣшка. Той, разбира се, е възпитанъ като набоженъ католикъ и се моли три пжти дневно.

Следъ годинитѣ на образованието вжщи, Ото постжпи въ Лувенския университетъ и презъ пролѣтътъ на 1935 г. го завърши като докторъ по философията. Споредъ менъ, той е първиятъ претендентъ за престолъ въ историята, който е получилъ докторска титла по общия редъ. Неговиятъ устенъ изпитъ съдържалъ въпроси върху тѣсното стопанско сътрудничество на дунавскитѣ държави, върху допирнитѣ точки между новата австрийска конституция и напредъка на демокрацията и върху залесяването на унгарскитѣ равнини. Писмената докторска работа, която въ французкия ѝ томъ обема 368 стр., е озаглавена: „Обичайното право и селскитѣ наследствени закони върху недѣлимостъта на земеделския имотъ въ Австрия“. Той написалъ дисертацията си най-напредъ на нѣмски езикъ, а следъ това я превелъ на френски. Печатното издание било подписано: „д-ръ Ото фонъ Хабсбургъ“.

Часть отъ неговото образование е била изразена въ много пжтувания. Той посетилъ Скандинавия, Германия, Италия. Следъ всѣко пжтуване, вѣренъ на дълга си, се завръщалъ въ Стенюкерцелъ, къмъ своитѣ книги и при своята майка. До сега старата императрица още не му е намѣрила годеница. Твърде подходяща женитба би се постигнала съ принцеса Мария, най-малката дъщеря на италианския кралъ, обаче, противно на всеобщото предположение, Мусолини не одобрява мисълъта за реставрацията на Хабсбургитѣ, която би означавала възникването на една империя край неговитѣ граници. Поради тия политически причини, годежътъ бѣше осуетенъ.

Ерцхерцогътъ, надаренъ съ голѣмо политическо прозрение, разбира, какво представлява самъ той, като аргументъ на австрийското правителство срещу германскитѣ заплахи. Той е настроенъ много остро срещу Хитлеръ: „Азъ отхвърлямъ безусловно фашизма (хитлеризма) по отношение на Австрия... Това неавстрийско движение обещава всѣкому всичко, но цели само безогледното потискане на австрийския народъ... Австрийскиятъ народъ обаче никога не ще

търпи нашето прекрасно отечество да се превърне въ ограбвана колония, а австриецът да стане човѣкъ второ качество.“

Ото е обичанъ въ Австрия. Въ това нѣма никакво съмнение. Майка му не е така популярна. Споредъ моето напълно частно мнение, реставрацията би имала голѣми предимства, ако възвръщането на Ото не би означавало и връщането на неговата майка, безъ да говоримъ за безбройнитѣ и обеднѣли хабсбургски братовчеди и лели, които въ такъвъ случай неминуемо биха отново населили Виена. Бившата императрица, жена съ много силенъ характеръ и съ нѣкои старомодни схващания, е добра майка, тѣй добра майка, че на никаква цена не би се примирила да остави Ото самъ да царува. А много австрийци не могатъ да търпятъ мисълта, Ото да достигне до трона, хванатъ за престилката на своята майка.

Реставрацията е възпрепятствувана преди всичко отъ съображения отъ международенъ характеръ. Главната причина, ерцхерцогъ Ото да живѣе въ Стенокерцель, а не въ двореца Шьонбрунъ, както дѣдитѣ му, е готовността на Чехословакия и на Югославия да се борятъ съ всички сръдства, той да остане извънъ границитѣ на Австрия. Дветѣ страни, скроени отъ отломки на старата империя, иматъ въ Словакия и Хърватско силни малцинства, които при една реставрация биха се опитали да се присъединятъ къмъ пресъздадената монархия.

Шансоветѣ на Ото въ Австрия изглеждатъ презъ последнитѣ години тѣй голѣми, при все че официално реставрацията не е „актуална“. Неговитѣ претенции къмъ Унгария не правятъ вече никому впечатление. Въ Унгария той срѣща не само международни, но и сериозни вжтрешни трудности, отъ които най-голѣма е държанието на самото правителство. Ако днесъ Ото не е господаръ въ Унгария, то това не се дължи на обстоятелството, че чехитѣ и югославянитѣ държатъ да не стане кралъ, а защото Хорти и привърженицитѣ на генералъ Гьомбьошъ не го искатъ.

NOBLESSE OBLIGE

Аграрната проблема е най-важният вътрешен държавен въпрос в Унгария, която от 1001 г. е независимо кралство. Страната е едно единствено огромно житно море. От 1930 г. насам цените на земеделските произведения постоянно падат. Страната е страшно задължена. От всички държави тя има най-много задължения в чужбина, които тежат върху плещите на населението. Създадените от кризата нужди се влошават от нещастно разпределените стопански сили в страната. Една трета от цялата обработваема площ в Унгария принадлежи на 980 лица.

Там цифрите звучат почти невъроятно. Една друга шеста от страната принадлежи на 1.112 магнати — едри земевладелци. След това идат 250.000 средни собственици, от които всеки с около 600 декара. По-нататък идват 600.000 притежатели на толкова малка земя, че повечето от тях трябва да се препитават чрез наемане на труд. Най-после има и 1.130.000 селяни без земя. (Цялото население в Унгария е към 8.600.000 души.) Последните представляват относително най-голямата група безимотни аграрни пролетарии в света.

При все че някои аристократи изгубиха много власт и богатства чрез ампутацията в Унгария след войната, те все още представляват кичеста и романтична група. Старите родове Естерхази, Кароли, Чеконич, Хуниади, Телеки и Сапари живеят в такова великолепие, каквото никъде другаде в Европа — може би само с изключение на някои подобни остатъци от огромната феодална мощ в Полша — нямат равни. Веднъж един Естерхази употребил една картина от Тициан за хастар на шубата си. А един Кароли изпратил на своята любима една бутилка скъпо токайско вино с специален влак.

Тия благородници сж се кръстосали чрез сродяване до необикновени размери. Съпругата на граф Виндишгрец е родена Сечени. Нейният съпруг е бил некога в затвора, защото, като член на един националистически заговор, приготвил фалшиви френски банкноти. Тяхната дъщеря се омъжи за един Кароли. Една

графиня Кароли стана Апони. Съпругата на, Михаилъ Кароли, председател на изумително кратковременната унгарска република, е родена Андраши. Дъщерята на адмиралъ Хорти — Полета, се омъжи за сина на графъ Емерихъ Кароли, роднина на Михаилъ, а неговиятъ синъ взе едната дъщеря на същия Кароли за съпруга. Дъщерята на графъ Юлиусъ Кароли, който се сочи като наследникъ на Хорти, се омъжи за единъ Естерхази.

Всичкитѣ тия хора, безъ изключение, одобряватъ възвръщането на Ото на трона. Хорти обаче, който днесъ управлява Унгария, е противъ реставрацията. Това не се дължи изключително на лични съображения, при все че адмиралътъ-регентъ ще загуби следъ връщането на Ото своя постъ. Отъ своя страна Зита никога не ще му прости, че той провали и двата опита за превратъ на кайзеръ Карлъ. Хорти е убеденъ, че връщането на Хабсбургитѣ ще омаломощи Унгария, вмѣсто да я засили, и вѣрва, че Хабсбургитѣ ще донесатъ на Унгария повече зло, отколкото добро. За него е много лесно да избира въ мисълта си между вѣрността къмъ династията и вѣрността къмъ отечеството. И той е вѣренъ на отечеството.

ГОСПОДАРИТЪ НА СТРАНАТА

Унгария не е диктатура, при все че навредъ се смѣта за такава. Създадениятъ презъ лѣто Господне 1222 унгарски парламентъ, единъ отъ най-старитѣ въ свѣта, може теоретично, както е въ Англия, да свали всѣки министъръ-председателъ чрезъ гласуване на недовѣрие. При все че регентътъ Хорти е въ значителна частъ реакционеръ по отношение на социалнитѣ и стопански въпроси, той е пазителътъ на конституцията и на демократическитѣ остатъци, които все още се намиратъ въ страната. Преди всичко на неговото влияние се дължи, че министъръ-председателътъ генералъ Гьомбьошъ бѣше възпрепятствуванъ да разтури парламента и открито да провъзгласи диктатурата.

Николаусъ Хорти де Нагибаня, издѣнка на трансилванско семейство е роденъ презъ 1868 г. и е билъ морски офицеръ. Въ военното поприще той се отличилъ не толкова съ блѣсъкъ, колкото съ своята откровеностъ и смѣлостъ и за 36 години, прекарани въ службата авансиралъ безъ семейни връзки и богатства до ранга морски адютантъ на кайзеръ Францъ Йосифъ, а следъ това командуващъ адмиралъ на австро-унгарската флота.

Неотдава починалиятъ генералъ Гьомбьошъ се стремеше къмъ една здраво установена властъ, която да се опира на дребнитѣ земедѣлци и на срѣдното съсловие. Той не бѣше приятелъ на гладуващия безземенъ пролетариатъ или пъкъ на работническата класа, но сжщо така не бѣше приятелъ и на феодалното дворянство. Самъ той бѣше отъ скромень произходъ. Той заяви, че ако може, ще раздѣли всички имения надъ 6.000 декара. Той обаче не разполагаше съ своя политическа партия. Въ парламента управляваше чрезъ старата унионистска партия на графъ Стефанъ Бетленъ, който нѣкога е билъ непрекъснато десетъ години министъръ-председателъ. А тая партия е изцѣло въ ржцетѣ на магнатитѣ и на банкитѣ.

Главенъ противникъ на Гьомбьошъ и на неговитѣ приятели е единъ младъ човѣкъ съ авантюристиченъ духъ, Тиборъ Екардтъ, който презъ декемврий 1934 г. предизвика ужасъ въ съвета на Обществото на

народитѣ въ Женева, като за малко едвали не обяви война на Югославия. Екардтъ си е основалъ малка селска партия, която агитира съ лозунга, че привидниятъ стремежъ на Гьомбьошъ, да се справи съ аристократитѣ, е вѣтъръ и мъгла. Все пакъ по други въпроси той е единенъ съ групата на Гьомбьошъ: и двамата сж антисемити, германофили и отчаяни противници на пролетариата, билъ той селски или градски.

Докато Хорти и графъ Юлиусъ Кароли сж живи, враждитѣ въ вжтрешната политика на Унгария нѣматъ голѣмо значение, защото всичкитѣ политически водачи сж членове на едно тайно дружество, което е останало отъ времето на гражданската война, и поради светия апостолически кръстъ на Унгария, се нарича „Двойниятъ кръстъ“. То е било основано отъ Хорти и неговитѣ привърженици при образуването на временното правителство въ Сегединъ презъ 1916 г., за борба срещу управлявацитѣ въ Будапеща комунисти. Всички унгарски министри-председатели следъ контрареволуцията сж принадлежали на Двойния кръстъ. Засега още живи членове на това дружество сж 36 души. Мнозинство отъ тѣхъ обѣдватъ веднѣжъ месечно въ биръ-халето „Матиасъ“, недалечъ отъ моста „Елизабета“ въ Будапеща. Тѣ могатъ често да се каратъ помежду си, но другарството на тѣхната тайна организация надхвърля всички лични противоречия, и здраво се държатъ срещу всички външни домогвания. Въ по-голѣмата си частъ „Двойниятъ кръстъ“ се състои отъ земевладѣлско дворянство и отъ протестанти. Голѣмитѣ аристократи легитимисти не сж членове.

Генералъ Юлиусъ Гьомбьошъ де Якфа бѣше най-чудната фигура на Унгария следъ войната. Съ полския министъръ на външнитѣ работи, полковникъ Бекъ, той раздѣляше незавидната слава да бжде най-неприятниятъ държавникъ въ Европа. Той е билъ националистъ и готовъ на всичко политически авантюристъ презъ цѣлия си животъ. Роденъ е презъ 1886 г. въ населена предимно съ нѣмци областъ. Майка му не успѣла да научи правиленъ унгарски езикъ. Семейството дошло отъ Ренания. Тогава то се наричало Гелбъ. Баща му, учителъ, маджаризиралъ името нѣколко години преди да се родилъ бждещиятъ министъръ-председателъ и отъ Гелбъ станалъ Гьомбьошъ.

Бунтовно настроенъ унгарски националистъ, младиятъ Гьомбьошъ постъпилъ най-напредъ въ кадетския корпусъ, а следъ това въ военното училище въ Виена. За малко той щѣлъ да бжде изключенъ,

защото, когато единъ професоръ го запиталъ, дали въ случай на революция ще бжде вѣренъ на хабсбургското владичество, Гьомбьошъ отвърналъ съ едно отсѣчено „Не!“ Той заявилъ, че иска, като унгарски офицеръ, да се бори за една народна Унгария, а не за династията. Както у Хитлеръ и Пилсудски, така и у него, преобладаваща черта на характера му, още отъ най-ранни младини, е билъ фанатичниятъ национализъмъ.

Презъ войната Гьомбьошъ билъ раненъ на румънския фронтъ. Следъ това преминалъ въ щаба на войската въ Виена. Неговата кариера не е била блестяща, но поне лъскава. Човѣкъ на заговоритѣ и противозаговоритѣ, изключително амбициозенъ, той създалъ „М. О. V. Е.“ („Magyar Orszagos Vedo Egylet“), единъ видъ офицерски синдикатъ. Подобно на своя идолъ Мусолини, Гьомбьошъ е вманиаченъ на темата диктатура. Въ началото ималъ силна социалистическа подкладка. Унгарската революция избухнала, и Гьомбьошъ се предложилъ да организира социалистическата войска на Кароли. Михаилъ Кароли не му се довѣрвалъ и отхвърлилъ предложението. Гьомбьошъ литналъ къмъ Виена, гдето тайно се срещналъ съ Бетленъ, сжщо емигрантъ. Двамата започнали да конспириратъ за смъкването на правителството на Кароли. Когато Бела Кунъ завзелъ властта, Гьомбьошъ отишълъ въ Сегединъ при Хорти, за да постъпи въ сформироващитѣ се контрареволуционни бойни части. Той билъ изпжденъ отъ Сегединъ по заповѣдъ на френския генералъ Франше д'Епре. Тогава направилъ предложение да влѣзе въ преговори съ Бела Кунъ, но условията му били неприемливи за комуниститѣ. Най-после постъпилъ въ контрареволуционната войска на Шиофокъ, и неговитѣ велики дни започнали.

Безъ съмнение, той е много повече отговоренъ отъ Хорти за бѣлия тероръ, чрезъ който нѣколко хиляди невинни евреи и комунисти сж били изтезавани до смъртъ. Сжщо така той бѣше най-сигурната сила на Хорти, която осуети дветѣ авантюри на кайзеръ Карлъ, когато той искаше да си възвърне престола. На 21 мартъ 1921 г. Гьомбьошъ застаналъ между кайзера и Хорти й казалъ: „Заповѣдвамъ на Ваше Величество да напусне страната тази вечеръ до 8 часа!“ При втория пучъ презъ октомврий на сжщата година, пакъ Гьомбьошъ билъ човѣкътъ, който вѣоржжилъ тайнитѣ дружества и студентитѣ, защото нѣмалъ довѣрие въ редовната войска.

Отначало Гьомбьошъ бѣше членъ на бетленовата унионистска партия. Презъ 1923 г. той я напусна, за да създаде единъ видъ фашистска партия. Така той остана петъ години въ политическата пустиня. Презъ 1928 г. се присъедини отново къмъ Бетленъ и стана министъръ на войната. Когато крайно загадъчниятъ Бетленъ подаде оставка, посрѣдъ унгарската финансова криза отъ 1931 г. Гьомбьошъ го последва следъ едно кратко междуцарствие, презъ което бѣше министъръ-председателъ.

Презъ войната Гьомбьошъ се оженилъ за дъщерята на богатия фабрикантъ на микроскопи, фонъ Райхертъ, австрийка, която щѣла да влѣе чужда кръвъ въ рода на пламенния апостолъ на Унгария. Той се развелъ и повторно се оженилъ за нѣкоя си г-жа Унгеръ, родена Елизабетъ Силаги, чийто осиновители, фабриканти на шампанско — колкото и да изглежда ужасно това — били отъ еврейски произходъ. Втората г-жа Гьомбьошъ умрѣ, и презъ 1934 г. генералътъ хвърли романтичнитѣ хора въ крайно изумление, като се ожени отново за първата си разведена жена.

Презъ 1935 г. Гьомбьошъ предизвика не малко почуди, като се опита да разшири сферитѣ на унгарската външна политика. Отъ времето, когато Бетленъ поддържаше тѣсни връзки съ Италия, Унгария се бѣше превърнала въ шахматна фигура на Мусолини. Гьомбьошъ погледна на северъ къмъ своитѣ духовни отци — хитлериститѣ. Той се бѣше живо заелъ съ задачата да създаде нѣщо, което би могло да се нарече Срѣдноевропейски блокъ на недоволнитѣ държави и който да обхване на първо мѣсто Германия, Унгария и Полша. Той подкрепи много ревностно „позитивната“ германо-полска политика. Малко преди смъртъта си взе участие въ единъ отъ знаменититѣ ловове на генералъ Гьорингъ въ Източна Прусия.

Въ неприятни случаи, когато удрянето съ пестница по масата не е достатъчно, навѣрно Гьомбьошъ често е подръпвалъ ухото на своя завеждащъ печата, единъ забележителенъ младъ човѣкъ по име Стефанъ Анталъ.

NEM NEM SONA!

Отъ всички страни въ Европа, въ Унгария се намира най-силниятъ, най-проникновениятъ национализъмъ. Въ шовинистическото съревнувание унгарцитѣ биятъ дори и поляцитѣ. Една малка историйка е знаменателна въ това отношение. Гордиятъ баща на едно осемгодишно момченце учениче, което трѣбвало да изучава география, му купилъ единъ глобусъ. Детето го разгледало и заплакало съ сълзи. „Татко, — заревало то, — искамъ глобусъ, върху който да бжде само Унгария!“

Следъ 1919 г. унгарскиятъ национализъмъ се засилва чрезъ открититѣ рани, които мирнитѣ договори причиниха на страната. Несправедливостта на Трианонския договоръ представлява кулминационната точка на несправедливостта. Следъ войната Унгария изгуби 68.5 на сто отъ своята територия — 191.756 квадратни километра отъ всичко 282.870 кв. клм. въ миналото. Унгария изгуби 58.2 на сто отъ своето население — 10.782.560 души отъ 18.264.500. Загуби всичкото си злато, сребро, медъ, соль и живакъ. Загуби най-добритѣ си каменовъглени мини, 85 на сто отъ горитѣ си, 65 на сто отъ лозята си, 56 на сто отъ конетѣ, 69 на сто отъ добитъка, 52 на сто отъ фабрицитѣ, 57 на сто отъ обработваемата площъ и 52 на сто отъ цѣлото житно производство. Унгария бѣше откъсната и отъ излаза си на море. Стопанското единство на стария дунавски басейнъ, единъ безупрѣчно балансиранъ апаратъ, бѣше разбито.

Отъ друга страна трѣбва да се вземе подъ внимание, че тѣзи ужасни загуби включватъ области, които не се населяватъ отъ унгарци. Цѣли 45 процента отъ нѣкогашното население бѣха малцинства — словаци, румънци, сърби, хървати, рутени и словенци. Външната форма на Трианонския договоръ бѣше освобождението на тия малцинства. Отъ изгубенитѣ 10.782.560 души, 6.345.000 не бѣха унгарци. Но точно въ това е нещастieto. Ако силитѣ-победителки се бѣха задоволили да отдѣлятъ малцинствата съ точни гранични линии, то унгарскиятъ ревизионизъмъ не би ималъ никакви основания. Три милиона души, които сж чистокръвни унгарци, бѣха отнети ведно съ

другитѣ и тѣ живѣятъ като ново малцинство въ границитѣ на Румѣния, Югославия и Чехословакия.

Единствената външнополитическа точка на унгарския ревизионизъмъ е била: промѣна на договоритѣ за възвръщането на загубенитѣ области.

За да се осуетятъ целитѣ на Унгария, бѣше образувано Малкото съглашение, сдружение на обкръжаващитѣ Унгария страни. Прочее, да обиколимъ Унгария, като минемъ презъ тия страни: Чехословакия, Румѣния и Югославия.

XXV. МАСАРИКЪ И БЕНЕШЪ

„Господарътъ на Бохемия е господарь на Европа.“

Бисмаркъ

„Ние винаги ще бъдемъ само едно малко малцинство въ свѣта, но ако нѣкой малкъ народъ успѣе да постигне нѣщо съ своитѣ скромни сръдства, то това има извънредна и особена стойностъ, като лептата на вдовицата... Една обмислена и критична любовь къмъ отечеството ми много харесва, а не безогледната любовь, която намира за право всичко, което е писано по националнитѣ плакати. Любовта къмъ своя народъ не бива да образува двойка съ ненавистта къмъ други народи... Самодоволството не е достатъчно.“

Масарикъ

Масарикъ! Какво величие е свързано съ това име! Синъ на крепостникъ, създателъ на цѣла нация. Ковашко чираче, което израства до „най-изтънчения духъ на нашия вѣкъ“. Пацифистъ, който измъква отъ земята една войска, извършила дѣла, които нѣматъ равни въ историята — ония чехски легиони, които преминаха презъ цѣль Сибирь и достигнаха до Тихия океанъ. Философъ, който, противно на самия себе си, стана държавникъ. Живъ баща на своята страна и същевременно неинъ най-скроменъ гражданинъ. Непоклатимо здравъ демократъ, който въ разгромяващия се съвремененъ свѣтъ още вѣрва въ силата на толерантността. Човѣкъ, който повече отъ всѣки другъ е допринесълъ за залѣза на австро-унгарската империя, за да може

чехословашката република да израстне отъ нейнитѣ развалини и да стане най-стабилната, най-силната и най-цвѣтущата отъ всички държави-наследници.

Масарикъ разказва въ своята автобиография, че цѣлиятъ му животъ е изтъканъ отъ парадокси. Така наприимѣръ, той е синъ на файтонджия, а сега живѣе въ двореца на старитѣ чехски крале. На всичко отгоре, неговиятъ баща е билъ причисленъ къмъ едно императорско имение, така че Масарикъ, чрезъ изгонването на Хабсбургитѣ отъ Чехословакия, образно ги пропъди презъ плетищата, задъ които самъ е отрастналъ въ най-жалка мизерия.

Той билъ желѣзарски чиракъ и сжщевременно помощникъ въ магазина на сжщата работилница, защото като малкъ не искалъ да ходи на училище. Презъ Свѣтовната война билъ първостепененъ и успѣшенъ конспираторъ, специалистъ въ разузнавателната служба, въ дешифриранията и въ всички военни хитрости. Английската основа на неговата кариера е обаче отъ морално-интелектуално естество. Той е единъ отъ действително ученитѣ хора на своето време, философъ и пророкъ, почти отъ израелитски форматъ.

Първото дѣло въ живота на този най-великъ отъ всички чехословаки, което го изтъкна на преденъ планъ, бѣше едно изследване, чрезъ което доказа, че цѣлъ низъ документи, които били почитани отъ чехитѣ като свещени предания отъ тѣхната ранна епоха, били фалшификати. Като католикъ, станалъ протестантъ, твърде рано той се проявява чрезъ защитата си на единъ еврейнъ, обвиненъ съ предумисълъ въ ритуално убийство. Той установява, че доказателствата по аферата Фридюнгъ сж фабрикувани отъ австрийското външно министерство и така съсипва кариерата си като чиновникъ. Затова пъкъ въ очитѣ на потиснатитѣ славянски народи той става герой. Две нѣща винаги сж господствували въ неговия животъ: вѣрата му въ Чехословакия и търсенето на истината.

Не напразно Масарикъ нарича своята философия „Реализъмъ“. Презъ време на войната той взема решението да се завърне въ Австрия, кждето е щѣлъ да бжде обесенъ, защото билъ убеденъ, че неговото мъченичество ще подпомогне чехската национална кауза. Много атентати сж били подготвяни срещу неговия животъ. Той само повдигалъ рамене. Като философъ не изпитвалъ никакъвъ страхъ, но се

пазель дотолкова, че да може съ смъртта си да послужи като пропаганда за освобождаването на своя народъ.

Най-централната отъ централнитѣ европейски държави той основаль въ Питсбургъ, Пенсилванія, кждето изработилъ чехословашкия договоръ за единение, и въ Вашингтонъ, кждето обяви чехословашката независимостъ. Той бѣше избранъ за председателъ на Чехословакия четири години следъ последното си пребиваване въ родината си, и то на разстояние отъ 4.500 мили.

Неговата автобиография е написана съ топлота, строгостъ и безспорна духовна, морална и сърдечна правомѣрностъ. Презъ цѣлата си кариера той е билъ великолепенъ опортюнистъ.

Преди да направи опитъ въ Вашингтонъ да бжде приетъ въ Бѣлия домъ, той употрѣбилъ нѣколко седмици, за да проучи точно и основно писменитѣ трудове на Уилсонъ. Стариятъ професоръ просто се заровилъ между книгитѣ отъ и за Уилсона. Тогава написалъ манифеста, съдържащъ чехскитѣ желанія за независимостъ, и го предалъ на Уилсонъ. Умниятъ Масарикъ поставилъ на петъ-шестъ мѣста въ тоя документъ цитати отъ Уилсоновитѣ творби, въ подкрепа на чехскитѣ искания.

Томасъ Гаригъ Масарикъ е роденъ на 7 мартъ 1850 г. въ моравското градче Ходонинъ. Майка му, готвачка, изглежда да е била забележителна жена. Масарикъ говори трогнатъ за нейната сила, нейнитѣ идеали и нейното старание да даде добро възпитание на сина си. Къмъ баща си, очевидно, не изпитва много привързаностъ. Той следва въ Виена, става въ Прага професоръ, пише день и нощъ (отъ особенъ психологически интересъ е факта, че първата му книга се занимава съ самоубийството), става политикъ. Жена му била американка, мисъ Шарлота Гаригъ, съ която се запозналъ като младъ студентъ въ Лайпцигъ и чието име добавилъ къмъ своето. Той пише за нея: „Тя бѣше чудно хубава нагледъ, имаше искрещъ духъ, по-блѣскавъ отъ моя.“ Синътъ му, Янъ, буенъ и откровенъ момъкъ, е сега чехословашки пълномощенъ министъръ въ Лондонъ.

Истинската кариера на Масарикъ започва едва следъ като прехвърля 60-годишната си възраст. Той пише за единъ банкетъ, даденъ нѣкога въ негова честь, единъ видъ увѣнчаване дѣлото му като превъзходенъ ученъ. Сторило му се, че го погребватъ, преди да е умрѣлъ. Тогава дошло великото време — между 65 и 70, когато

избѣгалъ отъ Прага, за да организира чехското движение въ чужбина. Неговото велико заключително дѣло, създаването на новата чехословашка държава, той започна въ една възраст, при която животъ и кариера за повечето хора сж вече преминали.

Днесъ той е твърде старъ човѣкъ, но все пакъ твърде бодъръ и проявяващъ изумително многостранни интереси. Разговорътъ съ него е донѣкъдѣ труденъ, той се губи въ потока на своитѣ сентенции. По време на една половинчасова беседа, която азъ нѣкога водихъ съ него, той спомена, извънъ вжтрешно-политическитѣ въпроси: контролата върху ражданията, ирландския национализъмъ и католическата църква, сенатора Бора, биологията, модерната американска литература (която той изумително много добре познава!), полския коридоръ, заплатата на американскитѣ войници въ Франция, Хабсбургитѣ, Достоевски, (за когото той, осемдесетъ и петъ-годишниятъ, току-що бѣше написалъ една книга), свѣтовната стопанска криза, югославянския скулпторъ Местровичъ и единъ новъ английски романъ, който той тогава четѣше и чието заглавие за нищо въ свѣта не можеше да си спомни...

Азъ бѣхъ очаквалъ да срещна единъ изключително строгъ, самонадеянъ човѣкъ. Масарикъ има силно развито чувство къмъ хумора. Той беседва твърде оживено. Отъ неговия голѣмъ интересъ къмъ човѣшката природа не избѣгва никоя смѣшна или гротескна черта. Той казалъ на Чапекъ, че при изследването на човѣшката природа академическата психология не му помогнала нито на йота. Всичко той дължалъ на живота и на романитѣ. Каза, че въ продължение на 70 години всѣки день прочиталъ по единъ романъ. „Човѣкътъ е дяволски комплицирана и трудноразбираема машина. И всѣки човѣкъ е различенъ.“ Презъ цѣлата война той преспалъ както трѣбва само 56 нощи. Навѣрно все е чель ония романи.

Веднага следъ разговора азъ си нахвърляхъ нѣколко бѣгли бележки: „Топло, здраво ржкостискане; безъ очила; старчески очи, трудно да се каже какъвъ цвѣтъ, вѣроятно тъмносиви; снопче бѣли коси върху черепа; запазилъ е все още всичкитѣ си зѣби, само тукъ-тамъ малко злато, което просвѣтва, когато се засмѣе; голѣми мустаци; малка брада, лъскави бузи; солиденъ носъ; истинско селско лице, въ никакъвъ случай патрицианско или интелектуалско; огромно, поразбито, изсъхнало, напукано дърво, срастнато съ земята.“

Масарикъ е старъ, но дѣлото му е завършено. Той е създалъ една нация. Историята на неговия животъ наподобява съ своята отчаяна консеквентность отъ причини и действия на нѣкоя гръцка трагедия, само че завършва съ „happy end“. Той наскоро ще умрѣ. Никой човѣкъ на нашата съвременность не ще остави по-добро възпоменание и похубавъ примѣръ за приемницитеѣ.

БЕНЕШЪ

„Увѣрявамъ ви, че безъ Бенешъ нашата революция нѣмаше да стане“, — е казалъ Масарикъ на Чапекъ. Тия двама хора, работели презъ войната заедно, работятъ и днесъ пакъ заедно, при все че Бенешъ е съ 35 години по-младъ. Стариятъ философъ странствувалъ по свѣта, за да печели приятели за чехската кауза. Бенешъ, сжщо така емигрантъ, останалъ въ Парижъ като организаторъ, като човѣкъ за свръзка, като опитенъ и практически политикъ. Масарикъ описва копнежитѣ на чехитѣ по звездитѣ, упоритиятъ Бенешъ ги описва по договоритѣ, които очертаха политическата карта на Европа.

Д-ръ Едуардъ Бенешъ, съ остъръ носъ, остри очи, смѣтанъ отъ враговетѣ му за надута личностъ, а отъ приятелитѣ му — за уменъ и съ пълно съзнание за отговорности държавникъ отъ свѣтовенъ форматъ, е отъ 1919 г. насамъ непрекъснато чехски министъръ на външнитѣ работи. Така той има най-дълга по години служба между всички европейски външни министри. Той е синъ на селянинъ, роденъ е презъ 1884 г. въ Козлани — Бохемия. Като младежъ билъ толкова беденъ, колкото и Масарикъ, и сжщо като него самъ се е образовалъ. Но докато Масарикъ се занимавалъ въ своята докторска дисертация съ самоубийството, Едуардъ Бенешъ се заелъ съ една актуална тема: „Австрийскиятъ проблемъ и чехословашкиятъ въпросъ“. Бенешъ е работливъ като динамо. Никога не съмъ го видѣлъ да се смѣе. Той е дребенъ и мършавъ. Носи широкопола шапка, дръзко нахлупена. Работи къмъ 15 часа всѣки день и като Мусолини, на когото не прилича въ нищо друго, обича да има около себе си хора, на които да разказва нѣщо. Той е единъ отъ най-достъпнитѣ държавници въ Европа. Говори винаги сжщественно. Когато изслушва нѣкого, поставя мислитѣ му въ единъ логически редъ и — първо, второ, трето — така дебатира върху тѣхъ. Сжщо и когато излага своитѣ схващания, той нумерира мислитѣ си, като имъ дава буквени подѣления: 1а, 1б, 2а и т.н. Неговиятъ успѣхъ почива върху методата. Той е твърдъ контрагентъ. Въ това отношение никога не се е провалялъ.

Твърде особени изглеждат годинитѣ, които лежатъ задъ него, като се припомни, че Бенешъ не всѣкога е билъ Бенешъ. По едно или друго време той се е назвалъ: „Сполни“, „Белски“, „Бергеръ“, „Новодни“, „Кьонигъ“, „Сиха“ и „Льобланъ“. Презъ войната чехословашкиятъ външенъ министъръ-председателъ билъ, подобно на Масарикъ, усърдно заетъ съ това да фалшифицира паспорти, за да може нелегално да прехвърля границата, винаги подъ угрозата да бжде разстрелянъ като шпионинъ — какъвто е билъ. Веднѣжъ билъ арестуванъ въ Англия, защото пжтувалъ съ фалшивъ паспортъ. Шестъ месеца следъ това той подписвалъ официално паспортитѣ на нацията, която създалъ.

Подобно на Масарикъ, Бенешъ е добъръ европеецъ. Той владѣе висшето изкуство да обединява безусловния националпатриотизъмъ съ едно дълбоко и откровено чувство на дългъ спрямо Европа като нѣщо цѣло. Той допринесе твърде много за основаването на Обществото на народитѣ и не по-малко за неговото ржководене. Като единъ отъ най-голѣмитѣ живи авторитети по всички въпроси за сигурността и разоржжението, много години той бѣше приблизително толкова деятеленъ въ Женева, колкото и въ Прага. Винаги, когато се появи нѣкоя важна европейска проблема, Бенешъ написва едно експозе, обикновено къмъ 80–90 страници, което представя на чехския парламентъ. И всѣки може да бжде убеденъ, че това експозе представлява пълненъ и капацитетенъ коментаръ на въпроса. Бенешъ бѣше председателъ на комисията за санкциитѣ презъ септемврий 1935 г. Неговиятъ най-висшъ идеалъ е организирането на Европейски съединени щати.

Когато презъ декемврий 1935 г. Масарикъ се оттегли, Бенешъ го наследи, както се очакваше отъ всички, като председателъ на Чехословашката република.

ЧЕХОСЛОВАШКАТА ПРОБЛЕМА

„Най-добрата жена е тази, за която не се говори.“ Сжщото е и съдържавитѣ. Почти всѣки, който посети Чехословакия, си спомня на връщане старата поговорка: „Щастлива страна, въ която нѣма никакви истории.“ Естествено, Чехословакия има голѣма история, но е неоспоримо вѣрно, че чехската политика, въ стила на Масарикъ, преследва една спокойна и мирна линия. Запитайте ме, какъ се нарича сегашниятъ чехословашки министъръ-председателъ. Не мога да ви отговоря. Не зная.

Едно отъ първитѣ лица, които срещнахъ при многото си излети до Прага, бѣше писателътъ Карелъ Чапекъ, авторъ на пиесата R. U. R. Той ми каза веднѣжъ: „Какво търсите тукъ? Ние нѣмаме хитлеровци, нѣмаме претенденти за престола, нѣмаме пучове, нѣмаме комунистически вълнения, нѣмаме дворцови скандали. Предупреждавамъ ви: ние сме ужасно безинтересни“. Трезвитѣ чехи представляватъ много голѣмъ контрастъ спрямо топлокрѣвнитѣ унгарци, лекомисленитѣ виенчани и берлинскитѣ истерици.

Въ външното министерство азъ намѣрихъ единъ директоръ на печата редомъ съ една отъ най-хубавитѣ дирекции на печата въ Европа. Тѣй като Чехословакия е цивилизована страна, гостенинтъ-журналистъ тамъ не се нуждае отъ три дена, за да убеди властитѣ, че не е нито апашъ, нито шпионинъ. Пражската дирекция на печата е така добре ръководена, че често дори обвинявана, че правѣла „пропаганда“. А защо ли пъкъ не? Та нали е създадена за пропаганда. Това, което дразни противницитѣ на Чехословакия, е дружескиятъ, убедителниятъ изцѣло честниятъ и коректенъ начинъ на тая пропаганда, съ който съперничащитѣ страни не могатъ да се справятъ.

Тая държава започна при най-благоприятни изгледи, въ сравнение съ нейнитѣ съюзници и противници. Чехитѣ сж много по-благонадеждни, отколкото тѣхнитѣ неспокойни южнославянски братовчеди, по-трудолюбиви отъ поляцитѣ и румѣнцитѣ и иматъ много повече опитностъ да управляватъ отъ словенцитѣ и сърбитѣ — тѣ бѣха чиновницитѣ на старата императорска и кралска държава. Освенъ това

тѣ наследиха три четвърти отъ индустрията на империята, повечето минни и други нейни доходи. На това се дължи потокътъ отъ играчки, керамика, стъклария, текстиль, стоманени издѣлия, муниции, бира, хартия, прежди, шунка, копчета, който се изсипва отъ Чехословакия по цѣлия свѣтъ. Освенъ това страната никакъ не е засегната отъ войната, както Югославия и Румъния. Тамъ вътрешното заздравяване не е проблема. Най-после Чехословакия разполага съ една подготвена, никога небита войска, създадена отъ сибирскитѣ легиони, а не отъ отдѣлни бѣглеци, както е въ другитѣ държави-наследници, които трѣбва постоянно да поддържатъ реда.

При тия щастливи обстоятелства, младата държава, която се е обтегнала въ срѣдата на Европа като нѣкое дългоносо куче отъ породата даксъ, можеше да се доизгражда. И тя се изгражда отлично. Тя отбѣгна заеми отъ чужбина и чужди краткосрочни кредити, затова не бѣше така остро засегната като Германия и другитѣ дунавски страни отъ финансовата криза презъ 1931 г. Тя круто намали веднага вноса си. Финансовиятъ министъръ каза: „Всѣки чехски гражданинъ, който купува единъ портокалъ, е отечествопредател!“ Нейниятъ търговски балансъ представлява едно щастливо уравнивяване. Тя поддържа държавния си бюджетъ въ редъ. Тя прокара аграрната реформа успѣшно. Тя построи училища за безплатно обучение на младежъта. Нейната вътрешна политика се разви върху основата на една широка коалиция при участието на социалдемократите. По отношение на многобройнитѣ малцинства тя поддържа едно разумно либерално държание.

Следъ десетгодишно непрекъснато спокойно развитие, Чехословакия се изправи къмъ 1930 г. предъ сериозни затруднения. Причината се дължи на две важни събития. Най-напредъ се яви внезапното и мощно израстване на една преоблѣчена хитлеристска партия, подъ водачеството на единъ 35-годишенъ бохемски малкъ Хитлеръ — Конрадъ Хенлайнъ. При изборитѣ отъ 1935 г. тази партия изтръгна отъ 3.300.000 нѣмци — най-силното малцинство въ Чехословакия, — 1.247.000 гласа, изведнѣжъ стана втората по сила партия въ страната и отъ нито едно зае четиридесетъ и четири мѣста въ камарата. Хенлайнъ се закле въ вѣрностъ на Масарикъ и на чехословашката държава, но ако Австрия стане националсоциалистическа, Чехословакия ще бѣде отведъ обградена

отъ хитлерщината, а движението на Хенлайнъ ще се превърне въ сериозна заплаха.

Умниятъ д-ръ Бенешъ знае това. Отъ тамъ и второто събитие. Той тръгна по цѣла Европа, за да създава съ много ревностъ и усърдие предпазни валове. Първата барикада въ политиката е съюзътъ съ Франция, втората — солидарността на Малкото съглашение: Чехословакия, Румъния и Югославия. А когато германската опасност стана още по-голяма и отношенията между Чехословакия и Полша още по-влошени, д-ръ Бенешъ разбра, че ще се нуждае отъ нѣщо повече. Поради това той замина за Москва и подписа пактъ за взаимна подкрепа съ С.С.С.Р., т.е. не само пактъ за ненападение, каквато е обикновено формата на такива договори.

Така Чехословакия стана военна брънка между Франция и Съветския съюзъ срещу Германия и другитѣ ревизионистични държави. Прага, която сжщо така подходно се намира въ срѣдата, може да служи едновременно за въздушна база на френскитѣ и рускитѣ самолети. За създаването на тая крепостъ Бенешъ се ръководѣше преди всичко отъ императива на самоотбраната.

ДУНАВСКИЯТЪ ПАКТЪ

Двамата смѣли бойци, политиката и стопанството, водятъ, точно въ Дунавския басейнъ, една отъ своитѣ най-жестоки борби. Погледнато повърхностно, нѣма по-просто и по-добро разрешение на всички затруднения въ тая областъ отъ едно стопанско възстановяване на старата имперска единностъ. Да се премахнатъ митата, които разпокъсватъ областта; да се умножатъ новороденитѣ национални индустрии; да се размѣнятъ земеделскитѣ произведения срещу индустриални, споредъ размѣра на постиженията. Много просто, нали? Далечъ отъ тая мисль! Дунавскитѣ страни ще предпочетатъ да се издавятъ поединично, отколкото да плуватъ заедно. Омразата между народитѣ въ тая областъ не може да се изрази съ числа и карти. Тя не се подава на никакво описание. Спомнямъ си отговора на единъ младъ унгарецъ, на предложението, да се намалятъ чехско-унгарскитѣ мита отъ дветѣ страни, съ по десетъ на сто.

„Какво, — извика той, — допускате ли, че ние ще калкулираме нашата омраза срещу чехитѣ само съ десетъ на сто?“

Политическото разпокъсване на дунавскитѣ страни противоречи, разбира се, на естественитѣ стопански дадености на областта. Тия шестъ държави сж раздѣлени на две групи. Печеливши: Чехословакия, Румъния и Югославия, срещу потърпевши: Австрия, Унгария и България. Практически погледнато, това политическо групиране е крайно неизгодно. Стопански Чехословакия и Австрия образуватъ единъ блокъ, единъ индустриаленъ блокъ, срещу аграрния блокъ на странитѣ, произвеждащи предимно жита: Унгария, Румъния, Югославия и България. Всички опити за разрешението на дунавския въпросъ се разбиватъ отъ това обстоятелство: дълбоко вкоренената и непримиримата неприязнь надъ политическитѣ и стопански интереси на областта.

Тамъ съ налице и други политически затруднения. Австро-Чехословакия (ако това е възможно) не е достатъчна като пазаръ за всичкото жито на четиритѣ югоизточни страни. Германия може да влѣзе като природенъ главенъ консуматоръ въ това индустриално

побратимяване. Тукъ обаче пакъ политиката си завира въ плана своята противна мутра. Франция не ще допусне това. Италия — още по-малко. Малкото съглашение е много далечъ да премине къмъ едно щастливо единение. Чехословакия купува относително малко зърнени храни отъ своитѣ съюзници Румъния и Югославия, защото силната земеделска партия се явява като защитникъ на своитѣ вътрешни интереси и налага високи мита върху житата, които трѣбва да се получатъ отъ съюзницитѣ.

БАЛКАНЪТЪ

Отвждъ Чехословакия се намира дивиятъ Балканъ. За него казватъ, че е „пжть къмъ ада“, насланъ съ „лошитѣ намѣрения на великитѣ сили“. Свѣтовната война била водена, — така билъ казалъ нѣкога гръцкиятъ държавникъ Венизелосъ, — за да се европеизира Балканътъ. Въ резултатъ, тя повече или по-малко балканизирала Европа. Балканскиятъ полуостровъ е пирамида, изпълнена съ омразата на народи и съ омразата на малцинствата между народитѣ.

Отъ това може да се състави единъ хубавъ списъкъ. Коя омраза е най-дълбока въ Югоизточна Европа? Мрази ли българинътъ повече сърбина, отколкото хърватинътъ — сърбина? Равна ли е съединената злоба на двамата, която всѣки отъ тѣхъ изпитва къмъ италианеца или къмъ гърка? Мрази ли унгарецътъ румънеца повече, отколкото румънецътъ — българина?

Непоносимъ позоръ е за човѣшкия и политическия духъ, че тия ограничени и жалки, и бедствуващи, и нецивилизовани малки страни на Балкана се каратъ и смѣятъ да се каратъ, докато отъ това произлѣзе пакъ нѣкоя свѣтовна война. Единъ милионъ млади англичани трѣбваше да умратъ заради убийството, извършено презъ 1914 г. въ калното гнѣздо Сараево. Противни, почти непочтени шумове на балканската политика, едва понятни за западния човѣкъ, сж, въпрѣки всичко, решителни за мира въ Европа, а може би и за свѣтовния миръ.

XXVI. КОМЕДИЯТА ЛУПЕСКУ

Румъния, богатата страна съ 18.800.000 жители, се управлява отъ кралъ Кароль, който отъ своя страна пъкъ се намира подъ грижитѣ на Магда Лупеску. Страната плава въ петролъ, задушана се отъ жита и дървенъ материалъ, при все че много нѣщо отъ нейното богатство се губи поради грабителскитѣ набѣги на нейнитѣ корумпирани политици. Столицата Букурещъ е псевдо малъкъ Парижъ, по чиято главна улица, Калеа Викторией, шумятъ копринени рокли, а парфюмирани и стегнати съ корсети офицери каратъ въ трѣсъ великолепно екипирани коли. Тукъ богатството, което изработватъ беднитѣ и потънали въ потъ селяни, се превръща въ сливова ракия цуйка, въ хайверъ отъ дунавска щука и въ голѣми, червени ягоди отъ трансилванскитѣ възвишения.

Въ продължение на три поколѣния Румъния бѣше управлявана отъ едно семейство наследствени полудиктатори — Братиану. Единъ Братиану тръгна амбулантно съ румънската корона по европейскитѣ дворове и доведе чичото по дѣдо на Карола за пръвъ кралъ на страната. Политиката на Братиану съответствуваше на политиката на турскитѣ владѣтели и на фанариотскитѣ гърци, неговитѣ предшественици, които плякосваха страната съ изкустна алчностъ. Никоя страна въ Европа не е третирана по такъвъ унизителенъ начинъ, нито пъкъ е така изсмукана. Рушветътъ тамъ бѣше държавенъ лозунгъ. Следъ войната бѣше обявена една аграрна реформа. За да купятъ семе и сѣчива, селянитѣ заемаха пари при 30, 40, дори 50 на сто годишна лихва. Все пакъ тѣ не можеха да зложатъ всичкото изобилие на страната. Резултатътъ бѣше: аграренъ банкрутъ за хиляди хора. Земедѣлскитѣ задължения на глава отъ населението станаха най-високитѣ въ свѣта. Финанситѣ се парализираха, дефицитътъ на държавния бюджетъ се изкачи до безкрайностъ, а по елегантнитѣ улици на Букурещъ златото течеше като вода презъ ржцетѣ на нѣколко избрани корумпирани младежи.

По това е създаденъ единъ жестокъ вицъ: „Mania“ означава на румънски езикъ мания. „Romania“ означава „клептоманията на цѣлъ

единъ народъ“.

Румънцитѣ сж добродушни и фаталисти, колоритни и лекомислени. Тѣ не обичатъ нито безредицитѣ, нито кръвопролитията. Тѣ не сж като сърбитѣ, които обичатъ геройскитѣ пози и иматъ слабостъ къмъ патриотичното убийство. Никога въ Румъния не се е стигало до революция. Румънцитѣ произхождатъ отъ страшно смѣсена кръвь: по начало латинци, потомци на римскитѣ легиони, изпратени отъ императоръ Траянъ въ провинцията Дакия, смѣсвани въ продължение на вѣкове съ славянска кръвь. Следи отъ цигани, татари, гърци и турци се намиратъ у всѣки румънецъ.

Въ тая страна, при тоя примитивенъ и необразованъ народъ, преди повече отъ около 40 години дойде една млада английска принцеса. Тя бѣше Мария, дъщеря на Единбургския херцогъ и внучка както на кралица Виктория Английска, така и на царя на всички руси. Въ себе си тя съединяваше царската кръвь въ размѣръ, какъвто въ наши дни би билъ рѣдкостъ. Мария се омжжи за Фердинанда, румънскиятъ престолонаследникъ, и му роди шесть деца, отъ които най-голѣмото е Каролъ. Тя бѣше кралица отъ 1914 г. до 1927 г., когато Фердинандъ умрѣ. Презъ тая епоха станаха всевъзможни чудни и скандални нѣща. Тѣ ставатъ и до сега.

Каролъ е билъ комплициранъ, необузданъ и своенравенъ младежъ. Още като дете той се възпитавалъ трудно. Никакъ не обичалъ баща си, сухия, твърдъ Фердинандъ, а обожавала майка си, поне въ началото. Съ огорчение той посрѣщалъ властѣта, която единъ отъ голѣмитѣ румънски благородници, принцъ Стирбей, ведно съ зетя си, диктаторътъ Йонъ Братиану, упражнявалъ въ двора. Когато Каролъ порастналъ, последвалъ примѣра на двора — започналъ да води разпуснатъ и разнообразенъ животъ.

Презъ 1918 г. той срещналъ г-ца Зизи Ламбрину въ Яшъ, провинциаленъ градъ, въ който румънскиятъ дворъ намѣрилъ убѣжище по време на германската окупация. Кралица Мария се опитала да тури край на историята съ г-ца Ламбрину, което, естествено, дало за последица засилване на отношенията имъ. За да се наложи на семейството си, Каролъ се оженилъ безъ много да му мисли за Ламбрину. Това не била тайна или морганатична женитба. Вѣнчавката се извършила въ катедралата въ Одеса съ голѣма тържественостъ. Румънскиятъ върховенъ касационенъ съдъ анулиралъ

тоя бракъ, и Каролъ така се разярилъ, че се отказалъ отъ престолонаследието. Следъ една година обаче той се наситилъ на Ламбрину и, увлѣченъ отъ неспокойното военно време, забравилъ и дветѣ: и брака, и отказа отъ престолонаследието. Госпожица Ламбрину родила на Каролъ синъ: Мирчеа.

Каролъ, все още момче въ ржцетѣ на Мария и на Братиану, билъ придуманъ да предприеме околосвѣтско пжтуване, за да се поразтуши и позабрави. Той отишълъ въ Швейцария, кждето срещналъ принцеса Елена, дъщеря на кралъ Константинъ Гръцки, чийто синъ Георги, споредъ желанието на кралица Мария, трѣбвало да се ожени за сестрата на Карола — Елизабета. Каролъ решилъ да се задоми. Оженилъ, се за Елена презъ мартъ 1921 г. Княжеската двойка се върнала въ Букурещъ и давала признаци на щастливъ семеенъ животъ.

Тогава обаче Каролъ срещналъ Магда Лупеску, и съ това започва новъ дѣлъ въ историята на Румъния.

По това време отношенията между Каролъ и диктатора Йонъ Братиану стигнали до откритъ конфликтъ. Влиянието на Братиану било дотегнало на принца, и той далъ публично да се разбере, че, щомъ стане кралъ, ще изгони съ камшикъ кликата Братиану-Стирбей. Братиану не билъ човѣкъ, който би оставилъ да виси надъ главата му такава заплаха. Аферата Каролъ-Лупеску се превърнала въ скандалъ, а това било шансъ за Братиану да отбие удара. Каролъ билъ изпратенъ да представлява Румъния при погребението на кралица Александра въ Лондонъ. Следъ като изпълнилъ това задължение, той се срещналъ съ Лупеску въ Милано. Двамата отишли въ Венеция, но тамъ той намѣрилъ съобщение, веднага да се върне въ Букурещъ, и то безъ приятелката си, инакъ ще загуби правото на престолонаследие. Братиану упражнилъ своето силно влияние върху краля и кралицата да вразумятъ по тоя начинъ сина си. Каролъ пламналъ въ безкрайна яростъ и отказалъ да се върне. Тогава Братиану съ невъобразима бързина свикалъ коронния съветъ, за да приеме „решението на Карола за отказъ отъ престолонаследието“.

Така започна петгодишното изгнание на Карола. Презъ това време Лупеску не се отдѣля отъ него.

Фердинандъ умрѣ презъ 1927 г. Шестгодишниятъ синъ на Карола отъ Елена — Михай — стана кралъ. Следъ това умрѣ и Братиану, което бѣше отъ голѣмо значение, и кликата изгуби тѣй много отъ силата си,

че единъ селски водачъ, Юлиу Маниу, използва положението и пое властта. Той стана министъръ-председателъ. Остатъцитъ отъ партията на Братиану искаха, Каролъ да остане отвънъ, но Маниу, патриотъ, желаещъ да се запази династията, искаше да го върне. Мисълта на Маниу бѣше да се анулира разводътъ на Каролъ съ Елена, произнесенъ по време на изгнанието, и Каролъ за въ бждеще да заживѣе почтено и достойно. Той устрои връщането на Карола чрезъ знаменития юнски превратъ, когато принцътъ-изгнаникъ пристигна въ Букурещъ съ самолетъ. Каролъ се провъзгласи за кралъ, замѣствайки сина си Михай, и по тоя начинъ зае единъ тронъ, който преди него е билъ притежаванъ отъ баща му и отъ сина му.

Маниу обаче си бѣше направилъ смѣтката безъ Лупеску. Той вѣрваше, че Каролъ ще я изостави. Той се лъжеше.

ДАМАТА

Безсъмнено, Магда Лупеску е една от най-забележителните жени на нашето време. Тя отива вече към четиридесетте и започва да тлъстѣе. Въпрѣки това Каролъ ѝ е преданъ. За него животътъ безъ нея е немислимъ. Тя е кралска метреса отъ голѣмъ стилъ, нѣщо като Дюбари и Помпадуръ. Нейното лично влияние върху него е навѣрно добро, но фактътъ, че тя е еврейка и нѣщо като тайна държава въ държавата, води страната къмъ сериозни политически конфликти.

Фактически Лупеску е само полуеврейка. Родена е въ Яшъ, дъщеря на аптекаръ, по име Волфъ. Той обърналъ името си на Лупеску, което на румънски езикъ означава сжщото, за да получи концесия за упражняване на занятието, тъй като въ Румъния на евреитѣ сж опредѣлени проценти за участието имъ въ различните професии. На пътъ за Виена, той се запозналъ съ едно момиче отъ католическо въроизповѣдание, за което се оженилъ. Мадамъ Лупеску е дете отъ тоя бракъ. Тя е била кръстена по римо-католическия бракъ.

Мадамъ Лупеску се запознава съ Карола презъ 1923 г. въ Синая, лѣтна резиденция, въ която той съ своя кръжокъ отъ контета и снобове ходилъ по ловъ и играелъ на рулетка. Малко преди това тя се била омъжила за офицеръ, но когато Каролъ я обкръжилъ съ внимание, спокойно се развела. Нейната голѣма разумность, нейната импонираща личность, нейните пламтящи червени коси, нейниятъ чаръ направили такова впечатление върху Каролъ, че заради нея той се отказва отъ престола.

До неотдавна тя още живѣеше на алея Вулпаче № 2 въ двуетажна вила отъ червени тухли, влѣво отъ полската легация, на жгъла съ алея Александрия, въ най-елегантния външенъ кварталъ въ Букурещъ. Голѣма градина обкръжава вилата, и посетителътъ е изумень отъ редицата кокошарници, разположени по дължината на оградата. Легхорни, плимути, а сжщо и два пуяка се разхождатъ гордо задъ решеткитѣ. Разказва се, че Лупеску не само изпитва безкрайна слабостъ къмъ тия животни, но и лично помагала на дърводѣлцитѣ, когато строили кокошарницитѣ.

Тя и Каролъ живѣятъ открито заедно. Това не засѣга много морала на румънцитѣ, но отъ политическо гледище тая постѣпка е неразумна. Всѣки въ кралството знае, че тя е негова приятелка и като такава е постоянно нападана отъ опозицията въ речи и памфлети. Понѣкога презъ нощта тя отива съ автомобилъ въ града и влиза въ кралския паркъ презъ една странична врата. Въ парка, далечъ отъ двореца, но съединенъ чрезъ тѣсенъ пасажъ, се намира единъ малкъ павилионъ. Дворецътъ е разположенъ върху главната улица на Букурещъ, на мѣсто, което напомня на Пикадили въ Лондонъ. Поради това упазването на тайни тамъ е трудно. Каролъ и Лупеску живѣятъ колкото е възможно най-вече въ планинското гнѣздо, въ което за пръвъ пжтъ сж се видѣли, въ Синая.

Народътъ се дразни отъ Лупеску по различни причини. Нѣколко княжески семейства, които дълго сж владѣли и плячкосвали Румъния, не можеха да понасятъ, че Каролъ води такъвъ непорядъченъ животъ. Много други румънци, патриции и граждани не биха имали нищо противъ, ако Каролъ би ималъ двадесетъ приятелки, но тѣ роптаятъ срещу дамата отъ еврейски произходъ. На всичко отгоре тя е фигурата, срещу която цѣлата опозиция се съсрѣдоточава по простата причина, че тя води лична политика, която е най-мѣродавната въ държавата. Тя е главата на дворцовата камарила.

Камарилата вирѣе, защото Каролъ се държи така безгрижно, каточели нѣма нито кралица, нито дворъ, и защото той, което е твърде естествено, има нѣколцина много добри, стари приятели. Тѣ сж сжщо така приятели на Лупеску. Камарилата въ своята начална форма е била ржководена отъ нѣкой си Поуй Димитреску, който много години е билъ частенъ секретаръ на краля. Първата камарила се изпари въ началото на 1934 г., когато министъръ-председателтъ, Йонъ Дука, бѣше убитъ отъ фанатичнитѣ привърженици на Желѣзната гвардия. Желѣзната гвардия, фашистска организация, се бѣше заклела да премахне Лупеску и всички нейни приятели, но една нова камарила веднага зае овакантеното мѣсто.

Лупеску има приятели въ всички централни служби на държавата. Тя има своя разузнавателна служба, чиято главна квартира се намира на страда Романа. Тя назначи свои хора на голѣми постове. Фактически тя почти владѣе функциитѣ на министъръ-председателъ. Никой министъръ-председателъ не може да управлява независимо отъ

нея, но тя не е отговорна предъ никого. Тя злоупотрѣбва съ своята власт не въ вреда на държавата, това признаватъ дори неприятелитѣ ѝ, но нищо по-важно не може да мине безъ нейното благоволение, и точно това кара политицитѣ да бѣснѣятъ. Нейната деятелность повдига стойността ѝ въ очитѣ на краля, защото тя е подходящото оръжие, за да се правятъ ония политически странични скокове, които така развеселяватъ краля...

Двама души сж се осмѣлили да се обявятъ открито срещу Лупеску. Единиятъ е Маниу. Той можа да си позволи това, защото, ако кралятъ го побутнеше, би предизвикалъ революция. Той обаче изгуби поста си на министъръ-председателъ, и това се дължеше само на Лупеску. Другиятъ бѣше полковникъ Владимиръ Прекупъ. Когато Каролъ полетѣ къмъ Букурещъ за своя превратъ, тоя офицеръ успѣ да успокои чуждитѣ страни и да получи съгласието имъ. Години наредъ той бѣше най-добриятъ приятелъ на Каролъ, редомъ съ всесилния частень секретаръ Димитреску. Следъ време Прекупъ разбра, че влиянието на Лупеску върху Карола е сждбоносно за страната и замисли единъ фантастичень заговоръ, за да я премахне. Той бѣше арестуванъ, отстранень отъ войската и осъденъ на десетгодишенъ затворъ.

Само единъ дръзна да я обори, и то донѣкжде: Николай Титулеску, най-способниятъ и най-ексцентриченъ външенъ министъръ на Румъния. Следъ убийството на Дука, Титулеску отказваше да влѣзе въ кабинета, ако не се предприеме основна чистка. Той отказваше да участвува въ каквото и да е правителство дотогава, докато кралятъ е обграденъ отъ една банда, която Желѣзната гвардия е обрекла на смъртъ. Титулеску бѣше необходимъ за краля. Той бѣше единствениятъ румънецъ отъ европейска класа, посветень въ международнитѣ работи. Като цена за своето влизане въ правителството, той поиска разгонването на старата камарила. Цѣла седмица продължи борбата между Лупеску, кралската приятелка, и Титулеску, който не се интересува особено отъ приятелки. Спечели Титулеску, защото бѣше твърде уменъ да не застрашава положението на самата Лупеску.

Лупеску би била идеална метреса, ако си отдрѣпне рѣцетѣ отъ политиката. Тя не е фриволна. Напротивъ, известна е съ своята въздържаность. Не повече отъ четиридесетъ души въ Букурещъ —

вънъ отъ нейния тѣсенъ приятелски кръгъ — сж я виждали. Тя не е алчна. Презъ годинитѣ на изгнанието е разбрала много добре, какво е значението на паритѣ, и е увещавала Карола да не бжде разточителенъ. Въпрѣки всички мълви тя му е вѣрна, и то въ тая невъобразимо безнравствена страна. Нѣма желанието да се омжжи за Кароль, защото съзнава, че това би означавало края на династията. Сжщо така тя не го е обременила съ незаконни деца. Както е известно, мадамъ де Монтеспанъ е подарила на Луи XIV седемъ.

Магда Лупеску е бележитъ анахронизъмъ. Въ нашата съвременность кралетѣ сж скучни хора, а кралскитѣ метреси, подобно на дворцовитѣ шутове, сж отдавна изчезнали отъ сцената. Луиза де ла Валиеръ бѣше дъщеря на офицеръ, Лупеску е дете на малкъ селски аптекаръ. Нилъ Гуинъ е продавала портокали въ Дръри Лянъ, а Лупеску е посещавала хотелъ Атена Паласъ въ Букурещъ. Нейнитѣ прослужени години сж много. Дюбари е била петъ години метреса на краля, а Лупеску е съ краля вече повече отъ десетъ години.

Въ Букурещъ разказватъ малката история, че когато братътъ на Кароль, Никола, вдигналъ шумъ чрезъ любовнитѣ си и скандални афери, бащата на Лупеску здраво изругалъ. По онова време Кароль билъ вече миренъ, но Никола се понесълъ вече съ пълна пара. Въпрѣки волята на брата си, той се оженилъ за нѣкоя си известна мадамъ Савеану. При все че на младини Кароль направилъ точно сжщото — нѣма по-голѣмъ пуританъ отъ покаялия се грѣшникъ — той се давилъ отъ гнѣвъ. Споредъ него, Никола петнилъ короната. Букурещъ билъ приятно възбуденъ, когато се понесла историята, че Никола ударилъ брата си и му направилъ едното око синьо. Тогава стариятъ Лупеску отишълъ при Магда и й казалъ: „Дете, дете, въ какво семейство си попаднала!“

КРАЛЪТЪ

Каролъ е представителенъ мъжъ на срѣдна възраст. Като братовчеда си, Уиндзорскиятъ херцогъ, той е роденъ презъ 1893 г. Той е суетенъ, своенравенъ, енергиченъ и въ никой случай не е глупавъ. Къмъ хумора има слабъ усѣтъ. Говори безупрѣчно английски езикъ, съ лекъ германски акцентъ, а сжщо така много добре нѣмски, съ френски нюансъ. Дори и румънскиятъ му езикъ не е безъ акцентъ, което не е рѣдкость у всички балкански крале, които се подготвятъ като полиглоти.

Той живѣе много добре. Личната му заплата възлиза на 72.727 английски лири годишно (при сегашния курсъ) и, противно на общото предположение, той живѣе твърде скромно. Навѣрно спестява едната трета. Споредъ едно букурещко пресмѣтане, неговитѣ спестявания възлизатъ на около 20 милиона френски франка, които сж вложени въ ефекти по чуждестранни банки. Официалната цивилна листа на кралското семейство има тоя видъ:

Кралъ Каролъ	40.000.000 леи
Кралица-майка Мария	20.000.000 леи
Ексъ-кралица Елена	7.000.000 леи
Престолонаследникътъ Михай	7.000.000 леи
Пѣтни разноси	6.000.000 леи
Всичко:	80.000.000 леи

Отношенията на Каролъ къмъ неговото семейство сж, безъ изключение, лоши. Изключение прави само синътъ му Михай, единственото момче въ историята, което нѣкога е било кралъ на една страна и пакъ ще стане кралъ на сжщата страна. Възпитанието на Михай е крайно грижливо. Навѣрно кралътъ сега вижда, доколко лошо е било неговото възпитание. Съ майка си Каролъ не се срѣща, бившата си съпруга Елена е изпждилъ, а отношенията му съ Никола въ никой случай не сж приятелски. Той не обича и сестра си Илеана, съпруга на

ерцхерцогъ Антонъ Хабсбургски, при все че тя е най-хубавата въ семейството.

Каролъ почти нѣма приятели. Малко сж кралетѣ, които могат да си позволятъ лука на приятелството. Той бива често грубъ, надмененъ, държи много на достойнството си. Да се води разговоръ съ него е трудно. Неговъ най-близъкъ приятель навѣрно е Титияну, държавниятъ подсекретаръ на вжтрешнитѣ работи на всички кабинети. Другъ човѣкъ, съ когото е интименъ, е професоръ Никола Йорга, известенъ ученъ, който е билъ неговъ възпитателъ и е станалъ на 22-годишна възраст професоръ по история въ букурещкия университетъ. Той е написалъ 257 книги и брошури.

Каролъ не е диктаторъ. Точно погледнато, той нѣма нужда да бжде диктаторъ. Готовъ е на всѣки компромисъ, който ще предотврати откритото диктаторско управление, защото много добре разбира сждбата на своитѣ кралствени братовчеди Алфонзо Испански и Александъръ Югославянски. Той нѣма и основания да се стреми къмъ диктаторска властъ, тъй като румънскиятъ избирателенъ законъ дава на партията, която получи 40 на сто отъ гласоветѣ, други 30 на сто при разпредѣлението на мандатитѣ въ камарата като зестра. А въ румънската политика едно намиращо се на властъ правителство не може да бжде бито въ изборитѣ. Кралтъ опредѣля смѣната на правителството и той назначава новия министъръ-председателъ. Тогава това правителство насрочва новитѣ избори и винаги ги печели.

Следъ убийството на Дука, кралтъ веднага заболѣ отъ тежка политическа болестъ, която му попрѣчи да участвува въ погребалнитѣ церемонии на убития министъръ-председателъ. Опасяваше се, че Желѣзната гвардия ще хвърли въ въздуха катедралата по време на опѣлото. Той взе решение да не отива въ черквата едва въ последния моментъ. Въ предварително начертаната карта било означено мѣстото, на което той ще застане. Изъ Букурещъ се понесълъ слухътъ, че кралтъ се крие, треперящъ отъ страхъ, въ двореца си. Вѣроятно той е билъ само предпазливъ, но изпусна хубавата възможность да покаже, че куршумитѣ, които улучиха министъръ-председателя, не могат да засегнатъ краля.

МАМА МАРИЯ

За Мария ще трѣбва да се кажатъ още нѣколко думи. Тя е все още великолепна жена. Не би трѣбвало никога да пише своята автобиография, но още отъ ранно детинство се опитвала да пише. Родена е безъ злоба, безъ ревностъ, чужда е на каквато и да било дребнавостъ и би могла да стане велика артистка.

Трагедията на нейния животъ се дължи на нещастнитѣ й отношения съ сина ѝ Кароль. Тя го е разглезила като дете и го обича горещо и до сега, но не може да погледне сериозно на него, като на кралъ. За нея той е все още момче. Тя не може да се отърве отъ впечатлението, че неговото държане като владѣтель е абсурдно. А това именно той мрази у нея. Обратно на нея, Лупеску държи здраво Карола, защото тя вижда у него това, което той въ края на краищата е: кралъ на Румъния.

Мария обича младия Михай и вѣрва отчаяно, че той носи нейния характеръ и че ще съумѣе да прескочи генерацията на баща си. Той трѣбва добре да бжде възпитанъ, да се ожени за принцеса, да стане добъръ кралъ. Тя прави всичко възможно, за да облекчи нещастното му положение по отношение на родителитѣ. Мадамъ Лупеску вижда Михайя рѣдко, но твърде редовно и го обича.

Много бърже се забрави, каква отлична политическа кралица бѣше Мария. А тя даде на Румъния не само шесть деца. Тя удвои територията и броя на населението ѝ. Като англичанка, оказа силно влияние върху Фердинандъ, който бѣше нѣмецъ и Хоенцолернъ, да отиде презъ Свѣтовната война съ Съглашението, вмѣсто съ Централнитѣ сили. Така тя превърна Румъния отъ едно донѣкжде смѣшно полукняжество въ седмата по голѣмина страна на европейския континентъ.

Прочее, Мария напусна политическата сцена, но хората сж увѣрени, че тя веднага ще се появи, щомъ стане нужда отъ нея.

ФАШИСТСКО ИНТЕРМЕЦО

Само две улици далечъ отъ градския дворець, въ който Кароль живѣе, се намира единъ хотелъ, който, меко казано, представлява много отъ любовния, политическия и продажния духъ на Букурещъ. Почти всѣки следобѣдъ въ хола на тоя хотелъ седятъ двама-трима добре облѣчени и говорещи много езици млади хора, които сѣрбатъ кафето си и бѣрборятъ върху революцията. Тѣ сж членове на Желѣзната гвардия.

Тази организация е основана презъ 1927 г. отъ младия ентузиастъ Корнелиу Кодреану. Той е отъ полски, а не отъ румънски произходъ и се е наричалъ Зелински. Отначало нарекълъ своя сѣюзъ „Легионъ на арахангелъ Михаилъ“. Програмата представлява нѣкакъвъ фанатиченъ, шуменъ полуфашизъмъ върху строго национална и антисемитска основа. Членоветѣ маршируватъ изъ страната, носятъ бѣли униформи, горящи свѣщи, правятъ впечатление на неукия селянинъ, фанатизиратъ студентитѣ по градоветѣ. Днесъ сѣюзътъ брои 200.000 записани членове.

Кодреану вѣрваше въ откритото насилие. Той стрелялъ веднѣжъ срещу кмета на Яшъ, който го обвинилъ, че е приятелски настроенъ къмъ евреитѣ. Цѣлото движение изглеждаше като неприятна екзема върху лицето на страната, когато Хитлеръ дойде на власт. Отъ тогава Желѣзната гвардия придоби явно политическо значение. Ако тя дойде нѣкой день на властъ, то традиционната вѣрностъ на Румъния къмъ Франция ще трѣбва да се прехвърли върху Германия. Между впрочемъ Магда Лупеску е червено платно, което постоянно се вѣе предъ лицето на Желѣзната гвардия. Министъръ-председателтъ Дука бѣше убитъ отъ привърженицитѣ на Желѣзната гвардия.

Веднага следъ убийството сѣюзътъ се изпари, и водачеството бѣше поето отъ единъ разуменъ и съвсемъ не незначителенъ човѣкъ: Николай Стелеску. Той се постара да направи Желѣзната гвардия повече или по-малко възпитана. Като партия тя е забранена, но той се стреми, тя да се бори съ законни срѣдства. Той е твърде младъ, 30-годишенъ, фанатикъ, идеалистъ, води щабъ, чийто членове го

обожаватъ. Седи почти всѣки следобѣдъ въ хола на Атана Паласъ-хотелъ всрѣдъ своя крѣжжокъ. Той е добъръ ораторъ и демагогъ.

За него надъ всичко стои целта да премахне Лупеску. Всичко останало идва на втора линия.

Хората на Стелеску казватъ, че могатъ да дойдатъ на властъ чрезъ една силна агитация въ цѣлата страна, която е централизирана по мѣстнитѣ клубове, които се наричатъ „Cult de patrie“. Тѣ възнамѣряватъ да унищожатъ политическитѣ партии, щомъ поематъ кормилото. Краля нѣма да закачатъ, ако той се откаже отъ Лупеску. Говорятъ за краля съ голѣмо уважение. Отричатъ, че организацията имъ се финансира отъ Хитлеръ. Разказватъ, че Розенбергъ въ Берлинъ билъ крайно учуденъ, че представителитѣ на Желѣзната гвардия не поискали пари при посещението си. Той имъ направилъ комплиментъ, че тѣ, като единствена балканска, хитлеристска група, дошли въ Берлинъ, не за да просятъ.

Неотдавна Желѣзната гвардия се обедини съ голѣмата Националь-селска партия на Юлиу Маниу. Това е значително развитие. Маниу иска да си послужи съ Желѣзната гвардия. Тя трѣбва да вади за него кестенитѣ отъ огъня. Желѣзната гвардия вѣрва, че е поставила Маниу въ джоба си и очаква отъ него да бжде неинъ политически тактикъ. Други водачи, други партии се присъединиха къмъ този времененъ единенъ фронтъ, като отцепницитѣ-либерали на Георги Братиану и привърженицитѣ на генералъ Авереску, участницитѣ отъ Свѣтовната война. Тѣ вкупомъ напластяватъ общата омраза срещу Лупеску.

МАНИУ РАЗКАЗВА СВОЯТА ИСТОРИЯ

Единъ отъ най-благороднитѣ фигури въ цѣлия Балканъ, дори въ цѣла Европа, и, разбира се, най-добриятъ гражданинъ на Румъния, е Юлиу Маниу. Аскетъ, неподкупенъ, откровенъ и набоженъ е тоя синъ на трансилвански селянинъ. Той не е жененъ. Като Мачекъ въ Хърватско, комуто напомня въ кариерата си, възпитанъ е отъ йезуититѣ. Не се интересува нито отъ жени, нито отъ пари или пъкъ отъ политическа властъ. Той е голѣма рѣдкостъ: румънецъ, който патриотично ратува за Румъния.

Маниу е роденъ презъ 1873 г. Преди войната е билъ депутатъ въ унгарския парламентъ, кждето представлявалъ румънското малцинство. Радва се на отлично здраве. Неговитѣ грѣшки въ политиката сж упоритостъ и неспособностъ да прави компромиси. Неговиятъ духъ, колкото и да е проницателенъ, работи бавно. Може да бжде извънредно равнодушенъ. Той си подаде оставката като министъръ-председателъ, защото бѣше убеденъ, че Кароль се отнася несправедливо къмъ Елена. Отказа се отъ водачеството на националь-селската партия, когато почувствува, че омразата на Кароль срещу него ограничава политическитѣ изгледи на партията.

Веднага следъ войната Маниу постигна своя пръвъ голѣмъ успѣхъ, когато съедини дветѣ крила на потъващата опозиция и направи отъ това една сила. Отъ старото кралство дойде селската (царанистска) половина на партията отъ Трансилвания и отъ другитѣ спечелени чрезъ мирнитѣ договори области произхожда „националната“ половина. За пръвъ пжтъ въ историята въ Румъния се появи едно почтено правителство, когато Маниу стана министъръ-председателъ. Той опита да проведе важни стопански реформи, искаше да подобри земедѣлието и желѣзницитѣ. Преди всичко обаче — една отрицателна, но ценна придобивка — той отстрани страшната тирания на Братиану.

Нѣщо повече — затова никой въ Румъния не му благодари — той възвърна кралъ Кароль.

Свѣтътъ чу много работи върху чудния държавенъ превратъ чрезъ самолетъ, презъ юний 1930 г., съ който Кароль си възвърна

трона. Истинската история на тоя превратъ никога не е била описвана. Предполагатъ, че Каролъ, съ помощъта на двама храбри авантюристи, самъ свършилъ цѣлата работа. И той е възпѣванъ като блѣскавъ летящъ принцъ, като герой на въздуха. Нѣма нищо по-далечно отъ истината. За връщането си Каролъ не е направилъ нищо, освенъ, че се е качилъ въ самолета. Цѣлата работа е била замислена и организирана въ Румъния отъ Маниу.

Неговитѣ мотиви били ясни. Той разбралъ, че Каролъ извънъ страната ще бжде постояненъ източникъ на безредици и интриги. Той чувствувалъ, че правителството е слабо, и вѣрвалъ въ тритѣ съществени предимства на монархията: стабилность, приемственость, авторитетность. Той знаелъ още, че колкото либералитѣ на Братиану сж противъ Карола, толкова неговитѣ собствени национални селяни сж за него по чисто реалистични причини. Простата логика му показвала да направи опитъ за възвръщане на Карола. Да се завърне, но безъ Лупеску.

Години следъ това, крайно разочарованъ, Маниу написалъ цѣлата тая история, като речъ, която искалъ да произнесе на 12 декемврий 1934 г. въ румънския парламентъ, но не му била дадена думата. Въ нея е описано съ подробности, какъ той, още когато кралъ Фердинандъ билъ живъ, е работилъ за Каролъ. Следъ смъртъта на стария кралъ, Маниу удвоилъ своитѣ старания. Той навелъ националь-селската партия на мисълъта за възвръщането на Карола, той сондиралъ регентството, той провѣрилъ общественото мнение.

Тукъ следва една частъ отъ речъта, която никога до сега не е била публикувана:

„Нетърпението на Н. К. В. князь Каролъ (да се върне въ Румъния) растѣше, но той не даваше ни най-малкия знакъ, че иска да се раздѣли отъ мадамъ Лупеску... При всички разговори, които имахъ съ Н. К. В. княгинята-майка Елена, азъ се стараехъ да умекча нейното понято огорчение отъ Н. К. В. князь Каролъ, за да може князь Каролъ да се върне и намѣри подготвена вече благоприятна почва. Н. К. В. князь Каролъ разбра моитѣ предварителни грижи като нерешителность.

Моето държане, което, поради разнасящитѣ се слухове, се закрепваше, не бѣше колебание, но се дължеше на две важни обстоятелства. Първо, азъ се нуждаехъ отъ увѣрението на Н. К. В. князь Каролъ, че има намѣрението да управлява по конституционенъ начинъ, а не посрѣдствомъ лични приятели. Второ, азъ трѣбваше да зная положително, че той ще се раздѣли съ мадамъ Лупеску, чието фатално влияние го засѣнчваше...“

Следъ това Маниу описва, какъ е изпратилъ въ Парижъ единъ свой човѣкъ, да сондира Карола. Пратеникътъ видѣлъ не само Карола, но и г-жа Лупеску, която му каза, че не иска да смуцава плановѣтъ съ вѣроятността и тя да се върне. Тя била добавила: „Въ деня, въ който Н. К. В. ще поеме трона за доброто на страната, азъ ще изчезна завинаги и нѣмамъ никакво друго желание, освенъ следъ това да не се говори нищо за мене.“ Предпазливиятъ Маниу искалъ тия изявления да се подкрепятъ писмено и отъ Каролъ. Той решилъ да изпрати за тая цель князь Никола. Маниу продължава:

„При това положение, къмъ края на май 1930 г. потърсихъ майоръ Прекупъ, който ми бѣше много добре известенъ като преданъ привърженикъ на Н. К. В. принцъ Карола, и разбрахъ, че току-що е билъ при принца, който го помолилъ да се увѣри въ моето окончателно държане въ случай, че се завърне. Азъ натоварихъ майоръ Прекупъ да каже на Н. К. В. князь Каролъ, че Н. К. В. князь Никола ще замине на 18 юлий за Парижъ, за да се срещне съ Н. К. В. князь Каролъ и да уговори въпроситѣ, докато самъ азъ бихъ могълъ да дойда.

Запитахъ майоръ Прекупъ относно мадамъ Лупеску. Той отговори: «Тя нѣма да се завърне въ тая страна!» Тогавя му казахъ, че ако князь Каролъ веднага се завърне, въ мое лице ще срещне не неприятелъ, а добъръ приятелъ.“

Маниу предава чудновати подробности върху цѣлата работа, която той трѣбвало да изнесе, за да подготви събитието. Той се занималъ съ всѣка дреболия. Повикалъ полковникъ Манолеску, адютантъ на князь Никола, и влѣзълъ въ връзка съ Никола. Той се погрижилъ, щото военниятъ министъръ, генералъ Кондеску, да подготви войскови части въ Клужъ и Яшъ, за да посрещнатъ Кароль, и букурещкиятъ гарнизонъ да отдаде почести на летището. Той уведомилъ кабинета и регентството и се погрижилъ, щото единъ отъ регентитѣ, Саратеану, да се откаже отъ поста си, за да може да бжде заетъ отъ Карола. Погрижилъ се дори за спалната стая на Кароль въ двореца.

Кароль пристигналъ. И въ 5 часа на следната сутринъ Маниу билъ уведоменъ, че той иска веднага да бжде провъзгласенъ за кралъ. Маниу възнамѣрявалъ, Кароль най-напредъ да влѣзе въ регентството, докато семейнитѣ му работи се уредятъ и страната привикне съ новия редъ на нѣщата. Кароль билъ твърдоглавъ. Маниу, вѣренъ на дълга си, се заелъ съ всички трудности, да постигне разбирателство относно регентството, и следъ това свикалъ на заседание кабинета.

„Петима министри гласуваха за влизането на Н. К. В. Кароль въ регентството, докато шестима одобряваха провъзгласяването му за кралъ. Моитѣ намѣрения бѣха съ малцинството, но нѣколко министри заявиха, че сж готови да се присъединятъ къмъ моето решение, каквото и да е то... Презъ време на това заседание на кабинета се яви една голѣма делегация отъ членове на парламента отъ нашата партия, за да ми говорятъ. Азъ ги приехъ. Тѣ бѣха на мнение, че Н. К. В. князь Кароль трѣбва веднага да бжде провъзгласенъ за кралъ и ме помолиха да не се противопоставямъ на тѣхното желание. Веднага видѣхъ, че нѣщата сж претърпѣли обратъ, който моитѣ старания не ще промѣнятъ, при все че ми бѣха много ясни неизбѣжнитѣ лоши последици, които ще настѣпятъ, ако Н. К. В. князь Кароль бжде провъзгласенъ за кралъ, преди да се уредятъ въпроситѣ по отношение на кралица Елена и на мадамъ Лупеску... Азъ не можехъ да налагамъ схващанията си на

общественото мнение... Бѣше твърде късно да се постигне
цельта, къмъ която се бѣхъ стремилъ. Тогава азъ потърсихъ
единственото логическо и почтено разрешение: подадохъ
оставка.“

Следъ нѣколко дни Кароль се вижда принуденъ да върне Маниу
като министъръ-председателъ. Маниу продължава:

„Непосрѣдствено следъ образуването на
правителството и въ съгласие съ желанията на Н. В. Краля,
азъ предложихъ коронацията да се състои безъ отлагане.
Установихъ една дата между 15 и 20 септемврий 1930 г. и
се погрижихъ, щото Н. В. Краля да бжде коронясанъ
едновременно съ княгинята-майка Елена. Азъ написахъ
програмата по коронясването и предприехъ
подготвителнитѣ работи въ Алба Юлия. Уморенъ, но
радостенъ отъ постигнатото, дадохъ си два дни отпускъ.

При завръщането си намѣрихъ положението напълно
промѣнено. Н. В. Кралтъ не искаше да чуе нито дума за
коронясване. Не знаехъ на какво да отдамъ това...

Тогава чухъ случайно, че мадамъ Лупеску се е
завърнала въ страната. Азъ не искахъ да повѣрвамъ.
Осведомихъ се при ржководителитѣ на службата по
сигурността, г-да Кадере и Биану. Тѣ отрекоха. Запитахъ г.
Вайда. Той не знаеше нищо. Отново чухъ, че мадамъ
Лупеску е въ страната. Запитахъ още веднѣжъ г. Биану и
той ми каза, че се отнася за една друга мадамъ Лупеску.
Най-после научихъ, че на 4 августъ 1930 г. тя се завърнала
тайно и живѣе въ Фойзорския дворець.“

Веднага Маниу отново подава оставка. Той билъ „извънредно
много уморенъ“ и виждалъ, „че при тия обстоятелства едно
целесъобразно правителство е невъзможно“. Кралтъ приелъ, така
пише той, заявлението му за оставка съ „очевидно задоволство“. Маниу
трѣбвало да узнае, че кралетѣ не обичатъ да сж особено много

задължени на нѣкои свои поданици. Каролъ билъ опиталъ да се откаже отъ Лупеску. Това продължило цѣли два месеца. Тогава намѣрилъ живота безъ нея за непоносимъ.

ДИПЛОМАТЪТЪ

Единственият друг политик на Румъния, за когото си струва да се каже нещо, е фамозният Николай Титулеску, който беше министър на външните работи до септември 1936 г. Той изглежда като монголоидна маймуна, е най-добрият бърборко на Балкана, води за носа мърдавните журналисти на Букурещ и е единственият човек на Румъния, на когото френският генерален щаб се доверява. Той не само лъже безупречно, като порой, мисълта си на пет-шест езика, но и неговият виц и неговата непоклатима жизненост сж прочути по цяла Европа. Дори вжщи и през най-горещите дни носи пардесю. Той е № 2 въ списъка на осъдените на смърт от Желъзната гвардия. Два пжти беше председател на събранието на Обществото на народите, а през 1935 г. председател както на Малкото съглашение, така и на Балканския пакт, което вкупомъ представлява едно население от 70 милиона души.

Каролъ, ревнив към Титулеску, го изхвърли, когато беше болен и въ отпуск въ Франция.

ГЕРМАНИЯ ИЛИ С.С.С.Р.

Румъния е втората държава въ желѣзния прѣстенъ на Малкото съглашение. Нейната войска не е особено добра, но нейнитѣ петролни извори (една трета отъ които принадлежи на английски дружества) сж огромни и отъ голѣма стратегическа важность за френската система на съюзитѣ въ Европа. Французитѣ не искатъ да загубятъ Румъния.

Въпрѣки това не е изключено Румъния да се насочи къмъ Германия. Причинитѣ сж следнитѣ:

1. Главниятъ доходъ на Румъния иде отъ нейнитѣ жита, а Германия е най-добриятъ пазаръ за тѣхъ. Франция и партньоритѣ на Румъния въ балканския пактъ (Югославия, Турция и Гърция) не могатъ да купуватъ много жито отъ Румъния. Германия би могла всичко да купи — на политически цени.

2. Не само че антисемитизмътъ е твърде разпространенъ въ Румъния, но тамъ има и едно германско малцинство отъ 800.000 саксонци, които, естествено, нѣщо ги влѣче къмъ пречупения кръсть. Освенъ Желѣзната гвардия, въ Румъния се надпреварватъ най-малко още три други фашистски партии.

3. Неприятельтъ на Румъния е Унгария. Франция не е близу, за да може да помогне въ случай на война съ Унгария, дори да го желае. Германия може. Тая вѣроятность изглежда твърде отдалечена, но необходимостта да има единъ съюзникъ, ако унгарцитѣ се опитатъ да си възвърнатъ Трансилвания, играе голѣма роля въ румънската политика.

4. Кароль е половинъ Хоенцолернъ. И подобно на всички хора съ власть, които съ удоволствие биха искали още повече власть, навѣрно изпитва въ подсъзнанието си възхищение къмъ Хитлеръ.

Френско-рускиятъ пактъ, отъ друга стана, има за целъ да държи Румъния за поводитѣ. Отъ години Румъния се опасява, че Русия ще се опита да си възвърне Бесарабия, тая богата провинция по течението на Днестъръ, която румънитѣ взеха отъ Русия следъ войната. Болшевицитѣ, които искаха миръ на западъ, се отказаха отъ всички агресивни планове за Бесарабия. Това, естествено, облекчи Румъния, и

така бѣше отворенъ пѣтътъ да се разшири френско-рускиятъ пактъ
чрезъ една румъно-руска спогодба за ненападение.

XXVII. ЮГОСЛАВИЯ СЛЕДЪ СМЪРТЬТА НА АЛЕКСАНДЪРЪ

Петъръ II, най-малкиятъ монархъ въ Европа, роденъ 1924 г., кралъ на Югославия, като наследникъ на убития си баща Александъръ, е титулярниятъ владѣтель на около 13.500.000 здрави и неспокойни сърби, хървати, словенци, македонци, черногорци, далматинци, босняци и херцеговци, които сж обединени въ кралството Югославия. Той е скромно и безпомощно момче. Тринадесетъ-годишенъ, той не говори нито единъ езикъ особено добре. Неговиятъ английски е твърде несигуренъ, неговиятъ сръбски има грѣшки. „Бедниятъ Петъръ, не е схватливо момче!“ — казватъ нѣкой отъ тия, които го обкръжаватъ.

Изглежда, че причината е крайно небрѣжното възпитание. А то се дължи и на безгрижностъ и на незнание. Бащата и майката неправилно сж го възпитавали. Една английска гувернантка е била единствената му учителка до десетъ-годишната му възраст. Тя е почтена личностъ и е направила много за несрѣчното, самотно момче, но нейниятъ приносъ въ неговото възпитание се свършва, когато той настѣпва въ училищната възраст.

Кралъ Александъръ разбралъ това едва преди смъртта си. Кралица Мария Румънска, баба на момчето, първа се застъпила за истинското му възпитание. Той билъ изпратенъ да се учи въ Англия. Тогава терориститѣ убиха баща му, и Петъръ се завърна въ Югославия като неговъ приемникъ. Сега той нѣма възможностъ да завърши училищното си образование, тъй като постановленията на югославската конституция забраняватъ на владѣтеля да напуска страната за по-дълго време.

Жалко е, че Петъръ не ще може да завърши своето образование въ Англия. Постѣпи се по единствено възможния правиленъ начинъ: повѣриха го на английския възпитателъ Паротъ. Поради нещастно съвпадение, Паротъ е сжщо така плахъ като самия Петъръ.

Петъръ научилъ новината за смъртта на баща си чрезъ кралица Мария. Тя не знаела, какъ да му предаде ужасната вестъ и накрая

казала: „Петре, чуй, сега хората ще те наричатъ Величество“. Момчето се облѣло въ сълзи и заридало: „Бабо, много съмъ младъ, за да бжда кралъ!“ Пълна противоположностъ на зле ржководеното възпитание на Петъръ представлява примѣрътъ съ неговия братовчедъ Михай Румънски. Каролъ е много внимателенъ къмъ всичко, което се отнася до Михай. Престолонаследникътъ ходи на училище съ 12 други момчета, събрани отъ цѣлото кралство, и отношенията му съ тѣхъ сж на базата на пълно равенство. Момчетата сж доведени отъ различни области на Румъния, отъ Трансилвания, Бесарабия и т.н., за да може Михай да се запознае съ различнитѣ народни наречия. Тѣ произхождатъ отъ различни народни слоеве: бащата на едно е, на примѣръ, стрелочникъ, на друго е дребенъ правителственъ чиновникъ. Училището се намира въ двореца, има пълненъ учителски съставъ, и Каролъ обѣдва веднѣжъ въ седмицата съ момчетата. Поради това Михай е сръчно, сигурно въ действията си момче. Когато той и Петъръ сж заедно, голѣмата противоположностъ между неговата свѣжа оживеностъ и плахата нерешителностъ на Петъръ веднага изпъква.

Петъръ е едно отъ най-богатитѣ момчета на тая възраст въ Европа, може би и най-богатото. Финансовото положение на неговия баща никжде не е публикувано, но, доколкото се знае, Петъръ е единственъ неговъ наследникъ, а състоянието на Александра се изчислява къмъ два милиона английски лири стерлинги. Голѣма частъ отъ него, — а това отъ строго национално гледище съвсемъ не е патриотична постѣпка — се намира въ чуждестранни банки, не въ Югославия, и е вложено въ чужди (неюгославянски) ценни книжа. Александъръ се различаваше отъ другитѣ диктатори, отъ Хитлеръ или отъ Мусолини, чрезъ страстния стремежъ къмъ пари.

Югославянската цивилна листа се изплаща изцѣло на краля, и той разпорежда, какъ тя да се разпредѣли между членоветѣ на семейството. Естествено, това не е работа за едно тринадесетъ-годишно момче. Чичо му, князь-регентътъ Павелъ, и майка му управляватъ приходитѣ, но само като опекуни. Цивилната листа е огромна. Достига до 55.000.000 динара или 250.000 английски лири при днешния курсъ: половината се изплаща въ Югославия въ динари, другата половина въ швейцарски франкове се депозира въ чужбина. Регентътъ князь Павелъ разполага съ годишна заплата 720.000 динара и като регентъ получава допълнително други 540.000 динара, което

общо прави 5,760 английски лири — дребулия въ сравнение съ паритѣ, съ които момчето теоретично разполага.

Петъръ е момче, което притежава тронъ, а си нѣма другарчета за игра. Той има два милиона фунта, а нѣма по какво да ги харчи. Той получава дневно къмъ 600 английски лири и ги печели само поради това, че е кралъ въ най-неспокойната отъ всички балкански страни. Въпрѣки всичкото вълшебство на кралското достойнство, то едвали е равноценностъ за ужасното напрежение, която съпжтствува младинитѣ на това момче. То би трѣбвало да играе футболъ, а, вмѣсто това, задъ завесата винаги стои единъ камерхеръ. Неговиятъ животъ има най-ужасни изгледи. Петъръ не може да промѣни професията си. Той е кралъ за цѣль животъ и не може да отбѣгне стрѣмнитѣ на своето бждеще.

КРАЛЪ-МЖЧЕНИКЪ

Александъръ е мъртъвъ, и неговото простреляно съ куршуми тѣло лежи въ гробницата на Карагеоргевичитѣ въ Опленецъ, висока импозантна постройка, която следъ едно две столѣтия, ако боитѣ на нейната мозайка-патина издържатъ, ще изглежда много добре. За да разберемъ Югославия, за да можемъ да направимъ една груба скица на събитията, ще трѣбва да се спремъ и да се занимаемъ съ живота и дѣлата на покойния кралъ.

Александъръ бѣше преди всичко войникъ. Той се би презъ цѣлата война. Той бѣше въ строя редомъ съ проститѣ войници при ужасното отстѣпление презъ цѣла Сърбия въ 1915 г. Въ частния си животъ бѣше коректенъ до строгостъ и презираше шурея си Каролъ като бездѣлникъ. Той ценѣше Бориса Български, но намираше неговата плахостъ и разгаленостъ за особени. За Александъръ би било немислимо да трѣгне безъ охрана по улицитѣ на своята столица. Той е възпитанъ като пажъ въ царския дворъ въ Петербургъ. Блѣсъкътъ на абсолютизма го заслѣпилъ и наложилъ своето влияние за презъ цѣлия му животъ. За великолепието не държеше, но обичаше да излага на показъ своята мощъ. Къмъ своята фантастична заплата той се отнасяше спестовно. Единствениятъ луксъ, който си позволяваше, бѣше покупката на книги и автомобили. Въ библиотеката си въ Дедине той имаше къмъ 20.000 книги. Притежаваше и 23 автомобила, чисти пакарди. Той бѣше единъ отъ най-голѣмитѣ притежатели на пакарди въ свѣта.

Подобно на всички диктатори — съ изключение на Хитлеръ — той бѣше трудолюбивъ деятель. Александъръ ставаше рано и въ 8 часа бѣше вече при писмената си маса. Неговитѣ секретари трѣбваше да сж готови по това време съ цѣлата кореспонденция и съ всички нуждни книжа. Къмъ 10 ч. започваха дневнитѣ аудиенции. Всѣки понедеѣлникъ той приемаше най-напредъ началникъ-щаба на войската, градския комендантъ на Бѣлградъ и директора на полицията. Той работѣше вечеръ до късно, докато бжде подгоненъ отъ умората, за да отиде да играе бриджъ съ кралицата или съ нѣкои близки приятели (такива бѣха

главниятъ равинъ на Бѣлградъ, американскитъ и английскитъ свещеници), или пъкъ, подобно на Хитлеръ, слушаше музика. Самъ той свирѣше често на пиано, и то много добре. Никога не носѣше цивилни дрехи, а винаги униформа... Единствената украса на неговитѣ приемни зали бѣха модели отъ полски орждия и надлъжни разрѣзи на гранати, които бѣха поддържани съ такава чистота, че блестѣха като скъпоценности.

Въ рисункитѣ, като тия, които американското списание „Таймъ“ редовно помѣстваше, той приличаше на провинциаленъ жболѣкаръ. Въ действителностъ той приличаше на това, което бѣше — на кралъ. Той бѣше трудолюбивъ, жестокъ, очарователенъ, способенъ на силни, необясними гнѣвни избухвания, темпераментенъ, но сжщо така владѣещъ се и уменъ — въобще комплициранъ характеръ. Той бѣше неумолимъ, но при добро настроение великодушенъ. Той умрѣ на 46 години. И като мъртъвъ се показва по-силенъ, отколкото когато бѣше живъ, защото убийството му допринесе за временното единение на разкъсаната страна.

Задъ Александъръ, задъ младия Петъръ лежатъ нѣколко поколѣния на най-кървавата балканска генеалогия, каквато може да се измисли. Династията на Карагеоргевичитѣ е чисто сръбска. Противоположно на всички други династии, тя крайно рѣдко се е сродявала съ другитѣ кралски семейства, и то само съ най-близкитѣ балкански съседи. Бащата на Александра, Петъръ I, се оженилъ за дъщеря на черногорския кралъ, а самъ Александъръ отиде въ Букурещъ за Мария, дъщеря на румънската Мария, дете се сгоди.

Семейството на Карагеорги произхожда отъ единъ хайдутинъ, четнически главатаръ, който презъ 1810 г. освобождава Сърбия отъ турцитѣ. Този родоначалникъ билъ твърде характеренъ човѣкъ. При единъ патриотиченъ набѣгъ убилъ баща си, за да го спаси отъ турски пленъ, убилъ брата си и самъ той билъ убитъ. Презъ цѣлия XIX вѣкъ тоя родъ бележи червена бразда презъ историята на Сърбия. Понѣкога е билъ на власть, понѣкога — далечъ отъ нея.

Презъ 1903 г., отъ която започва съвременната история на Югославия, въ Сърбия царувалъ кралъ Александъръ Обреновичъ, членъ на една съперничаща династия, и неговата кралица, жена съ крайно лоша репутация, по име Драга Машинъ. Тѣ били убити отъ офицери, вѣрни на емигриралата династия Карагеоргевичъ. На

престола се качилъ Петъръ I, баща на покойния Александъръ. Той царува до 1914 г., когато Александъръ става регентъ. Петъръ притежавалъ семейния темпераментъ. Споредъ една история, която никога не била доказана и вѣроятно е безосновна, той убилъ жена си Зорка, княгиня Черногорска. Въ всѣки случай ималъ насилнически и непостояненъ характеръ. Когато разумътъ го изоставя, билъ замѣстенъ отъ офицерската клика, която фактически управлявала Сърбия.

Не Александъръ, а най-стариятъ му синъ, Георги, е трѣбвало да стане кралъ, но на престолонаследника Георги липсвало душевно равновесие. Той бичувалъ своитѣ прислужници въ страшни изблици на яростъ. Следъ цѣла редица възмутителни скандали билъ обявенъ за душевно боленъ и поставенъ подъ охрана въ Нишката крепостъ. Тамъ бѣше той чакъ до 1936 година.

Тукъ трѣбва веднага да се каже, че Александъръ не бѣше наследилъ никое отъ тия качества на Карагеоргевичитѣ. Не бѣше нито убиецъ, нито душевно боленъ.

Той бѣше почти прекалено съвѣстенъ кралъ и въ всѣко отношение патриотъ, който правѣше това, което изглеждаше да е най-добро за неговата страна. Голѣма частъ отъ страната, както ще видимъ по-нататкъ, желаше нѣщо друго, и тежкиятъ характеръ на Александра затрудняваше разбирателството имъ. Монархътъ остана неподкупно откровенъ, макаръ и това може би да дължеше на своя егоизъмъ, повишенъ отъ страшната история на своя родъ. И неговата трагедия бѣше, че съ своитѣ опити да обедини страната, той я заведе до брѣга на пропастьта.

Прочее, достатъчно за семейството на Петъръ, за бащата на Петъръ. Въ онаследеното отъ него нѣма нищо особено здраво.

Князь Павелъ, първиятъ регентъ, бѣше братовчедъ на Александъръ и неговъ най-близъкъ възрастенъ родственикъ. Поради това кралътъ бѣше спрѣлъ избора си на него, просто за да запази династията, при все че тѣ не бѣха близки приятели. Павелъ е възпитанъ въ Оксфордъ, а това е най-лошата основа за единъ човѣкъ на дѣлото. Неговата съпруга, принцеса Олга, е сестра на Кентската херцогиня. Той обича книги, музика, картини и живота на благородникъ-земевладѣлецъ. Той би предпочелъ, ако това е възможно, да умре въ леглото си, което до сега се е удало само на единъ властващъ Карагеоргевичъ и тоя единъ, Петъръ I, бѣше душевно

боленъ. Споредъ схващанията на сърбитѣ, той е „много англичанинъ“ и наистина той дружи по-лесно съ чужденци, отколкото съ своя народъ.

Павелъ не е ималъ никога и най-малкото желание да бжде регентъ. Блѣскавитѣ доспехи на царствеността, разбира се, не може да не му правятъ впечатление, но той би предпочелъ много по-малко гланцъ, ако по тоя начинъ се намали и неговата отговорностъ. За никого не е шега да бжде господаръ на страна като Югославия. Презъ първитѣ месеци на своето регентство Павелъ не е могълъ да заспи безъ помощта на приспивни срѣдства.

Павелъ, частно, е приятенъ, и хората не се плашатъ отъ него, не се плашатъ и да му кажатъ истината, което при Александра никой не би посмѣлъ. Подобно нѣщо, при все че отначало той бѣше много достъпенъ, сега срещитѣ му съ журналисти се най-грижливо обмислятъ. Едно проклятие на балканската политика го засѣнчва — интригантството въ войската. Ако Павелъ тръгне на разходка, настѣпва нѣщо почти трагикомично. Предъ него върви автомобилъ съ войници, единъ другъ свисти задъ него, а отстрани по пѣтя сж строени пакъ войници. Така се разхождатъ Павелъ и свитата му, задушавани отъ бензиновитѣ пари, неспособни да се възхитятъ отъ нѣкое дърво, отъ нѣкоя птица, безъ веднага да не изкочи нѣкой постъ. Това се прави отъ войската, за да го държи въ рѣцетѣ си.

Въпрѣки това Павелъ се показва способенъ въ управлението. Той води упорита борба съ великосърбитѣ, когато тѣ се опитаха да укрятъ кралското завещание. Той постѣпи като примирителенъ факторъ и успѣ да убеди първия си министъръ-председателъ, Йевтичъ, да пусне отъ затвора Мачекъ, водачътъ на хърватската опозиция. Павелъ не е амбициозенъ. Неговото регентство ще продължи още седемъ години. Той ще бжде радостенъ, когато тия години преминатъ.

Двамата други регенти сж: Раденко Станковичъ, който е билъ придворенъ лѣкаръ на Александъръ, и Иванъ Петровичъ, бившъ банъ^[1] на Хърватско. Нито Станковичъ, нито Петровичъ сж чисто сърби, и тѣхното назначение предизвика вълнение въ Бѣлградъ. Очевидно кралътъ ги е избралъ отъ чисто балкански съображения. Тѣ сж честни хора, което тамъ долу не е често явление, пъкъ и не сж изтъкнати личности, нито предразположени да станатъ голѣми народни герои. Освенъ това Станковичъ и Петровичъ не се обичатъ

помежду си. Това се знаело отъ краля и той предполагалъ, че тѣ ще се каратъ, поради което винаги единиятъ ще бжде на страната на Павелъ. Така при всѣко решение Павелъ би ималъ болшинство.

Станковичъ, много добъръ лѣкаръ, излѣкувалъ Александра отъ болезнена стомашна болестъ, следъ като много чуждестранни лѣкари не му помогнали. Станковичъ казалъ просто: „Ваше Величество, у васъ всичко е въ редъ, освенъ нервитѣ. Вие нѣмате никаква органическа болестъ. Забравете това и ще се чувствувате добре.“ Кралътъ се убедилъ, че се излѣкувалъ чрезъ това предписание и запиталъ Станковича, какъ да му се отплати. Станковичъ му отговорилъ съ една ориенталска басня. Веднѣжъ турскиятъ султанъ извлѣкълъ голѣма полза отъ съвета, даденъ му отъ единъ малкъ дворцовъ чиновникъ. Запитанъ каква награда иска, придворниятъ отговорилъ: „При следния приемъ, кажете ми нѣщо повѣрително!“ Султанътъ постъпилъ тѣй: цѣлиятъ дворъ забелязалъ това съ завистъ и възбуда. Името на дребния чиновникъ веднага минало по всички устни. Явно било, че тоя човѣкъ е станалъ царски любимецъ. Великиятъ везиръ веднага му предложилъ служба. Следъ това още една. Най-после малкиятъ придворенъ станалъ великъ везиръ.

Тая история може да е апокрифна, но фактъ е, че политически неизвестниятъ Станковичъ, веднага следъ оздравяването на краля, стана министъръ на просвѣтата. Следъ това започна да се изкачва бързо. А днесъ е регентъ. Той никжде не е обичанъ. Хората казватъ, че никому нищо не е простилъ, никому нищо не е забравилъ, ако презъ дългитѣ тъмни времена не е билъ достатъчно уважаванъ.

Третиятъ регентъ, Петровичъ, е отъ по-добъръ видъ. Луи Адамичъ пише за него съ уважение, а азъ не зная по-голѣма честъ за нѣкой югославянски политикъ. Той не е хърватинъ, както обикновено се мисли, а е далматинецъ. Ималъ е много по-добри разбирания за своитѣ задължения като хърватски банъ, отколкото своитѣ предшественици, при все че упражняваниятъ отъ Бѣлградъ натискъ му е прѣчилъ да бжде напълно умѣренъ. Безсъмнено, той е горещъ антифедералистъ, който вѣрва въ „основната, естествена хомогенность на сърби, хървати и словенци“.

[1] Банъ — средновековна титла на владетел на област при южните славяни. В по-ново време (19 и 20 век) управителите на

области в Кралство Сърбия и Югославия. — Бел.ел.кор. [↑](#)

ПСИХОЛОГИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКОТО УБИЙСТВО

Тукъ трѣбва да се спомене още едно име, името на Владо Георгиевъ, убиецътъ на краля. Каква тайнствена игра на сждбата заведе Александра, монархътъ, и Георгиевъ, убиецътъ, точно въ единъ и сжщи моментъ въ неравнитѣ улици на Марсилия? Почти всѣки видѣ забележителния филмъ, снетъ при убийството. Неговата особено въздействуваща сила се дължеше на обстоятелството, че публиката знаеше, че 90 секунди следъ като кралятъ слѣзе отъ лодката ще бжде трупъ. А кралятъ не го е знаелъ.

Георгиевъ е билъ македонски терористъ. Целта на неговата група била да откъсне отъ югославянското владичество сръбската частъ на Македония и да я съедини съ българскитѣ остатъци отъ тази загубена и невидима провинция. Едно македонско движение съ тая програма сжществува отъ 40 години. То иска създаването на независима или автономна Македония, а въ случай че тоя планъ, който е една политическа невъзможностъ, се провали, — съединението на Македония съ България.

Българското движение, В.М.Р.О., се води отъ единъ ужасенъ главатаръ, отъ Иванъ Михайловъ. Михайловъ създаде съ своитѣ хора държава въ държава, съ своя войска и полиция, своя куриерска служба, свои данъци, свои закони, свои сждилища. Ржката на организацията бѣше дълга и безмилостна. Нито единъ предателъ не можа да ѝ избѣга. Жената на Михайловъ, напримѣръ, проследи единъ противникъ по различни пжтища до Бургтеатъръ въ Виена и го уби тамъ. Георгиевъ е билъ шофьоръ на Михайловъ.

Македонцитѣ бѣха раздробени на партии, и Георгиевъ се отличилъ най-напредъ при едно вжтрешно клане на членоветѣ отъ антимихайловата група. Той убилъ две забележителни личности, комуниста Хаджидимовъ и умѣрения Томалевски. Той се видѣлъ принуденъ, при все че тогавашното българско правителство закриваше македонцитѣ, да избѣга въ гората.

Георгиевъ посветилъ живота си на два плана, които завладѣли изострената му мисль. Той станалъ фанатикъ, и то отъ най-опасния

видъ: леденостуденъ. Единиятъ планъ, върху който работилъ много години, ималъ за целъ да хвърли въ въздуха сградата на Обществото на народитѣ въ Женева. Освенъ това искалъ да убие Александра. Георгиевъ не можа да минира двореца на Обществото на народитѣ.

Годината 1934 наниза дълга редица отъ политически убийства: Долфусъ, Рьомъ, Шлайхеръ, Дука, Александъръ, Луи Барту, полския вжтрешенъ министъръ Пиерацки и Сергей Кировъ, втория човѣкъ на Съветска Русия. Повечето отъ тѣхъ може да се подведатъ подъ единъ и сжщи знаменателъ: тѣ бѣха изпълнени отъ фанатици съ целъ да свалятъ притежаващитѣ властѣта режими или да ги омаломощятъ, за да освободятъ пжтя за ново правителство. Константинеску, убиецѣтъ на Дука; Планета, убиецѣтъ на Долфусъ; Георгиевъ, който уби Александра, и украинцитѣ, които убиха Пиерацки, бѣха все добри демократи, при все че сами се наричаха желѣзогвардейци, нацисти и тѣмъ подобни.

Каква е психологическата основа на тоя стремежъ да се убива? Д-ръ Вилхелмъ Щекелъ въ Виена ми каза, когато дискутирахме по тоя въпросъ, че повечето политически убийства сж изблици на изтласкани комплекси спрямо бащитѣ. Луди хора и анархисти, които убиватъ нѣкой държавникъ, за да компенсиратъ нѣкой тъменъ вжтрешенъ комплексъ, сж обикновено психични инвалиди на почвата на нѣкоя нещастна преживѣлица въ детинството. Често тѣ сж незаконородени, каквто бѣше анархистѣтъ, който уби австро-унгарската императрица Елизабета. Убийцитѣ искатъ да изживѣятъ нѣкой инфантиленъ конфликтъ. Убийствата, които тѣ изпълняватъ, сж най-крайнитѣ напрежения за вжтрешно задоволяване, за компенсиране мизерията отъ младини.

Никой не прибѣгва до самоубийство, — казва д-ръ Щекелъ въ едно знаменито есе, — който нѣма стремежа да убие нѣкой другъ. Обратно: не извършва убийство никой, който не чувствува у себе си подбуда къмъ самоубийство. Повечето убийци сж достатъчно отчаяни, за да извършатъ своето деяние, защото сж разочаровани отъ живота. Тѣ сж кандидати за самоубийство и затова за тѣхъ нѣма значение да жертвуватъ своя животъ при убиването на нѣкой другъ. Фактически, тѣхниятъ стремежъ къмъ убийство може да избие въ желанието да си взематъ едно театрално сбогомъ отъ живота. Тѣ казватъ: „Азъ искамъ да умра, но преди това искамъ да взема още нѣкого съ себе си.“

Задъ повечето политически убийства, споредъ тая теория, се крие нѣкоя заговорническа история. Тайни терористически групи винаги участвуватъ при атентатитѣ. Психологическата основа на заговора е раздразнението, че сж хора отъ срѣденъ калибъръ. Заговорниците и убийцитѣ съ убеждения презиратъ организираното мнозинство. За тѣхъ е нѣкаква фасцинираща прелестъ да бждатъ членове на едно подтиснато малцинство съ действителни или въображаеми политически недоволства. Повечето хора сж родени съ убеждението, че сж опредѣлена за нѣкоя велика историческа мисия. Всички убийци сж тласкани отъ напирашото желание да излѣзатъ на преденъ планъ.

Често пжти убиецътъ убива държавника като огледаленъ образъ на баща си. Той прави баща си отговоренъ за своето тежко и жалко положение (почти повечето убийци сж крайни бедняци). Главната фигура, която той иска да убие, е — психично — баща му. Тая главна фигура може отначало да бжде почитана като замѣстваща бащата, следъ това мразена, най-после убита. Или пъкъ — продължава д-ръ Щекелъ — убиецътъ може тѣй много да обича човѣка, който замѣства баща му, че да го убие. Двуполюсното естество на любовъ и омраза е очевидно. Бругъ, напимѣръ, може да е убилъ Цезаря, защото, като неговъ духовенъ синъ, е искалъ да бжде най-близу до сърдцето му, а се е видѣлъ изтласканъ отъ Маркъ Антоний. Той е убилъ Цезаря не отъ омраза, а отъ ревнивостъ.

Нѣкаква душевна обида, усъмняване въ бащинството или нѣкоя отъ безбройнитѣ фикс-идеи отъ детскитѣ дни продължава да гори въ неврастеника. Тя образува тласкащъ назадъ потокъ на вѣчно недоволство въ живота. Въ крайни случаи — смѣта д-ръ Щекелъ, — това може да доведе до убийство. „Убитиятъ кралъ е изкупилъ въ действителность нѣщо отъ подсъзнанието на убиеца!“ Чрезъ убийството, единъ малъкъ, личенъ конфликтъ се намѣсва въ живота на народитѣ. Убиецътъ премѣства източника на своето нещастие въ областъта на свѣтовнитѣ афери. Може би Бугъ е билъ битъ отъ своя пияница-баща. Затова Линколнъ трѣбваше да умре. Може би Принкипъ е страдалъ отъ своята нещастна младостъ. Затова дойде Свѣтовната война.

ЮГОСЛАВИЯ — КОТЕЛЪ ОТЪ НАРОДНОСТИ

Кралството на сърби, хървати и словенци е, както Дж. Х. Джексонъ се изразява, продуктъ на „неестествено свързване на причини“. Когато президентъ Уилсонъ прокламира учението за правото на самоопредѣление на народитѣ, той искаше, южнославянскитѣ народи, съ изключение на България, да се освободятъ и обединятъ. Клемансо и неговитѣ реалистични колеги искаха да създадатъ една буферна държава, която да служи за две цели: една значителна частъ отъ старата Австро-Унгария да се откъсне, за да се омаломощятъ нова Австрия и нова Унгария. Освенъ това на Италия да се отнематъ далматинскитѣ брѣгове, които, както се знае, ѝ бѣха обещани чрезъ таенъ договоръ, съ който тя бѣше подкупена да влѣзе въ войната.

Думата Югославия е за повечето западноевропейци само едно неопредѣлено балканско понятие. Фактически обаче Югославия е една отъ най-важнитѣ и най-силни страни въ Европа. Тя се простира отъ унгарскитѣ равнини едвали не чакъ до Егейско море, и отъ вратитѣ на Австрия до излаза на Адриатика. Върху тая площъ, голѣма колкото Англия, живѣятъ 13.500.000 души, повечето селяни и планински овчари, сурови, бедни, силни, примитивни, великолепни войници. Главната вътрешна целъ на Югославия е известна: вътрешно-политическа консолидация и продажбата на зърнени храни. Подобно на Румъния, тя живѣе предимно отъ полето. Още отъ началото обаче страната е разкъсвана отъ вътрешни ежби и дѣлежи. Вътрешната политика следъ войната се опредѣли отъ отчаянитѣ борби между сърби и хървати. Диктатурата на кралъ Александъръ се оказа неминуема следъ пълното проваляне на сръбско-хърватското сътрудничество презъ парламентарно управляванитѣ години 1919–1929.

Сърбитѣ сж балкански народъ, съсрѣдоточени около Бѣлградъ, отъ източно православно вѣроизповѣдание, съ полутурска култура и воинственъ духъ. Хърватитѣ сж групирани около своята столица Загребъ, живѣли сж вѣкове въ обсега на Виена, иматъ европейска

култура и традиции и сж римокатолици. Сърбитѣ се биха презь войната на наша страна, хърватитѣ (противъ волята си, това е вѣрно!) за Централнитѣ сили. Хърватитѣ сж къмь 3.300.000 души, почти 30 на сто отъ цѣлата страна. Тѣсно свързани съ тѣхъ сж тѣхнитѣ братовчеди отъ северъ — словенцитѣ. Хърватитѣ си служатъ съ латинската азбука, сърбитѣ — съ старата кирилица.

Следъ войната страната получи една чисто нова демократична конституция, и тѣй разнороднитѣ народности на кралството се очакваше да живѣятъ щастливо помежду си. Разбира се, това не стана. Управляващитѣ сърби, водени отъ Александра, веднага направиха нѣколко тактически грѣшки. Самъ кралтъ, напрімѣрь, убедень въ неподатливостта на хърватитѣ, не стѣпи десетъ години въ Загребъ, при все че тоя градъ бѣше втората столица на държавата му. Това убеди хърватитѣ, че тѣ сж третираны като граждани отъ втора класа, и тѣ станаха по-отчаяни и по-непримирими. Страститѣ се разпалиха още повече въ Скупщината, дето се стигна до кръвопролитие. Хърватскиятъ водачъ Радичъ бѣше убитъ тамъ. Психологическата ядка на конфликта бѣше, навѣрно, болката на сърбитѣ, че Загребъ ги превъзхожда въ културно отношение. Затова тѣ наказаха Загребъ. Несъзнателно сърбитѣ мразѣха „европейската цивилизация“, която въ тѣхнитѣ очи се въплѣщаваше отъ германскитѣ и австрийскитѣ завоеватели презь войната. А хърватитѣ, при все че сж славяни по раса и по езикъ, сж изцѣло германизирани. Тѣ сж по-богати отъ сърбитѣ, притежаватъ по-голѣмата частъ отъ индустрията. Нищо чудно, че сърбитѣ, които понесоха всички бедствия на войната и чиято страна бѣше жестоко опустошена, сега се показватъ ревниви.

Хърватитѣ наричатъ сърбитѣ „мексиканци“ и „бандити“. Сърбитѣ наричатъ хърватитѣ „размирници“. Хърватитѣ казватъ, че предпочитатъ дори старата монархия на Хабсбургитѣ, предъ диктатурата на Александъръ и предъ бѣлградската тирания. Сърбитѣ цитиратъ насмѣшливо старата поговорка, че ако останатъ само трима хървати на тоя свѣтъ, ще се образуватъ четири хърватски политически партии. Хърватитѣ направиха отъ своя убитъ водачъ мъченикъ. Сърбитѣ отговориха съ твърдението, че хърватитѣ презь течението на хиляда години сж направили всичко за своята независимостъ, само не сж се борили. И сърбитѣ принуждаваха хърватитѣ къмъ подчинение.

Всичко, а за това сж виновни и дветѣ страни, е печално. Югославия се нуждае отъ 40-годишенъ миръ. Тя се нуждае отъ време, за да развие своитѣ рудници, своето земедѣлие, своитѣ великолепни естествени източници на сурови материали. Страната е изтощена, тя трѣбва да се възстанови. Да вземемъ за примѣръ Бѣлградъ. Повечето магазини въ главнитѣ улици, дори и сега, се занимаватъ съ продажба на крайно примитивни потрѣби на всѣкидневния животъ. Малко градове иматъ таково красиво мѣстоположение като Бѣлградъ, високо на две голѣми рѣки, Дунавъ и Сава, но той прилича на хубаво селско момиче въ каляската на кралица, облечено въ дрехитѣ на просекиня.

Когато Александъръ умрѣ, хърватитѣ не въстанаха, както мнозина очакваха. Хърватитѣ сж, както сѣрбитѣ ги упрѣкватъ, кротки хора, които не обичатъ нито кръвопролитията, нито революциитѣ. Тѣ нѣмаха оръжие. Хърватскитѣ части въ войската бѣха грижливо разпратени по отдалеченитѣ области. Сѣрбскитѣ полицаи, типични жандарми, внимаваха. Освенъ това отъ Италия не идваше никаква помощъ. За честъта на мъртвия Александъръ, наложи се политическо примирие, но то не продѣлжи дълго.

РЕВОЛЮЦИЯ НА БАЛКАНА — ЗАЩО НЕ?

Често се поставя въпросът, защо живещитѣ така мизерно дунавски и балкански народи не се навдигнатѣ отъ своята бедность, отъ своята калъ, за да прокаратѣ една всеобхватна, социална революция. Причинитѣ за това сж разнообразни, редомъ съ леснообяснимата трудность на едно пролетарско въстание въ всѣка управлявана съ полицейски насилия страна:

1. Преобладаващата страсть на балканскитѣ народи е национализъмътъ. Тѣхната примитивна, подбудителна енергия е насочена повече къмъ запазването на тѣхнитѣ собствени политически малцинства, тѣхнитѣ собствени малки земи, отколкото къмъ една социална революция. Национализъмътъ причинява отливъ на тѣхнитѣ накупѣли сили.

2. Дунавската областъ е най-малко въ тритѣ си пети земеделска, и мнозинството е селско, което, колкото и да е бедно, притежава земя. Индустриалниятъ пролетариатъ не е многоброенъ. Едно срѣдно съсловие се създаде едва презъ последнитѣ две поколѣния, но и до днесъ е все още твърде слабо и твърде несигурно. Въ Югославия, както и въ Унгария, срѣдното съсловие е крайно малко. Извънредната примитивность на общественитѣ слоеве прави навредъ изъ Балкана революционната пропаганда трудна.

3. Социалъ-демокрацията, твърде значителна сила въ продължение на дълго време, е предизвикала въ повечето отъ тия страни единъ значителенъ патернализмъ. Въ Унгария казватъ на шега, че държавата се грижи за всѣкиго отъ раждането до 15-годишната възраст и отъ 60-годишна възраст до смъртъта. Докато народътъ получава помощъ отъ държавата, колкото и да е рудиментарна по форма, всѣко въстание е невѣроятно.

4. Единъ бѣлъ тероръ, ужасенъ въ своята необузданость, последва двата единствени опити да се въведе комунизъмъ въ Дунавския басейнъ: Бѣла Кунъ въ Унгария и въстанието следъ падането на Стамболийски въ България. За да оправдаятъ своитѣ масови убийства, бѣлитѣ разпрѣснаха легендата за варварството и за

тайнитѣ сили на комуниститѣ. И бѣлитѣ, които единъ пжтъ вече нализаха кръвъ, не ще щадятъ едно ново кръвопролитие. Затоа всѣки проблѣсъкъ на комунистически идеи ще бжде задушаванъ безмилостно.

5. Гладъ. Продължителната мизерия, отъ която страдатъ дунавскитѣ народи, не дава признаци за бунтъ, а признаци на апатия и отпуснатостъ, на едно почти патологично безразличие. Когато хората сж прегладнѣли, тѣ не правятъ революция, защото гладътъ просто ги е направилъ безсилни.

ЧЕРНАТА И БЪЛАТА РЖКА

Генералъ Петъръ Живковичъ билъ презъ 1903 г. младъ гвардейски поручикъ. Да се отбележи датата. Презъ 1903 г., както бѣше вече споменато, кралъ Александъръ Обреновичъ и жена му, Драга Машинъ, бѣха убити отъ офицери, които веднага поставиха на престола Петъръ Карагеоргиевичъ. Тоя офицеръ, който е ималъ задачата да завземе входа на конака, т.е. на двореца, е Петъръ Живковичъ.

Оттогава Живковичъ е непрекъснато твърде видна фигура въ югославянскитѣ военни срѣди. Дълго време той напредвалъ въ службата по установения редъ, но неговото влияние задъ кулиситѣ, като последенъ ветеранъ отъ нѣкогашната банда убийци, е голѣмо. Презъ 1921 г. Александъръ го назначи за командиръ на гвардията, единъ видъ войска въ войската, брояща 18.000 души отъ гарнизона въ Бѣлградъ. Може да изглежда странно, че участникътъ въ убийството на единъ кралъ бива натоваренъ съ сигурността на другъ кралъ. Когато кралътъ унищожилъ презъ 1929 г. демокрацията, той назначилъ Живковичъ за министъръ-председателъ. Генералътъ остана на тоя постъ до 1932 г. Следъ това стана воененъ министъръ.

Бащата на Живковичъ е билъ подковачъ. Като повечето югославяни, той е отъ селско потекло. Неговото образование е ограничено, и дори и днесъ, освенъ нѣколко израза на френски езикъ, той не говори други езици, освенъ сръбски. Никога не е пътувалъ отвъдъ югославянскитѣ граници. Той живѣе скромно и просто като нежененъ въ малка къщица съ майка си.

Следъ убийството отъ 1903 г., виднитѣ офицери-заговорници образували ядката на едно тайно дружество, „Черна ржка“, наречено официално „Уједињење или смрт“. Тѣхнитѣ авантюри като патриотични убийци и терористи предизвикаха, между другото, Свѣтовната война. Принкипъ, убиецътъ отъ Сараево, е билъ подготвенъ въ тая работа отъ хора на „Черната ржка“. Днесъ въ Сараево е издигнатъ общественъ паметникъ на Принкипъ. За сърбитѣ той е народенъ герой, при все че той даде повода за загубата на 20 милиона човѣшки души.

Поради своитѣ здрави политически възгледи, Живковичъ е игралъ въ „Черна ржка“ голѣма роля. „Черна ржка“ искала Велика Сърбия. Тя се опитала да превърне сръбския шовинизъмъ, самъ по себе си далечъ не нѣщо хладнокрѣвно, въ трескава горещина. Тя била военната клика задъ престола. „Черна ржка“ била истинско тайно дружество. Членовѣтѣ се познавали единъ другъ само като нумера, и никой никога не билъ сигуренъ, дали другарьтъ му е членъ или не е. Водачъ билъ единъ генералъ-щабенъ офицеръ съ забележителна безогледностъ и жаръ, полковникъ Драгутинъ Димитриевичъ. Ако Димитриевичъ не бѣше създалъ „Черна ржка“, то Свѣтовната война навѣрно щеше да избухне по съвършено другъ начинъ.

„Черна ржка“ била разтурена презъ време на войната. Това станало, защото нѣкой отъ членовѣтѣ били станали републиканци. Тѣ не се довѣрявали на младия Александъръ. Въ всѣки случай Живковичъ застаналъ на страната на Александра и образувалъ, доколкото може да се знае, нѣщо като контра-движение на „Черна ржка“, което безъ особена оригиналностъ се нарича „Бѣла ржка“. Бѣлоржкитѣ били на страната на младия кралъ.

Димитриевичъ и крайнитѣ черноржки били унищожени чрезъ единъ заговоръ, при който Живковичъ, може би съ знанието на Александъръ, е билъ победителъ. Презъ 1917 г. Сърбия изглеждала унищожена. За да получатъ по възможностъ добри условия, сърбитѣ унищожили архивитѣ, отъ които би могло да се установи връзката на „Черна ржка“ съ убийството въ Сараево. Необходимо било още да се премахне Димитриевичъ, за да се затвори устата на последния свидетелъ по подготвенията, на които се дължи смъртъта на Францъ Фердинандъ. Димитриевичъ и още четири души били изправени предъ воененъ съдъ въ Солунъ, при обвинението, че билъ организиралъ атентатъ срещу живота на Александъръ. Доказателствата били жалки. Следъ едно сензационно процедиране, черноржкитѣ били осъдени, и Димитриевичъ езекутиранъ.

Така Живковичъ си разчистилъ пѣтя. Бѣлата ржка заела мѣстото на черната. Той забравилъ политическия тероръ, заговоритѣ и започналъ да брани интереситѣ на Александъръ.

И като най-силенъ офицеръ въ една силна войска, той е най-важниятъ човѣкъ въ Югославия.

КРЪСТОНОСНИЯТЪ ПЪТЪ НА ХЪРВАТИТЪ

Най-изтъкнатият водач на опозицията е Владимиръ Мачекъ. Той силно напомня на румънеца Маниу: идеалистъ, своенравенъ, римо-католикъ, приятелъ на селянитѣ, неподкупно честенъ, амбициозенъ, старомоденъ съ своята вѣра въ естествената доброта у хората, твърдо увѣренъ, че правото трѣбва да победи въ политиката, защото е право. Той не е влѣзълъ въ политиката като повечето политически водачи на Балкана, защото политиката е единствениятъ пѣтъ за всѣки образованъ човѣкъ да се крепи въ живота. Като у повечето хървати, опозиционниятъ духъ и партикуларизмътъ сж дълбоко вкоренени въ характера му.

Мачекъ въ Хърватско, подобно на Маниу въ Трансилвания, е почитанъ като месия отъ своя подтиснатъ народъ. Той е наказванъ съ затворъ при обвинения, теглени на аптекарски везни. Негови най-добри приятели сж били избити отъ полицейски шайкаджии. Неговитѣ привърженици сж били бити и изтезавани по начини, каквито никжде въ съвременна Европа не бѣха познати, докато Хитлеръ не бѣше дошелъ на власт. Той е месия, но месия безъ изгледи за власт. Той не иска пълно отдѣляне за Хърватско. Сепаратизмътъ фактически е политическа невъзможностъ. Поради това неговата опозиция, тъй като той не отива до крайности, макаръ че е продължителна, е стерилна.

ВЪНШНА ПОЛИТИКА

Позицията на Югославия в следващата война ще бъде от много голѣмо значение. Войската ѝ е шестата по голѣмина в Европа. Тя брои, споредъ Х. Р. Кникербокеръ, 184.000 души съ 1.200.000 обучени запасни. Тя получава съветитѣ на специалисти отъ френския генераленъ щабъ, снабдена е съ френско и чехословашко оръжие, най-вече отъ заводитѣ Шкода в Пилзень. Боеспособността на частитѣ е голѣма. Вѣроятно югославянската войска е най-силната в Европа.

Главнитѣ врагове на Югославия, третата страна на Малкото съглашение, сж Унгария и Италия. Ако Ото Хабсбургски би могълъ да се завърне в Австрия или Унгария, Югославия ще трѣбва да предприеме въоръжена акция, чрезъ която ще трѣбва отново да го изпѣди, защото Чехословакия, подъ натиска на Германия и Полша, е много уязвима. Докато Италия бѣше заета съ Абисинската война, Югославия имаше в Сръдна Европа твърде свободни рѣце. Тя взе участие в санкциитѣ срещу Мусолини, при все че Италия е нейниятъ най-добъръ клиентъ. Отъ това се вижда, че на Балкана злата воля е по-ценна отъ експортнитѣ излишеци.

Дълго време Италия проявяваше нападателни намѣрения срещу Югославия. Мусолини блѣнува за югославянска земя, защото притежаването на Далмация би превърнало Адриатика в италианско море. Италианскитѣ интереси окуражиха неблагонадежднитѣ елементи на хърватската, словенската и македонската опозиция срещу бѣлградското правителство, а може и да сж ги подкрепили. Италия се свърза съ Австрия и Унгария и се опита и съ България да обкръжи Югославия. Напоследъкъ, обаче, следъ като Мусолини изхаби силитѣ си по Абисиния и на западъ, остави Югославия на спокойствие.

При все че Югославия е съюзникъ на Франция, тамъ се появяватъ прогермански чувства. Причинитѣ? Германия е най-добриятъ купувачъ на югославянско жито. Добри войски се самоуважаватъ в мирно време, а Живковичъ изпитва смъртенъ респектъ предъ германската войска. Френскитѣ заеми, основата на югославянскитѣ финанси в продължение на много години, не текатъ

така обилно, както нѣкога. Германскитѣ цели въ Австрия сж противни на хабсбургската реставрация, а тя е била винаги ужасно привидение за Югославия. Аншлусътъ между Австрия и Германия би билъ страшенъ ударъ за Италия. Той би пратилъ мощната германска армия на Бренеръ вмѣсто австрийскитѣ батальони, и по тоя начинъ най-трудната военна проблема на Югославия е разрешена. „Бжди приятель съ неприятеля на твоя неприятель!“ е единъ отъ основнитѣ принципи на цѣлата балканска политика. Независимо отъ многото сърдечни ржкостискания презъ последно време, Италия си остана заклетъ врагъ на Югославия.

Германцитѣ разбиратъ много добре това и усърдно правятъ мили очи на Югославия. Въ началото на 1934 г. се видѣхъ въ спалния вагонъ къмъ Бѣлградъ съ единъ любезенъ чиновникъ отъ Вилхелмщрасе, който не криеше, че работата му е да снабдява съ пари германскитѣ вестници на Балкана. Генералъ Гьорингъ направи нѣколко посещения въ Югославия и зарадва сърдцето на момчето-кралъ, като му подари за рождения денъ огромна желѣзничка-играчка. Югославиянскитѣ министъръ-председателъ д-ръ Стоядиновичъ бѣше поканенъ на единъ отъ прочутитѣ Гьорингъ-Гьомбьошъ-поляшки ловове, но неговитѣ френски съветодавци се погрижиха, той да не отиде.

Югославия е повече или по-малко въ положението на съпругъ, който до сега е билъ вѣренъ. Той е здравъ младъ момъкъ, ожененъ за La belle France, а сега гледа на северъ къмъ голѣмото русо германско момиче и обмисля, дали разводъ и повторенъ бракъ не би било отлична идея, ако жена му продължава да флиртува съ тоя тъменъ, безскрупуленъ италиански авантюристъ. За жалость, бракъ съ две жени едновременно не се допуска.

XXVIII. ТУРСКИЯТЪ КОЛОСЪ

Русата, синеока комбинация отъ патриотъ и психопатъ, т.е. диктаторътъ на Турция е промѣнялъ името си седемъ пѣти. Най-напредъ той е билъ наричанъ отъ своитѣ родители въ Солунъ просто Мустафа. Въ училището получилъ името Мустафа Кемалъ, за да бжде различаванъ отъ другитѣ малки Мустафовци и още, защото единъ отъ учителитѣ се възхищавалъ отъ математическитѣ му способности: „Кемалъ“ на турски езикъ значи „свършенство.“ Следъ боеветѣ при Дарданелитѣ той станалъ Мустафа Кемалъ Паша; „паша“ е военна титла, която отговаря на генералъ. Следъ като презъ 1921 г. изгони гърцитѣ, той прие името Гаази Мустафа Кемалъ Паша; „гаази“ означава „унищожителъ на невѣрнитѣ“, твърде странна добавка къмъ името на Кемалъ, който е най-голѣмиятъ невѣрникъ въ турската история. Следъ десетъ години стана Гаази Мустафа Кемалъ, като изостави военната си титла. Презъ 1934 г. той заповѣда на всички турци да възприематъ семейни имена, като западноевропейцитѣ, и избра за себе си „Ататюркъ“, което означава „Баща на турцитѣ“. Така той стана Кемалъ Ататюркъ. Най-после той промѣни и това отъ арабската въ турската му форма, за да стане Камалъ^[1] Ататюркъ.

Не е само името, което той отъ своя страна промѣни. Когато неотдавна, следъ продължително отсъствие, минахъ презъ Цариградъ, учудвахъ се на промѣната въ фирмитѣ по всички улици. Кемалъ бѣше почти напълно поевропейчилъ турската азбука. Новиятъ турски езикъ е строго фонетиченъ езикъ. Тукъ ще предамъ нѣкой отъ главозамайващитѣ означения, които ме посрещнаха:

Kahve, вмѣсто Café, Tabl dot, вм. Table d'Hôte, Amerikan Ekpres Ko, вм. American Express Co, Jorj, вм. Georges, Moris Sovalije, вм. Maurice Chevalier, La Jones, вм. La jeunesse, Dizl Eejin, вм. Diesel Engine, Star Su Sop вм. Star Shoe Shope, Vagonli-Kook, вм. Wagon-Lits-Cook Enstitu do Boté, вм. Institute de Beauté, Or Duvr, вм. Hors d'Oeuvres, Foks Film Korporeysen, вм. Fox Film Corporation, Vaytaus, вм. White House, Lozan Palas Otel, вм. Lausanne Palace Hôtel.

Кемалъ Ататюркъ, който крачи като колосъ презъ турската земя, — единъ бронзовъ паметникъ, който го дава въ смокингъ (панталонитѣ съ маншети), забележително се издига надъ Златния рогъ — е въ положението на човѣкъ, за когото не оставатъ вече свѣтове, които да завладява. Неговитѣ реформи бѣха тѣй драстични и тѣй всеобхватни, че въ културно и въ социално отношение му остава още твърде малко да прави. Той премахна феса, превърна джамиитѣ въ житни складове, латинизира азбуката. Той тури край на многоженството, въведе ново законодателство и направи опитъ да превърне въ рентабилно казино султанския дворецъ. Той почисти принудително всички сгради въ Истанбулъ, прокара грегорианския календаръ и децималната система и предприе първото въ историята на Турция преброяване на населението. Той намали политическитѣ празници на три, наложи предбрачно освидетелствуване и изгради новата столица Анкара въ анадолската планинска област, за да замѣсти гордия Цариградъ. Той запази търговската дейность въ страната за турскитѣ фирми, забрани вълшебническитѣ книги и най-сетне даде на всѣки турчинъ по едно ново име. Той еманципира, зле-добре, жената, превърна духовницитѣ въ частни лица и прояви надзоръ върху написването на една нова свѣтовна история, въ която се доказва, че турцитѣ сж изворъ на всички цивилизации.

Кемалъ Ататюркъ, донѣкъде бакхусовъ характеръ, — едно обширно описание на неговия частенъ животъ ще накара много читатели да се поусмихнатъ — е крайниятъ типъ на диктаторъ, въплъщение на произходящата отъ характера тоталитарна власть. Тоя човѣкъ, като личност и цѣлостенъ образъ, не напомня на никого тѣй, както на Петра Велики, който европеизира своята страна съ страшни жертви. Кемалъ Ататюркъ е най-грубиятъ човѣкъ между диктаторитѣ. Редомъ съ него, Хитлеръ е бозайникъ, Мусолини — парфюмиранъ денди, а Гьомбьошъ — салоненъ лъвъ. Малко пийналь, при единъ отъ своитѣ приеми, той залепилъ плѣсница предъ всички на египетския пълномощенъ министъръ, като видѣлъ, че тоя нещастенъ дипломатъ носи забранения фесъ.

Никой другъ, освенъ него, не е измѣнилъ на повече господари, и то винаги съ основания, които, споредъ неговитѣ схващания, се дължали на родолюбие. Като щабенъ офицеръ презъ 1918 г., той билъ изпратенъ да придружава престолонаследника Вахиду Динъ до

Берлинъ и да присъжтствува на неговитѣ съвещания съ Хинденбургъ, Лудендорфъ и германската главна квартира. Следъ три години, когато престолонаследникътъ бѣше станалъ вече султанъ Мехмедъ VI, Кемалъ го изгони отъ Турция.

Следъ примирието, Кемалъ билъ изпратенъ като генералъ-инспекторъ на източнитѣ вилаети въ Кюрдистанъ, където било избухнало национално въстание. Той трѣбвало да издири метежниците и да ги принуди къмъ подчинение. Намѣрилъ ги веднага, но вмѣсто да потуши движението, той му станалъ водачъ. За две години успѣлъ да се наложи надъ цѣла Турция съ организациитѣ, за чието сломяване билъ изпратенъ отъ своето началство.

Следъ единъ твърде несрѣченъ опитъ за посѣгане върху живота му, той избеси презъ 1926 г. всички, които принадлежаха къмъ водачеството на опозицията. Между хората, които той осъди на смъртъ и изпрати на ешафода, бѣха полковникъ Арифъ, който му бѣше много близъкъ по време на гръцката война, и Джавидъ бей, най-добриятъ финансистъ въ Турция. За да отпразднува това събитие, той поканилъ на вечеря всички дипломати въ своето усамотено имение Чанкая, при Анкара. Когато призори гоститѣ се прибирали, видѣли труповетѣ да висятъ около пазарния площадъ.

(Презъ 1930 г. разбра, че безусловното тоталитарно господство има своята лоша страна, и реши, единственъ между всички диктатори, да си създаде опозиция, на която назначи водачи. Не безъ страхъ и опасения, тѣ приеха тия постове. Кемалъ искаше да узнае, дали демократичнитѣ методи на западния свѣтъ работятъ успѣшно. Той искаше нѣколко опозиционни банки, за да може да дебатира съ тѣхъ въ парламента. Тая система не функционираше. Явно бѣше, че турцитѣ не бѣха забравили 1926 г., или пъкъ не бѣха го разбрали...)

Неговата психологическа история е извънредно интересна. Вътрешнитѣ източници на неговия животъ се владѣятъ отъ два фактора: неговата майка и неговата болестъ. Къмъ майка си той изпитва типична лудостъ отъ любовъ и омраза. На млади години той винаги я водилъ съ себе си, за да живѣе при него, докато наскоро самъ побѣгвалъ отъ нея. Най-после той я доведе въ имението си Чанкая, дето тя умрѣ. Тя е единствената жена, на която той е билъ вѣренъ. Твърде е възможно, неговиятъ безмилостенъ походъ срещу гръцитѣ да се е дължалъ на преживѣлицитѣ на майка му въ единъ бѣжански

лагерь при Солунъ презъ Балканската война. Кемалъ се спусналъ презъ Егейско море (тогава той се биелъ съ италианцитѣ въ Триполи), за да я намѣри като пленница на гърцитѣ при неописуемо жалки условия.

Презъ 1917 г. Кемалъ взелъ отпускъ, за да се подложи на лѣчение въ Карлсбадъ. Прочутиятъ виенски професоръ д-ръ Цукеркандлъ го прегледалъ и му казалъ, че ще умре до края на годината, ако не се откаже отъ пиенето. Болестъта била опасна. Кемалъ се върналъ на фронта, (той билъ станалъ най-необходимиятъ офицеръ при изгонването на англичанитѣ отъ Дарданелитѣ), преминалъ на служба въ Сирия и продължилъ твърде известнитѣ си навици. Неговото здраве се закрепило и още се крепи. Добриятъ старъ виенски професоръ умрѣлъ две години, следъ като предрекълъ близкия край на Кемала.

Споредъ една твърде застѣпвана теория, Кемаловитѣ извънредни пристѣпи на реформистична енергия съответствуватъ на неговитѣ хронични болки. Интимнитѣ, съсипващи нервитѣ, болки се оттеглятъ и хопъ! — диктаторътъ унищожава турската азбука^[2] или пъкъ заповѣдва да се създадатъ цѣла редица нови следствени комисии. Ако това е вѣрно, то би било интересенъ примѣръ за това, което психиатритѣ наричатъ „тласъци“. Кемалъ наказва нѣкого за своитѣ лични нѣкогашни грѣхове, прочиства страната, вмѣсто да почисти своето собствено, измжчено отъ болки, тѣло.

Кемалъ е роденъ презъ 1881 г., подобно на Хитлеръ, като синъ на малък митнически чиновникъ. Бащата, Али Риза, не билъ нищо повече отъ незначителенъ и тѣсногрѣдъ бюрократъ, но майката, която се наричала Зубейда, подобно майкитѣ на Пилсудски, Мусолини и Масарикъ, била жена, надхвърляща своето положение. Тя искала, синътъ ѝ да получи образование и да стане ходжа. Явно е до баналностъ, че повечето велики хора сж имали забележителни майки и че развитието на едиповия комплексъ е било отъ преобладаващо значение за формуването на тѣхнитѣ характери и на тѣхнитѣ поприща. Майката на Кемалъ, което съвсемъ не е маловажно, се омжшила втори пътъ следъ смъртъта на мъжа си, и младиятъ Мустафа мразилъ отчаяно втория си баща, пришелецътъ въ родителския му домъ.

Али Риза, бащата на Кемала, билъ вѣроятно отъ албански произходъ. Зубейда, майката, била дъщеря на селянинъ турчинъ и на македонка. Прочее, Кемалъ е всичко друго, но не и чисторасовъ турчинъ. Единъ такъвъ голѣмъ авторитетъ като Тюнби (Great

Contemporaries, стр. 291) предполага, че въ семейството имало и еврейска кръвъ. Солунъ е известенъ още въ началото на Диаспора като крепостъ на евреитѣ. Много отъ тѣхъ, наречени „дъонмета“, привърженици на лъжовния Месия Сабатарии Зеви, сж преминали къмъ Исляма. Безспорно русиятъ цвѣтъ на коситѣ и студенитъ му сини очи едва ли сочатъ за следи отъ еврейски произходъ, но не и за турски.

Младинитѣ на Кемалъ сж твърде бунтовнически. Той писалъ революционни летящи позиви, че дори и стихове. Въ Цариградъ билъ осъденъ на затворъ, но военнитѣ му способности го направили незамѣстимъ, поради което го освободили. При все че билъ младотурчинъ, чувствувалъ се, че принадлежи къмъ подтисканата опозиция. Той презиралъ младотурския триумвиратъ: Талятъ, Енверъ и Джемалъ. Това му чувство се дължало на взаимностъ. Неговитѣ качества на войникъ обаче били безспорни. Той заемалъ най-отдалеченитѣ, най-опаснитѣ, най-загубенитѣ постове, но една велика кариера го очаквала.

Тази кариера нѣма равна на себе си въ наши дни. Кемалъ свика конгреситѣ въ Ерзерумъ и Сива и организира националното движение, което поведе къмъ победа. Други хора сж създавали нации. Кемаловата задача бѣше по-тежка. Той пое една нация, която отъ вѣкове бѣше лежала въ калъта, постави я на краката ѝ, изми лицето ѝ, облѣче я въ нови дрехи, преобърна я, накара я да работи. Презъ 1919 г. Турция бѣше тѣй зле, че съ облекчение би се отказала отъ своя суверенитетъ и би станала британски мандатъ. Презъ 1922 г. тя бѣше държава отъ типа на срѣднитѣ сили и тѣй здрава, че сама диктуваше своитѣ условия за миръ.

Презъ тия три години Кемалъ извърши следното: 1) изпжди султана; 2) премахна халифата; 3) спечели войната срещу гърцитѣ и ги избути въ морето; 4) така замая Англия, че английскитѣ части спрѣха похода си при Чанакъ; 5) склучи чрезъ Исметъ-паша Лозанския договоръ, който ликвидира съ капитулациитѣ, правнитѣ привилегии на чужденцитѣ въ Турция; 6) начерта нови граници, които и най-буйниятъ турски националистъ дори и на сънъ не бѣ допускаръ; 7) написа републиканска конституция и създаде парламентъ въ своята нова, непревземаема столица и 8) стана първиятъ председател на Турция.

Вѣрно е, че Кемалъ не може да припише само на себе си заслугитѣ за тия постижения. Голѣмата програма за поевропейчането

бѣше вече проектирана отъ младотурцитѣ, той само я осжществи. Гърцитѣ трѣбва да отдадатъ своето унищожаване не толкова на Кемаловитѣ войски, колкото на изневѣрата на съглашенцитѣ и на своята неспособностъ. Султанътъ и халифътъ и безъ това нѣмаха вече право на сжществуване и не бѣше голѣмо геройство отъ страна на Кемала да изпжди свѣтскитѣ господари на Турция и духовнитѣ господари на Исляма. Лозанскиятъ договоръ бѣше постигнатъ отъ Исметъ-паша, само защото западнитѣ велики сили ревниво се бѣха хванали за коситѣ. И т.н.

Сега Кемалъ живѣе въ Чанкая напълно осамотенъ. Това образцово имение е неговата любима слабостъ. Като истински мегаломанъ, далъ на езерото тамъ формата на Мраморно море. Презъ 1923 г. той се ожени за Латифе Ханъмъ, но следъ нѣколко години се разведе. Сега живѣе самъ. Отъ всички видни хора на обществения животъ въ Европа, той е най-труднодостъпниятъ. Да се интервюира нѣкога Джорджъ V далечъ не бѣше по-мжчно. Въ противоположность на всички други диктатори, той не се изстжпва на преденъ планъ. Турскитѣ вестници споменаватъ името му едвали петъ-шестъ пжти въ месеца. Постоянно е обграденъ отъ група адютанти и стари приятели, съ които играе покеръ. Много рѣдко играе карти съ чужди дипломати. Обикновено той печели, но държи да връща печалбитѣ си. И до сега все още пие съ охота.

Турскиятъ диктаторъ се различава отъ всички други поради това, че на младини не е ималъ социалистически периодъ. И сега като зрѣлъ мжжъ той не проявява ни най-малкъ интересъ по социалъ-икономични въпроси. Неговата политика е ясна и проста: „Турция на турцитѣ!“ Той, разбира се, е революционеръ, но по отношение на стопанскитѣ въпроси би могълъ да стане съюзенъ президентъ на Швейцария. Теорията, че всички национални диктатори трѣбва да бждатъ или въ крайната дѣсница, или въ крайната лѣвица, се разбива у Кемала, както и у Пилсудски.

Дветѣ чужди страни, отъ които Кемалъ се особено много интересува, сж (освенъ Англия, която той мрази) С.С.С.Р. и Италия. Презъ тъмната 1932 г. той добави въ забележителната верига на своитѣ успѣхи още една брънка, като получи заеми и отъ дветѣ страни, при все че тия държави и въ най-добритѣ си години сж се старали да избѣгватъ експортнитѣ кредити. Кемалъ, естествено, ги изигра. Италия

искаше турската подкрепа въ източно Сръдиземно море и, както нѣкога, и днесъ Турция е важенъ факторъ за външната политика на Съветитѣ, тѣй като Дарданелитѣ сж единствениятъ излазъ на Русия къмъ южнитѣ морета. Кемалъ се дразнѣше отъ абисинската авантюра, и неговата политика придоби силна руска окраска. Нѣколко години наредъ Съветска Русия и Турция бѣха тѣсни съюзници въ Женева, и дръ Тефикъ Арасъ, турскиятъ външенъ министъръ (който случайно преди много години е билъ лѣкаръ на Кемалъ въ Солунъ), бѣше изобщо смѣтанъ като Литвинова ржка въ турска ржкавица. Презъ това време Кемалъ започна да укрепява Дарданелитѣ. Презъ юний 1936 г. една конференция на европейскитѣ сили му даде въ Монтрьо това, отъ което той всжщностъ никакъ не се нуждаеше — своето съгласие.

[1] Камалъ — Името на турски е Кемал: Mustafa Kemal Atatürk. — Бел.ел.кор. ↑

[2] Турската азбука — преди Кемал Ататюрк турците са употреблявали арабската азбука. — Бел.ел.кор. ↑

XXIX.

ПОЛША БЕЗЪ ПИЛСУДСКИ

Теорията, че национализмът е най-мощната политико-икономическа сила и че национализмът е представен най-добре политически чрез силата на личността намира най-ярък израз в Полша. Полша е произлязла от два фактора: от национализма и от Пилсудски. Диктаторът Пилсудски умрѣ през 1935 г., но политиката на полското правителство и до днес се определя от неговия характер, от неговите разположения и неразположения, които продължават да живѣятъ.

На 6 август 1914 г. полският патриот и революционер Йозеф Пилсудски поведе в войната срещу Русия и своята армия, състояща се от... триста души. Това бѣше прочутата „Кадровка“. Съ нея Пилсудски прекрачи границата, за да нападне необятния великан Русия. Кадровка се превърна в „Полски легион“, броящ 14.000 души, една революционна войска, ратуваща за освобождението на Полша от тримата врагове, които я бѣха раздѣлили помежду си. До срѣдата на войната повечето хора мислѣха, — сжщо и поляцитѣ — че Пилсудски е романтичен лудъ.

През 1916 г. германцитѣ превзеха Варшава. Тѣ разрешиха на Полския легион да продължи като помощна войска при операциитѣ им срещу руситѣ. Пилсудски обаче държеше непоклатимо за независимостта на Полша и затова бѣше затворен в крепостта Магдебургъ. Преди това обаче той бѣше успѣлъ да превърне легиона в тайна, подземна организация, наречена Р. О. W. (Полска организация войскова), която трѣбваше да продължи дѣлото. През 1918 г. Централнитѣ сили бѣха бити. Пилсудски се завърна триумфално в Варшава и стана държавен глава на Полша. Легионитѣ и Р. О. W. образуваха първата му войска.

Преди всичко трѣбва да се каже, че легионитѣ бѣха създадени изцѣло само от Пилсудски и че 12 години след това, през 1937 г., Полша все още се намира в ржцетѣ на това му творение. И днес, както и нѣкога, легионеритѣ управляват Полша. Една клика от маршали, които му бѣха фанатично предани, докато бѣше живъ,

почита — тъй като стариятъ, навъсенъ моржъ е мъртъвъ — неговата паметъ, чрезъ което владѣе така, както той е разбиралъ, почти всѣка точка на полския животъ.

Да разгледаме само имената имъ. Тѣ сж трудни за произнасяне, но всѣко отъ тѣхъ е отъ значение.

Генералъ Тадеушъ Касприцки е министъръ на войната. Какво е билъ нѣкога? — Началникъ-щаба при тристата души на Пилсудски.

Генералъ Янъ Сонковски, командиръ на единъ армейски корпусъ. Вѣроятно той ще бжде следващиятъ президентъ на Полша. Какво е билъ той въ днитѣ на Пилсудски? — Началникъ-щаба на легиона.

Генералъ Едуардъ Ридзъ-Смигли, който наследи Пилсудски непосредствено следъ смъртъта му като главенъ инспекторъ на войската. Нѣкога той е билъ командиръ на първата бригада на легиона.

Полковникъ Валентинъ Славекъ, министъръ-председателъ при смъртъта на Пилсудски и единъ отъ най-важнитѣ хора на Полша, е билъ офицеръ-разузнавачъ при първитѣ триста.

Полковникъ Блазей Присторъ, нѣколкократенъ министъръ-председателъ, единъ отъ знаменития малкъ кръгъ на „полковниците“, билъ личенъ адютантъ по политическитѣ въпроси въ легиона.

Полковникъ Йосифъ Бекъ, който изглежда, че ще стане постояненъ външенъ министъръ на Полша, бившъ флигель-адютантъ на Пилсудски презъ последнитѣ дни на легиона и на Р. О. W.

Марянь Зиндрамъ — Кошялковски, който стана министъръ-председателъ, следъ като кликата Славекъ-Присторъ изгуби властѣта презъ октомврий 1935 г. Билъ е адютантъ на Пилсудски и старши офицеръ по разузнаването при атаката върху Вилна.

Тамъ сж още: полковникъ Адамъ-Коць, държавенъ подсекретаръ въ министерството на финанситѣ, важенъ помощникъ на Пилсудски при организирането на Р. О. W., Богославъ Мйеджински, сега издатель на полуофициоза „Газета полска“, нѣкога офицеръ отъ разузнаването. Билъ както въ легиона, така и въ Р. О. W., Хенрикъ Флояръ-Райхманъ, сжщо така отъ разузнавателната служба на легиона и сега министъръ на търговията и промишленостѣта. Генералъ Романъ Горецки, председателъ на Полската държавна банка, командувалъ втората бригада на Кадровка, Вацлавъ Йедрейевичъ, началникъ на разузнаването на Р. О. W. въ Литва, е министъръ на просвѣтата и вѣроизповѣданията. Сжщо така и единствениятъ опозиционенъ

водачъ, съ значение въ Полша, генералъ Сикорски, който презъ 1926 г. се противопостави на Пилсудски, е билъ legionerъ.

Тия хора сж сольта на правителствената власть въ Полша. Пилсудски бѣше тѣхната алфа и омега. Само тия офицери, които принадлежатъ къмъ първитѣ триста или наскоро следъ това сж постѣпили въ Кадровката, възпитани отъ самия Пилсудски, представляватъ нѣщо въ Полша. Отъ тамъ бѣше и необятната власть на Пилсудски. Подобно на баща, той създаде Полша. И неговитѣ деца я ръководятъ.

ДЪДО

Обикновено Пилсудски не бѣше наричанъ баща — той бѣше твърде старъ за това звание, — а „дядекъ“. Той говорѣше съ всички хора на „ти“, тѣ не му отвръщаха съ сжщата интимность, но го наричаха комендантъ. Че стариятъ диктаторъ е билъ дезертъоръ, хайдутинъ, любителъ на скатологически изрази, бандитъ, безогледенъ деспотъ (на стари години), изглежда неоспоримо. Още по-малко би могло да се отрече, че е билъ честенъ, симпатиченъ и безусловенъ полски патриотъ.

Кариерата на Дядекъ е една отъ най-забележителнитѣ на нашето време. Той не е човѣкъ отъ народа като Мусолини, Долфусъ или Кемалъ Ататюркъ. Роденъ е презъ 1867 г. въ едно имение при Вилна и произхожда отъ старо литовско аристократическо семейство. Любовта му къмъ поляцитѣ го подтикнала къмъ революционна дейность, а омразата му къмъ царска Русия, подхранвана отъ националистически източници, завладява живота му.

Майка му, пламенна полска патриотка и приятелка на руситѣ, му позволила да се отклони отъ семейната традиция и да стане марксистъ, защото единствената деятелна революционна организация по онова време била социалистическа. Той билъ студентъ по медицина (Пилсудски пропадналъ на изпита за получаване на докторска титла отъ университета въ Харьковъ), когато започналъ дейността си като бунтовникъ. Презъ 1887 г. билъ арестуванъ и осъденъ на заточение въ сибирскитѣ оловни рудници, защото взель участие въ конспирацията за убиване на императоръ Александъръ III. За сжщото, по-голѣмиятъ братъ на Ленинъ билъ обесенъ. Единъ отъ братята на Пилсудски билъ сжщо така езекутиранъ. Всичко това било достатъчно, за да остане революционеръ.

Презъ 1893 г. той се завърналъ отъ Сибиръ и започналъ да издава социалистически вестникъ „Работникъ“. Той се придвижвалъ отъ мѣсто на мѣсто, за да може да издава вестника. Полицията не могла да залови него и тайната му печатница въ продължение на седемъ години. Презъ 1900 г. пакъ влѣзълъ въ затвора, и то въ ужасния „Павилионъ №

10“ на варшавската крепост, едно подземие, въ което задържали най-страшнитѣ политически престѣпници. Лѣкаритѣ отъ затвора го изпратили на лѣчение въ Петербургъ. Съ помощта на единъ лѣкаръ полякъ той избѣгалъ и се върналъ въ Полша.

Следващитѣ години прекаралъ като патриотиченъ разбойникъ и презъ 1908 г. ограбилъ единъ пощенски влакъ, което наведнѣжъ му донесло два милиона рубли. Когато следъ години полско-рускитѣ отношения се нормализираха, Сталинъ изпрати на Пилсудски неговото полицейско досие отъ царско време като знакъ на приятелство. При обявяването на войната Пилсудски се отказалъ отъ социализма, защото чувствувалъ, че най-добриятъ начинъ да тласне Полша къмъ въстание е най-напредъ да тръгне съ австрийскитѣ части срещу руситѣ и следъ това да продължи борбата съ една полска армия. Така сж се създали легионитѣ. Безъ да му мислятъ много, австрийцитѣ разрешили неговата организация.

Презъ време на войната Пилсудски се превръща въ романтична легенда. Споредъ една широко разпространена легенда, той се преоблѣкълъ като руски кавалерийски офицеръ, отишълъ на конь въ варшавската крепост и разпоредилъ освобождаването на всички поляци, политически затворници. Подъ предлога, че ще ги закара въ другъ затворъ, той ги пуслалъ на свобода.

Пилсудски напусналъ първата си жена презъ 1912 г. Втората му жена била социалистическа другарка. Тя работила, презъ времето, докато Пилсудски билъ затворенъ отъ германцитѣ, въ една фабрика въ Гроховъ, близу до Варшава. Когато презъ 1918 г. се завръща въ Полша, първата му работа като държавенъ глава била да тръгне съ президентската каляска за Гроховъ, следванъ отъ великолепа свита, чиито коне били подковани съ сребро, да вземе жена си и да се завърне съ нея въ двореца. Отъ нея той ималъ две деца: Ванда сега 19-годишна, и Ядвига, 16-годишна, които той обичалъ горещо.

Пилсудски билъ инициаторътъ за преврата, чрезъ който Полша отне на Литва града Вилно. Когато билъ запитанъ отъ събралитѣ се министри по тоя въпросъ, той отхвърлилъ енергично всѣка отговорност. Нѣколко дни следъ това (става дума за 1920 г.) си подаль оставката като държавенъ глава и свикалъ министритѣ. „Господа, — казалъ той, — вчера азъ ви излъгахъ. Заемахъ официаленъ постъ и

трѣбваше да лъжа. Сега съмъ изцѣло частно лице и мога да ви кажа истината. Азъ подбутнахъ работата за Вилна. Довиждане, господа!“

При все че е билъ грубъ и суровъ, обичалъ да се шегува съ хората. На старини неговата прилика съ Фридрихъ Ницше ставаше все по-поразителна. Много хора твърдятъ, че му е липсвало душевно равновесие и сж на мнение, че тогава, когато се е правилъ на лудъ, за да избѣга отъ руситѣ, не е само симулиралъ. Той непрекъснато изненадвалъ подчиненитѣ си, като чрезъ фалшиви твърдения ги е водилъ за носовѣтѣ. Той довелъ Бекъ и Присторъ едвали не до нервно разстройство, като не ги държалъ въ течение на нищо, а струпвалъ върху тѣхъ отговорността за всичко, което ставало.

Следъ войната стариятъ маршалъ се оттегли отъ политиката. Той пое отново властта презъ 1926 г., за да „възстанови реда“ (при което 600 души бѣха избити по улицитѣ на Варшава). Следъ това управляваше отъ кулиситѣ като воененъ министъръ. Той се присмиваше на депутатитѣ. Грубата сила на неговия гласъ бѣше прочута. Малко речи на Пилсудски биха могли да се отпечататъ дословно въ нѣкой западноевропейски вестникъ. Умиращъ, той си спомнилъ своето отечество Литва, и шепнелъ наставления за дъщеритѣ си. Последнитѣ му жестове бѣха характерни за него. Той заповѣдалъ, мозъкътъ му да бжде даденъ на варшавския университетъ за научни цели. Сърдцето му да се пази въ Крипта при Вилна, кждето е погребана и майка му. Тѣлото му обаче бѣше изпратено въ трети градъ, Краковъ, кждето той лежи въ гробницата на старитѣ полски крале.

ПОЛКОВНИЦИТЪ

Отъ всички легионери, Пилсудски най-много обичаше генералъ Сонковски, неговъ другарь отъ затвора въ Магдебургъ. Десетъ години следъ това тоя офицеръ извърши нѣщо, което доказа неговата романтична душа, но сжщо и неговата дълбока преданостъ къмъ Полша: той билъ дивизионенъ генералъ въ Познанъ, когато научилъ, че Пилсудски, неговиятъ бившъ шефъ, настѣпва къмъ Варшава. Сонковски не се присъединилъ нито къмъ Пилсудски, нито къмъ правителственитѣ части.

Вмѣсто това, той се... самоубилъ. Отъ срамъ, че Полша е станала арена на гражданска война, която ще раздѣли войската, той отпратилъ единъ куршумъ въ гърдитѣ си, направилъ си харакири и... оздравѣлъ. По чудо цѣлата областъ около сърдцето била съшита. Пилсудски наградилъ този драматиченъ изразъ на двустранна вѣрностъ чрезъ предложението, Сонковски да бжде следващиятъ президентъ на Полша. Когато стана известно, че Пилсудски е на смъртно легло, съ най-голѣма бързина се приготви една нова конституция, която засили властѣта на правителството.

Генералъ Ридзъ Смигли, който последва Пилсудски като главенъ инспекторъ на войската, не е билъ войникъ отъ кариерата, а легионеръ. Все пакъ той е превзелъ Киевъ презъ 1921 г. На младини Ридзъ Смигли искалъ да стане художникъ-портретистъ. Войската му е слѣпо предана. Поради това Пилсудски се погрижи, той да ѝ бжде главнокомандуващъ, за да може, независимо отъ това, кой ще бжде на кормилото, да поддържа лоялно правителството. Той е роденъ презъ 1886 г. Той е културенъ, спокоенъ, типъ на образованъ офицеръ. Презъ юний 1936 г. бѣше тържествено провъзгласенъ за „пръвъ гражданинъ на Полша“. Той е фактическиятъ диктаторъ на страната.

Полковникъ Славекъ е другарь на Пилсудски отъ първитѣ му революционни дни, когато още е билъ социалистически конспираторъ. При приготвлението на бомби за Пилсудски презъ 1903 г., вследствие експлозия, изгубилъ половината отъ лицето си. Неговиятъ произходъ е тъменъ: никой, освенъ Пилсудски, не е знаелъ кжде е роденъ и какъ е

истинското му име. Говори се, че въ действителност той е единъ отъ графовеѣ Четвертински, издънка на единъ отъ най-виднитеѣ полски дворянски родове, и че скъсалъ съ рода си безъ остатъкъ, когато преди 35 години се присъединилъ къмъ Пилсудски. Славекъ днесъ е любимецътъ на полскитеѣ аристократи Радзивилъ и Потоцки, които го третиратъ като свой. Славекъ е човѣкътъ, който въ първите дни на възстановената държава построилъ моста между Пилсудски и дворянството.

Полковникъ Йосифъ Бекъ, роденъ 1894 г., не е такъвъ любезенъ характеръ, каквито сж неговитеѣ колеги. При все че той е нареченъ „най-неприятниятъ външенъ министъръ въ Европа“, билъ е любимецъ на Пилсудски. Стариятъ човѣкъ проявявалъ къмъ него голѣмо благоволение. Бекъ е комплициранъ човѣкъ, рѣмжащъ като Тардио, промѣнливъ въ настроенията, елегантенъ. Той произхожда отъ дребното дворянство на бившата австрийска частъ на Полша и започналъ поприцето си като студентъ по политическа икономия въ Виена. Присъединилъ се къмъ легиона. Следъ войната Пилсудски го натоварилъ съ подготовката на младитеѣ офицери въ военното училище, което току-що било открито въ Варшава. Дълго време Бекъ бѣше воененъ аташе въ Парижъ.

Председателъ на Полша е Игнаци Мошицки, известенъ като „послушниятъ Игнатий“. Преди всичко той е превъзходенъ електрофизикъ, който бѣше грабнатъ отъ университета въ Лвовъ и въвлѣченъ въ политиката. Бѣше и началникъ на Института за химически изследвания въ Варшава. Той е направилъ къмъ петстотинъ открития въ областта на електрофизиката и химията и е собственикъ на 53 патента. Подобно на пианиста Падеревски, той е особено цененъ за полската политика, защото въ висша степенъ е аполитиченъ.

Министъръ-председателътъ Кошялковски, сжщо така легионеръ, не е обичанъ отъ групата Славекъ-Присторъ-Бекъ, защото се говори, че е наклоненъ къмъ лѣво, къмъ либералитѣ. До 1934 г., до убийството на министра на вътрешнитеѣ работи Пиерацки, Кошялковски се държеше настрана отъ националната политика. Полковницитеѣ запитали Пилсудски, кой ще трѣбва да стане министъръ на вътрешнитеѣ работи, и стариятъ маршалъ отговорилъ: „Защо трѣбва азъ винаги всичко да решавамъ? Нима вие, млади момчета, не можете още да управлявате държавата?“

Полковниците се оттеглили и донесли на Пилсудски една листа със кандидати. Пилсудски хвърлил само един поглед, и хартиятата веднага полетяла към коша. Старият грабнал телефона. Като го свързали с Кошялковски, той казал: „Вие сте новият министър на вътрешните работи“ и веднага затворил телефона. Пилсудски го ценял много, защото и той е бил поляк от литовски произход. Кошялковски, като министър на вътрешните работи, третираше малцинствата либерално. Старият маршал одобряваше това, защото знаеше, че след смъртта му ще има едно неминуемо разширение на правителствената основа. Кошялковски е близък приятел на Ридзъ Смигли, който, като шеф на войската, има решаваща дума.

РЕЧПОСПОЛИТА ПОЛСКА

Полският национализъм е подобен на унгарския — пламенен и якъ. Това се дължи отчасти на обстоятелството, че тая страна, както всъки знае, все още страда отъ ужаснитъ последици на нѣкогашната подѣлба. Когато Полша изчезнала отъ политическата карта, имало само осемъ милиона поляци; когато Удроу Уилсонъ отново я включи въ европейската карта, тѣ бѣха станали 20 милиона. Въпрѣки тежкото изпитание на пълното ѝ географско заличаване, страната живѣла. И нарастнала. На своето възкресение Полша придаде единъ видъ комплекса на разпятието. Тамъ е източникътъ на много неуредици. Страната бѣше станала отъ гроба и затова въ нейното възкресение имаше нѣщо свещено. Тогава тя се впусна да покръства другитъ и забрави, че тя е наследствена държава, а не велика сила.

Полският национализъм е добре илюстриранъ чрезъ единъ анекдотъ, който, ако сме добре осведомени, билъ измисленъ отъ Падеревски въ пристѣпъ на обективностъ:

Петъ души отъ различни нации написали по една книга за слоноветѣ. Англичанинътъ отишълъ въ Индия, устроилъ хайка на слонове и написалъ една дебела, богато илюстрирана пътешественическа книга: „Какъ убихъ своя пръвъ слонъ“. Французинътъ посетилъ набърже зоологическата градина и написалъ брошурата: „Слонътъ и неговитѣ любовни похождения“. Германецътъ се заровилъ въ литература и излѣзълъ следъ нѣколко години съ една петтомна творба: „Приноси къмъ едно въведение въ бита на слоноветѣ“. Русинътъ се напилъ съ водка, оттеглилъ се въ своята мансарда и отпечаталъ единъ тънъкъ философски трактатъ: „Съществува ли слонътъ“? Полякътъ обаче седналъ въ държавната библиотека и излѣзълъ съ единъ пламененъ памфлетъ: „Слонътъ и полскиятъ въпросъ“.

Разбира се, Полша не е велика сила, но все пакъ страна, чиято физическа сила не бива да се подценява. Тя има 32 милиона жители, които всѣка година се увеличаватъ съ значителната цифра 500.000. По

пространство тя е петата държава в Европа, като не се брои Русия. Първата крупна задача на новата държава бѣше да обедини в едно затворено и жизнеспособно цѣло бившитѣ руска, германска и австрийски части. Отъ тогава две голѣми международни проблеми вълнуватъ страната: уреждането на въпроса за малцинствата, защото изгладнѣлитѣ поляци взеха съ удоволствие повече отъ припадащата имъ се собствена територия (отъ 32 милиона поданици, 8 до 10 милиона не сж въобще никакви поляци, а украинци, германци, бѣлоруси, галицийци, рутени, литовци) и ценитѣ на земеделскитѣ продукти. Като повечето сръдноевропейски и балкански народи, 35 до 40 на сто отъ държавния бюджетъ отива за въоръжение. Тая селска страна, бедна откъмъ индустриални суровини, носи бремето на единъ отъ най-голѣмитѣ военни апарати вѣ свѣта. Наличната войска възлиза на 350.000 души, обученитѣ запасни сж 1.650.000. Въ случай на нужда Полша би могла да мобилизира 3 милиона души. И поляцитѣ казватъ, че това било необходимо, защото страната безъ здрави географски граници е много изложена между две много голѣми сили, между Германия и СССР.

Както Кникербонеръ каза, Полша води следъ войната политиката на орѣха вѣ орѣхотрошачката. Най-напредъ склучи съюзъ съ Франция и Малкото съглашение. Бекъ промѣни това, при все че договорѣтъ съ Франция е още вѣ сила. Съ огледъ на увеличаващата се сила на Германия и на германскитѣ искания за възвръщане на полския коридоръ, той използва хитлеровото предложение за единъ десетгодишенъ миръ. Заради приятелството си съ Полша, Германия временно не предявява своитѣ претенции върху коридора. Германия и Полша склучиха съюзъ, който фактически е антисъветски блокъ. Бекъ ходи както вѣ Берлинъ, така и вѣ Москва, и единъ полско-руски пактъ за ненападение е вѣ сила. Руситѣ, които желаятъ единъ продължителенъ миръ, биха били готови да направятъ едно източно Локарно, което да гарантира границитѣ върху сегашната основа. Полша отхвърля това. Тя седи на плета и е хвърлила по единъ кракъ на дветѣ страни.

ПОГЛЕДЪ КЪМЪ СЕВЕРЪ

Северно отъ Полша се намиратъ четиритѣ балтийски страни, всѣка отъ които има своитѣ собствени проблеми, при все че се намиратъ при еднакви обстоятелства: бивши руски провинции, тѣ сж само буферни държави между Германия, Полша и Съветския Съюзъ. Грубо погледнато, тѣ представляватъ една слизаща отъ северъ къмъ югъ редица, изпълнена съ противоруски и прогермански чувства. Финландия най-много мрази руситѣ. Литва ги мрази най-малко. Литовската политика е построена върху страха отъ Германия и Полша.

Две особено опасни точки въ Балтийския басейнъ сж Данцигъ и Мемелъ. И двата сж предимно германски градове, откъснати отъ Райха чрезъ Версайлския договоръ. И двата сж пораствали и процъвтѣли при подкрепата на Обществото на народитѣ. Германия иска да си възвърне и двата. Технически, Данцигъ е свободенъ градъ, докато Мемелъ практически е на литовска територия.

Полскиятъ коридоръ, една ивица земя, отнетъ отъ германцитѣ, за да има Полша излазъ на морето и раздѣляща Източна Прусия отъ останалата Германия, бѣше доскоро центърътъ на опасността за Европа. Германо-полскиятъ договоръ подобри положението и по тоя начинъ Данцигъ, който е естественото пристанище на коридора, носи въ себе си голѣма частъ отъ нови заплахи. Естествено, хитлеристската партия въ Данцигъ е постоянно, латентно огнище на раздори. При все че Полша и сега открито вѣрва, че единъ нацистски пучъ за възвръщане на Данцигъ не би успѣлъ, тя се осигурява чрезъ създаването на собствено пристанище въ коридора, Гдиня, което й струва огромни разходи, крѣгло къмъ 20 милиона английски лири. Това инвестиране на Гдиня доказва въ всѣки случай, че поляцитѣ, каквото и да стане въ Данцигъ, никога не ще дадатъ коридора, освенъ при военно поражение.

Мемелъ бѣше откъснатъ отъ Германия, за да, се създаде за Литва излазъ на море. Той е литовскиятъ еквивалентъ на Данцигъ. Докато съглашенцитѣ още обмислятъ, какъ да прокаратъ точно границитѣ, поляцитѣ, водени отъ Пилсудски, заграбиха ненадейно областта около

Вилна. Око за око — литовцитѣ си изпросиха Мемелѣ. За да подготвятъ възвръщането на Мемелѣ къмъ Германия, хитлериститѣ развиха огромна агитация. Въ замѣна на това литовцитѣ не се отнасятъ съвсемъ кротко съ своето германско малцинство. Полско-литовскитѣ отношения сж прекъснати следъ заграбването на Вилна. Дори и до днесъ, следъ 15 години, границата е затворена. Литовцитѣ, твърде яки хора, се надѣватъ, че СССР ще имъ помогне, ако попаднатъ въ затруднения. Фактически Литва е твърде сигурна отъ всѣко нападение, докато Полша и Германия сж приятели. Както вече видѣхме, Хитлеръ не може да нападне литовцитѣ, безъ да наруши съюза си съ Полша. Ако обаче нѣкога Германия и Полша се споразумеятъ да си подѣлятъ Литва, работата ѝ е спукана. Прочее, такъвъ е типътъ на тия ужасни, винаги рѣмжащи националистически щения, за които каточели не може да се намѣри разумно териториално разрешение.

XXX. СЪ НАМАЛЕНА МОЩНОСТЪ НАПРЕДЪ!

Нѣма нищо по-лесно отъ това, да бжде подигравано бедното старо Общество на народитѣ, което бѣше подарено на съюзенитѣ сили отъ единъ американецъ, отъ Удроу Уилсонъ, защото той случайно се бѣше грижилъ повече за Съединенитѣ щати на свѣта, отколкото за Съединенитѣ щати на Америка. Подобно на девственица въ вертепъ, която жалко проси чаша лимонада, Уилсонъ се впусна въ коридоритѣ на Версайль, за да се появи отново на края съ Обществото на народитѣ, като единствена плячка отъ войната. Всѣки американецъ би почувствувалъ, какъ нѣщо го боде, ако започне днесъ да прелиства договора и би видѣлъ, че параграфъ 3 отъ чл. V казва: „Първото заседание на събранието и първото заседание на съвета трѣбва да бждатъ свикани отъ председателя на Съединенитѣ щати.“

Не е трудно да се изброятъ всичкитѣ обвинения, които изобщо сж били повдигани срещу Обществото:

Ораторъ следъ ораторъ се изкачва на трибуната и разказва на свѣта това, което всѣки отдавна знае. На заседателната маса не минава нищо преди великитѣ сили да не го уредятъ помежду си, тайно, предварително. Обществото на народитѣ смѣта за своя най-важна дейность да си блъска главата върху прастарата дилема: какъ да се ограда кладенецътъ, когато детето е паднало вече вжтре. Обществото не прави нищо друго, освенъ това, че измжтва огроменъ брой безцелни комисии. Обществото на народитѣ ще трѣбва да даде възможность на малцинствата да представятъ своитѣ оплаквания. Понеже това не се прави, малцинствата вдигатъ два пжти по-голѣмъ шумъ. Обществото на народитѣ налага да се регистриратъ договоритѣ, затова днесъ всички договори иматъ значително много повече тайни клаузи, отколкото нѣкога. Обществото на народитѣ е подѣление на великитѣ сили отъ Версайль. И така нататкъ.

Нѣкои отъ тия оплаквания сж оправдателни. При много отъ тѣхъ обаче може да се установи, че самитѣ държави, а не Обществото на

народитѣ, сж отговорни за слабитѣ мѣста на женевската система. Обществото на народитѣ въ това си качество нѣма никакви суверенни права. То нѣма никакъв авторитетъ да принуди нѣкоя държава да приеме съветитѣ му. Обществото на народитѣ е басейнъ на всички членове-държави, но нѣма никаква изпълнителна властъ, върху която и да е отдѣлна страна. То не е свърхдържава, а само говорящиятъ хоръ на своитѣ членове въ рѣдкия и щастливъ случай, когато тѣ се разбиратъ. Само Обществото на народитѣ не решава нищо. Цѣлата отговорностъ носятъ отдѣлнитѣ държави.

Уставътъ на Обществото на народитѣ е съставенъ при предпоставката, че въ него участвуватъ и Американскитѣ съединени щати. Когато сенаторътъ Лоджъ и неговата група отъ непримирими изолационисти отхвърляха ратификацията на Версайлския договоръ, на тоя уставъ бѣше нанесена една рана, която почти никога вече нѣма да бжде излѣкувана. Ако Съединенитѣ щати биха били членове на Обществото на народитѣ, то неговитѣ санкции наистина биха могли да изолиратъ и да поставятъ извънъ законитѣ всѣка провинена държава. Оттеглянето на Америка отъ системата на Обществото на народитѣ прави тия санкции невъзможни, защото Америка се опира на правото на неутралния, търгува съ нападателя и може да пробие всѣка блокада на Обществото на народитѣ. Главното орждие на блокадата въ случай на нужда е английската флота, но тя не може да си позволи никакъв конфликтъ съ Съединенитѣ щати.

Ако искаме да намалимъ стойността на Обществото на народитѣ, то ще трѣбва, преди всичко, да отдѣлимъ неговата аполитична дейностъ отъ неговата роля въ политиката на народитѣ. Че Обществото на народитѣ има голѣми заслуги извънъ политиката, това, разбира се, не може да се отрече. По всички въпроси на сравнителната статистика отъ международенъ характеръ, като инициаторъ за общи свѣтовни акции по здравни въпроси, по земедѣлие, срещу търговията съ опиумъ, за пжтища и съобщения, при разрешаване бѣжански проблеми, по международно частно право неговитѣ заслуги сж неоспорими, и само нѣкой тѣсногрѣдъ фарисей би могълъ да ги отрече. Освенъ това не бива да се забравя, каква компетентна дейностъ разви Обществото на народитѣ по финансови и стопански въпроси, особено при опита да се стабилизируютъ дунавскитѣ страни следъ войната.

По отношение на политиката, струва си да се припомни, че Обществото на народитѣ е чудесенъ апаратъ за уреждане международни спорни въпроси, ако — разбира се, само ако — великитѣ сили сж съгласни. Излишно е да се казва, че Обществото на народитѣ, безъ изпълнителенъ авторитетъ, не би могло да възпрепятствува войнитѣ. Все пакъ то успѣ да предотврати една война, която можеше да стане извънредно опасна — българо-грѣцкиятъ конфликтъ отъ 1925 г. — и би могло много добре да предотврати и други, при предпоставката, че Англия, Франция, Съветскиятъ съюзъ и Италия сж единодушни да ги възпрепятствуватъ. Ако мистъръ Идънъ и тоя, който би билъ външенъ министъръ въ Франция, си поприказватъ между четири очи, женевската система ще работи чисто и гладко. Обществото на народитѣ, напримѣръ, възпрепятствува конфликта между Югославия и Унгария презъ 1924 г. да се изроди въ война. По тоя начинъ се избѣгна и една международна криза отъ най-опасно естество. Когато обаче великитѣ сили не сж единни, Обществото на народитѣ е безсилно. Дейността му въ управлението на спорнитѣ области е безсъмнено очевидна. Такъвъ е случаятъ съ Данцингъ подъ управлението на ирландеца Синъ Лестеръ, върховенъ комисаръ на Обществото на народитѣ. Да си припомнимъ и Сааръ! Министъръ-председателятъ на Саарската областъ бѣше единъ здравъ и храбъръ британецъ, Джофри Ноксъ. Въ неговия „кабинетъ“ влизаха единъ французинъ, единъ саарландецъ, единъ югославянинъ и единъ финландецъ. Тѣ бѣха неутрални и безпристрастни, тѣ нѣмаха никакви мѣстни интереси, тѣ нѣмаха никакви политически амбиции. И тѣ съ своитѣ постѣпки дадоха на Сааръ въ продължение на петнадесетъ години относително голѣмо благосъстояние и миръ.

Да предположимъ за моментъ, че Литва, или пъкъ Австрия сж интернационализирани и поставени подъ управлението на единъ напълно безпристрастенъ и незаинтересуванъ извъннационаленъ кабинетъ. Да предположимъ по-нататъкъ, че финансовиятъ министъръ е шведецъ, защото той е най-подходящиятъ човѣкъ за тоя постъ; че министъръ на съобщенията е грѣкъ или швейцарецъ, избранъ поради личнитѣ му способности. Да си представимъ още, че полицията се командува отъ датчанинъ, а неговитѣ хора сж индуси, италианци, уругвайци или нѣкой други, подобрани като саарскитѣ експедиционни части. Тая идея е тѣй разумна, че затова изглежда фантастична. Тя

обаче не би могла да се осъществи, защото ще се разбие о̀ „ценното“ благо на народитѣ — тѣхниятѣ национализъмѣ. Единственото, което се противопоставя на единъ такъвъ планъ, е човѣшката природа и политиката. А това прави развитието на Обществото на народитѣ така безкрайно трудно.

Обществото на народитѣ, както Едгаръ А. Мауръръ се е изказалъ, е продуктъ на хилядогодишенъ, бавенъ, етиченъ растежъ. Колкото и да е слабо, то „говори на една много голѣма частъ отъ свѣта, като нѣкаква друга човѣшка уредба“. То представлява — цитирамъ едно неотдавна публикувано въ „Таймсъ“ писмо — „първото предпазливо приближаване на човѣка къмъ националното приличие, родено отъ духовнитѣ мжки на войната.“ При това то е въздействувало само на половинъ поколѣние, едно много кратко време въ историческото развитие. Спомнямъ си, какво ми каза президентътъ Масарикъ въ Прага: „Изминали съ се само 15 години отъ края на войната — единъ смѣшенъ мигъ. Дайте ни време, време...“

Кратката история на Обществото на народитѣ може да се раздѣли на три периода. До договора въ Локарно презъ 1925 г., за мнозинството то бѣше инструментъ на силитѣ-победителки, който налага миръ срещу съпротивата на победенитѣ. До 1933 г., т.е. до излизането на Германия, то се блъскаше съ въпроса за разоръжението, което ще рече: съглашенцитѣ отказваха да изпълнятъ своитѣ обещания да се разоръжатъ, поради което конференцията по разоръжаването се провали. Отъ 1933 г. главната парола е: „колективна сигурностъ“. Това означава опитъ да се привлѣче Германия въ една система на сигурността върху базата на повече или по-малко равни права. Ако това пропадне, то Обществото на народитѣ ще стане пакъ инструментъ на стремежитѣ да се промѣни европейското равновесие и да се сключватъ открито военни съюзи.

Абисинскиятъ конфликтъ драматично прекъсна развитието. Деньтъ 6 октомврий 1935 г., когато бѣше призованъ чл. 16 и санкциитѣ срещу Италия постановени, бѣше най-великиятъ день въ историята на Обществото на народитѣ. За пръвъ пѣтъ една отъ великитѣ сили бѣше осъдена формално за нарушение на устава и чрезъ единодушното решение на съвета — независимо отъ пророцитѣ, които никога не си бѣха позволили дори да мечтаятъ, че чл. 16 би могълъ да се приложи — Италия бѣше обявена за поставена извънъ законитѣ държава, която

е предприела воинственъ актъ срещу всички принадлежащи на Обществото на народитѣ страни. Сѣнката на Уилсона! Обществото на народитѣ се роди!

Скоро следъ това дойде горчивото разочарование. Презъ юлий 1936 г. Мусолини възтържествува не само надъ Абисиния, но и надъ всички държащи за санкциитѣ държави отъ Обществото на народитѣ. Престижътъ на една личностъ или на една система показва винаги отливъ и приливъ. Следъ абисинската катастрофа Обществото на народитѣ бѣше заседнало дълбоко въ пѣсъка. Това обаче не бѣше грѣшка на Обществото като общество, а на принадлежащитѣ му велики сили. Може би нѣкой день приливътъ да се оттегли.

ДВОРЕЦЪТЪ НА ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЪ

Секретариатът на Обществото на народитъ разполага съ 637 души, мъже и жени, принадлежащи на 44 народи. Тамъ има цѣла редица най-разнообразни фигури. Всички сж положили тържествена клетва предъ Обществото на народитъ. Като група, тѣ представляватъ най-сполучливия опитъ за съставяне едно международно чиновническо тѣло, което нѣкога свѣтътъ е виждалъ.

Главниятъ секретаръ Авеноль е французинъ. Двамата му замѣстници сж испанецъ и италианецъ. Вториятъ главенъ секретаръ е англичанинъ, юридическиятъ съветникъ е отъ Уругвай, началници на отдѣления сж двама англичани, двама италианци и по единъ грѣкъ, французинъ, шведецъ, полякъ, холандецъ, южноафриканецъ и американецъ. Тия хора представляватъ „кабинета.“ Въ много отдѣления броятъ на различнитѣ националности е увеличенъ. Напримѣръ въ информационното отдѣление има дами и господа отъ 17 страни (Холандия, Съединенитѣ щати, Швейцария, Франция, Италия, Полша, Югославия, Белгия, Англия, Канада, Австралия, Швеция, Испания, Китай, Уругвай, Индия, Чили). Нѣкои отъ тия хора сж мултинационални. Тамъ, напримѣръ, е деятелниятъ членъ на секретариата Зилиакусъ, който е роденъ въ Япония отъ баща финландецъ и майка американка, училъ се е въ Швеция, Англия и Съединенитѣ щати, оженилъ се е за полякиня и е натурализиранъ англичанинъ). Въпрѣки всичко, това народосмѣшение не предизвиква никакви неудобства. Покойниятъ секретаръ съръ Ерикъ Дръмондъ разказвалъ на единъ свой приятель, че до спречквания въ щаба се стига само въ крайно рѣдки случаи, и то обикновено между хора отъ една и сжща нация.

Членовѣтъ на секретариата представляватъ по отношение на своитѣ професии, както по отношение на националността си, напрѣченъ разрѣзъ на всичко мислимо. Тамъ има бивши войници, професори, инженери, дипломати, журналисти, лѣкари, адвокати, стопановеди — всичкитѣ безусловни идеалисти, предани на Обществото на народитъ. Голѣмъ брой отъ тѣхъ сж постѣпили твърде

млади на служба при Обществото на народитѣ — при създаването на секретариата е имало само двама мъже надъ четиридесетъ години. Повечето току-що сж се били завърнали отъ войната, твърдо решени да дадатъ изразъ на своя идеализъмъ и на своитѣ разочарования. Нѣкой отъ тѣхъ били, дори и тогава, убедени интернационалисти, като Пиеръ Комеръ, отъ много години шефъ на информационното отдѣление, бившъ доцентъ по френски езикъ въ единъ германски университетъ.

Най-важнитѣ „личности“, които обикновено се поставятъ въ връзка съ Обществото на народитѣ, сж делегати на държави като: д-ръ Бенешъ отъ Чехословашко, младиятъ Антони Идънъ, главната притегателна точка на Женева, и донъ Салвадоръ де Мадриага, испански професоръ, който бѣше началникъ на отдѣлението за разоржженията при Обществото на народитѣ преди да стане испански посланикъ най-напредъ въ Вашингтонъ, а следъ това въ Парижъ и Женева. Мадриага, изключително уменъ, малъкъ и плешивъ, пише книга на английски, и то съ стилъ, на който малцина англичани сж способни.

Главата на секретариата е Жозефъ Авенолъ, французинъ, често наричанъ „френско издание на типиченъ англичанинъ“. Той е изключително скромненъ, малко бавенъ и твърдъ. Никога не се дразни, обича Англия и изпитва непреодолима страсть къмъ булдози и градинарство. Авенолъ е финансистъ и презъ войната е билъ въ Англия, дето се е грижилъ за финансовитѣ проблеми на Съглашението. Той би могълъ да стане управителъ на „Банкъ дьо Франсъ“, но предпочелъ Женева. Доколкото обстоятелствата сж му позволявали, всѣкога и въ всичко е изнасялъ безупрѣчна работа.

КРАЙ НА ДОГОВОРИТЪ?

Версайлският договор, привидният източник на всички беди, е обемист документ от 453 страници и на тегло достига до три фунта. Може да бжде купен от книжарницата на всяка гара за приличната сума от два и половина шилинга. Той съдържа цѣль купъ интересно четиво за тия пари.

Нѣкои от неговитѣ клаузи, написани презъ 1919 г., когато яростта бѣше още прѣсна, днесъ изглеждат прекалени и незащитими, като „Обесете кайзера!“, или пъкъ параграфитѣ за виновницитѣ от войната. Съ немалка почуда се установява, че голѣма част от него отдавна вече не е въ сила. Повикътъ за ревизия на договора още ехти, но фактически въ тоя документ тѣй много нѣщо е вече изрѣзано и поправено, че, освенъ териториалнитѣ клаузи, не остава нищо друго особено. Репарациитѣ, Рейнската зона, разоржжението сж макулатури. Части: VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII сж практически премахнати.

Това обаче прави претенциитѣ къмъ териториална ревизия още по-настоятелни. Макаръ и упорити, съюзницитѣ отстѣпиха накрая предъ Германия, най-напредъ отъ финансовитѣ клаузи на договора, а следъ това и по отношение на германското превъоржжаване. Територия обаче не може така лесно да се отстѣпи. До сега въпросътъ за възвръщане на мандатнитѣ области, на бившитѣ германски колонии на Германия, не се е отдѣлил отъ мъртвата си точка.

Фактически, териториалнитѣ части отъ договора, включително тия, които засѣгатъ Дунава и брѣговитѣ държави, не изглеждат така трудни за защищаване — независимо отъ нѣкои дребулии — както изобщо се предполага. Принципътъ за уреждането имъ бѣше самоопредѣлението на народитѣ, като при прокарване на границитѣ мѣродавни бѣха етническитѣ гледища. Докато въ предвоенна Европа подъ чуждо владичество живѣеха къмъ 45 милиона души — включително и тия, които днесъ сж поляци, цѣла Чехословакия, балтийскитѣ страни и голѣма част отъ Югославия — при сегашното положение има само 16.8 милиона истински малцинства. Не може да

се отрече, че както Хамилтонъ Фишъ Армстронгъ казва, „днесъ много повече хора отъ европейския материкъ живѣятъ подъ свои национални правителства, отколкото преди.“ Затрудненията се дължатъ на това, че съгласенскитѣ държави се надпреварваха, както вече видѣхме, да създаватъ нови малцинства, като присвояваха това, което не имъ принадлежеше по право. Трѣбва обаче да се подчертае, че нѣкой гранични линии — като тия между Унгария и Румъния — никога не може да се прокаратъ, безъ нѣкой нещастни хора да не останатъ на територия, която не е тѣхна.

И една друга точка не бива да се забрави. Ако Германия бѣше излѣзла отъ тази война победителка, то Версайлскиятъ договоръ би изглеждалъ много по-малко хубавъ.

ВОЙНА ИЛИ МИРЪ

Презъ есенята на 1936 г. джентълменитѣ отъ Обществото на народитѣ, като гледаха испанската гражданска война, крайно се безпокоеха отъ мисълта, че надвисналитѣ тъмни облаци ще се насочатъ и къмъ други мѣста. Разтърсванъ отъ политически бъркотии и стопанско недоволство, европейскиятъ континентъ бѣше далечъ отъ задължението да се държи миролюбиво. Абисинската война и неуспѣхътъ на санкциитѣ окуражиха навредъ бунтовническитѣ елементи къмъ пристѣпъ. Да оставимъ Абисиния настрана и да разгледаме Европа откъмъ главния въпросъ: война или миръ? Военнолюбивитѣ сили, изворъ и въплъщение на всички подлости, на всички беди, сж въ едри черти следнитѣ:

Първо — съперничащиятъ си национализъмъ. Ние тукъ сме посочвали до досада взаимната омраза на европейскитѣ нации. „Патриотизмътъ е последното убежище на всѣки подлецъ“. Войната е последното убежище на всѣки патриотъ. А въ днешна Европа има много „използувачи на патриотизма“.

Второ — стопанска обтегнатостъ. Последната война е причината за свѣтовната стопанска криза. Сегашната криза ще допринесе за ускоряване избухването на следващата война. Единността и довѣрието на капитализма сж разклатени, националната бедностъ може да развие неизчислими международни сили.

Трето — стремежътъ къмъ външни обекти у страни като Германия и Италия, които жадуватъ за сурови материали, което отъ своя страна съвпада съ тѣхния ревизионизъмъ и съ тѣхния националистически стремежъ да унищожатъ договоритѣ и да се разширятъ. Петъ страни въ свѣта притежаватъ надъ 75 на сто отъ цѣлото свѣтовно производство на необходимитѣ сурови материали. Германия, Италия и Япония не сж отъ тия страни.

Четвърто — затрудненията да се локализируютъ мѣстни размирни сили. Въ Европа всичко е така напластено, че една революция въ Австрия, съ нейнитѣ 6.500.000 жители, може да вдигне на кракъ сто милиона души. Версайлскиятъ договоръ увеличи границитѣ,

„балканизира“ Европа, и цялият континент се е заплъл в колебливи договори.

Пето — неспособността на някои народи към демократично развитие.

Шесто — увеличаващите се въоръжения. Милиони въоръжени хора не могат само да седят до оръжия и муниции на стойност от милиарди долари и да играят на карти до вѣки вѣковъ.

Седмо — фактът, че Американските съединени щати не сж членове на Обществото на народите, което чрезъ сътрудничеството на Америка ще бжде хиляди пѣти по влиятелно.

Осмо — разпространението на фашизма и експлозивната сила на Хитлеръ.

Силите, които действуватъ за мира, може сжщо така да бждатъ очертани накратко:

Първо — войните струватъ пари, а всички сж бедни. За последната война никой не плати освенъ мъртвите. (Отъ друга страна може, твърде естествено, вътрешната бедностъ на някоя страна — напримеръ Италия — да я доведе до изкушението да нападне, за да изгаси вътрешните огнища и едновременно съ това да потърси навънъ богатства по „легитименъ начинъ“. Сжщо така не бива да се забравя, че колкото по-малко е това, което една страна може да загуби въ войната, толкова по-малко богатства притежава.)

Второ — общиятъ темпъ на стопанската криза подействува като срѣдство, успокояващо болките. Борбата, почти на всички народи, да спасятъ своята бедностъ предъ удавянето си, намали до значителна степенъ опасността отъ конфликти. (Отъ друга страна примѣрътъ сочи, че стопанските затруднения увеличаватъ възможностите за гражданска война.)

Трето — както се вече каза, мирните договори допринесоха за етническите поправки на европейската карта и по тоя начинъ отстраниха много източници на революционни и международни търкания. Приблизително 30 милиона европейци въ по-малко мечтаятъ за възстановяване на някакво статус-кво.

Четвърто — презъ 1914 г. въ Европа имаше 18 кралства и империи, отъ които четири бѣха управлявани отъ абсолютни или почти абсолютни владѣтели, и само две републики. Днесъ има 12 кралства и никое отъ тяхъ не е абсолютно, и 15 републики. Абсолютистични

войни отъ типа на миналитѣ вѣкове между династиитѣ не сж вече на мода. Тоталитарни фашистски диктатори могатъ отъ своя страна по сжщия начинъ, безнаказано, да вѣвлѣкатъ своитѣ страни въ война.

Пето — системата на Обществото на народитѣ съвсемъ не се смѣта за провалена поради абисинското фиаско презъ срѣдата на 1936 г. Апаратътъ на Обществото на народитѣ все още представлява една ценна клирингова централа за информация и преговори, дори и великитѣ сили да не сж единни. А миролюбивото обществено мнение, особено въ Англия, е въ подавяващата си частъ задъ Обществото на народитѣ. Не е обезателно глупавъ идеалистъ всѣки, който се надѣва, че може би Обществото на народитѣ е още достатъчно силно да възспира войни.

Шесто — непоколебимата миролюбива политика на една голѣма европейска страна — Съветскиятъ съюзъ.

САЛДО

Съ това ние идваме до края на тоя дълъгъ излетъ презъ Европа. Независимо отъ войната, какви тенденции сж се видимо проявили? Въ голѣмия концертъ „Война или миръ?“ кои тонове сж чисти?

1. Групата държави, които сж за статусъ-кво'то, облагодетелствувани отъ мирнитѣ договори, показватъ известни пукнатини. Италия се е впуснала въ една дива партикуларистична авантюра. Полша играе на две страни, съ Франция и съ Германия. Югославия се колебае насамъ-натамъ. Превесътъ на странитѣ победителки е довелъ до завистъ, конфликти и дѣлежи. Явно е, че сега именно се изгражда единъ новъ фронтъ.

2. Политическиятъ национализъмъ, основанъ върху бедность, омраза и стопанска завистъ, е и сега господстващата сила, която опредѣли политиката на всѣка страна.

3. Силни личности, като Хитлеръ, Гьорингъ, Мусолини, Гьомбьошъ, Кемалъ Ататюркъ, Шушнигъ, Живковичъ, Ридзъ Смигли, кралъ Зогу, управляватъ такива страни, чието население е политически слабо или твърде незрѣло за демокрация.

4. Малкитѣ демократични държави бѣха тия, които най-добре издържаха на ужаснитѣ напрежения презъ 1930 г. Скандинавия, Швейцария и Холандия иматъ много по-високъ стандартъ на живота, отколкото тѣхнитѣ съседи. Въ голѣмата си частъ тѣ оставатъ незасегнати отъ опасността отъ война. Тѣ нѣматъ нужда да финансиратъ голѣми програми за въоръжението. Тѣхнитѣ първи хора нѣма нужда да се грижатъ нито за империалистически претенции, нито за зигъ-загитѣ на дипломатическия шахъ-матъ. Поради географски и исторически причини, тѣ плаватъ извънъ голѣмото течение на европейската лудость и затова се чувствуватъ добре. Отъ тия държави, Швейцария и Холандия бѣха все пакъ тежко засегнати въ стопанско отношение, защото следваха примѣра на Франция — да бждатъ вѣрни на златния еталонъ.

5. Свѣтовната стопанска криза ще намалѣе твърде бавно, но земеделскитѣ страни на Срѣдна Европа и въ източнитѣ области все

още много страдат поради земеделската катастрофа, а индустриалнитѣ страни виждат пазаритѣ си притѣснени.

6. Либералната демокрация винаги е била домашната слугиня на частния капитализъмъ. Свѣтовната стопанска криза нанесе тежъкъ ударъ на частния капитализъмъ, и демокрацията, колкото и да се правѣше на невинна, трѣбваше да понесе последицитѣ. Партийната система изгуби кредита си въ много страни, и много държави я замѣстиха съ авторитарни режими. Може ли авторитарното правителство, заело мѣстото на демокрацията, да бѣде полезно? На тоя въпросъ Западна Европа отговори съ едно заплашително „не!“ (Въ Холандия при изборитѣ презъ май 1937 г. фашистската група претърпѣ унищожително поражение, а въ Белгия фашистското рексистко движение се разкъса на нѣколко враждуващи помежду си групи.)

7. Въ Италия, Германия, Австрия и донѣкъде въ Испания фашизмътъ се добра до властта (Югославия, Унгария, България, Полша, Албания и Турция сж диктатури или полудиктатури. Тѣ обаче не сж фашистки въ смисъла на фашизма като корпоративни организации въ политическо и стопанско отношение). Въ нѣколко страни фашизмътъ или реакционната диктатура сж свързани съ това, което плахо наричатъ „въстание срещу цивилизацията“. „Апостолическото водачество, политическата иерархия и масовата послушность, основани на терора“, сж, споредъ Е. А. Мауръръ, тѣхни характеристични черти. Тѣ сж дошли на власть чрезъ насилие, чрезъ едно насилие, което „прониква и разбива всѣка сфера на човѣшката деятелность.“

8. Германия и Австрия сж се добрали до едно временно разбирателство. То може да гарантира за известно време приятелството на дветѣ диктатури — германската и италианската.

9. Твърде е възможно, тѣй мощниятъ сега фашизмътъ да представлява последнитѣ конвулсии на капиталистическия общественъ редъ. Въ такъвъ случай фашизмътъ би билъ само увертюра на комунизма.

10. Англия замѣсти Франция като главна велика сила въ Обществото на народитѣ, като пое водачеството при санкциитѣ срещу Италия. Като двигателни сили трѣбва да се взематъ британската флота, лордъ Сесилъ и страхътъ отъ Германия. Англия започна да се въоръжава въ голѣмъ стилъ.

11. Широката маса на храбри либерали и демократи бѣше навредѣ смутена предѣ мжчителната необходимостѣ да се обърне рѣзко налѣво или надѣсно. Хубавиятѣ старѣ и удобенѣ срѣденѣ пжтѣ изчезва.

12. Въпрѣки огромнитѣ препятствия, лѣвитѣ группировки сж на пжтѣ да се обединятѣ. Въ Саарѣ, въ Испания, въ Франция възникнаха лѣви единни фронтове срещу реакцията. Почти въ всичкитѣ останали страни идеята за създаване на народни фронтове печели почва.

Издание:

Автор: Джонъ Гънтъръ

Заглавие: Европа безъ маска

Преводач: Георги Ст. Коджастаматовъ

Език, от който е преведено: английски

Издател: „М. Г. Смрикаровъ“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1945

Тип: Очерк

Печатница: Печатница „Йоханъ Гутенбергъ“, „Ц. Симеонъ“ 185

— София

Художник: Кр. Попов

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/15373>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.